

Jókai Mór

A Balaton völegényei

~ Válogatott elbeszélések ~

JÓKAI MÓR

A Balaton völegényei

A borító Jókai Mór akvarelljének felhasználásával készült.

Tempevölgy könyvek 22.

Megjelent a Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadásában

Felelős kiadó: MOLNÁR JUDIT alapítványi elnök

Sorozatszerkesztő: TÓBIÁS KRISZTIÁN

Szerkesztette: HANSÁGI ÁGNES és HERMANN ZOLTÁN

Kézirat-előkészítés és szöveggondozás: BURZA PATRÍCIA KÁRMEN

Tipográfia és design: TÓBIÁS KRISZTIÁN

Nyomdai előkészítés: SELERIS PROJECT Bt.

Nyomda: OOK PRESS Kft., Veszprém (Igazgató: SZATHMÁRY ATTILA)

ISBN 978-963-9990-47-0

ISSN 2061-8603

nka
Nemzeti Kulturális Alap

JÓKAI MÓR

A Balaton völegényei

≈ válogatott elbeszélések ≈

tempevölgy könyvek 22.

2016.

AZ ÁTKOZOTT HÁZ

A Vadkerttől Pusztamezőig vezető dűlőút mellett, az avar közepén áll egy magányos, egyemeletes ház; csinos, egyszerű külseje, a fehérre meszelt falak, a zöld ráámájú ablakok oly nyílt, oly vendégszerető tekintetet adnak neki. Elöl hosszú olasz jegenyesorok vannak elébe ültetve, mögötte tágas angolkert terül, melynek rácsozott kerítésén a túlnőtt jázmin virágos lombjai hajolnak át, nyitott kapuján keresztül udvarába látni, melynek szegletén egy-egy belvedere van építve, honnét a legszebb kilátás esik a vidékre...

És e házban senki sem lakik...

Évek óta el van az hagyatva, és az út, mely egykor alatta vitt el, most messze kanyarodik el mellette, s mindig nyitott kapuja előtt tenyészik az árvacsalán.

Közelebből nézve, valami hallgatag, visszataszító van ez épület alakján; az ablakok megszívárványosodtak a nap sugáritól; a falakat kiverte a penész, a belvederek ablakaiban virágcserepek állnak, kiszáradt kaktuszok fonnyadt kóróival; a kert virágágyait ellepte a bojtortján és a gyom, az ajtók berozsdásodtak sarkaikba; semmi hang, semmi élet nesze nem hallik itt; a fák és bokrok vad tenyészetben nőttek összevissza, de madár nem száll reájuk, reggeli énekével üdvözleni a napot; a méh nem jó ide virágait keresni; még csak egy pókhálót sem látni a ház bármely szegletében; tiszta, hallgatag, lakatlan minden, mintha csak most épült volna; senki sem jár bele, csak az idő, ennek is alig látszanak meg rajta nyomai.

A kert hátulján a bokrok közül egy meleg forrás gőzölgő patakja lappang elő, csavargós kígyóútját bürökbozótokkal jelelve a farkastejes mezőn.

A ház körül elszórva apró befüvedzett dombokra akadni, mik olyanok, mintha sírdombok volnának; némelyike előtt kirohadt fejfának is látszanak nyomai. Úgy tetszik, mintha e ház ezen sírokat volna itt őrzeni.

Egyik falára korommal fekete kereszt van festve, melyet sem zápor, sem emberek keze onnét le nem tud törölni.

Senki, semmi sem lakja e házat. Mikor a téleesti zivatar jégzáporral vágja az elkésett utazót, a villám hull, a rengetegben lobognak a megütött fák: előtte áll kitárt kapujával az avardombi tanya, de nem tér be az; keresztet vet magára, és künn marad a haragos ég alatt, és ott várja be ázva és dideregve a viharos éjszakát.

Minden elhagyott romnak van kísértő lelke, ki alvó éjféleken felvászorog ismeretlen sírjából, s végigcsörtet, láncait vonszolva a kietlen tanyán, s ijeszti arca halványságával a közeledőket; e házban még a kísértet sem jár, csak egy névtelen, kifejezhetetlen borzalom, mely végigfutja annak lelkét, ki e szobákba lép, ez üres visszhangzó puszta termekbe, mikben jéghideg a lég derék nyárban is, és úgy tesz, mintha szüntelen dermesztő szél fúna azokon keresztül. Ily hideg csak a halál lehelete tud lenni... Igen... e házban a halál lakik.

Ki egyetlen éjet mer tölteni e föld alatt, meglátja annak képét, de nem mondja el, hogy mit látott, ez életben többet.

Azok a dombok ott a ház körül sírdombok.

A ház meg van átkozva.

Jaj annak, ki vendégül odaszáll! A halál vendége az.

*

Madocsai Bálint, ki egykor e föld ura volt, máig is híres szerencsétlen haláláról a környékben. Szilaj lovai az erdőkben elragadták, s ízekre szagatva hagyták el tagonkint a fák között. Élete szintoly szerencsétlen volt, mint halála, szintoly szájalomra méltó, szintoly segélytelenül nyomorú, mint halála.

Gazdag volt. Apjáról, kit sohasem ismert, három faluja maradt – még nem volt esztendő, midőn szülőit elveszté.

Természet alkotá-e azzá? Születésekor átkozta-e meg valaki, vagy tán úgy nevelték? Sötét, magába vonult, elzárt szívű volt gyermekkorától fogva, mintha egy másik leélt világból hozott volna át elolthatatlan keserűséget lelkében – s hosszú életében nem talált emberre, aki szerette volna. Kortársai, ha köztük megjelent, egyenkint szökdöstek meg előle; barátjának soha egy sem tudá nevezni, s amint ő nem mosolygott senkire, úgy őreá sem mosolygott senki.

Csak az ő arcát kellett meglátni, hogy a legvígabb társaságban megszakadjon a beszéd fonala; csak egy sóhajtás, mely kebléből olykor felszakadt, képes volt a legvígabb kacajt rögtön elnémítani. Nyomasztva,

lehangolva érzé magát mindenki közelléte által. Szavai hidegen, fájdalmasan reszketők voltak; szemeibe senki sem mert nézni; ha szólt, szavaira senki sem felelt; hozzá nem jártak látogatni; a nők irtóztak baligézetű tekintetétől, s aggályosan húzódott tőle minden lélek.

S ezt ő maga is jól tudta.

Valami volt az ő homlokára írva, láthatatlan betűi a fátum kezének, néhány redő vonásában kifejezve, és e kifejezés volt választó vonal közte és a világ között.

Ha néha a nagy tömeg között egyesekre akadt, kik kevésbé látszottak tőle tartózkodni: mint akarta ezeket magához csatolni! hízelgésekkel halmozá őket, kincseit pazarlotta rájuk, egy jó szóért szíve minden fájdalmaiból kibeszélte, s égett, epedett azon eszméért, hogy valaha tán egy azok közül így fogja őt megszólítani: „barátom”.

Mind hasztalan!

Kit szíve legtitkosabb szentek szentjébe bevezetett is, midőn azt várta, hogy nyakába fog borulni és együtt sírni vele, önkénytelen hidegséggel szólítá őt így: „méltóságos úr!”.

Egykor egy fiatal ismerőstől, ki igen szegény volt, könnyezve kérte ki azon kegyet, hogy nyújtsa neki kezét és szólítsa őt a bizalom nevére. Az ifjú megtette azt, de úgy elhalaványult azon percben, mintha a halál angyalával fogott volna kezét s az nevezte volna édes testvérének, s e perctől fogva kerülve került őt.

Ez ifjút Ajky Bélának hívták.

Bálint naponként jobban kezdé magát a világtól elszigetelni, végre egészen száműzte magát abból, minden társadalmi örömeiből kitagadva, magányosan élt csendes falujában, hallgatag ószerű kastélyában látogatatlanul.

Mint minden, ki a világot megunta vagy meggyűlölte, ő is a természetben kereste szórakozását; fákat ültetett, virágokat gyűjtött s egyetlen társasága kertje s ennek néma zöld lakói voltak. De semmin sem volt áldás, mihez az ő keze nyúlt: mérges bogarak rágták le gyümölcsfáiról a virágot, vagy irthatatlan fattyúsarjak ágaztak azok derekain, kiszárasztva a gyümölcshez ágakat, vagy a ragya gyalázta el a fejlődő gyümölcsöt. Egykor pedig megdöbbenve tapasztalá, hogy mindazon virágok, miket ő nagy szenvedéllyel összegyűjtött, egytől-egyig méreghatású növények voltak.

Apjának egy vén kutyája volt. Saját ételéből adott ennek tápot, szobájában párnákon hálatta, cirógatta, hízelkedett neki, de még ez a

kutya sem akarta szeretni, soha egy farkcsóválással sem köszönte meg új gazdája kegyét; félve, óvakodva nyúlt az ételhez, mit ez adott neki, s meglapulva, behúzott farkkal, szűkülve, nyöszörögve kérezkodott ki meleg szobájából, s gyakran, ha ki nem bocsáttaték, kísértetes, rémült üvöltéssel ordítá őt fel legmélyebb álmaiból.

Tehát még a lelketlen tárgyak is érzék azt a fátumszerű bűvhatást, mellyel le volt fátyolozva.

Csak két lény szerette őt: legvénebbik cselédje, egy tébolyodott kertész, s ennek unokája, egy nyolcéves lányka.

Azt mondják, hogy akit a gyermekek és az örültek szeretnek, irtózatossá lesz annak kimúlása.

Juditnak hitták a gyermeket, egy szép, fekete szemű halvány, szögfürtű lánykát, ki messziről a legsűrűbb néptömeg közt meg tudta ismerni őt, s olyankor elébe futott, nyakába fűzte gömbölyűded karjait és csókolta őt, vagy szívéhez szorítá kezét kisded kezeivel, hogy nem bírta azt azokból kitépni; valami örülésig vivő volt e rajongása a gyermeknek, el tudott ülni Bálint szobájában napokon keresztül étlen, szomjan és szóval, s ha elvivék onnét, egész éjszakán keresztül sírt, s e vonzalom mint holdkóros epedése a hold után, fogyasztá, gyötré s még halaványabbá tette a gyermeket.

Nagyapja, a szótlan, tébolyodott agg kertész, gyermekkorától fogva üldözte örült szeretetével Bálintot; sohasem mosolygott, de mikor őt látta, elkezdett kacagni, hogy a könnyek csorogtak le arcán; néha rálesett a kertben, s mikor előtte elment, akkor megrohanta, átszorította térdeit az örülség lázas erejével s összecsókolta lábait, s ha elragadták onnan, bőgött, mint a hálóba került vad. – Eleinte félt tőle Bálint, e dúlt vonású arctól; később, miután a világ számkiveté, vonzódní, hajlani kezdé hozzá, megszokta; lejárt hozzá kertészlakába, elbeszélgetett vele; ilyenkor voltak az embernek tiszta időközei; elmondá, hogy ő is látott boldogabb időket, hogy neki is volt egykor mindene, minek emberi szív örül; ő is volt egykor boldog ember, kinek házát az örömek gyakran látogatták. – Névnapiakat tartott, vidám atyafiak forogtak körülé, családja s baráti voltak s hogy ez mind, mind el van temetve, el van ásva a földbe.

Bálint mélézva hallgatott a vén beszédére s azon gondolkodott, hogy ha ezen ember meghal, tán ő is oly egyedül marad a világban, mint ez maradt.

Ha a kertben néha merengve sétált, s olykor vette észre, hogy háta mögött két árnyék kíséri, s hátratekintett: a vén örült Rába járt akkor

utána, mint grell másolatja saját gazdájának. Nyári éjszakákon szobája ablaka elé vetette ágyát, ősszel belopózkodott előszobája ajtajához s ott feküdt éjente összekuporodva, mint egy hűséges eb, s ha rájött a gonosz óra, sírva s jajgatva akart betörni hozzá, azt kiáltozva, hogy urát iszonyú veszély fenyegeti, arra kell őt figyelmeztetni!

Naponként erősebben kezdte Bálint ez emberhez csatlakozni, végre valódi életszükségévé vált ennek jelenléte, melyet minden egyéb irtózva került. Egész napokon át elbeszéltek együtt valamelyik sötét kandalló világította udvarszobában. Beszéltek sejtelmes álmaikról, miknek jós képei évek múlva kezdtek iszonyú valóul rajtok beteljesülni, – a physica subterranea misztériumairól, a balcsillagzatokról, mik rejtett hatással uralkodnak az ember szomorú életén, – a hetedik szülöttről, kinek sorsa fölött a hetes szám ómene határoz, – rejtelmes, ki nem mondott szavakról, miknek kimondása erőszakot tesz a sors akaratán, s megfordítja az előre megírt predesztinációt; – s azon szerencsétlenekről, kik egymás önkénytelen rontására vannak kárhoztatva valami sötét, világdúló lénytől, kölcsönös átka, szerencsétlensége egymás életének, anélkül, hogy tehetnének róla, vagy azt kikerülhetnék.

Ilyenkor összehajtott a fejét a két beszélgető, a kandalló hamvadozó tüze bánatos arcaikba világolt, – az örült fejjérsárga hajzata szerteszét volt tűrve, rejtelmesen susogó, olykor felijedő hangja megnépesíté kísértetekkel a kis udvarszobát, szemei mindig merően egy pontra néztek, kezei nyugodtan voltak térdeire fektetve, míg Bálint némán ült karszékében hanyatt fekvve, s behunyt szemekkel, összetett kezekkel hallgatá a tébolyodott látnoki fantazmáit... Oly magas volt már ekkor Bálint homloka. Kopaszodott.

Tehát volnának lények, kik egymás vesztére születtek a világra, kiket a sors a legcsudásabb úton valami véletlen által a föld legtávolabb részeiből összehoz, hogy rajtok egy el nem kerülhető ítéletet végrehajtsen, melynek élet előtti okait nincsen, ki meg tudja találni? Mért ne lehetnének? Hisz olykor a legparányibb körülmény, egy szó, egy lépés, egy kívánság, melynek támadásakor, mintha egy jobb őrzőangyal rántotta volna vissza szótlan óvással az embert, egy élet fölött határoz, mi ha nem történik, minden másképp leszen... A waterlooi csatát egy szelet fokhagymás sült miatt vesztette el Napóleon. Az élet minden szenvedéseit egy harapás almáért mérte rá a sors.

– Igen-igen – mondá rémes reszketésgel az örült. – Őrizkedjél az olyan leánytól, kinek igen fehér a homloka és igen feketék a szemei,

mert téged az fog megrontani. Az víz téged a sírba és te ötet, egy éjjel haltok meg mind a ketten, egymástól távol, de mégis egymás miatt. – És e rögeszmét annyszor ismételte előtte és mindig oly látnoki erővel, míg végre vele kezdett álmodni, egy fehér, igen fehér leánnyal, kinek szemöldei alatt két fekete gyémánt ragyogott, két fekete szem. Feljedit ilyenkor mindig álmából, felnyitá szemeit s még sokáig állt előtte azután is ott a sötétben az a megszólíthatatlan fantom; azután ismét behunyta szemeit, hogy ismét összejöjjön vele. Ki lehetett az, kinek kellett annak lenni? Iszonyúan gyötörte e gondolat, föl-fölélesztve az örült túlvilágian fantasztikus babonái által. Mindig csüggedtebb, mindig elmerengőbb lett; az álom el kezde maradozni szemeiről és lelkéből az ébrenlét, az idioszinkrázia tökéletesen erőt vett önmagából kiforgatott lelkén, míg utóbb valami végtelenül csendes elmélázó tébolyodottság nyomait lehete észrevenni rajta.

Egyszer késő holdvilágos este szokott udvarszobájában ült Mado-csai Bálint, szemközt vele Rába, a lélekbeteg kertész; azt hitték mindketten, hogy egymással beszélnek, pedig hallgattak. Csak olykor szólalt bele a csendbe egyes hagymázos szó vagy beteg sóhajtás. A kandalló tüze elhamvadt, helyette a hold vetett ábrándos világ-foltokat az ablakon át az alkonyos szobába – az örült összeroskadva ült karszékeiben, egész teste kétrét hajolva egymáson feküdt, nagy, kopasz fényes feje közepét, amint térdeiről lelógó kezeire fektette, sütötte a hold.

Bálint az ablakra mélázott, melyen át félhomályú, fel nem ismerhető tárgyak tűntek szemei elé, el-elsötétülve, amint a hold elé egy-egy felhőfoszlány tévedt – midőn úgy tetszék neki, mintha az ablakon át egy halvány fehér arc tűnne fel előtte s fekete, szénfekete szemeivel feléje nézne. Azt hívé: álmodik. Megmozdítá kezét. A kandalló érclap-jához érteté ujjait – érzé, hogy fájnak, érzé, hogy ébren van.

– Nézd, itt van ez arc! – kiálta felriadva, és talpra ugrott s ujjával odamutatott az ablakra. Sikoltásának visszhangja szólt utána, mely után minden néma lett újra.

– Itt volt! – kiáltá lihegve s az örült karját megragadva – nézd, nézd, ott állt, rám nézett, nem szólt semmit. Fekete szemei, fehér arca, ott, ott! nem látod? nem látod? – s eközben az örült karját erősen rázta, míg a székről leesett és ott maradt. Meg volt halva. Csendesen, nesz nélkül, amint élt, úgy meg is halt, utolsó fohászat senki sem vette észre.

Bálint összeborzadt, amint az élettelen test lábai elé rogyott; kezei és nehéz agya tompán ütődtek a padozathoz, arca rémségesen szomorú volt. – Nincs oly iszonyú komolyság, mint a halál komolysága.

De nem bántotta lelkét úgy a halál képe, mint ama rejtélyes arcé. „Ki lehetett az? Ki lehet az?” kérdé, és nem tudott rá felelni.

Pedig tudhatott volna.

De önlelkével sem volt már tisztában.

Megörökölt benne azon vad eszme, hogy sorsa le nem könyöröghető, s az üldözé, és oly gyötrelmessé, oly kiállhatatlanná vált előtte, hogy futnia kellett önmaga, önlelke elől. Másnap elutazott. A világ legzajosabb városait kereste fel, s azoknak lármás, érzéktompító labirintjaiba temette magát, s ismerői, kiket sorsa misztériumai érdekeltek, évekig sem hallának egy árva hírt felőle.

Hat esztendő múlt el, hogy a világot így barangolta, futott a borús gondolatok elől, menedékét az érzéki örömekben és vad kicsapongásokban vélte föltalálni. S hat esztendő múlva, midőn visszakерült, ismét visszaóhajtá szívébe mindazon balérzetet, mit onnét ki akart irtani, az élv-émelyedés salakja még tűrhetlenebb lett előtte sorsa minden gyötrelmeinél. Sehol sem találta a világon helyét, neki minden bántó, minden keserű volt; rögzött melankólia förmedt el elfeketült vérén, s csak annyiban változott, hogy míg egykor a sorsot, a fátumot rettegé, most már hinni is megszűnt benne, s nem rettegett és nem remélt semmit; ha mosolygott, az a legszarkasztikusabb gúnymosoly volt, s legkeserűbb volt a gúnymosoly, ha arra gondolt, hogy valaha a jóslatnak hitelt tudott adni. Hat év alatt mindig egy eszmét kergetett, melytől legjobban félt: mindenütt a halavány, sötétszemű nőket kereste. Talált is eleget, de egy sem lett halála. Szépek, kacérok, csábítók voltak elegenden, de baligézetű egy sem volt közöttük, minő neki jósolva lőn. Végre rájött, hogy őrült szavait csak őrült hiheti el, s valami sivatag nyugalom foglalta el e hitvesztés után elkopárult lelkét.

Ismét visszatért falujába. Sehol sem volt már maradása. Megölte volna magát, de rögeszméje volt, hogy az öngyilkosok lelkeinek más-világon sincs megpihenésük s így vonzolta magával napról-napra a százszor megunt, százszor megátkozott nyomorú életet.

Ott lakott naponta kertjében; volt egy sötét lugas benne gobeá és a jerikói rózsá sötétzöld fonadékiból – itt ábrándozta végig a napot; gyakran megázott, de mit tett az neki, ki lelkében oly száraz, oly kipusztult vala?

Egykor, amint így hipochondrikus álmaiban elmélyedve ott merengne, a gobeafonadékokon át egy nőalakot pillanta meg, ki a kertben virágokat szedegetett. Megütközött. Ugyanazon arc, ugyanazon szemek, melyek annyiszor kísérték; ugyanazon kifejezés rajtok, mely amaz éjszaka... „Eh, ismét álom!” mondá magában fásultan s lehunyta szemeit. Nem bírta azokat sokáig úgy tartani, ismét kinézett. A hölgy közelebb jött, ismét közelebb; végre a lugashoz lépett, egy jerikói rózsafürtöt szakasztott róla, a megrázott ágakról hervadt virágok hullottak Bálint arcára. „Ki vagy te, leány?” kiálta önmagából kikelve Bálint, s a lugas falát szétszakítva, elébe ugrott. Reszketett.

A leány meglepetve elereszté virágokkal teleszedett köténye szélét, a füzérek széthullottak, de halvány arca semmivel sem lett pirosabb; reszketve rebegé: – Én vagyok Rába unokája.

Ah! egy évtizedes fátyol hullott le Bálint lelke előtt. Tehát te vagy amaz ismeretlen fantom? Mennyi gyötrő misztérium kulcsa lőn kezébe adva! mennyi kétely kiegyenlítve egyszerre! E percben tíz évvel megifjodott.

– Mennyire megszépültél, kedves kis Juditom – mondá, önkénytelen ragadván meg a halvány szűz kezét, s midőn érzé annak visszaszorítását, odakarolta keblére s hallani lehete szíve verését, oly hangos volt.

A kisleány most is oly rajongó, oly ájtatos vonzalommal simult hozzá, mint hat év előtt, mikor még csak nyolcesztendő volt.

Bálint valami újat, valami édesen nyugtalanítót kezdé érezni szívében *belől*. Először vette észre életében, hogy milyen szép kék a kiterjesztett mennyország odafenn.

Karonfogva a kis szende lányt, végigsétált vele a kertben, keresztül a virágágyakon, öntudatlanul, önmagát elfeledve, s beszélgetett vele magának a világ legközömbösebb dolgairól és leste a szót annak gömbölyű csengő ajkairól, s semmit sem hitt erősebben, mint hogy a kerek világ ezen ajkak körül forog.

E perc óta, mintha kicserélte volna lelkét, mintha öntudatlan rálépett volna a talizmánra, mely sorsát megfordítá, egészen levetkezé magáról a régi embert. Mosolygott, jókedve lett. Aludt, korán kelt, beszédes lett, mint más Isten embere, a kis leánykájánál napokat eltöltött a kis kertészlakban, s így mulattak együtt, mint csak két pajkos gyermek mulathat együtt, kiknek minden eszméjük csak az ártatlan csínytevéseken forog. Egész öröm volt őket látni.

Egykor, midőn a kis pajkos leány kedves ingerkedéssel dült Bálint ölébe, ez gyöngéden marasztá őt keblén s átkarolva szelíd természetét, mélyen szemeibe néze s kérdezé: – Leány! szép kisleány, tudnál-e te engemet szeretni?

A leány nem felelt, de szemeibe néze az ifjúnak, oly komolyan és emellett oly hévvel, hogy az ki nem bírta tekintetét.

– Nem értesz tán? Lásd, nekem senkim sincs, ki engemet szeressen, neked sincs kívülem senkid, légy te az én kedves nőm, az én örökké hűséges mindenem.

A leány elhallgatott, elsápadt; karjai lefoszlottak az ifjú karjairól, végigborzadt.

Bálint a szűzi szendeségnek tulajdonítá az elkomolyodást s igen megnyugodott benne, s rövid határidőt szabott reménylett gyönyörei teljesültének. A leány nem szólt rá semmit. Hanem e perctől valami visszatartózkodó félelem volt észrevehető rajta, valahányszor Bálint hozzá közeledett, mit ő ismét rejtett lélektani okoknál fogva igen természetesnek talált.

Már csak egy hét volt hátra, menyegzője boldog napja előtt.

Mennyi boldog tervet csinált ő e napra! Elhatározá, hogy mint eddig elvonultan élt saját komolyságának: úgy él majd egyedül a világból kizárva, s abba nem vágyódva, magános gyönyöreinek.

Gondolkodék, hogy kivel tudassa boldogságát? Rokonai régen elfeledték, ismerői alig voltak, barátokat soha nem ismert; ekkor jutott eszébe, hogy van neki egyetlen barátja, kit Ajky Bélának híttak, ki igen szegény ifjú, s ki örömet fogja vele megosztani boldogsága maradványperceit. Fölkeresteté az ifjú kortárust, s meghíttá magához.

Pár nappal a leendő menyegző előtt érkezett meg az, s pár nap alatt élt az egész kastély ünnep és vigalom között. Tölték a jókedvet minden teremtsébe.

A boldogság napjának reggelén hajnalban fölverte a pacsirta szava és a szerelem szava Bálintot. Sietve felöltözködék s belopózott szép menyasszonya szobájába, ki fehér köntösben fehéren ült ablaka előtt, s merev, sötét szemeket vetett vőlegényére. Bálint szerelemmittasan közelíté hozzá. – Juditom, lelkem angyala – susogá, s megfogta annak kezét, de oly hirtelen elereszté azt – oly jéghideg volt azon kéz, még jéghidegebb a hang, mely azt mondá neki:

– Méltóságos uram!

Bálinttal egyet fordult a világ, roskadva dűlt egy karszékbe, s lélegzete elállt. Oh e méltóságos nevezet mennyit üldözte őt életében!

– Méltóságos uram – mondá a leány –, én mikor gyermek voltam, igen vonzódtam önhöz, magam sem tudom, miért, de úgy késztetett valami, önt szeretni, oly ellenállhatatlan erő; de azon pillanatban, melyben ön azt mondá nekem, hogy szeret, mintha egy hosszú álomból ébredt volna föl lelkem; egyik világból a másikba léptem, tisztán kezdék látni; nem, nem lehet önt megcsálnom, szívem nem engedi, meg kell mondanom... – S itt elállt a leány szava, mintha azt várná, hogy félbeszakíttassék.

Madocsai hallgatott; lélegzetét sem lehelete hallani.

A leány egy ideig tétovázva állt ott, végre hirtelen sietve kimondá e néhány szót: – Én más szeretek – s azzal hirtelen félrefordult, arcát kezeibe rejté és sírt.

Madocsai fogait csikorgatá, homlokán az erek feldagadtak, de azért szemei hunyva s arca nyugodt maradt, mint egy tetszhalotté.

Sokáig hallgatva, végre elfojtá keservét, s halk, erőltetett hangon kérdezé a leánytól: – Kit szeretsz?

Judit reszketve, susogva felelé: – Bélát –, s tovább zokogott.

Egyetlen fohász, egyetlen mozdulat nem árulá el, mi történik Bálint lelkén *belől*. – Jól van! – Ennyi volt minden válasza s azzal nyugodt, hideg tekintettel szobájába távozék.

A menyegző helyett aznap kézfogó tartatott az úri háznál, csak oly víg, mint lett volna amaz, csakhogy a vőlegény nem Madocsai Bálint, hanem Ajky Béla volt.

A menyegző napjáig házánál tartá a jegyeseket Madocsai s kiházásításuk minden terhét magára vállalta; rögtön egy magas házat kezdé építtetni számukra a Vadkerttől Pusztamezőig vezető dűlőút mellett, s azon jószágot, hol azon ház épült, rájuk inszkribálta. Éjjel fáklyavilágnál is dolgoztak az épületeken, s két hónap alatt lakhatóvá lőn s teljesen bebútorozva.

Ekkor tartatott Béla és Judit menyegzője. Pompás nászt ültek a madocsai kastélyban, késő estig tartott a lakoma, maga Bálint a legvígabb volt, de keresztülfeketéllett vígságán valami baljóslatú borzadály, mely az emelt poharat megakasztá kezében, s midőn a menyasszonyért kellett volna innia, kiesett a pohár kezéből s ájultan hanyatt dűlt a boldogtalan. Azt fogták rá, hogy a bor ment a fejébe.

Este az összes násznép kocsira ült, s Bálint maga vezette be ünnepelesen nem messze levő új kastélyába a fiatal párt. Ott megáldá

őket, barátját megcsókolá, s azzal mindnyájan magukra hagyták a boldog új házасokat.

Bálint pedig, amint hazafelé vágatott sötét zivataros éjszakában, lovai elragadták s összetörték, szaggatták, s reggelre kapuja előtt álltak, magok után vonszolva a gyeplőbe akadt szerencsétlen iszonyúan csonkított tetemét. Az eseten elrémült cselédség rögtön rohant e gyász hírrel az avari házhoz, Bélát tudósítandó e szomorú esemény felől; dél lehete, midőn a hírnök a ház elébe ért. A kapu még akkor is zárva volt. „Mind alusznak-e?” gondolá a szolga, s miután hasztalan sokáig zörgetett, bemászott a kerítésen, az alvókat felferendő. Benyitott legelsőbb is a cselédek pitvarába, ott feküdt két béres a fal mellett és aludt; odament hozzájuk, kelté őket, de nem ébredtek, mindkettő halva volt. Az ember elrémülve lármát akart ütni a háznál, de szavaira a holt visszhangon kívül semmi sem felelt. Ijedten rohant vissza ura kastélyába s többi társait magával csődítve, feltörték az elaludt házat. Kifeszíték az ajtókat, melyek az ifjú házасok hálótermeibe vezettek. Az előszobában az ablaknál a szobalány hevert, képéből iszonyúan kikelve; úgy látszék, mintha megfojtották volna; kezével az ablakhoz nyúlt, lehete észrevenni, hogy halálos kétségbeestében azt akarta felnyitni, de a halál utolérte. Feltörték magát a hálószobát. A menyegyzetes nyugágy függőnyeit félrevonák. Ott feküdt menyasszony és vőlegény halványan, elfehéredve, egymás kezét tarták, szemeik be voltak esve, lélegzetők nem volt. Az ablakban rézkalitban három kanárimadár feküdt megdermedve, a falról minden légy aláhullt. Ezen az egy éjszakán minden élő teremtes kihalt abból a házból, és nem maradt egyetlenegy sem, ki hírt mondhasson róla, ki ölte meg őket.

Ez időtől fogva pusztára maradt az új ház. A halottakat a kapu elé temették, mintegy intő jelül, hogy senki abba be ne térjen, s ha találkozott vakmerő, ki e titkot kitudni kíváncsi volt, annak tetemét rendesen meg lehete dermedten találni egyik vagy másik teremben. Végre tökéletesen el volt annak átkozva még a környéke is, s nem volt fagyos tél, mely a házatlan kóbor zsványt azon földel alá kényszeríthette volna, s ha odaűzte, bizonyosan tavaszig ott is maradt, amikor a vizsgálók szinte a többi sírok közé sírt ástak számára.

Egyetlenegy menekült meg belőle, egy vakmerő gyűjtogató, kit üldözők félelme oda rejte, s ki éjnek idején megérezve az öldöklő angyal kezének fojtogatását, az ablakon ugrott ki az első emeletből, s azóta is iszonyú rejtelmes dolgot tud elmondani lassú, lappangva

közelgő fájdalmakról, mik az ember fejét elkábítják, szemeit erővel lezárják. Ugyanez mázolta azon ház oldalára azt a fekete keresztet.

A dolog természetes magyarázata az: azon épület egy szüntelen gőzölgő meleg forrás tetejébe van építve, melynek forró párázata átjárva a falakat, a fojtó lég mindent, ki egy éjen át benne a hermetice csukott ajtók s ablakoknál meghál, menthetetlenül megfojt.

Madocsai Bálint nem hiába tanulta a physica subterraneát.

EMBEREK ÉS KÉTLÁBÚ ÁLLATOK

ORBIS PICTUS

Mióta a nagy Plátó kimondá, hogy az ember nem egyéb, mint kétlábú tollatlan állat, világos dolog, hogy tollas és tollatlan kétlábú állatok között nagy a különbség.

Amazok közé tartoznak a struccok, gólyák és pelikánok, melyek szárnyaikban hordják a tollat; hasonlóképpen nemes kortes atyánkfiai, kik ugyanezt kékre, zöldre festve kalapjuk mellett viselik; nemkülönben az írók minden nemei és fajai, melyek a tollat füleik mellé dugva mutogatják; a tudósok, kiknek tulajdonképpen csak a kaputjuk tollas, s az úgynevezett jó férjek, kik téli estéken kedélyes rokkahang mellett a tollfosztás nemes gyönyöreit segítik élvezni, míg az ellenlásosok osztályában minden rendű és rangú táncmesterek és kötélverők, hajóslegények, pálinkafőzők, népszónokok, szuroköntők és általában mindazon nemes természetek, melyeknek nem jut alkalom magukat betollazhatni, foglalnak kisebb-nagyobb helyet.

Jelen sorok írójának van szerencséje ezen osztályok egyikébe sem tartozhatni, miután egy csetepaténál a spanyol örökösödési háborúban egyik lábát elhordta a szakállas golyóbis; az egy lábú állatokról pedig sem Plátó, sem a Duzsárd nagynevű írója egy szóval sem emlékszik.

Ilyeténképpen ki levén felejtve az emberiség katalógusából, lógva a semmiben, mint Mohamed koporsója, mit tehessen szegény sánta lélek egyebet, mint hogy azokra, kiket lábaiknál fogva embereknek hívnak, irigykedjék, s őket rágalmakkal kisebbítse.

Őszinte vagyok, de ez már nekem nyavalyám, mint Hugo Károlynak a dicsekedés, és egyikünk sem tehet róla.

Én ugyan csupán a magam számára szoktam az embereket rágalmazni, privát szenvedélyből, melyet nem bírok magamról levetkőzni, s annyira még nem kvalifikáltam az orrfintorgatást, hogy azt emberijesztésre használjam, s hacsak e fiatal szerkesztő mágneses álmomban meg nem ígérteti velem, hogy olvasói előtt nyilvánosan kötélen fogok táncolni – egy lábon: eszem ágában sem lett volna, hogy valaha

a Népvilág tisztelt olvasóit ijesztgessem. Azonban szavamon fogtak, e fiatal úr addig fenyegetett, míg ígéretem be nem váltottam, már most ő lássa, ha olvasói kétségbe fognak esni.

Ezennel tehát kezdődik az emberszólás:

Első rágalom

Egy férfi, ki mindig párbajt ví

Soha olyan vérszopó hiénát, mint az én Bankó Lajos öcsém, mióta megházasodott. (A néven ne tessék megütközni, szép név volt az, míg bőrzeárfolyam meg nem rongálta, s a zsidók hittek benne.)

Én nem tudok ráismerni, úgy elváltozott. Nőtlen korában a galamb is griffmadár volt hozzá képest, ki a légynek sem ártott s képes volt a legbosszantóbb vexát elszívni (mire bizonyoság az, hogy két egész hónapig lakott a F–cs-házban). A nagyvilágban ő volt a társaság bűnbakja, akinek a kontójára pulykapirossá nevette magát ebéd-vacsorakor a bort ivott sereg – az volt istenesebb, ki legtöbb élcet mondhatott rá, s hogy ilyenkor leggyöngébb érzelmei (pedig azok voltak nagy rakással) sem maradtak kímélve, valószínű dolog. De mindezeket ő éppen fel sem vevé, sőt ily alkalommal oly jó kedvvel tudott saját rovására a többivel együtt röhögni, miképp az ember azt hihette volna, hogy őt mindaz rendkívül mulattatja, amitől más lélek embert ennék és tüzet okádnék.

Voltak, kik néha gonosz akaratból rá akarták beszélni, hogy ne hagyja magát! de Bankó öcsém ilyenkor annyi dikciót tudott könny nélkül a párbajok célszerűtlensége felől, s annyira csordultig volt keresztyén felebarátai bocsánatkészséggel, hogy könnyebb lett volna valakit egy icce vízzel lerészegíteni, mint őt megbántója ellen feltüzelni.

Ő volt az, ki soha színházban nem pissegett, kinek soha más véleménye nem volt, mint a szomszédjának; ki minden szerkesztő előtt le szokta venni a kalapját – egyszóval: rettentő félénk és jámbor ember volt.

Azonban minden rútul megváltozott, mióta a fiú feleséges ember.

Garázda, házsártos, ákácus lett egyszerre (persze odahaza), finnyás, mint egy parvenü; kötekedő, mint egy előfizetetlen lap referense; impertinens, mint egy mazur-előtáncos; és dörmögő, amilyen csak egy férj lehet – otthon.

Legalább ilyféléket beszéltek róla a szállongó hírek.

Annyi azonban történelmi igazság, hogy tekintetes Bankóné asszony-ság szakácsnéja egyszer és másszor különös dolgokat hallott a kulcs-lyukon keresztül, melyeket, minthogy titokban akartak maradni, nagyon sokan tudnak.

Bankóné asszonyság egyike volt hajdankori kolera előtti ismeret-ségeimnek, kin legelőször tanultam a szépet tenni, mikor külhoni utazásomból visszatérve, a prefektust lerázhattam nyakamról.

Díván Euphemiának hitták az áldott lelket, míg meg nem tekin-tetes asszonyosult; hajdanában nagyságos uramatyám úriházánál nevelkedett – nem tudni, minő kvalitásban –, később jól megnővén, a méltóságos mama kisasszonyainak társalkodónéjává neveztetett ki, mely hivatalban kisasszonyhúgaim szeretetreméltó capriceait tűrve, élt hosszú esztendőket, melyeknek folytában egy kvietált major, ki gazdag volt és amellet éktelenül ragyás, miután legkisebbik kis-asszony húgomtól, kit előttem két esztendővel keresztelt maga az esperes Georginának, solemniter kosarat kapott, úgy megharagudott, hogy bosszújában Euphemiát megkérte és elvette. Persze, hogy nem élt esztendeig.

Rövid idő múlva Bankó öcsém megismerkedett Euphemia financi-ális állapotával, s nyomára jött, hogy tízezer forintja van készpénzben, készülőben levő pénzben talán több is, s mindennek az lett a vége, hogy Bankó öcsém megházasodott. Ez volt rá nézve a *tropicus capri corni*.

Egy napon (sőt még tán reggel volt; ez az ostoba parasztermészetű nap sehogy sem tudja magát alkalmazni a bon ton szabályaihoz; fel-kei, mikor a nobel világ még javában aluszik; délt mutat, mikor a haute crême még a reggelihez készül, s feküdni megy, mikor a fashionable ember ebédhez ül), tehát egy reggel, midőn kandallóm vidám melegé-nél fotelemben ülve, csokoládémat szörpölgetém (a kandalló füstölt, a csokoládé pedig keserű volt), egyetlen megmaradt lábamat az asztal-nak vetve, helyzetem komfortját azzal rongáltam, hogy a divatlapból humorisztikus dolgokat olvastattam fel magamnak (biztosíthatom szerkesztő urat, hogy e felolvasásában sokszor keresek mulatságot, mert tudvalevő dolog, hogy morva komornyikom egy drága kukkot sem tud magyarul, s ezt hallani aztán, ha fennhangon elkezd olvasni a gyilkoségető novellát, melyből egy szót sem ért, s mellé látni a sava-nyú morva pantomimikát, mellyel azt a legfonákabbul illusztrálni

törekszik: e deklamatórius cigánykerék-hányásnál magának a halálos spleennek is füléig repedne a szája nevéttében), tehát öltem az időt, midőn minden bejelentés nélkül, mire hajdani ismeretség bizalma jogosítá, rám ront Bankóné asszonyság iszonyú derangirt állapotban, a sálja visszajárul felkötve és pláne kesztyű nélkül. (Meglehetősen megbarnultak a kezei, mióta férjnél volt.)

– Ah, édes Ó úr! végem van, oda vagyok!

(Közbevetőleg mondva, ne méltóztassék azon hiszemben lenni, mintha ez az Ó, mely iratom végén ragyog, valami szeszélyes álnév hieroglifája lenne; ez valóságos tisztességes vezetéknevem, melyhez oly úton-módon jutottam, hogy idvezült nagyapámat, ki becsületes serfőző volt, mielőtt magyar nemessé aranyoztatta magát, Altnak hitták, s innét fordítottatta nevét magyarra, Ó-nak, mely annyit tesz, mint régi. Kétségtelenül legrövidebb név a világon, melynek mását John Bull hazája sem állítja elő.)

Tehát az asszony, úgy láttam, hogy szeretné, ha el tudna ájulni. Inték a morvának, hogy tegyen neki széket.

– Ah, édes Ó úr! Nézze csak, olvassa e levelet! – sipáncodék a jó hölgy nagy prosopopoeiával, s egy meggyűrt levelet tett le elé az asztalra, zsebkendőjével hol a szemeit, hol az orrát törülve. (Ah, milyen prózai dolog az a sírás, milyen vörös lesz az embernek az orra tőle!)

Alig várta, hogy végigolvassam a levelet. – Hát látott ön ilyen iszonyú tigrist? – kérdezé kezeit kulcsolva.

– Megvallom, hogy nem láttam. – Bankó öcsém azt írta a feleségének, hogy ma reggeli nyolc órakor a budai hegyek között élet-halálra vívni fog N. N. urammal (itt egy vad pávián nevét írta oda, melyet sem annak előtte, sem annak utána nem hallottam).

– Mit csináljak, én uram Istenem? – jajveszékelt a hölgy, mikor látta, hogy meglepetésemben a kezemben levő csípővasat nem nyeltem el.

– Menjen haza, madame, és olvassa Lamartine-t.

– Könnyű önnek tréfálni, de Lajit megölik, megcsúfítják, agyonszúrják, s mi lesz énbelőlem?

– Ugyan, Euphemia, ne akarjon hát elbolondítani, tisztelje ősz fűrtjeimet; hitessen el ilyesmit fiatal szerkesztősegédekkel vagy orvos-növendékekkel, de ne énvelem. Ön férje csupán érdekessé akarja magát tenni, hisz a tranchirkésen kívül egyéb fegyver sem volt a kezében soha.

– Dejszen Laji igen heves vérű ember, neki igen sok párbaja volt már, tudom: maga kivallotta, sebeket is kapott.

– Ha csak a borbély meg nem metszette borotválás közben.

– Istenem! Hisz én önhöz vigasztalásért jöttem, nem hogy kicsúfoljon.

– No, Euphemia, hisz azért ne haragudjék; tudhatja, hogy én nőktől sohasem tagadtam meg a vigasztalást, hogy ezúttal éppen a gúnyt találom kegyed keservei leghatályosabb ellenszerének (volt idő, mikor mást találtam, hanem azt hagyjuk abba, az nagyon régen volt). Legyen megnyugodva afelől, hogy ha Laji valakivel csakugyan verekedik, úgy azon valaki nem lehet félelmesebb vadállat egy hímszúnyognál, s választott fegyvere hihetőleg légycsapó lesz vagy vízipuska.

De hiába! Az asszonnyal nem lehetett elhitetni Laji jámborságát, s mindaddig meg nem szabadultam tőle, míg kezem írását nem adtam, hogy mekkora sebet fog kapni Laji a hátára vagy akárhova máshova, én akkorát hagyok az orromon hasítani. Ez megnyugtatta végre, és elment. Szegény asszony! úgy szerette azt a himpellért. A nők sohasem szűnnek meg szeretni. – Nem reményleném, hogy valaki e „sohasem” szóban célzást vélne észrevenni Euphemia 49 éveire, hisz én magam is éppen annyi idős vagyok, legfiatalabb kisasszony húgom pedig kit maga az esperes keresztelt Georginának, pláne két évvel több.

Mint jó előre megjövendölém: Bankó öcsém késő este vetődött haza; egy csontja sem hiányzott, hanem tetőtől talpig részeg volt. Euphemia afölötti örömeiben, hogy Lajikája nem fej nélkül jött haza, nem sokat törődött annak rendkívüli bóbítájával, s félrebeszéléseinek okát hajlandó volt a lelkiismeret mardosásaiban keresni, erős hiszemében azon szerelmetes hazugságnak, hogy Laji ma reggel fenntisztelt ellenfelét úgy lekaszabolta, hogy abból többet – hacsak az angyalok nem – embert ugyan senki sem csinál. Egy hétig azután azon imádkozott a szegény asszony, hogy bárcsak azon boldogtalan ellenfél, kit Laji úgy feltrancsírozott, meg ne haljon férje lelkére; ami csakugyan nem is történt meg; gondja levén a sorsnak arra az egyre, hogy aki nem született, meg se halhasson.

Ilyen ludat csinált Bankó öcsém az ő áldott feleségéből, valahányszor excedálni akart. Minden héten volt valami párbaja. Euphemia reggelenként egyre-másra ilyen tartalmú cédulákat talált asztalán: „Ha holnap reggelig vissza nem térek, sirass meg; mert többé nem látod – Lajidot”; ismét másik: „Midőn e sorokat olvasod, már én akkor

talán a halál hideg küszöbén állok, s ott is rád emlékezem”; majd megint: „Imádkozzál érettem, könyörögj az égnek, hogy fegyverem szerencsés legyen.”. „Iszonyú bűnt megtorolni megyek; ha meghalok, tudd meg: hogy az teérted történik és a szent becsületért.” – A szegény asszony ilyenkor majd a várost vete fel siralmaival, Bankó öcsém pedig késő estig tivornyázott korhely pajtások és szegődi táncosnők társaságában; tudva, hogy ha épkézláb hazatér, honn nemcsak hogy szidást nem kap, sőt ölelő, tárt karok fogadják. Egyszer azonban ily alkalommal egy falhoz vágott borospalack forgácsai oly szerencsétlenül találtak Bankó öcsém képének röpdülni, hogy rögtön egész arcát, nyakkendőjét és mellényét elborítá a vér, s másnap arca úgy nézett ki, mintha káldeai betűket írtak volna rá. Ez idő óta Euphemia tökéletesen hitt a duellumban; csak azt nem bírta megmagyarázni: vajon gereblyével vagy tojáshabverővel duellálnak-e ott, hol az ember ily cifra sebeket kap.

Ez így tartott hat hónapig.

Végére is én voltam az első, ki meguntam a dolgot, nem is annyira a kénytelen vigasztalás miatt, mint azon bosszúságból, hogy ez az ember fél év óta mindig egy élcen nyargalózik. Nem, Bankó öcsém! Találj ki már mást, ez elég sokáig tartott. Egyszer tehát, midőn Euphemia ismét szívszakadva iramodott hozzám a rendes baj panaszával s éppen azt akarta tőlem megtudni, hogy mi vérengzőbb állat az oroszlánál, hogy Lajit ahhoz hasonlíthassa, megkérdeztem tőle, hogy nem volna-e kedve velem együtt a viadal helyén megjelenni, s ezáltal a veszedelemnek elejét venni.

A madame kapott az ajánlaton. Rögtön bérkocsit hozattam, fogtam a mankómat, felültünk és legelőször is hajtattunk az Akácfa utcába; itt lakott Ludmilla kisasszony, táncosnő a német színházról, ki a Don Sebastianban szokta a fátyoltáncot másodmagával járni, hogy akármely szmirnai bajadér se különben. Bankó öcsém ennek szokott inkognitó koszorúkat hajigálni a karzatról, s gyakran lehete a deli bajadér tánca végeztével egyetlenegy szál tapsot hallani a galérián. Az Bankó öcsém volt. Ludmilla kisasszony pedig oly bókot vágott vissza érte az egész közönségnek, mintha minden mécs egy-egy claqueur-chef lett volna, mely az ő pas de merveille-jeit halhatatlannítani születt.

A tisztelt mamzell nem volt otthon; szobaleánya, ki az ajtót kinyitá, mindaddig nem tudta, hogy hova ment, míg egy tízpengőst

tenyerecskéjébe nem szoríték; attól nagy nehezen eszébe jutott, hogy a halhatatlan művésznő most alkalmasint a Városligetben lesz.

Mentünk tehát a Városligetbe. A sétány alatt egy üres bérkocsi állt, itt mi is kiszálltunk, s én Euphemiával lesántikáltam egész a tópartig, hol magányosan elhagyatva, egy fűzfa alatti padon valami fehér alak ült.

Messziről ráismerék a színpadok és choreák királynéjára, s egyenesen nekitarték.

A Tündér Ilona úgy látszott, mintha nem akart volna bennünket bevárni, hanem rákiálték:

– Ah, bon jour, mademoiselle! De ne szaladjon hát, az Isten áldja meg, hisz látja, hogy kettőnknek van három lába.

Megállt. – Ah, kegyed az, Herr von Ó? – sipegé nyájas kulissza-mosollyal. – Hol jár itt ily korán?

– Hála Istennek, hogy még korán járok; egy fiatal barátom e helyen párbajt akar vívni, azt kell megakadályoznom.

– Párbajt? – visszhangzá Ludmilla kisasszony, s el nem tudta találni, hogy milyen képet csináljon e szavaimra: párbajt! – És kicsoda?

– Ennek a fiatal hölgynek a férje, aki itt a karomba csibenkedik: az a bohókás Bankó Lajos, hogy a tatár vigye el!

Az én táncosném kicsinyben múlt, hogy nem skizzírozta magát e szóra; de megfogtam a kezét.

– Lássa kegyed – mondtam –, ez a vérszopó vadállat oly kényes a point d'honneur dolgában, hogy mihelyt valaki görbén néz rá, mindjárt provokálja. Csupa tréfadolgokért több embervért kiontott már, mint Báthori Erzsébet.

Euphemia bizonyítá, hogy úgy van. Ludmilla pedig olyat csípett kezemen, hogy elsikoltám magam.

– Emberdobogást hallok, ha nem csalódom. Óh, maradjon itt, kérem, szép kisasszony, kegyed is segítsen nekünk ezt a jaguárt lebeszélni véres szándékáról, szép hölgyek szavai mindig hatályosabbak szoktak lenni ilyen alkalommal, mint férfiak hideg észlelései.

A kisasszony kénytelen volt engedni a szép szónak, hacsak egyik kezét a tenyeremben nem akarta hagyni, amivel megjártam volna.

Mindhárman leültünk egy közel bosquet alá. Euphemia engem fogott, én pedig Ludmillát fogtam.

Kis idő múlva iszonyú füttyhangot hallánk közeledni, gyilkos, cifra csikós nótát, úgy kikanyargatva, hogy akármelyik ceglédi kisbéres se

szebben. A fütty később a torokra kezd szállni s hangzék a legbajosabb borjútenorban „Oh, égi üdv, te vagy csupán”...

– Ez már hidegvér – mondtam –, halálos párbaj előtt így megütni a magas E-t. – Az én hölgyeim pedig reszkettek, egyik jobban, mint a másik. Mindenik tudta, miért?

Végre előtűnt az én párbajt vívó pacsirtám, s mintha bizonyos volna dolgáról, egyenesen a bosquetnek tartott, melynek ágain keresztül fehér ruhákat látott átszillámlani, saját feketeségemet észre nem véve.

Itt megállt, bal kezét szívére tette, s nyakát félreszegve, felmeredt szemekkel éppen odaért már, ahol „lelkem az égbe szálla”, midőn Euphemia nem tarthatva tovább magát, kirugaszkodik a bokorból, s Bankó öcsémet úgy nyakon öleli, hogy az rögtön sóbálvánnyá változott.

Még soha embert ijedtében meghalni nem láttam; de most hittem, hogy látni fogok.

Annak a tátva maradt szája a benne szakadt trillával, a halálfehér képe, felmeredő haja, megfagyott szeme, szétdermedt ujjai: valóságos eleven múmia.

– Megijedtél tőlem, úgy-e rossz ember? – feddé szelíd szemrehányással Euphemia –, már megint verekedni akartál, nem elég volt engem eddig búsítani? Te, te rossz ember!

Bankó beszélni látszott, de ez olyanformán ütött ki, mint mikor az ember kénégen-álomból ébred föl, s azt hiszi, hogy igen okosat mond.

– Én – imádott Phémi – talán – nem – haragszom – akarom mondani – ne haragudj; – nem erre – hiszen – sehogy – ma délután (NB. még reggel volt) – a tenger, – akarom mondani, a piac – gyalog – az óra – felment a toronyba – kitörte a lábát – (Bankó öcsém ijedtében arról akart beszélni, amit útközben hallott, hogy a piacon az órásmester leesett a toronyból).

Féltem tőle, hogy most mindjárt valami otrombát talál hazudni s elárulja magát, s egyik kezemen mankómat, másikon a kékre-zöldre sápadt Ludmillát vezetve, eléje bicegtem én is.

Amint a fiú minket is meglátott, tökéletesen odalett és megnémult, mint Tigris Robertben a királyleány.

Magam pedig, hogy az érdekeltek megzavarodását elsimítsam, roppant komoly dikciót tarték a fiúnak a párbajok célszerűtlensége s az embernek saját maga és családja iránti kötelességei felől.

Megmondtam Bankó öcsémnek, hogy ha máskor élethalálra párbajt akar vívni, azt ugyan okosan teszi, ha – mint jelenleg is – tanúk

nélkül végzi el; hanem még okosabban teendi, ha ily gyilkosságok színpadául kevésbé nyilvános helyeket választ. Ő azonban mennyre-földre esküdött, hogy sohasem bánt többet senkit.

– Hát – igazság! – ellenfeleddel mi fog történni? – kérde Euphemia, miután férje szakállát könnyeivel és csókjaival illően benyirkosítja.

– Majd mi ketten elbánunk vele – mondom, karomat nyújtva a szabadabban lélegző Ludmillának, melyet ő azonban – dicséretére legyen mondvá – el nem fogadott.

És ezen idő óta mind a hárman borzasztóan apprehendálnak rám. Euphemia azért, hogy férje párbajaiban kételkedtem, Bankó öcsém és Ludmilla pedig – Isten tudja miért?

Bankó öcsémmel, ha találkozom az utcán, úgy köszön, hogy rám se néz, morogva magában: te sánta ördög; Ludmilla még a színpadról is oly szemeket vet rám, ha meglát, mintha apját-anyját öltem volna meg; szinte látom, hogy másfél lábú jambusnak nevez, ha maga van; Euphemia pedig már messziről szemrehányó ujjakkal fenyeget, mondvá: „Ön, ön Istentagadó!”

A FEHÉR ANGYAL

Fehér angyal, fehér angyal!...

Csillagos éj álmképe...

Halvány rezgő ködtümemény holdsütötte távol halmon...

Mint ül ott mozdulatlanul... Lelke egy magános csillag, mely rajta keresztülragyog.

Tiszta az éjjeli ég, sem felhő, sem madár nem repül át rajta.

A hold, félig elfogyva, nézi altató világgal a kedves, szép ködalakot, s lassan, észrevétlenül merül el az átelleni láthatáron domboruló zöldes halom mögé.

Balról komor, vén vár sötét düledékei feküsznek az erdős pusztaságban vulkán alakú hegytetőn, félig árnya, félig csontváza egy ledült óriásnak, mely öntudatlanul, holt nyugalomban mered fel az égre.

Jobbról gondolatfárasztó síkság. Avar tér, néhol domb, néhol folyam, itt-ott fa és bokor s egyes fehér tanya. Az egész aluszik. Az egész néma...

Fehér angyal, fehér angyal!...

Csak te virradsz meg álmatlan.

Egyik csillag lemegy a másik után pihenni. Az egész ég fordul, csak te ülsz ott, láthatatlan léleknek az égre vetett fehér árnyéka a halványzöld távol dombjai felett; fehér ködruhádön csillaglelked fényesen átvilágol. Meg-meglebbensz – meg-meglebbensz. Mint a délibábnak éjszakára ottfledt leánya.

Mikor te megjelenesz, ünnepe van a természetnek. A fákon egy levél sem mozdul. A tengeren megállnak a hajók. De a legelső szellő szétlehelí alakod, s csillagod messze megy ragyogni a mérhetetlen égbe.

Fehér angyal, fehér angyal!...

Voltál egykor piros rózsa.

Ékes piros földi angyal. Áldva volt, aki rád nézett, áldva volt, akire néztél, s bűnbocsátó erő volt ajkaidra ruházva.

Mi szép, mi vonzó vagy még holtod után is; milyen leheztél életedben!...

Most is áldás vagy a népen.

Csöndes tavaszi éjszakán szoktál olykor megjelenni. Lágy harangszó csendül meg ilyenkor szerte a vidéken. A nép Istenét meg dicsérni, ki téged elküldött. Lesz aratás, lesz borszüret, telni fognak pincék, vermek, dicsértessék az ég ura, a fehér angyal megjelent...

Mi bánat hoz téged tavaszonként a földre, mikor a fehér rózsza és lilium kezd virulni? Nem nyílhatnak-e azok nálad nélkül? vagy tán látogatni jársz ide valakit, ki sírjából hozzád emelkedni nem bír?...

*

Múlt év júliusában Miskolc felé járt a magyar vezér. Egy nem messze eső faluban halt meg seregével együtt.

Szállását az uradalmi kastélyban vevé, hol a nagyúri családból csak a társalkodónő volt jelen őt elfogadni.

A forradalmi vezér kevés alkalmatlanságot szokott csinálni, ahová szállt; a mívelt lelkű hölgy pedig örömet teljesítendette minden kívánságát.

Három nap óta nem volt újra bekötve a vezér sebe, féleszméletlenül vették le szekeréből, s midőn lefektették, kitört rajta az erős sebláz, mely eddig folytonos csaták küzdelmei közt nem férhetett hozzá.

A hölgy segíteni kívánt az orvosoknak a sebkötözésnél. Elszörnyedett, midőn meglátta az iszonyú mély vágást, mely hosszan vonult át a szép főn egész a homlokig.

– Istenem, milyen szörnyű seb!

– Volna bár halálos, csak a hon lenne megmentve általa – felelé az, egyetlen jele nélkül a fájdalomnak.

Pár órai nyugodt álom után felébredt a vezér. Ágya mellett a halvány, szomorú hölgy ült, lesve minden mozdulatát, álma pihegését, szemei felnyíltát.

A vezér segédeit szólítá, – kérdezé, hogy nem érkeztek-e vissza a nyargoncok.

Kielégítő feleletet kapott minden kérdésére. Az ellenség mindenünnen hátravonult, seregének minden része között helyre volt állítva az összeköttetés, az út nyitva volt egész a Tiszáig.

– Menjünk tova – kiálta fekhelyéről felemelkedve a vezér. – A seregnek elég volt a pihenés.

– Elég a seregnek, de nem önnek – szólott orvosa visszaerőltetve őt vánkosaira, s kényszeríté, hogy ha aludni nem akar is, néhány óráig ne hagyja el fekhelyét, s ne gondolkozzék haditerveiről.

A vezér kibámult az ablakon, a csillagos éjbe, a hanyatló holdvilágba, az erdős hegyekre, s amint tekintetével a horizontra jutott, meglátta ott a halvány fehér ködöt, mely ott ült mozdulatlanul a szélcsendes éjszakában.

– Mi lehet az? – kérdezé. – Olyan, mint valami távoli égés jele, csakhogy inkább fehér, mint vörös. Ha tél volna, éjszakafénynek tartanám. Mi lehet az?

Az ábrándos hölgy ágya-fejénél megszólalt:

– Az a fehér angyal.

A vezér kérdőleg tekintte rá.

Mese van róla, mit a köznép jól ismer. Azt hiszik, hogy ez igen jót jelent.

A vezér kérte a hölgyet, hogy ismertesse meg e mesével, mit igen szívesen fog most hallgatni, miután két óráig haditervekről gondolkoznia nem szabad.

A hölgy mosolyogva engedett a kérelemnek, s viszont kérte, hogy ki ne nevéssék, amit mondani fog, mert hisz az úgylis csak mese.

*

Egymás vérét ontotta a magyar.

Egyik forrásoknál tisztelte Istenét, másik kereszt előtt, azért viaskodtak.

A keresztyén király hadat izent azoknak, kik fehér paripákkal áldoztak Hadúrnak, s hosszú, véres csata után leverte őket, vezérüket elfogta, megöle, seregeiket szétverte, oltáraikat ledöntögeté.

Csupán egy, számra nem nagy, de elszántságban erős csapat menekült meg éppen a Bükk rengetegeibe, hol kapitányának vára állott magas, meredek vulkán alakú bércre fölépítve.

A várúr nevét rég kitörölte az emlékekből az idő, de vára még most is áll, csonka falai még küzdenek az idővel és a zivatarokkal, s ha éjfélleken a haragos vihar átsüvölt nyitott ablakain, a völgyben lakó azt hiszi, a pogányok lelkei süvöltenek ottan.

A várúrnak volt egy szép leánya, kit a vidék jóltevő nemtőjének tartott, ki a szegényeket ápolni, betegeket gyógyítani eljár faluról falura, ki nem alhatott, ha valakit sírni hallott.

Pedig a szép leány nem volt keresztyén. Ő is apái istenét imádta, s míg a vad harciak fenn az Örvény-kövön mutatak be Hadúrnak égő áldozataikat – hol most is látni a széthányt oltár roppant bemohodzott kődarabjait, – míg az ősz táltos a Szentlélekkő alatt most is látható csodás alakú fülkékben bocsátá ki a hófehér mén piros vérét: azalatt az úrleány a környék ifjú szépeivel a Harica forrásához hordá liliomból és fehér rózsából font koszorúit, virágáldozatul a nagy szellem mohos oltárára.

A vitézek legjobbika, legszebbike volt a leány kedvese. Nevét annak sem tudja senki, de legjobbnak és legszebbnek kellett lennie, mert hisz a legjobb és szebb leány volt bele szerelmes.

E várhoz húzódott Kupának szétverése után a megmaradt pogány sereg, remélve, hogy itt sokáig fogja tarthatni magát, s kedvező alkalmmal kironthat ismét, s újra kezdheti a harcot oltáraért, ősi istenéért.

A várúr azonban nagyot gondolt. Elképzeli, hogy mi lesz e harcnak vége. Beláthatatlan nyomor az egész hazára, soha ki nem alvó lángja a polgárháborúnak, unokáról unokára szálló fogyhatatlan gyűlölet, és semmi kilátás a győzelemre, a békére, a boldogságra a hazában.

És megszánta a népet, mely így elveszne a kettős harc között, s egy napon kezébe adva magát a királynak minden seregeivel, minden hadnagyaival együtt, kívánva, hogy essék áldozatul ő, legyen kegyelem seregeinek és hadnagyainak.

De megfordítva történt.

Kegyelmet ő kapott, hadnagyait lefejezték.

Azok között leánya vőlegényét is, a legszebbet, a legjobbat minden vitézek közt.

Másnap meghalt a leány is, harmadnap eltemették, negyednapon éjjel megjelent apjának álmában, halvány, halott-arccal.

Szép hosszú, fekete haja, mely soha befonva nem volt s térdein alul ért, egészen megfehéredett a sírban, ragyogott mint az ezüst, kezei, arca, halotti ruhája, mindene fehér volt mint a napsütötte felhő. Homlokán koszorú liliomból és fehér rózsából. Így jelent meg alvó apja előtt.

Nem szólt semmit, csak egy levelet adott neki által, melyben mindazon hadnagyainak neveit olvasá, kiket ő adott kézbe, s kiket miatta lefejezték.

A várúr megőrült álmában, felugrott ágyából s amint futna kifelé, a bástya ormáról hanyatt-homlok a meredek sziklákra lerohant.

A vár azután pusztá maradt örökre, minden év lebont egy követ ormairól, minden tavasz egy virággal többet tenyész meg kipusztult falain.

És ha olykor a babonás pár hallgatag éjszakán végignéz a láthatáron s lát messzűnben libegő fehér tojásdad fényt: a fehér angyal lelke az ott, suttogja magában, s jó jelnek tekinti, és azután egész éjjel tündérekkel álmodik, mosolygó túlvilági arcokkal, kik hosszú ezüsthajjal, fehér arccal, fehér ruhában, mint napsütötte fölleg, kápráznak el álmodó lelke előtt.

*

Ígyen szólt a mese. A tábornok megköszönte a hölgy szívességét, s nyugtalan lelke nem hagyva pihenni, indulót veretett azonnal az egész seregnek, s lázban, kimerülten kocsijába vitetve magát, szép szőke fejét fantasztikus burkolattal kék selyemkendő födé, oly jól illő halavány, szenvedő arcához.

Mikor jól tovament, visszatekintett, s még akkor is látta háta mögött, messze a kék láthatáron a különös halvány légtüneményt, melynek csodálatos neve: fehér angyal.

Ősz volt, lehullott minden virág.

Szűk, sötét szobában egyedül feküdt a magyar vezér. Egyedül, nyomorban, betegen, távol honától.

Milyen jó lett volna meghalnia...

Ott feküdt beteg lázas ágyán. A fájó seb nehezen gyógyult fején, de százszor nehezebben gyógyult az, mit szívében viselt, és százszor jobban fájt.

Egy éjfélén mélységes álmában, amint kórágán fekvék, egy fehér alak jelent meg előtte.

Úgy érzé, mintha régi ismerőse volna az, de nem tudta, honnan.

Hosszu ezüsthaja térdein alul ért, kezei, arca, ruházata, mindene fehér volt, mint a napsütötte felhő. Homlokán koszorú liliomból és fehér rózsából.

Kezében egy levelet hozott. Letette a beteg asztalára, azután még sokáig ottmaradt előtte szóltanul, ott ült egész éjjel, s csak akkor tűnt el előle, mikor az ébredő semeit fölnyitá.

Még akkor is úgy tetszék neki, mintha a távoztában repülő ezüst-haját látná futtában lebegni.

Reggel volt. Asztalán egy levél hevert, mit azalatt hoztak neki, míg aludt.

A levél költe honából szólt.

Bágyadt reménnyel vevé föl azt, feltöré és elolvasá.

Azt olvasá benne, hogy tizenhárom tábornokát halálra ítélték és kivégezék, egyedül ő kapott kegyelmet...

...Fehér angyal, fehér angyal...

A GYÉMÁNTOS MINISZTER

Magyar forradalom! Te egetgyújtó alak! Véres arcú kép! Senkinek gyermeke, mégis mindenkinek halottja! Kelj föl a sírból és mulattass bennünket!

Míg éltél, nem festette le senki arcodat. Most jelenj meg nekem az éjfél óráiban, mikor a temető elbocsátja kárhozott lelkeit, kik nem tudnak aludni az önátkozta sírban, ülj festőtáblám elé, és mutasd meg arcodat képzetemnek.

A nemes büszkeség lángja égjen azon, midőn a nép áldozatairól fogok veled beszélni, azon népéről, melyet isten jó kedvében teremté a világnak, de melynek számára rossz kedvében teremté a világot.

De szégyen pírja ömöljék el arcodon, midőn azoknak neveit hallod említeni, kiket e nép nagyra tett, s kik e népet semmivé tették.

Sírj, fehérüljön el képed azok sírhalmánál, kik mások dicstelen nagyravágásáért dicső halált haltak.

De fekete légy a bosszútól, midőn az oltár papjait hozom emlékedbe, kiknek kezei közt elvesztek az áldozatok.

Némulj el. Remegj, reszkessen alakod, midőn sírást hallasz. Karének az, millió és millió ajakról. Özvegyek, árvák, koldusok és örültek siralma az. Hallgass, ne szólj bele. Rejtsd el arcodat.

De kacagj fel, és tartsd arcodat az égre, hadd lássa meg az, mint néz ki egy lélek, mely holta után tébolyodott meg, ha meghallod, mint vigadnak azok, kik ennyi könnynek voltak teremtoi.

Azután tűnj el ismét. Menj vissza a sírba. És imádj istent: hogy engedjen meghalnod, és ne hozza el rád a föltámadás napját.

*

Hideg januári éjszaka volt. Sem holdja, sem csillaga nem volt az égnek, a zúzmarás zivatarban fekete hollók falkái kóvályogtak, szüntelen kiáltozva alá egyhangú szavakban „halál! halál!”

A fergeteg füttyölt, az egész föld fehér szemfedővel volt leterítve, a farkasok üvöltve felelgettek egymásnak egyik berekből a másikba.

És e hózivataros éjszakákön kétszázezer ember nem aludt fedél alatt.

Az ország minden részein hosszú fekete vonalak húzódtak keresztül. Kényszerű sietséggel törekvő hadcsapatok. Éjjel és nappal, hegyeken és rónákon, éjszaktól délig lehete látni e vonuló seregeket, amint dobszó, trombitahang nélkül mindenféle irányban átszeldelék az országutakat.

Zúzmaráz-lepte lovasság, utána rosszul öltözött gyalogsorok, hallgató, beszédtelen nép. Dübörgő ágyúk, ágyússzekerek, egyik a másik után, azután megint elrongyolott gyalognép, élén gubába burkolt vezetője nehéz harci ménen, azután megint lovasság, ágyúk és így tovább. A kardok, szuronyok csillogtak az éjszakában.

Néhol egy-egy siető dandár látszott, mely egy másikat üldözni látszék, az alakok sebesen vonultak el szem előtt, mint álomárnyak, s órák múlva vörös villogás látszék a láthatáron, s egy-egy eltévedt dörrenés az ütközet távoli morájából.

Azután ismét néma lett minden. Új csapatok jöttek és mentek. A hófuvat behordta nyomaikat. Sehol őrtűz, sehol megállapodás, szüntelen előre, előre, pihenés nélkül. Fel a hegyeknek, az ágyúkat nem bírják a lovak, a csatárok tolják felfelé. Maguk is leroskadnak. – Keresztül mély, meredek sziklautakon, övig érő hófuvatagban, éhezve, szomjazva, fázva. Dübörgő hidakon át, befagyott folyók jegén. Elöl, hátul, oldalról üldöző seregek között, golyók zápora közt. Mindig odább, mindig odább. Fáklyafénynél, földalatti úton, s azután ismét föl meredek hegyekre ágyútűz ellen, ágyútűz elől, vészvihar elől és hátul, vészvihar még az égen is, s mindig előre, végtelen, irtózatoss úton. Egy-egy beteg vagy sebesült kidúl a sorból. Ott marad. A hó ellepi, megfagy, jól jár. A többi sort zár és siet, pihenése ütközetben van csak. Nyugodt álma, ha elesik.

És nem zúgolódik senki. Tűr, szenved, küzd és meghal. Még akkor is szent ihlet zárja le szemeit, s a haldokló nem átkozza meg a földet, mely vérét megissza s testének nem ád temetőt, s a tűrő nem átkozza meg a szenvedést, mit nyugalmaért cserélt. Az áldozat panasztalan.

Tiszteljétek a katonákat.

A rendőrminiszter úr ablakai még mind ki voltak világítva, pedig az idő már éjfél után járt.

– Én istenem! – sóhajt az azon menő cívis, kalapját megemelve az ablakok előtt – milyen szorgalmatosak ezek a haza atyjai. Még éjjel sem alhatnak az ország gondjaitól. Bizonyosan itt készítik azt a sok ménkű puskaport, vagy azon tanácskoznak, hogy milyen árkot húzzanak nemes Debrecen városa körül.

– Szegény urak! sem éjjelük, sem nappaluk. Majd szétreped a fejük a sok aggodalom miatt. Nyolc órakor összeültek s még nincs vége a tanácskozásnak. Hja, sok mindenről kell gondoskodniok. Az egész ország sorsa az ő kezükben van. Akármit tesznek, az sok hányás-vetés után történik, s mennyi mindent kell pedig tenniük!

– Egy rendőrminiszter!

– Szentséges Jehova, mennyit kell annak tudni, látni, érteni, cselekedni, kifőzni. Ő levelezésben áll valamennyi külföldi udvarokkal, megvizsgálja a passzusokat, kvártélyt rendel a deputátusoknak, elolvas minden újságot, amelyiket megunta olvasni, betiltja, dikciót mond az országgyűlésen, olyan szépet, hogy senki sem érti, kisujjában viseli az egész diplomatikát, előre tudja még azt is, ami történni fog. Hogy fér ennyi tudomány egy emberbe? Kivált egy olyan kicsiny emberbe?

– Gyerünk haza, szomszéd uram; alhatunk mind a két fülünkre, virraszt mihelyettünk a rendőrminiszter úr, és végzi az ország minden állapotját.

Éppen dolgom volt a miniszter úrnál. Benyitottam az előszobájába, aholott is majd leütött a lábamról a pipafüst.

A bureau 66 hivatalnokai közül csak hat volt jelen. A többi otthon volt és aludt, mint illik rendes emberekhez.

A hat közül kettő rettenetesen nyírt valami üres papirost, a másik kettő a postára ment, s a jött leveleket tördelte fel ex offo, s nagyon jól mulatott holmi családi titkok fölfedezésén.

A harmadik pár pedig a miniszteri szalon ajtaját ülte el. Mondanom sem kell, hogy mind a hat rettenetesen pipázott.

– Lehet Lacival beszélni? – kértem az egyik ajtónállót, aki egy igen szép szálás termetű orangután lehetett, míg miniszteriális írnoikká nem promoteálták.

Az én majmom végignézett rajtam, nem csekély szimptómaival a megvetésnek, s nyomatékos hangon kérdezé:

– A miniszter úrral?

– Hát önök mióta híják Lacit miniszternek?

– Mióta fizetéseinket felemelte. Hanem beszélni most nem lehet vele. A konferencia fontos. Megzavarni nem szabad. A haza, tudja ön, uram, a haza elébbvaló minden privát dolgoknál. Tessék máskor idefáradni.

– De magam is közügyben jövök.

S közelíték az ajtóhoz.

– Uram, egy lépést sem tovább – szólt a tisztelt pávián pátosszal –, én a fejemmel vagyok felelős.

S elémbe állt egész hosszában.

Nem voltam róla bizonyos, hogy nem harap-e meg, s már szinte visszavonulni kezdék, midőn a belőli konferenciából ilyen töredékhangok üték meg a füleimet:

– Négy király!

Úr isten! – gondolám magamban –, mi bajuk lehet nekik egyszerre négy királlyal?

– Nem ér semmit – kiálta egy másik hang, melyet világosan Laciénak ismertem el –, mert az enyém négy disznó. Ránéztem a cerberusra. Az először el akart vörösödni, de ami nem sikerülvén neki, belém kapaszkodott, s kifelé szorongatva erősen allegált, hogy itt nem szabad hallgatózni.

Birkózni kezdtünk. Én erősebb voltam, s egy ügyes boxírozás segédelmével egy flankenbewegungot tettem az ajtó felé, s azt minden további ellenállás nélkül bevettem.

A konferencia szörnyen állt. Három asztalra volt terítve. Az egyiken tea és puncs, a másik kettőn mindenféle akták forogtak kézről-kézre, miket a parasztvilág kártyáknak nevez.

Az egyik asztalnál diabolkát játszottak vagy hatan, nagyon el voltak merülve, egyik sem vett észre, a másik asztalnál prezideált a miniszter, ott ferbliztek.

A miniszter nem volt valami magas ember, valamivel több lehetett, mint Tom Thumb, ha mellette ülő tanácsosa lett volna a rodoszi kolosszus, ő maga pedig egy vitorlás hajó, kényelmesen áthajókázhattott volna annak szárai közt.

Arca sok keletiességgel bírt, teintje némileg közelített a cigány kolorithoz. Sok vonásaiban a cerkopitekuszok nemzetségével rokon, csakhogy azok persze nem tudnak olyan szépen beszélni, mint ő.

Szakálla az övéig ért, s mikor kacagott: reszketni szokott, amit hajfűrtei nem tehetének, a lehető legrövidebbre levén lenyírva.

Pőrére volt vetkőzve, s a rettenetes sok ráncról arcán gyanítám, hogy kacag. Amiről később feketére nyitott szája is meggyőződött.

Mellette jobbról egy hosszú ifjú ült. Sovány, szatirikus arca nemigen látszott osztozni a közjókedvben. Hihetőleg valami brodsitzer volt.

Balján egy természetes férfi. Szabályos, de kissé elhúzott arca igen tudományosnak akart látszani egy mal à propos applikált pápaszemmel. Szakálla, haja jól soignérozva, maga tűrhetőleg elegáns és jókedvű. A miniszter pecsétőre.

Lacival szemközt ült egy roppant titanikus férfi, kinek nyaka és könyökei arany paszomántba voltak húzva. Bizonyosan generális. Képéből kilátszott, hogy ez az ember maga megenne egy hadsereget, ha valaki előre megsütné azt a számára.

Amellett egy sejtes barna férfi, kinek arcán első percben észrevehető volt, hogy lengyel.

Az asztalszegleten végre az ördög helyén egy kis nyápic férfi ült, aki rettenetesen nyert és bosszantott mindenkit.

– Ah, szervusz! – kiálta rám Laci, amint megsejtett. – Te vagy az, akit olyan nehezen eresztenek be. Foglalj helyet, ide mellém. Osszatok neki is. Aztán ott a puncs.

– Köszönöm, nem játszom, igen nagyba megy itt. – Láttam a sok aranyat és bankjegyet heverni az asztalon egész garmadában.

– Ó, nem – felelte Laci, mind a két lábát maga alá szedve. – Egy arany a visi. Ez nem hazárd. Nemde, édes generálom? – Ez utóbbi szavak a magas, atlétai termetű férfiúhoz voltak intézve, ki példás flegmával gusztálta a sántát. Kettős álla volt. Orra, ha jól emlékszem rá, csak egy.

– Nem mondhatnám – felele gordon hangon. – Már a második icce aranyat veszem.

– Haha – nevette föl a kis nyápic emberke az asztalszegleten, akiről soha sem bírtam megtudni, hogy gyermek-e vagy vénember, annyi silányság és aggottság egyesült arcán. Úgy látszik, hogy ő nyert legtöbbet.

– Haha! – nevette impertinens éles hangon –, az én generálisom nem is marékka, hanem iccével méri az aranyat!

Mindezt oly élesen, hogy a fülem csengett bele.

Erre általános lett a nevetés, mintha valami rendkívüli jó ötlet hallatott volna, s valójában valakitől egy icce aranyat elnyerni azon időben, mikor az országot papirosokkal láttuk betérítve, megérdemli, hogy az ember jókedvű legyen utána.

Nevetett maga a miniszter úr. Majd kitörte a széke hátát, annyira nevetett, s egy lábát feltette az asztalra.

– No, meggyűlik ezért majd a bajod az öreg kóficca, hogy elkártyáztad a pénzt, amin kapszlikat kellett volna vinned a felső hadsereg számára. – Ezt a reflexiót elég zseniálisan a miniszter úr tévé.

– Azt mondom majd, hogy elvesztettem a csatában.

– Abban, amelyikben így ír egy német bulletin: General Böse, der den Rückzug deckte, oder wenigstens decken sollte?

– De megmentettem én azért a zászlómat.

– Igen, mert elszaladtál vele az első ágyúszóra.

Erre ismét hangos hahota keletkezett. A haza atyjai rettentőképpen mulatságosnak találták, hogy egy generálisuk az első ágyúszóra kezébe kapta a zászlót s elfutott vele.

Tán még most is nevetnének, ha a szomszéd asztalnál ezalatt cse-csepaté nem támad.

A zaj magára ragadta a figyelmet, a szcena még inkább. Két gentleman volt egymással éppen hajban. Az egyik egy jó szál férfi, a másik egy még Lacinál is csekélyebb individuum, mely utóbbi, hogy társával egyenlő lehessen, egy székre hágott fel, s onnan kiabálta csatahangon:

– Ez cudarság, ez lovagiatlanság, ez illojalítás! – és tudta a jó ég, még mi minden iszonyúságot nem.

– Mi baja annak a fiúnak? Mi lelt fiam, Hetveni? Dugiátok be a száját, ne sikoltson olyan nagyon! Hetveni, mit ordítasz?

– Ide nézzetek! Legyetek bíraim! – deklamált a cinegének született férfi, s hatás végett most már az asztalra lépett, ez a longurió la aranyakba veszt, s most bankókban akarják kifizetni, per hat forint darabját.

Az egész társaságban egy közös elszörnyedést jelentő „ah!” hallatott.

– Szörnyűség!

– Az a kérdés – szólta a miniszter úr szupremáciáját éreztető tónon –, hogy minő bankjegyekben. Osztrák bankjegyekben igenis hat forint mostani kelete az aranyak.

– Dehogy! – ordítá az emberaprólék türelmetlenül –, magyarokban.
– Ah, ah! – szörnyülködék az egész cőtus, maga a miniszter úr is úgy rázta a fejét, mint szokta országgyűléseken, midőn a karzatnak tudtára akarja adni, hogy valamire pisszegni kell, s egy földre sújtó tekintetet vetve a vádlott egyénre, szárazon kimondá rá az ítéletet.

– Magyar bankjegyekben nyolc forint ára az aranynek – s azzal noble nonchalanc-szal vette fel ismét kártyáit és kérdezé: – Mi a visi? A pecsétőr dupla visit tett.

– Nem hiába magad is dupla vagy – tréfálódzék a miniszter úr, s a többiek kötelességüknek érzék a tréfát megkacagni, csupán a generális nem kacagott, az egész társaság közbotrányára.

– Bizonyosan nem érti a viccet.

– Mit tudhatom én, hogy mi történik itt közöttetek, még én a hazáért a csatatéren...

– Szaladok – egészíté ki a miniszter. – Mondd el neki, Móric, magad a tréfát, hadd mosolyogjon ő is.

– A vicc jó, csak az rossz benne, hogy velem történt – kezdé a pecsétőr mondását. – Jól tudod, hogy én két hivatalt viselek, mint komám, Laci is, és te, édes generálom, és valamennyi okos ember, aki teheti. Egyfelől pecsétőr vagyok, másfelől őrnagy. A legközelebbi fizetésfelvétel napján felveszem az én ezüstös atillámat, tetejébe öltöm ezt a zsemlyeszín kaputot, s megyek a pénzügyminiszterhez tisztelkedni. Kérem tőle a pecsétőri fizetésemet, azt előmbe szám-lálja, én beseprem, s akkor újra meghajtom magamat, s bemutatam előtte mint ez s ez őrnagy urat, ki a fizetését jött felvenni. Az ember nem konfundálódott, megcirógatta két kézzel a képemet, s rettenetes nyájasan kért engedelmet, hogy most nincs nála pénz, hanem egy óra múlva lesz, ne is fáradjak oda érte magam, csak egy káplárt küldjek el a zászlóaljamból, csak egy akkora kis káplárkát, mint a kisujjam abból a zászlóaljból, amelynek őrnagya vagyok.

De már erre méltán kerekedett fel az univerzális röhej, mert olyan zászlóalj nem egzisztált sehol.

– Valami számár újság aztán felkapta ezt a viccet s bemutatott a közönségnek, mint azt az embert, aki nem egy ember, hanem két ember, s szépen rajtam száradt a „dupla” epitheton.

– Nagyon jó – mondá rá jókedvvel véleményét a generális úr, kivált miután akkor ő húzta be a nyápic embert, mintegy száz aranyig, aki ellenben igen silánynak találta az egész bonmot históriáját.

– Az a furcsa, hogy diákkoromban a professzorom mindig azért szidott, hogy simplex vagyok, most meg azzal vegzálnak, hogy dupla vagyok.

A játék ezalatt tovább folya, a miniszter úr vesztett, s mentül jobban vesztett, annál jobban kezdte szidni azokat a gyáva képviselőket, kik minden percben készek az alkudozásra, kik egy gironde-ot akarnak Magyarországon megalapítani, és akiket ő le fog guillotinoztatni, a debreceni piac közepén, egytől egyig, mint a legyeket, s a többi s a többi – s mérgesen lehányt magáról minden öltözetet, azután megint mind felszedte magára, szidta az egész országot, egész Európát, mind az öt világrészt összevéve, az egész systema copernikianum valamenyny csillagait, s utoljára az egész lump kompániát: hogy minek jöttek ide az ő idejét és pénzét lopni!

A kompánia szokva volt a miniszter úr kedélyváltozataihoz, s sans gene kopasztotta egymást, míg a miniszter úr egyre-másra vesztve és vetkőzve, mikor már csak az volt hátra, hogy a csizmáit is lehúzza, felugrott, hátrarúgva a székét, s ment az írószekrényéhez, új pénzerővel jelenendő meg a csatatéren.

Aki látott már békességesen mulató társaságot, melynek közepébe hirtelen egy százötven fontos bomba esik be a stukatúron keresztül, annak lehet fogalma a következő jelenetről, senkinek másnak nem.

A miniszter beletekint a fiókjába, s azzal felordíta oly hangon, mintha harminc cserépkorsót csaptak volna egyszerre a falhoz.

– Ki járt itt?

Mind odanéztek. Legalábbis azt hitték, hogy valaki egy puskaporos minát rejtett el a miniszter íróasztalába.

– Ki járt itten? – kérdé újra sztentorral, s öklével a fiókra mutatott.

A társaság kővé válva nézett rá, s a generális úr éppen úgy kezdé magát érzeni, mint mikor Zólyomban először meghallotta az ágyúzást.

– Akarom tudni, hogy ki járt itt.

– Megvesztél, cimborám? Mit kiabálsz? ki bántott? – szólala fel végre a pecsétőr. – Én is jártam ott, és más is, odatetted a szivarokat.

– Engem megloptak.

– Lehetetlen.

– Két százas volt itt fölül, most nincs.

– Valamikor pipára gyűjthattál vele. – Ez a magas, szatirikus ifjú észrevétele volt, első és utolsó ez estén.

– De nem vicc ez, hallja az úr, mert ez komoly dolog!

– De ugyan, Laci, legyen eszed, ne csinálj belőle skandalumot. Azért a rongyos kétszáz forintért.

– De én akarom tudni, hogy engemet ki lopott meg. Az én házamnál tolvaj van. Az én házamnál az ország kincsei vannak. Én semmiért sem vagyok felelős.

– De hát mi szükséged van erre a lármára?

– Nekem szükségem van erre a lármára. Az én házamnál az országnak több milliót érő kincsei vannak. Én akarom tudni, hogy kitől őrizkedjem.

De már ennyi skandalum mégis több volt, mint amennyit egy táblabíróból csinált generális gyomra elbír.

– Ejnye, ilyen adta-vette – káromkodék mindig magasodó hangon, míg végre oly dörgéssé vált irtózatosszá, mintha tízezer ember beszélt volna egy gégeből – Hát kinek néz az úr minket? Tolvajok vagyunk mi? Erre-amarra, szedte-vette! Köszönje meg az úr, hogy lealázzuk magunkat a társaságába, nem hogy még itt bennünket dehonesztáljon, mert ha itt volna a kardom, mindjárt karmonádlinak aprítanám, aki cigánypecsenyéje van! Azért, hogy én a státusz pénzét elkártyázom, nem loptam én még senki fiától egy garast sem, hallja az úr. Ha policájminiszter úr meglopatja magát, van kopója elég, szagláltassa ki a tolvajt, de becsületes embereket ugyan ne derogáljon, mert ha azt nem nézném, hogy Debrecenben vagyunk, ahelyett, hogy mi megyünk el innét, az úr menne most ki az ablakon, veszedelem terringette!

Szólt és két széket két csapással összetörött, egy ökölütéssel a kártyaasztalt kettéhasította, a bundáját felvette, annak egy legyintésével az egész puncs-szervizet leverte az asztalról, a kettős ajtónak egyik szárnyát kivette sarkából, egy írnot ledobott a lépcsőn, s ekként szörnyű erejének tanújeleit hagyva mindenütt, hangos káromkodással eltávozott, s hazáig valamennyi civist felmorgott az álmából.

A többi asszesszorok meghunyászkodva előkeresék téli kaputjaikat, s egyenként elosongatának. Legutoljára előbújt az ágy alól Hetveni úr is, hová a csata folyama alatt egy eléggé bölcs rückgängige Bewegungot csinált, s megilletődve nyújtá kezét a háborgó miniszternek, mondván:

– Miniszter úr! Énrám csak nem gyanakszik ön? Hisz arról meg lehet győződve, hogy én öntől nem lopok.

– Jól van, jól, csak eredj.

– Hát kineveztesse holnap őrnagynak.

– Hová a pokolba? nincs üres hely.

– Szabadcsapathoz?

– Van mindenütt.

– A bihari oláhok ellen még nincs.

– Hisz azok senkit sem bántanak.

– Majd bántanak, ha én odamegyek.

– Jól van no. Kineveztetlek, csak vigyen a ménkü!

Magam mind ekkor ott vártam egy pamlagra dülve a konferencia végét, s mikor hozzájuthattam, én is belekötöttem a miniszterbe.

– Hát neked mi bajod? mondd frissen. Három szóval elvégezd.

– Nem is lesz hosszabb. Kétszáz szekeret rendeltél ide a piacra. Tegnap estétől itt állnak hóban, fagyban, mit akarsz velük?

– Mondd meg nekik, hogy ha eluntak állni, hát leülhetnek!

Ezzel az instrukcióval kitolt az ajtón, s a szegény szekeresek másik éjjel is ott háltak a havon, hozzájuk sem szólt senki.

A miniszter pedig egyedül maradt az ő pecsétőrével.

– Te Laci – szólítja ez meg a minisztert, ki hallgatva és sebesen járt alá s fel, mint szokott, ha összeszidták. – Igazán ellopták a pénzedet?

– Dehogyan lopták.

– Hát mért csináltál olyan nagy zajt semmiért, még az a dromo levág, híre lesz a városban.

– Azt te nem érted. Nekem kellett ez a zaj. Mentül nagyobb híre lesz, annál jobb, magam is úgy akarom. De te nem értesz hozzá. – S ezzel kiszólt az ajtón.

– Simon!

Egy még minden eddig előfordultaknál apróbb egyén lépett be a hívásra. Úgy látszik, mintha a miniszter szemén szedte volna a magánál kisebb embereket.

– Ismersz itt valami ügyes lakatost?

Stokása volt a miniszternek mindenkit tegezni.

– Akárhányat.

– Ne beszélj, számár. Nekem nem akárhány kell, hanem egy bizonyos. Ha lehet, néma, de mindenesetre olyan, akinek senki sem hisz, és akit kevesen ismerjenek. Eredj, mindjárt visszajöjj.

A küldött igen alázatosan betette az ajtót s eltávozott.

Az előszoba is megüresült. A miniszter bezárta az ajtókat, s egyedül maradtak.

A miniszter úr sebesen járt alá s fel, mintha a világon minden attól függne, hogy ő meg ne állapodjék, a pecsétőr pedig végigfeküdt a pamlagon és ásítózott.

– Öcsém – szólala fel hirtelen megfordulva sarkán a miniszter s homlokát összeráncolva. – Öcsém, igen rosszul állunk.

– Tudom – sóhajtja fel a pecsétőr.

– Seregeinkről azt sem tudjuk, hogy hol vannak. Az osztrák hadcsapatok körös-körülálltak bennünket, a legmesszebb távolság tizenkettő, a legközelebb hat mérföld. A magunk katonái szidnak bennünket, az ellenéi fenyegetnek. Elöl tűz, hátul víz. Huszonnégy óránál tovább itt nem maradhatunk.

– Rettenetes! És nem lehet valamerre menekülni?

– Tán nem azon gondolkozom éjjel-nappal?

– Tán álruhában? Én mint hentes, te mint puskaműves?

– Nem ér semmit, hiszen nem értek a puskához.

– De hát nem gondoltál valamit?

– Azt hiszed? Nézz ide. Mindenféle útlevelek, csak be kell tölteni.

– Ah, ez pompás, ez nagyon derék, mit kellene beleírni?

– Ne törd rajta a fejedet. Magam ékszeráros leszek, te pedig a segédem.

– Ahhoz ékszerek kellenének, gyémántok s több afféle.

– Bizony szimplex ember vagy te, édes öcsém, nem látod itt ezeket a ládákat?

Az alkovenben három különböző nagyságú láda volt egymás mellé elhelyezve. Iszonyú vaspántos és rézcirádás ládák. Két-három nehéz lakat lógott rajtuk elöl, fölül mindenféle cifraság alá rejtett vexir záruk, és mind hat rendbeli pecséttel lepecsételve.

– Most értelek – szólott felszökve fektéből a pecsétőr – hisz ezek úgyis res nullius.

– Törődöm is én azzal, most nálam vannak, s ha holnapután Törökországba talállok velük menni, szeretném tudni, hogy ki kéri tőlem számon.

– De hisz évégett kár volt lakatosért küldened, vannak nekem ditricheim, értek is egy kicsinyt az ilyesmihez.

S tüstént előkeresett néhány girbegurba eszközt s a pecséteket pietástanul letépve, sok ügyel-bajjal és nyögéssel valamennyi zárát és lakatját felnyitotta a kérdéses ládáknak, melyeket azután a miniszter úrral két fülénél fogva megragadva per Pausch und Bogen kitálaltak a

legszelesebb asztalra. Sok egy s más szétgurult az ágyak és szekrények alá, miket másnap a szobaseprő megtalált és megtakarított.

A csodálat „ah”-ja röppent el a pecsétőr ajkairól e kincsek látásán.

Nehéz masszív aranyláncok, ragyogó drágakövekkel rakva, nehéz aranyserlegek, ritka antik ékszerek, pompás szelencék egyetlen darab drágakőből faragva, remek faragványú szoborművek, mind, mind tömör aranyból és ezüstből, nagybecsű órák, fölséges boglárók, annyira rakottak drágakövekkel, hogy izzani látszának a gyertyák világában, és a töméntelen gyűrűk, mellkövek, az ízlés minden választásainak eleget tevők. Minden, mit egy arisztokratikus fényvágó oligarcha család kincsben és pompában századokon át passionate összeszerze.

– Ah! Mi kár, hogy mindezt el nem vihetjük!

– Mind semmi ez. Ez mind itt marad. Csak terhünkre volna. Én csupán egy kis fekete bársony aranynyomatú futrált keresek, te választhatsz belőle magadnak, ami tetszik.

Dúltak a kincsek között.

Millió szikrát hányva heverték azok előttük az asztalon szétszórva, mintha ugyanannyi szem nézett volna rájuk szótlán szemrehányással.

– Itt egy krizopráz ékszer.

– Igen nehéz.

– Legalább a köveket szedjük ki belőle.

– Emitt néhány nagybecsű gyűrű.

– Hát ez micsoda?

– Föveny a Szaharából. Szórd a szemétre!

– Itt ismét egy gyönyörű numizmatikus gyűjtemény.

– Tedd félre. Holnap kifizetjük vele a bureau-személyzetet.

– Hát ez?

– Nevezetes férfiak kézvonásai, vesd a kandallóba.

– Hát ez a gyémántos kard?

– Ki vinne kardot magával? A gyémántok eljöhethetnek belőle.

És így tovább. Minden darabból volt valami elszakasztható, elvihető. Az aranyláncokról letépettek a boglárók, az ékszerekről a gyöngyök, a gyűrűkből a pompás faragványú kámeák, a boglárókból a ritka nagyságú türkizek, minden, ami csak kis helyet és nagy értéket igényelt.

De a keresett fekete bársony, aranynyomatú tok nem akart előjönni. A miniszter arca sötétült.

– Megjárnám, ha valaki megelőzött volna.

Elővették a másik ládát. Az elébbibe visszaseperték a megvámolt tartalmat, s amazt szinte kiüríték az asztalra.

– Jól van! – kiálta lázas örömmel a miniszter, egy tekintettel kiismerve a sok kincs közül az igénytelen külsejű skatulyát.

– Ez az – szólt remegő kezeibe véve a keresett tokot. – Ez az. Látod?!

A pecsétőr kíváncsian hajlott oda, megtudni az annyira keresett tok tartalmát.

Külön le volt pecsételve egyetlen pecséttel, melyet a kormányelnök saját kezűleg nyomott rá.

A miniszter egy percig tétovázni látszék, vajon föl merje-e szakítani azon pecsétet is, s remegve nézett maga elé.

– Nos, nyisd fel hát, mi van benne?

– Nézd, a kormányelnök pecsétje van rajta.

– Törd fel, holnap nem leszünk itt.

S a következő percben nyitva volt az étuis. Mintha a szivárvány szállna le kristályalakban!

Nyolc solitair gyémántgomb. Akkorák mint egy mogyoró, mikből millió sugara lövellt szét a prizmatikus színeknek. Vakító, kábító kincsek, miknek mindegyike egy-egy uradalommal fölér. Mikről azoknak egykori viselője minden díszmenetek alkalmával oly kitűnő, oly nevezetes volt.

Némán, elvarázsolva bámult a két férfi a kincstre, midőn a külső szobában léptek hallatszanak, s mintha nyitná valaki kívülről a zárt ajtót.

– Ki az? – kiabálta mindkettő ijedten, halálra sápadva.

Az írnok volt, kit lakatosért küldtek.

– Mit akarsz?

– A lakatost hoztam. Engedelmet kérek.

– Úgy! – s ekkor nagy hirtelenséggel összetakarítottak mindent a ládákba, azokat helyökre tették. Az érkezett lakatosnak nem volt egyéb dolga, mint a ládákat újra bezárni, mely után azokat a miniszter ad terrorem populi a rendőrség hivatalos pecsétjével újra biztosította.

A lakatosnak meg kellett vallani becsületes nevét, s az írnoknak bizonyítványt adni róla, miszerint nemes Kánya Antal lakatosmajszter uram ez s ez napon az éjnek ezen s ezen órájában a rendőrminiszternél három ládát bezárolt. Mely teketóriák Kánya Antal uramat úgy

megijesztették, miszerint az egész eseményről még a feleségének sem mert egy szót is szólni.

– Hát ezzel a fiúval mit tegyünk – kérde suttogva a pecsétőr, az írrokra célozva.

– Ne törődj vele. Elküldöm Pestre iratokkal, mikért bizonyosan föbe lövik. Jojcakát.

A pecsétőr eltávozott.

– Simon! – szólítja a fiút a miniszter. – Végy egy szekeret magadnak. Még ez órában Pestre fogsz indulni. Ezen iratokat viszed, oda, ahová címezve vannak. Egy percet se késsél. Minden minuta egy század a nemzet életére nézve. Itt ezer pengő útiköltségül, siess...

A fiú elment. A miniszter lefeküdt. Késő éj volt az idő.

A toronyőrök rekedten kiálták a három órát éjfél után.

Minden jó lélek dicséri az urat.

És másnap az országgyűlésen kemény peremptórius törvényt hozatott azon képviselők ellen, kik a forradalom ügyében nem bízva, eltávoztak vagy meg sem jelentek.

A törvényjavaslat a rendőrminiszter úrtól jött.

És tartatott nagy dikció azon gyávák ellen, kik minden leverő hírre a megbékülésről vagy megfutamodásról gondolkodnak.

A dikciót a rendőrminiszter úr tartotta.

És adatott ki a veresbetűs plakát, melyben azok, kik a magyar bankjegyet az osztráknál alább becsülik, bitófával fenyegettetnek.

E plakátot a rendőrminiszter úr adta ki.

És végre íratott egy catói vezércikk egy olvasatlan hírlapba azon alávaló könnyelmű emberekről, kik a haza ily szomorú napjaiban nem átallanak kártyaasztal mellett éjeket tölteni.

A cikket a rendőrminiszter úr írta.

El a rút képektől! Keressünk szebbeket. Menjünk a csatamezőre.

Emelkedjél föl, lélek, rázd le az undort magadról, mit az önzés, a piszkos lelketlenség, az álarcos bűn látása gerjeszte benned; jer, láss vért, láss halált, láss könnyeket és vigasztalódjál.

Nézd amott túl a Királyhágón azt a kis, ifjú, hős sereget.

Ruhája nincs, de van dicsősége. Hazája alig ad neki mindennapi kenyeret, s ő mégis mindennap vért ad hazájának s véren vett diadalt.

Nézd azt a kis ősz hajú, ősz szakállú embert, mint áll ott a golyózápor közepette, mint ragyog arca, ha kis seregét éljenezni hallja a golyók süvöltéseire.

Csak egy szót tud magyarul. E szó: „előre”. S serege mindig megérti őt.

Három sebhely van most is rajta, de a halál kerülni látszik őt, vagy nem tudja megtalálni.

Nézd azt a fiatal hőst. Kiáll serege elé. Buzdítva szól hozzá. A legelső golyó őt éri, leesik lováról, vére festi a földet. Özvegye szép és fiatal szíve megszakad, de nem siratja a hőst, nem siratja, hisz halála dicső volt.

Nézz amoda. Ott is egy hős esik el. Nem egy seb, tíz érte egyszerre. Ellene is becsüli a hőst. Bekötik sebeit, ápolják, mondják neki, hogy a csata elveszett, s ő letépi sebei kötelékeit és hagyja folyni vérét, hagyja jöni halálát, mert a csata elveszett.

Láss ott egy hidat. Kétezer ember áll előtte és védi, túl rajta iszonyú erővel egy ostromló sereg. Nézz oda ismét. Már alig vannak ezen. Úgy-e nem futott el egy is! Elestek. Mire az éjszaka eljön, ezernek csak fele marad ott, de helyéről meg nem mozdul egy sem.

Nézz végig a Tisza mentén. Látod ama kis piros vonalt. Mily sebe-sen halad előre. Egy csapat ifjú az, kik piros főveget viselnek fejükön. Micsoda tűz az, melynek szembe mennek? Ágyúk azok. Hallod ropogásaikat. Látod, mennyien hullanak el belőle. De látsz-e elfutni csak egyet is? Most odaértek. Az ágyúdörgés elhal.

Menj tovább. Láss ott, a Duna közepén egy várost. Le van égve a porig. Lakói a föld alá, a kriptákba rejtőztek. Ezerei a tűzgolyóknak repülnek bele minden oldalról, földrengető dörgéssel ijesztve a levegőket. A városban éhség, nyomor, fagy dühöng. Nem tudja senki, a halállal hol találkozik. De látsz-e egyet is, ki megszöknék onnan? Tűrnek, szenvednek és nem panaszkodnak.

Látod amott azt a vezért. Csákójához emelt kézzel seregét megesketi, hogy nem fog elfutni a csataterőről, s midőn a halál zápora ömlik, egy kiáltás, mely túldörgi az ágyúvihart, egy kiáltás, mely azt mondja: „Emlékezzél esküdre!” megfordítja a csata sorsát. Fele elhull a seregnek, de a másik fele győz.

És mindenütt, merre nézsz, nehéz csatákat látsz. Csatát a Tisza jégén, véres harcot a folyam páncélozott hátán, csatát a sziklás hegytetőkön, csatát sáncok, várfalak közt, városok utcáiban, vértől vöröstre festett vizek partjainál, égő falvak éji lángja mellett...

Az áldozat panasztalan. A dicsőség nem kérkedik. De panasszal van tele szája a gyávaságnak, s fizetést kér a tolvaj.

A katonák rongyosak, véresek és lelkesültek...
A diplomata jól érzi magát. Neki nincs lelke...
A katonának egy gondolatja van, a dicsőség! Ha meghal, végsőhaja
a haza...
A diplomata azt nézi, merre szökjünk...

*

Debrecenben ezalatt szépen kigömbölyödtek az ábrázatok.

Kik néhány hét előtt futásról, menekülésről elmélkedtek, most egyébről sem akartak hallani, mint háborúról, melynek sohasem lesz vége.

Az apró emberek egy-egy roppant vörös tollal tölték ki fejüket, hogy kilátszassanak a tömeg közül, a miniszternek és öccsének még ez sem volt elég. Nekik egészen vörös kalapot kellett hordani, hogy tudhassa mindenki, miként ők nem félnek a vértől.

Meg lehetne tudni, hogy mikor lesz csata. Aznap rendesen teli volt aranyos tiszt urakkal a város, kik jól megőrzék a haza számára becses életüket, míg a honvéd olcsó életével adózott a síkon.

Ah! Az mennyei élet volt.

Az ember kilenc óráig igen-igen nyugodtan aludt.

Az ember, ha honvédtiszt volt vagy miniszteriális hivatalnok, tartott igen csinos társalkodónőket, kik a státus költségén utaztak vele mindenüvé.

Tíz órakor elment az ember a kollégiumba, ott hallott iszonyú szép dikciókat, ordíthatott a montagnard-oknak, amennyit tetszett, lepíszeghette, leröföghette az aggodalmaikat kifejezni merész táblabírákat, coquettírozhatott a város karzati szépeivel.

Azután elmehetett az ember a nagyerdőre, járhatott térdig a sárban és találkozhatott mindenféle ismerőssökkel, kik mindig tele voltak szebbnél szebb újságokkal.

Délután leülhetett az ember kártyázni, elveszthette az utolsó garasát, másnap elküldette magát futárnak és harmadnap ismét úr volt.

Elmehetett az ember az egyenlőségi klubba, ott halálra nevetehette magát, melyért aztán másnap kárpótlásul a Közlönyből halálra unhatta magát.

S ha néha napfényes idő volt, láthatta az ember ama minden gyönyörűséget felülmúló látványt, mint lovagol a miniszter egy babos lovon, az ő pecsétőre kíséretében.

Oly kecsesen, oly possierlich vette ki magát azon a roppant táltoson, hogy az ember semmit sem kívánt egyszerre egyebet, mint hogy bárcsak tevén látná őt ekképpen ülni.

– Űgy-e néznek utánam a dámák? – kérdé a miniszter úr pecsétőré, mert maga nem mert hátranézni, félt, hogy leesik.

– Az egész világ enchantírozva van általad, csak ne csinálj púpos hátat.

– Brrrr! Hogy telefecskendett sárral ez a griff! Hohó ne, hohó ne. Ki hitte volna, hogy még sarat is lássunk Debrecenben. Nem azért, mintha az itt ritkaság volna, hanem azért, hogy mi itt értük a sáros hónapokat.

– Az igaz. És milyen jó volt, hogy akkor el nem mentünk. Rögtön utána másnap jöttek a győzelmi hírek. S mi néhány rongyos százezerért szinte itt hagytuk pompás, gyönyörű állásunkat.

– Az igaz. Nagyon belevesztettünk volna. Azóta kétmilliónál több fordult meg a kezemen.

– Mennyi van mindössze kiadva?

– Harminckét millió hat hónap alatt. Az elébbi hat hónap alatt csak hatmillióra volt szükség.

– Hát számadás mennyiről van?

– Egy batkáról sincs.

– Nem is fognak követelni?

– Kicsoda? Ez a soklábú országgyűlés? Mernek is ezek ellenem szólni. A minap plena sessione mondtam meg nekik, hogy mindnyáját le fogom guillotinoztatni, egy ugyan azt kérdezte tőlem gúnyosan, hogy kiket? Mindazokat, akik félnek tőlem. Az ember elnevette magát, de én bizonyos vagyok róla, hogy azóta nem tud nyugodtan aludni.

– Csak az a baj, hogy Debrecenben vagyunk.

– Az bizonyos, hogy nagy baj. Ez a nép oly flegmatikus, oly rettenetes józan, hogy éppen semmi kravallt sem lehetne vele indítani. De jussunk csak vissza Pestre! Megvannak még ott az én embereim, kiket két forint diurnumért láthattál a redoute előtt órákig ordítózni az októberi napokban. Jussunk csak Pestre.

– De hátha elébb belénk kötnének, mint odajutnánk?

– Gondoltam rá. Az egyenlőségi klubnak meg van hagyva, hogy dolgozzék erősen. Nyárynak legközelebb macskazenét adatok, az ilyesmin leghamarabb megízélíti a pór nép a kravallokat, Kovácsot elfogatom, mint titkos összeesküvőt, vele az egész békepártot,

Kazinczyt, a Zeykeket, Pálffy, Farkast, azt a rongyos újságíró, kiutasítom a városból. Ha ez sem segít, berendelem Hetvenit az ő gerilláival s szétveretem az egész parlamentet.

– Parbleu, ez nem ér semmit, mert meglehet, hogy Hetvenit és a macsakazenéző kompániát ez a tréfát nem értő publikum meg találná botozni, s ez csak azon esetre lehetne elővehető, ha valami eklatáns brutaliter támadnának rajtad a gyűlésben. De mit teendnél akkor, ha szép lassan, körülkerülgetve, egész szelídséggel oly téren támadnak meg, hol nem csata, hanem egy egyszerű dialog, egy nyugodt pertaktáció által érheted el megbukásodat?

– Azt nem merik tenni.

– Lehet, hogy nem merik, de akarják. Ezek a sűgő-bűgő emberek főznek valamit, s csak az alkalmat lesik, hogy elejthessenek. Félnék tőled, és ez rossz biztosság rád nézve. Soha nem szerettem ezeket az embereket. Különös ellenszenvem volt mindig a becsületes emberek ellen. Ezek nem valók politikusoknak. Ezek sohasem azt nézik, hogy mi hasznos, hanem azt, hogy mi illendő. Jó professzorok váltak volna belőlük.

– Pah, pah! Félnék, és van okuk rá.

– De mégis, ha valamit kitudhatnának rád. Teszem föl azt a ládahiróriát.

– Csitt! Lassabban. Nem tudhatnak ki semmit. Különben gondolkoztam felőle.

– Simont megint itt láttam.

– Visszahozta az ördög. Ma megint elküldtem, meg sem hagytam pihenni. Ez, úgy hiszem, utolsó útja lesz. Egyébiránt te mindenesetre küldd el a feleségedet a lengyelhez. Ijesszen rá erősen, most tudom, hogy egy fillérje sincs. Sikerülni fog.

Új lovagok jöttek szembe. A beszéd megszakadt, s nemsokára a nagyerdő szépei egy csapat gavalléron legeltetheték szemeiket, kik közül egy úgy ült a lovon, mintha penitenciából tenné.

*

Még aznap este a pecsétőr felesége – egy kis ravasz katolizált zsidónő – fölkereste a lengyelt, kivel ama mulatságos konferencián találkozáánk, s ki ott oly igénytelen szerepet viselt.

A lengyelnek igen sok gyermeke volt és igen kevés pénze. Becsületes ember volt és szegény.

Az asszonyosság ezt jól tudta, s éppen erre a körülményre volt szüksége.

– Édes barátom – szólt a lengyelhez, helyet sem foglalva nála –, ön emlékezni fog azon estélyre, mikor Laci véletlenül fölfedezte, hogy valaki a szekrényéből pénzt lopott el.

– Emlékezem.

– A pénz kétszáz pengő volt.

– Úgy mondta.

– Laci azt hiszi, hogy ezt a pénzt ön vitte el.

– Asszonyom!

– Nekem azt mondta, hogy ön vitte el.

– Asszonyom, ön és mindenki, aki valaha ismert, tudhatja, hogy én szerencsétlen vagyok, de becsületes ember. Senki egy megalázó tettet nem vethet szememre. Sokszor éheztem, de nem loptam soha. Esküszöm az istenre, hogy nem láttam a miniszter pénzét.

– Én elhiszem, barátom, de Laci gyanakszik, és Lacinak ez elég arra, hogy önt befogassa.

– Engemet? Minden alapos ok nélkül. S ki adott neki erre hatalmat? Ez nem történik sehol.

– Hja, barátom. Itt nem úgy megy, mint másutt. A minap, azaz hogy jó minap, azelőtt mintegy hat héttel, Laci Szemerének egy biztosát csukatta be, csak azért, hogy őtet miniszternek nem titulálta, most is ott ül és hihetleg ott fog ülni, míg Szemere érte nem jön. Tegnapelőtt pedig tulajdon titoknokát csukatta be, amiért az Esti Lapokba mert írni.

– De hiszen az szörnyűség.

– Nem tagadom, hogy az. Én önt sajnálom, önnek gyermekei vannak, és ön nem tudná őket hova tenni, ha fogságra jutna.

A lengyel szemeibe könnyek gyülekeztek.

– Minő méltatlanság, minő gyalázat!

– Egy esetben ki tudnám önt menteni, ha tudniillik azt a színt adnók a dolognak; hogy ön csak tréfás bizalomból vette el azt a pénzt Laci fiókjából, s később visszaadná.

– De nekem, asszonyom, nincs, nem is volt annyi pénzem régtől fogva.

– Arról lehetne tenni. Ön írást adhatna magáról, hogy a pénzt Laci fiókjából elvéve, azt, mihelyt lehet, neki visszafizetendi.

– Azt, asszonyom, nem fogom tenni.

– Akkor a pénzt lesz ön kénytelen előteremteni.
– De hol vegyem azt, asszonyom?
– Azt én nem tudom. Hanem arról biztosíthatom önt, hogy ha holnap reggelig vagy a pénzt, vagy írást nem fogja kézbesíteni Lacinak s az egészt bizalmas tréfára nem igyekszik fordítani, délre a börtönbe kerül.

– Rajta leszek, asszonyom.

– Isten önnel.

Az asszonyság eltávozott, a lengyelt egyedül hagyva síró gyermekeivel.

*

Másnap reggel a miniszternél látjuk az asszonyságot. A miniszter még negligsében volt.

– Voltam a lengyelnél – mondta –, az ember sírt, megijedt nagyon. Igen fél az elfogatástól. Egy óra múlva itt lesz. Pénze nincs, kénytelen lesz írást adni magáról, hogy az ön pénzét elvitte.

– Igen jól van. S azzal rögtön küldöm őt Galícia szélére oly megbízással, mely miatt kénytelen lesz magát rejtve tartani. Mihelyt távol lesz, előlépek az irattal, nagy zajt ütök, hogy az én emberem megszökött és engem meglopott. Az a bizalmasság, mellyel házamhoz ki-s bejárt, valamint saját elismerése tökéletesen valószínűvé teendik a mesét. Aki nem hiszi, azt hazaárulónak kiáltjuk, s veszve van. A feltrötött ládák neki fognak beszámíttatni.

A miniszter úr tovább is igen kedélyesen mulatott a fenntisztelt hölgygel, de ami inkább tartozván a romantika, mint a história köréhez, hallgatunk róla, míg egy férfiás kocogtatás az ajtón ismét historikummá teszi az elbeszélést.

A lengyel volt, aki belépett.

A miniszter úr nem tudta, milyen arcot csináljon egyhirtelen, bár azt már hetek óta betanulá, de a lengyel komoly arca kissé zavarba találta hozni.

– Uram – szólt a lengyel hidegen. – Ön rám gyanakszik, hogy kétszáz forintját elvivém, s fenyeget, hogy megbecstelenít, ha vissza nem adom.

– Nem, nem öcsém – vága közbe konfidens hangon a miniszter. – Látod, nem értesz, az a pénz nem volt az enyém, nekem arról számolnom kell. Én tudom, hogy te azt most vissza nem adhatod...

– Kérem – vágott közbe a lengyel, az asszonyságot észrevéve –, e párbeszéd nem igényel tanúkat.

A miniszter intett az asszonyságnak, s az félrevonult az előszobába, az ajtót félig nyitva hagyva. Ez szokás volt az udvarnál. A lengyel hidegvérrel becsukta az ajtót s közel lépett a miniszterhez.

– Uram. Ön igen jól látszik tudni, hogy a szegényt mindenkinek és a hatalmasnak mindenkit szabad bántani.

– Ne tüzelj, öcsém, ne tüzelj. Hisz nem akarlak én megenni. Elhited, hogy iratoddal én vissza nem élek, csupán a magam igazolására akarom azt felhozni, a legbizalmasabb privát konferenciában. Csak néhány sor elismerés, azontúl ne legyen semmire gondod. Már el is van készítve, csak alá kell írnod.

A lengyel, anélkül, hogy a miniszter szavait feleletre méltatná, elővette tárcáját s belenyúlt.

– Ah, vagy már el is készítetted, annál szebb, nem tesz semmit. Azért jó barátok maradunk.

A lengyel büszke megvetéssel számlált le tárcájából kétszáz pengőt az asztalra.

– Itt van a pénz.

A miniszter elhűlt, elsápadt. Nem tudott mit szólni.

– Itt van, számlálja meg. Nem csaltam-e meg.

– Hogy jutottál hozzá? – dadogá csalatkoztaiban az ember.

– Nem volna ugyan senkinek gondja rá, de elmondhatom. Eladtam gyermekeimnek minden ruháját, el megholt nőm jegygyűrűjét; ami ki nem telt, azt Dembinszkitől kértem fel kölcsön becsületszóra, s ő adott, mert tudta, hogy lengyel vagyok, s a lengyel becsülete tiszta. Most tegye el ön e pénzt.

– De én nem így akartam ezt. Nekem sohasem kellett volna e pénzt megadnod, csupán elismerned, hogy elvived.

– De nem vittem el – kiálta a lengyel, és szemei szikráztak –, én hazudni nem fogok. E pénzt nem az adós fizeti hitelezőjének, hanem a megtámadott utas fizeti az útonállónak váltságul életéért. Tegye ön el.

– Takarodj! vidd pénzedet – hadará a miniszter, kinek jó vastag bőre volt sértések elszívélésére, s a pénzt a lengyel markába nyomta vissza. – Elmehetsz!

– El fogja ön venni?! Vagy azt várja, hogy az arcához vágjam? – ordította az dühtől sápadtan.

- Mit jelent ez? – szólt a miniszter visszahökkenve.
- Ez azt jelenti, hogy ilyenkor becsületes ember kardjához nyúl és megverekszik.
- Ah, barátom, nekem nem elvem a párbaj, ezt már kimondtam az országgyűlésen. A párbaj arisztokratikus intézmény, és én testestől-lelkestől demokrata vagyok.
- A lengyel fogait csikorgatta, minden izmai reszkettek a bosszútól.
- Ön egy – – nyomorú gazember!
- Magát e kifejezést négy szemközt bizton eltűrte volna a miniszter, de a lengyel oly előkészületeket kezdett tenni ökleivel, hogy Laci jónak látta a csegettyű felé retirálni.
- Most elfogathat ön, de tudja meg, hogy Dembinszki nekem elmondtam, mire kell e pénz.
- A miniszter mérgesen harapott ajkaiba, s ujjával hosszú szakállát borzoló.
- Itt van – szólt a lengyel, a pénzt a törpe lábaihoz vetve. – Szedje fel ön! – S egy tekintetre sem méltatva többet a kormányférfiút, eltávozott, valamennyi szobaajtót úgy csapkodva be maga után, hogy a ház rengett bele.
- Tervünk füstbe ment – szólt az asszony, belépve a szobába, hol a miniszter lehető legnagyobb léptekkel nyargalt fel s alá.
- Beszélt kegyed tán vele?
- Megállítottam. Hallani sem akart engesztelődésről. Azt mondja, visszamegy Lengyelországba, ott legalább becsületes ellenség teszi fogságra, politikai vétekért, míg itt hóhérszerepre jutott zsebmeteszkök üldözik oly vétekért, melynek gyanúja is megölő.
- Ki hinné, hogy ezek a lengyelek mind olyan borzasztó dölyfösek! És éppen ez? olyan földhözragadtnak látszott. Semmit sem lehet velük ostoba kevélységük miatt kivinni.
- Más tervet kell kigondolnunk.
- Már készen vagyok vele.
- Halljuk.
- Az egész Zichy-féle ingóságokat elárvereltetem, így nem tudják meg, mi hiányzik belőle, és jogot nyerek a pecsétek feltörésére.
- De hátha a táblabírák beleszólnak.
- Letorkolom őket. Ich kenne meine Pappenheimer. A ládák új felbontása saját hivatalnokaim előtt megy végbe, s azok, ha kell, olyan visum repertumot adnak róla, amilyet diktálok nekik.

– Ezt mégsem tanácsolnám. Azok ott a szegletházban erősen fújják ön ellen a követ. Félő, hogy az árverés által gyanút kapnak. Hiba lesz önnek fegyvert adni ellenei kezébe.

– A gyűlésen letorkolom őket, ha pedig lapban támadnak meg, betiltom lapjukat.

– Én nem mernék hozzáfogni.

– Mert nem ismeri őket úgy, mint én.

– Mert jobban ismerem őket, mint ön.

*

Másnap meglehetősen kurta plakátok hirdeték, hogy a rendőrség szállásán a Zichy-féle holmik árvereztetni fognak.

Az emberek a falra, s onnan egymásra bámultak, mindenki kérdezett, senki sem felelt.

Várták az országgyűlést, reményelve, hogy ott fel fog világosíttatni e váratlan dobraütés, melynek okát senki sem tudja. Úgy történt.

A reggeli ülésben több képviselő méltó méltatlankodással szólalt fel, felvilágosítást kérve ez ügyben a bizottmánytól. Elmondák, hogy ez árverés törvénytelen. A megöltnek törvényes ítélete nincs, vagyonaít elfoglalni senkinek nem volt joga, míg rendes processzusa le nem foly, akkor is gyermekei részét előbb el kell abból különözní, mielőtt valaki rátehetné kezét.

Elmondák, hogy ez árverés oktalan. Aranyat és ezüstöt elpredální ilyen időben kétséges papirosokért esztelenség, midőn ugyanolyan papirosokat harminckét nyomda ingyen készít a kormánynak.

Elmondák, hogy ez árverés rendetlen. Ez nem tartozik a rendőrmínisztérium köréhez, hanem a pénzügyminisztériuméhoz.

Elmondák, hogy ez árverés nemtelen. Máskor az elitelt köntősein a hóhérlegények osztottak, s most egy országgyűlés fogja-e azokat elkótyavetyélní?

A szónokok határozottan, becsületesen beszéltek, látszott rajtuk, hogy érzik, miként fejükkal játszanak, de az is, hogy végtére le akarják onnan rázni az odaült hidrát.

A miniszter valamennyi beszéd alatt folyvást mosolygott és billegtette a fejét, mint egy gipszpagódlí, s minden nyomósabb kifakadásra egy-egy „hm, hm – ej, ej – lám-lám” interjekcióval válaszolt.

Végre fölkelte ülőhelyéből, s miután magáról először egy piros gallérú szürke köpenyeget, azután egy felső s végre egy alsó kaputot levetett, elkezdte dikciózni.

Elmondá, hogy ő a kormányzónak legbenső barátja, és hogy ő a republikát a legtökéletesebb alkotmányformának tartja, s hogy ő mennyit küzdött már a szabadságért s mennyit fog még érte küzdeni, hogy ő Debrecen várost mennyire tiszteli, azt milyen strategice nevezetes pontnak tartja, mint fogja egykor körülsáncoltatni. Hogy ő a fiatalságnak mekkora barátja, hogy a haza üdvét egyedül azoktól várja. Hogy a rációk milyen kegyetlen ellenségei a magyarnak, és hogy Perczel hogy fogja őket megenni. Hogy ő az országgyűlésnek milyen imádója in solidum, néhányak kivételével, mely néhányak szüntelen azon törekednek, hogy a hazát elárulják, hogy bármi áron kibéküljenek, hogy a hadsereget eladják, hogy Debrecenből elszökjenek, hogy Olmützbe levelezzenek, és a kormányzót kisebbsítsék, aki őneki legbenső barátja elannyira, hogy aki őt megbántja, az a kormányzót bántja, és így az egész hazát bántja, amiből természetesen következik, hogy akik az ő ellenségei, azok ellenségei a hazának, azok hazaárulók, azokat le kell nyakazni. Ami végre a kérdéses tárgyatról illeti, tudatja az országgyűléssel azon jogkifejezést, miszerint a „res servando non servabiles” (tartva nem tartható dolgok) azoknak gondviselője által bármikor eladathatnak.

„Éljen! éljen! Vivát! Dobre ránó!” – hangzott mindenfelől, ordított mindenki mindenféle tónusból és nyelvből, tán koszorút is hánytak a szónokra, ki most egyenként ismét felszedé leszórt öltönyeit s fejével billegett, mint egy gipszpagódlí.

Az interpelláns képviselők ugyancsak szerencséseknek tarhták magukat, hogy a második emeletről az ablakon fejtetőre le nem hajigáltattak.

Mi pedig ezúttal megtanulhattuk, hogy az arany és ezüst bizonyos fajta emberek kezeiben el nem tartható portéka.

„Res servando non servabiles.” Mint a miniszter úr bevallá.

*

Útban voltam. Karcagon, míg lovakat váltottak, betértem a vendéglőbe, midőn unatkozásaimból szörnyű zaj riasztta fel. Kocsizörgés, kardzörgés, ajtózörgés, káromkodás és tudja a jó ég mi mindenféle emberhalált jelentő hangok nem.

Már rezignálva voltam arra a gondolatra, hogy vasasnémetek rohanták meg a várost, midőn felpattan az ajtó, s belép rajta egy rettenetes apró ember egy rettenetes nagy szál karddal az oldalán, s világverő lármával szidja a kellnereket, markőröket, vendégfogadókat és mindenféle szolgálattevő lelkeket Karcag városában, amiért őt kész ebédre nem várták reggeli tíz órákor.

– Én futár vagyok! Egy futárral így bánni hazaárulás. Én önöket feljelentem, én önöket leguillotinoztatom! A haza megszabadítóival így bánni!

A kocsmáros végre nagy alázatosan jelenté a haragos úrnak, hogy egyszeribe készen lesz egy egész pulyka.

– Meg két font rostélyos! – vága közbe a haza egyik megszabadítója.

– Igenis és egy fél kuglihupf.

– Ha egész volna, jobb volna.

– Lehetne tán addig valami omlettet készíteni.

– Három adagot. Bátran.

A kocsmáros nézte, hogy maga van-e az ember, vagy még vár valakit.

– Most kaptunk friss kecsgeket a Tiszából – szólt kételkedve a kocsmáros.

– Igen? Abból is öt fontot halászlével. S kerítsen egyúttal valami finom konfektet. Nini – kiálta a távozó kocsmáros után –, ott künn egy nyulat láttam lógni, azt pörkölje meg.

– De könyörgöm, az sokáig fog tartani, s a lovak már itt vannak.

– Én parancsolok, ön engedelmeskedik! Addig is hozzon ide két palack madeirát. Sietvel!

A kocsmáros szaladt, az apró férfi pedig hátratett két kézzel büszkén sétált fel s alá a hosszú szobában, véghetetlen sokat tartva arra, hogy kardjával mentül nagyobb zajt csináljon.

A bor megjött, a kis bőrben lakó nagy férfi csaknem az orrom alá tette a cifra palackokat, s mikor töltött belőle, rám nézett, mintha mondta volna: láttál-e már olyan embert, aki madeirát iszik? Pedig jobb lett volna, ha a kocsmárosra nézett volna ilyenforma kérdéssel: láttál-e már olyan embert, aki megissza a cukorral és spiritusszal kőfornyált kerti vinkót madeira képében?

Az ember oly impertinens volt, hogy lehetetlen volt bele nem kötnöm.

Pro primo a kalapjáról akkora vörös toll lógott le, hogy az ajtót sohasem csukhatta be maga után, anélkül, hogy azt oda ne csukta

volna. A kardját valaha akkor csinálták, mikor két kézre szokták fogni a pallost, akkor sem az ő számára. Csizmái hónaljig értek, miket sarkantyúk díszesítének, minőket a hochselige Ritter Fridolin viselhetett. Tulipiros bársony mellényének mindenik zsebéből egy-egy nehéz aranylánc csüggött ki, s humoristice kötött sálja csokrából nagy patetikus vatermörderek meredtek elő, különösen kedves ellentétben a rendkívül cirmos ritka szakállú mongol ábrázathoz.

Mondom, hogy bele kellett kötnöm.

– Ugyan kérem – szólítám meg –, hová tetszik utazni?

Az ember felém fordítá arcát, végignézett, lábát előre veté, és szólt kemény, szétmorzsoló hangon.

– Azt ne merje ön kérdeni, tudja ön, mert az státustitok – s ezzel kardja markolatára csapott merészen, mintha azt akarta volna tudtomra adni, hogy e titkot fegyveres kézzel is kész megőrizni.

Azután felemelé poharát és magas leereszkedéssel kihörpénté.

A kerti vinkónak az a jó tulajdonsága van, hogy az ember nem részegszik meg tőle, hanem megbolondul, kivált ha cukor és spiritusz van közé főzve, tökéletesen, de legkivált akkor, ha az ember különben is meglehetősen bolond.

Az én futárom is majd így járt.

Az első pohár után mindjárt keresztbe álltak a szemei, odajött hozzám és barátjának nevezett, megszorította kezemet s kérdezé, hogy tudom-e, hogy ő miért megy most Pestre.

– Hát Pestre tetszik? Nem tudom, miért, nem is találgatom.

– Tud ön titkot tartani?

– Nem próbáltam. Meglehet.

– Tehát tudja meg, hogy én fontos irományokat viszek itt a zsemben. Látja.

– Látom, vigyázzon ön, hogy el ne veszítse.

– Ó, attól nem tartok, mert Szolnokon mind valamennyit bevetem a kályhába, hogy ha elfognak, nálam ne kapják. Nem nagy tüzet ad ugyan ki, de az én hátamat meglehetősen borsódzásoktól menti meg – szólott a nagy férfiú tréfásan, és ivott.

– De hát ez esetben kár is kegyednek Pestre befáradni, ha depêche-eit már Szolnokon útba igazítja.

– Hm. Nem csupán ez irományokkal vagyok küldve. Látja ön a többi közt ezt a rózsaszínű levélkét, ez bizonyosan nem státustitok, ugyebár.

- Úgy gondolom.
- Találja ki, ki küldi e levelet.
- Kis Péter?
- Nem az.
- Nagy Pál?
- Az sem.
- No, úgy nem találom ki, hogy kicsoda.
- Haha! hát nem ismeri az írást? Hisz ez a miniszter úr írása.
- Valóban az övé.
- Igen ám, ő ezt egy szép hölgynek küldi. Hanem ez titok.
- Tudom. Bizonyosan valami finom összeesküvés.
- Dehogyan az. A miniszter szerelmes. Egy hajfürtét küldi e levélben ama szép hölgynek. Ezzel kell Pestre bemennem minden héten egyszer.
- Tehát azért van ő olyan kopaszra lenyírva?
- Azért ám, az a szép hölgy pedig rendesen a kandallóba veti a levelet olvasatlanul, egyszer már le is dobott a grádicson, azóta csak a portásnak kézbesítem – szólt a nagy férfiú ama kis kompendiumban őszintén, és ivott.
- De hát visszatérőben nem veszik öntől számon hivatalos eljárását? – kértem.
- A státus dolgaiban tetteket senki sem, hanem a miniszter úr a maga levelére annál inkább sürgeti a választ. Én azonban megveszek Pesten a fodrástól egy csinos hajfürtöt, s válaszul azt hozom neki vissza, mit is ő rendesen arany medaillonba zárva az inge alatt visel.
- A testileg kicsiny férfiú rettenetesen kezdett ez ötletre nevetni, jókedve csupán azáltal zavartatván meg, hogy a korcsmáros és pincérei bejöttek teríteni, mire ő ismét előkelő minákba kezdte szedni arcát, szidta a pincéreket, hogy miért olyan lusták, már egy órája, hogy itt van, még sincs semmi. E filippika csak azért volt megkezdve, hogy legyen oka a testileg kicsiny férfinak egyik óráját a másik után kihúzni zsebéből, azokat füléhez tartani, felhúzni s más egyéb módon fitogtatni.
- Szép órák – mondtam.
- Hehő. Elhiszem azt. Egyik nyolc kőre, másik tizenhatra. Minő email! Zichy-féle mind a kettő.
- Igen? Res servando non servabilis?
- Harminc forintért vettem mind a kettőt, testvérek közt is megér egy háromszázat. Nem tubákol ön?

E kérdés csak azért volt hozzám intézve, hogy legyen miért egy gyönyörű burnótszelencét előhúzni a zsebből, mely egyetlen achátból faragva s arannyal gazdagon befoglalva egyike lehetett a múzeumi ritkaságoknak.

– Ez is res servando non servabilis?

– Igen, hat forintot vevém, már ígértek értük hatvan aranyat. Ez a gyűrű is onnan való, de ezt nem vettem. Valóságos opál, ritka nagyságú, ezt Laci adta, mikor a lakatost hoztam neki, hanem ez státustitok, ezt, megbocsát ön, de el nem mondhatom.

Hozták az ebédet. A kis férfiú nekiült, magam pedig elmentem egy helybeli ismerősömet felkeresni. Egy óra múlva vetődtem haza. A kis férfiú akkor is ott ült, előtte üres tálak és üres poharak. Már ekkor annyira volt, hogy nem ismert rám.

A kocsmáros számolta az étkek árát, én pedig azt vetettem fel magamban, hogy ha a nagy férfiú ily módon látna hozzá, mennyi idő alatt enne meg egy nyolcvanezer főből álló ellenséges hadsereget muníció és patrontás nélkül.

Végre kitámolygott a haza egyik megmentője várakozó furmányosához, köpenyét, kardját, táskáját odabenn felejtve s azokért egyenként küldözve be a fogadói szolgákat. Mikor elvégre már fenn ült, még egyszer beizent, hogy hívják ki már azt a részeg gazember futárt onnan belülről, mert ő nem vár egy percig sem reá tovább, s csak miután esküvéssel bizonyíták neki, hogy az a futár ő maga, rezignálta magát jelt adni a kocsisnak az indulhatásra.

Perc múlva elnyelte a porfelleget rohanó szekerét. Az ajtóban álló nénémasszonyok ezer áldást sóhajtanak a haza egyik megmentője után, ki oly sietve rohan, és a haza üdvét viszi magával. Isten veled hőkeblű utazó.

Sit tibi terra levis. Azaz hogy a szekerednek.

*

Ezenközben furcsa dolgok kezdtek történni Debrecennek városában.

Estenként egy piaci boltban transparent felirat előtt lehetne látni egy sereg minden szőrű-színű embert, aholott is egy kis félives lapocskát árult egy kis kerekhasú könyvárus jó három krajcárért igazi pénzben.

E három krajcárért csodadolgokat olvashatott az ember.

Nem volt az előtt semmi szent, még a miniszter úr maga sem. Ki előtt félelmesen hajolt meg az egész országgyűlés, ki imponált a kormányon, ki parancsolt egész Magyarországnak, azzal egy kis tenyérryi, sajtóhibákkal teljes újságocska szembe mert állani, hogy egyet-mást számon kérjen tőle.

Az eset oly hallatlan volt, mint csudálatos.

Hogy egy kis, sajtóhibákkal teljes garasos lap a korlátlan hatalmú miniszter hajába merjen kapni.

Minden elkövetett, hogy e botrány megszüntetessék.

Fenyegettetének a lap kihordói, hogy agyonköveztetnek, de e fenyegetés nem hozathatott teljesezésbe azon csekély okból, miszerint az ehhez megkívántató köveket harminc mérföldnyiről kellett volna odaszállítani.

Tartatának egyenlőségi gyűlések, miknek rezultátuma azon kegyes óhajlás lőn, hogy bárcsak itt folya a Duna, hogy azon lap íróit bele lehetne hajigálni.

More patrio követeltetett a kaució, ugyanakkor, midőn maga a kormánylap sem tette azt le. Mindhiába, másnap a kaució is készpénzben le volt téve.

A lap ócsároltatott úton-útfélen sajtóhibái és vádjai miatt. Hasztalan, másnap még több sajtóhibát s még több vádat hozott a miniszter ellen.

Indítottak meg ellene hasonló formátumban fogdmeg lapok a miniszter úr saját vezetése mellett, hanem az előfizetők nemsokára instanciát adtak be hozzá, hogy fordíttassa le magyarra, amit ír, mert perzsául nem értenek.

Utoljára nem volt mit tenni egyéb, mint az országgyűlés elébe adni a dolgot, sajtópert kívánni a méltatlan rágalmak ellen.

A szerencsétlen újság földig gázoltatott. A fekete földig!

És elrendeltetett ellene a szigorú, törvényes vizsgálat.

A vizsgálat soká tartott, a sajtóhibás lapocsk azzal vádolta a minisztert, hogy nem bánt tiszta kézzel az ország által reábízott vagyonok körül.

A dologság borzasztó volt. A vizsgálat igen sokáig tartott.

Amely nap a vizsgáló bizottmány referálandó volt, már azt előre tudta mindenki. A karzatok tele voltak úri hölgyekkel, kik már reggel hat órákor beültek, hogy helyet kapjanak.

Künn a piacon nézdelték a helyet, hogy hol fogják felállítani az akasztófát, hány foga lesz annak, hogy minden újságíró ráférjen, aki a minisztert bántotta.

Tulajdonképpen csak az volt még kérdés, hogy vajon akasztatni fognak-e azok vagy guillotinoztatni.

A várva várt óra végre megérkezett, az ülés megnyitott.

Jelen voltak a miniszter úr és párthívei, magasan ragyogó ábrázattal, fennhangon kacagva, handabandázva és ingerkedve.

Jelen voltak a meggázolt férfiak is, kik mertek a miniszter úr ellen szólni, meghúzódvá, lenézve mindenkitől érdemeik szerint. Hátraültek szegények és lehúzták fejüket, hogy szemeik ki ne égjenek a szégyen miatt.

Felállt végre a vizsgáló bizottmány elnöke. Alacsony ősz ember, becsületes magyar arccal, s elmondva vizsgálatai eredményét, feszült várakozás közben előadását azzal rekeszté be, hogy a megvizsgált holmikon kétségtelen eltulajdonítás nyomai látszanak!

Az emberek egymásra néztek, összevissza hűledezve, hallgatás lőn, a szúnyogrepülést meg lehete hallani.

Az ősz férfiú azt hitte, hogy nem fejezte ki magát elég világosan, s újólág ismétélé.

Itt nem vétkes hanyagság, hanem világos lopás kérdése forog fenn, s kezével, esetleg-e vagy készakarva, egyenesen a miniszter felé mutatott.

Az, mintha egy sulyokkal csaptak volna a feje lágyára, hanyatt esett székében, és néhány percig meg volt halva.

Amint föleszmélt, azon vette észre magát, hogy egyszerre tízen beszélnek hozzá.

Aki csak szóhoz juthatott, válogatva, nem válogatva a szót, szidta, mocskolta, és legjobban szidták, mocskolták elvbarátai, kik mindent elkövettek, hogy e tett részeseinek ne látszassanak.

Végre a sok tépés, marcangolás és püfölés után szóhoz juthatott ő is, de ekkor meg oly furcsákat beszélt összevissza, hogy mindenki elkezdett rá fennhangon kacagni.

A publikumnak mindegy volt, akárkin történt a skandalum. Látvány volt elég. A szcena váratlanul ugyan, de azért drolatique végződött.

A miniszter e felvonás alatt tökéletesen pulverizáltatott.

Midőn a teremből eltávozott, az ugyane nap kinevezett főápolóné nyújtá neki karját támaszul, mire a debreceni cívis azt jegyezte meg, hogy a főápolónő a legelső massacrírozott sebesültet hivatalos gondviselése alá veszi.

Látszott tagadhatatlanul, hogy e jelenés után az országgyűlés nyakára nőtt a miniszter úrnak.

Estig tartott a privát konferencia a rendőri szálláson ez eset után, s még azon éjjel gyors futár küldetett titkos misszióval Hetveni úrnak utána.

*

Meredek havasok állják körül Abrudbánya városát. Hegy hátán hegy, mint megöszült óriások, emelkednek szerte hóval fedett ormok; miknek szakadékein feketésen zöldell a hóban lakó fenyő.

A sziklákon járatlan ösvények vezetnek keresztül-kasul, néhol a hegyek éles gerincein futva végig, honnét a ködös mélység fenekét nem látni, másutt meredeken alig tartó lépcsők viszik tovább a veszélyes utat mélybe és magasba, a tajtékot verő hegyi patak mély örvénye fölött egy-egy keresztüldöntött fa revesedő törzse az átvezető híd. S lenn, lenn a visszhangzó mélységben egy egyenes út visz két magas sziklafal között, keskenyen, rögsen a bányavárosig.

Ez úton látjuk haladni Hetveni urat az ő csapatja élén.

A csapat rendetlen, útjában lármáz és veszekszik, ruházata ahány, annyiféleképpen, hanem a tiszt urak, kik világért sem elegyítik magukat a közkatonaság közé, annál ragyogóbbak, öltözetük piros prémes zöld dolmány, ezüsttel és vörössel, ahol csak lehet, kihányva. Maga Hetveni úr aranygallért visel.

Csupán egy kis csapat tart szigorú rendet. Vezérük fiatal, komoly, lelkesült arcú ifjú, maguk a fiúk mind oly érettek, oly okosak. Tán mindnyájan egy tanoda egykori tanítványai. Sorakozva mennek, hangot csak lépéseik taktusa ad.

Utánuk ismét ágyúk és ágyúszekerek, mik körül sem tűzér, sem fedezet.

Hetveni úr meghallá, hogy a magyar kormány a békülni kész románok lefegyverzésével foglalkozik Abrudbányán, s rögtön sietett oda hívatlanul, kéretlenül, az alku pontjaiba beavatkozandó.

Még eddig amerre járt, a legjámborabb oláhok közt, kik soha a magyarra egy rossz tekintetet nem vetettek, mindenütt sarcot vetett a békés falvakra. Tudta, hogy az oláh pórnök arany- és ezüstpénzeket viselnek felfűzve. És gyűjte aranyat és ezüstöt.

Most úgy hívé, itt az idő Abrudbányára jönni, hol hite szerint sok aranyra kell lakni, – miután az oláhok leteszik a fegyvert. Azelőtt nem igen volt passziója őket meglátogatni.

A románok nagy része eközben már megadta magát, s fegyvereit a békekövet kezeibe tévé, ki erős szavakkal ígérte nekik a múltak feledését és közbocsánatot, ha ezentúl békében maradnak.

A békülés legszebb folyamában érkezék meg Hetveni úr éhes csapatjával s saját kincsszomjával, s megállítja az alkudozásokat.

Követelései botrányosak voltak.

Magyar vagyok, nem akarom azokat leírni.

Elég annyit mondanom, hogy azokat saját békekövetünk undorral utasítá vissza.

A gerillavezér azonban nem volt az az ember, ki szép szavakra hallgatni szokott.

Fegyvereseit azonnal csatarendbe állítá, bevezette a fegyverlerakás színhelyére, s a fegyvertelen oláhok közé lövetett vele!

Ha egy századdal később mondaná el valaki e tény, azt felelnők rá, nem, az nem igaz, ily alávaló tett magyartól nem származhatott soha! De emlékezetünk még nagyon élénk, s amik ezután következtek, sokkal inkább el vannak terjedve, mint hogy valamit el lehetne belőlük titkolni.

E galád megrohanásra, mintha a föld okádná ki a harcosokat, ezrei és ezrei támadtak elő a fegyveres románoknak a körülfekvő bérceken, kik gyanúsán várták a békülés kimenetelét, s még nem tévék le a fegyvert, s most bosszúra lobbánva fogták körül a gerilla-sereget, mint egyetlen jelszóra, kürtök rivalltak mindenfelé s vérengző ordítás.

A békekövet még csillapítani akarta őket, de azt mint árulót darabokra tépték, s a gerillákat beűzték a városba.

Ha katona lett volna, ha magyar lett volna, utolsó csepp vérig védte volna a szerencsétlen várost, melyre vészt, pusztulást idéze, de nyomorú korcs volt a silány, s meg sem állapodva futott serege előtt, meg sem állapodva, hátra sem nézve, hanem karddal vagdalva azokat, kik előtte akartak szaladni.

Csak egy csapat nem futott el, csak egy csapat állt ki a fenyegetett város védelmére, a komor, hallgató ifjú kis serege.

Kétszer nyomta vissza a százszor nagyobb túlerőt, míg végre az oláhok elfoglalták ágyúit.

– Ne hagyjuk ágyúinkat, fiúk! – kiálta megvillantva véres kardját az ifjú hős, s elszántan a küzdő tömegbe rohant. Még egyszer elverte őket ágyúiról, tért hagytak körüle s csapatja körül a visszaszórt oláhok, s azután fölülről a hegytetőről kövekkel hajigálták őket agyon.

Így esett el korunk egyik legszebb tehetsége, kiben oly forró szív, oly magas ésszel volt párosulva – hozzá és seregéhez nem méltó csatában, ágyúit és becsületét védve.

Ez ifjú hős – Vasvári Pál.

E rövid ellenállás után a felbőszült nép a martalékul vetett városra rohant.

Mi történt azután? Ne kérdjétek.

Azt tudni nem jó emberi léleknek.

Fátyolt reá, sűrű fátyolt. Beszélnek úgyis eleget a kihulló könnyek a kihullott vérről.

Hetveni úr 1600 főnyi csapatából – hatvanadmagával menekült meg, a többi a szorosokban agyonköveztetett, anélkül, hogy csak egy puskalövessel védhette volna magát.

Abrudbánya most leégetett laktalan rom.

Néhány nap múlva felkötött karral részvétgerjesztőleg járt Debrecen utcáin Hetveni úr papagájszín uniformisában.

És a miniszter úrnak rettenetes rossz kedve volt.

*

Ez utóbbi eset nagyon elevenig ható csapás volt a miniszterre.

Nem ilyen véget szánt ő a gonddal és előnyökkel szervezett gerilla-csapatnak.

Mint hajdan Napóleon, úgy akart ő megjelenni ezek szuronyai mögött az ellene támadt országgyűlésen, e kegyence elrontotta a tervet.

Még egy desperátus kísérletet próbált azután meg az országgyűlés ellen, de az is siralmas eredménnyel végződött.

Lázító cikkeket íratott bérenclapjaiban saját szanszkrit nyelvéen és még sajátabb sansesprit modorában az országgyűlés tekintélye ellen, melyben annak feloszlatását sürgeté, mégpedig rögtöni feloszlatását, nehogy ideje maradjon az ő fejére kimondani az ítéletet.

De pórul járt cikkeivel, mert az országgyűlésen megmosdatták értük, és nem törülgették meg utána, a herkulesi nemzetőr generális

pláne „gazember”-nek nevezte őt minden cirkumskripció nélkül egész pereputyjával együtt, mely kifejezést ugyan az elnök imparlamentárisnak nyilatkoztatott, de melyet a jelen volt publikum osztatlan applausussal fogadott.

A cikkíró, hogy mindezek általi sértetlenségét s egyszersmind az egész gyülekezet iránti lenézését kitüntesse, a tartott szellemi püfölések közben felkapaszkodott a gyűlterem kontignációs katedrájába, s onnan kacagott alá, fejét mindenféle oldalra billegetve, mint egy gipszpagódli, mindaddig, míg a sértegetett rendek elkezdtek neki mogyorót hajigálni fel, mint szokás a menazsériákban kalitkázott bohókás evetkéeknek és tengeri macskáknak mogyorót hajigálni.

Erre megszégyenlette magát és lekotródott. Ez történt ápril 12-én.

Másnap ki kellene mondatni az ítéletnek a hűtlen miniszter fejére, kinek letűntével, a kormányon elhatározó majoritásban maradandott a békepárt, de másnap és harmadnap egészen más dolgok történtek Debrecenben, miknek auspiciuma alatt a miniszter gyöngyen megmenekült.

Volt-e e másnapi eseményeknek összeköttetése az előbbiekkal vagy sem? Miért kellett azoknak közvetlenül másnap bekövetkezniük, azt mi nem akarjuk feszegetni, annyi bizonyos, hogy azok megtörténte után a minisztert a gyémántokért senki kérdőre nem vette.

*

Hová levétek ti, napjai a ragyogó dicsőségnek, hová lettél te hőstetekben gazdag időszak, te hír mámorával ittas év?

Elmúltatok, elenyésztetek.

Hová levétek ti, hősei az új históriának, kiknek neveit két világrész tanulta kimondani?

Elvesztetek, gyászos, nyomorú halállal, nem a harcmezőnek dicső halálával.

Hová levétek ti, szellemóriások, kik újjá akartátok alkotni a világot?

Nyögtök láncok között vagy futva bujdosatok, elhagyva nőt, gyermekeket, hazát, elhagyva az ősi hajlékot, s elhagyatva örömtől, reménytől!

Hol vagytok ti, thermopülai hősök, fiai az ifjú hadseregnek! Idegen tartományokban érdemjel-fosztottan bűnhődtök nem önbűnötökért.

És ti, kik sohasem szerettétek, csak loptátok a hazát, kik játszottatok mindennel, ami szent; ti a szabadság hamis prófétái, hol vagytok, mint folynak napjaitok?

Farsang van. Mulattok, ugyebár!

A KÉTSZARVÚ EMBER

I. A két árva

Néhány órányira a Szerettől, őseink Magyarország előtti lakhelyén, állt Kucsuk Mehmed basa vára egy kellemes völgy ölében.

Keletről egy roppant barlang van a hegyben, inkább egy óriási fülkének nevezhetni, mert nyílása éppen oly magas, mint az üreg maga, s a nap délutánonként egész a fenekéig besüt, buja pázsittal s hímes virágokkal vonva be annak felszínét, míg köröskörül virágos bokrok, sötét lombú fák, repkényfüzérek csüngnek padmalyairól alá, ollyá varázsolva a nyílt üreget, mint egy felkoszorúzott ágymennyezet, vagy egy díszített színpad, s még legbelső falai is be vannak vonva sötétzöld mohával, mi közül oly szépen tűnik elő egy-egy tarka csigahéj.

E hely legkedvesebb mulatóhelye Katalinnak, a basa egyetlen nejének. A barlang repkénykoszorús nyílása, belőle kitekintve, mintegy óriási rámába fogja a vidéket, s a kép méltó a ráához. Előtte egy tó terül, sima tükre csaknem a barlang nyílásáig jó, kétfelől mellette magas, virágos partok, miknek gömbölyű fái kétfelől csaknem összehajlanak a tó felett, s e lombkárpiton át egy szemközti lovagvár fehér ormai tekintenek le a tó sötét vizébe, s túl e váron, messze, messze! a halványkék égre rajzolja, mint egy álmkép tűnnek elő a székely havasok.

Itt ül most is a kadina a lágy fűbe heveredve, illatos ezüsthűz árnyában, a keleti szőnyegek, a madártollas napernyők szögletben hevernek, helyettük virágos pázsitot s illatos lombokat adott a természet.

A délceg úrnő hölgyei a tóban fürdenek, s ki-kijőnek a partra játszani, enyelegni, egy-egy hárfát kap kezébe és énekel, közbe felsikoltoz némely rabnő, kit társnéja tréfából a víz alá buktatott. Katalin nem látja, nem hallja őket, tekintete, lelke, gondolatjai túljárnak a bérceken, mik amott a távolban rémlenek, szemei az alkony-égen vesztek, mely annál távolabb látszik, minél tovább nézzük.

Mit vár onnan? Tán a postagalambot, mely izenetet hoz távol kedvesei felől? vagy tán egy felhőnek is örülne, ha onnan látná jőni?

Hisz ott neki hazája van, azon bérceken túl született, ott laknak rokonai, ismerősei mind. De azok nem rokonai többé, a büszkén nemes Kállay család megtagadta a leányt, ki törököt választja férjül; s férje és egyetlen fia most ott harcolnak azon haza földén, s tán győzni fognak és eltemetik Magyarországot, vagy vesztenek, s akkor Magyarhon temeti el őket! Miért imádkozzék?!

Végiggondol lelkében mindazoknak arcain, kiket egykor oly jól ismert; előtte félig öltözött bajadérek táncolnak vidám karéjban, egymást ölelve, virágfüzerekkel átfonva, rózsapiros ajkaik mosolyognak, gyöngysor fogaikat láttatva; ő Beldinét látja maga előtt szende leánykori arcával, Apafiné méltóságos tekintetét, Csákyiné büszke arcát s Bánfi Dénesné szenvedő vonásait; a legutolsó cselédre is emlékezik, ki anyja udvaránál lakott, öreg dajkáját, szobalányait gondolja maga mellett járni, hallani képzei a pusztai aratóleányok mezei dalait, kiket arc és név szerint ismer, az oly mélabús dalakat, hogy szinte sírt bele, aki eldalolta, aki meghallgatta – maga se tudta, miért?

És e pillanatban a kertajtó előtt egy magyar népdal bús melódiája kezdett elhangzani.

Katalin fölrezzent az ismerős dallam hallatára, s figyelni kezdte. Szelíd gyermekhangok éneklék ez anda verset:

„Hová repülsz, hová,
Kis gerlice madár?
Mit hordogatsz össze
Gyöngé szájacskáddal?”

„Puha tollat hordok
Apámnak ágyába,
Hímes szép virágot
Anyám sírja fölé.

Virág legyen rajta,
Mikor apám megjő;
Puha legyen ágya,
Mikor belefekszik.”

- Kik azok, kik ott énekelnek? – kérde Katalin hölgyeitől.
 - Csavargó énekesek, elhajtsuk őket?
 - Adjatok nekik tíz aranyat, s engedjétek a kertbe jőni, hogy énekeljenek.
- A gyermekhangok még búsabb dalt kezdtek.

„Nem az ám az árva,
Kinek apja nincsen;
Hanem az az árva,
Kinek hazája nincs:
Mindig van halottja,
Reggel, este sírhat,
Akármerre menjen,
Mindig temetni jár,
Akármit vegyen fel,
Mind gyászruha rajta.”

- Katalin szeméből két könny esett szép keblére.
- Elhajtsuk ez alkalmatlanokat? – kérde a rabnők – kik így megszomorítanak dalaikkal?
 - Adjatok nekik ötven aranyat, kérjétek, hogy énekeljenek még többet, csak szomorút, a dalban nem szeretem a vígat.
- És újra hangzott:

„Szomorú fogságban
Tenger partja mellől
Szegény magyar bajnok
Kitől izenhessen?”

„Kitől izenhessen
Kedves jó nejének?
Gyöngé kisfiának?
Síró leányának?”

Szállnak a nagy égen
Vándorló madarak,
Fecske, gólya, hattyú,
Szép hazája felé.

„De fecske fecsegő,
Gólya kelepelő,
Rájok nem bízhatja
Titkos izenetét.”

„Bizza a hattyúra,
Hattyú olyan madár;
Az csak akkor szólal,
Mikor halni készül.”

„Ne izenj senkitől,
Szegény magyar bajnok,
Tenger partja mellől,
Tatár rabságából.”

„Feleséged már a
Föld alatt nem hallja,
S két árva gyermeked
Bujdosni ment hozzád.”

– Hívjátok elém e dalosokat – mondá Katalin, s a hölgyek nem-sokára két fiatal szőke gyermekkel tértek vissza, egyik fiú volt, másik leány. Arcaik a naptól leégve, ruháik kopottak, de vonásaikban annyi őszinte fájdalom látszott, mintha azon szomorú dalokat, miket nagy urak mulattatására, ajtók küszöbei előtt énekeltek, magukban érzénék; a fiú arcán meglátszott a könny nedves nyoma, mely azon végiggördült.

– Jertek közelebb – inte Katalin – üljetek ide lábaimhoz – s egy szőnyeget terítettett le számukra, s nyájasan hívta magához.

A fiú alig lehetett több tizenhárom, a lányka tizenkét évesnél, amannak göndör gesztenyeszín haj fedé szép, domború homlokát, s halvány arca felett erős szemöldök s egy pár olajsötét szem uralgott, míg a lányka piros, telt arcához s derült, kék szemeihez úgy illett a szabadon aláfolyó selyemszőke hajzat.

A fiú félénk, szemérmesnek látszék, a leányka bátrabb, vidorabb volt, ő biztatta bátyját, kézen fogva:

– No, jer, üljünk ide e jó török asszonyság lábaihoz. Látod, milyen szelíden néz reánk. Jer, ne félj.

A fiú felveté szemeit nagy büszkén, mintha azt kérdezné velük: „hát félttem-e én valaha?” s azzal fogá mandolinját, s leült vele a szőnyegre.

– Oh ne gondolja ám azt kegyelmed, jó asszonyság, hogy Károly fél – beszélt kedves csacsкасággal a lányka –; csakhogy valami jutott neki eszébe, s azon elszomorodott; majd mindjárt fogunk mi énekelni, azonnal; tudunk igen szép dalokat.

Katalin odavoná magához a gyermeket, s végigsimogatva annak szép szőke haját, részvevőleg kérdezé tőle:

– Honnét jöttök ti e tájra, jó gyerekek?

– Hazánkból Erdélyországból, Felső-Fehérvármegyéből – válaszolt a leányka, – a fiú szóotalan volt –; nekünk is volt ott kastélyunk, majd oly szép, mint a kegyelmedé – folytatá lelkesülve, s hozzátevé nagy szemérmesen: – de ki kellett belőle jönnünk.

Katalin érdekelten voná maga mellé a leánykát.

– Hogy jutottatok e sorsra, gyermekem? Nincsenek szülőitek, hogy idegen országban énekléssel keresitek kenyereteket?

– Anyánk meghalt – viszonzá a leányka egy szemeibe lövellő könnyet törölve szét –; atyánkat pedig elfogták, s most tatár uraságnál van rabláncon, azt sem tudjuk, kinél? csak annyit, hogy ebben az országban van; míg anyánk élt, kétszer is megküldte érte a váltságdíjat annak az úrnak, akinél fogva van, de a hírnök nem jött soha vissza, vagy elszökött a pénzzel, vagy megölték az úton; egyszer aztán, hogy anyánk meghalt, és mi árvaságra jutottunk, érkezett haza egy ember Tatárországból, aki együtt volt fogságban atyánkkal, az egy ideig gondot viselt reánk, hanem nemsokára azt mondta, hogy ki kell mennünk a házból és a jószágból, mert azt az atyánk neki eladta, és a fejedelem odaajándékozta. Nem maradt semmink, mint egy fülönfüggőm, amit az atyám vett, és Károlynak a lantja.

– De egyebem is maradt – szólt közbe a fiú bátor tekintettel. – Egy vadászkésem.

A fiatal suhanc olyan képpel mondta azt, mintha valakire gondolna, mikor annak a markolatját fogja.

– S mi történt veletek tovább, hogy jutottatok ide? – kérdé részvét és tudvágytól érdekelve Katalin.

– Hát, előbb kimentünk kedves anyánkhoz a temetőbe, ott sokáig sírtunk, azután pedig megéheztünk, egész nap elbolyongtunk az erdőben, s ettünk vadgyümölcsöt, akkor én azt mondtam Károlynak: hallod-e? Koldulni nem szép, ahhoz nem is értünk, hanem neked van lantod, én

pedig tudok énekelni; mikor a török urak erre jártak, sokszor kértek, hogy énekeljünk nekik, s tréfából nemegyszer adtak ezüst- és aranypénzt. Menjünk el oda, ahol ők laknak, ahol atyánk fogva van, hátha ott még többen szeretik a dalt; s most igazán is adnak pénzt? Mi így majd bejárjuk egész Törökországot, mindenütt énekelünk a városokban, s majd ha sok ember gyűl hozzánk, megkérdezzük, hogy nem tudják-e, merre van édesatyánk? ami pénzt pedig adnak, azt megtakarítjuk szépen, s ha fölhaláltuk az atyánkat, akkor kiváltjuk rajta.

Katalin elragadtatva szorítá magához a fecsegő gyermeket, hangoosan zokogva.

– Nem! Ilyen vér csak az én hazám gyermekeiben buzog.

A leánya megcsókolá a nő kezét, s kebeléből kicsiny, de jól tömött erszényt vonva ki, mutatá dicsekedve:

– Lásd, kegyelmes asszony, nem jártunk hiába, a jó török urak nem hagytak bennünket üres kézzel távozni kapuiktól, és mi megtakargattunk szépen minden fillért, ebből nem szabad semmit elvennünk, mert ez apám váltságdíja, sokszor fekszünk le éhesen, de ehhez nem nyúlunk soha.

Katalin remegve tartá a gyermek kezeit kezében.

– De gyermekem, nem félsz-e, hogy idegen országban valaki bántani fog tégedet, ily fiatal leánykát?

– Hát nem azért vagyok-e én mellette? – szólt közbe délcegen a fiatal bátya, oly önhittén, mintha a vadászkés már óriássá tenné.

– Mondjad, Károly: azért van mindkettőnkkel az Isten – igazítá ki helyesen a leánya.

– Azután – folytatá a kis fecsegő –, ki bántana bennünket, ha megmondjuk, hogy mi atyánkat keressük? A múlt télen, hogy egy nagy várost el kellett hagynunk, s húsz napig vándoroltunk, a zivatar az úton ért, esett a hó, zúgott a szél, a hófúvás belepte az utat, a varjúk károgtak fölöttünk, mi behúztuk magunkat egy kis barlangba, ott összetettük a kezünket és könyörögtünk: „Jó zivatar, fehérszakállú öreg bátya, légy kegyelmes, ne hagyj megfagynunk az úton, mert mi jó atyánkat keressük!” Azzal megöleltük egymást, s elaludtunk egymás ölében. S lásd: amint reggel fölébredénk, nem volt hó, sem zivatar, meleg eső elverte a havat, szivárvány látszott az égen, kismadár fütyült a bokron a rút varjú helyett, s húsz napig olyan meleg volt, mint tavasszal, majd egy erdőbe jutottunk, ott eltévedtünk, s nem ettünk nagyon sokáig, s még gunyhót sem leltünk sehol, „Jó

erdőcske! – kértük szépen, – ti derék rengeteg szálfák, ne hagyjatok éhen elveszni bennünket, mert mi jó atyánkhoz indultunk!” s lásd, asszonyom, tél derekán, mikor semmi gyümölcs nincsen, egy nagy diófát találtunk, annak alja terítve volt mind dióval, s három napig volt mit ennünk. Egyszer éjjel farkasok ordítottak az erdőben, mi felfutottunk egy fára, a farkasok odajöttek, s elkezdtek rútolni. „Jó farkasok, – kértük őket, – ti kedves, szép állatocskák, ne bántsatok ti bennünket, hagyjatok elmenni atyánkhoz”, s ím, asszonyom, egy közülük, a legvénebb, a szakállas farkasvezér elment tova; nemsokára visszajött, egy nagy őzet hozott a hátán, s magával hívta a többieket, s úgy nevetett fehér fogaival ránk, mintha mondta volna, mehetek már, jó gyermekek, ne féljete... Ha fúvó szél, téli erdő, éhes farkas irtalmas lehetett hozzánk, ember rosszabb lenne-e, mint ők?

Katalin mindig közelebb kezdé vonni magához a gyermeket, amíg azon vevé észre, hogy egészen keblén tartja.

– Ne menjete innen tovább – mondá hozzájuk ellágyult hangon –; maradjatok itten nálam, nekem is van jó gyermekem a távolban, ahelyett lesztek ti nekem, valahányszor nyájasságot teszek veletek, azt fogom hinni, idegen nő éppoly nyájas az én fiamhoz, ki nemcsak havas zivatarban, hanem kardok éle közt jár.

– De, mi atyánkat keressük, és nem maradhatunk tenálad.

– Évekig eljárhattok az országban, jó gyermekeim, mégsem találtok rá, keresztülmehettek azon a falun, melyben rejtve van, anélkül, hogy ráakadnátok; gyorsabban és biztosabban segíthetek én rajtatok. Rögtön elküldök én gyors követeket az ország mindazon főuraihoz, kik rabszolgákat tartanak, s kérdezősködni fogok atyátok után, és ha ráakadtam, kiváltom.

A két gyermek sírva borult Katalin elé, kezeit szorítva ajkaikhoz.

– Rögtön hozzáfogunk a kivitelhez – szól az odalisk, intve hölgyeinek, kik nemsokára frissítővel tértek vissza, s a két gyermek elé téve, kínálni kezdték őket jó szívvel.

A leányka olyan keveset evett, mint egy madár; a fiú szemét lesütve fordult a kadinához:

– Adass nekem, asszonyom, fekete kenyeret.

Katalin csodálkozva kérdé, miért?

– Mert nekem csak az esik jól; – felelt a fiú szigorún, s komoly daccal védve magát könnyebb lelkű testvére ellen, ki erővel ajkai közé akart dugni egy cukros banánt.

Eközben három eunuch állt meg a grotta előtt, melleiken keresztbe tett kézzel, az úrnő parancsára várva.

– El fogtok menni azonnal hárman három felé. Egyitek sorba veszi Riza bég, Omár aga és Ben Mutasszem fő uléma laktanyáit; másik meglátogatja Halil effendit; harmadik felkeresi az alszeraskirt, Baruch Tavaifot, mindeniket felszólítjátok, hogy ha találkozik rabszolgáik között egy magyar nemes, kinek neve...

– Boór Ádám, illyefalvi... – egészíté ki büszke hangon a fiú.

– Tehát azt, az érte várandó váltságdíjat kezemből átvéve, nekem szolgáltatassák ki; üdvözetemet adjátok át mindenütt, s biztosítsátok őket férjem barátságáról. Megálljatok még: akadhat némely, ki rabjainak más nevet adott, s valódi nevénél fogva így rá nem akadhattok, ha csak leírás után nem. Jó gyermekeim: emlékeztek-e atyátok alakjára, arcára? el tudnátok-e mondani, milyen volt?

A fiú elgondolkozni látszott, de amint előidézés lelkében atyjának vonásait, szemei lassankint könnybe lábadtak, s összeszorított ajkainak rebegésén látszott, miszerint közelebb van ahhoz, hogy sírjon, minthogy beszéljen.

A leányka várta, hogy előbb testvére fog beszélni, s hogy az hallgatott, ő kezdte elmondani:

– Atyánk magas, karcsú férfi volt...

– De széles vállú és izmos... – egészíté ki hévvel a fiú.

– Szép fehér kezei voltak...

– De erősek... – monda emez.

– Szelíd arca volt, szép szőke bajusza és kék szemei, mik mindig mosolyogtak, ha velünk beszélt.

– De villogtak, mikor harcolt!

– Egyéb jel nem volt arcán? – kérdé Katalin.

– De igen – felelt a fiú –; egy sebhely a jobb halántékán, amit Vöröstoronynál kapott. De aki a sebet adta, az meghalt ám! – tevé utána sietve.

– Jó – szólt Katalin az eunuchokhoz fordulva –, ti sorba néztek minden rabot, ki e leíráshoz legkevésbé is hasonlít; lehet, hogy azóta már megöszült, akit keresni fogtok, arca elvadult, de ti azért minden ott lévő magyartól kérdezzétek meg nevét, s ha ráakadtok illyefalvi Boór Ádámra, sietve jöjjetek vissza, megvinni érte a kívánt váltságdíjt.

A küldöttek lóra ültek, s elvágtattak; a leányka oly jókedvű lett, mintha azok már bizonyosra mennének, s vissza sem jönnének atyja

nélkül, de a fiú elkomorult, s míg testvére kedves dalokat zengve vidítá hálaadó kedéllyel a jóltevő úrnőt, ő félrevonult egy bokor alá, s ott elszomorodva megült, míg a leányka odament hozzá:

– Mit szomorkodol? Hisz elhozzák majd atyánkat – szóla hozzá biztatólag.

– Azon búsulok, hogy itt maradtunk – felelt a fiú bánatosan –; én tudom, hogy nem találja meg őt senki, csak én...

– Én sem?

A fiú tagadólag inte fejével. Erre aztán a leányka is szomorú lett, s visszatérve Katalinhoz, oly bús dalokat énekelt ismét, hogy szinte sírtak belé.

*

Néhány nap múlt el, mialatt Katalin mindennek bővében tartá a két felfogadott árvát, csak jó kedvet nem tudott nekik adni. Károly egyre menni vágyott, s úgy elült naphosszat egy magas dombtetőn, szüntelen egy táj felé nézve, s gyakran mondá testvéreinek: „Arra szeretnék én menni, arra hiszem én apámat.”

Napok múlva előkerültek a küldöttek, előbb az egyik, majd a másik, utoljára a harmadik.

A két első minden rabját sorra nézte a bégnek, az agának, az ulemának, az effendinek; sehol sem találta, akit keresett, a harmadik pedig, ki a szeraszkiernél járt, ilyen goromba választ hozott vissza azon kérdésre, hogy nincs-e nála egy illyefalvi Boór Ádám nevű, ilyen és ilyen arcú, termetű magyar rab?

„Hát mióta vannak neveik a kutyáknak? ki hívja az ökröket, lovakat úgy, ahogy ők akarják? egyik kesely, másik fakó, egyik villás, másik kormos; én hívom pejkonak, akinek eladom, hívja rárónak, s az nem megy az anyakönyvbe. A rabszolgák között pedig nincs semmi különbség, hogy egyik ilyen, másik olyan! van két füle, van két keze, lába, ha még le nem vágattam, van egynek két szarva is. Pusztulj a pokolba!”

– Mondtam – sóhajtá a fiú –, hogy nem fogja őt feltalálni senki, csak én.

E pillanattól fogva nem volt a fiúnak többé maradása. Rögtön menni akart azon táj felé, merre őt egy titkos ösztön vont, s nem fogott rajta sem kérlelés, sem vigasztalás.

Katalin látva, hogy vissza nem tarthatja őket, még egy utolsó próbát kívánt értük tenni, s ez az volt, hogy elmenjen velük együtt a szeraszkirhez; amit a fiúnak csak a titkos sejtelem sugott a vízen túli táj felől, azt Katalin érett meggyőződésből hitte: a szeraszkir birtoka volt azon táj, s éppen a durva visszautasítás volt legnagyobb ok azt hinnie, hogy a keresett rab az ő birtokában van.

Másnap mindjárt felkészült az útra a derék hölgy; azon időkben, és kivált Moldva belsejében nagy hozzákészüléssel járt egy több mér-földnyire teendő utazás; a keskeny, vízmosás rongálta hegyi utakon csak szoktatott paripán vagy öszvéren lehetett haladni, gyakorlott kalauz vezetése mellett, ki a hegyek minden zege-zugát ismerte s nem jött zavarba, ha egy vagy más ösvény el volt zárva aláhengerült kövekkel, s jól ismerte a hegyi folyamok átgázolható sekélyeit. Elöl-hátul jó csomó bátor fegyveres szolga vette körül az utazókat, védve őket ólálkodó rablók ellen, s velük ment egy fizetett csausz, ki, mint eleven útlevel, biztos átjárást szerezzen nekik a mamelukoktól őrzött kapukon, s a murzák hajdúi között. Öt-hat teherhordó öszvér szállítá utánuk a több hétre való eleséget, mert vendégfogadóknak sehol híre sem volt, vendégszeretetnek még kevésbé, s ha vagy egy folyamnak ki tetszett áradni, három napig tehettek egy órai utat, s ugyanezen okból sátraikat is magukkal hordták, s ahol elesteledtek, ott ütöttek tanyát.

A fiú látva e terhes készületet, szerényen mondá fogadott anyjának:

– Miért tész magadnak ennyi alkalmatlanságot? áldj meg bennünket, és bocsáss tova. Elmegyünk mi egyedül a szeraszkirhez. Álltunk mi nagyobb urak előtt is.

– Nem bocsátlak nálam nélkül. Ő bizonyosan titeket is ott fogna. Én ismerem jól a vén renegátot. Lopás, rablás, csalás, gyilkolás nála mindennapi kenyér.

– Az Istenért, kegyelmes asszony. Akkor te is félj odajöni.

– Ne feledd, fiam, hogy én Kucsuk basa neje s Feriz bég anyja vagyok, kiknek kardjait Moldvában is jól ismerik.

Az asszony annyi önbizalommal mondá ezt, hogy a fiú szinte büszke kezdett lenni, hogy neki ily bátor fogadott anyja van.

Még azip aznap este Katalin egész kíséretével útnak indult, ő maga erős oláh ménen lovagolt keleties török öltözetben, mint azon táj amazonjai szoktak, magas gyöngyháznyeregben, turbánjában rengő kócsag, oldalán görbe szablya.

A leányka csengős öszvéren ült, mellette bátyja ment gyalog, nyeregkápáját fogva, hogy kis testvére le ne essék. Az öszvért zablájánál fogva vezette egy barna képű oláh kalauz, míg a karaván élén egy török kalauz ballagott.

A török kalauznak fogadása tartá, akárhol az úton keresztülfolyó patakot talált, abban harmincháromszor megmosni kezeit és ábrázatját; az oláhnak pedig az a fogadása volt, hogy ahol egy szentképet talált az útfélen, s előtte kiürülve a pomana korsaját, addig odább nem ment, míg forrást nem talált, amiből azt megmerítse; mely vallásos és emberbaráti fogadások számtalanszor nyújtának az egész társaságnak alkalmat a megpihenhetésre.

A török kalauz szóval ember volt, annál beszédesebb volt az oláh, elmondta apjának, anyjának, öregapjának minden viselt dolgait; minden bokorról, patakról tudott valami emlékezetet: „itt ebben a kőben bukkott el a Murza paripája tavaly nyáron; amott, abba a fába véste a nevét Drágu Lupuj, meg a szeretője muntye Ljubu, derék egy pár voltak; itt akasztatta fel azt a harminc rablót sorba egymás mellé Halil effendi; abban a lyukban ott lakott a süvöltő sárkány, akit Balina Gregu szurokpogácsával megölt. Itt nyomta agyon a terhes szekér azt a zsidót, aki öt esztendővel ezelőtt felfordult, s a szekér alá esett. Amott verték agyon a debrenyi kántort a zsványok öt dénárért. Itt volt ezer esztendő előtt az a nagy tó, amiben aranyhajú Flore fürdött, meg az aranyludak. Ezen a kövön állt Drakul vajda, mikor a cigányasszony megjövendölte neki, hogy Várna alatt el fog esni a magyar király, s ő a fiát küldte hozzá két jó futó paripával, hogy megszabadítsa...”

Mindezen helyeken már messziről mutogatá a jó oláh, ki szüntelen karavánok vezetésében vénült meg, s valahányszor egy említett helyhez ért, mindig egy követ vetett oda, úgy, hogy idő jártával egész halmot rakott mindenüvé.

Ilonka, így hívták az árvaleányt, figyelmesen hallgatá mind e meséket, gyermeklelke elandalgott a tündéres, a szokatlan, a borzasztó regéken, s ha vezetője el talált hallgatni, ő kérdezé: hát e helyről nem tudsz valami mesét? Mi gyújtotta fel ezt a fát? ki égeti azt a tüzet ott a távolban, mi füstöl ott az erdők közt, micsoda veresség csorgott ottan le a sziklán? mi csattog úgy a távolban? És az oláh semmire sem felelt volna azt, hogy nem tud róla; sem oly tudatlan választ nem adott, hogy azt a fát a villám gyújtotta volna meg, hogy a tűz pásztorok műve, a füst pedig szénégetőké és a veresség nem egyéb záporomsta veres

földnél; s a távoli zörej a hegyi patak moraja; hanem megmagyarázta szépen, hogy ahhoz a fához egy szegény kegyes oláh barátot kötöztek kegyetlen tatárok, s úgy gyújtották meg alatta, ott a tűznél zsványok sütnék ökröt, s a füst a föld alól jó, hol kecskelábú boszorkányok főznek irtóztató üstben rettenetes főzeléket, az a veresség pedig ott a griffmadárnak a vére s ami zuhogást hallani olykor a messzeségből, az nem egyéb, mint a kétszarvú embernek a köhögése.

A leányka csak hallgatta, amíg csodákról és tündérekről volt szó, de a legutóbbinál elnevette magát, s megtasztatva kis kezecskéjével az oláh mozsárnyi báránsüvegét, mondta:

– Eredj, te bolond! mit mesélsz nekem kétszarvú emberről.

– No, no – inté az oláh –, majd meglátod, csak jól ne viseld magad.

– Hát milyen az? mit csinál az itt?

– Tudom is én, hogy mit csinál? Én csak azt tudom, hogy elszaladok, ha meglátom.

– Hát láttad te? – kérde a leányka, féltében nevetve.

– No, no, csak ne vess. Éppen az ilyen gyerekeket kapja el, mint te vagy.

– Mit ijesztgeted azt a gyermeket? – riadt rá odafordulva Katalin. – Mit hazudozol annyit.

– De nem hazudok én – állítá az oláh –, ahányszor gyermekhangot hall, mindjárt előjön a kétszarvú ember, amiért ha valaki keresztülmegy a Dzerdzina völgyén, már előre beköti a gyermekei száját, hogy ne beszéljenek.

Katalin elkacagta magát.

– No itt nincs több gyerek, csak te magad, jó kalauz, hát kösd be a szádat, mert mindjárt a Dzerdzina völgyét érjük.

Az említett völgy egy sivár, elhagyott hely, már messziről kiválik az egész táj közül: egymásra hányt sziklák, égnek emelkedő csúcsok vadon tömkelege az, mikről kuszáltan merednek szét a vihartépte fák. Alig látszik rajta valami zöld, az út a sötét mélységbe kanyarodik alá, s ott elvész szem elől, míg ismét szörnyű távol látszik újra, amint előtekeredik a magas hegyháton, mint egy fáradt kígyó; a sziklák közül nagy zuhogva, csattogva jön alá egy sebes hegyi patak, mely mintegy körülölelni látszik a szomorú, barátságtalan völgyet, elválasztva azt a vidék mosolygóbb részeitől. Az egész völgy alig mutat valami élő, csak a bérci sasok kóvályognak a magasban kanyargó, méltóságos röpttel.

A nap már aláfelé hanyatlott, s a félhold ezüst sarlója kezdett meglátszani az égen. Amint a hegyi folyamhoz értek, a török kalauz ismét megállt, megmosa kezét és orcáját harmincháromszor, a társaság azalatt várt.

Mikor ennek vége volt, akkor meg a papucsait húzta le.

– Barátom! – kiálta rá Katalin – csak nem tettél magadban új fogadást, hogy a lábaidat is megmosd harmincháromszor minden patakban?

A török röviden válaszolt.

– Ma nem megyünk tovább.

– Hogyne mennénk? – sürgeté a nő –; az idő szép, és még elég világos, az állatok nincsenek elfáradva, s elég pihenve jövünk.

– A hold már feljött – viszonzá a török –, s holdfeljötte után nem megyek keresztül a Dzerdzina völgyén.

– Miért ne mennél?

– Mert ott lakik a kétszarvú ember.

– Te tréfálsz.

A török bólintott fejével, mintha azt jelentené, hogy bár tréfálhatna.

– Hát kicsoda, micsoda az a kétszarvú ember?

A török vállat vont.

– Iblisz.

– S láttad te ezt az Ibliszt?

– Szaladtam előle.

– S ő kergetett?

– Nem néztem hátra.

– Adj legalább hosszabb feleletet: minő alakja? arca? viselete?

– Szarvai homlokából vannak kinőve, felfelé, mint egy kecskebaké; lábai szőrös tehénlábak, hasított körömmel, válláról kérges bivalybőr csügg, farka hosszan lóg utána.

– Úgy van, asszonyom, szóról szóra ilyen – állítá az oláh kalauz is.

– Ejh. Álmodtátok ti ez alakot, s most azt hiszitek, hogy láttátok.

– Én nem álmodtam, asszonyom – szolt a török –, mert ijedtemben úgy nekifutottam egy fának az orrommal, hogy most is félreáll tőle.

– Vagy hát szemeid csaltak meg, s lehetett, akit láttál, valami pajkos pásztorgyerek, ki kecskebőrt húzott fejére, hogy az utasokat ijesztgesse.

– Mellettem haladt el tíz lépésnyire, asszonyom, mert amint fél arcommal a fába ütődtem, elestem egy bokorban, s onnan láthattam,

és ő nem vett észre; idős férfikorban levő ember volt, az arca szomorú és nem rút, nagy hosszú szőke szakála melléig ér, s a két hátrahajló fényes szarv egyenesen a homlokából van kinőve, a haj választékai közül, még a bőr repedései is látszanak mellette köröskörül. Mellettem ment el, asszonyom, kezében nagy furkósbottal; Allah lássa meg lelkemet, ha csak egy szót nem mondtam igazat!

Katalin bosszúsan ráncolá össze homlokát.

– Tehát nem jössz velünk keresztül?

– Ha három esztendőig ígérsz a paradicsomból, még akkor sem.

– Akkor itt maradsz kardos, mert mi továbbmegyünk, holnap utolérhetsz bennünket. Hát te, frátye! – fordult ekkor az oláhhoz –, két arany felpénzéért megteszed-e az utat?

Az oláh vakargatni kezdett a csimbókjai között, mintha gondolkoznék.

– Sohase hányd, vesd a dolgot; ha ember az, akitől félsz, akkor látod, hogy elég sokan vagyunk ellene, ha pedig ördög, akkor gondolhatod, hogy van jó ízlése, hogy nem téged ragad el, hanem hármunk közül egyikünket.

– Igazságod van, asszonyom – szólt az oláh megnyugtatta. – Ezt a két gyereket fogja elkapni. No, gyerekek, befogjátok a szátokat.

Azzal szépen elébb került a gyermekektől az oláh, mintha e kritikus órában nem óhajtana közel lézengni hozzájuk, hanem a fegyveresek közé vegyült, elmondva százszor, hogy ő nem fél.

A karaván átgázolt a hegyi patak sekélyén, s amint leereszkedve a völgybe még egyszer visszatekintének, látták, mint imádkozik a hátramaradt török, arcra borulva leterített burkonyán.

II. A rém

A nap még fent volt az égen, de a mély völgyben rég este volt már. Ide naponta csak hat óra hosszat süt verőfény, az sem talál semmit a komor sziklákon, amit kikeltsen, csak a tetőkön zöldül holmi gindár bokor s a törpe sóska, melynek lombjain elszórt kecskenyáj legelész, inkább vad, mint szelíd, miket csak egy-egy zivatar képes összetérlni: olyankor együvé bújnak egy sziklaodúba, számba veheti a pásztor: hánnyal fogott? hánnyal szaporodott?

Mentül tovább halad a karaván, a völgy annál sötétebb, szorosabb, óriás sziklafalak merednek fel kétfelől, miknek hasadékaiból

bömbölő barlangok nyílásai tátongnak elé. Az ember úgy fél, úgy szorong: ha ezek a roppant függő bércek egyszerre csak összeomlanának! Az ég mindig keskenyebb lesz, már valami homályos köd kezd ülni a völgyre, az emberek úgy hallgattak, csak az öszvér csengettyűje ad dolgot a visszhangnak s az utasok után legördülő kavics.

Végre a völgy legmélyebb helyére érnek, itt egy roppant kődarab zárja el az utat, melyet valaha földrengés vethetett a völgy hasadékába, s amint egyik felével a meredek sziklaoldalhoz lapul, másfelől úgy elszorítja az utat, hogy az mellette elhaladva alig enged két arasznyi tért az utazónak, azon túl száz ölnyi mélység, s aki lovon halad, kénytelen féloldalt hajolni, hogy a sziklához ne dörzsölődjék: egy botlás, egy szédülés, s ló és lovas ezer darabra zúzott.

Mindenki szorongva közeledett a helyhez, az emberek egymásra tekintettek.

– No, gyermekek, – szól az oláh kalauz –, most aztán imádkozzatok, mert ha itt kap el bennünket a gonosz, még csak futni sincs hová.

A fiú bosszankodva hallá a figyelmeztetést, s amint a sziklához érve még egyszer hozzáfordult a kalauz, intve őket:

– Itt azután elhallgassatok egészen, mert bizony Isten, nem engem kap el valami, hanem titeket.

Károly csak azért is dacosan levevé nyakából mandolinját, s egy víg akkordot adva rajta, elkezdé bátor hangon dalolni:

„Sárga ló, sárga ló, aranypatkó rajta!”

Azon pillanatban ijedten kapott az oláh Katalin lovának zablájához, csaknem hanyatt esve:

– Jézzu Mária! ahol a kétszarvú ember!

Mindnyájan odatekintettek. Valóban ott állt, a sziklaköb tetején, mintha egy rejtett üregből bújt volna egyszerre elő a meghallott dal szavára.

Úgy, ahogy a török által leíratott: lábai szőrös tehénlábak, hátán összekötött bivalybőr, homlokaiból két hátrahajló szarv nőtt elő, mely vad, ijedelmes tekintetű adott különben oly szelíd arcának, melynek vonásain e pillanatban még örömet, még mosolyt, még emberi vágyakat is lehete látni.

Amint ott a magasban állt, a karaván feje fölött, görcsös botjára támaszkodva, sötét alakja, hegyes, meghajlott szarvai élesen kitűnve az alkonyég színéből: az egész karaván holtta bűvölve állt; Katalin paripája horkolva ágaskodott, orrlyukaiból forró gőzt fútatva,

s felborzadt serényét hányva jobbra-balra, míg Ilonka felsikoltva takarta el arcát bátyja kebelébe, ki vadul tekintve hátradobbanva az előidézett rémre, s kezével vadászkéséhez kapott.

De a következő pillanatban reszketni kezdett a fiú, keze elbocsátá a kés markolatát, arca elsápadt, ajkai szótlannul nyíltak meg rebegve, melle zihált, szó nem jött nyelvére, szemeit elfutotta a veresség; egyszerre elveté fejéről fővegét, s nekirohanva a sziklának, mielőtt valakinek eszébe juthatott volna meggátolni, a sziklahasadékokba fogózva, mint a vad hiúz, oly sebesen felkapaszkodott a rémalakhoz, ott térdre bukott, megragadta annak kezét, elhalmozá csókjaival, sokáig nem jött más hang összekulcsolódott ajkaira, mint egy szóttalan sírásé, minő annak sírása, ki álmában kiáltani akar és nem tud; míg egyszerre mint a zápor, megeredt szeméből a könny, s akkor minden ízében megrendülve kiált fel:

– Édesatyám!

A csodálkozás moraja zúgott fel a karavánból. Maga a fiatal testvér oly kétkedő idegenséggel tekintte fel a rémalakra, s majd támadt, majd ismét elmúlt arcáról a könnyű derű, mit a megismerés idézett néha reá. Ő nem ismert apjára többé. Azokhoz a szép szemekhez, ama szelíd, mosolygó archoz, mely az ő gyermeki szívében élt felőle, oly hasonlótlan volt e kép, rémes két szarvval homlokán: jól mondá a fiú, hogy egyedül ő fog apjára találni és senki más.

De a férfi megismerte őket, s míg szóttalan fájdalommal szorítá kebelére fiát, szemeivel leányára tekintte le, oly búsan, oly fájdalmasan, mintha könnyörögne neki, hogy ismerjen ő is reá!

A fiú szóhoz kezde jönni, s könnyeivel együtt beszéde is megeredt.

– Emberek! jó emberek! Nézzétek, hisz nem rém ő, nem ördög, nem kísértet; ember, mint én és ti vagytok; meggyalázva, elcsúfolva, megrontva, de bizonyára nem Isten által, hanem gonosz emberek által; oh, de én megismerném apámat, ha arca össze volna is törve; hát te? Ilonka! Nem látod-e őt?

– Leányom! – rebegé a rém, oly hangon, melynek keserves rezgése a szíveken hatott keresztül, hogy Ilonka az ismerős hangra félájultan omlott le az öszvérről, s csak Katalin védő karjai tarták fel.

– Jer, szállj le onnan! – kiálta fel az amazon – ha ember vagy és Istent hiszesz, szállj le hozzánk!

Katalin egyedül mert megállani a közeledő rém előtt, ki fia karjára támaszkodva, a szikla rovátkáin alászállt, kísérete szétfutva, biztos távolból nézte őket; a kalauz felfutott egy fára.

Az ember lejött, s letérdelt leánykája mellé, összecsókolgatá annak homlokát, szemeit, míg a gyermek magához tért ölében az atyai csók melegétől, s felpillantott, de hirtelen eldugta ismét arcát, s míg kezecskéi apja nyakát ölelték át, arcát annak keblébe rejté.

– Irtózik tőlem, – susogá az ember bánatos sóhajjal, s azután fiához fordult:

– Hol jártok itt? Miért jöttetek ki Erdélyből?

– Kétszer küldtük el váltságdíjadat, mindannyiszor el kellett annak tévedni, most magunk indultunk el vele.

– Későn érkezettek vele – szólt az ember lecsüggesztett fővel.

– Oh, apám – sóhajta a gyermek –, jöttünk volna hamarább, de koldulva gyűjtöttük váltságdíjadat idegen országban.

– Koldulva! ti? – kiálta fel az ember – hát barátom, kit megbíztam, hogy vagyonaím egy részét eladva azt küldje el: Pozsgai nem-él-e? Hát nőm elfeledett-e?

– Barátod! – kiálta dühösen égő arccal a gyermek. – Barátod kihajta bennünket házunkból, mint mondá, a te megbízásod szerint. Nőd pedig, anyánk, most is emlékezik rád – a túlvilágon.

Az ember hátratántorodék, s a sziklához kelle támasztania fejét, hogy el ne essék.

– Úgy van, apám. Ha e derék hölgy itt, ki mellettünk áll, Istentől nincs segélyünkre küldve, most is koldulunk talán; ő küldözött, ő fáradt velünk érted, neki köszönjük, hogy megtaláltunk, hogy megszabadítunk.

Az ember odaborult Katalin kezére, s csókjaival halmozá el azt.

– Oh, asszonyom, iszonyúak, amik énvelem történtek; de te légy áldva százszor, hogy gyermekeimre kiterjesztéd kezeidet; nem adhatok jószágodért egyebet, mintha őket adom neked, mert hisz enyémekek úgysem lehetnek ők többé.

– Bármily borzasztó legyen is a sors, mely téged ért, él az Isten, hogy azt megfordítsa rajtad – szólt szilárdul a delnő –; s ha megengedé, hogy gyermekeid feltaláljanak, nem ujjmutatása-e a Mindenhatónak ez, hogy ismét boldoggá fog tenni, és visszasegítend hazádba?

– Lehetetlen! én rabja vagyok a szeraszkirnek, kezemen nincs lánc, nyakamon nincsen vas, de erősebben rabbá tesz, ami itt homloko-mon van...

Katalin nem tudta magát megtartóztatni a borzadálytól.

– Mely kéz tette e csodát veled?

Az ember lecsüggeszté fejét felsóhajtva:

– Oh, asszonyom! neked biztosan édes álmaid szoktak lenni, mert lelked tiszta, és arcodon boldogság látszik, ne akarj tudni dolgokat, mik álmaidba kísérteteket kevernek, s megingatják benned a hitet.

– Akarom, hogy beszélj; mert kell ismernem sorsodat, hogy azon fordíthassak. Ha borzalom hallani, amit mondasz, gyermekeidet küldd félre.

– Én hallani akarom azt, apám! – szólt a fiú fenndobogó szívvel, míg a lányka még szorosabban simult apja keblére, s még mélyebben rejté annak darócöltönyébe arcát.

– Halld tehát, amit hinni nehéz. Ezelőtt hat évvel, midőn Rákóczy György nem érve be saját fejedelemségével, kiment országot hódítani Lengyelországba, s kivitte magával az erdélyi nemesség színét, én is azok közt voltam. Honn két fiatal gyermekem s áldott jó nőm maradt.

Ez emléknél elfogult az ember hangja, s szemeibe könnyek tolultak.

– A lengyelek tatárt híttak segítségül, elhullott a szép nemes had, s aki élve maradt, azt rabszíjra fűzték, s elhurcolták messze országokba. E sors ért engemet is s legjobb barátomat, Pozsgai Ferencet. Gyermek-kori barátom volt, asszonyom; atyám mint szegény fiút fogta fel, velem nevelteté; együtt éltünk, együtt harcoltunk, egy láncra voltunk verve. Midőn elfogatásunknak híre futamodott, kinek rokonaink, családunk volt, az sietett váltságdíjunkat sietve megküldeni, de amely nap a bennünket fogva tartó murza felvette a díjat, érkezett a szeraszkir a szultán halálparancsával, mely selyemzsinórt ítél a murzára, s annak minden pénzét és marháit a szeraszkirre juttatá. Ez utóbbiak közé tartozánk mi is. És a szeraszkir semmit sem akart tudni a váltságdíjról, s mi rossz után rosszabbat cseréltünk, amaz rossz volt embernek, de emez jó volna ördögnek. E szorongattatásunkban mi néhány százan, ami pénzecskénk volt koldulásból, nagy elrejtegetve összeraktuk azon szándékból, hogy egyet magunk közül kiváltunk, s azt hazaküldve Erdélybe meghatalmazzuk, hogy mindnyájunk vagyonából adjon el annyit, amennyi a váltságdíjra kell, s küldje meg értünk. Én legjobb barátomat ajánlám erre, Pozsgait. Mondám, hogy ő becsületes ember, benne bízni lehet, mert jó hazafi, jó keresztyén, és mindnyájunkat szeret. Mi kiváltók e férfit, s elküldtük Erdélybe, és vártuk sokáig, egyik napról a másikig; a napokból évek lettek, és nem tudtuk, miért nem érkezik váltságdíjunk...

Az ember elfulladt a beszéd és fájdalom miatt.

– És e becsületes ember – szólt Károly, mintha folytatni akarná apja beszédét – elfoglalá a küldők jószágait, árváikat, özvegyeiket kiverte házaikból, birtokaikat elvesztegette potom pénzért, és gazdáikat rabságba hagyta veszni.

– Úgy-e, Istenhez kiállt e szó, asszonyom?

– És Isten keze nem rövidült még meg.

– Nem zúgolódom. Mi vártunk évekig, s itt veszünk a várakozásban, a szeraszkir maga is undok renegát, gyűlölte mindazokat, kik hitükhöz állhatatosak maradtak, s mindent elkövetett, hogy bennünket eltántorítson, velünk teljesítetvé a legaljasabb munkákat, miket másutt a cigány is csak akkor vállal el, ha éhenhalni készül; de én nem engedtem eltántorulni társaimnak lelkét, s midőn leroskadtak sorsuk terhe alatt, én vigasztalám őket, s példát mutatték nekik, mint kell a balsorsban erősnek lenni. Egyetlenegy nem hagyta el hitét. A szeraszkir dühös volt, s megtudva, hogy társaim engem tartanak magok előtt mintegy példaképül, maga elé állította, s előbb hízelge, majd fenyegetőzött, hogy társaimat vegyem rá az áttérésre; én Istenben vetém reményemet, s dacoltam vele. Ekkor irtóztató bosszút esküdött fejemre és beteljesíté azt; megköttöztetett egy széles gerendához, s homlokomon felhasíttatva a bőrt, egy eleven kecskebak fejről leszakíttatá a szarvakat, s azon forrón, véresen a homlokomon vágott sebbe kötteté azokat erősen rászorítva, úgy, hogy hat hét alatt fejemhez voltak azok növe elválaszthatatlanul, amint látod.

Katalin elsápadt az iszonyat miatt. Károly tenyereibe hajtá homlokát, a kisleány pedig féltében elaludt apja ölében.

– Ugyanekkor – folytatá a rab – egy tulok hátulsó lábairól lehúzatva a bőrt azon nyersen lábaimra vonatá, míg rászáradtak, úgy, hogy levágni sem lehet többé. Akkor ezen vadonba bocsáta el: „itt fogsz lakni, s innen ki nem jöendsz soha, mert borzadni fog tőled mindenki, aki meglát, s iszonyattal kerülend ki minden élő ember, s ha vezére voltál társaidnak, most vezesd a hozzád hasonlókat!” E szavakkal ama kecskenyájra mutatott, melyet amott a sziklákon legelni láttok, s mikhez íme hasonlatos vagyok.

Katalin alig bírt magához térni a bámuló iszonyatból; azzal egy gondolat járta át lelkét.

– Menj vissza gyermekeiddel az én jószágomra, szolgálím egy része vezetni fog, és magam elmegyek a szeraszkirhez.

– Szöknöm nem lehet, asszonyom, mert e gúnyjelről mindenki rám ismer, s a szeraszkir hatalmas, csak arra hoznék veszélyt, ki velem jót akar tenni.

– De én váltságdíjat ajánlok neki, s akkor elbocsát.

– Alig hiszem.

– Én tudni fogom kényszeríteni, én nem félek tőle.

– Oh, asszonyom, ne tégy egy lépést sem miattam, én nem óhajtom a világot látni többé, és a világ elborzadna, ha engem látna. Menj vissza gyermekeimmal, és légy anyjuk nekik, én itt csendes elmerengésben élni fogok és elmúlni, s amíg élek, érted és őértük imádkozom.

– Nem, nem – szólt a fiú –, mi elmegyünk a szeraszkirhez érted könyörögni.

– Őhöz? könyörögni? Hát könyörög valaki egy kiszáradt fának, egy dühödt fenevadnak?

– Jehova Istenre! – kiálta az amazon, büszkén kardjára ütve. – Kucsuk basa neje mást is tud, mint könyörögni!

A Jehova névre felderült az ember arca. Hévvvel ragadá meg a hölgy kezét.

– Te keresztyén vagy?

– Én is megtartám hitemet annyi kísértet között – válaszolt a nő szent ihlettel szemeiben.

– Úgy bízom benned, hogy megőrzöd gyermekeimet; hogy engem megszabadítasz-e, az előttem közönyös dolog.

– Amit Isten akar, az teljesülni fog.

– S nem kell-e megnyugodnom, ha az van felettem határozva a magasban, hogy itt haljak meg e völgyben, mint hitem vértanúja? Ki tudja, hátha kiszabadulnék innen, nem lenne-e belőlem kegyetlen, bosszúálló ember, ki véres visszatorlást gyakorol azokon, akik így bántották, nem lennék-e ellenségeim üldözője, gyilkosaimnak hóhérja, árulóim elvesztője?

Károly szólni akart valamit, arcán átfutott a pír; tán azt akarta mondani:

– Az leszek én!

Katalin megszorítá Boór Ádám kezét.

– Amit Isten végzett, s amiért angyalok imádkoznak, az meg fog történni. – E szavaknál a két térdepelő gyermekre mutatott. – Most végy búcsút gyermekeidtől, öleld meg őket. Négy nap múlva ismét visszatérünk, várj reánk e helyen, ha velünk jönnöd veszélyes.

Boór Ádám még egyszer megölelé, megcsókolgatá gyermekeit, s azzal megrázva Katalin férfiasan nyújtott jobbát, kiszakítá magát gyermekei karjai közül s ismét felment a sziklaköbre.

Katalin inte kísértőinek, hogy menjenek tovább.

A kalauz lemászott a fáról, magában mormogva:

– No, ezeket megvette az ördög.

A távozó gyermekek sokáig visszatekintgetének, Károly kalapjával köszönetetett vissza, Ilonka csókokat hányt pici kezeivel. A kalauz, bármennyire félt is, hogy ha hátra talál nézni, úgy marad a feje, mégsem állhatta meg, hogy egyszer hátra ne tekintsen, s amint megpillantá a kétszarvú embert ott a sziklacsúcson térdepelni, arcát imára kulcsolt kezeire hajtva, álmélkodva rántá meg társa zekéjét:

– Nézd el, nézd: az ördög imádkozik!

III. A szeraszkir

Csúnya, nagy potrohos ember volt a szeraszkir, hájjal volt bélelve minden porcikája, az ujjait ökölre nem bírta volna fogni, mert még a tenyerén is szalonna volt, tripla tokája volt, s lelógott nagy lomhán, s hasának terjedelme miatt sohasem látta a lábait. Mindamellett szüntelen gyalogszekéren hordatta magát nyolc-nyolc rabszolga által felváltva, s az a lektika is vasból volt; mert ha fából lett volna, ízreporrá tört volna.

Számtalan rabszolgát tartott e derék úr, ilyen gazdasági elve lévén:

Minden igavonó állat között a legolcsóbb az ember; egy ökör tíz-húsz arany, egy jó ló ötven, száz, százötven dénár, ki micsodás? egy erős legényt pedig megvehetni két talléron, mikor vásárja van. Egy ló csak tíz-tizenöt esztendeig ló, de egy markos fickó eltart ötvenig is. Lovat, ökröt drága szénán kell teleltetni, az ember megél abból, ami hulladék marad; a barom csak nyáron dolgozik, télen pedig pihen; a rabszolga nyáron ekét, boronát húz, télen pedig malomban őröl, vagy bányában kopácsol. Évéggett a derék ember egész gazdaságát úgy rendezte, hogy ahol csak lehetett, emberi kezek végeztek minden munkát, azok szántottak, takarítottak, csépeltek és hajtották a gázlómalmokat és vontatták a hajókat.

Éppen most is gabonát csépelget rabszolgáival a derék úriember a szérús udvaron, két rabszolgánő hajtja róla pávafarkakkal a legyet, kettő lábait mosogatja, a többiek nagy tekenőkben szemelgetik a

konkolyt a tisztabúza közül, s jaj nekik, ha nem vigyáznak! ahány szem közte marad, annyi korbácsütést kapnak; amidőn egy csausz jó sietve jelenteni, hogy Kucsuk basa feleségének egy előre küldött futárja köszönteti a kegyelmes urat, miszerint nemsokára be fog hozzá szállani egész úti kíséretével együtt.

– No, már megint vendég! – szólt mérgesen a renegát. – Hogy nem tudnak ezek az emberek odahaza maradni? S micsoda új szokás már ez, hogy az asszonyok utazni járjanak? minden becsületes vallásos török utálattal fordulna el az ilyen becstelen asszonyoktól, ha még volnának becsületes vallásos törökök sokan, mint én. Veszendőben van a régi muzulmán erkölcs!

S mindezt oly pofával mondta a jó szeraszkir, mintha Orkhán szultánnal jöttek volna ki ősei Ázsiából, pedig tíz év előtt még genuai olajkereskedő volt a jámbor.

– Hanem hát csak hadd jöjjön az asszony; „Ebet a gazdájáért – mond a példabeszéd –, asszonyt az uráért illik megbecsülni.”

Hanem azért csak odakinn maradt a szérűn, gondolva, hogyha ott fogadja el, majd csak hamarább tovamegy, s utasítást adott az étekfogóinak, hogy mikor azt fogja nekik mondani: hozzatok a legdrágább frissítőkből, s mindenféle csemegét! ne hozzanak egyebet, mint nádmézes vizet és mogyorót.

Nemsokára megérkezék Katalin, s leszállva lováról a szeraszkir elé sietett, s azt illően üdvözölve a két gyereket hátul hagyá.

– Ühm, nem rút asszony – mormogá magában a szeraszkir –, csak-hogy egy kicsinyt kevélynek látszik, hanem az szép, hogy oly sűrű szemöldöke van, az ritkaság és nagyon szép a fehérszemélynél. No, hát hozott Isten, jó asszony, meddig maradsz itt?

– Tőled függ, hogy rövidebb, vagy hosszabb legyen látogatásom – felelt Katalin udvariasan. – Hallván vendégszereteted hírét, s erre utazván, nem akartalak kikerülni.

– Igen? – szólt a derék úr. (Vajon ki lehetett az a gazember, gondolá magában, aki elhíresztelte, hogy vendégszerető vagyok?) – Tehát hova utazol, jó asszony?

– Anadoliba: egy régi fogadásom következtében.

– No, Allah segítsen utadban. Szakácsok, hozzatok azon drága csemegéket. Tehát Anadoliba utazol. Akkor bizony igen sietned kell.

– Sietnem kellene, az igaz, mert egy régi fogadásom szerint minden évben ki kell váltanom rabságból egy magyar foglyot, s izentem már

a közellevő török urakhoz, de egyiknek sincsen, evégett magamnak kell egyet távolabb keresnem.

– No, bíz ez furcsa fogadás; hanem Allah nagy és hatalmas, s vannak mindenféle emberei.

– Igazat mondvá, jó szomszéd, te e nagy út viszontagságaitól engem megmenthetnél, ha tán akadna birtokodban magyar fogoly.

A szeraszkir némán kacagott, fejét elé-hátra rázva.

– Magyar fogoly, magyar fogoly? Ha paripáról beszélsz, jó asszony, akkor tudom, mi az arab paripa, mi a lengyel, mi a burkus? az egyiknek sovány feje van, kiülő pofacsontjai, sima szőre, másiknak bolyhos szőre, vastag feje, széles szügye; ha perzsa toklyót, egyiptomi argalit, magyar juhót kérdeznél tőlem, azt érteném, amarra vastag farkáról, másakra őzfejről, emerre kacskaringós szarváról rá lehet ismerni, de hogy mi különbség legyen egy magyar rabszolga, vagy egy görög rabszolga, vagy egy georgiai rabszolga között? azt nem tudom; füle, orra, szeme mind-egyiknek egyforma, én csak kicsinyekre és nagyokra szoktam őket osztani.

– Elmés ember vagy, szeraszkir – szólt a delnő, alig türtőztetve haragját –, nem akarlak én terhelni azzal, hogy kedvemért rabszolgáidat osztályozd, hanem ha szíveskednél egyet átengedni közülük, majd az én gondom lenne azt kiválasztani a sok közül.

A szeraszkir a fejét rázta.

– Nem lehet, jó asszony. Egy sem eladó, bár még többet vehetnék hozzá, így is fele a földeimnek parlagon hever, s feltehetem, hogy a hajdúk minden héten agyonütnek belőle kettőt-hármat, nyakamon a tél, s az ólombányákba, ha leküldök Rebbi-alevval (december 1) kétszáz rabot, nem jön belőle több vissza Dsemadi-alevval (február) száznál, felét elpusztítja az ólomgörcs, alig jöhetnek ki velük.

– No de, kedves szomszéd – szólt Katalin, odaülve a szeraszkir mellé a hordszékre, s végigsimogatva bársonysima kezeivel annak elhízott pofáját. – Lásd milyen kedvet tehetnél nekem, megszabadítanál egy hosszú út terheitől; nem is kívánnám tőled ingyen, nem sokallnék egypár száz aranyat érte.

A szeraszkir arca erre szépen elkezdte fényleni, az elektrikus cirógatás a szép asszony kezeitől, vagy tán még inkább az ajánlott kétszáz arany, megvesztegetőleg kezdének hatni mogorva kedélyére, s miután elébb jól kinevette volna magát, mint olyan ember, ki jól tudja, hogy a vele született nagy szívesség miatt most nagy áldozatot követ el, de már nem törődik vele, ráhagyja a hölgy kérését.

– Legyen no. Te gonosz nő vagy. A prófétát képes volnál mosolygásra gerjeszteni hamis szemeiddel. Hát nem bánom. Legyen meg, amit kívántál. Itt látsz egy csoport rabszolgát, választhatsz belőlük, nem bánom. Nem kívánok érte díjat sem; neked adom. Odaadom ingyen.

Hanem azután mégis megbánta, hogy egészen ingyen engedte át s utánatevé:

– De aztán énnekem küldesz Erdélyből egy vég arannyal áttört thalytot.

– Szívesen, jó szomszéd.

– Meg, ha akarod, tizenkét narancs- és gránátalmafat a kertedből.

– A legszebbeket kapod meg.

– Aztán meg, ha nem restellnéd, a férjed paripái közül elküldhetnél egyet, talán azt a Mizrim nevűt, meg ha ráérsz, hozhatnál számomra néhány száz hollandi tulipánhagymát.

Kucsukné mindent megígért, s ilyenformán ráment apródonkint az ajándékba kapott rabszolga mintegy ezer darab aranyra.

– Hát nem bánom, válassz közülük, azt hiszem van köztük magyar is egynehány.

– Kár volna ezeknek számát csonkítanom, jámbor szeraszkir, látom, most is mind munkában vannak, nem akarlak olyantól fosztani meg, akire szükséged van, majd csak holmi heverő rabot viszek el tőled, teszem föl, tán egy kecskepásztort, ki nélkül könnyen ellehetsz.

– Kecsepásztort? – kérde fülhegyezve a jámbor. – Miféle kecskepásztort, honnan, merről?

– Az útban láttam egyet, ha jól emlékszem, a Dzerdzina völgyben.

– Ahhá! – kiálta fel, kezeivel térdeire csapva a török – te a kétszarvú embert gondolod – s furcsán nevetve tevő utána: – azt nem adom, jó asszony.

– Nem adod? Hát ígéreted csak addig tart? Nagyon rosszul tanultad meg a török szokásokat, amit a muzulmán kimond, az megállja.

– Én azt mondtam, hogy válassz, azok közül, akik előtted vannak, de te meg akartál csalni, s a kétszarvú emberre gondoltál, oh ez nem eladó senkinek. Ha neked fogadásod tartja minden esztendőben kiváltani egy magyar rabot, nekem meg fogadásom van, ezt az egyet el nem adni semmi áron.

– De hiszen, jó szomszéd, azon ajándékokért, miket tőlem kívántál, százat vehetsz a hadsereg megtérte után.

– De egyet sem olyat, mit gondolsz: kétszarvú embert? amilyet sohase látott senki; nem, nem adom, kitömetem polyvával, mint az elfogott római vezért a perzsa király. S itt fog állani a kertemben, a bokrok között csudára.

– Az Istenért, ne beszélj így, szeraszkir – kiálta a nő, aggódó pillantást lopva a gyermekek felé, kik a szeraszkir minden szavát hallhatták. – Légy könyörülő, lásd, azon szegény embernek két árva gyereke van.

– Két gyermeke! – kiálta közbe a muzulmán. – Talán éppen ezek, akik itt előttem állnak, oh akkor ezek is az enyéme, akié a ló, azé a csikó.

Károly hirtelen visszaránta testvérét, ki már a szeraszkir lábaihoz akart borulni, apjáért könyörgendő, s ritka jelenléttel válaszolt:

– Csalatkozol, szeraszkir. Mi szabad törökök vagyunk. Kucsuk basa énekesei.

– Hazudtok, hazudtok; látom reszketésteken, hogy apátokért jöt-tetek könyörögni. Az a kislány sír! no, tagadjátok, hogy sír! No, mond, te kis fiókgalamb, hogy nem sírsz.

– Nem sírok – felelt fogait összeszorítva Ilonka.

– Én pedig hát azt mondom tinektek, hogy a kétszarvú embert még ma elfogatom, megnyúzatom, – ahá, úgy-e, hogy sírsz!

– Ember, légy könyörülő, s ne kísértsd az Istent – kiálta összekulcsolt kezekkel Kucsukné.

A hájtömeget a könyörgés még dühösebbé tette. Mérgesen emelte fel kezét.

– Esküszöm a próféta szakállára! esküszöm a paradicsomi szent tubafa árnyékára, melyet a leggyorsabb lovas sebes futással hétszázhetvenhét nap alatt kerül meg; esküszöm Aisának, a próféta feleségének kötényére, melyet a hívők zászló gyanánt viselnek; hogy ha egy birodalmat adnátok is a kétszarvú emberért, ha nekem adnál napot, holdat, csillagokat érte, délceg asszony, még ha saját magadat adnád is érte...

– Szeraszkir! – kiáltá a delnő felpattanva, s izmos kezével egy olyan kanyarulatot tőn, amilyet szoktunk tenni, ha valakinek pofonvágást ígérünk.

– Tehát azt esküszöm, halld meg, hogy mikor ezt az én fejemet odaadom erről az én nyakamról, akkor adom oda a kétszarvú embert a rabszolgaságból!

– Jól van – kiálta szikrázó szemekkel a delnő, s megfenyegetve összeszorított öklével az embert, egyszerre elrekedt hangon mondta neki, összecsikorgatott fogakkal – tehát jól vigyázz arra a te fejedre!

Azzal inte kíséretének, hogy menjenek, s a két gyermeket kézen fogta.

– Ohó! megállj azokkal a gyermekekkel! – kiálta utána a szeraszkir – azokat egy tappot sem viszed innen tovább. Akié a fa, azé a gyümölcs, apjuk enyém, a porontyok is nekem születtek.

A delnő visszafordult e szavakra, párduci természetének minden izma vonaglani látszék, szemei kerekre ki voltak nyílvá, két sűrű szemöldöke vonaglott, mint két fekete kígyó, s megnyílt ajkain keresztül összeszorított fogainak gyöngysorai látszának meg; arca lángolt kimondhatatlan dühtől, és körmei, mint a saskeselyűé, görbültek befelé.

Így nézett egy pillanatig a szeraszkirre; a másik pillanatban, mint kölykeit védő anyatigris, villámsebessen rohant az emberre s belemarkolva két izmos kezével annak irtóztató tokájába, megrázá azt olyan vad erővel, hogy recsegett, ropogott alatta a vasszék, s összeszorított torkából egy hang ki nem bírt jönni, hanem pofája elkéült, mint a posztó, s szemei kijöttek üregeikből.

Akkor egy lökessel hanyatt taszítá az embert, hogy csak elmállott, mint az érett körte, s azzal hirtelen felkapott lovára kíséretével együtt, s elvágtatott a szeraszkir udvarából.

Az pedig ott fuldoklott, ökröndezett és evickélt egy darab ideig, míg emberei ismét felemelték, s nagysokára tudott egy szót félíg kimondani:

– Fog-játok el! – hörgé elfulladva. – Hozzátok nekem vissza! Lóra üljetek!

Néhány pandúr lóra is kapott azonnal, de a delnő és kísérői már akkor messze elhaladtak, ámbár, ha közel lettek volna is, amilyen nagy volt Kucsukné szolgálinak kedve asszonyukért verekedni, éppen olyan kicsiny volt a szeraszkir szolgáláié uruk kedvéért fejeiket beveretni, s estefelé hazakullongtak egyenként, mondván, hogy jó lovaik voltak a futóknak, nem érhatték utol.

A szeraszkirt előntötte az epe, hogy másnap oly színben volt, mint egy megérett tök.

Károly hazáig nem győzte csókolni védanyja kezeit, azokat az izmos, bársonysima és acélkemény kezeket.

Boór Ádámot pedig azonnal tudósíták, hogy rejtse le magát a hegyhasadékok között, s ha a szeraszkir keresteti, elő ne hagyja csalni magát.

Ez tehát nem bírva kifogni a kétszarvú embert szikláí és barlangjai közül, s nem tölthetve Katalinon bosszúját, panaszt tett a szultán

Kiaja Bégnénél a rajta elkövetett erőszakoskodás miatt, hanem ez azt tanácsolta neki, hogy jobb lesz, ha elhallgat az egész dologgal, mert ha a szultán megtudja, hogy ő egy asszony által meg hagyta magát fojtogatni, megteszi a tréfát, hogy azt az asszonyt nevezi ki helyette szeraszkirnek.

Katalin pedig hazaérkezvén, rögtön parancsot adott fegyvereseinek, hogy éjjel-nappal az utakat őrizve, minden postát és hírnököt, ki levéllel vagy izenettel megy határaikon keresztül Erdélyből a szeraszkirhez, vagy tőle Erdély felé, fogjanak fel, és vigyék eléje.

Hogy mi célja volt az elmés asszonynak ez intézkedéssel, azt később megtudandjuk, de most el kell őt egy időre hagynunk, hogy áttérhessünk egy kissé Erdélybe, s körülnézzünk, mik történnek ott azalatt.

IV. Egy jó tréfa

Úgy hiszem, valahol, egy korábbi műben elmondtam már, milyen jó, jámbor érzelmű férfi volt az öreg Apafi Mihály fejedelem, s hogy nagyobb hibája nem is volt szegénynek, mint éppen az ő szerfelett való jósága és engedékenysége, s kivált, amidőn gondoszlato és szívvidámító szerek által magát olyan állapotba helyezé, amelyben az ember inkább érezni szokott, mint gondolkozni, s ami nem tartozott nála a rendkívüliségek közé, olyankor kérhetett tőle, kinek mi tetszett: jószágokat, hivatalokat és halálítéleteket. És ha a derék Bornemissza Anna, kinek éppoly jó szíve, mint amilyen éles elméje volt, védangyalul nem lett volna rendelve a gondviselés által a jó fejedelem úr mellé, talán nagyon sok bajt is szerzett volna mind magának, mind az országnak e gyöngesége által.

Így is sokszor megejtették a főurak, mikor külön kaphatták nejétől, s ha egy vagy más elhívta őt magához ebédre, lakomára, már akkor bizonyos volt, hogy annak a barátságos vigalomnak Apafi adja meg az árát.

Így történt egy időben, hogy Kapornaki Demeter uram, kinek szép nagy erdősége volt a gyergyói havasokban, meghívá magához a környékbeli nemességet és székely urakat, nemkülönben azoknak közbenjárása által a fejedelmet is hajtóvadászatra, mely annál gyanúsabb tüneménynek látszott, minthogy Kapornaki uram annyira ismeretes volt zsugoriságáról, hogy még saját szájától is sajnálta

az ételt, s megzálogolta a parasztot, aki az erdejében felszedte a vackort, s most egyszerre csak elkezdett lakomákat adni s vendégeket csődíteni. Aminthogy a fejedelemasszony, valami rosszat sejtve, le is készült verni az odamenetelről Apafit, úgy, hogy az, amikor elment, nem merte megmondani, hova megy, hanem azt állította, hogy Marosvásárhelyre megy dolgozni; pedig hát a hajtóvadászatra ment Gyergyószékbe.

Ott sok szép nemes uraság volt összegyülekezve, kik mind hízelkedve fogták körül a jó öregurat, s ezerféle apró előzékenységgel viseltettek iránta, mint amivel legjobban meg lehetett ragadni figyelmét.

Különösen három nemes úr forgolódott leginkább a fejedelem körül.

Akármerre ment, mindenütt gondosan sarkában voltak, kérdezősködtek neje, gyermeke felől, magasztalták, akiket szeretett, rágalmazták, akikre haragudott.

E három úr volt: Kapornaki Demeter, a házigazda, Kozár Péter és Pozsgai Ferenc, kik úgy elfoglalták a fejedelmet, hogy másnak alig jutott belőle.

Minden vadra, melyet ők magok ellőttek, ráfogták, hogy a fejedelem lőtte, úgy hogy dél felé a fejedelem maga is nevetve kezdé tapasztalni, miszerint dacára annak, hogy ötszörnél többször ki nem sütötte az idő alatt fegyverét, mégis négy farkast, három vadkant és egy bölénybikát ejtett el.

Az ebéd férfias falatozásból állott, csak az estebéd volt a főtanya-helyre rendezve; de a szíves házigazdának gondja volt rá, hogy addig is a fejedelem ahol megéhezik vagy szomjúhozik, kéz alatt találjon mindent, s midőn végre a kifáradás után nekitelepedtek az ízletes vacsorának, Apafinak oly jóízűen esett étel és ital, hogy vége felé valahány hajtó, taksás és szekeres jelen volt, azokat mind megtette nemesembereknek!

Ez kedvező időpontnak látszék a három úrra nézve, kik anélkül, hogy összebeszéltek volna, kölcsönösen kitalálták egymás szándékát, s segédkezeket nyújtának egymásnak annak kivitelére.

Legelsőbb is tehát különvonák a fejedelmet, eltávolítva mellőle a többi alkalmatlan embereket, s ekkor elővoná mindegyik dolmánya zsebéből az addig rejtve tartogatott folyamodólevelet, s elérteszté alázatosan mosolygó arccal a fejedelemnek.

Egyik úr sem tudta, hogy mit kér a másik a maga levelében, s mindegyik a magáét iparkodott megkedveltetni.

– Egy kis folyamodás ez, nagyságos uram, holmi megürült birtokért, aminek nincsen gazdája – mondta Kapornaki édeskés hangon.

– Az enyim egy kis kérelem, ígért és meg nem kapott jutalomért nagyapám fáradságai végett; – ajánlá a magáét Kozár Péter.

– Az enyim pedig csak egy kis megerősítés és helybenhagyásérti esedezés oly jószágra nézve, aminek már régóta igazságos birtokában vagyok – így beszéle Pozsgai Ferenc.

A fejedelem nagy zavarban volt, és nevetett.

– De édes fiaim, nem olvashatok én most, mert sötét van már, s fáklya világánál nem látom az írást.

– Nem is szükséges az – állítá Kapornaki –, hisz méltóztatik bennünket ismerni, hisz nem kérünk mi semmi olyast, amiből nagyságodnak kára származhatnék.

– Mint szinte az országnak sem – toldá utána Kozár.

– Valamint honfitársaink közül senkinek sem – egészíté ki Pozsgai.

– De hát mit csináljak vele, édes barátaim – szabódék a fejedelem, látva, hogy nagyon fogják – hisz ha akarnám, sem írhatnám alá, mert tintám nincs.

– Oh, rögtön szolgálok vele – kiálta Kapornaki készséggel, s félrefutott az erdőbe, keresett egy bodzafát, annak az érett bogyóit belefacsarta egy pohárba, s készen volt a tinta.

– Igen, de írónád is kellene.

Nosza, azért meg Kozár uram lódult neki, levágva egy gólyaszalonkának az orrát, s faragott belőle kalamust.

– De asztalom sincs, a földön csak tudunk enni, de írni nem tudok asztal nélkül. Hagyjuk ezt holnapra.

– Oh kérem alássan, leszek én asztal – szólt Pozsgai készséggel, négykézlábra állva a fejedelem előtt, hogy hátát használhassa asztal gyanánt, azon írni alá a folyamodásokat.

A fejedelem előbb kikacagta magát a mulatságos ötleteken, s azután nolens-volens elvette a kezébe tuszkolt íróeszközt.

– Ha már annyira siettetik kegyelmeitek, hát Isten neki.

S azzal szépen-nemszépen aláírta a három fel sem nyitott folyamodványt, szalonkaorrból faragott kalamussal, bodzabogyóból facsart tintával, Pozsgai uramnak a hátán.

A három úr nagy örvendve dugá zsebre a folyamodványokat, míg Apafi még azután sem győzte eléggé nevetni azt a sajátságos tréfát, amit végbemenni látott.

Hát még ha el is olvasta volna azt a három folyamodványt, melyet látatlanban aláírt, akkor kacagott volna még csak méltó okkal.

Mind a három úriember egy és ugyanazon dolgot kérte Apafitól; mindhárman illyefalvi Boór Ádám megürült birtokát kérték fel, különböző jogcímeznél fogva: egyik sem tudósította a másikat arról, hogy mit kér, s mind a három egyszerre intézvén Apafihoz kérelmét, a fejedelem ugyanazon dolgot ugyanazon órában és helyen mind a háromnak megadta.

Mármost hogy fogja az a három derék ember egymást abból a jószágból nyakra-főre kihajigálni?

V. Intra dominium és extra dominium

A Szamos völgyének egyik szép kies lapályán feküdt illyefalvi Boór Ádám birtoka, jól rendezett szántóföldei széles szalagokban csíkozták keresztül a tájat, világoszöldet mutatva, hol a friss vetés állt, fakó sárgát az ugarok helyén és sötétbarnát az őszi szántáson. Áldott jó termőföld.

Kastélya egy domboldalban épült, fölséges kilátással a Szamosra. Két hegy lejtőjében, melyek közül az északnak fekvő rengeteg erdővel büszkélkedik, a keleti vidám szőlőkkel s gazdag gyümölccsel van beültetve.

Az épület mögött nagy gonddal ültetett fiatal vörösfenyőerdő díszlik, melynek sötétjéből oly regényesen tűnik ki a piros tetejű fehér ház, két sor ablakával.

De nem rossz ízlésük volt a derék uraknak! e kis birtokocska testvérek között is megér egy hajtóvadászatot.

Amint a három úr a donációt markában érezte, sietett mindegyik azt érvényessé tenni. Egy sem tudott a másik szerencséjéről semmit.

Legjobban sietett a jó Pozsgai Ferenc; ő már jó eleve kitudván az árvákat apjuk meghatalmazásának gonoszul értelmezett tartalma következtében, előbb mint gondnok, majd mint meghatalmazott, bitorlá a jószágot, végre az adománylevél által, mint annak új birtokosa, egészen otthon tévé magát abban, amiye volt Boór Ádámnak, az mind jó volt neki, szállása éppen neki való, mentéi, mintha csak rászabták volna, sőt még

csak a hálószerobában levő képek helyett sem kellett újakat raknia, mert hisz Boór Ádám apja neki is olyan volt, mintha saját édesapja lett volna, oly szeretettel viseltetett hozzá, mint saját gyermekéhez.

Ő tehát egészen megnyugvók szépséges szerzeményében, amidőn pár nap múlva több rendbeli hintók jártatnak be udvarára, csaknem egy és ugyanazon percben, s a kitekintő úr nemzeti Kapornaki és Kozár uraimékat látja azokból leszállni, kit-kit a maga nótáriusaival, írnokaival, hajdúival és diákjaival egyben.

– Hozta Isten! hozta Isten! – szól egyik is, másik is, egymással kezét szorítva, mindenik azt vélte, hogy a másik látogatni jött hozzá, s ő lesz az úr a háznál. Pozsgait számba se vették, ő róla azt hívék, hogy csak ideig-óráig való sáfár, akin majd túl fognak adni.

Bemennek szépen egymást kínálgatva a tornácon, onnan végigjárják az egész épületet; „e bizony szép ház, – mondogatják egymásnak – itt ugyan ellakhatik az ember, van konyha, pince, kamara elég jó, a kilátás is fölséges, minden jó kéz alatt lehet, a kútra sem kell messze járni”; ezzel visszatérnek a terembe, ahol már össze volt gyülekezve mind a kettőjük részéről az elhozott legale testimonium, egyikkel volt Kelemen diák, másikkal Salamon diák, s míg Kelemen diák a tollát faragta, Salamon diák a kalamárisával küszködött, úgy belevervén abba a dugót, hogy a fogával sem bírta kihúzni.

– Nos, édes rokonaim – mondta kezeit dörzsölve Kozár uram –, tehát fogjunk a hivatalos munkához.

– Jó lesz bíz az, fogjunk hozzá – hagyá helybe Kapornaki uram. – Vegye kend, Kelemen diák, azt a levelet és olvassa fel.

– Kérem alássan – szól közbe Kozár. – Salamon diáknál van az írás.

– De a donációnális levél Kelemen diáknál van.

– Engedelmet kérek, én magam adtam neki a kezébe.

– Mit adott kegyelmed a kezébe?

– A donációnális leveletem.

– Az én donációnális leveletem?

– Dehogy! Az én donációnális leveletem!

– Mit? hogyan? ki által? mi felől?

– Erről a jószágról.

– Kinek a donációnális levelét?

– A fejedelem őnagyságáét, amit a gyergyói vadászaton írt.

– Mit? Amit az én bodzabogyómból készült tintámmal írt alá?

– És az én szalonkaorrú kalamusommal?

Pozsgai hallgatott, pedig az ő háta is ott fungált, mint íróasztal.

– Az nem lehet.

– Az enyim lehet, a kegyelmedé nem lehet. Ehel a dátum, ehel az aláírás, a fejedelem kétségbevonhatatlan kezevonásával, még a tintapecsét is itt van, ahogy elcseppentette a tollból.

– Uram Kozár uram, kegyelmed visszaélt az én vendégszeretettel, kegyelmed megitta a boromat, s elcsalta a jószágomat, ez stellionatus!

– Ebnek kellett a kend bora. Kend a hamis ember, mert ha nem kényszeríti a fejedelmet, hogy olvasatlanul írja alá a folyamodását, hát akkor soha alá nem írta volna.

– De már egyszer aláírta, s én ragaszkodom a jussomhoz, én birtokon belül vagyok, s meglátom, hogy ki tesz ki belőle.

– Meglátja? No kiteszem hát én – szólt felgyűrve dolmánya ujjait Kozár uram. – Tetszik-e választani Kapornaki uramnak, hogy az ajtón menjen-e ki, vagy az ablakon?

Kapornaki uram megijedt Kozár tenyereitől, Kelemen diák háta mögé kezdte hátrálni.

– Ah ez violencia, én protestálok, rezisztálok, opponálok – s eközben Kelemen diákot, mint eleven védfalat forgatá dühös antagonistája ellen, mindaddig, míg a szorongatott diák úgy nem segített magán, hogy elbútt az asztal alá, mire a demontírozott Kapornakinak nem maradt más menekülése, mint hanyatt-homlok kiugrani az ablakon, prédára hagyva nyusztos kalpagját és diákját a győztesnek, ki az ablakból sok szép válogatott titulust kiálta megugratott ellenfele után, s csak apródonkint téregetett vissza a terembe, oda-odafutva az ablakhoz, mikor valami jutott eszébe, s utánakiáltva azt ellenfelének.

Pozsgai ezalatt szép csendesen beszólitá a terembe csatlósait, béreseit s más afféle fegyver- és fütykösfogható alattvalóit, s csak várta szép csendesen, hogy a két úr elvégezze a dolgát egymás között.

Végre Kapornaki nagy furiával eltávozott az udvarról, iszonyúan fenyegetőzve; akkor aztán Kozár is kifújta magát, megtért a szobába, s az egybegyűlt lakossághoz fordulván mondta:

– Íme látják kegyelmetek, miszerint én intra dominium vagyok, és pedig qui prior tempore, potior jure, ámbátor mindkettőnk donációnális levele egy napról kelt, de miután aki előbb jön, az öröl, azé a

birtok, aki elébb kihirdeteti: tehátlan hallgassanak kegyelmetek, s olvassa Salamon diák.

Salamon diák szép legény volt, kivált most, hogy a száját mind betintázta a kalamáriszal, amint tehát fogná a hétrét hajtogatott írást, s kiterjesztené nagy teketóriával, hogy majd elolvassa, íme nekikerül Pozsgai egy hosszú mogyorófa pálcával, s úgy üti ki kezéből a papirost, hogy az felperdül a padlás tetejére.

– Micsoda dolog ez Pozsgai uram? – kiált elförmedve Kozár.

– Hát acsoda, hogy majd előbb imezt a donációt olvassuk fel – s azzal ő is elővont a dolmánya zsebéből egy olyan szép papirost, s felemelvén ráüte öklével. – Ezt írta a fejedelem az én hátamon a gyergyói vadászaton.

– Hű! – kiálta hajához kapva Kozár uram – aki erre is, aki amarra is! még aki gondolta is! Ez rablás, ez zshiványság, ez alávalóság! Szedje fel kend azt az írást, Salamon diák, szaporán, s olvassa sebtiben, ti pedig többiek lármázzatok, hogy amannak olvasásából senki ne értsen semmit.

De Salamon diák, a nyavalyás, amint lehajolna, hogy majd felvegye az írást, oly argumentumot kapott a posteriori Pozsgai uram sarkantyús csizmasarkától, hogy orrán-száján esett a túlsó szegletbe, s ez jel volt a többi fustélyos embereknek az általános nekirohanásra, kik is elkezdtek legottan Kozár uram hajdúit irgalmatlanul püfölni.

– Ne hagyjátok magatokat! – kiálta a derék úr, felemelve az írást – kezünkben az igazság, kezünkben az adománylevél! – s ő maga is felkapván egy széket, dühösen opponált, míglen észrevevé, hogy ha ő tíz embernek fejenkint egy-egy ütleget ád, s tíztől szinte egy-egy ütleget kap, dacára a kiadások és bevételek egyenlő voltának, mégiscsak ő kap többet, s ennélfogva jónak találta az ajtóig visszahúzódni, ott azonban ismét visszafordult, s míg egy rész ki akarta zárni, ő nekiveté vállát az ajtónak, s lábát az ajtó és a küszöb közé tevő, amiből megint az lett, hogy odacsukták sarkát, s mikor aztán már örömet ment volna, nem bírt szabadulni, mert egyik lába oda volt szorulva, s utóbb is csak azáltal bírt megmenekülni, hogy kihúzta a lábát a csizmából, s ott hagyta a fél saruját győzelmi trófeum gyanánt, – fél csizmával a lábán és öklönyi daganatokkal a fején vonulván vissza a csataterőről.

Pozsgai uram pedig birtokon belül maradván, a két extra dominium helyezett követelőnek cserbenhagyott kalpagját és saruját

felszegezteté egy hosszú póznára, s úgy tűzeté ki a kastély tetejébe ország-világ csodájára.

De nem soká viselheté békességgel Boór Ádám mentéit és jószágait, mert másnap korán reggel, midőn még ágyában heverne, nagy, ormóltan ordításra ébred, s amint egy papucsban fut az ablakhoz, hát már az egész udvarát ellepve látja baromsokaságú vasvillás és dorongos emberektől, kik között a legelébb megszalasztott Kapornaki Demeter hadonászott parancsolva, s meglátván a maga nyusztkalpagját a ház ormán – akárki tette mellé azt a csizmát –, parancsolá, hogy azt hajigálják le onnan, s tördeljék be a kapukat.

Nosza elkezde irtóztató kopogás támadni erre, kövek, botok láncos golyóbisok kezdtek repülni a háztetőre, mint egy pokolbeli jégeső, melyhez a mennydörgést a fejszecsapások adták, mik a vasajtót kezdtek döngetni kegyetlenül.

– Micsoda csúnya lárma az? – kiálta kidugva fejét az ablakon Pozsgai – törökök kendtek, vagy kutyafejű tatárok, hogy így rárohannak a tisztességes ember lakára?

Kapornaki felnéze a szóra, s nem tudván, mi okból ellenkezik vele Pozsgai, bosszúsán ráfordult:

– Hát kendet ki bántja, Pozsgai uram, hogy úgy torzsalkodik, mint akit égetni visznek? Mink nem jöttünk kelmedért, hanem csak azt a sehonnai Kozár Ferkót akarjuk innen brachialiter kivetni.

Még ő csak Kozárról tudott valamit.

– No hát akkor sohase fárasszák kelmetek magukat, mert azt már kidobtam én még tegnap.

– Ha kidobta azt jól tette; mármost hát eressen be minket.

– Soha bizony.

– De igen bizony. Mert ha az itt nincs, akkor én vagyok itt az úr.

– Hogyhogy, ha szabad tudnom?

– Úgy, hogy itt az adománylevél a kezemben – szólta Kapornaki, s felállva egy szekér bakjára felmutatá a kiterjesztett írást.

– Jaj, az nem jó adománylevél – kötekedék Pozsgai az ablakból vitatkozva. – Innen is látom, hogy az nem a fejedelem írása.

– Hamis a lelked, nézd meg, ha szemed van – kiálta nemes dühvel Kapornaki, s felszúrva egy hosszúnyelű papmacskaszédőre az írást, feltolta azt Pozsgai orra elé.

– Hadd lám hát! – szóla az, s amint oly közel jutott az íráshoz, hogy azt elérheté, lekapta a kertészolló hegyéről, s mielőtt Kapornakinak

ideje lett volna protestálhatni, kétfelé hasítá azt, azután meg négyfelé, és azután nyolcfelé, és végre ezer meg ezerfelé.

– Jaj! te semmirekellő, mit cselekszel? – ordítá magánkívül Kapornaki – oh égetni való gazember, ne tépd össze az írásom! fogjátok meg, dobjátok le onnan! – s midőn végre Pozsgai a marokra tépett papirospilléket, mint valami hulló hópolyheket, a szeme közé szórta, kétségbeesetten rohant a póznával a háznak, s beverte annak minden ablakát.

Amint ekként gazdagítaná az üvegeseket, hát az udvar kerítésén kívül megint nagy zaj támad: Kozár uram érkezett vissza harmincadmagával. Mind híres-nevezetes lúfő székelyek, kik jártak a kuruc háborúban is, s még a tatárt is kifosztották, ha kezükbe került.

Most aztán elől tűz, hátul víz!

Kapornaki emberei bent az udvarban, Pozsgaié a kastélyban, Kozaré pedig a kerítésen kívül, egyik a másikat megszállva és ostromolva.

Pozsgai emberei voltak legkevesebben, de mind jól fizetett szolgák, s helyzetük előnyeinel fogva a legkevésbé bánthatók; Kapornakié tette a legnagyobb számot, de többnyire jobbagyságból állott, kiket robotban hajtottak verekedni, s az a fatális helyzetük volt, hogy Kozár emberei, kik mind példás verekedők voltak, elállván az udvar kijárásait, minden kőhajítás, akár kívül, akár belülről jött, emberére talált köztük.

Amazok a kerítésen kívül szörnyen fenyegetődztek, hogy ahányan vannak, mind parasztvért isznak ma! s Kapornaki kezdé észrevenni, hogy emberei nagyon szeretnék, ha a kör nem volna gömbölyű, hogy számukra volna egy szeglet benne, ahova elbújhassanak. Meggondolá tehát a dolog kimenetelét; úgyis már a jogcím, az adománylevél tőröslebbencsnek volt tépve, fogá tehát magát, s odasompolyodék az egyik kapuhoz, megszólítván nagy alázatos hangon nemzetes Kozár uramat.

– Hallja kegyelmed! Láthatja kegyelmed, hogy és intra dominium vagyok, s ha akarnám, ahány emberem van, úgy összeapríthatnám a kegyelmed maroknyi népét, hogy gulyáshús sem válnék belőle, de minthogy én az ortalýoskodást utálok, s jobb szeretem a sovány békességet a kövér háborúnál, úgyis nem én levén a kelmed ellensége, s nem kelmed az enyim, hanem az a rabló amott, ki a kastélyban bent dúskálódik; tehát ha kegyelmed akarja, lépjünk amicára, s egyezzünk meg akképp, hogy ha kelmed átengedi nekem ebből a jószágból a monostori részt, szabad faizással és makkoltással a közös erdőről,

én lemondok az egész jussomról, amit a jószághoz tartok, s akkor ahelyett, hogy egymást rongálnók, egyesült erővel kidobjuk ezt a harmadik embert la.

Kozárnak tetszett az egyezség, parolát adott rá, melyre is Kapornaki megnyitattván az udvar kapuit, be engedé jönni az érdemes repozíciót.

– Hallod-e te ez és amaz! (itt következett egy csomó megtisztelés) – hangzék Kozár uram szava –: felszólítunk ezennel tégedet hivatalosan, törvényesen és hitelesen, hogy előttünk e kastély ajtait megnyitván, bennünket bebocsáss, különben...

– Mi lesz különben? – gúnyolódék Pozsgai az ablakból.

– Különben az ablakon megyünk be.

– Az bajos lesz, mert az alsókon vasrács van, ide pedig munka lesz felmászni.

– Ne félj tőle! – kiálta egy lúfő, s menten előcepelt egy nagy hágcstól valahonnan, s azt egyenesen azon ablaknak támasztá, melyből Pozsgai perorált.

Ez is kezdvén észrevenni, hogy már ennek a fele se tréfa, befutott az ágyasházba, s lekapva a falról hosszú karabélyát, odaállt vele az ablakba, s azt az emberekre fogva fenyegető állásba tévé magát.

– Aki egy lépést tesz fölfelé, halál fia!

A puska látására az emberek tágitani kezdtek, akik távol álltak a hágcstól, csak kiabáltak: „Ne hagyd magad, fel kell menni azon létrán!” De akik közel álltak, nemigen fogadták meg az utasítást.

– Ezennel kitakarodjék mindenki e telekről! – zengett Pozsgai beszéde, ki vérszemet kezdte kapni, midőn megsejté, hogy félnek tőle – különben közjük lövök! – S erre a szóra csakugyan elkezdtek oldalogni az emberek, kivált a jámbor taksásoknak már szinte fele kitakarodott az udvarból, amidőn egy lúfő meghúzva magát a kútágas mellé, ahol gondolá, hogy meg nem lőhetik, taláломra nekihajíta egy ökölnyi követ Pozsgai uramnak, s az ominózus békasó úgy találá képen a jó urat, hogy az éppen a dikciója elején a nyelvébe harapott.

Pozsgai első mérgében erre maga sem tudta, mit csinál, vaktában fogta a puskát, célozott, ahol legtöbb embert látott, s közibe durranta a sokaságnak.

Ez szolgált vesztire! A puska négy golyóra volt töltve, egy azok közül keresztülment valamelyik taksás pofáján, a másik a szeredáson keresztül egy nemesúr oldalbordáját törte be, a harmadik, negyedik ki tudja, mi kárt tett? egyszóval iszonyú pusztítást mívelt.

A támadt ordítás, üvöltés és segélykiáltásra, akik már künn voltak, azok is visszatértek, az emberek vért látva, egyszerre részek lettek tőle, azonnal záporként kezde omlani a kő az ablakokra, a legmerészebbek a lábtónak rohantak, a többi dühös nép a házfalaknak tódult bősziült ordítózással. Az ember azt gondolta volna, hogy mindjárt elviszik a helyéről azt a házat, úgy nekiestek. Egyik csákánnyal bontotta a falat, másik vasrudakkal feszegette az ablakrácsot, kettő-három tőkehasogató sulyokkal csapkodta a vasajtót, úgy hogy az meghajlott a közepén; „üsd, vágd, verd agyon!” hangzék mindenfelől, Kozár és Kapornaki uraimék pipacsvörös képpel rendezék az ostromot: „Fel kell a háztetőre mászni! Be kell ugrani azon az ablakon! Ki kell dönteni a fundamentomot!” s más efféle könnyen kivihető utasításokkal buzdították az ostromlókat.

Pozsgai uram ekkor látta, mily eszetlen dolgot cselekedék, amidőn az ostromlók közé lőtt; futott alá s fel a szobában, kikapkodva mindenfelé, s minden ajtónál szintén lóto-futo cselédjeivel csapódva össze, kik megrémülve a támadástól, odahagytak ajtót, ablakot, s nem hallgattak Pozsgaira akár kért, akár parancsolt.

Künn a zaj egyre növekedett, Pozsgai bújt majd ide, majd oda, sehol sem volt maradása: ágy alatt? megtalálják; fülkében? rátörnek; kéményben? aláfüstölnek; hordóban? szekrényben? hombárban? megfullad; jeges veremben? megfagy; hová legyen? mit csináljon? A veszély percről percre nőtt, az ostromlók már bedugták fejeiket az ablakon, s úgy ordítottak be, az első emeleten már elfoglalták a szobát, s a lépcsőajtókat feszegették. Amint ekként futna padlástól pincéig, nyavalyás, véres verítéket izzadva homlokán, már a halál szeplői verték ki arcát, midőn egyszerre észre kezdi venni, hogy az egész házban egyes-egyedül van, cselédjei nincsenek sehol.

– Hol vagytok? – kiált siránk hangon. – Hová bújtatok el? Miért nem szóltok nekem? Vigyetek engemet is oda! Engedjete odamenem, oh rejtsetek el engemet is!

Künn az ajtó már recsegett. Pozsgai örültként nyargalt körül az udvaron, midőn egyszerre egy akol mellett észreveszi a felnyitott rácsot, mely azon csatorna nyílását szokta fedezni, mi a kastély udvaráról egész le a Szamosig vezetett. Cselédjei azon keresztül szöktek meg, mint a patkányok.

Pozsgai egy percig tétozázott, ha elfogadja-e ez undok menekési utat, vagy inkább agyonveresse magát; de azon pillanatban nagy

ropogással dült be a vasajtó küszöböstől együtt, s neki még csak annyi ideje maradt, hogy a szűk csatornába lebújjék, melyen át négykézláb mászva kellett haladnia több mint hatszáz lépésnyire.

A betört ajtón aztán omlott be a sokaság a kastélyba.

– Hol vagytok? gyertek elő! – kiabáltak nagy bolondul, s betördelve minden ajtót, összezúztak széket, asztalt, ágyat és almáriomot, elleneiket keresve, s hogy sem székekben, sem ágyban és almáriomban nem találták őket, összetörték a tükröket, edényeket, mintha képesnek hitték volna Pozsgait, hogy féltében akármilyen szűknyakú korsóba bebúvik.

Kozár uram váltig iparkodott őket kapacitálni, hogy ne törjenek semmit össze, mert az már most mind az övé, s csak neki tesznek vele kárt; nem lehetett azokat megállítani; csak annyira, hogy nagy nehezen rá tudta őket venni, hogy fel ne gyűjtsák a házat, benne ugyan nem hagytak neki egy ép asztallábat, s még azután is feszegették az ablakvasakat, amikor már vígan járhattak az ajtón.

Végre felfedezte valaki a titkos alvilági utat, melyen keresztül ellenfeleik megszöktek, mire lerohant az egész sokaság a Szamosra, s meglátva, hogy Pozsgai és emberei már akkor egy dereglyére kapva a Szamos mentében hajóztak lefelé, ott azokkal sokáig tréfáltak, köveket és mindenféle szép szót küldözve utánuk.

Kozár és Kapornaki uraiméknak azalatt volt annyi eszük, hogy bezárták az udvar kapuit, s mikor visszafelé kezdte jönni a garázda nép, a kerítésen keresztül értekeztek vele, csak a józanabb részét véve fel a kastélyba, a többinek pedig az udvaron kívül süttetve egy ökröt s leküldve néhány akó bort, melynek is azok rögtön vérét vették.

És így meglevén szépen, a két úrnak nem volt immár nagyobb gondja, mint a még helyreállítható székeket, asztalokat összetakoltatni, az ablakokat befoldatni üveggel, s a levert vakolatot újra kisimíttatni, s ajtófelet és ablakráját beállíttatni a maga helyére.

Ameddig ez meglett, addig is nyitva állott az erélyes csoport számára a pince és éléskamra, s közhasználatra bocsátva Boór Ádámnak több száz akóra menő legjobb óborai; mikor pedig minden nagyjából helyre volt állítva, akkor elhozatták az örvendő urak saját házaikból legjobb boraikat, szekérszámra a fácánt, szarvast s minden drága vadat, megrendeltek sok mindenféle marcipánt és piskótát kolozsvári boltosoknál, s beinvitálták a környékbeli nemeséget beiktatási vendégségre; kik is a határozott napra mindnyájan begyülekezének, hadnagyk és királybírák, s meguralván a két derék

donatáriust, kezükbe adák a hantot, közben egy kis vita is támadt Kozár és Kapornaki uraimék között, ez utóbbi nem akarván semmit tudni az elsőbbnek faizási és makkoltatási jogáról; hanem a jelenlevők közbenjárulására abban aztán megegyeztek, hogy Kapornaki uram minden tíz emse után két malacot s jogelismerés tekintetéből faizásért egy kurta forintot adjon Kozár uramnak.

Ezzel asztalhoz ültek mindnyájan, s jól ki levén éhezve a határjárás és a sok disputa miatt, vígan ellakozának, iván a háziurak és minden jelenlevők egészségéért, később pedig a jelen nem levőkért is. Az ebéd vége szinte vacsorává fajult már, amidőn valami késői hintó gördül be az udvarra, s hallatszik, hogy valakit a csatlósok odakinn nagyon uralnak; „ugyan ki jön ilyen későn? – mondogatják: – maradt még számára sült és cukros lepény” amidőn felnyílván az ajtó, belép rajta egy egészen hívatlan vendég, Naláczi István uram.

Kozár Ferenc egyszerre ugrott fel helyéről elfogadnia a derék urat, s kínálta üléssel, borral és ebéddel.

– Köszönöm kegyelmed jóvoltát – válaszolt éppen nem mosolygó képpel Naláczi –, nem azért jöttem, hogy kegyelmednél ebédeljek, különben is túl vagyok már rajta, hanem egy barátságos tudósítást hoztam kegyelmetek számára Teleki Mihály uram őkegyelmességétől, a fejedelem őnagysága első tanácsosától.

Kozár uram nagy orrfintorító képet csinált erre a szóra, mint aki előre érzi az illatot, de Kapornaki uram jó fejfel levén, s azt gondolva, hogy a fejedelem tán azt izente: hogy az övé legyen az egész jószág, amint fülhegygel meghallotta Naláczi szavait, az egész társaság előtt felkiálta:

– Halljuk, halljuk azt az üzenetet! Tessék felénk fordulni, nagyságos uram.

Naláczi vállat vont.

– Ha kegyelmed is úgy kívánja, én nem bánom. Tehát értésére esvén Teleki Mihály uram őméltóságának, miszerint kegyelmetek egyszerre hárman inpetráltak egy és ugyanazon dolgot a fejedelem úr őnagyságától, s azt a szégyent tették, hogy setétben, olvasatlanul, mulatságos szórakozás közben mind a három folyamodást aláíraták, s ennek következtében most egymást kölcsönösen kiszórva az országot erőszakoskodásaikkal háborítják; ámbátor mind a hárman megérdemelnék, hogy az adományozást elveszítsék, s maguk törvénybe hívassanak, mindazáltal a tanácsúr nem akarja mindnyájukat

egyenlőn sújtani, s egyiket csakugyan kénytelen levén a jószágban megerősíteni...

A két úr fellélegzett. Melyik lesz a kettő közül? Mindegyik arra gondolt, hogy mint perelje akkor vissza a másiknak átengedett részt.

... – Tehát azt határozá a fenntisztelt tanácsos úr a több tanácsurakkal egyben, miszerint a nálok panaszt tevő Pozsgai Ferencnek, az általa előmutatott írásbeli meghatalmazások s hiteles tanúk bizonyossága szerint, legtöbb és legtörvényesebb joga lévén e jószághoz...

A két úr a fellegekből cseppent alá.

... – Ennélfogva felszólíttatnak kegyelmetek, miszerint e mai naptól számítandó tizenöt nap alatt mind a kastélyt, mind e jószágot minden hozzátartozandóikkal, cselédjeikkel és vendégeikkel egyetemben elhagyni, és átengedni kötelességüknek ismerjék; ellenkező esetben parancs adatván Béli Pál uram öméltóságának, a székelység generálisának, hogy a keze alatt levő hadakkal nyomban kiinduljon, s minden törvényes eszközökkel e jószágot erővel is elfoglalja; akiket benne talál: akár urat, akár cselédet, akár pediglen vendéget, megfogdossa, megkötözzé s leszállítsa Fogarasra. Melyet is ím kegyelmeteknek a fejedelem s a tanácsurak nevében tudtul adva van szerencsém magamat szíves gráciájukba ajánlani.

E szavakkal eltávozott Nalácsi.

Az ott maradtak elnémulának, s mindaddig nem bátorkodott senki egy ígét se kiejteni, amíg nem hallatszott az eltávozó kocsiának zörgése. Csak ekkor jutott eszébe Kozár uramnak öklével az asztalra ütni.

– Ezer milliom tatár ördög! Ezt nem hagyom. Így meg nem hagyom magamat vettetni, ha a fejem utánamegy is. Itt maradunk! Egy tappot se menjenek kegyelmetek. Majd meglátom én, ki meri az én házamon belül az én vendégeimet bántani! Majd meglátom én: Béli Pál uram hány arasz, ha engemet körül akar nyalábolni. Hisz ide jöjjön, ha veszteni való lelke van... Inkább kész vagyok kimenni Törökországba, mint Zólyomi Dávid! Majd talállok én még valakit, aki tanácsuraimék ökegyelmüknek parancsol! Inkább tatárt hozok az országra! Igyunk, uraim, sohse törödjünk vele, amit az a tányérnyaló beszélt! Bánom, hogy a kútba nem dobattam, csak ne sietett volna olyan nagyon! Igyunk uraim!

A vendégek ittak, hozzá is fogtak egy-egy nótához, de csak nem ment az olyan vígan, mint azelőtt, s utóbb Kozár uram úgy elázott

maga is a sok kínálgatásban és biztatásban, hogy végre eszmélet nélkül esett az asztal alá, s aludt másnap délig, mint a félholt.

Dél felé feltápáskodván, midőn kinyújtózta magát, s szemeit kitörölgetve meggyőződék róla, hogy él, s bizonyossá lett, hogy hol van, bekurjantá egy csatlósát, s nagy rekedt mámoros hangon kérdi tőle:

– Mit csinálnak a vendég urak?

– Mind elmentek azok, uram, még hajnal előtt, ki-ki a maga kocsiján haza.

– S nem mondták, hogy visszajönnek?

– De biz úgy örültek, hogy elmehettek, képpel se fordultak erre többet.

– Gyáva népek! – mormogá magában Kozár úr. – Jól van hadd menjenek, ellehetek náluk nélkül; hát Kapornaki uram mit csinál?

– Az is elment minden hozzátartozandóival egyben.

– Az is? – förmedt fel Kozár uram. – Jól van. Csak az ő baja lesz; nem bánom, ha felfalják is az ő jószágát. Hát a lúfők?

– Azok is elmentek, nagyuram.

– Azok is elmentek! – ordítá Kozár, s már erre felugrott ágyából. – Jól van. Azaz, hogy már ez nem jól van. De tán a cselédség csak nem szökött még meg?

– Bíz uram azoknak is nagyon kifelé áll már a rúdjuk.

– Hajh aki adta! hajh aki vette! Hát ilyen emberekkel van tele a világ! Nincs hát egy ember az egész országban, hogy egy szóra mindenki elhagyja az igaz embert. No de hiszen, ha ide kell hagynom ezt a jószágot, fogadom lelkemre, hogy rajta hagyom utoljára a kezem szennyét, hogy az édesapja képére sem ismer rá, aki utánam jó, s lesz neki mit siratni harminc esztendeig!

Kozár uram be is váltá, amit megígért, emberül. Látva, hogy az elfoglalt birtokban meg nem tarthatja magát, a hátralevő két heti határidőt arra fordítá, hogy amit lehet, elpusztítsa azon. A szép fenyőerdőt a ház mögött kivágatá többől; kitépette a gyöngye gyümölcsoltványokat; meghordatta terméskövel a veteményes kertet, s a gátokat elszakíttatva, mik a patakot a Szamosba vezették, előntette iszappal az egész lapályt az őszi vetésekkel; ökröket, lovakat kivezetett az erdőbe, vadvizes nyirokra hajtatta a juhnyáját; a pincébe ecetet töltött a borok közé, avas zsírral mázolta be a szobák falait, ólommal öntette be a záratokat, lakatokat; minden még meglevő bútort darabokra szedvén széjjel, úgy szétrakott, hogy amely székeknek

a lába a padláson forgott, annak a vánkosa a pincéből került elő; csak a tizenötödik nap reggelén hagyá oda a birtokot, amidőn nem volt már mit elrontani többé, úgy, hogy amint azon nap estéjén Pozsgai Ferenc uramat a törvényes segítség bevezette, az alig talált haza a pusztá kastélyba. Az utak el voltak árkolva, a szántóföldek elöntve vízzel, a kertek kövel terítve, fenyő-, erdő- és gyümölcsfák a földön feküdtek, pásztor nélkül őgyelgett a juhnyáj, felére olvadva a kiütött métely miatt, elvadultak a paripák az erdőhöz szokva, kipállott a vetés, ecettel tele a hordók, s a házban egy zárt sem lehetne felnyitni, mind úgy kellett az ajtókat betörni, s belépve a szobákba, nem volt azokon mit látni, mint ocsmányságot és pusztulást, s három napig lehetett a háznál mindent tűvé tenni, amíg az ember egy bútordarabot a másikhöz bírt illeszteni.

VI. A jámbor ember és szolgálja

A jó Apafi Mihálynak ezalatt mindinkább meggyülekezének gondjai. A török portáról egyik követ a másikat érte sürgetve a még le nem fizetett adót, mely tiszteletbeli összeg Bethlen Gábor óta tizenhatezer tallérból nyolcvanezer tallérra szaporíttatott; Erdélynek akkori viszonyait tekintve iszonyú összeg! A lengyelországgali viszályok miatt a kereskedés pangott, a korábbi harcos évek az ipart és a földművelést összerongálták, a tatárjárás s az azt követett harácsok sok ércpénzt kivittek az országból, éppen ezen évben dühöngött az országban egy irtózatos marhavész, mely az igavonó állatok kétharmadát elpusztítá, tavasszal gyilkos gyűjtogatók jártak az országban, kik többet kétszáz falunál felperzseltek, rá következett egy hosszú száraz nyár s egy árvizes ősz, mely azt is elpusztítá, ami megmaradt; az arany- és ezüsbányák rosszul műveltettek, a helységekre kivetett adót nem volt mód behajtani, mindegyik helységnek lévén valami oka azt nem teljesíteni, az egész székelyföld tökéletes pénzaszályban sínylett, s az egyedüli pénztermő városok a szászokéi, annyira körül voltak sáncolva kiváltságokkal, szabadalmakkal, miket majd egy, majd más megszorult fejedelem osztogatott nekik utódaik rovására, miszerint azokhoz alig lehetne szép szerével férni. Emellett még a jó fejedelem

maga oly bőkezű és jószívű volt, hogy nem jöhetett hozzá ember olyasmit kérni, ami ha az övé volt, neki nem adta volna, úgy, hogy egy ízben tökéletesen elajándékozva az utolsó tallérját is, kénytelen volt a fiskus kölcsönpénzt venni fel a számára, hogy elutazhassék.

Ehhez járult még az, hogy a nagyváradi basa, mindazon erdélyi és magyarországi helységekből, mik a fejedelemségekhez tartoztak, önhatalmúlag saját maga felszedte az adót, duplán, triplán, ahogy neki tetszett, s mégis a szegény fejedelmen követelték az egészet.

Évégett többször küldtek már a portára okos, ékesen szóló férfiakat, hogy világosítsák fel a szultán elméjét, s engeszteljék ki az ő szívét a szegény magyarok iránt, hogy vagy engedjen le az adóból, vagy intézkedjék, hogy a nagyváradi basa ne szedje be felét a maga számára, de mindannyiszor csak azt az ítéletet kapták, hogy ne beszédet küldjenek a szultánnak, hanem pénzt.

Legutoljára éppen azon izenetet hozta vissza vitézlő Paskó Kristóf uram a portától, hogyha a legrövidebb idő alatt az adót meg nem küldik, majd küldenek ők valakit, aki azt kétszeresen be tudja hajtani, s ha még egy követet bátorkodnak elbocsátani, aki nem fizetni, hanem fecsegni jön, azt menten karóba húztatják, hasonlóul járandván, ha a küldendő adóból avagy csak egy tallér fog is hiányzani.

Bizony pedig abból még nagyon sok tallér hiányzott.

– Mit csináljunk? – szólt ujjait ropogtatva Apafi, míg Teleki Mihály alá s fel sétált a teremben. Paskó Kristóf pedig ott állt a fejedelem előtt.

– Hát mit csinálhatunk? – szólt Teleki. – Azt kell tennünk, amit eddig tettünk. Pénzünk nincs elegendő, hogy az adót kifizessük, de annyi van, amennyi elég, hogy a vezéreket hallgatásra bírjuk, hogy várjanak és adjanak időhaladékot, s azután „qui habet tempus, habet vitam”, azalatt ki tudja még, mire fordulhat a sors? Addig is megizenjünk, hogy mindent teljesíteni fogunk.

– Megizenjünk! Könnyű azt mondani, hogy megizenjünk, de ki lesz olyan bolond, hogy az izenetet elvigye s a kedvünkért magát karóba húzassa?

Teleki egész biztossággal fordult Paskóhoz.

– Megteszi azt egyszer a hazáért, Paskó uram.

Az érdekllett lesüté szemeit, felsóhajta és hallgatott.

– Az, úgy segéljen, meg nem teszi! – kiálta a fejedelem. – Most házasodott meg szegény, alig egy félesztendeje, elvett egy szép

özvegyasszonyt; nem ment el az esze, hogy úgy odavesztegessen ifjú életét. Én ugyan nem küldöm.

Paskó felemelé szép, becsületes arcát, s mosolyogva válaszolt.

– Elmegyek bíz én, nagyságos uram, nagyságod és Erdély jóvoltáért, ha kell a világ végire is, ha kell még Plútóhoz is; s ha Isten ő szent felségének úgy tetszik, hogy ott bevégezzem életemet: történjék meg szent akarata. Egyébiránt sokszor és sok mindenfélével fenyegettek meg már engemet anélkül, hogy csak szememet elhunyorítottam, vagy arcom színét változtattam volna előttük; ámbátor készen voltam rá, hogy egyszer teljesítik rajtam. Lám, az oroszlán sem bántja azt, akit lát, hogy tőle nem fél.

– Ember kegyelmed, Paskó uram! – szólt közbe Teleki, megveregetve a férfi vállát – tudtam én, hogy nem fog vonakodni.

– No, én mosom kezeimet – mondta Apafi –, én nem küldtem kegyelmedet, én oka ne legyek a kegyelmed halálának s felesége özvegységének.

– Kap az még férjet, nagyságos uram, ha én meghalok – szólt Paskó, különösen mosolyogva.

– Tehát a kezünk közt levő pénzből vigyen kegyelmed négyezer tallért és ezer darab aranyat magával – mondta Teleki. – Ezer darab aranyat adjon át a fővezérnek azért, hogy engedjen időt az adó begyűjtésére, s tiltsa el a váradi basát a foglalástól. Háromezer tallért pedig osszon ki a szultán tolmácsa s a keresztyén fejedelmek követei között, hogy érettünk a szultán előtt esedezzenek, miszerint a nyolcvanezer tallérnyi adót szállítsa az eredeti összegre, ami Bethlen Gábor alatt volt. Legrosszabb esetben iparkodjék kegyelmed személyesen esedezni azért, hogy vagy engedje a szultán, hogy a váradi basa által bitorolt falvakból az adót beszedhessük, vagy tudja be az adóösszegbe azt, amit a basa előttünk elfoglalt. A negyedik ezer tallér pedig kegyelmednek marad az út és az ottani mulasztás költségeire.

– Sok lenne az nekem, kegyelmes uram – szólt mentegetőzve Paskó –; inkább majd abból a pénzből ötszáz tallért átadok még a szultán tihájának, háromezázat pedig a kiaja bégnek; no még majd a fő ulemának is adok vagy háromezázat belőle...

– Hohó! – kiálta közbe a fejedelem. – Már akkor százat a magáéból fizetett rá kegyelmed!

– Nem tesz semmit. Kaptam most egy kis pénzt hazulról. Majd eszten-dőre meggazdálkodom azt.

A fejedelem felugrott székéről.

– No, Paskó uram, kegyelmed ritka ember. De amit én tehetni fogok: nem fogok megfélemezni kegyelmedről.

– Köszönöm, nagyságos uram. Tiszta szívből cselekszem, amit tehetek; s nem kívánok érte jutalmat.

A két úr megszorongatá a követ kezét, s áldásaik között útra bocsáták őt; ki is csak annyi időt kérve magának, hogy házát rendben hagyhassa, azonnal sietve eltávozott.

Félév előtt szép özvegyasszonyt vett nőül Paskó Kristóf: ennyit tudunk már a fejedelemtől. Lássuk a jó urat mézesheteiben.

Tizenöt óra múlva a fentebbi beszélgetés után Paskó már odahaza van, s alig engedve magának néhány órai mulasztást, készül a hosszú, meglehet, a másvilágban végződő útra.

Hárman vannak együtt, ő és neje és János, az öreg szolga.

Paskó irományait szedi rendbe. Komoly arca, szelíd, esengő kék szemeivel, szép metszésű ajkai, alásimuló szőke bajuszával, s redőtlen homloka oly csendes bú árnyéklatát viselik magukon, mely látni engedi magát, de hallani nem.

Neje, egy halovány arcszínű hölgy, bágyadt, élveteg vonásokkal egy kereveten heverész, epedő barna szemeit körülhordja olykor kedvetlenül az őt környező tárgyakon, s ideges természetének nyugtalansága, reszkető ajkainak duzzogása által láthatóvá teszi zivataros kedélyét.

A vén János ezalatt bőrládákat tömöget, ruhákkal és fehéreneműkkel, háttal fordulva, s csak néha fordítva meg ősz bozontos fejét, s láttatni engedve torzonborz fehér bajusza által egyharmad részben elfoglalt barnapiros pofáját, két szeme, mint a vasvilla ökkel olyankor jobbra-balra.

– Tehát nem jöhetsz velem? – szól kérlelő, bánatos hangon Paskó nejéhez fordulva.

A szép Berta asszony előbb meggondolja magát, ha feleljen-e.

– Hiszen látod – szól azután kényes, fáradt hangon –, milyen beteg vagyok; két éjjel nem alhattam szívgörcseim miatt, s a legkisebb rázkódásnál megfájdul a fejem, majd szétszakad; ha elmennék most, megöszülve térnék vissza.

– Igaz; igazad van – sóhajtá Paskó, s tovább rakosgált; később újra megszólalva –; pedig azt gondoltam, hogy majd a levegőváltozás, szórakozás, multságok talán még megenyhítenék bajodat.

– S te levegőváltoztatásnak nevezed Sztambul ronda utcáinak illatát – szólt türelmetlenül a nő –, szórakozásnak a basák unalmas látogatásait, kik odajönnek az emberhez reggel pipázni, s este mennek el anélkül, hogy egyebet mondtak volna, mint jó reggelt és jó éjszákát? azokat a kiállhatatlan fürdőket, ahol az embert agyonizzasztják és összetörik?

– Jól van, jól, édes lelkem! – szólt Paskó szelíden. – Hisz én nem kívánom, hogy értem áldozatot tégy; csak ne indulatoskodjál; látod, máris oly ingerült vagy.

– Mostani betegségemnek is egyenesen ez az oka – folytató a nő –, hogy egész Sztambulban létem alatt mindig azokkal a kiállhatatlan faggyúban és olajban főtt fűszeres ételekkel kellett élnem, hogy lázt kapok, ha csak rágondolok is.

– Édesem, ne ingereld magadat, hisz nem viszlek magammal.

De az asszony csak nem hagyta magát kihozatni a témájából.

– Éppen most hallom, hogy Pérában a dögvész is kiütött.

– Az reád nézve mindegy, miután te nem jössz oda – felelt némi kis élességet engedve meg magának Paskó; mire Berta asszony dacosan felugrott a kerevetről, s el akarta hagyni a szobát; erre aztán megint a férj került alul, engesztelő nyájassággal állva útját feleségének, s megcsókolva kezét. – Hisz édesem, nem kell mindenért oly ingerültnek lenned.

– Igen! – beszélt a nő sírva fakadva – te nem hiszed, hogy én beteg vagyok, te csak tréfának, szenvelgésnek veszesz mindent, te úgy bánsz velem, mint a gyermekkel; pedig ha tudnád, mennyire odavagyok, más feküdnék régen! Azért, hogy én nem panaszkodom minduntalan, én tudom, hogy mi bajom, de te csak kinevetsz vele.

– Lelkem, édes szívem – szólt Paskó, s a könny csaknem kicsordult szeméből –, hogyne hinném én, hogy beteg vagy? hogyne aggódnám én miattad. Lásd, Kolozsvárott Mikó Ferenc orvosdoktor uramnak meghagytam, hogy téged mindennap meglátogasson, s egészségedre ügyeljen.

Berta asszony e szóra meg hagyá magát engesztelni, s kibékülten vált meg férjétől, ki az ajtóból ismét visszatért.

János gazda hátra fordított fejjel nézett az asszony után, s nagyot mordult:

– Jobb volna bizony, papot rendelnének mellé, aki a lelkére vigyázzon.

Paskó meghallott valamit a monológból, s hosszasan rivallt szolgájára:

– Mit mondott kend?

– Semmit! – felelt az, vissza sem fordulva.

– Akarom hallani, mit mormogott kend az elébb?

Erre még csak nem is felelt János.

– Mindjárt egybe kettéváglok; ha nem felelsz! – kiálta rá haragba hozva Paskó.

– No, hát tessék kettévágni – mormogott János félbe sem hagyva munkáját.

Paskónak mit volt tenni más, mint elhallgatni. Pedig tudta, hogy mit mormogott János, s meg nem állhatta, hogy feleségét ne mentse előtte.

– Hisz betegen csak nem hurcolhatja az ember oly hosszú útra a feleségét, mikor a legkisebb mozgásra görcsöket kap, elájul.

– Az ám – dörmögé János –, ma egy hete reggelig táncolt Dénes-falviné lakodalmán.

– Az nem a kend gondja; kend számár az ilyen dolgokhoz.

– Tudom, hogy az vagyok, azért nem is szólok én egy szót se; csudálom, hogy vitézlő uram beszédbe állhat velem.

– Az egészen más: táncolni, mint kocsira ülni s rossz utakon rázatni magát.

– Persze, hogy más. Az is más, ha az ember három napig el van a szabad ég alatt Pekri uram vadászatán, s lovon ülve hajtja a szarvasokat, az a világért sem ráz s azt a leggyöngébb asszony is kiállhatja.

Paskó erre már nem tudott mit felelni; mert azt maga is csakugyan furcsának találta, hogy felesége lovagolhasson s kocsira ne ülhessen; János gazda pedig egy szót sem monda többet pusztá ténynél, amiért gazdája leszidhassa, hanem elhallgatott diadalmasan, úgy hurkolva a szíjakat a bőrszákokon, s úgy dömöckölve azoknak tartalmát, mintha tele volnának rossz asszonyokkal.

Paskó látszólag fel volt indulva, semmit sem talált, amit keresett.

– Hja-jaj! – sóhajta kis idő múlva János nagyon is fennhangon.

– Mit sóhajtozik kend? – kiált rá bosszúsan Paskó.

– Ahol van ni! Már sóhajtanom sem szabad. Sóhajtsen vitézlő uram is, ha megkívánta tőlem.

– Az bolond ember, aki semmiért sóhajtozik!

– No én bolond nem vagyok, mert én tudom, hogy mire gondoltam, mikor sóhajtottam.

– Hát mire tudott kend gondolni?

– No hát ha akarja tudni, azt gondoltam, hogy vitézlő uram milyen derék, bátor, okos ember, mikor a török császár előtt áll.

– Hát aztán?

– Hát azért sóhajtottam.

Paskót ette a méreg, jól tudta ő, hogy a vén szolga e gondolat másik felében azt ragasztá hozzá: „és mily ügyetlen, gyáva és ostoba a felesége előtt!”

És ismét megnőtt a hallgatás kettejük között. János egyre fojtogatta a bőrsákokat, Paskó pedig írásokat hasogatott szét, mik azt vétették, hogy kezébe akadtak, midőn ő másokat keresett.

– Bizony csak okos emberek a törökök – szólalt meg minden aprópó nélkül János.

Paskó azt gondolta, hogy más tárgyra akarja vinni a beszédet az öreg, s megkérdezé:

– Miért legyenek a törökök olyan okos emberek, János gazda?

– Csak azért, hogy zár alatt tartják az asszonyokat.

– Hallja, kend! – rivalla rá egészen felindulva Paskó. – Én megtiltok kendnek mindenféle impertinens kifejezéseket, s ha még egyszer kérdetlenül megszólal, akárhogy tisztelem, becsülöm kendet, kénytelen leszek kendet – (azt akarta mondani, hogy „elűzni”, de előbb megbánta, mint kimondta volna) – elhagyni magamtól.

Az öreg szolga letett mindent a kezéből, s odafordulva az urához, reszkető hangon mondá:

– S azt hiszi vitézlő uram, hogyha én azt látnám, hogy van a háznál egy élő teremtés, aki kegyelmedet csak egy századrésznyire is jobban szereti, mint én, nem ma hagynám el a házát inkább, mint holnap? Elmaradhat kegyelmedtől mindenféle pereputtya, de én ugyan el nem maradok kegyelmedtől, ha a pokol országába megy is; még ha a feleségét magával viszi is! azt mondom.

E szókkal kifordult a szobából a szabadalmas vén goromba szolga, ki a családnál őszült meg, s az öregapát szolgálta, és az unokát karjain hordozá, s együtt érzé e családnak baját és örömét.

Paskó pedig, midőn egyedül maradt, és senki sem látta, leborult íróasztala szélére, és sírt keservesen.

VII. A betelt fogadás

Kucsukné ezalatt valahány követ ment az ő határán keresztül a szeraskirtól, vagy hozzá, azokat mind elfogatta, bezáratá, s a náluk található irományokat elszedte.

Ezek folytán, mint előre sejté, sajátságos tervezeteknek kezde nyomára jönni. A szeraskir levelezésben állt a moldován herceggel, ki hatezer moldvai lovas élén Ismail basa táborához volt rendelve, mely a Rába partján a római császár magyar és német hadaival állt szemben, s ottan parancsot kapott újabb hatezer embert vonni maga után Moldvából egyenesen Erdélyen keresztül.

Egy napon tehát jön egy követ Magyarországból, kinek lefoglalt iratai között ily tartalmú levél találkozott.

„Nagyérdemű szeraskir, dicsőséggel teljes Baruch Tavaif.

Amire még otthon létemben kértelek, azt ne felejtsd el. Meg vagyok felőle győződve, hogy te a keresztyének romlásának most sem vagy óhajtója, s ennél fogva nem átallasz nekem módokat szolgáltatni, hogy mindazon törekvéseket, melyek az ő elpusztításukra vannak intézve, mint igaz keresztyén, ha erővel nem is, legalább erőtlenséggel meg hiúsítsam. Egyszersmind azonban kérve kérlek, hogy eljárásod által gyanúra ne szolgáltatass okot, mert az igen siralmas állapot lenne, ha másokat akarva szabadítani, magamat veszteném el. Ezen levelemet vivő embert azonnal küld vissza válaszoddal, s ne engedd senkivel beszélni, hogy valamit ki ne fecsegen; azon tízezer aranyból pedig, melyet neked hála fejében ígértem, ötezret most mindjárt átvehetsz ispánaimtól, a többit majd, ha visszatérek. Egyúttal tudakozódjál a feleségem felől, ha nem betegedett-e még le. Lekötelezett barátod és legalázatosabb szolgád *** U.i. E levelet, amint olvastad, küld vissza megnyugtatósomra.”

Katalin újra lepecsételé szépen a levelet, s egy meghitt szolgájától elküldé azt a Baruch Tavaifnak. Néhány nap múlva visszaérkezék az, magával hozván a herceg levelét s a választ rá a derék szeraskirtól, mely is eképpen hangzott:

„Becsületes keresztyén úr (itt az „úr” helyett az állott, hogy „kutya”, amit a szeraskir szójárásból ejtett oda, hanem aztán kitörölt), nekem legalázatosabb szolgám!” (Gondolta a szeraskir, hogyha a herceg maga is így nevezi magát ez lesz a leghelyesebb címe.)

„Megértettem a leveledet, és azt találtam benne, hogy nekem a te keresztyéniségedhez semmi közöm, akár éltek, akár haltok; hanem azt a tízezer aranyat nem bántam volna, ha egyszerre lefizetteted, mert ámbátor véghetetlenül tisztellek, attól tartok, hogy megcsalsz. Ami az óvatosságot illeti, ne taníts te arra engem; tudván, miszerint te úgy kívánod, hogy az újabb hatezer ember hozzád ne juthasson, akként fogom intézni a dolgot, hogy előre kitudom, mely úton akarja őket utánad szállítani az effendi. Ha ő a bozzai szoroson át rendeli a bevonulást, az én dolgom levén az élelmi és fegyverbeli szereket utánuk küldeni, ezeket a tömösi szoroshoz utasítom. Azok ott várni fognak a poggyászra, fele a várakozásban elszéled, s akkor az effendi vagy élelmezés nélkül bocsátja őket Erdélynek, amidőn a székelyek szanaszét fogják őket verni, és soha azokból egy sem jut el hozzád, vagy megtudja a tévedést, s odaküldi őket a tömösi szoroshoz, de mire odaérnek, már akkorra én, mintha legnagyobb szorgalommal tenném, a borzai szoroshoz küldtem a poggyászt, s ők ismét annyira vannak tőle, amennyire voltak. Ilyenformán a hiba egyikünkre sem fog háramlani, csak te magad vigyázz magadra, s amint ezen levelemet vivő ember hozzád érkezik, nagyobb biztosság okáért rögtön vétesd fejét, hogy senkivel ne beszélhessen. Ami végre a feleségedet illeti, ahhoz nekem semmi közöm. Allah irtson ki minden asszonyi állatot e földről.”

Kucsukné, midőn e levelet olvasta, éppen kertjében sétált, s történetesen egy nagy bibircsós úritök akadván lábai elé, azt úgy találta felrúgni, hogy imitt-amott állt meg. Soha még lábbal gondolatot jobban ki nem fejezett senki, amióta a pantomimika fel van találva.

E percben a szeraszkir feje nyilván alig állt erősebben a szárán, mint az a felrúgott dinnye – vagy mi.

S néhány nap múlva csakugyan ki lehete hallani, hogy a küldött segédcsapatok, félreértett rendelkezések miatt, nem indulhattak ki Moldvából.

Katalinnak ugyan módjában lett volna e félreértéseket a felfogott levelek által azonnal felderíteni, de attól tartott, hogy még akkor a szeraszkir pénzzel és helyrehozással tisztára moshatja magát, s engedte odáig haladni a dolgot, míg a sikertelenség dühre fogja gerjeszteni a vezéreket, s keresni fogják annak okozóját.

Ez is bekövetkezett nemsokára, csakhogy Katalinnak sokkal nagyobb rémület, mint öröm jutott benne.

Egy napon sebes hírnök érkezék a hercegtől, levelet vivén a szeraskirhez, mely nem a fejedelem kezével, hanem annak írődeákja által volt írva; a felbontott levél így szólt:

„Érdemes – (ez – meg amaz:)

Futtában írom e sorokat, mint aki két nap óta le nem szálltam a lóról.

Hátunk mögött nagy a veszedelem, mert hajnal óta tart az ütközet. A múlt éjjel a janicsárok két hidat vervén a Rábán, azon észrevétlenül átmentek, s megrohanták a keresztyén tábornok, mely az átelleni parton egy helység mellett (úgy gondolom, Szentgotthárd) elsáncolta magát, s hajnalra elfoglalták a sáncokat, s háromezer embert leöltek benne. Ekkor a vezér aga és Ismail basa riadót fúvattak az egész tábornak, s mindnyájunknak rohamra kelle menni a keresztyén tábor ellen. Nekünk sehoggy sem jutott alkalmunk célunk kivitelére, mert a keresztyén gyalogság, mihelyt kétszáz lépésnyire értünk hozzá, mindenütt elkezdett futni, s nekünk amellet az a fatális helyzet jutott, hogy egyfelől Kucsuk basa, másfelől Feriz bég dandárai által voltunk közbeszorítva, kik félszemmel mindig bennünket őriztek...”

Katalin szíve sebesen kezde dobogni, amint férje és fia neveit olvasta, s habozni kezde, ha tovább olvassa-e? öröm lesz-e, vagy gyász, ami ott következik? Erőt vett magán, és tovább olvasott.

„A keresztyén sereg már-már verge volt, táborá prédára jutott, s maga az erdőbe kezde menekülni, s mi kénytelenek voltunk az elmaradozókat lovaink patkói által elgázoltatni, amidőn egyszerre végső kétségbeeséssel kiválik a futók közül két csapat lovasság, egyik Petneházy huszárjai, másik Toggendorf vértesei, s visszafordulva ránk, nekivágtattak Ismail basa mamelukjainak... Ez volt a pillanat, melyben tervünket kivihetők. Amint egy osztály huszárság vakmerően nekünk rohant, mi egyszerre, mintha ki nem állhatnók a rohamot, az egész dandárral visszafordultunk, s futni kezdtünk a part hosszában. Futásunk zavarba hozta a török tábornok, s új erőt adott a keresztyénnek. Egy perc alatt sáncot vontak magok körül szekereikből, s iszonyú tüzeléssel fogadták a közel jutott oszmánokat. Az egész csata megfordult egyszerre, a támadókból támadottak lettek, s mi, amidőn futásunk közben egy halomról visszatekinténk, már a keresztyének által láttuk elfoglalva a tért; Ismail basa dandárai összetörve futottak a Rábának, s a vezérága lófarkas zászlói közül nem láttam többet egyetlen egynél lobogni. Csupán Kucsuk Mehmed basa és fia, Feriz

bég harcoltak még megátalkodottan az összegyűjtött szpáhik élén; úgy látszott, mintha élve nem akarnák elhagyni a csatatért. Mi lett az ütközet vége, nem tudhatom, mert az éjszaka eltakarta szemeink elől a csatatért. A muzulmánok vesztesége igen nagy; a szultán dühös fog lenni; vigyázzon kegyelmed, az egekre kérjük, dolgainkból valami ki ne tudódjék, mert ha csak gyanú érhet is bennünket, sem a keresztyén, sem a török szentek minket a megfojtogatástól meg nem őriznek.”

A levél kihullott Katalin kezéből. Férje és gyermeke! ők voltak az utolsók a csatamezőn! mintha élve nem akarnák azt odahagyni...

A két gyermek fogadott anyjuk mellett ült, míg ez a levelet olvasá, s aggodalmas tekintettel kísérek annak mindinkább elsápadó arcvonásait, s midőn végre a nő kiejtő kezéből az elolvasott levelet, s kezeit könnyes arcára tapasztva elkezdte hangosan zokogni, a két gyermek odaborult ölébe, s átölelve őt, ők is sírva fakadtak, anélkül, hogy tudnák miért, s midőn Katalin térdre borult, kezeit imára kulcsolva, ők is letérdeltek mellé, ők is imádkoztak. Hangja, gondolatja nem volt az imának, de az, ki a szívek érzelmeiben olvasni tud, s ki előtt a néma sóhaj egy kitárt könyv s a gyermeksírás ékesen szóló beszéd, megérté a szóotalan imát, s még alig borult el lelkeiken a vihar, melynek zápora könny, már utánaküldé a napsugárt, mely azt felszárassza.

Azon pillanatban robogott be az udvarra Ilk Hasszán, Kucsuk basa hírnöke egy levéllel asszonya számára.

A küldött néma volt és sánta. Ezért szokta őt Kucsuk hírnökül használni, mert semmit sem beszélhetett, s részt nem vehetett a harcban.

Sietsége tanúsítá, hogy még a harcból érkezik, csaknem utolérve a herceg futárját, ki legelső hagyta el a csatatért.

Katalin megismeré a levél borítékán fia vonásait, s reszkető kézzel és dobogó szívvel bontá fel annak zsinórjait.

„Kedves anyám! – szólta a levél. – Csátát veszíténk, de dicsőséget nem. Atyám megmenté zászlóit, én is az enyimet, még nyertem is hozzá egy sebet...”

Katalin felsikoltott! A heves fiú dicsekvék sebével, nem gondolva meg, hogy anyja nem dicsőséget, hanem fia vérét fogja látni abban.

„Árulás ragadta ki kezünkéből a diadalt – folytatá a levél –, de hátra van a vesztest helyrehozni, s árulást megbosszulni. Isten veled. Fiad Feriz.”

– Láttad a fiamat? – kérde Katalin a hírnököt aggodalmas arccal. Az mutatta fejével, hogy „igen”.

– Hol kapta a sebét?

A hírnök mutatta a kezével a vágás helyzetét, hosszát, alakját homlokán.

– Mindig a fején! Már ez a harmadik seb a homlokán. Éppen mint az apja.

A hírnök mosolygott, s ujjaival krikszkraszokat csinált arcán, azt akarva mutatni, hogy hát még ha úgy keresztül-kasul lesz szabdalva arca, mint a basának, akkor fog még csak hasonlítani apjához!

– Csakhogy élnek! – sóhajta fel megkönnyebbült szívvel Katalin, nem sokat törődve azzal, hogy vesztettek, sőt némileg még örült is rajta: gondolva, hogy e veszteség kényszeríteni fogja a portát békekötésre, s férje és gyereke nem leendnek tőle többé távol. E reményét nemsokára igazolá azon hír, miszerint a porta és a római császár között a szentgotthárdi csata következtében tíz évi fegyverszünet kötöttet, s mindkét fél elbocsátá seregeit a vitatott térről.

Néhány nap múlva csakugyan hazaérkezék a moldvai herceg vert hadával együtt, s az ő megérkeztének tudomásával együtt vevé Katalin az örömhírt, hogy Kucsuk basa is útban van, s már Erdélyben kell lennie, s Feriz bég is utánasiatend, mihelyt sebéből felgyógyul.

Mint örült előre e találkozásnak! mennyi szépet gondolt el róla, egész nap felőlük beszélt fogadott gyermekeivel, kik annál közelebb látták atyjuk szabadulását, minél közelebb jött az idő, melyben Kucsuk basának meg kelle érkeznie.

Egy napon azonban, midőn már óráról órára lesték a basa jöttét, azon hírt veszik, hogy Kucsuk régen megérkezett már Moldvába; de saját lakát kikerülve, egyenesen Jászvásárban szállt meg, s nejét nem is tudósítá megérkezte felől.

Katalint leveré e hír; mi oka lehetett férjének, ki nejéhez oly szeretettel viselteték mindenha, oly hosszú és veszélyes távollét után, tudva mint eped, mint vár utána, őt kikerülni, s szó nélkül haladni el mellette? Egészen zavarba hozta e gondolat.

Egy hírnököt küldé rögtön Jászvásárba, hogy férjétől megtudja e megfoghatatlan változás okát, s nem volt nyugta, míg az vissza nem érkezék. Három ló dült ki a futár alól; de négy nap alatt megjárta a hosszú utat.

– Beszéltél uraddal? Megtudtad idegenkedése okát? – kérdé tőle Katalin.

– Nem beszéltem vele, mert senkit sem bocsát maga elé, akit nem hívatott; de azért mindent megtudtam. A szentgotthárdi ütközet a moldvánok megfutamodása miatt veszvén el, a fővezér Kucsuk basát bízta meg, hogy tegyen vizsgálatot Moldvában, s ha bűnöst és árulást talál, azt büntesse meg; ekkor Kucsuk basa megesküvék a Korán szavaira, mik az Aja Sofia boltozatára arany betűkkel vannak felírva, hogy addig ne lássa családját, ne beszéljen nejével, ne hallgasson meg semmi kérelmet, s ne fogadjon el semmi ajándékot; hogy addig ajkait sem bor, sem asszony csókja ne érintse, füleibe zene ne hangozzék és orcájára mosolygás ne térjen, amíg a bűnösöket fel nem fedezte! Ezért került ki téged, és nem fogod őt látni, amíg esküje be nem telt.

– Siettetni fogjuk annak teljesülését – monda Katalin, s még aznap útnak indult Jassy felé, s a két gyermeket magával vive.

Egész odáig akadály nélkül eljutott, s midőn férje szállására érkezék, maga elé hívatá annak legbizalmasabb szolgáját, vele értekezendő: mint lehetne némely iratokat annak kezére juttatni?

– Az nehéz lesz, asszonyom – válaszolt a szolgál –; a basát annyira elkeserítik a hamis tanúk, hogy most éppen nem enged magához jutni mást, mint akit tegnap hívatott, s aki egy iratot adna kezéhez, fejével játszanék; mert ezáltal meglehet, hogy ismét újabb csalódásra adna okot. Ha tehát valakinek van kockáztatni való feje, melyet átnyújtott írásával együtt a basa kezébe tegyen, az megtalálhatja őt, mikor kertjében sétál.

– Van nekem – szólta határozottan Boór Ádám fia. – Én szólok vele.

– Akkor estefelé bocsáttathatod be magad a kert mellékajtaján. A basa leginkább a hosszú hárszor alatt szokott alá s fel sétálni. De ha magadra vonod haragját, rám ne vallj, mert én eltagadom, hogy bebocsátottalak volna, s kötélhágcsót akasztok a falra, mintha ott másztál volna fel.

– Ne búsulj – mondá bizakodva a fiú –, fejestül fogok visszatérni.

Estefelé áatáda Katalin az elfogott leveleket Károlynak, s megcsókolva annak homlokát, bebocsáttatá a kertajtón. De maga és a kis testvér ott maradtak az ajtó küszöbén ülve, s dobogó kebelükkel várták küldöttük visszatérését.

A bátor fiú, amint a kertbe lépett, széttekintve, megpillantá a kijelölt hársfasort, s amint a bokrok közül bekerülne, egyszerre véletlenül szemközt találta magát az ott sétáló basával.

A basa meglepetve tekintte a fiúra, ki most is azt gondolá, hogy Erdélyben van, ahol elég az emberek előtt megemelni a süveget köszöntés fejében, s nem szükség háromszor is a földig borulni, mielőtt az ember beszédhez kezdene, s ennél fogva bátran lépett a török úr elé, s anélkül, hogy legkevésbé zavarba jönne, bizton megszólítá:

– Nemde, nem kegyelmed-e az én uram, Kucsuk basa?

A basa meg volt lepetve a fiú bátorsága által.

– Az vagyok, szolgám, hogy jössz ide?

– Kerítéseden másztam keresztül, hogy veled beszélhessek.

– Ej, ej. Könnyen meglőhettek volna őreim. S miért akarsz velem beszélni?

– Egy kérelmem van hozzád és egy ajándékom számodra.

– Fiú, te vakmerő vagy! Nem hallottál-e esküvésem felől, hogy kérelmet meg nem hallgatok, s ajándékot el nem fogadok?

– De meghallgatod a kérelmet, ha azon bűnös fejét kérem, s elfogadod az ajándékot, ha azon bűnös fejét adom, akit te keressz.

– Ifjú ember! veszélyes játékot kezdtél, ha ez ügybe avatod magadat.

– Tudom, jó uram. Fejekre játszunk; én a másét akarom elnyerni, illő, hogy a magamét tegyem fel érte.

A basát mindinkább meglepé a fiú merész hangja.

– S ki legyen az, akit vádolsz?

– Az alszeraszkir! Baruch Tavaif.

– Valóban súlyos fejet kérsz.

– Ha testi súlyát vagy bűneinek terhére méred, akkor igen.

– Vannak bizonyítványaid?

– Íme lássad.

E szavakkal átadá Károly az elfogott leveleket Kucsuk basának.

A basa arca föllángolt, amint e leveleket végigolvasá, levont szemöldökei alól úgy szikráztak sötét szemei, mint felhőből a villám, minden íze reszketett az éktelen düh miatt.

– Ez az ember – hörgé magán kívül –, ki a porból emelkedett ki hízelkedése által!... Allahra: a porba fog visszaesni árulása miatt! Mi jutalmat kérsz e tudósításért, ifjú?

– Apámat add nekem, kit a szeraszkir fogva tart magánál.

– Vidd a szeraszkir minden foglyát. Halála napján mind a tieid leendnek.

– Akkor mind szabadok fognak lenni.

– Most távozzál, amerre jöttél: senkinek a titokról ne szólj; mindaddig, amíg nem leend titok.

De a fiú nem távozott, csak állt ott, s a basa szemeibe nézett.

– Mire vársz még?

– Uram, te megesküdtél, hogy nődet látni nem fogod addig, míg az árulót fel nem fedezted; ím amire esküvél az már teljesült; most nincs többé okod, hogy nődet ne lásd.

A basa arcán önkénytelen mosoly derenge át.

– Látod, már mosolyogsz is. Nődet nem kívánod-e látni?

S mielőtt a basa felelhetne kérdésére, megfogá annak kezét, s magával vona a kert ajtajáig. Perc múlva megnyílt az, s a basát két gyöngéd kar ölelése fogadta, s három szerető szív dobbanása összhangzott az övével.

A szeraszkirnek gonosz álmai voltak az éjjel. Nálunk nemigen divat az álmokat elbeszélni; de az igazhívő muzulmán sokat ad azokra, s értelmeiket Allah nyilatkozatának s a jövendők beszédének tartja.

Azt álmodá a szeraszkir; mintha ismét maga előtt látná azt a villogó szemű delnőt, azokkal a sűrű fekete szemöldökökkel, amint annak erőszakos kérelmére megesküvék, hogy elébb oda nem adja a rab-szolgaságból a kétszarvú embert, hogysem tulajdon fejét, látta, mint fordul vissza a nő fenyegető arccal, szikrázó szemekkel, és monda: „Jól vigyázz hát arra a te fejedre!”

Jól vigyázzon a fejére! Könnyű azt mondani. Hiszen ha az embernek egyéb dolga sem volna, mint a fejére vigyázni; vagy azt rábízná másra. Ha elől-hátul szemei volnának: akkor csak meglátná, ha valaki el akarja lopni... Furfangos gondolatja jött... Levette a fejét onnan, ahol állni szokott, s letette maga elé... Így bizonyos volt, hogy meg nem lephetik orozva; mert mindig ráláthat a fejére, ráteheti majd a két kezét, s őrizheti bizton... De hátha aludni fog?... Hm... Mit tegyen akkor?... Keresett, kutatott eldugó helyeket szobáiban; végre talált egy nagy vasládát, s abban elzárta a fejét; aztán megint kinyitotta azt, megnézni, hogy benne van-e még? ott volt; ismét bezárta, s a kulcsot keblébe dugá... Azután azt álmodta, hogy lefeküdt aludni, s azt álmodta, hogy álmodik... A sötét szemöldökű asszony s a kétszarvú ember ki- s bejártak szobájában, melynek mindenütt volt ajtaja, ahol csak nekik tetszett... Ott elkezdtek feszegetni a vasládát, a kétszarvú ember nekiakasztá szarvait, s addig lyuggatta, addig

feszegette e hegyes szarvakkal a zárt, hogy végre föl pattant az... nagyot ordított a szeraszkir s azt álmodta, hogy felébredt... hálát adott az Istennek, hogy csak álom volt, amit látott, s azzal ment a ládát keresni. Hát az igazán nem volt sehol. Kétségbeesve rohant végig minden szobán; nem került elő sem fej, sem láda. Ordítva kérte a prófétát, hogy engedje meg neki, hogy amit most érez, az is csak álomlátás legyen, s hogy meggyőződjék felőle, ha nem álmodik-e, egy nagy fekete tükör állt szobájában, ahhoz futott, s íme, amint beletekint, hát fej nélkül látta benne magát, termete a vállain kezdődött. Erre kétségbeesetten veté magát hanyatt, s beleüte koponyáját úgy az ágya oszlopába, hogy most már igazán felébredt, de előbb mégsem győződött meg ébrenlétéről, míg a fekete tükörbe pillantva meg nem látá, hogy a keresett fej most is ott áll a törzsökén a maga rengeteg terjedelmében.

– Allah nagy! mit jelenthet ez álom? Csak a próféta tudhatja a jövőendő titkait.

Ez álmodt éppen azon éjszakán látta Baruch Tavaif, melyen Boór Ádám fia átadta a veszélyes leveleket Kucsuk Mehemed basának.

Néhány nap múlva tetszett a prófétának megfejtetni a szeraszkirrel láttatott rébuszt.

Ugyanis, éppen a Thora mennyből alászálltának napján egyszer csak híre futamodik a vidéken, hogy a szeraszkir házában nagy ünnepélyt rendezett, s összehívatta rá a környék minden főurait, törököket és oláhokat.

Nagy lakoma fog lenni! A kert paradicsommá van átvarázsolva, a fákon aranygyümölcs, hímes virág a fák alatt, zengő tarka madarak arany kalitokban a bokrok között; színes lámpák kínai lógókkal, a perzsaszőnyegek sátorul vonva egyik fától a másikig, rózsavízből mesterséges szökőkutak...

Bejrútból tizenkét bajadér érkezett, szépségre egy-egy huri mindegyik, s táncolnak és énekelnek, ahogy még senki sem látta és hallá...

Aleppóból jöttek szakácsok, kik oly ételeket főznek, hogy az ember azt sem tudja, húst evett-e vagy gyümölcsöt...

Az urak a kertben fognak lakomázni; a népség a rácsozaton kívül fog állani, s onnan hallgatja majd a szép zenét, melyet a ház tetején elhelyezett zenekar kilenc dobbal s huszonhárom trombitával fog előidézni. Ugyaninnen fognak cukros pogácsákat s kiivott poharakat hajigálni a sokaság közé.

Midőn ekképpen minden szépen el vala rendezve, utoljára ideizent a szeraszkir Kucsuk basához, hogy legyen ez s ez nap szerencséje hozzá, de a feleségét is hozza el magával.

Kucsuk basa el is jött szépen a kitűzött napra. A szeraszkir csak délre várta vendégeit, s a basa már délelőtt megérkezett.

A szeraszkir rangjánál fogva felette levén a basának, Kucsuk a szokott módon üdvözlé őt, mire a szeraszkir nagy leereszkedéssel leszálla hozzá, s gonoszul mosolyogva kérdé:

- Hát a feleségedet miért nem hoztad magaddal?
- Mi dolgod neked a feleséggel? – szólta Kucsuk idegenül.
- Ő is meghívtam veled együtt.

– Én nem hívásodra jövök. Egyenesen Sztambulból érkezem, a nagyúr fermánjával.

E szókkal egy pecsétetes iratot vont elő kebléből a basa s homlokához és ajkához érintve azt, átnyújtá a szeraszkirnek.

A szeraszkir átvevé a fermánt, s mintha kedvesétől kapott szerelmes levél volna oly hangos cuppanásokat ejte rajta, szívéhez szorítá, homlokára tette, s azzal felbontatlanul visszaadta a basa kezébe.

– Megbocsátasz, szelíd basa, ha fogadásom tiltja ez órában nem foglalatосkodni világi ügyekkel, ez óra imádkozásra van szentelve nálam.

- Jól van, tehát imádkozzál elébb, s azután olvasd a fermánt.

A szeraszkir bement szobájába, ott álló óráig a Korán előtt guggolt, s olvasott az Asorathból, akkor felkelt és kijött.

A basa ott ült ajtaja előtt, a fermánnal a kezében.

– Megbocsátasz, jószívű basa, ha most nem olvasom még a fermánt, szolgálím elkészíték fürdőmet: ha nem használok, elhűl, illatja elpárolog, s kénytelen leszek bosszúból szolgálím fejét leüttetni.

- Jól van, tehát fürödjél meg elébb.

A szeraszkir félóráig mosatta, lúgoztatta, dörzsöltette magát, s midőn kijött, a fürdőajtóban lelta a basát.

- Megengeded, hogy felöltözzem elébb?
- Ám öltözzél fel, ha jónak látod.

Az öltözés ismét egy jó óráig tartott: míg a fejét megborotváltatta, a turbánját felkötötte, övet, papucsot, salavárit rendbehozott; úgyhogy mire kaftánját felvette, már a vendégek nagy része felgyülekezett. Kucsuk basa nézte mindezt rendületlen komolysággal. A szeraszkir nevetett magában; gondolva, hogy milyen bolonddá tartja a basát!

Midőn az öltözésnek vége szakadt, akkor ismét arra kérte, hogy engedje meg neki vendégeit néhány szóval üdvözölni.

E néhány szó abból állt, hogy leültette őket a rakott asztalokhoz, maga is odaült velük; jelt adott a zenészeknek, azok pokoli lármát csaptak trombitáikkal; poharat adott vendégei kezébe, poharat adott magának is, evett-ivott valamennyi egészségéért; felhordatta az ételeket, és torkig ette magát valamennyiből.

Kucsuk basa leült egy pamlagra, s nem evett, nem ivott s nem szólt; csak nézte komoly arccal a tobzódó szeraszkiert, kinek ha több esze lett volna, meg kellett volna rettennie azon körülményen, hogy e szigorú férfi most oly engedelkeny, úgy engedi húzni-halasztani a rábízott dolgot óráról órára, reggeltől délig, déltől estig; hanem az ő rövid eszével ez engedelkenységet az ő személye iránti alázatosságnak tulajdonítja, s végtelenül mulatta magát azon, hogy midőn ebéd múltával ismét megszólítja a basa a jóllakott urat, maga sem ételből, sem italból nem részesülven, ez ismét azt felelheté neki:

– Megbocsátasz, bárányszelíd basa, láthatod, hogy Allah nagyon sok jóban részesíte, lelkem a második égben jár azon nedvnek erejéből, melyet a próféta a paradicsom örömeinek kóstolójául csorgatott poharainkba; ily állapotban képtelen vagyok írott betűket megérteni; azért tehát légy annyi időhaladékkal, míg táncnak látása s zenének hallása által lelkem felhői ismét eltisztulnak.

A basa meghajtá magát szótlanul, s ismét visszaült kerevetére.

Egy intésére előszökelltek az éteri almék, mandolinjaikat pengetve, csengős nakaráikat ütögetve, s táncoltak és keringtek, hogy csupa gyönyörűség volt látni, s ha egy-egy el talált szédülni közülök, bizonyos lehetett felőle, hogy nem esik a földre.

A szeraszkiert telehintették damaszkuszi rózsalevelekkel, ki szuszogva bámult utánuk, s midőn a legsebesebb perdüléssel ellejtének mellette, midőn a lengeteg öltönyök boszorkánykaréjt vágta a légben, az égő bájacok egymás után tünedezve ragadták magukkal az utánuk tekintő szívét, midőn a szeraszkiert kapkodva nyújtá ki mindkét kezét, hogy egyet a földi tündérek közül elfoghasson, azok helyett Kucsuk basa vashidegségű kezétől érzé a magáét megragadtatni, ki szigorú arccal tekinté reá a fermánt felé mutatva.

A szeraszkiert vörös volt a bortól és a szép hölgyek látásától.

– Mit akarsz, mézédességgű basám? Gondolod-e, hogy a bor részegsége elmúlik a szerelem részegsége által? Napba néztem! ezek

az almék mindmegannyi napok; tizenkét napot láttam egyszerre; elvesztém szemeim világát. Magamat sem ismerem többé, nemhogy a betűket ismerném.

A vendégek mind jónak látták kacagni a szeraszkir ötletén, s még e dísztelen kacagás sem vette ki a komoly török urat nyugalmaiból, csupán azt kérdezé:

– Mikor fogod tehát a nagyúr parancsát elolvasni? Az éj közelg, s a nap utolsó óráiból nem szabad annak kimaradni.

– Magad is mondod, hogy az éj közelg; tehát setét van. Már pedig az Alkorán azt mondja, hogy mikor setét van, akkor semmi Istennek tetsző élő állat nem lát; melynél fogva én sem látok, hanem ha várni kívánsz, amíg a próféta tiszteletére s a Thora mennyből alászálltának emlékére készítettett tűzijátékot elgyújtatom, s annak világánál elolvasom a fermánt.

– Legyen úgy – mondta Kucsuk, s ismét visszaült helyére. A vendégsereg kacagott.

Következett a tűzijáték; forogtak a tűzkerekek, tűzokádó sárkányok nyargaltak a kerten keresztül; emelkedtek a röppentyűk, hullott a tűzeső, pattogtak a bombák, s végül egy mesterséges tűzhányó hegy nyílt meg égi kráteréből millió csillagot lövellve az égre, mik kékre, zöldre és pirosra válva szálltak ismét csendesen alá, mint égő tűzpillangók.

– Most már láthatsz – szólta Kucsuk, előmutatva a fermánt.

– Csak egy van még hátra az ünnepélyből; az utolsó tréfa, melyet elébb meg kell látnod; mert hisz azt éppen feleséged kedvéért szereztem, s legalább te majd elmondod neki odahaza. Hozzátok elő a nagy poharat!

Mindenki feszült kíváncsisággal várta, hogy mi lesz az.

E szóra nyolc szolga előhengerített egy kerekeken álló óriási ólomserleget, mely tíz akó borral volt megtöltve...

Azt odaállíták a vendégsereg közepébe...

– Most hozzátok elé a kétszarvú embert!

Egy láncokkal megterhelt alakot vezetének elé, kinek csodás tekintetén felkacagott a vendégsereg; csupán Kucsuk borzadt vissza, szánalom és irtózat állva el szívét.

– Micsoda ember ez? – kiálta előlépve.

– Ez egy rabszolga, kit feleséged meg akart tőlem venni, s hogy nem adtam neki, jól megfojtogatott miatta. Most előhozattam az állatot

rejtekeből. Sokáig bujdokolt előttem, de az éhség végre előhozta. Én ugyan megesküdvém, hogy csak akkor adom őt ki kezemből, midőn a fejemet a nyakamról; de most mást mondok; én elbocsátom őt, ha poharát ki bírja inni. Vessétek őt e pohárba; ha kiissza, jó; ha belefullad, az az ő baja...

A vendégek hangos hahotával fogadták e szókat. Ez derék tréfa; valakit a pohárba fullasztani, mint valami legyet! Ott igazán agyonihatja magát, s vígan megy a másvilágra!... A hajdúk már megragadták Boór Ádámot, hogy a serlegbe vessék.

– Megálljatok! – kiáltá mennydörgő szóval Kucsuk, hogy mindenki reá nézett, s a torkokban elakadt a hang. – Ellébb e fermánt olvass!

– Majd azután! – szabódék a szeraszkir és kacagott, hogy nagy potroha rázkódék bele – elébb hadd végezzük ezt.

– Nyomorult! Ez halálítéleted!...

Mintha a villám csapott volna le közöttük, egyszerre elnémult a tivornyázó sereg, s midőn Kucsuk basa a fermánt felemelte, arcra borultak mind; a szeraszkir hanyatt esett kerevetére.

– Árulásodért te halsz meg! – mondta Kucsuk – s ahogy te akartál megölni mást, úgy halj meg magad. E halál nemét tenmagad számára találtad fel.

Azzal inte a hajdúknak, s Baruch Tavaif kétségbeesve látta, hogy ugyanazon szolgálk, kik egy pillanat előtt az ő szavait fogadták, most őt ragadják meg, s viszik a billikom felé sebtében összekötözve kezeit. Senki sem iparkodott őt védni, senki sem könyörgött érte, nem voltak sem jó barátjai, sem hű szolgálai!

Egy vadállati ordítás hangzott. A roppant test belezuhant az iszonyú billikomba, s a szerteloccsanó bor, mely annak szélein túlömlött, tanúsítá, mennyi tért foglalt el ottan.

Még néhányszor felmerült a bor felszínére kidülledt szemekkel, elkéült orcával, s hörgő ordítása ijesztően hangzott szét a teremben, azután végképp elmerült: néhány buborék úszkált utána még; abba volt a roppant test parányi lelke beszorulva, az is szétpattant azután, s a lélek hova lett?

Kucsuk basa ott nézte hideg tekintettel a különös kivégezést, egy vonás nem mozdult arcán.

A vendégek, a zenészek, a bajadérek szétfutottak, mint akiket kísértetek üznek; a vigalom termei, a pompás kertek ezernyi lámpáikkal üresen maradtak.

A szeraszkir fogadása betelt. Lőn neki az ő szavai szerint.

Akkor ígérte odaadni a kétszarvú embert a rabszolgaságból, amikor a fejét a nyakáról; Kucsuk basa egyszerre vivé el levágott fejét s megszabadult rabját.

Egy feje már le van szedve a hidrának, de még hátra van a másik.

A szeraszkir bűnhődött, de a hűtlen barát, ki jóltevőjét rabszolgaságban hagyta, ki vagyonát elorzá, s gyermekeit elűzte, még él, és vígan dúskálkodik a csalt vagyonban.

Kucsuk basa megértve a szerencsétlen Boór Ádám sorsát, ki már egészen el volt fásulva önmaga iránt, s csak gyermekeiért élt még, azonnal személyesen felment a portára, s a díván elé terjesztette az égbekiáltó visszaélést, nemcsak a bitorolt vagyonok visszaadását követelte, hanem azonfelül méltó büntetést is az undok árulásnak.

A fejedelem követe, Paskó Kristóf, éppen akkor nyert kihallgatást a portán, s elmondva amikért küldve volt, s egy időre megnyugtatta a török fennuraság haragját, rögtön visszaküldetett a szultán által Erdélybe, s meg sem pihenve az úton, mindenütt váltott lovakon sietett gyorsan hazafelé, egyenesen Brassón keresztül.

A titkos parancson kívül tán egy más titkos érzelem is volt szívében, mely neki sietést parancsolt.

Amint az utolsó faluba ért Brassón innen, ott figyelmeztették rá, hogy térjen vissza, vagy kerülje ki Brassót, mert ott most a dögvész dühöng; de Paskó nem sokat hallgatott az intésre; hisz úgysem volt szándéka egy percre is megállapodni a városban: aminthogy szerencsésen keresztül is vergődött rajta, s útjában egyetlenegy temetéssel sem találkozott, sem harangzúgást nem hallott, aminek egyébiránt az volt az oka, hogy a halottakat éjjel temették, s a harangok nyelveit kiszedték eleve, nehogy még jobban elterjedjen a rémület a nép közt.

Alighogy azonban hátrahagyta Brassót, még nem haladhatott háromezer lépésnyire, midőn egy erdő széléhez érve, egyszerre kiáltást hall maga előtt: „megállj azzal a szekérrel!”

János gazda hallván a kiáltást, kivette a kocsis kezéből az ostort, s még jobban közibe vagdalt a lovaknak.

– Megállj! – hangzott ekkor egyszerre húsz oldalról, s puskás, lándzsás emberek ugráltak elő, mintegy ötven lépésnyi távolban körülfogva a szekeret, de közelebb egy sem jött, csak onnan kiabáltak, hogy egy lépést se tegyen senki tovább, mert lelövöldözik!

János gazda előkapá erre a szóra a szekérderekből a hosszúnyelű rézfokosát, s felállva a bakra elkiáltá magát:

– Gyertek hát no, aki lelketek van, ha velünk akartok kikötni! Vitézlő uram, fogja azt a puskát; aki hozzánk nyúl, halál fia! Ti gyalázatos kupcihér lókötők, nem szégyenlitek a fejedelem követét megtámadni? aki az egész országért és így tiértetek is fut, fárad, mint egy marha! De csak ide merjetez jönni, mind kettőbe hasítalak!

A puskások nevettek János gazda beszédén és egy sem jött közelebb.

– Tedd le azt a fokost öreg – szólt közbe Paskó csitítva, s a körülállókhoz fordulva monda szelíden:

– Jöjjenek hát kegyelmetek szaporán, s vigyék el, amim van. Száz talérom van magamnak, azon osztozzanak meg Isten hírével, csak az ajándékokat ne bántsák, miket a fővezértől a fejedelemnek hozok.

E szavakra egy vén székely – ki úgy látszott, hogy a többiek szája volt – megszólalt nagy mosolyogva:

– Nem vagyunk mi zsványok és fosztogatók, fiaim. Nem is azért állítottunk meg benneteket, hogy kiraboljunk, hanem csak maradjatok ott szépen, ahol vagytok, fogjátok ki a lovaitokat, s ne iparkodjatok egyikünkhöz sem közelíteni, mert meglövéldözünk.

– Hát mit csinálnak itt kendtek?

– Kordont csinálunk, jó uram, ha nem bánja. Brassóban kiütött a mirigy, nehogy odább terjedhessen, jónak láttuk elfoglalni minden utat, ami kifelé hoz, s innen ugyan egy tappot sem mennek kegyelmetek, amíg a kontumáciát ki nem állták.

– Hol? Itt a szabad ég alatt?

– De majd adunk be gallyakat, építhetnek belőle sátrat maguknak.

– S meddig kell itt maradnunk?

– Nem tovább, csak negyven napig.

– De az Istenért, gondoljátok meg, barátaim, én a legsürgetősebb üzenetekkel jövök a portáról, miktől az ország sorsa függ, mikre nézve negyven óra is halálos késedelem, nemhogy negyven nap.

– Hát hisz az üzeneteket mondja el kegyelmed nekünk, majd mi odább adjuk. De kegyelmed itt marad lovastul és huszárostul.

– Tudósításomat csak a fejedelemnek magának szabad hallani.

– Már hiszen, ha olyan fontosak a kegyelmed üzenetei és olyan titkosak amellet, hát megteesszük, hogy idehívjuk a fejedelmet, beszéljen vele kegyelmed, de innen ugyan negyven napig meg nem mozdul.

Paskónak tetszett a bohó ajánlat; gondolva, hogy ha a fejedelem megtudja sajtószerű helyzetét, majd sietni fog őt abból kiszabadítani, ráhagyta, hogy küldjenek hát mentől előbb gyorsfutárt Fehérvárra, aki hívja oda a fejedelmet.

A jó székelyek szót fogadtak hűségesen, s kiválasztva egy jó lovas legényt szájába rágták jól a szót s útnak eresztették.

Azzal nekifogtak, elkezdtek nagy cövekeket faragni, s ötven lépésnyi átmérőjű körben sűrűen körülkarózták Paskó szekérét.

– Hát mit cselekszenek kendtek? – kérde János gazda.

– Majd meglátjátok, fiaim – felelt a furfangos öreg. – Nem szeret nők, ha éjszaka szerét ejtenétek a megszőkésnek, hát majd csak elejét vesszük annak.

S azzal hosszú fűzfavesszőket vagdalva nekiálltak, körülfonták embermagasságú sövényvel a lefoglalt utasokat, betüskézve a sövény tetejét, hogy át ne mászhassanak rajta, s úgy strázsálták őket a rögtönzött vesztegintézetben, még csak egy ajtónyílást sem hagyva rajta, amelyen valaha kijöhessen az ember.

– Hát mi *itten belül* mivel fogunk élni? – kérde János gazda igazán aggodalomba esve; míg gazdája megadta magát sorsában, elővett egy kötet Horatiust s csendesesen olvasgatott.

– Lesz gondunk rátok – biztatá az öreg, s azzal egy hosszú dárdat előfogva, annak a hegyére feltűzött egy derék cőkös cipót, s azt átnyújtva a sövényen, odainté a vén szolgát.

– Nesze, fogjad, de vigyázz, hogy a dárdához hozzá ne nyúlj, mert a vasa meg van tüzesítve.

Az ugyan nem volt megtüzesítve, hanem csak azért óvta a vén székely a Jánost a hozzányúlástól, nehogy a pestis azon keresztül találjon elragadni.

János szép óvatosan levonta a kenyeret a dárdáról, s odavivé az urához, mire Paskó egy félkoronás tallért adott a kezébe, hogy adja meg az árát a kenyérnek.

János odajárult a sövényhez, s fogván a tallért, monda az érdemes öröknek:

– Ehen van ez a darab pénz, fogják kentek azért a cipóért, nem kívántuk ingyen! – s azzal áthajítja az ezüstpénzt.

Hát egyszerre kilenc dárda hegye szaladt neki a sövényen keresztül, csak alighogy elugorhatott előlük, s a vén székely nagy haraggal támadt reá fenyegetőzve.

– Elviszed a pestises pénzedet, te gyilkos, országháborító! így akard te az egész székely nemzetet megmérgezni egy tallérral? rajta, komék, targallyt kell gyorsan erre a gyanús pénzre hordani, s tüzet rakni rajta, mielőtt elterjedne róla a mirigy.

S tüzet raktak a tallérra.

– Így ám, fiam – szólott az öreg. – Ez meglévén; és ide mihozzánk többet semmit át ne hajíts, mert magatokat égetünk meg. A pénzed majd, ha kiállottad a kontumáciát, kikaparhatod innen a hamuból; ne félj, senki sem viszi el.

Ezen tárgy fölött azután János gazda és a székely atyafiak között hosszú perpatvar támadt, mely a késő éjszakáig elhúzódott, János nem kevésbé győzvéen szóval, mint a komék, s ámbátor annyira ment a dolog, hogy a vitatkozó felek egymást szásznak és góbénak kezdték csúfolni, tettlegességekre mégis nem kerülhetett sor, miután Jánosnak több esze volt, minthogy egymaga száz embert megrohanjon, ő maga pedig biztosítva volt pestises hírével fogva attól, hogy valaki kezeit rávesse.

Ilyenforma mulatság közt telt lassankint az idő.

Aki tudja, hogy Brassótól Gyulafehérvár nem egy szaladás, elképzelheti, hogy míg a fejedelem megtudhatta követe szorult helyzetét, addig annak meglehetősen ideje maradt az elmélkedésre.

Valljuk meg őszintén, hogy a szegény magyar úr diplomatikus gondjaival nem csekély arányban állottak a férji aggodalmak is, hogy szinte bajos volna meghatározni, melyik okozott neki nagyobb nyugtalanságot.

Mindig az állt előtte, hogy feleségét betegen hagyta, s ha még csak a betegség lett volna a legnagyobb baj! Akárhányszor elgondolá magában, mint fog egyenesen Gyulafehérvárra hajtani, hogy keresi fel a fejedelmet legelőször, s mit fog neki mondani; de midőn azon helyre érkezett, ahol az országútról egy kis jegenyefákkal beszegett út letér, az ő eszméi is letértek vele; azon vette észre, hogy otthon van.

Százfelét gondolt azután, mint fog a szép fiatal nő kedvesen, kedélyesen eléje futni, s őt átölelni, csókjaival elhalmazni, vagy tán fekszik most is betegen, s a vizionlátás után eped, s mint fog meggyógyulni férje egy szavától. Oh, miért nem siethet, hogy orvosságát megvinné?... Azután mindegyre borúsabb gondolatjai jöttek; hátha nagyon beteg, s ő csak a haldokló ágyához érkezik haza, hogy végsóháját felcsókolja

ajkairól? hátha meg is halt, s ő csak sírhalmát fogja feltalálni?... Arca mindegyre sötétült, a ború nem volt magában elég, a villámnak is meg kelle jőni. Hátha amíg ő eped, vágyódik és szeret, addig annál, kiről gondolkodik, emléke feledve van, s míg a rossz fátum őt e kelepcebén fogva tartja, az tán egy bűnös boldogságáért történik, ki nevet akkor, amidőn ő zokogva sír!... Homlokán mély barázdát vontak a ráncok, szemei mereven néztek maguk elé, arca mindegyre sötétült; mignem János gazda, megszánya gondolataitól gyötört urát, meg nem szólalt mellette: „bizony szép idő van ma.”

Mintha tudná a jó öreg szolga, hogy az urának jólesik, nem szűnt meg vigasztalni a maga modorában, s erőt véve a természetén, elkezdte az asszonyáról beszélni:

– Hiszen ne búsuljon vitézlő uram, nem lesz a nagyasszonynak semmi baja; majd meglássa, hogy olyan egészséges lesz, mint a makk, mire hazaérünk.

(Pedig azt tartom, nem sokat törődött volna vele az öreg, ha valami szép természetes úton-módon megszabadult volna tőle a ház.)

Paskó restellte, hogy szolgálja észrevevé nyugtalanságát, s iparkodott türelmesen várni, míg a fejedelem kiszabadítja ez önkénytelen vesztelésből.

Már három nap múlt el; a kordonra rendelt székekelyeket Küküllő megyei magyarok jöttek felváltani, aminek János gazda végzetlen örült, mert ezek kevésbé voltak garaboncsások, hagytak beszélni magukkal, közel engedték az embert menni, később pedig igen jó tüzelőnek találva a székekelyek által font sövényt, azt szétszedték, és feltüzelték, sőt utoljára János gazda még egy ismerősére is talált köztük, egy emberre, aki éppen Paskó helységében lakott, s odament hozzá beszélgetni.

– Adjon Isten, János gazda! Hát megint Törökországban járt? már azt hittük, vissza sem jön többet urastól együtt.

– Űm. Talán nem is kellünk már idehaza?

– Bizony nem tudom én.

– Mikor volt kend a kastélyban? Nem beteg-e az asszony?

– Van eszében, hogy beteg legyen. Amint kendtek kihúzták a lábukat a házból, olyan dárídót csapott, hogy hetedhét országra szól, még tán most sincs vége a dínomdánomnak. Egyik vendég a másik kezébe adja a kilincset, s a hegedű ki nem kopik a házból.

– No, ez szép lesz – dörmögé magában János, s odasomfordált az urához, ki türelmesen ült a rögtönzött góré alatt.

– Vitézlő uram, ugyebár, ha innen szabadulunk, csak egyenesen Gyulafehérvárra megyünk?

– Hova mennénk máshová?

– Hogy nem teszünk egy ugrást Majosfalva felé?

– Nem tudom, János. Ahogy az idő kiadja. Mért kérded?

– No, merthogy idáig is nagyon sokat késtünk, s tudja kegyelmed, hogy a fejedelem milyen hirtelen haragú, megdorgálna érte, ha megtudná, hogy elébb hazamentünk. (János gazda, mikor az uráról beszélt, mindig odaértette magát is.)

– Igazad van, János. Nem megyünk haza. Ráérünk azután is.

János gazda megint visszament az ismerőséhez beszélgetni, ha nem tudhatna-e ki tőle még más egyebet is.

– Hát mi újság még odahaza? – kérde az ismerőstől.

– Nincs minálunk semmi egyéb, mint hogy a ludak mezítláb járnak; kend mondhatna valamit, mert messze földet bejárt. Megtanult-e kend olaszul?

– Én? Hát már minek tanultam volna én olaszul?

– No, mert akkor nem tudom, hogyan beszél kend odahaza az új lakájjal.

– Új lakájjal? – kérde elbámulva János.

– No, mert azalatt a nagyasszony kend helyett olasz lakájt fogadott. János gazda sóbálvánnyá meredt.

– A biz a – folytatá az ismerős –, senki sem tud azzal beszélni, csak az asszony maga.

– Milyen? – kérde János véghetetlen szomorúsággal.

– Bizony furcsa képe van annak, se bajusza, se szakálla, tarkabarka öltözete, farka van neki a fején, piros harisnya a lábán, hosszú, menyétszín fecskefarkú köntöst s hupikék plundrát visel.

Jánosnak egy mentő gondolatja érkezék.

– Hallja kegyelmed: ember az? No, mert madár is van ám olyan, aki majd úgy beszél, mint az ember.

– Szép madár, aki a falubeli lányokat mind elbolondítja pántlika-osztogatással.

De János csak váltig nem tett le a gondolatjáról.

– Hát mondja meg kend, mivel él?

– Az még csak furcsa. Nyersen eszi a halat, olajjal a salátát, s délutánonkint gombostűvel horgássza a tóban a nagy zöld kecskebékákat; azokat nyúzza, süti, azt mondja, kendet is rákapatja, csak hazajusson.

János gazda olyan képet csinált, mint aki tüsszenteni akar, aztán nem jön; sehogy sem tetszett neki az újság. Visszasompolygott a gazdájához, s addig-addig settenkedett körülötte, míg szerét ejthette, hogy belekössön.

– Vitézlő uram! Mégiscsak furcsa ám az, hogy az ember elmenjen a maga háza mellett anélkül, hogy csak egy órára is betekintsen, ha nem beteg-e a felesége, nem történt-e valami baj a gazdaságban, ez, amaz s más efféle.

– Biz az furcsa, János gazda.

– Már ha én vitézlő uramnak volnék, én meg nem állhatnám, hogy félre ne térjek egy kicsinyt Majosfalvára; nem sok időre, csak úgy egy órára, vagy mi.

– De hisz az elébb mondtad magad, hogy a fejedelem meg talál haragudni érte.

(Még akkor nem tudtam, gondolá magában János, hogy olasz inas került a házhoz.)

– Hiszen nem fogja azt megtudni. Majd olyan szépen letérünk az útról, hogy senki sem veszi észre, s mégis elébb ott leszünk, mint a fejedelem várna.

– Majd meglássuk.

Ez órától fogva János sokkal nyugtalanabb volt, mint gazdája; elhagyta álmot és étvágy.

Hetednapra érkezett vissza a székely futár, kinek a fejedelmet Radnóton kellett fölkeresni, s mint Paskó előre látta, vele együtt jött a fejedelemnek is egy hadnagya parancsul adva a vesztegzár-őröknek, hogy követét kivételképpen bocsássák szabadon; ami legottan meg is történt.

Pihenés nélkül hajtattott a megszabadult Paskó előre. A mellé adott hadnagy nem bírt vele érni, s még fele úton kidúlt. Csupán János gazda győzte ki az éjen-napon keresztül folytatott sietséget, s úgy segített a váltott lovakat befogni, s az ostort elnyűni rajtuk, mintha neki még több oka volna a sietségre, mint urának.

VIII. Meglepetések

Úgy történt.

Amint az országútról a jegenyékkal beszegett út túl Szebenen letér, a Paskót vivő szekér elhagyta a főutat, s mire Paskónak eszébe

jutott volna tiltakozni, már közelebb jártak Majosfalvához, mint az országúthoz, s azután nem volt kedve visszatérni.

János gazda az első hírhallásra jobbnak hitte, hogy ura ne érkezék hamarabb haza, mint megérkeztének híre; de az olasz lakájról hallomás egyszerre kiölt minden keresztyéni és felebaráti érzelmet szívében, most már azt kívánta, hogy bár minél nagyobb iszonyatra jutnának haza, s lenne ölés, gyilkolás a házban.

Amint a falu alá értek, hegedűszó kezdé fülelő érzékeit ütögetni, melyre meg nem állhata, hogy vissza ne forduljon a bakról, urához szólva:

– Hallja csak, vitézlő uram, hogy megbúsulnak rajtunk itthon!
Paskó mosolygott.

– Hát csak nem kívánod, hogy az egész világ minket gyászoljon, s még a korcsmában is megtiltsák a hegedülést, mint a nagyszebeniek tették, mikor a küldöttségüket Apafi Mihály uram megnádpálcázta?

– Kocsmákban? – kérde János, nagy szemeket meresztve.

– Igen, igen. Mert hisz itt a faluvégi csapszékben hegedülnek.

– Igaz biz az – monda János, most az egyszer nagyon felsülve.

Néhány perc múlva a kastély udvarára robogott a hintó. János minden ablakon egy megriasztott lovagot várt kiugróféلبen látni, s minden ajtóból egy tarkabarka olasz lakájt lesett; mindezek helyett az úrnő maga állt az erkélyen egyedül, s férjét meglátva, lefutott eléje, úgy, ahogy őt Paskó képzelé magának: frissen, kedvesen, kedélyesen nyakába borult az érkezőnek, s csókjaival halmozta el, ezer örvendestes kérdést intéze hozzá, s magánkívül volt örömeiben. János gazda megszégyenülve csókolt neki kezét.

A boldog férj, szép nejét átölelve, termeibe távozott.

Csak egy órát ígért magának az otthonlételre, s ezalatt mennyi mondanivalója volt neki, s mennyi éreznivalója szívének! s választhat-e az ajk csók és beszéd között, midőn hosszú távollét után egy rövid órára van bízva minden boldogsága?

A nő nyakában csüggött, mellette ülve a kereveten, s szerelmes tekintettel nézett szemeibe. Sohasem volt oly szép, mint most.

– Szólj és ne kérdezz; miért maradtál oly sokáig távol? miért nem izentél? álmodni, nyugtalankodni hagytál magad miatt, egy szóval sem tudósítva jó vagy balsorsod felől.

– Oh, kedves nőm, borzalmas utakon jártam én. Ha Isten keze nem oltalmaz, százszor is ott lehetett volna vesznem. Igazad volt, midőn

nem akartál velem jöni. Hányszor gondoltam a szorongattatások óráiban borzalommal arra, ha te is velem volnál! s vigasztalt az a gondolat, hogy te ekkor nyugodtan alszol csendes hajlékunkban, s nem tudsz semmit azon rémekről, amik engemet környeznek.

– Rosszul gondolád. Én minden éjjel vérpaddal, viharral, tengervésszel álmodtam, ott látva téged. Tengeri kalózok üldöztek, s te futottál előlük idegen partok felé.

– Lám, minő csodák vannak a természetben: míg te vérpadon, viharos tengeren láttál engem, én valóban ott voltam. Sztambulba érve le akartak fejezni rögtön, s csupán Kucsuk basa közbenjárása mentett meg a haláltól; a nagyvezér, kinek pártfogására számítottam, éppen akkor Candia szigetének ostromán volt a velencések ellen; utána kellett mennem, hogy az ország szomorú ügyeit elintézzem vele. Tudod, hogy sohasem voltam még tengeren, s amint ekkor életemben először hajóra szálltam, hogy Candiába vitorlázzak, valami kimondhatatlan szorongás fogta el érzéseimet; testem, lelkem tehetetlenné vált s oly oktan halálos aggodalom fogott el, mintha sohasem kellene többet a szárazföldet látnom. Alig tűnt el szemeim elől a part, mielőtt a másikat megláthattam volna, egyszerre nagy vitorlák tűnnek elő a láthatáron, s egyenesen felénk tartanak; a török gálya hajószíjai, mely engem szállítot, erre rémulten kezdtek kiáltozni: „A velencések, a velencei hajók!” s felhúzza minden vitorláikat hanyatt-homlok kezdtek előlük rohanni, mint akit veszteni visznek. Amazok üldözőbe vetek bennünket, s a mi gályánk, bármint erőttük is, mindig közelebb kezd jutni az üldözőkéhez, kik szüntelen ott cirkáltak Candia körül, s minden török hajót elfogtak, ami arrafelé tartott, s számot sem véve a rajtuk levő emberekről, rendesen el szokták azokat süllyeszteni. Nekünk is így kellett volna járnunk, mert miután hat óra hosszat futottunk előlük, dél felé szélcsend kezd lenni, úgyhogy mind mi, mind üldözőink megálltunk a tenger közepén, csak olyankor tehetve egy-egy ugrást, midőn egy elsikamló szellő vitorláinkba kapott. A török nép ordítva hánytá magát arcra, szelekért könyörögve Istenéhez; estefelé megsokallta a próféta hívei rimázkodását, s küldte ránk egy olyan zivatart, hogy egy pillanatban a tenger fenekére vetett, másikkban a felhők közé hajított bennünket a hullám. Árbocaink, vitorláink összetörték, hajónk minden eresztékeiben recsegett-ropogott, hogy azt hittem, szerteszét fog menni. A hullám keresztülcsapkodott rajtunk, kioltva minden tüzet a hajón s facsaróvá áztatva mindnyájunkat.

Hajh, mennyiszer áldottam magamban a mi jó sáros országutainkat, nem repül azokon a szekér! Három napig hányt-vetett bennünket a zivatar mennykőhullás, felhőszakadás közt, nem világította a nap az eget, csak a villám; hallottuk sokszor a hullám ordítását, amint a tengerből kiálló fekete sziklákhöz csapódott, s Isten őrzött, hogy ott nem vesztünk mi is. Negyednapra tisztult fel csak az ég felettünk; üldözőink hajóhadát is szétszórta ugyan a vihar, de minket is egész az egyiptomi partokig elvert. Ott kénytelenek voltunk hátrahagyni megroncsolt gályánkat, s tizenkét napig bujdosunk ellenkező szelekkel küzdve egy korhadt dereglyén, míg Chous és Cyprus szigeteket érintve Candiába eljutottunk.

– Szegény, szegény férjem... – szólt Berta, szép sima kezeivel hízelgően cirógatva végig férje arcát, s lecsókolva homlokáról a barázdákat, miket a viszontagságok emléke arra vont. – De úgy hiszem, nem jártál hiába, s ezen utad, reményem, utolsó volt Törökországba?

– Jó gyermekem, utolsó utam az lesz, amikor ott marasztnak, s mind e küzdéssel nem nyertem egyebet, mint egy rövid hónapot a készülésre, egy hónap múlva ismét ott lesz az ország, ahol elébb.

– Hogy érted ezt?

– Országos gondok, gyermekem, mik csak untatni fognak.

– De ha én szeretném azokat ismerni.

– A szultánt arra kértük, hogy vagy engedjen el az adóból annyit, mennyit Haly basa falvainkból beszéd, vagy tiltsa el azt attól. Erre ily különös választ nyertünk a dívántól: hogy ám szedjük be mi az adót azon falvakból, mik a váradi basa keze ügyébe esnek, a többit pedig engedjük a török basáktól beszédetni Erdélyben, azután ne legyen többet gondunk az adófizetésre.

– Nos? hisz ez nagyon jól van. Így leráztátok a gondot vállaitokról.

– Látod, hogy nem érted! Mi, Erdélyország rendei, mi, szabad egyesült hármas nemzet, megengedjük, hogy török-tatár hajtsa végre határozatait országunkban! Inkább fizetünk kétannyit! Fejünk meghajol hatalma előtt, de orcánk meg nem pirul, uraljuk, de nem szolgáljuk!

A szelíd ember egészen tűzbe, indulatba jött ezeket mondva.

– Hisz azért ne légy haragos – csitítá őt mosolyogva a hölgy. – Én nő vagyok, nem látok oly mélyen az ügyekbe. Mit fog tehát tenni a fejedelem?

– Ki fogja fizetni az adót egy hónap alatt az utolsó fillérig, s többet meg nem alázza magát, hogy kérjen ott, ahol kigúnyolják kérelmét.

Adtunk török uramnak kardcsapásokat is a maga idejében, tudunk adni pénzt is s nem halunk bele.

A csendesvérű embert ez egyetlen gondolat volt képes hőssé varázsolni. Ilyenkor ő bátor, lelkesült, vakmerő volt – még feleségével szemben is. Azt gondolta, most is a török szultán előtt áll.

– Igen, kedvesem, de ha a fejedelem nem szedheti be a falvakból az adót, honnan kerül elő annyi tömérdek pénz?

– A föld alól, ha nincsen másutt! De lesz. Fizetni fognak a szabadalmas városok. Fizetni fog a nemesség, a főurak, én is, más is. A becsület több, mint néhány ezer tallér... Most jut eszembe: nem izent valamit Thúri László, míg odavoltam.

– De igen. Azt izené, hogy felmondott tőkepénzedből ötezer arany mindenkor rendelkezésedre áll. Képzelheted, minő örömem volt rajta. Rég fáj a szívem egy oly függő hintóért, minő Bánfi Dénesnének van, s a múltkor Teleki Mihály ötvöse gyönyörű ezüstitálakat aranyozott, mik nekem úgy megtetszettek.

– Édesem, – szolt Paskó, ki lelkének azon egyetlen gondolatjában volt erős, mely a közügyeket érdekelné – tégy le örömeidről, mert a felmondott ötezer aranyból nem fog telni sem függő hintóra, sem ezüstitálakra. Az másra van szánva.

– Talán éppen az adófizetésre? – mondta Berta kedvetlen ajk-pittyesztéssel.

– Úgy van – szolt szárazon Paskó, s azzal felkölt neje mellől, s indult kifelé.

– Hová készülsz? – kérde a nő visszatartva férjét kezénél fogva. – Egy órája, hogy megjöttél, s már elhagysz. No, maradj. Nem fogok országos dolgokról kérdezősködni többé. Látom, hogy olyankor kedvetlen vagy.

Paskó erre elővonta zsebéből nagy gömbölyű, zafirokkal kirakott óráját, s megnézve rajta az időt aggódva monda:

– Sietnem kell Fehérvárra, a fejedelem tudja, hogy útban vagyok, s neheztelni fog, ha itthon töltöm az időt.

– Ne siess oly nagyon; maradj legalább ebéden itthon, hisz a fejedelem sem kívánja, hogy az útban ne ebédelj: ha most elindulsz, őt is éppen asztalnál kapod, s tudod, hogy olyankor mindig haragszik, ha háborítják. Ne készülj hát, a rossz hír úgyis elég jókor jön, ha nem siet is.

Paskó mentegetőzni akart.

– Nem csupán evégett van a sietségem, hanem egy különös ügy van a lelkemre kötve a szultántól, melynél a legkisebb halogatás nagy bajt okozhat.

– Minő ügy az? – kérde Berta úgy belekapcsolva magát férje nyakába, hogy az nem mozdulhatott tőle.

– Lásd: az imént fogadtad, hogy nem fogsz kérdezősködni tőlem.

– Nem országos titkokról, de te magad mondád, hogy ez magányos ügy.

– De rám bízott titok, amit senkinek sem szabad megmondanom.

– Hát idegen vagyok-e én? Hát van nekem titkom teelőtted? Te engem megvetsz, lenézesz; oh, ezt nem érdemeltem.

Paskó, látván, hogy neje elszomorodott, egészen ellágyult.

– Minő bohó vagy te! Pedig oly érdektelennek fogod találni az egész esetet, ha megmondom.

– Mindegy; engemet nyugtalanít az, hogy te titkolózol.

– Az egész dolog annyiból áll, hogy egy magyar nemes, kit a tatárok elfogtak, a fogságból egy rabtársát hazaküldte, hogy az vagyonait eladva őt váltsa ki, s azon ember nemhogy kiváltotta volna jötevőjét, hanem gyermekeit elűzte jószágukból, s azt mint megürültet, felkérte a fejedelemtől. Most azonban a fogságában nyomorultul eléktelenített férfi Kucsuk basa által kiszabadítatva ugyane török úr közbenjártára a dívánhoz folyamodott, hogy őt igazaiba visszasegítse, s erre adott nekem a szultán titkos utasítást a fejedelemhez, hogy azon embert rögtön vasra verve küldje fel Sztambulba a nagyúr elé.

– Hogy hívják azon férfit?

– De hát mi szükség azt tudnod?

– Csak, hogy ismerem-e?

– Biztosítlak, hogy hírét sem hallottad soha: Pozsgai Ferenc.

Ha Paskó e pillanatban felesége arcára tekintett volna, látandá, mint elváltozott annak színe; de a másik pillanatban újra mosolygóvá lett az; a hölgy elővette minden bűbajos hatalmát a női csábnak, hízélgés, rábeszélés által annyira bírta férjét, hogy még egy kis órát engedve magának otthon maradt családi körében, átengedve magát rég nem élvezett örömeinek.

De ez óra alatt sem az ízletes étel, sem a gondúzó bor, sem a mosolygó hölgy csókja nem esett jól neki, valami titkos gondolat megmérgezte minden örömét, szüntelen azt súgva lelkébe, hogy nem

jól cselekszik, amidőn hivatalos kötelességét meglopja, hogy otthon egyék, igyék s feleségét ölelgesse!...

János gazda ez idő alatt összevissza járt minden szobát, tornácot, pitvart, mint az ordító oroszlán, keresve, hogy kit egyen meg?

Csak egy akkora olasz lakájt talált volna, mint a kisujjam, vagy csak legalább egy cipőt, egy harisnyát belőle! Sehol semmi nyoma. A cselédségtől sem akart kérdezősködni, nehogy azt gondolják, mintha őt ez az ember érdekelné; azok pedig úgy látszott, azért nem szóltak neki, hogy el ne rontsák a meglepetést.

Amint ekként bujdosnék szobából konyhába, konyhából pitvarba, egyszerre felpattan egy ajtó, melyet ő is éppen akkor készült kinyitni, s szinte orron üté a jó János gazdát.

– Che bestia! – kiálta a szemközt jövő, még neki állván feljebb, hogy az ajtóval megütötte kollégáját. János gazda is pedig nem vala rest, hanem mintha tévedésből tenné, olyat hágott a sarkantyús csizmájával az ellenség tyúkszemére, hogy ez majdnem a padlásig ugrott kínjában, s azzal bevágta rá az ajtót, s csak úgy szidták egymást zárt ajtón keresztül egyik olaszul, másik magyarul.

Ez volt az első összeütközés a két érdemes férfiú között.

Innen dül-fúlva haragjában lement János a konyhába, ahol a cselédek számára szoktak főzni, elkülönítve az úri konyhától, s szokása szerint odament a tűzhelyhez, melyben láncra akasztva fortogott egy nagy rézüstben valami; azt a bennlevő kanállal megkavará, s nem ismerve rá sem színéről, sem szagáról, kérdezősködve fordult az egybegyűlt kukta, béres és szolgáló néphez:

– Mi ez?

– Hát hal, meg hús, meg gyömbér, sárgarépa, tatárka, földimogyoró, aprószőlő, kenyérmorzsa, meg paradicsomalma.

– Űm. Jó lehet ez. Ettem én ennél furcsábbakat is Törökországban. Hát ki tanított benneteket erre?

– Nem látta még kend? nem találkozott vele?

– Nem én, fiaim, senkivel ezen a földön – felelt János farizeus pofával.

A cselédek összenevettek, s integettek egymásnak, hogy senki se szóljon.

– Hát aztán ebből esztek ti valamennyien?

– Igen ám; még akkor is csak az kap belőle, aki a nevét ki tudja mondani.

– Hát hogy híjják?

– Olla potrida.

– Olla potrida? Könnyű azt megtanulni, hát miért ne tanulnók meg?

Ezzel a szóval kivéve a főzőkanalat az üstből, műértő képpel néhány cseppet meríte rá a kérdéses főzeményből, s megkóstolá szakértő arcfintorgatással.

– Valamit kifelejtettek ebből... A bizony... Nincs megadva sava bors... Tudom már... Hozzatok egy kis paprikát.

S azzal belerántott két tele kanál jó piros törött borsot az olla potridába János, s befedve azt a fedővel hagyta főni és leült maga egy szegletbe, mint aki semmit sem vétett.

A cselédek lakatot vetettek a szájukra, nem akarván elrontani a mulatságot, melyet János és Gondolfo (így hitták a legényt) legelső találkozása okozni fog nekik. Azt János arca el sem árulá, hogy már a találkozás megtörtént.

Nemsokára ebédre csengettek. Begyülekezett az egész cselédség, körülülték a hosszú keresztlábu asztalt, tudtára adván Jánosnak, hogy az első hely, mely máskor őt szokta illetni, most magasabb rangú egyéniség számára van felhagyva.

– Elülök én akárhol – szolt jámborul János, s mindenki bámulátára csendes vérrel húzta meg magát a pad végén, saját maga faragta karosszékét, melynek támasza annyi idő óta az ő dolmányától volt fényes, átengedve másnak.

Végre belépett a várt egyéniség, feltett sipkával s felsőbbbséget éreztető tekintettel leült az asztalhoz, s míg a többiek ájtatosan felkelve, leszedett süveggel mondták el az asztaláldást János gazda után, azalatt ő egy szép marsot dobolt el a cintányérján egy késsel és egy villával.

Ezzel leemelték az üstöt a láncról, s feltették az asztal közepére. Gondolfo levevé róla a fedőt, s gyanúsán szaglálta a kiszabadult párat, mely között idegen elemeket kezd sejtetni; csak miután a nagy merőkanállal megforgatta annak tartalmát egynéhányszor, s meggyőződött róla, hogy minden benne van és semmi azon kívül, kezdett magának kimerni egy jó tele tányérral, gyönyörködve annak cinóberszínű levében, s tulajdonítva azt egyedül a paradicsomalmának.

De mégis pihenteté addig étvágyát, amíg a többiek is szedtek maguknak, mert ilyenkor azon különös gyönyörűsége jutott, hogy előbb jól kimulatta magát a cselédség arcfintorgatásain, kik nyögve

nyelték az ő kedvenc eledelét, s szidni szokták őt miatta, de amit ő mind nem értett.

Most az egyszer azonban nagy meglepetéssel tapasztalá, hogy a cselédség rendkívül vidáman fogyasztja az ételt, s amire legjobban számolt, János gazda nem piszkolja az ebédet, sőt inkább igenis mohón fogyasztja azt, dicsérve szemhunyorogatással szomszédja előtt. Igaz ugyan, hogy csak a húsát válogatta.

– Hozzászoktak a jóhoz, a pimaszok – gondolá magában Gondolfo, kinek asszonya szabadságot adott azt főzetni az egész cselédségnek, ami neki ízlik; s azzal ő is megmeríté kanalát az aranyos lében, s beönté szájába.

Hah! hogy ugrott fel székéről egyszerre düh és rémület miatt, hogy csapta a földhöz a kanalat és ordított, mint akit égetnek, és beszélt idegen nyelvű szavakat, kezeivel hadonászva, a sipkáját összetépve mérgében.

János gazda azt gondolá, hogy a sok szóra felelni kell valamit, s látva, hogy az ember mindnyájukhoz beszél s valamit kérdezni látszik; azt gondolá bölcsen, hogy a lakáj nem kérdezhet egyebet, mint hogy ki tette a paprikát és a vereshagymát a potpourri közé? ő tehát nyugodt lélekkel magára mutatott, és mondta szép csendesen: – Magam la.

Erre Gondolfo felkapta a tányérját, s levestül úgy vágta Jánoshoz, hogy a hátán csorgott végig a leve.

De Jánosnak sem kellett több! nosza felugrott a lócáról, s megragadva a lakáj tarkóját lenyomta annak fejét az asztalra, bele egyenesen a levestálba, s beleverte annak orrát, száját emberül.

– Nesze! főzted – egyled!

E csetepaté közepette megnyílik az ajtó, s maga Berta asszony lép be a cselédházba.

– Mi történik itt? – kérdé, meglátva a tusakodást.

János elereszté erre Gondolfót, s letörölgetve magáról a levest nagy nyugodtan felelt:

– Főzni tanítjuk egymást.

– Kend vén iszákos semmirevaló, még ma elhagyja a kastélyt! – kiálta rá hevesen az asszony.

– Tudom, a gazdámval megyek.

– És többet a kastély küszöbét át nem fogja lépni.

– Az is megeshetik, nagyasszonyom – felelt János.

Berta erre hevesen kezde Gondolfóhoz olaszul beszélni, melyből János bárhoggy mereszté is rájuk szemeit, egy szót sem bírt kitalálni, csupán annyit hallott, hoggy „principé”-t sokat emlegették, s annyit már tudott, hoggy princeps-nek Erdélyben Apafi Mihályt hívják.

Már hiszen, gondolta magában, ha a fejedelemnek adnak is fel, én ott sem leszek más, mint aki vagyok.

Gondolfo, megértve asszonya szavait, rögtön paripát hozatott elő, s felülve rá, elnyargalt; mégpedig nem a főkapun, hanem az angol-kerten keresztül. Berta asszony férjéhez sietett vissza.

*

Félóra múlva útban volt Paskó. Valami nyugtalanságot vitt magával szívében. Oly különös megmagyarázhatatlan érzelm lopózott lelkébe. Alig várta, hoggy Fehérvárt legyen, s gondjai egy részét lerakhassa.

Már késő éjszaka volt, midőn megérkezék. Mégis rögtön sietett a fejedelmi palotába: gondolva, hoggy tán Teleki Mihályt még ébren találja, ki néha reggelig szokott dolgozni szobájában.

A kapuőrök azonban nem akarták bebocsátani a késői órában, mire ő nevét megmondva az udvarnoknak, kérte, hoggy menjen fel Telekihez, és jelentse be őt, ha elfogadja-e.

Az udvarnok nemsokára visszajött két alabárdossal, s felvezeté a követ urat, kit János gazda nyomban kísért, utána hordva a nagy nyaláb írást, melyre szüksége volt.

Bebocsáták a kihallgatási terembe; ott szemközt jött rájuk Naláczai István uram, hat alabárdos és a várporkoláb kíséretében, ki nagy láncokat hozott magával.

– Adja át kardját, Paskó Kristóf uram... – szolt Naláczai.

A megszólított azt hívé, álmodik.

– Én? miért? mit vétettem én?

– Azt én nem tudom. Parancsom van a fejedelem önagyságától, kegyelmedet, amint megérkezik, vasra veretni. Holnap kihallgatást nyrend.

Paskó felemelé méltóságteljesen szép, nemes arcát, s meg nem gyalázta magát azzal, hoggy egy szót szóljon tovább. Szótlanul nyújtá kezét a porkolábnak; az fellakatolta rá a nehéz bilincset.

János csak hallgatott eddig; de amint meglátta, hoggy urát vinni akarják, földhöz csapta írásait, s odaállt a porkoláb elé.

– Én is itt vagyok, hallja!

– Kend mehet Isten hírével – szólt hozzá Naláczi. – Kend nincs az árulásba keverve. Kend csak szolgál.

– Áruló, aki mondja! – kiálta vakmerően a vén szolga. – S ha szolga vagyok is, de hűséges szolga.

– Örüljön kend, hogy semmi baja.

– Én akarom, hogy bajom legyen! Én vagyok olyan bűnös, mint a gazdám, s ha az ilyen embereket a pokolba küldik, én is oda akarok menni.

– Éppen mondani akartam kendnek, hogy menjen oda.

– Ősz vagyok, uram, fehér a szakállam, azért engem ne csúfoljon; hanem vagy csukasson le a gazdám mellé, s veressen engem is vásra, vagy dobassanak ki innen erőhatalommal, mert én ugyan magam jószántából el nem megyek.

Naláczi mosolyogva intett az alabárdosoknak, kik az ajtón a láncokkal terhelt Paskót elvezették, a másikon pedig kidobták Jánost, ki addig meg nem nyugodott, míg a lépcsőkön le nem ráncigálták, s azután sem ment el a palota elől, hanem letette a fejét annak egyik szegletkövére, s ott aludt egész éjjel; fölkelve az első kakasszóra s már hajnalban tudakozódva, ha nem lehet-e még a fejedelemhez fölmenni.

IX. A tanú

János ott várt sokáig a palota kapujában, minden ki- vagy bemenőtől megtudakozva, mikor lehet már a fejedelemmel beszélni. Természetesen kinevették.

– Kend a fejedelemmel akar beszélni? Tán biz a fogarasi várnagyságot akarja elkapni? – monda az egyik.

– Nem az, szegény, csak a cinkotai iccét kívánja behozatni Erdélybe – kötekedék vele más.

– Tréfálkozzatok csak – mondta magában az öreg –, azért én mégis fogok beszélni a fejedelemmel.

S ott várt étlen-szomjan késő délutánig, mikor a fejedelem hirtája a kapu alá gördült, s jól látta, mint ül fel Apafi Mihály bele nagy örömeire egyes-egyedül, senki által nem kísérvé.

János nem sokat törte a fejét az ékesszóláson, hanem egyszerre odaállt a fejedelem fogata elé, s hangos szóval felkiálta:

– Én uram, nagyságos fejedelem! hallgassa meg kegyelmed egy szegény szolgálójának könyörgését.

A kocsis a lovak közé vágott, s azok elkezdtek ágaskodni, mire János elszántan odaveté magát a lovak elé, s belekapaszkodva azoknak zabláiba, indulatosan felordíta:

– Gázoljatok hát rajtam keresztül, ha nem engeditek, hogy a fejedelem meghallgassa a könyörgő szavát! tiporjatok el, de csak a holttestemen át fogtok odább mehetni, mert én meg nem mozdulok innen!

A fejedelem meg volt lepetve a vén szolga merészsége által, s inte csatlósainak, hogy engedjék őt hozzá járulni. Az öreg letérdelt a hintó hágsójára.

– Mi kell? Miért állítád meg kocsimat?

– Mert szobáid, nagyságos uram, zárva vannak oly rongyos ősz szolgák előtt, mint én vagyok, pedig ha megőszített a gond, az ország gondja volt az, s a váradi és nagyszőlősi csatákból több sebhelyet vislek testemen, mint ezek az urak itten paszomántot köntöseikre varrva.

– Jól van, fiam. Mi kell? kihallgatlak.

– Nem jutalomért esengek hozzád, oh uram! Azt azok szokták kérni, akik meg nem érdemelték. Nem magamért szólok, az én egész életem nem ér már egy kiáltást, hanem uramért könyörgök, kit elfogattál, tömlőre vetettél, a szegény szerencsétlen Paskó Kristófért.

– Öreg, egy szót se szólj érte!

– Nem, nem, uram, el nem bocsátalak! – kiálta a vén szolga, megragadva Apafi köntösét – egy ember, ki százszor szembenézett a halállal érte és a hazáért, ki a közügyekért nem kímélte fáradságát, vagyonát, házi boldogságát, ki nem beszélt egyébről, nem álmodott másról, mint hona jóvoltáról, ki a vérpad lépcsőire ment fel, s a bakó zsinagógájával a nyakán beszélt miérettünk, ki tizenhat napig hányatta magát a szélvésztes tengeren, hogy az ország balsorsán könnyebbítsen; megérdemli, hogy midőn hazájába érve tömlőre vettetik, ha meghallgatád azokat, akik vádolták, hallgasd meg azt is, aki mentségére szól; mert ártatlan ő mint az angyalok, s oly tiszta még a legtitkosabb gondolatja is, mint az arany. Én ismerem őt, mert kezemen hordoztam, mint gyermeket.

Az öreg szemeit egészen ellepte a könny; a fejedelem elérzékenyülve szóla hozzá.

– Keljen fel kend. Kend derék szolga. Kár, hogy jobb ura nincsen.

– Sohase szolgáljak jobb urat, oh, fejedelem. Ne hozz ítéletet rá, mielőtt meghallgattad volna. Ezt az ősz fejemet teszem rá, ha csak annyi vétke is van ellened, mint egy ma született gyermeknek; de ha volna is valami vétke, én ugyan nem tudom, mi lehetne az? hisz ő is ember, könnyen hibázhatott; de légy te is ember, oh, fejedelem; jusson eszedbe, mily hű volt ő hozzád, és bocsáss meg neki...

Apafi felemelé a szolgát térdepeltéből.

– Kelj fel előttem, öreg szolga. Te ritka becsületes ember vagy. Íme, ne mondja senki, hogy énelőttem a szegény ember nem olyan kedves, mint a gazdag; holnap reggel jöjj fel palotámba; parancsomra be fognak vezetni a kihallgatási terembe. A vád súlyos, mely uradat terheli, s a tanú fontos, ki ellene föllép: rettenetes tanú! Az ember szíve magáll, ha rágondol is, s borzadva száll Istenhez, hogy hihesse-e amit alig szabad. De én megbecsüllek azzal, hogy szemközt állítalak e tanúval, annyi súlyt adok a te szavadnak, mint az övének. Pedig mondom neked, hogy az ő szavai igen súlyosak. Légy békével addig.

Az öreg szolga összecsókolá a fejedelem kezét, s könnyes szemekkel távozott el a palota kapujából. Az emberek nem tréfáltak többé vele.

*

Másnap korán reggel ott volt a vén szolga a tanácsteremben, még a testőrökön kívül senki sem volt jelen.

Oly hosszú volt neki az idő, míg a tanácsurak mind egyenkint felgyülekeztek s helyet foglaltak a hosszú zöld asztalnál, s beszélgettek közömbös tárgyakról, vagy elhallgattak egészen, s nem hallatszott egyéb az unalmas időközben, mint Sárpataký ítélmester író tollának szomorú percegése a papíron.

Végre nagy zajjal kétfelé nyíltak a fejedelem szobáiból vezető ajtók; s Naláczi István és Teleki Mihálytól kísérve megjelent a fejedelem.

Az urak fölkeltek előtte mind, és meghajták magokat. A fejedelem inte nekik, hogy üljenek le, s maga elfoglalta az elnöki széket. Ott voltak az országtanács legtekintélyesebb tagjai, ott Béldi Pál, Kornis Gáspár, három Bethlen, Kapi, Haller, Lázár, Kendeffy, kiknek komoly arcain remegve tekintte végig a vén szolga, elgondolta, hogy ezen urak előtt ő máskor még köszönni is némán szokott, s most beszédet kell majd előttük tartania.

Apafi inte Naláczinak, mire az eltávozott, s a feszült figyelem közepette az ajtón kívül láncsörrenést lehet hallani.

Még a szívek is halkabban dobogtak.

Megnyílt az ajtó, s két alabárdostól kísérvé belépett a vádlott; láncait kezével emelve, mintha nem akarna azok csörgésével szánalmat gerjeszteni maga iránt.

Nyugodt, komoly tekintete végigjárt az előtte ülők arcain, s midőn legutóbb szolgája arcát megpillantá, szelíd érzelésre vált rajta a szigor.

Az öreget senki sem gátolhatá, hogy oda ne járuljon urához, s annak bilincseit meg ne csókolja.

Paskó távozást intett neki, s maga határozott léptekkel a tanácsurak elé járult, s az asztaltól néhány lépésnyire megállt, úgy hogy a legszélről ülők kezét szoríthattak volna vele, ha akartak volna.

Néhány percnyi szünet után fölállt Teleki Mihály, s éles szemeivel keményen arcába nézve a vádlottnak így kezdé:

– Uram, kegyelmed vitézlő Paskó Kristóf, kinek kezeit pár hónap előtt hálateljesen szorongatók, s kit most láncokkal terhelten látván magunk előtt bámulva kérdezzük: ha kegyelmed-e az, vagy mi vagyunk-e ugyanazok, akik voltunk? kegyelmednek egykor mindmegannyi barátja, rokona, hon- és tiszt társa, jelenleg pedig szigorú ítélőbírái... Abból, hogy kegyelmed mindazokat itt látja, akik kegyelmedet szerették, becsülték, előmozdíták; gyaníthatja kegyelmed, mily súlyos legyen az a vád, mely ellene emelve van, s ha arcaink sápadtságát tekinti, s a lesütött szemeket, melyek kegyelmedre tekinteni nem mernek, előre tudhatja, mily fájdalmas kötelesség az, mely bennünket kényszerít kegyelmeddel ily hangon beszélni, s mily öröm lenne reánk nézve, ha a vád eloszlanék kegyelmed fejéről, és ismét itt láthatnók soraink között ülni.

– Nyugodtan hallgatom vádamat – mondta Paskó –; lelkem tiszta minden bűntől.

– A vétek, mellyel kegyelmed vádoltatik, semmivel sem kevesebb; mint hazaárulás.

Paskó arca felhevült e szóra.

– Engem vádolnak hazaárulással, ki hazámért, fejedelmemért száz alakban láttam a halált, értük megaláztam fejemet az ellenségek legnyomorultabbjai előtt, s bátran emeltem föl, ha ugyan kellett, a legfélelmesebbel szemközt? Kinek csak egy intés kellett, hogy elhagyjam jószágomat, nyugalmas lakhelyem, családi boldogságom,

s menjek vészek, viharok közé, holott élhettem volna nyugodtan a magam kapuin belül, mint a többiek itt Erdélyországban. Nem, uraim, ne vádoljatok engem e bűnnel. Mondjátok meg annak, ki ellenem tör, hogy találjon ki számomra elhihetőbb vádat. Mondja, hogy apámat öltem meg, nevezzen istenkáromlónak, szentségtelennek; távolabb van tőlem mindezeknél ama bűn, melyet kimondani is irtózat nekem.

– A vád éppen azért súlyos, mert ily külszín alól takarja fel a vétket. Midőn kegyelmed kértünkre oly kész volt mindannyiszor a portára menni, olyankor kegyelmed sohasem a miáltalunk rábízott ügyeket sürgetni járt, hanem saját magának alkudta a fejedelemséget; ha a vezérekkel beszélt, azoktól sohasem az adó leszállítását kérte, hanem még nagyobb adót ígért, ha fejedelemmé teszik; s az általunk ajándékul küldött összegeket mindig saját nevében osztogatta ki. Mindezekről pedig oly személy tesz tanúbizonyságot, aki kegyelmed körül mindeneket tud!

Paskó szédülni érzé agyát e vádakra. Lelke nem bírt elég erővel ennyi képtelen ellentétnek megfelelni. Mint a hermelin, mely meg hagyja magát inkább fogatni, minthogy a sárba belemenjen.

– Az csak az Isten – szólt rebegve –; aki mindeneket tud.

– De tudok én is – kiálta közbe, nem tartóztathatva gerjedelmét a vén szolga –; s rágalomnak, ocsmány hazugságnak mondok mindent, és azt kívánom, hogy aki közülünk hamisat mondott, azt az Isten vágja ketté!

Nagy bajba került a testőröknek a tűzbejött öreget elhallgattatni; de e buzgósága szolgálójának új erőt látszott Paskónak kölcsönözni.

– Ennyi vád között, uraim – monda nemes büszkeséggel –, semmi sem sérti annyira lelkemet, mint az, hogy énrám bízott országkincset osztogattam ki magamé gyanánt, a vád többi része csak vért hoz fejemre, de ez gyalázatot! Éppen azon nap, talán ugyanazon órában, melyben ez irtózatossá vád ellenem elmondatott, én családi boldogságomat keserítém meg azzal, hogy ötezer aranyat felmondva adósomnak, abból egyetlen fillért megtagadtam nőm örömeitől, az egészet az ország által fizetendő adó kipótlására szánva.

Apafi és Teleki bámulva néztek Paskóra; a főtanácsos úr szájában megakadt a szó.

– Bizonyára – folytatá Paskó –; ha méltóságok elfogadnák a nő bizonyágtételét férje mellett ily esetekben; nőm legjobban megmondhatná, ha egy szóval eltér-e az állításom az igazságtól.

– Szerencsétlen ember! – sóhajta Apafi, s félrefordítá arcát.

Maga Teleki is oly megzavarodottnak látszott, hogy egy szót sem talált, amit erre mondjon.

– Uraim, méltóságok! – szól Paskó mindig bátrabb hangon. – Én követelem, hogy azon ember vagy ördög, ki engem oly pokoli bűnnel vádol, velem szembesíttessék; hadd nézzek arcába, midőn e vádat szemembe mondja, hadd lássam, lesz-e elég bátorsága engemet látni és ellenem szólani?

– Kegyelmed követeli? – kérdé Teleki mindjobban elhűlve.

– Jogom van ezt kérni.

– Boldogtalan – sóhajta a főtanácsos úr s inte, hogy nyissák meg az ajtót.

Mindenki feszülten nézett oda, düh és harag tekintetével Paskó és az öreg szolgál.

Az ajtó megnyílt, s a tanú, ki belépett rajta, Berta volt, Paskó neje...

– Itt áll a tanú kegyelmed ellen... – szól reszketeg hangon Teleki.

Paskó eltántorult állóhelyéből; fejéhez, szívéhez kapva támaszkodék a melléte álló alabárdos vállaira, a világ elfordult vele, arcán halálos sápadtság terült el; „vigyetek vissza börtönömbé”, hebegé, s összerogyott, mint egy hulla. Élettelenül hurcolták el a teremből. Többen a tanácsurak közül eltakarták arcaikat, nem nézhettek oda; maga a fejedelem fehér volt, mint a fal.

És bizonyára a tanú sem mert maga elől föltekinteni e jelenet alatt, s úgy adta Isten, hogy még a szépség is elmúlt arcáról e pillanatban, oly visszataszítónak látszék, képe megnyúlt, s friss színe helyén szerdes foltok ültek; ajkai szép metszését úgy eltorzítá a dac és nőietlen merészség, s szemeit erős ónszín karikák fogták körül.

Ott állt a terem közepén szemeit lesütve, inkább bűnöshöz, mint vádlóhoz hasonló, s bármint erősíté magát, meglátszott tagjain a reszketés, s csaknem visszaretent, midőn a legelső hangban, mely megszólalt, ismerősre talált.

Jánosé volt az, ki, míg az általános levertség mindenkre látszott hatni, egymaga emelkedék fel, s a tanácsurak elé járulva bátor hangon megszólalt:

– Méltóságos uraim, nagyságos fejedelem! Ámbátor felfordult világ az, amidőn a legutolsó szolgájának kell védelmezni urát tulajdon felesége ellen, mindazáltal az én uramnak, a nagyságos fejedelem kegyelme, nekem, alázatos jobbágynak megengedvén, hogy uram

mellett szívem szerint szólhassak, cselekszem azt; és hogyha nem tudok is ékesen szólani, miként mások, de tudok mondani igazat, s tudom jól, hogy méltóságos uraim ott is megértenek engem, ahol szavam elhal, s csak zokogásom beszél. Mert égre kiáltó és Istent kísértő cselekedet az, amidőn asszony támad tulajdon férje ellen, hogy azt elveszítse, kinek ha még volnának is bűnei, azokat fedezni, rejtegetni volna kötelessége; és nem is cselekedhetik senki így más, mint aki azon kötelességeit rég elfeledte, melyekkel Isten előtt esküdt férjének tartozik, ki bűnnel takarja el a bűnt, hazugsággal fedezi a csalást, hamis esküvéssel mossa az árlást!

– Méltóságos uraim! – kiálta közbe a nő. – Ne engedjenek kegyelmetek engemet e szolgálta által így meggyalázní. Azért, hogy én többre becsültem az ország nyugalmát, mint saját szívemet, megérdemlem talán, hogy én, gyöngé nő, egy cseléd ronda beszédei ellen itt méltóságtok színe előtt védelemre találjak, s ha feláldoztam fejedelmemért férjemet, kit mint embert szerettem, de mint árulót elvetek magamtól, úgy hiszem, jogom van követelni, hogy az áldozatért ne piruljon orcám.

Erre Sárpataky uram kapott az alkalmon, s nekifordult Jánosnak dorgáló szóval:

– Hallja kend, ez nem csárda, nem pitvar, ahol mocskolódni szokás, ha kegyelmednek megengedettett szólni vétkes ura mellett, szójon a dolog érdemére, és ne térjen félre oly dolgokra, amik ide nem tartoznak.

– Kérem – szólt Teleki, Sárpatakyhoz fordulva. – Nem szükség a tanút rendre igazítanunk, mert ha kifogásai vannak az ellentanú irányában, azokat elmondani igen idetartozó dolog. Mi nem bűnt keresünk, hanem igazságot.

– Köszönöm alássan, méltóságos uram – szólt az öreg –, kegyelmedről azt mondják, hogy szigorú ember, de én azt mondom, hogy igazságos is.

– Attól függ, hogy be tudja-e kegyelmed bizonyítani, hogy urának neje bármi tekintetben okokkal bír férjének személyes ellensége lenni. Mert ha ezt bebizonyíthatja, akkor világosan álland, hogy a borzasztó vád csak borzasztó költemény, s visszahull az okozó fejére.

János néhány pillanatig gondolkozék.

– Méltóságos uraim. Én most jöttem messze földről haza. Mindent sejtek, de semmit sem tudok. De engedjenek nekem csak egy hónapi

határidőt, hogy azalatt amaz asszony lépteit szemmel kísérhessem, és én bizonyára mondom, hogy napnál fényesebben be fogom mutatni, hogy ő a bűnös, nem ura.

– Ah, nagyságos fejedelem! – kiálta közbe Berta. – E megalázó örködést nem fogja nagyságod rajtam megtörténni hagyni; egy nyomorult szolga pusztá vádjá miatt, mely vádnak még csak alakja sincs; s ki csak azért gyűlöl engem, mert mint részegest, verekedőt, elűztem házamtól, s azért költ ellenem vakmerő vádak.

– Szóljak, méltóságos uraim? Elmondjam-e, hogy e derék asszony-ság, midőn férje magával akarta vinni, oly beteg volt, alig bírt mozdulni, s amint férje eltávozott, elkezdte a dínomdánomot, s addig el nem hagyta, míg ismét vissza nem tért? elmondjam-e, hogy idegen nyelvű lakájt tart a háznál, hogy senki se érthesse, mikor vele beszél?

Egy pár a tanácsurak közül nevetni kezdett e szóra.

– Nem oly nevetni való dolog ez, uraim – feddőzék a fejedelem. – Ki kell hallgatni, amit mond.

– Engedelmet kérek, méltóságos uraim – szólt Berta –, hogy eltávozhassam.

– Maradjon kegyelmed – szólt ekkor Béldi Pál felállva –; azon vádra, amit kegyelmed férje ellen tett, nagyon természetesen következik az a másik, amit szolgája tett kegyelmed ellen, ezt kegyednek előre kellett volna tudni. Mi tehát, hogy az igazságnak végére járjunk, kénytelenek leszünk a vádlónak hatalmat adni a kegyelmed fölötti örködésre, oly módon, hogy kastélyának kulcsait kezére adva, annak kapuján az ő tudta nélkül senki be nem mehet, és ki nem jöhet az ő tudta nélkül.

– Uraim! – kiálta fel megrettenve a nő. – Ez ember képes lenne engemet meggyilkolni, vagy a házam rám gyújtani, ha udvaromba bocsáttatik.

– Egy szót kérek – monda János, ki nagyon meg volt elégedve a határozattal –, s azzal, úgy hiszem, mind a ketten meg vagyunk nyugtatva. Uram kastélya széles, mély árokkal van körülkerítve, melyen át csak egy hídon lehet a várkapuhoz jutni, és a hídnak szinte kapuja van. Adassék át tehát nekem a hídkapu kulcsa, s legyen a várkapu kulcsa a nagyasszony kezében; ilyenformán sem én nem juthatok a várba az ő akarata ellen, sem pedig más az én tudtom nélkül. Magam a hídon túl egy kis góréban majd ellakom.

– Legyen úgy – hagyá helyben a fejedelem.

– Ah, ez megalázó! – kiálta fel a nő magánkívül.
– Kegyelmed kastélyába fog visszatérni – szólt Apafi –, s abban egy évig felügyelet alatt marad. Addig férjének ügye felfüggesztetik.
A tanácsurak többsége helyesli a határozatot, János kezét csókolt a fejedelemnek, csak Berta asszony sápadt és kékült el bele; oly rút volt e pillanatban, nem leheté ránézni. A fejedelem elé akart borulni, hogy megmásíttassa határozatát, de az kikerült előle, s szobáiba távozott.
Apafi nagy pártolója volt a puritán tanoknak, s ha első bűn volt előtte, amit legkönnyebben hitt s legsúlyosabban büntetett, a fejedelemkeresés, de a második volt a házasságtörés.

X. Az őr

A majosfalvi kastély éppen a legnagyobb tatárjárásnak útjába esvén, akként volt épülve eredetileg, hogy kisebb rablótámadások ellen azt belülről védeni lehessen. Körös-körül egy mély s több ölnyi széles árok övedzé, s ez árkon túl ismét mintegy száz lépésnyire nagy szorgalommal ápolat angol, vagyis helyesebben franciakert foglalta körül a kastélyt, azon XIII. Lajos korában támadt csodakertészeti mintájára, mely egyenesre faragta a fákat, s merev falakat és zsinórral kimért szűk folyosókat épített megcsonkított cserjékből.

A kastély is így volt beépülve, hogy mintegy négy öl magasságyra ablakai nem voltak egyebek lőrésénél, csak a középről felmeredő magas donjonnak voltak nagy gót ívezetű, ónkarikákba foglalt ablakai, s a négy szegleten látszottak kiálló belvedérek, mikről a szabadba leheté látni.

A palotának két oldalán volt kapuja, mik közül az egyik a majorsági szekerek, másik az urasági hintók számára szolgált bejárásul, az árkon pedig egyetlen híd vezetett keresztül, melyet erős, kőből épített portálé őrzött, s előtte egy toronyszerű épület volt rakva, melyet valaha azon célra építének, hogy benne valaki lakjék, aki a hídkapura vigyáz; de ez már annyira kiment a szokásból, hogy tán félszázad óta sem lakott benne senki; tetejéről nagyobbára lekopott a zindely, s a denevérek egészen magukévá tették, ami még lakható volt rajta. Mind a négy oldalán volt egy-egy gömbölyű ablaka, melyen egy közönséges emberi fő kidughatta magát, s bejárását erős vaspántos ajtó őrzé, de melynek szegletét nagyon kirágták a legutolsó toronyőr kutyái, mikor éjszakánkint be voltak zárva, míg gazdájuk a faluban mulatott.

Ezt a szép tanyát választá János gazda a fejedelem határozata folytán magának lakásul, ami valóban nem volt irigylésre méltó állapot, de annál célszerűbb az ő szándokára nézve.

Mikor beköltözött, nyár volt; de azt mérsékelt emberi tehetség mellett is el lehetne előre gondolni, hogy majd egyszer tél is lesz, és akkor hideg fog lenni, s az öreg majd megunja a maga választotta hivatalt.

Az alvilág őrei nem voltak szigorúbbak, mint ő. Aki csak a kastélyba akart jutni, előtte kellett elmennie, s ha gyanús arcra talált, azt oly keresztül-kasul kikérdezte, hogy azt sem tudta, melyik lábán álljon. Este pedig, amint besetétedett, s János gazda elgondolá, hogy immár ideje lesz az alvásnak, megvárta, míg a kastélyban elsötétültek az ablakok, akkor fogott egy darab viaszt, s az urának reá bízott kardját magához véve a kardmarkolatra vésett címerrel lepecsételte a ház kapuit, melyek kulcsai az úrnő kezében voltak, s a híd kapuját, melynek kulcsát ő maga bírta. Ilyenformán minden éjjel szigorú szekvesztrum alá zárva aludt az egész háznép, s János gazda már hajnal előtt fent volt a pecséteket levenni, nehogy okot adjon azoknak erőszakos felszakítására.

Amily bosszantó volt e felvigyázat a ház asszonyára, éppoly terhesnek hívé ő azt magára az örre nézve, s várta szentül, hogy majd ha a tél bekövetkezik, felhagy őkegyelme a strázsálással, s ugyanazért ez időköz alatt oly szigorú életmódot viselt, mint az apáca; még az olasz lakájnak sem volt szabad a kastélyba lépni, s János gazda minden kutatásának sem sikerült kitudni, hogy hol lakik ez antagonistája.

Azonban a tél is eljött, csikorgó hideg napok kezdődtek, meghosszultak az unalmas éjszakák, s az ember még az ablakán kinézni is fázott, csak Jánost nem zavarta mindez. Kifogott még a fagyon is. Az árokból annyi nádat vágott, amennyi elég volt neki tüzelni; s ha nem volt teteje a lakásának, legalább kimehetett rajta a füst kémény nélkül, s ha nyirkos volt palotájának fala és földje, legalább nem kellett féltenie, hogy a láng belekap. Évek óta megtakargatott fizetése elég volt neki élelemre ítéletnapig, s ha egy kenyeret megevett, az tovább tartott neki, mint egy akó bor.

Ilyenformán múlt el a december száraz, szeles, fagyos napok mellett, hó nem esett ez ideig. János gazda ekkor is rendesen egyedül virrasztgatott odújában, mert látogatót nem tűrt magánál, mindenkinen kémet, árulót gyanítva. Éppen esztendő utolsó előtti éjszakája

volt, a várban sokáig fenn voltak, mert sütöttek, főztek az újévre, s Jánosnak meg kelle várni, míg lefeküsznek, mely után lepecsételte az ajtókat, s hazatérve bezárta nehéz ajtaját; nagy tüzet rakván a tornya közepén, leteríté mellé subáját és nekiheveredett, amidőn egyszerre kopogást hall az ajtaján, elébb lassan, azután mindig erősebben, s mintha valaki nevééről szólongatná.

Sokáig hallatlanná tévé a zajt; végre, hogy nem állhatta tovább, fogá a hágcsoját, mely éppen arra való volt, hogy a harmadfél öl magasban levő ablakig felérjen, s azon felmászva kidugá fejét az ablakon, hogy megnézzze, ki zörget.

Ismeretlen embernek találta. Bő szürke köpenybe volt burkolva, csákós kalppal; nagy, kipödrött bajusza volt, hogy éjszaka is észre lehetne venni.

Még ott is elnézte egy darabig, hogy dörömböz az ember ajtaján, s majd a kulcslyukon, majd a hasadékon kukucskál be, s szabódik erősen, hogy nyissák ki neki.

– Hát mit akarsz odalenn, öcsém? – szólalt meg elvégre az öreg.

– Ah! ott van kegyelmed? – kiálta örvendő hangon az ember. – Adjon Isten jó estét kendnek, János bátya! Hát nem ismer kend rám? Én vagyok kendnek az öccse, az édes testvéröccse. Están! A bizony.

– Elhiszem, ha mondod. Hát mi kell?

– Csak eressen kend be, mert megfagyok idekinn.

– Hát minek jöttél ide?

– Ejnye de házsártos kend ma, János bátya. Hogy megigazgat! Sz' nem így kellene kendnek engemet fogadni, az édes testvéröccsét.

– Biz öcsém – szólt János gazda, meggondolva, hogy mit mondjon – nem azért mondom, hogy elbíz magadat rajta; mert azt tudod, hogy nekem hízelkedni nem szokásom; nem is azt tekintve, hogy édes-testvérem vagy; de annyi bizonyos, hogy mindazon emberek között, akiket becsületben tartok, te vagy a legeslegutolsó; hanem hát mi dolgoz velem?

– Ej na. Hát csak ezen járok, s rég nem láttam kendet. Csak nem tagad meg kend magától? ha akarná, sem tehetné, mert úgy hasonlítunk egymáshoz, mint két makk; csakhogy a kend bajusza ősz, az enyim pedig még fekete.

– Hát magad vagy-e? – kérde János gyanúsán széjjelkémelve.

– No, bizony, csak nem fél kend tán tőlem?

– Én félni? Az volna még csak hátra! s hogy éppen tőled féljek!

Már erre a szóra csakugyan leszállt János gazda, s kinyitá az ajtót Estánnak, s be engedte azt lépni a tűz mellé, s mondá neki, hogy akassza fel a köpenyét a szegre.

Ott pedig nem volt több egy szegnél, amelyen a kard lógott.

– Ejnye be szép kardja van kendnek, János bátya.

– Hagyd el azt a kardot, öcsém, beszélj egyébről. Szedd le magadat, s ha ehethnél, hát aludjál; mert én nem adhatok egyebet mint egy veder bort.

– Az is jó lesz – mondta Están, félszemmel mindig a kardot lesve, s még János az átalagot előhozta valamelyik szegletből, aszalatt ő a kard markolatát vizsgálgatta nagy gondosan.

János gazda előhozá a kérdéses edényt, mely is tele volt legújabbban kiforrt új borral, azon minőségűvel, melyből egy pár kupa úgy letesz holmi vékonypénzű legényt, hogy egyik szélitől a másikig méri az utcát, s minden házat a magáénak néz; azt tehát lehelyezé a tűz mellé, odaadott egy fakupát az öccse kezébe, a másikkal pedig maga merített.

– Hát mit csinál Kökényesdi uram? – kérdé az első kupa után öccsétől.

(Ez a Kökényesdi volt a leghíresebb haramiavezér azon időben.)

– Nem tudom – felelt Están. – Mert már régen eljöttem tőle, s most más úrnál szolgállok.

– No, ezt már szeretem hallani. Kivált, ha hinném.

– Elhiheti azt kend. Itt szolgállok, hogy is híják uramnál.

– Sohase törd rajta a fejedet. Az én kedvemért egyszer se hazudj. Jobb, ha iszol; zsivány korodban ugyan jobb borokat is láttál, hanem ezt úgy idd, mint aminek meg van adva az ára.

E párbeszédből annyit gyaníthatunk, hogy Están úr nem a legjobb hírben állt urambátyja előtt.

– No de igyék hát kegyelmed is; különben azt hiszem, méreg van a borában.

„Üm – monda magában János gazda. – Ez a fickó azt hiszi, hogy engem le fog itatni. No, iszen majd móresre tanítom mindjárt.” – Jól van öcsém, hát lássunk hozzá.

Ezzel fogta az egyik kupát, öccse a másikat, s kezdtek fenekére törekedni az átalagnak.

Egy óra múlva üresen állt előttük a veder. A két hős ült mellette tántorítlanul s csodálta egymást. Még csak dalolni sem kezdtek tőle.

Están megcsóválta a fejét, mintha azt gondolná, hogy nem várta volna ilyen kemény legénynek az öreget s azzal fölkel, előkeresett a köpenye alól egy csikóbőrös kulacsot s bátyjára köszöntve monda:

– A magunk egészségére, bátya! Kóstoljuk meg most ezt is.

János látva, hogy Están is iszik, meggyőződött felőle, hogy nincs benne bolondító, s elfogadá a kulacsot.

Tele volt az a legkegyetlenebb lengyel pálinkával, amitől, ha a kozák teleissza magát, elfekszik három nap, három éjjel félholtan, s egy hétig ki nem jőzanul. A kulacs tartalma pedig elég lett volna négy kozáknak.

– Nem rossz – monda János gazda s elkezdte a kulacs vándorolni, s amint az óra lefolyt, egyszer csak üres lett a kulacs is. A két bajnok meg sem rezzent helyében.

– Mármost próbáljunk mást is – szólt ekkor János, felkelve helyéről, s egy magas polcra levett valami kobakot. – Ezt én Törökországból hoztam. Tatárital. Nem bánod meg, ha belőle iszol.

Fertelmes gonosz nedv vala az. Lótejből készült erős szesz, mely végigkarmolja az ember torkát, s beégeti magát a beleibe; tatárok szokták inni, mikor megunták a józanságot, s aki lerészegszik tőle, láncra kell kötni, hogy senkit meg ne marjon.

„Az én bátyám le akar engem itatni” – gondolá magában Están, amint megkóstolta a könnyfacsaró italt; de helytállt neki. Egy kicsit meglódult az agyveleje tőle, de azért bírta magát tartani.

– Egyet mondok, bátya – szólt erre, látva, hogy János ennyi rohamot kiállt –; tud-e már kend dohányozni? Itt senki sem lát bennünket. Ne gyújtsunk rá?

„Későn keltél fel engem leejteni a lábamról” – gondolá magában János, s valami homályos meggyőződés mindinkább gyökeret kezdte verni lelkében, hogy az öccse aligha legjobb szándékkal van iránta.

Nemsokára füstölt mindkettőjük szájában a csibuk megrakva a legfelésegebb basadohánnyal, minővel valaha méheket szédítettek, s rövid idő alatt oly füst támadt körülöttük, hogy ami denevér ezideig megmaradt a toronyban, az is búcsút vett, s boldogabb szállás után látott.

De a két bajvivót meg nem tántorította semmi. Hallgattak már, egy szót sem szólt egyik is. Többé titkot nem csináltak belőle, hogy egymást le akarják részégeteni; végre felállt János, s egy pár opium-pastillt előkeresve egy zacskóból azoknak egyikét a saját, másikat az öccse égő pipájára tévé szótlanul... Egyszerre fehér füst kerekedett rajtuk... János

leráncolta szemöldökeit mélyen, öccse arcába tekintve; míg az elkezdte lassankint halványulni, szemei mindinkább meredten néztek maguk elé, arcán valami őrült, buta mosolygás terjedezett szét, egyszerre kiesett a csibuk a szájából, s ő nyitott ajkakkal esett hátra, mint egy darab fa.

– Mégis te győzted kevésbé – mormogá János gazda, a tűzbe hajítva csibukját, s azzal futott egy nagy kád jéghideg vízhez, ami tanyája szegletében állott, s miután annyit ivott belőle, mennyi egy szomjas tevének elég volna, beleüté abba néhányszor mámoros fejét, s amint lassankint kijózanodva magához kezde térni, fogá a szekérenőcs-edényt, melyet bőrszíjak festésére szokott használni, azzal bekené ősz fürtjeit, nemkülönben bajuszát is jól kisodrá ugyanazon kenőccsel, s akkor feltevé Están kalpagját fejére, felölté annak köpönyegét, a kérdéses kardot pedig felköté oldalára.

Azzal Están öccsét szépen beletakargatá a subába, s feje alá téve tarisznyáját, lefekteté egy szegletbe; mely meglévén, vevé a kulcsait, s felnyitva a toronyajtót kilépett a szabadba, s azzal ismét bezárta a tornyot testvére, ki aludt horkolva, s bizonyosan fel nem ébredett abban az esztendőben.

*

Mámoros ösztön volt-e Jánosnál, vagy ivás előtti emlék azon gondolat, hogy öccsét bizonyosan valaki az ő leitatására fogadta fel? ez eszme lassankint oda fejlett nála, hogy azon valakinek itt kell közelében lappangni; s hogy az bizonyosan valami összeköttetésben álland a kastélybeliekkel.

E gondolattal agyában mívelé a magán elkövetett átalakítást, mely neki annál könnyebben sikerülhetett, minthogy öccse saját szavaiként annyira hasonlítottak egymáshoz, mint egy pár makk; s az éjszaka sötét volt és borongós.

Amint kilépett a szabadba, meglátta, hogy itt friss hó esett azalatt, míg ők odabenn iddógáltak, s a friss havon észrevehetők voltak egy magassarkú és széles orrú cipő lábnyomai, amilyent az egész előtte ismeretes világon egyedül Gondolfo viselt.

– Tudtam, hogy itt van! – mormogá az öreg, s figyelemmel kísérve a lábnyomokat, könnyű volt kitalálnia, hogy az ember először az ő ajtajára jött hallgatózni, azután pedig a hídhöz ment, s onnan megint az árok hosszában a parti bokrok közé távozott.

János mindenütt figyelmesen követé a lábnyomokat, míg végre a rekettyésbe érve, lóhorkolást kezd hallani maga előtt.

„Tehát itt várnak reá!” – gondolá nagyon örülve, hogy minden kérdészködés nélkül embereire talál, s azzal a hang után indulva nemsokára két lovas férfit látott a zúzmarás fák közül kikukkanni, kik közül az egyiket Gondolfónak nézte; de a másakra a sötétben nem ismert.

Ez a másik meglátva őt, magyarul szólítja meg.

– Nos Están! Hozod a kardot? (Tehát csakugyan az öccsének nézték.)

– A kardot? – szólt csodálkozva János. – Bizonyára kardot hoztam.

– De azt a kardot? Amiért bátyádhoz mentél?

– Megbocsáss, jó uram. Tudod, hogy parancsolatodra sokat ittam, úgyhogy semmire sem emlékezem, amit valaha mondtál, hacsak újra el nem mondom.

Az idegen nevetett.

– De láttad mégis az öreget? Elaludt?

– Az idén föl nem ébred.

– Tehát a kard, melyen a pecsétnyomó van, kezvedbe jutott?

– Oh, uram, értem már. Te a pecséteket akarod felnyitítani, s azután újra lepecsételtetni.

– Kezdesz már emlékezni?

– Kezdek, uram. De nagyobb baj van itt. Az éjjel friss hó esett.

– Nos aztán?

– Ha mi itt keresztül-kasul járunk, holnap az öreg észreveszi a lábnyomokról, hogy valaki a lepecsételt ajtókon ki- és bement, mert még este nem volt hó.

– Istenemre, te nem vagy oly ittas, mint amilyennek látszol. Mit tegyünk itt?

– Várj csak, uram. Segítek rajtad. Közel vannak az aklok; elhajtunk három jármosökröt. Az árok be van fagyva, az ökröket keresztül lehet egy helyen hajtani, ahol a víz széles, s a part alacsony, mi magunk pedig felülünk az ökrökre, s ekkor úgy fog látszani, mintha azok járták volna össze a kertet.

– Aranyos gondolataid vannak, fickó, nemhiába jártál iskolába Kökényesdinél; de a várkapun még ökrőháton sem lovagolhatunk be, mert azoknak a nyomait éppen úgy észreveheti az öreg, mint a mieinket.

– Egyet gondoltam. Egy hágcsó van a toronyban, azt magunkkal visszük. De ez nem fog egészen felérni a rondelláig, hanem erről

könnyű lesz egy kötélhurkot valamelyik kiálló csatornára felhajítani, s azon Gondolfo felkapaszkodik, s kegyelmedet maga után felhúzza; én azalatt ideleln fogok örködni.

Az idegen örömmel szorítá meg az öreg kezét, s aranyhegyeket ígért neki jutalmul, ha terve sükerülend.

Az öreg ezzel visszament, elhozta tornyából a szükséges hágcsót és kötelet, s egy kézifűrészt dugott a szűre ujjába; azután elhajtott három ökröt az akolból, mely az árkon kívül feküdt; senki sem vett észre semmit.

Az árok előtt felült a három férfi az ígásbarmokra, miket János nagy ügyel-bajjal a befagyott vízen átterelt, oldalt akasztva a harmadfél öles hágcsót.

A kerten keresztül a rondellák egyike alá a hágcsót odatámaszták a falhoz, s Gondolfo az ökör hátáról egyenesen rálépve, felmászott annak legvégső fokáig, s az elhozott kötélhurkot belehajítva a rondella egy kiálló horogvasába, azon akrobatái ügyességgel felkapaszkodott; utána az idegen úr hágott fel a lajtorján, s a kötelet derekára köttetve Gondolfo által felhúzatta magát.

Az öreget odalenn hagyták, hogy örködjék.

Ez, amint észrevette, hogy a másik kettő eltűnt, magához húzá a hágcsót, s a szűre ujjába rejtett kézi fűrésszel mintegy közepe táján mind a két hevederét bevágta félig, s azzal visszatámasztá ismét, s várta, hogy jöjjenek visszafelé.

Egy jó fél óráig várhatott, ekkor megjelent Gondolfo a rondellán, s a kötélhurokra, mint egy nyeregbe, beülve, annál fogva a hágcsóig lebocsátá magát. Amint a hágcsó legelső fokán megállt, s féllábát fel-emelte, hogy kihúzza a hurokból, egyszerre kettétört alatta a hágcsó, s a kötélt olyformán hurkolódott féllába fejére, hogy ő fejjel aláfelé fordulva lógott le róla, mint egy lábánál fogva felkötött nyúl.

A fennakadt olasz e pillanatban oly gyönyörűségesen káromkodott magyarul, mintha a Hortobágyon tanulta volna, s csak később jutott eszébe, hogy valaki van oda alant, aki beszédét hallgatja, s erre elkezdé olaszul magyarázni Jánosnak kellemetlen helyzetét, s rimázkodott, hogy szabadítsa ki őt valahogy belőle.

János gazda pedig jónak látta tréfára venni a dolgot.

– Nézd, nézd! a ravasz olaszát! most meg már a hágcsót is kirúgta maga alól, s fejtetőre ereszkedik alá. Más embert megütne a guta, ha így felfordulna, s ez meg mulatságot csinál belőle.

Gondolfo lármázni kezdte, s szidta olaszul a paraszt lelkét, hogy őt oly türelmesen nézi; de János minderre nem szólt egyebet, mint azt, hogy: „bizony nagy gaukler vagy!”

Végre Gondolfo nem tűrhette tovább helyzetét, s hogy társa félreértését eloszlassa, egyszerre megszólalt magyarul:

– Ne röhögjön hát kend, hanem segítsen le innen.

– Nini, hát te tudsz magyarul?

– Hiszen tordai születés vagyok; de ne bámuljon kend sokat, hanem állítsa fel azt a hágcst.

– Ketté van ez törve, fiam, merőben.

– Hogy a tatár vigye el kendet a rozzant hágcstól. Hogy jövünk le már most?

– Én ki nem találom, szolgám.

– Nincs más mód, mint felnyitod a kaput, s azon feljönni a rondellába, s engemet felhúzni innen.

– Igen, de akkor megtudja az öreg, hogy itt jártunk – monda János, ki nagy mulatságát találta abban, hogy a pszeudó olaszt olyankor beszéltesse, mikor a lábánál fogva függ ég és föld között.

– Ne törődjél vele; azt úgylis eltesszük láb alól.

– Ne mondd. Hogyhogy?

– Tüzet rakunk a részeg filkóra, s ráfogjuk, hogy ittas fővel maga bukott le. Ezen kellett volna egyenesen kezdenünk, de te elbolondítottál bennünket ostoba ötleteiddel.

– Ez bizony jó lesz – helyeslé János –; tehát csak vesd le a kapukulcsot, ha nálad van, majd azután lesegítlek.

Gondolfo előkeresése kínos helyzetében a kért kulcsot zsebéből, s lehajítá azt Jánosnak.

– Nesze, fogjad; jól vigyázz, hogy merre jössz; a lépcsőn feljutva a folyosón jobbfelé tarts, az vezet ide; nehogy balra találj menni, mert ott uram a háziasszonnyal mulat, s kettéhasít, ha bebotlasz.

– Valóban? – monda János, és szemei szikráztak a sötétben. – No csak várj rám, mindjárt jövök.

Azzal felnyitá a kaput, s felsietett a lépcsőkö.

Mikor a folyosóra ért, egyenesen balra tartott. E szárnyban lakott ura nejével együtt. Jól ismeré a szobákat. Az ajtók mind nyitva voltak, egyik szobában sem talált senkit... Talán megcsalá Gondolfo?... Végre az utolsó ajtóhoz ért, ez volt urának hálóterme, s amint annak kilincsét elfordítá, érzé, hogy az zárva van. A zörrenésre az ajtón belül egy férfihang szólt meg:

– Te vagy ott, Gondolfo?

János egy szót sem felelt, hanem nekifeszíté vállait az ajtónak, megpróbálva, ha betörhetné-e?

Ekkor asszonya hangját hallá meg.

– Mit akarsz Gondolfo?

E hang százszoros dühvel önté el egyszerre szívét, s mint a kőfal-törő kos rohant vállával, fejével az ajtónak, s egyetlen rohammal beszakítá azt.

Hah! ott függött a bűnös asszony az idegen férfi kebelén, s most már annak vonásait is jól megismeré: Pozsgai Ferenc uram volt az! Ezért árulta el hát férjét a hűtlen asszony, mert a férj kezében volt a szerető élete.

– Halál reátok! – ordítá magán kívül az öreg, s kirántva az oldalán függő kardot rájuk rohant ádáz dühvel.

A meglepett vétkezők rémulten ugrottak fel egymás mellől, Pozsgai egy pisztolyt kapott fel az előttük álló asztalról, s megtámadójára süté; de reszkető keze rosszul irányzott, s a golyó az ablakon keresztülsüvöltött. Erre megragadva a nő kezét egy szőnyegajtót felszakított, s maga után vonta őt is. De a vén szolga utolérte őket, s megragadva a hátul maradt hölgy hosszú selyemhaját, mely futtában utánarepült, visszarántá őt annál fogva, s markolatig döfte szívéen keresztül a férj kardját.

E pillanatban a támadt zajra minden oldalról előfutott a házi cselédség, s látták, mint úzte végig a folyosón a vén szolga Pozsgait a véres karddal, míg ez egy ablakon merész szökéssel kivette magát a kert fái között eltűnt, s nemsokára lehete őt látni, mint vágat tova a havas síkságon.

János pedig az összegyűlt sokaság elé lépett felmutatva a véres acélt.

– E kard Paskó Kristóf kardja; én e karddal megöltem Paskó Kristóf hűtlen nejét!

S azzal önkényt a törvény kezeibe adta magát.

XI. Az ítélet

Néhány nappal elébb, hogy ezek történtek Apafi udvarában két ifjú gyermek jelent meg, kik panaszt ténének a fejedelem előtt, hogy ők Boór Ádám gyermekei, kiket Pozsgai Ferenc igazságtalanul kivert jószágukból, s jogaikat követelék vissza.

A fejedelem rögtön hívatá Pozsgait, de az eltagadott mindent; azt állítá, hogy Boór Ádám rég elveszett tatár rabságban s gyermekei még előtte elhaltak; ezek pedig, kik most előjöttek, az ő ellenségei által megfogadott sehonnaiak, kik által a megbuktatott Kozár bosszút akar rajta állani.

– Mi bizonyítványaitok vannak, hogy ti vagytok Boór gyermekei? – kérde a fejedelem tőlük.

– Saját édesapánk... – felelt Károly.

– Tehát él? Ha él, miért nem jött veletek?

– Csak számunkra él még, a világnak régen meghalt.

– Miért nem jön elém? Én meg fogom őt ismerni.

– Vissza fogsz borzadni tőle, uram. Te egykor fogolytársa voltál, sokszor hallottad őt beszélni; ha ráismersz hangjáról, fogadd el tanúbizonyságát; de arcát ne kívánd látni, mert abban csak mi ismerünk meg reá.

– Láthatod uram – szólt közbe Pozsgai –, hogy ezek csalók. Ha Boór Ádám él, miért nem lép fel rögtön ellenem? Miért e szemfényvesztő titkolás? Én azt állítom, hogy Boór Ádám régen meghalt, s akárki legyen a rejtélyes tanú, én hamis alakoskodónak nyilvánítom azt.

– Azt majd én ítélem el, uram. Három nap múlva jelenjete meg előttem újra.

Pozsgai e három nap alatt sietett becsesebb értékeit összegyűjteni, s az utolsó nap éjszakáján azért kereste fel Paskónét, kivel régóta tiltott viszonyban élt, hogy mozdítható vagyonait annak kezébe téve azon esetre, ha ellene fordul a kocka, kimeneküljön az országból Lengyelországba, ahova őt majdan Paskóné is követendő pénzzé tett vagyonai javával.

A három nap letelvén a fejedelem egész tanácsát összegyűjté, s tudtukra adva a kérdéses tárgyat legelőbb a panasztevőket hívatá a tanács elé.

Azok most harmadmagokkal jöttek. A harmadik alak, kit kézen vezetének, hosszú fekete talárral volt befedve, mely fejtől sarkig eltakarta, s úgy látszott, mintha közönséges embermagasságnál nagyobb volna.

Odajárultak a tanácsurak elé.

– Kegyelmed Boór Ádám, kit ezen gyermekek apjuknak neveznek? – kérde a fejedelem a beburkolt alaktól.

– Én vagyok az uram...

– Valóban, a hang Boór Ádám hangja. Miért nem engedi kegyelmed arcát láttatni?

– Ah, uram. Az én arcom borzalomnak és undorodásnak képe. Engedd azt fedve maradni, de kérdezz bármit tőlem, ami fogságunkban együttlétünkör történt, felelni fogok, s megtudandod belőle, hogy az vagyok, akinek állítom magam.

– Ez nem elég! – szólt közbe Sárpatak, az ítélmester, kinek különös szerencsétlensége volt, sohasem azt pártolni, akinek részén az igazság van –; ugyanazon dolgokat másoktól is hallhatta kegyelmed, s valakinek a hangját is lehet utánozni. És itt nem a velencei tízek tanácsa, nem is spanyol inquisitio tribunal, ahol lefátyolozva szokás a tanúknak megjelenni. Ha kegyelmed igaz járatban van, sohase féltse tőlünk az orcáját. Különben is nekem úgy tetszik, mintha kegyelmed egy fél fejjel magasabb volna az említett Boór Ádámnál, akit én is igen jól ismertem. Leplezze le magát kegyelmed.

Boór Ádám erre szótlanul levevé fejéről a palástot.

A tanácsurak borzadva tekintének reá. Az örök, kik az ajtóban álltak, félhalkan suttogták: „a kétszarvú ember”.

– Íme, láttok, uraim, előttem. Nem ahogy Isten teremtett, hanem ahogy emberek elcsúfítottak. Én vagyok azon rém, kivel székely anyák síró gyermekeiket ijesztgetik, én vagyok azon csoda, kiről vándor utasok reszketve beszélnek. Most látjátok, miért kell nekem kerülnöm az emberek tekintetét, én, ha gyermekeim sorsa nem kívánná, maradtam volna örökké magányos völgyekben, elhagyott rabságomban, melybe áruló baráti kéz taszított, a világ számomra zárva van. Akarjátok-e, hogy belépjek, kívánjátok-e, hogy végigjárjak utcáitokon, s borzalmat űzzek az emberek szívébe?

A fejedelem irtózva fordult félre.

– Takarja el kegyelmed arcát – inte Boór Ádámnak, s felszólítá Naláczit, hogy hívassa elé Pozsgait.

E percben érkezék Teleki Mihály a tanácsba, ki meghallva, hogy Pozsgaiért küldenek, odaszólt a fejedelemhez.

– Az nem fog eljönni, nagyságos uram. Hallgassák meg kegyelmeségetek, ami az éjjel történt, s ami szinte e tárgyra tartozik. Már korán reggel tudósítást kaptam róla. A bebörtönözött Paskó Kristóf öreg szolgálja a múlt éjjel észrevevé, miszerint a kastélyba egy idegen férfi lopózott be, s rátörve az ajtót, az ura nejével bűnös együttlétben találta. A szolgál megölte a nőt, a férfi megmenekült előle. De a zajra eléfutott

cselédek megismerték a futóban Pozsgai Ferencet, aki a dévai úton látszott elvágtatni. A gyilkos maga jött az esetet feljelenteni, s magát a törvények kezébe adva itt vár a tanácssterem ajtaja előtt.

A fejedelem inte, hogy hozzák eléje.

A vén szolga belépett, két alabárdostól kísérve, arca komoly volt, de nem alázatos, elszántság látszott rajta, de nem dac.

– Te urad hűtelen nejét megölted? – kérde a fejedelem megindult hangon.

– Azt cselekvém, uram.

A fejedelem tenyerébe hajtá homlokát s gondolkozott, azután egyszerre fölemelé fejét, s határozott hangon mondá:

– Ítélmester uram! Jegyezze kegyelmed határozatainkat.

A tanácsurak felálltak. Feszült csendesség volt a teremben.

– „Elsőben: Paskó Kristóf nejének gyilkosa tetteről Istennél számol; a világon általunk minden bűnhődés alól felmentetik...”

„Másodszor: Paskó Kristóf, akit hűtelen neje hallatlanul elvádolt, a felségárulás bűne alól feloldatik, s börtönét legottan elhagyja.”

„Harmadszor: Előttünk álló Boór Ádám, kit az Isten gyermekeiben vigasztaljon meg, bárhol hatóságunk alatt létező minden jószágai ba visszahelyeztetik, s akárki, akármily cím alatt bírná azokat, belőlük kivetessék.”

„Negyedszer: Makacsságból meg nem jelent Pozsgai Ferenc, mint álorcás, házasságtörő és stellionátusban lélekző, háromszorosan bűnös, bárhova lett légyen, bármely országba menekülő, ott felkerestessék, s visszaköveteltetvén, ugyanazon Boór Ádámnak örök rabszolgaságba adassék, kit oly gyalázatosan elárult.”

„Ez ítéletet végrehajtani kegyelmedre bízuk, Teleki Mihály uram.”

E szavak után hirtelen felkelt a fejedelem a székéről, s elhagyá a tanácsstermet, nem akarva tanúja lenni azon jeleneteknek, miket ítélete által előidézett.

A kegyelmet, az igazságot nyertek örömkönnyekkel állták el útját; elsietett előlük, kezeit elvonta forró ajkaiktól. Elzárkózott szobáiba.

S valóban jól tevé, mert ha Paskó arcát látta volna azon pillanatban, midőn tudtára adták, hogy börtöne megnyílt, és neje halva van, ez megmérgezte volna lelke jó érzelmét.

– Oh, miért nem öltetek meg inkább engemet helyette! – kiálta fel a szerencsétlen ember. – Miért nem engedtétek meg neki, hogy ő

ölt volna meg engem? Miért kellett őt meggyilkolnotok? Azt a szép gyöngéd keblet azzal a hideg vassal átverni! Azokat a mosolygó szemeket örökre bezárni! Oh fektessetek engem is mellé!...

Még akkor sem szűnt meg őt szeretni...

*

Az elfutott Pozsgai Erdélyből kimenekülve egyenesen a római császár udvarába vette magát, a közte és Erdély közt éppen akkor kiüttött viszályok mellett ott számítva egyedül védelemre. De rosszul számított. A fejedelem megkereső levelére a császár kiadta őt az erdélyi törvényhatóságnak, amint az eziránt váltott levelezések akkori tanácsúr, Bethlen János emlékiratai közt bizonyítják.

Egy napon a jószágaiba visszahelyezett Boór Ádámot a fejedelem küldöttei verték föl elvonultságából.

A legutóbbi ítélet óta egészen magányba zárkozva élt a világtól megvált ember, csupán gyermekeit látva, s csak olyankor hallva emberi hangokat, midőn velük beszélt, elmondatra magának százszor ugyanazon dolgokat a hosszú bujdosásról, miket örökké oly kedves volt neki hallani.

A fejedelem követe, Nalácsi, még egyszer kényszeríté őt idegen arcokat látni. Boór Ádám megjelent tornácában a hívásra, s íme a fejedelem pecérei egy összeroskadt férfit vezetének elé hosszú láncnál fogva, melynek vasperece nyakára volt kötve.

Az ember, amint meglátta az előtte álló Boór Ádámot, megrettenve hullott térdre, egy szó nem jött ki az ajkáról, csak sóhajtott nehéz lélekzettel.

Nalácsi kivéve a pecér kezéből a láncot, s annak végét Boór Ádám kezébe adva mondta:

– Íme e férfiú itt, ki most kegyelmed előtt térdel, Pozsgai Ferenc; ki barátját hűtlenül rabságba veszté, s jószágait álnokul bitorolta; mely bűnéért az országtanács által holtig való rabszolgaságra ítéltetett, s rabja marad kegyelmednek mindhalálig.

A megalázott ember összezsugorodva hajtá térdeire fejét, oly szánalomgerjesztő volt őt látni.

Az ifjú Boór Károly mindig magával hordá azon idő óta vadász-kését; most, midőn meglátta azon embert, kinek vérében meg akarta azt forgatni, félrement, s elveté azt magától.

Boór Ádám egy könnyet törölt ki szeméből, midőn egykori barátját így látta maga előtt.

– Mire jutottál? Nem vagy az, aki hajdan! De én örökké az maradok. Kelj fel, és légy szabad.

Károly gyorsabban, mint az apjától kimondott szó, ugrott oda Pozsgaihoz, s leoldá a nyakáról a láncot és kezét nyújtá neki, hogy felemelje.

Az egy érthetetlen szót rebegett, egy mozdulatot tőn előre, s azzal élettelenül bukott arcra. A visszás érzelemroham közepett a guta ütötte meg...

*

Paskó Kristóf sohasem ment Törökországba többé. Elhagyta a fejedelmi udvart örökre, nem törődött a közügyekkel. Kertje legcsendesebb helyén pompás márványsírboltot emeltetett nejének, ott ült napokig annak ajtajában, s ápolta a virágokat, miket körüle ültetett.

Jánosnak holtiglani nyugdíjt adott, de sohasem beszélt vele többé, s egyetlenegyszer sem bocsátá a vén szolgát maga elé.

Végrendeletében az volt, hogy temessék őt neje mellé.

*

Néhány év elhaladtával Boór Ádámnak is megengedte az Isten, hogy lelke utált hüvelyét elhagyja. Rég meg volt már úgyis halva; nem életet, csak lakhelyet cserélt.

De még sok év múlva is élt a rege a kétszarvú emberről Moldva és Székelyhon bércei között, s az oláh anya azzal fenyegette fiát, ha sírt.

SHIRIN

Perzsia földjén vándorlunk... Két árnyék követi léptünk: egyik a nap-tól vetett, másik a múltak emléke. Minden kőnek, minden dombnak története van itt, mely beleszövődik a világhistóriába; ezek a rongyos sárpaloták fényes városok romjaira vannak épülve, s azok a kecskék amott királyok sírján legelésznek.

Domb emelkedik itt-amott, kövek állanak ki belőle, külföldről jött tudománybúvárok megássák az elhagyott dombokat; senki sem tudja már, mi volt, mi emelkedett ott? és ők titkos borzalommal olvassák a kiásott kövekről, hogy ott Ninive feküdt. Továbbmennek – két-három napi járóföldre s valahány halmot megkérdenek, a romok azt felelik, hogy ott Ninive feküdt. Egyik végéről nem lehet meglátni a másikat, egy egész ország fekszik ott eltemetve. A nép elmegy mellette egy-kedvűen s csodálva kérdi, hogy mit néznek e halmokon az idegenek, mikén ősemlékezet óta vad bokor és zöld fű terem?...

A régi Perzsia, Róma vetélytársa, a világhódító satrapák, a fényes udvarok temetve vannak, sírjaikra senki sem gondol kegyelettel, neveik, tetteik ott porhadnak a história hideg lapjain; de a szerelmet, a szelíd ábrándokat megtartogatta a halhatatlan népköltészet, átmentek azok az élő nép szívébe s a messze kornak tündérszerelméről beszélnek a hagyomány regéi.

Mi van e nagy halmok alatt, azt a nép legvénebb bölcsei sem tudják megmondani, de ha kérdenéd, hogy micsoda három halom az ott Kazri-Shirin mellett, hova a környék ifjú leányai szelíd danáikkal szoktak eljárni, körül táncolva azokat tündéri karéjban? erre mindenki meg tudná mondani, hogy az egyik sírban Ferhád fekszik, a halhatatlan művész, azon nyílik piros rózsa; a másikban Shirin alszik, a tündérhajú királyné, rajta nyílik fehér rózsa; közepett fekszik Omay, a vén gonosztevő banya, aki őket megrontotta, ezen terem tövisbokor. A két rózsabokor ott áll ősemlékezet óta, ágaikkal egymást látszanak keresni, hulló virágszirmaikkal behinti a szél a tájat, és azért jár évről

évre ide a környék leánya, hogy a rózsát megöntözze és elbeszélje egymásnak Ferhád és Shirin szerelmét.

*

Nyugat-Perzsia egyik legkiesebb rónáját hosszú félkörben szegi be a Behistan-hegylánc; szelíd, zöld halmokon kezdődik előbb, melyek mindig magasabbra hágnak, kopár bércek, szédületes ormok emelkednek egymás fölé, legmagasabb, legzordonabb bérc közöttük a Takhti-Bostan, a „kertek trónja”, mely úgy tűnik fel sötét, lombtalan homlokával a körüle elterülő Kirmandzsah virány fölött, mintha agg, kopasz király lábainál ülne a viruló menyasszony.

A Behistan-hegylánc egy nyitott könyv, melynek sziklalapjaira népek, királyok és hősök története van felírva. A sziklák oldalai, az ormok, a gránitköbök tele írva ékbetűkkel, miket bölcsök és költők véstek oda, csodásan vegyítve a költőileg szépet a történetileg naggyal, s ahol kifáradt a bölcs és a költő, folytatá a mondákat a szobrász, odavésve a néma betűk közé a királyok, hadvezérek, csaták, vadászatok élő alakjait. Minden királynak volt új híre, új dicsősége, voltak költői, szobrászai, kik új költeményekkel, új szobrokkal faragták tele a bérceket, s mikor már nem voltak sem költők, sem királyok többé, előjöttek a vad bokrok, vadvirágok, körül nőttek, körül folyták a komoly faragványokat s most ott állnak e másfél ezredéves kőalakok, minden évben friss lomb, friss folyondár által bezöldelve.

A Takhti-Bostan tetejébe, a meredek sziklafalon háromszáz lépcső vezet fel, s ott egy kiálló emelvényen végződik. A lépcsők fokai vakmerő kapaszkodót képeznek a sima, egyenes bércoldalba vágva: a gondolat örült merész; a hegytetőn semmi sincs egyéb egy ülőhelynél, éltét kelle annak kockára tenni, ki e szédületes lépcsők fokain felmászott odáig, hogy onnan széttekinthessen.

Most nincs mit látni onnan. Kelet felől a sós pusztasárga látköre vonul el, a közelben elvadult pagonyok lepik a tetőket, a dām vad megjelen és ismét eltűnik a sűrű rengetegben, csak itt-ott mered fel egy-egy fehér oszlop félig letörten a magas zöld közül, jelentve, hogy itt temető van.

A hegy oldala mellett zuhogva szakad alá egy tajtékzó patak, százölnyi magasan fölötte látszanak valami vízvezető maradványai; valaha ott járt a folyam s most ismét kiszabadítá magát az emberi kéz rakta

börtönből s szabadon zúg, csattog ismét szikláról sziklára omolva, s fergeteg idején százmázsás kövekkel hajigálja a völgyet, miket meggyűlt haragjában a sziklákról letép s alatt ismét összetorlaszt.

A múlt században egy csonka szobor feküdt e patak medrében, félig a part szikláihoz dülve, melyek nem engedték alábbhengeredni; talapja nem volt már, egyik felemelt karja is hiányzott, de arcán még kivehetőek voltak a női vonások, öltönyén a rávéssett gyöngyök és virágok maradványa, fején még állt a gömbölyű tiara, a sassanidák fejékéhez hasonló, s alakjának plasztikai szépségéről még lehete gyanítani a művész lelkesülését, mely a kőnek éltet adott. Így látta azt egy frank utazó, a köznép által virágokkal koszorúzva, lombokkal körülaggatva, mert az a hit élt a népben, hogy aki e szobornak áldozatot hoz, az szerelmében meg nem csalatkozik, – és a szerető szív háládatos.

E követ Shirin szobrának nevezik, és a patak maga is Shirin nevet visel.

Újabb években angol történetbúvárok felkeresték Shirin szobrát és patakját.

A patak azóta mélyebbre hengerítette le a szobrot. Most fel van az állítva a part szélire – virágokkal körülaggatva, mint azelőtt – a szeretők szíve védje, mint hajdan, de emberalak nincsen rajta többé. Az arc, a diadém, a ruhák rózsá- és gyöngyfüzérei le vannak róla zsúrolva egészen, kopasz, alakatlan kődarab, melyet a nép úgy említ, hogy a „szép Shirin”.

A patak benn a behistani hegyek között fakad, két óriási kőboltozat alól, melynek mélyedésiben fejedelmi csoportozatok vannak vésvé művészi kéz által.

Az egyik boltozat padmalyán két szárnyas női alak látszik lebegni, gondosan faragott szőlőlevelek és borostyánfonadékok közepett, kezükben ágas koronákkal, mikkel egy középben álló félholdat látszanak kínálni. Alattuk, haut reliefben faragva, ül egy vén, komoly király szfinxektől emelt trónjában, lábainál egy ifjúdan szép nőalak foglal helyet, éppen úgy, mint a Kirmandzsah-völgy a Takhti-Bostan-hegy lábainál.

A király fején hatágú hegyes korona van kettős szárnnal, hosszú haja, hosszú szakálla rendezett fürtökbe szedve, melyek helyenként gyöngyökkel vannak átfűzve, haj és szakáll. Királyi pálcája magas, földig ér és fölül liliomban végződik, félkarjával arra támaszkodik. Hosszú

palástja művészi redőkbe van szedve, alóla görbe kard s hátul megnyúló sandalák látszanak elő: elől szétnyílván egy láncszemekből font páncélt enged látni, mely apró csillagokkal és kereszttekkel van átszőve.

A lábainál ülő női alak bizonyosan a királyné, fején a gömbölyű tiara, a gyöngy-gombbal a tetején, a finoman redőzött öltöny mindenütt tapadva a tagokhoz, látni engedi az idomok tökélyét, s emellett a ráncolatok oly odavetetten könnyűk, mintha csak a keresztül kasul font gyöngy- és rózsafüzérekre volna bízva, hogy azokat összetartsák. Az egész alak oly nemes és olyan gyöngéd, arcán lélek szól a kőből, minden vonás szelíd, bájos, nem olyan holt, mint más szobrok, látszik rajta, hogy a kéz, mely alkotá, költőé volt – a szerelmesé.

Egy harmadik alak ifjú férfit ábrázol, ki koronát nyújt a hölgynek, egyszerű talár van rajta, mely válltól sarkig fedi. A kül-elemek hatása elől megvédve, tökéletesen ép maradt e mű, részletei oly finoman vannak kidolgozva, hogy még a hölgy ruháit kapcsoló rózsák szirmai s a király páncéljának egyes láncszemei is tisztán kivehetők rajta, magának e három arcnak kifejezése pedig éppen meglepő.

A király magasztos tekintettel néz el maga elé, látni rajta, hogy ez arc a minden királyok leghatalmasabbikának arca lehet csupán, kinek lábai előtt kelet és nyugat reszketve hajtja meg fejét és aki jól tudja és érzi hatalmát.

A hölgy szelíden, alig nyíló mosollyal tekint fel, arcán bűbajos ábránd dereng szét, mely a kő fehérétől még tündériebb kifejezést nyer. Bizonyára ez arc a minden királynék legszebbikének arca, kihez imádva fordul minden érző szív – és aki semmit sem tud arról, hogy ő szép és szerettetik.

A harmadik alak egy szomorú arcú ifjú.

A bolthajtás mellékgádorai apró domborművekkel vannak tele, miken szarvas- és vadkanvadászatok vannak ábrázolva, amott lovon, itt elefántokon üldözik a vadat a férfiak; másutt csaták ábrázolatai, összekeveredett tömegekkel, miknek legkisebb alakját is csodás biztonsággal egészíté ki a szobrász. Másutt ismét pompás hajók, mik nagy tavakon úsznak, tele hárfázó hölgyekkel, kik közt egy kopasz, vén hárfás ül középen.

Az átelleni bolthajtás fülkéjét egyetlen óriási alak foglalja el: ugyanazon hosszú szakállú király lovon ülve, harci köntösében, fején korona, kezében bárd és gömbölyű pajzs, hátán puzdra, ruhája sárkányokkal és virágokkal van cifrázva.

E két bolthajtás között egy óriási mű veszi kezdetét, egy vakmerő hegyi út, mely a Behistan-hegyláncot egyenesen kettévágni látszik. Alig lehetne elhinni, hogy e merénylet emberi kéz munkája, ha az oldalfalak mindenütt tele nem volnának ugyanazon ábrándarcú hölgy képeivel, szobraival; két-háromszáz láb magasra emelkednek kétfelől az áthasított bércfalak, miket valami óriás, löpor segélye nélkül tört keresztül; míg egyszer félbeszakad a mű, mintha a vakmerő kísértő belehalt volna vállalatába, s nem támadt volna utána senki, aki azt folytatni merje.

E roppant művek mind egyetlen költői lélek örült szerelmének emlékei.

Ama csonka szobor a patakban, a takhti-bostani meredek lépcsők, az omlott vízvezetők, a bolthajtások domborművei, s a behistani átvágás – mind egy tündéries regének mítoszszerű láncolatát képezik, melynek szereplői régen elköltöztek, ki a földre, ki az égbe, de emlékét még ketten tartogatják: egyik a nép, ki danáiban a szerelem csodáiról beszél, másik a kő, mely e csodákat megörökíté.

Azon időben, hogy Kosru Parviz uralkodott Perzsián, ezt a helyet, mit most elvadult erdők lepnek, „paradicsom”-nak hitták. Ez volt Kosru király legkedvesebb mulatóhelye, mérföldekre terjedő vadaskertjei, mikben ezer elefánttal szoktak vadászni a királytigrisekre, tele voltak a legpompásabb vadak minden nemeivel, máig is ott laknak az elvadult pávák és struccok, miknek elődei a perzsa királynők kezeiből ették a pirosmagú rizst.

A paradicsom pálmái közül magasra emelkedtek a fejedelmi paloták, szobrok, istenképek, egy-egy diadal emlékére épült templom, küszöbénél az emberfejű szárnyas bikákkal, miknek jelképében volt egyesítve a szépség, ész és erő.

Különösen Kosru Parviz sok új emlékekkel és szoborral gazdagítja e paradicsomot. A görög és római szobrászok seregestől vándoroltak udvarába, elhagyva a klasszikus földet, melyen akkor vandálok és avarok mulattak: mind nem nagy pártolói a szépművészeteknek.

Egy napon birodalma minden szobrászát összehívatta a király, s egy nagy, gömbölyű terembe gyűjté őket össze, melynek egyetlen nagy, ajtómagasságnyi ablaka vörös selyemmel volt lefüggönyözve, ott maga körül állítá őket.

– Művészek! – szólt a király – ti égiek által ihletett emberek, kikkel meg van osztva a teremtés hatalma. Parancsomra csodákkal

népesítették meg a földet, örökkévalóvá tették a hírt, kiragadták a mulandóság kezéből a dicsőséget, megfosztották a feledékenységet fogaitól, hogy ne árthasson velük a halandó nagyságnak; most egy új munka vár reátok, halhatatlanná tenni azt, ami legszebb volt valaha az ég alatt, halhatatlanná tenni az istenség remekét.

A szobrászok találó érzettel suddogták egyszerre: „Shirin”.

– Úgy van! Ő az, kinek emlékét örökkévalóvá akarom tenni, hogy évezredek múlva is örüljön a föld annak, ami volt és irigyelje azt. A feladat nehéz; ki tudna őrá nézni, anélkül, hogy el ne vakuljon bele s erőtlennek ne érezze kezét, hozzá hasonlót teremteni? Nem is fogjátok őt láthatni, csupán egyszer, csupán annyi ideig, ameddig egy hosszú lélekzet tart. Akinek ez egyetlen tekintettől lelkében nem marad a kép, az ne fogjon a műhöz; aki nem tud beszélő ajkat, mosolygó arcot, pihegő keblet faragni a kőből, az ne fogjon a műhöz. Mert ha lesz köztetek, ki őt oly híven állítandja elő, amint én kívánom, annak oly magas jutalmat adok, aminőt maga kívánhat, és ha elég bolond volna koronámat óhajtani, nekiadnám; de ha hűtlen lesz a szobor, melyet róla másoland valaki, megbüntetem, mint tolvajt, mint szentségtörőt, ki meglopta a szent tüzet, hogy ételt főzzön mellette! amilyen kegyetlen volt Pallas Arachnéhez, ki istenekkel mert versenyezni, oly kegyetlen leszek én ahhoz, ki kontár kezekkel fog e műhöz. Most álljatok az ablakhoz és nézzetek.

A király saját kezével megrántá a függöny bojtját s az felgördült a szobrászok szemei előtt.

Egy gömbölyű kert tűnt eléjük, bókoló pálmáival, miknek fénylő leveleiről a nap-izzasztotta harmat csepegett alá, a legsűrűbb mirtusbokrok bozótjai közepett egy kised tó feküdt, kristálytisza vizén keresztül meglátszott a drágaköves mozaik, mellyel feneke ki volt rakva, négyfelől négy korinthy ércből faragott sárkány okádta bele a vizet, melynek körhadjain a partról belehullott virágok szirmai lebegtek.

A kert oly magas fallal volt körülvéve, hogy belőle csak a Takhti-Bostan tetejét lehete meglátni, de belől nem látszott a fal ridegsége sehol, oldalait befolyta a borág s még párkányai is be voltak ültetve falrózsával s tarka, hosszú fűvel, melynek fűrtői lehajlottak kétfelől.

A bokrokon túl hárfahangok hallatszottak, száz meg száz női ajk harmóniája édesíté meg a léget. Kosru Parviz tizennyolcezer hölgyet

tartott udvarában, kiknek nem volt egyéb dolguk, mint az egyetlenegy Shirin lelkét felderíteni.

Egyszer szétnyílnak a bokrok, a szobrászok lélekzetviassafojtva tekintenek oda, s szemük világa vész!

Hat hölgy lép elő, mind oly szép, mint a hold, egyik szőke, halvány skandináv szűz, másik karcsú, mint virágszál, Cirkasszia nemes vonásaival, harmadik barna hindu leány, tagjai fénylenek, mint a napsütötte érc, negyedik rózsarcú, parázsszemű avar delnő, acél rugalmú izmokkal, vállai nyíllövés és kardforgatásban domborultak ki, ötödik szelíd kínai leány, szemekkel, mikben titkolt láng ég, tagjai átlátszanak, mint az alabástrom s hajlékonyak, mintha semmi sem volna bennük szilárd, hatodik egy etióp nő, ifjú gyermeki alak, nagy, őszinte szép szemekkel, fekete arcán az ifjúság rózsái nyílnak – a hajnal az éjfél közepében.

Most előlép a hetedik. El veletek holdak! feljött a nap... E hetedik Shirin.

A körülé állók kecséi arra való, hogy legyen árnyéka az övének. Csak felhői ők a napnak, általa megaranyozva, senki sem látja őket többé, a szemnek csak egy sugára van, s az mind Shirin arcán jön össze, csak őt látják, csak őt bámulják, csak őt nem felejtik el soha.

Oh, ne hasonlítsátok azt, ami szép, márványhoz, rózsához, liliomhoz; a kő hideg – rózsá, liliom hervadandó; nem szép az, ami csak a szemnek szép! valami mélyebb rejtelem van a szépség fogalmában, amit az emberek éreznek, de nem értenek.

Mi volt az a bűbáj, az a megtörhetetlen varázs, ami Shirin szépségéről még az utókorra is elmaradt, hogy költők tőle lelkesüljenek föl? – Szép arc mindig volt a világon. – Szép lélek volt ez, mely az arc fölött lakik, mely olyan bűbajt ad minden vonásnak, hogy költővé kell annak válnia, aki rátekingt!

Ez a csodás vegyülete a lélekkifejezés ellentéeteinek volt az, mi őt a világ minden szépségei között páratlanná tevő; az ajk boldog mosolygásában rejtve volt a költőibb vágyak utáni fájdalom, a homlok derűjében méltóság és ártatlanság világolt, a szemekben vágyak könnye alatt égett a szenvedély tüze, s a szempillák csukódása boldogságot és epedést vont rájuk.

Ahányat lépett, annyiféle alak volt. Egy pillangó után kapott, s azt elfogta egy rózsára leszálltán – mosolygó gyermek volt ekkor, ki tarka foglyának örül. Ekkor megszánta a lepkét s tenyerére téve, szélnek

bocsátá azt – lenge tündérnek látszék ekkor ég felé emelt orcával, mintha utána repülni készülne a könnyű pillangónak. Most valami hidegre lépett, s felsikoltott – azt hívé, kígyó van lábai alatt; azután elnevette magát ijedelmén s kacagott, mint egy társaival játszódo najasz – azok felvették az általa eltaposott virágot, Shirin könnyezett fölötte, megsiratta, hogy elgázolá, s keblére tűzte éledni; azután leült a tópartra társaival, azok virágfüzéreket hoztak, átkötözték vele homlokát, könnyű ruháit, termetét, ő hagyta magát felcicomázni, mosolyogva – a leányok valamit sugdostak fülébe, néha mosolyogva hallgatá a suttogást, máskor, mintha csiklandaná a suttogó szó, eldugta előle füleit, fejét negédesen húzva vállacskái közé; s egy szóra össze-rezzent, méltóságteljes haraggal tekinté társnéjára, délcegen, büszkén fölemelve fejét, szemei villogtak, szemöldei hajlása öldöklő ív volt, mint Dianáé, midőn Niobe leányait lelövöldöze.

Azok reszketve simultak meg ez istenasszonyi tekintet elől.

Akkor hidegen inte nekik, hogy távozzanak el, s egyedül maradt, ábrándozó alakkal eldűlve a vízparton, s koszorúja virágait egyenként szórva a fecsegő habba.

Végre keblére tevő kezét s hosszan felsóhajtott, arcán az örömtelen boldogság nevezhetetlen vágya látszott, mely lassanként rózsálló pírba olvadt át; ez volt a szerelem, mely nem tud még szeretni. Fél lábával a vízmederbe lépett, széttekintve szemérmetes arccal, ha nem látja-e valaki? s azzal megoldá nyakán és vállain a gombokat, melyek öltönyét összetarták, és ekkor egy magasztos tekintetet vetett az ég felé, mely egyedül lehetett méltó arra, hogy benne lakjék. A lebomlott öltönyt csak a közé fűzött gyöngy- és virágfonadékok tarták még bájos termetéhez, a leleplezett kar feje fölre volt emelve, mintha a napot akarná kérni, hogy ne nézzen oly szerelmesen reá.

A következő pillanatban, mint Afrodité állt a kristályhabok között.

A király leereszté a függönyt a szobrászok szemei előtt. Azok még nem bírtak gyönyör és bámulat miatt magukhoz térni. Némely lángoló szemmel, előrehajolt arccal tekinté a legördült függönyre, mintha keresztül akarná azt égetni tekintetével; más szemei elé tartá kezét, mintha a szokatlan fénytől akarná azokat óvni, ismét más a magasba emelé arcát, mintha az égben keresné a tüneményt, melyet a földön látott.

– Láttátok őt – szólt a király –, most menjete s gondolkozzatok róla; egy év múlva e terembe fogtok ismét jöni. Annak, ki hű szobrát adandja, királyi díj leend jutalma; annak, ki beleveszt, halál fejére!

A szobrászok ábrázoló arcokkal széledeztek el, legutoljára maradt az ősz Harun, a király legidősebb művésze, ki ajkaira tett kézzel, hideg, nyugodt arccal látszék magában a felvett körrajzokat egybevetni, és mellette egy ifjú görög szobrász, kit a perzsa udvarnál elneveztek Ferhádnak; ez térdeire volt rogyva, s fejét lehajtva keblére, arcát két kezével elrejté.

– Egy év múlva visszajövünk – szólt nyugodtan, művészi önbizalommal a vén szobrász, s amint észrevette ekkor az ott térdelő ifjút, felrázta őt méla helyzetéből – Ferhád, te nem láttad Shirint?

– Még most is látom – viszonzá az ifjú.

– Hisz arcod eltakartad.

– Lelkemmel látom őt.

– Jer, siessünk alaprajzainkat megtenni, mielőtt elfelednők e látmányt.

– Oh, bár tudnám én őt valaha elfeledni; oh, bár feledhetné a szarvas azt a nyilat, melyet sebében visel! feledhetné a tó a napot, melynek sugáraitól kiszárad! oh, bár viselném én ősz szakálladat Harun, hogy attól félhetnék, hogy őt elfelejtem.

Ferhád támolgó tekintettel kelt föl térdeiről s Harun vállaira támaszkodva távozott el, mint kit egyszerre súlyos betegség lepett meg.

Ez órától fogva ritkán lehete Ferhádot meglátni az udvar palotáiban, s oly különös volt magaviselete, hogy az emberek kitértek előle.

Maga elé nézett merően, magában beszélgetve, sóhajtva, nevetve; kezeivel hadonászott, kért, könyörgött, sírt, reszketett, egyszer-egyszer megállt, s büszkén szétekintte maga körül. Hiába szóltak hozzá, nem hallotta; nem látott senkit, saját nevére nem neszelt, hanem ha valaki Shirint találta mondani, akkor összerezzent, egy hosszút sóhajtott, melyben gyönyör és kín és örök lelki vágy volt egyesítve, s azzal mintha fáznék, hirtelen palástjába burkolta magát és futott, míg haza nem ért.

Jó, szelíd örültnek tarták, kit a keleti szokás tisztelni tanított. Hisz nem első volt ő már akkor, ki Shirint látta és megörült.

*

Egy év fordult, a kitűzött nap elérkezett. A szobrászok felállíták szobraikat a kerek szobában, azokat a király láttára egyenkint leleplezendők.

A király megérkezett egész udvari kíséretével, előtte és utána zenészek serege vonult, egyik sorban fiatal leányok, háromszegletű

hárfaikkal, másik sorban a tilinkósok, kettős sípszárákkal, előttük a kopasz Barbud, kinek arcképe annyi alakban látható a palota faragványain, mindig a király körül, ki akár csatába, akár vadászatra, akár törvénytételre ment, zenészei mindig körül voltak. Kosru Parviz örökké fuvolahangok közt járt, álmába zene ringatta el, a hárfapendülések, mik a távolból hangzottak hozzá, ezüst arcú tünderekként szótték magokat bele álmaiba, a hajnalt a tilinkó édesbús melódiája adta hírül neki, amikor úgy tetszett, mintha az ablakain besütő rózsapiros sugár zenéje volna ez, egy úton jövő a hajnali fénnel; a főzenész le tudta olvasni urának arcáról a gondolatot, s ha a király Shirin szerelméről ábrándozék, akkor is úgy tetszett neki, mintha minden hang Shirin kellemeiről beszélne neki, s valami mondhatatlan édes, meleg, boldog érzést szórna cseppenként szívébe. Ha csatába ment, lelkén keresztül harsogott a tárogatók bátorító, elragadó, elkeserítő rivallása, elvadítva, felbőszítve indulatait, s mikor ismét a királyi széken ült, könnyörgő jobbágyok, megalázott rabok előtt, a zene akkor sem hallgatott, szelidítve, engesztelve zengett az a trón körül, elűzve a király szívéből a vérszomj démonait, s a bosszúálló kardnak élet kiverte a reszkető hárfapendülés; s ha a király magános óráiban előjöttek a rossz szellemek, mik a barbár királyokat szokták üldözni; féltés, elbizottság, gyanú, kegyetlenség – a zene szétűzte őket, Barbud hárfája volt a nemtő, mely Kosruhoz mindig közel volt, gyermekkorától ellenállhatlan hatalmat gyakorolva lelke fölött.

A király felült trónjára, udvarnokai körülállták, a szobrászok műveik mellett vártak a király intésére, azokat egyenkint leleplezendők.

Az első lepel lehullt: a márványszobor úgy állítá elő Shirint, mint lepkefogó gyermeket, ki mosolyogva tartja kezén a pillangót; a szobor hasonlított Shirinhez, de nem volt benne semmi melegség, hideg kő volt az, emberalakú faragva.

A király hidegen rázta fejét.

– Ez nem Shirin – mondá tompán, elfordítva tőle arcát. – Törd össze szobrodat.

A szobrász reszketve hallá halálítéletét.

A második szobor kitűnt. Ez mint Najaszt mutatta fel a királynét, társaival játszadozva. A szobor tökéletes volt, hanem a szerencsétlen szobrász elfeledé Shirin arcát s egy más nimfa képét másolta helyette, nem tudva másképp, csak minta után dolgozni.

– Szentségtörő! – kiálta fel indulatosan a király – megcsalhatni vélsz-e? Ennek egy vonása sem közös Shirinével; vessz el szobroddal együtt.

A többi szobrászok sem jutottak kedvezőbb sikerhez. A király haragvó szavával túllármázta Barbud hárfáit, s halált ordíta valamennyi fejére.

Még kettő volt azonban hátra: Harun és Ferhád.

Nyugodt bizalommal lépett most elé az ősz szobrász, s a fehér lepelt föllebentve, kitárta szobrát.

A jelenlevők meglepetése önkénytelen zúgás tetszésmorájában mutatta magát.

A szobor úgy ábrázolá Shirint, mint Vénusz Anadyomenét, amint a habokból felszáll, hosszú hajfürtjeit szárazstva a napsugárban. Leplezetlen idomai a szobrászati tökély remekét tüntetik fel, a gömbölyű vállak, karok, a hibátlan csípő, az izmok leglágyabb hajlásai mind oly magas művészettel voltak képezve, mely nem hagyott elveszni semmit a remek alakon, amit szépnek tartott valaha költő és művész.

Az arc maga tökéletesen el volt találva, vonásról vonásra megismerheté benne a királynét, aki csak egyszer is látta. Harun önelégült bizalommal jártatá körül szemeit a teremben levők arcain, kiknek meglepetése volt művészetének leghízelgőbb dicsérete.

Csak a király arca nem hízelgett. Még elégületlenebbül, mint a többi szobrot, nézte ezt, s borúsan hajtá homlokát tenyerébe.

Harun észrevéve a király homlokán a kedvetlenséget s aggódva kérdé: nincs-e eltalálva Shirin alakja e szobron?

– Találva van és még sincsen találva – szólt Kosru. – Ez arc Shirin arca, de a tekintet nem az övé, ez alak Shirin alakja, szép, idomos: de nem bájos, de nem meleg. Ez ajk Shirin ajka, de hol maradt róla az élet, hol maradt róla a hang? Shirin ajka ha csukva van, sem néma; Shirin szobrát látom, de hol maradt róla a lélek, hol maradt a szerelem?

– Az élet Isten ajkáról jó, nem ember kezéből – szólt megalázott fővel a szobrász.

– Vén szobrász, szíved hidegen bánt e művel, csak fényét tükröztet vissza a napnak, de nem melegét; törd össze szobrodat.

Az udvarlók szánó sóhajtàssal látták összeomolni a szép szobrot a kalapácsütések alatt, Harun szomorúan hajtá le ősz fejét.

Még Ferhád volt hátra, az örült, az eszelős. Ferhád, ki az egész idő alatt nem hallgatott senkire, szobrával látszott beszélni, hozzá

sóhajtott, epedett, lábai mellé leült s megvetőleg nézte az összetört szobrokat.

Midőn utoljára maradt, büszkén felállt helyéből, lenézte emelvényéről az egész összegyűlt udvart, azzal lekapva szobráról a leplet, azt messze elhajítja.

A király megrendülve ugrott fel trónjáról, az udvar csodától elragadva kiálta fel, nem tarthatva magát: – Ez Shirin! ez ő maga!

Ez ő volt! Egy márványkép, mely él, szeret, mosolyog, bűvöl! Szobor, hol az ajkaknak hangja, az arcnak ragyogása, s a szemeknek bűbája van; minden vonáson, a legutolsó virágon is a művész szerelme látszik, mely keresztülmelegítette a követ, s élő lelket adott neki, mely fölötte és körüle lebeg. A többiek mind azáltal iparkodtak ígézetet gerjeszteni, hogy levonták a leplet a női idomok kecséiről, Ferhád mindent eltakart kegyeletteljes gonddal, a rózsákkal és gyöngyfűzésekkel átfont lepel redői alá. Oh, de e redők alatt a szív dobogását lehete látni, s a félig letakart inger tette éppen azt, ami emberien szép, tündérien széppé.

Ferhád azon pillanatot fogta fel, midőn Shirin fürödni készül, s öltönyét csak a rózsafüzérek tartják még habkönnyű redőkben felséges alakja körül. Szemei félénk szeméremmel tekintenek szét, keze a naptól látszik óvni szelid arcát; minden vonás visszalehelni látszik azt a mondhatatlan bűbajt, mely őt minden asszonyok királynéjává tévé, azt a csodás vegyületet fájdalom és mosolygásból, a gyönyört a néma vágyban, a tiszta homlok méltóságát; a boldogság közepett támadó epedést elérhetlenek után, azt a szerelmet, mely még nem tanult szeretni, s azt a szépséget, mely önmagát nem ismeri.

Mindenki bámulva látta benne Shirin arcát, egyedül a király látta meg benne Shirin lelkét. Elveté királyi pálcáját, palástját, lerohant trónjáról, a szobor lábaihoz borult szenvedélyesen s csókjaival halmozá el azt.

A király magánkívül volt örömében, a hárfahangok víg zenéje örvendő lelke szökelléseit adta vissza.

– Ferhád! tied a diadal – mondá a király, kezét nyújtva a szobrásznak. – Egyszer teremte Isten Shirint, te örökkévalóvá tetted őt, kívánj tőlem amit akarsz, és bírni fogod.

Ferhád sötéten tekintte a királyra.

– Esküdjél meg, hogy megadod, amit kérni fogok.

– Mindent, ami enyim, amit adhatni hatalmamban áll, kérj akármit.

– Esküdjél a napra.

A király előhívata főpapját, s a nap-bálvány aranyképére tett kézzel megesküvék, hogy mindent meg fog adni, amit Ferhád kérend tőle.

– Tehát azt kérem tőled – szólt Ferhád –, hogy engedd el e szobrászoknak a halált, kiknek szobraikat összetöretéd.

Az örömteljes meglepetés zúgása hangzott a teremben Ferhád nagylelkű kívánatára.

– Legyen – mondá a király –, nemes kívánatod magadat tesz legnagyobbá, de még ez nem jutalom remekművéért; szólj, kívánj nagyot, én megadom.

– Ne adj nekem semmit, király. Én nem kérek tőled semmit.

– Mit! koldusnak hiszesz-e, vagy fősvénynek, hogy félsz tőlem jutalmat kérni? Ha birtokomban van az, amit kívánsz, tied leend. Kívánj.

Ferhád erre fölemelé lecsüggesztett fejét s a király elé lépve, hőség-től reszkető hangon mondta:

– Kívánok. Add nekem – Shirint!

...Az emberek arcain az ijedtség, a megdöbbenés ónszíne vonult egyszerre keresztül, félreugrottak Ferhád mellől, mint ki a villámot hitta le saját fejére.

Kosru szóltanul ragadta ki egyik harcosa kezéből a dárdát s Ferhádnek rohant vele, ádáz dühvel; még a hárfák is el-elhallgattak egyszerre, s Barbud elfeledé a zenét ijedtében.

Csupán Ferhád maradt nyugodt; a napra mutatott kezével a király elé.

– Előbb öld meg e napot, melyre esküvél – monda neki –, azután engemet.

A király kezében aláhanyatlott a dárda. Érzé, hogy esküje által fogva van.

– Ferhád, te őrzöngsz, te eszelős vagy.

– Tudom – szeretek. Midőn e szoborra tekintél, nem gondolád-e mindjárt, hogy ezt a szerelem alkotá? mely magában megőrült, az lehelte belé tébolyodott lelkét, az él benne most is; Shirin az enyim. Mindenütt előttem áll, ahol csak járok. Akár alszom, akár ébren vagyok, őt látom; majd mosolyog, majd eped, majd sír, majd sóhajt; én látom őt, de közöttünk széles puszta fekszik, forró sivatag: hiába futok felé, nem érem el. Én bírni akarom őt, akarok örülni mosolyának, hallani kacagása dallamát, együtt sírni vele, s érezni keblének dobbanását.

– Hallgass, tébolyodott! – kiálta Kosru – örült kívánsodat megbocsátom, kérj egyebet.

Ferhád fölvevé kalapácsát, s a szoborhoz lépett.

– Te csak ígérni tudsz, király, s ha a megadásra kerül a sor, alkudozol, mint valami örmény kalmár; én jutalmat kértem tőled e szoborért, te megesküvél rá, hogy megadod azt, ha esküdet meg akarod szegni, az a te dolgod, de ha kérésem megtagadtad, e kalapácsütéssel szétzúzom e szobrot előtted.

– Megállj! eszelős – kiálta Kosru ijedten. – Engedj beszélni fejeddel. Te magad sem tudod, mit kívánsz. Shirin királynő és te koldus vagy.

– Szívem gazdag.

– Nekem három ország hódol, trónom elé mind a négy világrész hordja kincseit, ritkaságait; amit emberi kéz kivihet, én megtehetem, mégsem bírom Shirin kívánatainak felét sem teljesíteni: nem királynak, hanem Istennek kellene lennem, hogy lelke óhajtásainak megfeleljek, s mit tehetnél te akkor?

– Oh király – viszonzza Ferhád –, a költő, a művész közelebb áll Isten hatalmához, mint a király. Ami hatalmadnak lehetetlen, lehetséges nekem. A te hatalmad a rombolás, az enyim a teremtés. A mauzóleum, melyet nevednek építtetsz, az enyim is: te alatta fekszel, én fölötte maradok. Sokat, mit meg nem adhat a kard; megád a szellem. Neked minden hatalmad sem képes egy percet elrabolni a halhatatlanságból; én ezredeket foglalok belőle. Te zenészeid miriádjaival sem taníthatod meg a szeretni nem tudót érzelmekre, mikre én szemeim járásával megtanítom. Mi a te paradicsomod? körülkerített börtön; mi a te örömed? aranyos unalom. Mit adhatsz te annak, aki boldogság után vágyik? csinálhatsz-e aranyból szivárványt? Ha egész erdőket ültetsz rózsafákból, találsz-e bennük szerelmet? ha minden gyöngyét a tengernek összegyűjtöd, kaphatsz-e azokért egy könnyet, melyet a boldog epedés csalt a szerető szemébe? Tied az ismert föld, enyim az ismeretlen menny. Én többet adhatok, miként te.

A szobrász szavai után mély csend állt be a nép között, félelmesen hallgatott mindenki.

A király letevé fegyverét s Ferhádhoz lépett nyugodtan.

– Te mondad – saját szavaiddban legyen ítéleted. Ha hét ízben teljesíteni tudod Shirin kívánságai közül azt, amit én nem tudok: esküszöm neked, hogy bár jobban szeretem őt életemnél, neked adom.

Ferhád keble tágult. Istent érte magában.

– Legyen – szólt erős lélekkel – elfogadom az alkut. – Orfeusz jutott eszébe, ki az alvilág kapuit nyitotta meg, hogy visszahozza hölgységét.

A király inte udvarnokainak, hogy távozzanak el; ő maga egyedül maradt ott Ferháddal.

Ezen idő volt az, midőn Shirin szokott déleesti sétáját volt teendő a kertben, melyre a nagy széles ablak nyílt. A király és a szobrász ennek függőnyei mögé rejtőztek el.

Nemsokára közelgett a királynő hárfás serege, a hölgyek táncolva, énekelve képezének csoportokat a bokrok között; andalogva, édelegve jött Shirin, kedvenc hölgyeivel, a lányok egy gyöngyházzal kirakott csónakot húztak elő, melynek felhajló orrán hosszúnyakú, ezüst hattyú díszlett. Shirin helyet foglalt benne, egy lányka aranyevezőt fogott kezébe; másik rózsagirlándokkal koszorúzta fel a hajót, az árbocot és a hattyú nyakát; egy harmadik tarka csigahéjból szívárványos szappan léggömböket fújt a légbe, mik búbájós ragyogással szálltak fel a magasba; a többi a vízben úszva követé a csónakot, hintálva azt jobbra-balra s tréfás enyelgéssel rángatva le társait a habok közé, vagy felkészelkedve hozzájuk.

A lányok beszélgettek egymással: ki mit szeretne legjobban?

– Én olyan szép kék ruhát szeretnék, mint ez az ég – szólt könnyelmű lengeséggel a kínai hölgy.

– Én olyan balzsamot szeretnék bírni, mely az ifjúságot örökké megtartaná – monda a hindu leány.

– Én szeretnék őshazámban lenni – szólt az avar amazon –, bár azon barna ifjak közül jönne ide egy, kik honn széles körváraink mellett gyors paripán űzik a futó ellenséget, karjuk kemény, mint a vas, szemük égő, mint a tűz, hajfürteik szalagok közé fogva – és az engem elragadna innen.

Ferhád a királyra tekintett: – ha ezt Shirin találta volna kívánni!

– Hát te mi után epedsz, oh Shirin? – kérde egy negyedik leány, a hab közül a csónak párkányára emelve tajtékfehér termetét. – Te boldog vagy, csak óhajtanod kell, s kívánságod teljesült. Kosru király kedvedért a föld legutolsó végére elküld, hogy meghozassa amit kívánsz.

Shirin epedve hajtá hátra fejét, hófehér karját leomló hajfürtei alá téve.

– Oh azért, amit én szeretnék, az égbe kellene küldenie. Én azt szeretném, ha itt felettünk a kert egyik falától a másikig egy szívárvány

állna mindig, egyik vége az egyik ormon, másika a másikon. Oh én úgy szeretem a szivárványt! A Haemus virányain, ahol én születtem, annyiszor láthatni azt, mint gyermek sokszor futottam utána. Itt oly ritkán látok egyet, azt is csak mikor vihar van, a távol Behistan fölött; mint szeretném, ha itt volna egy fölöttem, ragyogó hét színével körülölelné e zöld pálmafákat, s ahol keresztüllátni rajta, kék, piros és lilaszín volna minden, ami most zöld.

A király Ferhád vállára tevé kezét.

– Hallottad kíváнатát; ezt én nem vagyok képes felérni, ha te az vagy, teljesítsd; mint monád: aranyból nem lehet csinálni szivárványt, ha tudod miből lehet, csinálj.

Ferhád nyugodtan mosolygott. Az észnek sok nem lehetetlen, ami az erőnek az.

Rögtön hozzáfogott művéhez. A behistani hegyoldalból fakadó patakot felszorítá szilaj medréből a hegytetőre, onnan mesterséges vízvezetőt készítve neki, lehozá ezt a dasztadzserdi királyi palotához.

Akkor egy ezüstcsőt vezetett körül a kert falán, melyből számtalan kis vékony cső állt felfelé. Midőn mind ez készen volt, egyszerre ráereszté a csövekre a behistani patak vizét, mely rögtön ezernyi vékony sugárban lövellt fel az ég felé, amilyen magasról jött le, olyan magasra szökellve ismét fel, s amint a köröskörül visszahulló cseppekre rásütött a nap, íme ott volt a szivárvány, ragyogó hétszínű tündérívével egyik faltól a másikig hajolva; a zöld pálmafák lombjai, mik előtt keresztülvonult, kék, piros és lilaszínben égtek.

És azóta mindennap nyolc óráig ott állt a szivárvány a kert fölött, magasan, midőn a nap kelt vagy áldozott, alábbszállva, midőn az emelkedék. Shirin öröme határtalan volt miatta, napjait mindig a kertben tölté, melynek lége az örökké hulló permetegtől a legforróbb nyári nap alatt is hűs volt és oly éltető, hogy benne még azok a bokrok is, miket csak leveleikért szokás tartani, miknek virágát nem látta senki, csodára virágozni kezdtek, s némely virág, mi csak színei pompájáról volt ismerős, emberek bámulatára, ismeretlen gyümölcsöt érlelt.

*

Ismét múlt az év, Kosru újra hívatá Ferhádöt s parancsul adá neki, hogy várakozzék a függönyök mögött, midőn Shirin a kertbe fog jönni.

A király leszállt a hölgyhöz, ki ismét szomorúnak látszék; halavány volt, mint a fehér rózsza, tán az ifjú szerelmének átka fogott rajta, tán az ő álmai kísérték éjjelenként, azok hervaszták el.

– Mid hiányzik, oh rózsák tündére? – kérde a király kedvenc hölgyétől – mért vagy oly szomorú? Nem elég szépek a paradicsom virágai többé? vagy rossz álmaid vannak s azokon tündödl? Tán kedvenc galambodat ragadta el az ölyv? vagy fehér szarvast láttál a vadászaton, s annak bűbája fogta meg szíved? Szólj, mit hozzak számodra, ami felvidítson? Fürteidnek India gyöngyét? homlokodnak Armenia koronáját? ajkaidnak Hybla mézét? Építsek számodra palotákat fekete márványból, ezüst oszlopokkal, achát erkélyekkel?

Shirin kelletlenül fordítá félre fejét, mint kényeztetett gyermek.

– Oh én azt szeretném – mondá –, ha ez patak helyett, mely most e kerten keresztül folyik, a behistani hegyről egy tejpatak jőne alá, hogy annak fehér hullámaiból ihatnám, mint vad folyamból, mely virágok között csergedez, s ha ez a patak fekete márványszobámban, mint fehér szökőkút lövellne magasra, s én abban megfürödhetném. Oh, mint szeretnék én tejpatakot látni.

A király fejet hajtott úrnője kívánságának s visszament Ferhádhoz.

– Hallottad Shirin óhajtságát, ha varázsolni tudsz, eredj, változtasd meg a természet rendét, hogy ezután ne víz fakadjon a Bisutun hegyek közül, hanem tej.

Ferhád elment; újra megindult a munka; roppant csatornák vágattak a hegyek összejövetelébe, nagy kőmedencék lőnek vésve a sziklák homorulatán; mikor e mű készen volt, akkor idehajták minden reggel, estve a Bisutun hegyen legelő nyájakat, s azoknak tejét a nagy kőmedencékbe fejték.

Egy napon Shirin hálótermében egy szobrot állítanak fel: az örökké ifjú Hébe szobrát, ki egy alabástrommedence párkányán állva, a vállára leszállt sast látszott itatni feltartott aranycsészeből. Másnap reggel, midőn Shirin fölébredett s ágyának arannyal áttört függőnyeit félrehajtá, bámulva szemlélte, hogy az aranycsésze szélein gazdagon ömlik alá a tej, szüntelen túlradva rajta s a medencét színültig töltve.

És amint ablakán kitekintett, egy fehér patakot látott kígyózva alázuhogni a Bisutum hegyek közül, melyek keresztülfolyna a rózsaligeteken, mint fehér szalag tétovázott a paradicsom virágos zöld halmái körül.

Shirin el volt ragadtatva kívánata beteljesültén s kéjelgő örömmel állt bele a medencébe, lábaival a fehér tejhullámban lubickolva s ajkaival a fehér szobor csészéjéből szürcsölve a felbuzgó tejet; egy tündéri tünemény, fehér hölgy, alabástromszobor és tejszökőkút, egy árny nélkül festett kép, mely csupán fénnel van rajzolva.

Amint Shirin édelegve füröszte ajkait az aranycsésze leomló tejében, egyszerre egy piros virág szirma vetődik fel abban, s körül-táncolva a kelyhet, éppen Shirin ajkaihoz sodródik, mintha csókjáért jött volna.

Shirin felfogá a testszín-piros virágszirmot, mely egy lótosz levele volt, s csodálkozva vevé észre, hogy azon rajz és írás van. Megnézte közelebbről: a bársonysima szíromra egy csengettyűvirág volt rajzolva apró tűszúrásokkal, melyben női alak fürdött. A rajz fölé e szó volt írva: oh Shirin! alája e mondat: „könnyeimben fürdesz”.

Shirin csodálkozva olvasá el a mondatot, s akkor egyszerre bosszúsan tépte szét a virágszirmot, s elhinté azt a medencébe. Hogy szét-tépte, megsajnálta, kihalásztá ismét darabjait, iparkodék egymáshoz illeszteni őket s sóhajtvá rejté keblébe.

Azután várta: nem jön-e másik virág is a csésze kelyhéből? nem soká kellett várnia, néhány perc múlva ismét egy másik bukott fel; azt hirtelen felragadta, s nézte, mi rajz és mi irat leend rajta?

Azon egy nyitott szem volt rajzolva egy sugárzó nap közepében, fölé e szó: oh Shirin! alá e mondat: „mindenütt tégedet látlak”.

Már ezt nem tépte szét a hölgy, hanem elrejté a másik mellé, s várta, sejté, hogy még egy harmadik is fog jönni.

Az is felvetődött. A szobor és a tejpaták lőnek Ferhád szerelmi postái; összegöngyölt viráglevélkéi a vezető csöveken át észrevétlen jutottak Shirin kezébe.

Kibontá a harmadik lótoszlevelet, ezen egy rózsákkal koszorúzott halálfé volt rajzolva, fölé e szó: oh Shirin! alá e mondat: „meghalok szerelem miatt”.

Shirin társaihoz tevé azt is.

Nemsokára jött a király, kedvenc hölgye örömeiben gyönyörködni. Szomorúnak találta azt ismét. Szívét nyomta a keblébe rejtett három levél.

– Miért e ború arcodon újra? – kérdé a féltő király. – Hajnaltól naplementig sem tart-e nálad az öröm? Mije van még égne földnek, amit nem bírsz?

– Álmodtam, annak jelentésén tűnődöm – viszonzza Shirin. – Egy szép virágot láttam álmomban, melynek három szirma volt, mindenik szíromra külön kép festve. Egyikre egy harangvirágban fürdő leány, másikkra egy napsugár közt égő szem, harmadikra egy rózsákkal koszorúzott halálffő. Míg ezeknek értelmét meg nem tudom, addig nincsen örömem.

A király összehívatá rögtön bölcseit és jósait, hogy magyarázzák meg ez álmot. Senki sem boldogult vele. Mikor mind megszegyenültek, előhívatá Ferhádöt.

– Íme – monda neki –, ismét van Shirinnek egy kívánsága, melyet nem bír senki teljesíteni – s azzal elmondá az álmot.

Ferhád sóhajtott és mosolygott, sóhajtott a szerelemért, s mosolygott a diadalért.

– A képek ím ezt jelentik – viszonzza Kosrunak szépen –, az első: könnyeimben fürdesz, a második: mindenütt tégedet látlak, a harmadik: meghalok szerelem miatt.

A király elmondá Shirinnek a magyarázatot, s Shirin megtudta belőle, hogy Ferhád a titkos szerető.

– Három kívánság már betelt, – mond Ferhád figyelmeztetve a királynak. – Csak négy van még hátra.

A király aggódni kezdett.

Shirin azonban halvány lett, halaványabb a liliomnál. Csak úgy lengett a termekben, mintha nem is a földön járna. Senki sem tudta, mi baja.

A király aggódva unszoló kérdéseivel, hogy mondja meg, mi bántja. A hölgy mindennap új meg új szeszélyes kívánsatokkal állt elő, miket egy percben követelt, a másikkban már megunt, amint szokták a hölgyek, kiknek minden örömük megvan, csupán egy nincs, a szerelem.

– Oh az én szívemet úgy nyomja valami – szolt egy napon Shirin a királyhoz. – Ma kitaláltam, hogy mi nyomja oly nagyon. Kertembe a magas Takhti-Bostan-hegy orma látszik, e szikla oly kopasz, oly sivár, valahányszor rátekintek, úgy érzem, mintha egész terhét keblemen viselném; ha ott a magasban egy gránátalmabokrot látnék virulni, csak egyetlen egyet, meg volnék gyógyulva ez érzésből.

„De ki tud oda felmenni?” – gondolá magában a király, s átadá Ferhádnek a teljesíthetetlen óhajást.

A művész fogta kalapácsát, s a meredek sziklafalba egyenesen fel elkezdte lépcsőket vágni, merész lángképzelete segíté, a gondolat

démonian vakmerő volt, a lépcsők csodálatos kiszámítással függtek egymás fölött, s bátor főnek kellett lenni, ki rajtuk fel merészeljen menni, hol háromszáz lábnyi magasban semmi sincs, amibe meg lehessen kapaszkodni, csupán csak az egymással összerótt sziklafokokozatok.

Egy napon ismét meglátogató Ferhád a királyt, s megdöbbenő hangon monda neki:

– A negyedik kívánság is teljesült.

A király a Takhti-Bostanra tekintett, s zöld fákat látott annak ormán.

– Még csak három van hátra – súgá fülébe a szobrász, s eltávozott.

A király szorongó szívvel keresé fel Shirint, ki azon perctől fogva, hogy a Takhti-Bostan orma kizöldült, valami édes boldogság dicsfényét viselte arcán. Egész nap ott ült, ahonnan e sziklára lehete látni, mely egyedül emelkedék a kert magas falain túl; szemei az odavarázsolat bokrokra függtek s néha egész éjszakán át ott énekelt kertje forrásai mellett, szüntelen a bokrokat nézve; bűbájos éneke hangjait szelíden zengé utána a takhti-bostani visszhang.

A bokrok és a visszhang! Azt hivé mindenki, azt hivé maga a király is, csak Shirin tudta egyedül, hogy e bokrok lombjai közül egy epedő arc néz le reá, s énekét az zengi vissza; Ferhád volt ott, ki mindennap életét kockáztatá érte, hogy a felhőnyi magasból kedvesére leláthasson.

A királyné hervadt, hervadt. A bölcsek, az orvosok ki nem tudták találni baját, szava sóhaj, éneke siralom, álma nyugtalanság volt. Semmi sem vidíthatá fel, nem kellett neki tánc, vadászat, ünnepélyek. Kosru egész palotát építtetett számára, mely egyedül azon kincsekkel volt tele, miket Heraclius császár hajóiból a szél a perzsa partokra vert; Shirin szemei meg sem akadtak Badaverd minden kincsein, s Artemizia palotái tízezernyi aranygolyóikkal, mik a csillagrendszer utánózták, egy pillanatig sem tudták őt érdekelni.

Szeszélyei, óhajtsái túljártak minden emberi lehetőségen. Kosru kétségbe volt esve. Oh, e királyoknak elég volt egy szeszélyes asszony bebizonyítani, hogy ők nem istenek.

Shirin mindjobban halványult. A király félve kérdezősködék bajáról.

– Beteg vagyok – monda Shirin –, álmomban egy Amshaspand jelent meg előttem, egy virággal kezében. Ez azt mondá, hogy tudtomra

adandja, mi bánt? s intésére egész testem átlátszó lett. Akkor láttam megdöbbenve, hogy szívem fehéredni kezd; ha egészen fehér leend, akkor én meg vagyok halva; az Amshaspand azt tanácslá, hogy ha meg akarok gyógyulni, kerestessék egy olyan virágot, minőt ő kezében tartott, csupán annak illata lesz képes megorvosolni.

– S minő volt azon virág?

– Hosszú, sötétzöld szárára lilaszín sisakok voltak feltűzve, s midőn e kis sisakokat felfordítám, mindegyikben egy-egy fehér galambpár ült.

A király és bölcsei nem nagy botanikusok lehettek azon időkben, mert minden kutatásaiknak sem sikerült a Shirintől kívánt növényt feltalálni.

Ez lett utóbb az ötödik óhajtás, melyet Ferhádra kelle bízni.

Ő elvándorolt a Taurus-hegyekig, ott meglelé a jól ismert Anthorát, elhozá azt a királynak, ki látva a fürtösen lecsüggő kék sisakokat a kettős galambokkal, megrezzenve hallá a művész intő szavát:

– Ez volt az ötödik kívánat, most csak kettő van még hátra.

A szépek szépe nem gyógyult meg semmi virág illatától; a király sírt, ha őt látta, s összehasonlító szobrával – a szobor oly élettelen, s a hölgy maga oly holthalavány.

Egész éjjel hallá a hölgy fájdalomédes énekét, ha erkélyén kidülve néma kertjébe lenézett.

– Miért énekelsz versenyt a csalogánnyal, oh lelkem hölgye? – kérdé a király gyöngéden, alig merve őt ajkaival érinteni; félt, hogy még a lehellet is összezúzza.

– Most csak még a csalogánnyal, nem soká a szellemekkel – felelt az epedő asszony, és mosolygott; a király sírt.

– Mért beszélsz a szellemekről? A szellemek hideg lények.

– Közöttük fogok majd lakni; minden éjjel lejárnak hozzám, biztatnak, hogy menjek velük. A rózsá levele földre hull, de illatja felszáll az égbe.

– Mért vágyódsz az égbe tőlem? mi van ott, amit én nem adhatok?

– Minden más ott, mint ami itt van. Napnak nincs ott éjszakája, örömnak, kéjnek bánata. A patak zeng, a fák lombjai tündérmeséket susognak, az élet folytatása az álomnak, s az álomban megszólalnak a kék virágok csengettűi, mik úgy néznek reám ébren, mint megannyi tündérszemek. Oh a tündérek oly szépek; öltönyük ködből van szöve, lábaik nem hagynak nyomot a földön, s nem merülnek el a vízben, pillangó-szárnyaikon szivárványos pávaszemek ragyognak, repülő

hajfürteik közt csillag és harmat szikrázik. Az éjjel egy tóban láttam őket fürödni, a tó felszíne be volt hintve aranyporral, mely nem ült le a fenekére, hanem fennmaradt a vízen; úgy hittak maguk közé, már velük mentem repülve, amidőn felébresztettél. Oh teremts nekem egy ilyen tavat, melynek tükre arannyal legyen behintve.

A király elszomorodott. Aranya volt neki elég, egész folyókat volt képes behinteni aranyporral, de hasztalan, az mind leült a fenékre. Hiába törték oly finomra, mint a lisztláng, a pehelykönnyű aranyfüst is leszállt a víz fenekére, senki sem bírta kitalálni a tündéraranyat.

A király remegve és remélve hívatá Ferhádót. Remegett, hogy hátha teljesítendi az óhajtást, de remélte, hogy az most lehetetlenné vált.

Ferhád meghallá a kívánatot, kiment a behistani virányokra; összefogott egymillió aranyszárnyú lepkét, s azoknak fényporával behinté a kert kisedet tavát – és íme az arany fenn úszott a víz színén.

– A hatodik kívánság is teljesült – szolt a szobrász a királynak. – Csupán egy maradt még hátra, az utolsó egy kívánság.

A király reszketett Shirinért, félté őt a szobrásztól, kinek esküvel ígérte, és féltette a haláltól, kitől nem tudta megvédeni.

A szépek szépének szívében emésztve égett a szerelem, de az nem parancsolójáért égett, hanem egy szegény ismeretlen ifjúért, ki szerelmében megőrült, s örültsége hatalmával csodákat követett el imádott bálványának egy-egy pillanatnyi szeszélyéért; s míg az ifjú hölgy az ősz király lábainál ülve, hárfával kezében édesbús dalokat énekelt, mik fájdalomban és szépségben a csalogányéval versenyeztek, titkon szívében arra gondolt, hallja-e a dalt az ott, ki a magasban visszhangot szokott rá adni?

Csak egy kívánság volt még hátra, és ők egymásé leendettek. Shirin nem is álmodá, hogy mindazon óhajtság, amit ő lehetetlenül kigondol, annak vállaira roskad, ki őt oly forrón szereti. Egy napon azt mondá a királynak, arcán örök epedéssel:

– Miért nem vagyok én boldog? Mert nem látom felkelni a napot soha. Ez a nagy erdős Behistan mind elfogja előlem a hajnalsugárt, úgy szeretném, hogyha e hegyen keresztül egy út volna merőben keresztülvágva, hogy amint feljön a nap, annak túlsó végén első sugárát megláthatnám.

A király szabadon lélegzett. Előhívatá Ferhádót, s diadalmas arccal mondá:

– Halljad Shirin hetedik kívánságát. Ő a felkelő napot óhajtja látni palotája ablakából; evégett egy utat kíván keresztülvágnatni a Behistánon, hogy annak túlsó végén a hajnal első sugarát láthassa. Menj, teljesítsd.

– Oh Shirin! – sóhajta búsán a szobrász, s vette kalapácsát és ment, az emberek utánanéztek és kacagták.

Nemsokára visszhangoztak a kalapácsütések Dasztadzserdben a szobrász megkezdett munkájától. Mintha óriások dolgoznának rajta, megfoghatatlan erővel haladt a mű, hegyek omlását, sziklák szakadását lehete hallani mindennap s ha esténként a királyné palotája tetejére kiült, midőn körül csendes volt minden, hallá, mint távoli kísértethangot, a csengő kalapácsütést s minden ütés után e kiáltást: oh Shirin!

Ott dolgozott Ferhád éjjel-nappal. A szerelem örültséget, s az örültség emberfeletti erőt adott neki. A legmerészebb eszmét, mit más kigondolni félt, ő kivitte, a behistani átvágás mindig tovább-tovább haladt, s a szobrásznak nem volt elég, hogy műve nagyszerű legyen; még széppé is tette azt, a kivágott kőfalakra mindenüvé odavéste Shirin arcát, szobrait, ahogy az szívében élt, mosolyogva, szemérmeesen, virágokkal koszorúzva.

Így támadt a két bolthajtás, mely máig is épen megvan, és a többi képek, szobrok, a mély kivágás oldalán, miket köröskörül benőtt a zöldellő folyondár.

Ben Mohamed al Kazvini azt mondja e remekműről a „teremtés csodájában” (adsaib al mathlukat), hogy a világ szobrászai mind bámulva jöttek ide, Ferhád műveit csodálni.

A mű ellenállhatatlanul haladt, s már végéhez közelíte; Kosru kétségbe volt esve. Láta, hogy elveszti Shirint, mert ellenének hatalma nem emberi erő.

Kész lett volna már Ferhádot esküje ellen megöletni, biztatta is embereit; de ki merte volna azt elvállalni? ki merne egy örültet megölni? Az örülteken Isten keze van, bennük idegen, ismeretlen szellem lakik, ki merné e szellemet kardja hegyével onnan kizavarni?

A zsoldosok közt nem akadt Ferhádnak orgyilkosa.

Amire férfi nem találkozott, arra volt vénasszony.

Élt Desztadzserdben egy vén jóslónő, Omayá; száz ránc arcán, száz bűn lelkén. Ez megtudva a király titkos bánatát, odament hozzá egy napon s felajánlá, hogy ő megöli Ferhádót.

A királyt visszarezzenté a lélek. A bűn elől, melyet keresve keresett, visszadöbrent, midőn az magát jött ajánlani.

– Esküm tiltja, hogy őt bántassam – szólt elutasítva a nőt.

– Én nem fogom őt bántani, sem fegyverrel hozzá nem érek, sem mérget italába nem töltök, sem varázsló szóval meg nem rontom, mégis el fogom őt veszteni.

– Akkor ám tegyed – szólt a király, s útjára bocsátá a nőt.

Omayá kiment a Behistan-hegyek közé, és felkeresé Ferhádót.

A szobrász éppen a szikla párkányán dolgozott, minden kalapácsütés-nél kiáltva: oh Shirin, Shirin! A visszhang utána sóhajtá: Shirin, Shirin!

Omayá megállt a bérc alatt és felkiálta Ferhádra:

– Ah Ferhád, minő jó bolond vagy te, hogy egyre Shirin nevét kiáltozod, midőn ő már tizennégy nap óta halva fekszik, s a király és az egész udvar régen gyászt viselnek érte.

Ferhád, mint a villám ütötte sas, összerogyott e szavakra, kalapácsát elhajítá, s maga is utána hullott le a száz ölnyi magasból, s ott, halhatatlan művei csarnokában lehelte ki forró lelkét.

Azon éjjel nem hallá Shirin többé saját nevének visszhangját.

Másnap kérdé, hogy miért nem folytatják a Behistan áttörését?

– A művész, aki hozzáfogott, belehalt – mondának neki –, éjjel leesett a szikláról, s nincs, aki megkezdett művét bevégezni merje és tudja.

Shirin hervadtan hajtá le szép fejét keblére.

– Elmegyek a tündérekhez... – susogá kinszenvedt arccal.

És elment a tündérekhez...

Harmadnapra megszűnt élni. Elment oda, hol a napnak nincsen árnya, az örömek bűnbánata; hol a csengő virág nyílik, hol a tündérek lejtének, s fürödnek aranyos tóban; hol az élet folytatása az álomnak, s a szerelem egy örökké tartó csók. Ott megtalálta Ferhádót is s azóta nem szűnt meg boldog lenni.

A rózsa levele a földre hullt, de illata az égbe szállt.

A király és az egész ország tizennégy napig siratták Shirint, akkor eljöttek a shirasi leányok, s a király engedelmével eltemették őt Ferhád mellé, egyiknek sírjára ültettek fehér rózsát, másikéra piros rózsát, hogy a szerelem virága örökké nyílják azok fölött, kik a szerelemért haltak meg.

A király pedig, keservében e két sír közé elevenen ásatá el a gonosztevő Omayát, aki mindkettő halálát okozta, s tüskét vettetett föléje.

Shirin művészi szobrát azonban azon pataokban állíttatá fel, melyet róla neveztek el, s gyakran édes csalódással merenge rajta, gondolva, hogy ott mostan Shirin fürdik.

*

Dasztadzserd pedig elpusztult, és Babilon és Persepolis és Ktesiphon omladékit benőtte mind a vad bokor. Kosru Parviz fény és hatalom nélkül halt meg, futva ellensége elől, ledöfve önfia orgyilka által, kiben a sassanidák hatalmas faja kiveszett.

Minden elmúlt, csak ami Ferhád és Shirin emlékéhez van kötve, az élt meg.

A „paradicsom” elvadult; benne csak egy gránátalma-fát őriz még a nép. Ez Ferhád fája volt, melyről kalapácsa nyelét vágta; s mely kihajtott, ahová lehajítá; aki szerelemtől beteg, meggyógyul ennek árnyától.

A három sír Kazri-Shirin mellett most is megtermi rózsáit és tövi-seit, s a „szép Shirin” szobrát máig is felkoszorúzzák, midőn azon emberidom sincsen többé.

A Takhti-Bostan rovátkáit, a behistani faragványokat benőtte a zöld fű és moha; messze földről jönnek néha idegenek, kik bámulva szemlélik, mit tehet e három embereken túli erő – művész, örült és szerelmes?

A NAGYENYEDI KÉT FÜZFÁ

Felvinc és Enyed között egy kis bérci patak vágja keresztül az utat, melyen most tartós kőhíd van építve. A híd mellett kétfelől a patak oldalában emelkedik két roppant fűzfá, és ezen két fűzfának történelmi emléke van. Hét emberivadék látta azokat felnőni, s ivadékról ivadékra szállt a történet s máig is úgy emlékeznek arra, mintha csak a mi életünkben történt volna...

...Éppen száz és ötven esztendeje annak, hogy a kuruc-labanc világ legszebb divatjában vala; ma a kuruc, holnap a labanc osztott törvényeket Enyednek; mikor az egyik kiment az egyik városvégén, a másik bejött a másikon.

A jó enyediek váltig jobb szerették volna, ha e derék emberek, ahelyett, hogy őket látogatják, inkább egymást keresnék fel; de ezek bölcs urak voltak és hallottak valamit azon stratégiai fogásokról, miszerint az ellenséget azáltal is meg lehet verni, ha a környéket élelmiszereiből kipusztítják. Ők ezt vevék gyakorlatba.

Mert míg a fejedelem rendes hadai, a fényes, hatalmas nemesi bandériumok, a szép daliás, farkasbőr-kacagányos huszárok, a válogatott hajdúk, a veres és kék darabontok rendes csatákat harcoltak künn Magyarországon a birodalmi derékhadakkal, mik fényes, páncélos, tarajos lovasokból, hímezett bivalybőröket viselő dragonyosokból s célbalövő muskétásokból állottak; addig szanaszét az országban őgyelgő kalandornép csavargott alá s föl, szemre-főre egymáshoz annyira hasonlatos, hogy máig is fenmaradt róla az adoma, miszerint a jámbor felvidéki tót nem tudott köztük különbséget tenni: melyik a kuruc, melyik a labanc?

Nagyobbrészt oly emberek, kiket magukat is elpusztított a háború, s kétségbeesés, nyomor és bosszúvágyból nem hagyott neki más választást, mint kaszárt, csákányt ragadni, s felcsapni kurucnak vagy labancnak, aszerint amint egyik vagy másik fél katonái pusztították el.

Ezek azután falkánkint jártak városról városra, zsarolva, harácsolva, ahol engedékeny népre akadtak; gyűjtogatva, ahol megharagudtak, szétszaladva, ahol megijedtek. Nem is igen nagy szenvedéllyel folytatták a harcot, a vesztes fél rendesen átállt a győzteshez, úgyhogy Cserei Mihály bizonyítása szerint akadt ember, aki négyszer-ötször volt kuruc, ugyanannyiszor labanc.

Ezen sűrű változandósága a minéműségnek nagy akadályára lehetett a dicsőség után törekvésnek, mert ha valaki nagy hírt, nevet szerzett magának, mindig attól tarthatott, hogyha holnap véletlenül egész serege áttér az ellenséghez, az valamennyinek megkegyelmez, csupán ötöt akasztja fel, mint akire legjobban feni a fogát.

Úgy segítettek azonban magukon, hogy neveiket rendesen elváltoztatták, ami legsűrűbben előfordult a labancoknál, kik iparkodtak maguknak olyan neveket adni, amit a bolond kuruc ki ne tudjon mondani, hacsak ki nem törí benne a nyelvét, többnyire elrontott német szavakat, amiket ők maguk sem értették.

A kuruc basák ellenben iparkodtak maguknak oláh neveket adni.

Ez időben tehát legkegyetlenebb veszedelme volt Enyednek és a körülfekvő városoknak egyfelől Balika, a kurucvezér, aki lakott a Torda-hasadék egyik barlangjában, melyet máig is Balika-várnak neveznek, és másfelől a Mezőségen tanyázó két labancfőnök, akik közül az egyiknek az a furcsa neve volt, hogy „Trajtzigfritzig!” a másik pedig ily regényesen hangzott: „Bórembukk!”

Amilyenek voltak választott neveik, olyanok voltak azoknak viselői is, majd ügyetlen, majd kegyetlen, félig tréfás, félig véres alakok, kikről éppen annyi nevetségest tudott regélni a közhír, mint amennyi irtózatost, s neveikkel egyfelől a dajkák ijesztgették síró gyermekeiket, másfelől az enyedi diákok csúfolták egymást pajkosságból.

Ezek a diákok, oh ezek a nagyenyedi diákok sajátságos fiúk voltak.

Amint annyira vitte a kálvinista gyerek, hogy a lúdtollból kalamust tudott faragni, telerakott az anyja pogácsával egy tarisznját, az apja vett neki egy pár fejelés csizmát, azzal elvitte Enyedre, letette a kollégium udvarán, pofonüté, megáldotta s otthagytá, rábízván, hogy legyen belőle pap, professzor, királybíró, főkapitány vagy tanácsúr. Azontúl nem is volt rá gondja többet. A fiú megnőtt, megszakállasodott, megtömték, meghizlalták étellel és tudománnyal, elzárták hermetice minden világi kísértetektől, gondot viseltek testére, lelkére, felnevelték hitben és egészségben, csináltak belőle papot, professzort,

királybíró, főkapitány, vagy tanácsurat, amire esze és szerencséje volt, anélkül, hogy apja-anyja törte volna rajta a fejét; a kollégium volt nekik édesanyjuk.

Öt-hatszáz fogadott fia volt a tisztos matrónának, s több százezer forintra menő jövedelme ennyi szép fiú felnevelésére; legtudósabb professzorai, kiket a külföld akadémiái műveltek, világhírű könyvtára s mindenféle beneficiumai, mik egyfelől amíg szorgalomra ösztönözték az ifjúságot, másfelől jó eleve hozzászoktaták azon jótékony öntudathoz, miszerint bármi szűken, de saját érdemük után tanultak megélni.

Vala pedig ezen idő szerint a nagyenyedi kollégium rektor professzora, nagytiszteletű tudós Tordai Szabó Gerzson uram, a tudományoknak nagy művelője, rendkívül békeszerető férfiú és a jó erkölcsöknek fáradhatatlan oltalmazója.

Mert ha bevette magát iszonyú föliánsai közé, azokba annyira el tudott veszni, hogy gyakorta kénytelen volt a feleségétől megkérdezni, ha vajon ebédelt-e ő ma már, vagy sem? tanítványai előtt pedig akként szólott, mint egy órakulom. Csak a csendes, békességes tudományokat kedvelé, mint a csillagászat és mechanika, nem szereté pedig a históriát, mint amely, az ő szavaiként, nem tanít egyebet, mint azoknak neveit, akik emberek agyonverésében tüntették ki magukat, s hősi tetteit éneklő bűnös, vérengző, kegyetlen embereknek és hazudik véghetlen kiterjedésben, ahelyett, hogy a jámborok, jótékony és bölcs elmék példájával javítaná az utóvilágot.

Annyira vivé pedig az ellenszenvét a derék úr a neki nem tetsző históriai személyek ellen, hogy tanítványai lelki üdvére képes volt a történetet meghamisítani, ráparancsolván a história-professzorra, hogy Kleopátrát, Szemiramiszt s más afféle szemtelen asszonyszemélyeket úgy fesse tanítványai előtt, mint rút, utálatos szörnyetegeket, akikre gondolni is irtózat.

És soha női alakra azoknak szemeiket nem volt szabad vetni, tánc, hegedűszó s más hívságos dolgok örökre száműzve valának e körből, még a templomban is, nehogy a leányokra kacsingathassanak, hátul valamennyi pad mögött volt a nagyobb diákok számára egy külön hely rekesztve, aholott faragott fenyőszálakon ültek, hogy így fel ne érhessek fejikkel az előttük álló padok karzatát. Mert kősziklára épült elve volt a nagytiszteletű úrnak, hogy fiatalembernek addig, míg meg nem házasodhatik, tehát míg iskoláit nem végezte és amíg

nincs mit aprítania a tejbe, nem szükséges fehérszemélyeket ismerni, és minden, ami addig történik, csak hivalkodás és nem vezet jóra.

Persze, hogy ez a legnépszerűtlenebb világnézet, amit csak a közjó kedvéért kimondani lehet, s hogy e nézetnek legkevesebb pártolói akadtak maguk az érdekelt felek, a nagyenyedi diákok között, az magától értetődik. Az csak mégis lehetetlen, hogy az ember egyszer-másszor női alakot ne lásson, s tizennégy éves korától húszig az ember minden asszonyt szépnek talál.

Különösen nehezíté pedig Gerzson úrnak nevelési maximáját azon körülmény, miszerint őneki is volt egy leánya, az az egy pedig olyan szép volt, hogyha az ember félesztendeig válogathatott volna a városban, megint csak őhöz tért volna vissza.

Valahány diák meglátta a leányt, az mind szerelmes lett bele; de hiába lett szerelmes, mert könnyebb egy elkárhozott léleknek a Styxen visszaszökni, mint volt egy diáknak húsz lépésnyire juthatni Klárikához – ahogy a szép leányt nevezték.

Gerzson úrnak emeletes háza levén a kollégium tövében, ő maga a földszinten lakott, leánya pedig az emeleten, és a lépcső rácsos ajtóval volt elzárva; tehát még csak az sem történhetett meg, hogy valami ifjú ember a professzor urat keresve tévedjen Klárika elé; aki elé különben is hiába tévedt volna, mert a jó leányka oly istenfélő és diákfélő elvekben nevelkedett, hogy bizonyosan elszaladt volna tőle.

Nem is volt pedig minden bolond embernek bejárata a tudós professzor úrhoz, hanem kipróbált egyéniségeknek megnyitá háza ajtaját.

Ilyen két kipróbált egyéniség volt: humanissime Zetelaky József és humanissime Karassiy Áron.

Az első szép, ártatlan, leánycarcú, tizenhétéves ifjú, Gerzson úr különös kegyence, akiről azt hívé, hogy lelkét sokkal inkább bezárta a tudományok könyvei közé, mintha tömlöcbe vagy spirituszba volna téve, örökké első eminens volt, mindenféle verseket írt akármely témáról, neki mindegy volt; hexameter, pentameter, sapphikus, alkaikus, alexandrinus vagy anakreoni: magától értetődik, hogy ezek között szerelmes vers nem találtaték, hanem a télről, tavaszról, aratásról, villámlásról és tengeri zivatarról s más efféle erényes tárgyokról; emellett görögül, diákul, zsidóul és franciául folyvást beszélt, a csillagokat az égen s a virágokat a földön szemenkint ismerte, kémiai és fizikai experimentumoknál ő volt Gerzson úr segédje, s emellett oly jámbor érzelmű ifjú ember vala, hogy mikor a mitológiából azon

istenasszonyt érdeklő paragrafust kellett felelnie, aki kevés öltözetet szokott magán hordani, elpirult és lesütötte a szemeit.

A másik, humanissime Karassiy egy kissé nehézfejű ember vala, hatesztendő s tógás diák, igen hallgató és csendesvérű ifjú, akit azért kedvele Gerzson úr, mert soha semmi ivásnál, verekedésnél az ő neve elő nem fordult, amiből nagy baj lett volna, ha előfordul, mert a humanissime oly karokkal és vállakkal volt megáldva a természettől, hogyha azokat mások vesztére mozgásba akarta volna hozni, azok sokat beszélhettek volna róla. Ő azonban rettentő erejét csupán a fűrés-faragás békés mesterségeiben fárasztotta, készítve mindenféle fizikai eszközöket a tanár úr számára, s csupán olyankor adva tanújelét karjai egyéb mozgásának, midőn a nagy vakáció alatt az ifjúság a nagyteremben mitológiai drámai előadásokat tartott – természetesen férfiszemélyzettel, férfighallgatóság előtt, amidőn Karassiy játszá Herkulest, Zetelaky pedig Dejanirát, amidőn Józsefről senki sem mondta volna, hogy nem valósággal leány, Áront pedig csupa gyönyörűség volt nézni a Kentauruszokkal való harcban, hogy vert egymaga harminc pogány félistent a földhöz.

Éppen a közvizsgálatok közelgének, nagytiszteletű Tordai Szabó Gerzson uram rettenetes készülékekkel volt természettani mutatványaihoz, mint lesz a vízből levegő? mint ragad össze a kiszivattyúzott két félgolyó a levegőnyomástól? hogy lehet a levegőt meggyújtani? s a villanygép alatt papírosembereket táncoltatni? amik akkor még mind csodaszámba mentek. Evégett átadá a fizikum múzeum kulcsait kiválasztottjainak, hogy ott működjenek nagy szorgalommal, és tapasztalás is, hogy a két jeles ifjú már korán reggel ott van a múzeumban s csak a késő estve választja el őket onnan. „Dicséretes, szorgalmatos ifjak – mondá Gerzson úr –, vegyetek róla példát ti többiek, istentelen hivalkodó, csizmakoptató korhelyek, hogy legyetek olyanok, mint ők.”

Lássuk tehát, mit művelnek az ifjaink ott a fizikum múzeumban. Ennek a múzeumnak van egy elsötétíthető ablaka, optikai kísérletek előhozatalára, és ez az ablak éppen a nagytiszteletű úr udvarára nyílik; a mi két szorgalmas ifjúnk nagy figyelemmel áll az ablak előtt, s éppen egy roppant kerek látcsövet alkalmazva az ablak gömbölyű nyílásába, azon keresztül látszik valamit nézni. Tán csillagot vizsgálnak? Igen, de akkor ne irányoznák lefelé a látcsövet...

...Most éppen József néz bele nagy áhítatosan... „Oh Istenem, milyen gyönyörű! – sóhajt, nem bírva magával... Talán mégis csillag?... –

Most éppen egy rózsát szakít le, be szeretnék én az a rózsá lenni!” De ez már mégsem csillag!

A mi derék ifjaink azon ürügy alatt, hogy csillagokat vizsgálnak, naphosszant azzal foglalatostkodnak, hogy a szép Klárikát nézik távcsöveken keresztül; amíg Gerzson úr azt hiszi, hogy szemeiket az ég csodáin fárasztják, ők azzal mulatják magukat, hogy a kedves leánykát mindenüvé távcsővel kísérik, kertbe, szobába, konyhába és benne gyönyörködnek.

A jó Áronra nézve csak tréfa volt ez a mulatság, de József egészen odalett belé; nem bírt megválni a látcsőtől, s ha sokáig nem láthatá a leányt, nem evett, nem aludt, nem volt kedve semmihez, csak sóhajtozott és mindent elfelejtett, amit olvasott, sőt Gerzson úr nagy megütközésére még az ő felolvasásaira sem figyelt, akkor is a kis rózsasalugasos kerten járt az esze, és a szép leánykán, aki a nyílt rózsaleveleket kicsi kötényébe szedi pici fehér kezeivel.

Az experimentumoknál is egyik ügyetlenséget a másikkal tetézte; tört, zúzott, ami a kezébe akadt, a foszforral való kísérletekhez oxigén helyett hidrogént adott: majd meglőtte vele az egész klasszist.

Gerzson úr el nem tudta gondolni, mi lelhetette a fiút? kutatott, fűrészelt – nem talált semmit; mire ő a hosszú folyosón végigkopogott, akkorra a múzeumban minden ismét a maga helyén volt, a teleszkópiumok ég felé fordítva, s munkában a göredek és légszivattyúk.

József pedig folyvást növekedni érte szíve fájdalma, a csalóka távcső oly közel hozta olykor az imádott leánykát, hogy ámulatában kezeit nyújtá ki utána, s csak akkor ijedt meg, mikor körmeit az ablakba megüté, amin Áron kétakkorát nevetett.

E kínjai közepette annyira vivé a gonosz kísértő a jámbor ifjút, hogy egy délután leüle az asztalhoz, s ijedség kimondani, szerelmes verset írt! A vers sapphikusokból állott és tele volt minden széppel, ami a nap alatt terem. Midőn felolvasta Áronnak, ez megesküvék, hogy soha életében szebb versnek még csak hírét sem hallotta.

Egy estve a holdvilágban elbámulva könyökölt a két ifjú a múzeum ablakában s beszélgetett egymás között:

- Ha Klárika ezt a verset olvashatná – mondá Áron.
- Hm! – felele rá József. (Nem volt ez akkor olyan könnyű, mert nem volt még hét divatlap, ahol az ember kinyomathatta volna.)
- Már ha én neked volnék, csak a kezébe juttatnám.
- De hogyan?

– Ledobnám innen a kertbe.
– Le ám, de hátha a szél félreviszi s az udvarra esik s a nagytiszteletű úr kapja meg?

Most Áronon volt a sor azt mondani, hogy „hm”.

– Úgy kellene azt – szólt sóhajtva József –, szépen összehajtogatva elrejteni a nyíló rózsák közé, hogy mint korán reggel kijő a rózsaleveleket megszedsni, egyedül ő lelje meg és olvassa el.

– Hát hiszen az könnyű – felelt Áron. – Innen az ablakból le lehet ereszkedni egy kötélén a kert faláig, onnan könnyű beugrani az ásott földbe, visszafelé meg aztán fel lehet kapaszkodni a bodzafán s a kötélén megint feljöhetni.

– Mit gondolsz? – szörnyedt el József – én bocsátkozzam le kötélén a kollégium ablakából? én másszam át idegen kerítésen éjszaka?...

Áron maga is megjedte e szóra.

– Hisz én nem mondtam, hogy te cselekedd azt, én csak azt mondtam, hogy könnyű volna megtenni...

József elhallgatott egy ideig.

Egyszer csak megszólalt.

– Nem tudsz itt valahol egy hosszú kötelet?

– Tudok biz én, a régi csengettyűkötél itt van a padláson.

– Hozd elő.

Áron elment a kötéleért, egy gerundiumból nyeret csinált a végén, melybe Józsefet beleültette s a kötelet az ablak keresztfája köré csavarítva, izmos tenyereivel belekapaszkodva, szép csendesen lebocsátá Józsefet a kőfalig, ki egy percig sem látszott azon aggódni, hogy ha társa kezéből kicsúszik a kötél, ő rögtön nyakát szegheti; ha volt amitől rettegett, ez azon egy dolog lehet, hogy ha meg találja valaki látni.

Senki sem látta meg. Átmászhatott a falon, elrejtette a verset a rózsák közé, s Áron markában újra fölemelkedék a kötélén a múzeum ablakáig szerencsésen; a két ifjú csak akkor bámult el egymáson, hogy milyen bolondot cselekvének?

Másnap nem is mertek egymásra nézni, annál kevésbé a látcsőbe. Mint aki valamely nagy gonosz gyilkos dolgot követett el, még a bűnös helyet is félve kerülték s dobogó szívvel hallák reggel a nagytiszteletű úr csizmáit a folyosón végigkopogni.

Belépett. Sem József, sem Áron nem mert rá felpillantani, azt hívé mindegyik, hogy az orrukról le fogja olvasni az éjszakai merényletet.

– Jöjjön egy szóra félre, humanissime.

Zetelaky inkább halott volt, mint élő. A világért rá nem nézett volna a tanárra, ki kegyetlen hallgatással tekintte rajta hosszasan végig.

– Csak azt akartam mondani humanissime – szóló végére száraz hangon –, hogyha máskor verset akar hozni, ne a kerítésen jöjjön be vele, hanem az ajtón, mert mind összegázolta a tulipán-ágyakat. Különben nem rossz vers, amit írt, csak hogy egy helyen az adonikus sántít.

S ezzel markába nyomta a kérdéses verset. József nem bánta volna, ha e percben a kollégium vele együtt elsüllyed.

Klárka megtalálta ugyan a kérdéses helyen a verset, de mint afféle jól nevelt leány, első kötelességének tartá az apjának denunciálni, egyúttal az elgázolt tulipán-ágyakért is panaszt téve. Az öregúr rögtön ráismert az írásra, s vége volt előtte József turpisságának. Többé sem experimentumokat nem bízott rá, se a fizikum múzeumba nem küldé dolgozni.

Ezenközben hol egyszer, hol másszor megtörtént, hogy a tanulóifjúság nem csupán azon dolgokról hallott, amik könyvekben vannak megírva, hanem hírt vett gyakorta az országban szerteszét történő eseményekről is, s éppen nem iparkodék elrejtegetni rokon- és ellen-szenveit, miket a kuruc-labanc világban vagy egy, vagy más irányban érzett, sőt néha leckék kezdete előtt, mikor két-háromszáz tanuló össze volt egy teremben gyülekezve, lehete olyforma hajlandóságokat is tapasztalni, mintha e tisztes testület, ha birokra kerülne a dolog, aligha lenne tétlen nézője a mulatságnak.

Erre ugyan nemsokára kívánt alkalom is kínálkozék; egy napon Trajtzigfritz és Bórembukk uraim őkegyelmességeik beizenének a városba, hogy nekik száz darab vágómarhát, ötven mázsa szalonnát, ezer kenyeret és tizenkét bendő túrót azonnal helybe küldjenek, borról sem feledkezvén meg, amely ne legyen több, mint kétszáz akó. A jó nagyenyediek már ekkor annyira meg voltak fogvatkozva élelmiszerekben, hogy csak végső megszorítás mellett bírták összerakni a kívánt mennyiséget, s midőn mindazt szekerekre raknák, megtudja a dolgot Balika, előjön a maga lyukából, s elveszi tőlük az egész szállítmányt, és elviszi a Torda hasadékaiba.

A jó enyediek mit csináljanak most? Mondhatták ők Trajtzigfritz-ignek, hogy Balika elvitte az enni-innivalót, menjen utána és vegye el tőle, a labancvezér haragra gerjedetten felültetett a maga hadait, s megesküvék, hogy porrá égeti Enyedet, s bor helyett a vérét issza meg az egész lakosságnak.

A szegény nép nagyon megijedt a kegyetlen fenyegetőzésre; eleget tenni a legjobb akarat mellett sem lehetett. Trajtzigfritz és csordája pedig már Marosújvár körül járt, s ahogy a közbeeső falukkal bánt, abból Enyed is elgondolhatta, mi vár rá?

Ilyen inséges eset megszokott állapot vala Enyeden, a lakosság a labancok jöttének hírére hirtelen elhagyá házaikat, ami féltője volt, azt elásta a pincékbe, asztagok alá a földbe, az asszonyokat, gyermekeket, öregeket felküldték a hegyekbe az erdők közé, a hajadon leányokat begyűjték a református templomba, maguk a fegyverfogható férfiak pedig helyet foglalának ugyanott a templom udvarán, mely, amint most is látszik, erős, magas kőfallal volt bekerítve, s többrendbeli bástyatoronnyal ellátva, mely tornyokat a helybeli céhek építteték: egyet a becsületes csizmadia céh, mást a becsületes takács céh, külön egyet a szűrszabó céh, együtt a tímár és varga céh egy negyediket, ötödiket a gombkötők és aranyművesek, hatodik volt a kovácsok és lakatosoké. Itt tartattak a céhládák, s nagy veszedelem idején ide gyűltek a céhbeli mesterek legényeikkel együtt, s ők képezték az Isten várának őrségét.

Átellenben állt a kollégium, roppant háromemeletes, négyszárnyú épület, melyben hétszáz diák tanyázott, egy egész hadsereg, ha arra került a sor.

Amint a városon szétfutó hír eljutott a kollégiumba is, lángot vetett a diákok szívében az ifjú vér: „nem hagyjuk magunkat, nem hagyjuk a várost!” – szóltak lelkesülten, s másnap reggel a kémiai leckén azt vette észre nagytiszteletű Szabó Gerzson uram, hogy tanítványai kardokkal és kopjákkal felfegyverkezve jelennek meg a hallgatóteremben, s halani sem akarnak egyébről, mint hogy őket professzoraik a labancok ellen vezessék.

No, ez szép kívánság volt nagytiszteletű Szabó Gerzson úrtól, hogy ő valakit a háborúba vezessen!

– Megbódultatok-e dilectissimi? – szólt elszörnyedve a jó úr – menjetek, igyatok „purgantes pectora succos”. Hát Ajax vagyok-e én, avagy a megveszett Achilles, hogy engem harcba akarjatok vinni? avagy műrmidónokat neveltem-e én bennetek, hogy ily vérengző gondolatokat tápláltok magatokban? kiknek kezeiben könyv forgott, most kezeitekben dárda forog, kik csak énekelni tanultatok, ím harci ordításra ferdítitek ajkaitokat. Azért ruháztam én reátok annyi bölcsességet és tudományt, hogy bitangul elhulljatok barbár ellenség

csapásai alatt, mint bármely tudatlan katona, aki azért született, hogy meghaljon?

E beszéd közben észrevevé Gerzson úr, hogy még Zetelaky is valami fringiát takargat a tógája alá, s iszonyúan ráförmedt:

– Még kend is fegyvert visel, kend? (Mikor valakit per „kend” nevezett, már akkor nagyon haragudott.) Felbomlott a világ tisztos rende! Hát volt rá eset valaha, hogy poéták, a műzsák választottai, a szent berkek lakói, a Pieridák barátai, fegyvert emelgettek volna kezeikben? No, szóljon kend! Kend nagy historikus, mondjon nekem erre esetet, ha tud.

A faggatott diák végre megszólalt:

– Igenis volt rá eset: mikor Pán tanítványai botra kaptak a Helikont pusztító gallusok ellen s agyonverték őket.

Gerzson úr hátrakapta a fejét e szóra, mert meg volt neki felelve. Ez még dühösebbé tevő.

– És ha én megtiltom tinektek, hogy fegyvert merjetez fogni, midőn a nemes város békés alkudozásokkal törekszik a veszedelmet elhárítani magáról! Kendnek pedig humanissime Zetelaky, annyit mondok, hogy nem szükség minden kérdésre felelni. Most pedig parancsolom tinektek, hogy e percben lerakjatok minden fegyvert kezeitekből, és aki ellenkezőleg cselekszik, az e pillanatban kitiltatik e kollégium küszöbéről, és soha annak ez életben tagja többé nem leend!... Clarissimi domini, jurátusok, húzassák meg a repedt harangot!

Ezt a repedt harangot olyankor volt szokás meghúzatni, midőn valaki a kollégiumból ünnepélyesen kitiltatott.

A rektor szavait mély csend követé, melyet csak a repedt harang recsegő kongása szaggatott félbe. Az ifjak, kik képesek lettek volna náluknál hatszorta nagyobb sereggel megküzdeni, professzoruk szavára megjuhászkodva rakták le fegyvereiket mind; a repedt harang elhallgatott, a diákok helyeikre ültek, elővették könyveiket, a nagytiszteletű úr pedig vevé kézikönyvét és prelegált, mintha semmi sem történt volna, míg az órát nem csengették, akkor elbocsátá tanítványait, az elszedett kardokat és dárdákat pedig szekérre rakatá, s elzáratá a templom alatti boltozatba, hogy még csak hozzájuk se lehessen férni.

Éjszaka azonban a diákok magukhoz térve az ijedségből, melyet a rektor szavai okoztak bennük, újra összebeszélének, s miután fegyvereik elszedettek, másnap korán reggel, amint a kapuk megnyitattak, kimentek a Maros partjára, ott jó friss fűzfákat találván, azokról vágott

magának ki-ki egy husángot, s azokat a tóga alá rejtve, észrevétlenül beszállíták a kollégiumba, és elrejték a faraktárba szépen. Gondolták, hogy ez is jó fegyver, ha jó ember fogja a végét.

Még aznap délben megjelent a város alatt Trajtzigfritzig három-ezer főre menő labanc népével; a nemes város a főbíró, a kollégiumi testület a nagytiszteletű rektor professzort választá ki, hogy deputációba menjenek eléje.

Trajtzigfritzig lóháton ülve fogadta a küldöttséget; a többi sereg mind gyalog járt, kivéve három faágyút, melyeket bivalyok vontak. Nagyon gyanús kérdés volt azonban, hogy vajon el lehet-e ezen ágyúkat sütni anélkül, hogy az ember a körülállók életét veszélyeztesse? Még egy negyedik ágyújuk is volt rézből, melyet valamely csata alkalmával valamelyik fél beszegezett és otthagytott, ők pedig kifúrták a szeget onnan, úgy, hogy most, ha elsütötték az ágyút, a gyújtólyukon jött ki mind a töltés, a golyó pedig bennmaradt.

Maga a had gyönyörű népség volt; igazán ráillett a válogatott cím, mert az ország minden népeiből volt az összeválogatva; magyar, oláh, belga, marodeur, rác és oláh cigány egy csoportban, egyik mezítláb és sisak a fején, másik a szűrin át kötötte derekára a kardot, némelyik nagy puskát cipelt, melynek nem volt már sem kulcsa, sem kereke, s mind valamennyi nyírott bajusszal volt, hogy összekeveredés esetén mégiscsak megkülönböztethessék egymást a hasonló elemekből szerkezett kurucoktól, kik hosszú hajat s fülig kent bajuszt viseltek. A legnagyobb rész bocskorban járt, csupán azoknak jutott saru, akik valamely tisztségben voltak, azokra sarkantyú is volt ütve jobbára, de minthogy lovuk nem volt, az a sarkantyú nem szolgált egyébre, minthogy legyen nekik miben elesni, ha futni akarnak.

Ily armádiának volt vezére Trajtzigfritzig; de nagyon csalatkoznék, aki azt hinné, hogy ő is hasonló volt rongyos seregéhez; lova legszebb angol mén volt, ő maga ezüstcsillagos, láncszemből font páncélinget viselt aransujtásos, meggyzín bársonydolmány felett, homlokát kecségehátú rézsisak borítá, s páncélpikkelyes kesztyűkbe dugott kezeit széles, egyenes kardja markolatán nyugtatá.

Széles, tunya képéből s nemtelen vonásaiból ugyan kirítt, hogy e pompához sem születése, sem érdemei nem juttaták, s ahány csajtár, ahány darab öltöny volt rajta, azon mind más név kezdőbetűi voltak hímezve, de ő azért elég méltóságot tulajdoníta magának, ha lovon ült, azokhoz, akik gyalog járnak, lenézőleg beszélhetni.

Alvezére, Bórembukk, egy nagy, trabális mészároslegény volt, szőretlen, csontos pofával; ki egész ellenkezőleg különösen nagy gondot látszott arra fordítani, hogy mentül piszkosabb lehessen.

Bőrködmene csillogott a szennyből, s orcája bátran dicsekedhetett vele, hogy záporosón kívül más vizet sohasem érzett.

Minden fegyvere egy hatalmas taglóból állott, mellyel egy csapásra le bírta fél kézzel ütni a tulkot.

Ez érdemes férfiak elé járula a két tagból álló küldöttség, nagy tisztelettel és kalaplevéve, s nagyobb megtisztelés okáért Gerzson úr egy igen szép diák perorációt tartott a két vezér előtt.

Trajtzigfritzig Bórembukkra nézett, ez viszont őreá; egyikük sem tudott egy szót is diákul, hanem azért mégis úgy tettek, mintha mindent értenének.

– Értettem jól, amit kend mondott – szólt a vezér, amint észrevette, hogy Gerzson nem fog már többet beszélni, s leereszkedőleg vállára veregetett. – Kinek híják kendet?

– Én vagyok Tordai Szabó Gerzson, a nagytiszteletű kollégium rektor professzora, társam őkegyelme pedig nemzetes Tóth János uram, a nemes város főbírája.

– Hát a csizmadia céhmester hol maradt?

– Az nem látta célirányosnak közénk elegyedni.

– No pedig annak is itt kellene lenni, mert háromezer csizmára van szüksége a seregnek, aminek három nap alatt elő kell teremődni, különben esküszöm ősi kardomra (valahol lopta azt a kardot), hogy minden csizmadiát eltörlök a föld színéről!

Ennél merészebb fogadást, úgy hiszem, senki sem tett még.

Gerzson úr meghajtá fejét, s most a főbíró szólalt meg magyarul.

– Majd tudtára adandjuk a becsületes céhmesternek akaratodat, méltóságos úr, és ő minden lehetségest el fog követni; kérünk azonban az egész város nevében, hogy érdemes hadaiddal légy kegyes a városon kívül maradni, mert mi ámbátor a legjobb véleménnyel vagyunk is felőled, a buta népség annyira fél a fegyveres néptől, hogy közeledéseknek hírére mind szétszaladának az erdőbe, részint elzárkóztak a templomokba; úgyhogy ha bejönnétek, sem találnátok egyebet üres házaknál, nekünk pedig lehetetlenné tennétek, hogy kívánságaitoknak megfelelhessünk, nem lévén senki, akitől azokat behajtsuk.

Trajtzigfritzig Bórembukk fülébe súgott valamit, s azzal rosszul rejtve ravasz mosolygását, így szólt:

– Becsületes szolgák. Minthogy félvén és minthogy bolondok lévén, mink sem kívánván, hogy házaitokat üresen hagyván, abban senkit sem találván; tehát hazamenvén és megmondjátok a népnek, hogy mi eltakarodjunk, ha ők hazajöjjenek, és azután pediglen kiváltképpen csakhogy éppenséggel azonnal mingyárt itt a város mellett ezer lépésnyire sátort üssünk; ti pedig minden háznál gyertyát gyújtsatok, hogy lássuk, hogy mindnyájan otthon vagynak, különben pedig, ha egy vagy más, így vagy amúgy talál lenni, hát majd meglátjátok azt az egyet, hogy!

Ilyen ékesen szólással tudtára adván a vezér a maga ultimátumát a küldöttségnek, visszabocsátá őket a városba, ő pedig a maga seregével mintegy ezer lépésnyire letelepedett a mezőn, búzakévékből csinálván ki-ki magának sátorokat.

A visszatért küldöttség pedig tudtul adá a lakosságnak, hogy ki-ki menjen haza a maga lakásába, s éjszakára tegyen gyertyát az ablakába, s ami szegénységétől kitelik, hordja össze, hogy a labanc urakat kielégíthessék vele.

Úgy is történt, a céhek szépen hazaoszladoztak, az erdőre kimene-kült asszonyok és vének visszahívtak, s késő estig nem szűnt meg az egész város sütni-főzni az érdeemes labancok számára. Csupán a templomban elhelyezett ifjú hajadonok nevében könyörgött azon kegyért a szép Klárika, hogy őket hagyják meg azon éjjel az Isten házának oltalma alatt, s e kérelmet a többi szűzek is támogatván, a nemes tanács és a professzori kar végre beleegyezett.

Szép holdvilágos éjszaka következék, csendes volt az egész vidék, a város elöljárói nyugodtan aludtak mennyezetes nyoszolyáikban, elgondolva, hogy mily bölcsen elháríták városuk felől a nagy veszélyt; háromszázötven szűz nyugodott Isten szent árnyéka alatt a templomban, amidőn Klárikának úgy tetszék álmában, mintha valami alak felkölténé őt, hogy ne aludjék, hanem menjen fel a toronyba.

Ő azon félálmosan felment a lépcsőkön, hol a szent eklézsia ötvenkét mázsás harangja állott, s amint kitekinte a torony magas ablakán a holdvilágos éjbe, úgy tetszék neki, mintha valami nagy sötét foltot látna lassan a város felé hömpölygeni, s nemsokára kivehetővé lőn előtte, hogy az egy nagy embercsoport, melynek sötét tömegéből kaszák és kopják vasai villognak elő a holdvilágban.

Egyszerre világos lőn előtte minden: a labancok csak azt várták, hogy a népség házaiban, szétoszolva lefeküdjék, hogy orozva rajta

üssenek... Klárka egy percet sem akart veszteni, nem ment vissza a templomba, hogy társnéit felköltse, hanem hirtelen áthatva a mentőgondolattól, belekapaszkodék az ötvenkét mázsás harang kötelébe, hogy azt meghúzza, jelt adjon az egész városnak.

Gyöngye volt a leány karja, de erőt adott neki a vész, fehér kezeivel a durva kötélbe fogózva meglóbálta a nehéz harangot, melyet máskor alig bírt meghúzni két férfi, s mielőtt a csoport a várost elérhette volna, egyszerre megkondult a vészharang a város fölött, s azon pillanatban talpon volt minden ember, s mintegy összebeszélésre az asszonyok és öregek ismét futottak ki az erdőkre, a férfiak a templom bástyái közé, úgyhogy mire a labancok a városba értek, ismét üresen találtak minden házat.

Trajtzigfritzig nagy dühbe jött e kijátsztatásra, s parancsot adott, hogy rögtön tizenkét helyen fel kell gyújtani a várost.

De alig fogtak emberei e kárhozatos munkához, midőn olyan zápor kerekedett, hogy rögtön eloltott minden égést: a labancvezér káromolt Istent és ördögöt e bosszúságért.

Reggelre virradva, ismét kijöttek eléje a nagytiszteletű rektor és városbíró. A vezér szólni sem engedte őket. Rájuk fogta, hogy mindnyájan csalárd, hazug kutyák, akik rászedik a becsületes embereket, és erősen esküvék, hogy négy ágyújával porrá lövi az egész várost, a templomot és a kollégiumot, kardélre hányatja a lakosokat s a hajadonokat kiosztja katonái közt, hacsak őneki azt az egyet ki nem adják, aki a harangot meghúzta.

– Azon egy éppen az én leányom, kegyelmes úr – felelte leverten Gerzson úr –, de ha az ő élete árán megvásárolhatom városunk szabadulását, bizonyára átadom őt néked, csupán azon kegyelemért kérlek, hogy üttesd el az én fejemet elébb, mintsem szemeim az ő balsorsát meglátnák.

– Azt megkapod! – vigasztalá őt Trajtzigfritzig s e biztatással egyszerre elrendelé, hogy a csapatok minden oldalról tóduljanak a városba. Ő maga nagybüszkén lován ülve, kötőfékjét a főbíró kezébe adá s úgy vezetteté magát az utcán végig, míg Bórembukk a professzor nyakába ült fel s nevetséges iszonyattal viteté magát a piacig, sarkantyúival illetve a tisztességes ősz férfiú oldalait.

A diákok mindezt látták a kollégiumból, mert a menet éppen előttük állapodott meg; de be voltak zárva, a kapukulcsot maga Gerzson úr tette a zsebébe.

Később azt is látniuk kellett, mint adják ki a templom ajtaján a félholt leányzót, a rektor leányát, Klárikát, s mint emelé azt nyergébe Trajtzigfritzig.

De már ez mégiscsak több volt, mint amennyit diákszívvel el lehet viselni.

– Megölöm az egész világot! – ordítá Zetelaky magánkívül – megölöm egymagam valamennyit – s hanyatt-homlok rohant le a lépcsőkön; utána Áron és utána a többiek mind; egy perc alatt ki volt sarkából vetve a bezárt kapu, s a másik percben mint a bolygatott méhköpű raja, ömlött ki a diákság a templom körét elfoglalt labancokra.

Nem volt kezükben egyéb, mint fűzfadorongok, de amíg a labancok kanócos puskáit hasznavehetetlenné tette a sűrű zápor, az ő kezeikben súlyossá tette a fustélyt a fellázadt harag. Egy perc alatt a falnak lett szorítva a labancsereg, s az első ordításra vérszemet kapott csizmadiák köveket kezdtek fejükre hajigálni.

A megszorult két vezér nem vette tréfára a dolgot, amint meglátták, hogy labancaik ugyancsak dülöngnek a diákok csapásai alatt, hátat fordítottak a csatatérnek s iparkodtak a városból kifelé. Trajtzigfritzig átkarolta az ölébe tett leánykát s vitte magával, szemeivel majd felfalva annak martalékul esett bájait, Bórembukk pedig galléron ragadá Gerszon urat s úgy hurcolta őt magával, roppant lábait futásnak eresztve.

Az elmondott szónál rövidebb idő alatt szét volt verve a világ minden részei felé a labancsereg, alig harmincad magával futott Felvinc felé a két csapatvezér, nyomukban mindenütt egy csoport diák, felgyűrt ökleikben nyers fűzfadorongok, hosszú fekete tógáik öveikbe akasztva, nagy dorongjaikon akkorát szöktek, mint egy angol paripa.

Mindig fogyott, mindig kevesebb lett az üldöző és üldözött csapat, egy-egy párjára talált a futásban, s elmaradt magára tülekedni, végre ketten maradtak egymásnak, elől Trajtzigfritzig és Bórembukk, sarkukban József és Áron. Az elsőbbek egyike lovon járt, másik hosszú lábaiban bízott, de a kettős teher alatt kifáradt a ló, s amint az említett kis patakhoz értek, akkor látták, hogy ott nem lehet átmenni, mert a fellegszakadás árja elhordta a hidat, s a víz túlömlik a parton.

– No labanc! – kiálta Áron utolérve az egyiket – itt a világ vége.

Bórembukk látva, hogy itt csakugyan meg kell állni, elereszté Gerszon úr gallérját s tenyerébe kapva a taglót, úgy odavágott Áronhoz, hogy ha félre nem ugrik, derekában vágja ketté; de visszavágott a diák doronggal, s úgy talált a labanc körmére ütni, hogy rögtön kiesett

a kezéből a tagló; erre a labanc vadállati dühvel ugrott neki pusztá kézzel az ifjúnak, s bár az olyat vágott a husággal a fején keresztül, hogy meghajlott bele a bot, s a labanc feje egyszerre cipóvá dagadt: mintha nem is neki szólt volna az, megkapá Áron kezében a füttyköst s ki akarta azt abból csavarni; de Áron is jól megfogá azt két kézzel s ilyenformán nagyokat rántva egymáson, elhuzakodtak egy ideig, míg mind a kettő kifáradt, s akkor farkasszemet kezdtek nézni.

– No diák – szólt fogcsikorgatva a labanc –, most akadtál embe-
redre: tudod-e, hogy most ki fogott meg? az én nevem Bó-rem-bukkl!

– De annál még az én nevem is cifrább – felelt Áron –, az én nevem
pedig Ka-ras-siay!

– Ka-ras-siay! – kiálta fel elsörnyűködve a labanc –, no iszen hát
akkor jaj neked is, nekem is –, s azzal egyet rántott ellenfelén, mire
mind a ketten úgy estek bele a magas partról a megáradt patakba,
hogy mindkettőjük felett összecsapott a víz.

Ezalatt József is utolérte Klárika rablóját; a lovag átlátva, hogy nincs
menekülés, leszálla lováról s kihúzza a kardját, nekifordult Józsefnek,
ki szótlan dühvel közeledett feléje.

– Mégy haza anyádhoz szopni, te fattyú! – kiálta a pelyhetlen állú
ifjoncra – vagy kezed-lábad vagdaljam el?

Zetelaky nem felelt, csak megnyálazta tenyerét, s középen fogva
a botot, merészen odalépett a vasba öltözött, ijesztő arcú vezér elé.

– Ejnye! nem mégy el innen? – ordítá az magánkívül, s kardjával
hozzáragott szörnyen. De József kezében megpördült a husáng, s
az egyik végével úgy csapta félre a kardot, hogy csak úgy perdült, a
másikkal pedig olyat ütött a sisakra, hogy csak úgy kondult!

Meglódult az agya Trajtzigfritzignek ez ütésre, csak úgy bámult sza-
naszét, mintha keresné, hogy honnan ütötték meg? Pedig nem kellett
azt keresni, mert József most két kézre fogta a botot, s úgy vágta derékon
ellenét, hogy az csak végignyúlt a földön, a kard kiesett kezéből; meredt
szemmel iparkodott még lováig vánszorogni, mire Zetelaky azt gon-
dolva, hogy csak aléltna a lóhoz kötözött kedvesét akarja meggyilkolni,
reárohant s lábával reagázolva, egy végcsapással leüté.

Csak ekkor tekintte szét társai után. Azok mind szétmaradoztak,
csak egy a bokrokon fennakadt tóga szárnya mutatá, hogy oda alant is
van valaki. Hirtelen odafutott, s a tógánál fogva kihúzta a vízbe esett
Karassiayt. Még akkor is fogták egymást Bórembukkal, csak a diák
még élt, de a labanc meg volt halva.

Ekkor Gerzson úr segélyével felocsolván Klárikát, magához téríték szép szavakkal ájultából, s akkor mind a négyen térden állva hálákat adának az Úrnak a megszabadulásért.

Azon két fűzfadorongot pedig, mellyel a két ellenséget leverték, az esetnek emlékére letűzék a patak medrébe, és Gerzson úr áldást monda azokra, mint szintén József szerelmére is, kinek nem kellett többé perspektíván keresztül néznie Klárikát, ha látni akarta.

És ezen történetnek száz és ötven esztendeje immár, s a két fűzfa folyvást zöldül a víz medrében. Hajdan a kollégium kényelmes mulatólakot építtete e fűzfákhoz, hova kijártak szép nyári napokban a tanulók, elmondva egymásnak a regét a két fűzfáról s elénekelve, hogy: „Erős várunk nekünk az Isten!”.

EGY KOMONDOR NAPLÓJA

A közlő előszava

Ha Püthagorasznak szabad volt harmincháromféle madárnyelvet értenie, ha Melampusznak egy sárkány megnyalván a fülét, megengedettett minden állatok beszélgetéseit kihallgatnia: szeretném tudni, miért ne lehetne nekem eme komondornyelven írt munkát közzétennem.

Hogy pedig a komondornyelv nem poétai fikció, hanem a tudományos világ előtt nagyon ismeretes idióma, arról mindenki meg lehet győződve, aki valaha nyájas irodalmi vitatkozásokat olvasott.

Az előttünk fekvő memoárok szerzője tehát éppen nem valami átváltoztatott tündérherceg, sem egy állatnak maszkírozott mesebeli személy, hanem egy valóságos, becsületes négylábú állat, aki büszke arra, hogy komondornak született, s nem vizslának, kopónak vagy más efféle fürkésző baromnak.

I.

Születtem. És akkor nagyon kicsiny valék. A háznál, melyben laktam, egy kis kétlábú állat is élt, amelyet kisúrfinak neveztek. A kisúrfiak rendszeren szeretni szokták a kiskutyákat, míg mindketten meg nem nőnek. Így történt velünk is. Amennyire visszaemlékezem gyermeknapjaimra, a kisúrfi mindig az én szobámban lakott; ő ugyan azt hitte, hogy én lakom az övében, de erről már bizonyost nem mondhatok, miután azt sem tudom határozottan, vajon az ember, kit a háznál instruktornak híttak, voltaképpen engemet nevelt-e, vagy a kisúrfit. Elég az hozzá, hogy nekem egy kis hímzett kosárkában kellett aludnom, ameddig tudniillik belefértem; kezdének azonban tagjaim veszedelmesen növésnek indulni. Gazdám parancsolni tanult, én szolgálni, őt

az üléssel, engem a két lábon állással kínzottak. Gazdámat Emilnek, engem Paminának híttak.

Egy napon a kisúrfiról lehúzták a szép ruhákat, s velem együtt kivetették a házból. A kisúrfi papája megtudta, hogy a kisúrfi mamája kívülre mást is szeretett; az asszonyság megszökött a háztól, az úrfit pedig elverék onnan. Ez rossz divat; nálunk a szülék nem ily skrupulózusok.

A kisúrfinak semmije sem maradt, csak én. A cselédek, kik még tegnap cukorsüteményekkel tömtek, ma kirugdostak az ajtón, mintha az én anyámra is sült volna ki valami.

A kisfiú sírva-ríva bolyongott az utcán, sem dolgozni, sem koldulni, sem lopni nem tanították, egész nap nem ettünk semmit, este összebújtunk egy szemétdomb mellett, ott töltöttük az éjszakát. Másnap megtalált bennünket egy emberséges juhászgazda; az hazavitt a tanyájára, jól tartott bennünket szalonnával és fekete kenyérrel, s minthogy neveink nem tetszettek neki, a gazdámat elnevezte Bandinak, engem pedig Bodrinak; s valánk azontúl juhászbojtár és juhászkutya.

II.

Voltam már úr is, szegény is, s ha szabad a klasszikusokat idéznem, velük együtt elismerem, hogy semmi sem tökéletes a világon; úrkoromban a cukor rontotta el a gyomromat, szegénykoromban a koplalás hozta helyre. Akkor a kályha mellett a melegtől nem bírtam ébren lenni, most kinn a cserény mellett a hideg miatt nem tudtam aludni; akkor becsuktak a szobába, most kicsuknak a szobából. Dideregtem ugyan, de nem voltam megkötve; nem voltam ugyan megkötve, hanem koplaltam. De ha koplaltam is, legalább ugathattam amennyi tetszett, a koldusok, utcafiúk és idegen kutyák ellen, sőt kollégáimmal hajba is szabad volt kapnom, s ez nekem sokkal jobban tetszett a régi uraságnál; most ugyan órákig el kellett kaparnom a földet, míg egy ürgét kifogtam a lyukából, de azt legalább nem kellett két hátulsó lábamra állva megköszönnöm senkinek.

Egyszer a gazda gyapjút vitt a városba, s engemet is bevitt magával, mennyiben a szekér után szabad volt ballagnom. A gazdám bement a zsidóhoz, akinek a gyapjút hozta rég megivott bor árába, én oda kinn maradtam az udvaron. Ott egy háromszegletű házban valami kollégám lakott, ki is engemet meglátván, rögtön kirohant lyukából,

iszonyatos kutyanyleven tartott szitkozódást intézve hozzám, meg azonban nem kaphatott, mert láncra volt kötve, hanem azért egymásra dühösködött, szidta apámat, anyámat.

– Hát téged, pajtás, mi lelt, hogy úgy haragszol? – kértem az atyafitól.

– Krrrrrr... Mizantróp vagyok.

– Hát a zsineg minek a nyakadon?

– Éppen azért, mert mizantróp vagyok, hogy meg ne harapjak valakit. Krrrrrr...

– Hát aki megköt, azt nem harapod meg?

– Nem, mert a gazdám, aki ennem ad.

– Gazdád bizonyosan a gypjadért tart, lompod van elég.

– Krrrrrr! Kell is ebször valakinek! azt gondolod, hogy ha bundánkat, bőrüket, vagy húsunkat valamire lehetne használni, nem régen megnyírtak, megnyúztak és megettek volna bennünket? Krrrrrr... – ezt mondva, visszament házába a mizantróp, összevissza forogva és sehol sem találva helyét benne.

E kutya világismeretet oltott belém. Tehát nem kellünk senkinek, azért élhetünk. Ez öntudat egészen elbizottá tőn, s ezentúl sokkal bátrabban kezdék széttekintgetni az utcákon, melyeken a juhászt végigkísértem.

Egyszer azonban találkoztam itt is, amott is rokonokkal, kiknek az orrukra mindenféle réz-, drót- és szíjkosarak voltak felkötözve. „Hát ez miféle megszorítása a szólásszabadságnak?” – kértem egytől közülük; az egy fényes fekete szőrű állat lévén, végignézett rajtam megvetőleg, s nyakát örvébe húzva, viszonza: „Látszik, hogy paraszt vagy, nem tudod, mi a divat, a te gazdád mezítláb jár, az enyém még a kezére is tokot húz; én pedig, mert gavallér vagyok, az orromra húzom a kesztyűt, ez csak civilizáció.”

Ez idő óta kezdtem félni a civilizációtól.

III.

Hogy az ember üldözi az állatokat, az tőle elég embertelenség, de hogy még a kutya is üldözi, az pláne kutyátlanság.

Szégyenpirulva kell megvallanom, hogy ifjabb éveimben, mikor még vérem hevesebb volt, állat felebarátaimat én is segítettem pusztítani. Különösen a macskák iránt rendkívül gyűlölettel viseltettem mindenha.

Már ez velünk született ellenszenv. Nem tűrhetjük ezeket az állatokat, akik azon ürügy alatt, hogy egeret fognak, feljárnak a padlásra a kolbászt megrágni, s tejet zabálnak és nem őrzik a házat, hanem a szomszédba járnak, s amellet a legutálatosabban énekelnek.

De hogy az elején kezdjem, meg kell mondanom, hogy a kisúrfi, kit a juhász bojtárnak fogadott, éppen nem akart nőni. Hiába szidta, ütötte a juhász, a fiú verve sem nőtt, már kamasz volt, s még mindig oly kicsike, hogy egy becsületes szűrűjban elfért. A faluban Babszem Jankónak csúfolták. A juhász már el akarta verni.

Ekkor egy anglus indigena, ki a falu földesuránál megfordult, meglátva a nőni nem akaró legényt, kapott rajta, megfogadta groomjának s elnevezte Dzsemmynek.

Dzsemmy elment, elbúcsúzott tőlem, s én búmban azon este a juhásznő valamennyi cirmos macskájának mind kitekertem a nyakát.

Ezért másnap engem is elverték a háztól, s én kiscigány után indulva, feltaláltam őt az anglus udvarában, ahol a többi inasok rám fogták, hogy vadászkutya vagyok, mert dupla az orrom, s elvittek a vadaskertbe és elneveztek Filáxnak.

Igaz, hogy jó futó voltam, az is igaz, hogy elfogtam a nyulat, de az is igaz, hogy mire a vadászok odaértek, azt meg is ettem. Megverték. Amiből azután megtanulhattam, hogy az ember nem azért kutya, hogy ha valamit fog, azt maga költse el.

IV.

Az anglus nyughatatlan ember volt. Nem élhetett ott, ahol békesség van, s minthogy másutt nem verekedtek, csak Spanyolországban, el kellett neki menni oda. Dzsemmyt is elvitte, engem is, sohasem tudtam, hogy miért. Ott a hegyek közt felkerestük Don Carlos gerilláit. Egy fa tövében ült a spanyol előőr, mezítláb, hajadonfővel, kezében volt egy nagy vereshagyma, abból egy nagy konyhakéssel falatokat szeletezett, s tömte a szájába erősen. Ahogy meglátott bennünket, felhagyott a vendégséggel, zsebbe dugta a hagymát, s a konyhakést szuronyszegezve fogta ránk, s kérdezte, hogy mit akarunk. Megtudva aztán, hogy jó barátok vagyunk, elvezetett a tanyáig, ahol igen sok őrnagy, ezredes és tábornok volt egy rakáson. Közkatoná nem volt a táborban, ezt az egy silbakot is árendába kérték.

Megismerkedés után az anglus azt tanácsolta a vitéz spanyol gerillának, hogy alakítsanak egy komondorbataillont, melynek azon előnye lesz, hogy lénungot és monturt nem kell neki adni, a tagok nem fognak minduntalan előléptetésért folyamodni, s ha elesnek, a hadibulletin jó lélekkel elmondhatja, hogy „egy ember sem veszett el”.

Az indítvány plauzibilisnek találtatott, s nemsokára egy sereg becsületes bivalyfogó rekrutáztatott össze a szomszéd falvakból, kiknek főnökévé én lettem kinevezve.

Nemsokára csatánk lett az ellenséggel. Én és vitéz négylábú bajnokaim küldettünk előcsapatul.

A mi nevünk volt „los maracoderos”.

Mint hajdan a quiritesek Hannibál elefántjaitól, akként ijedtek agyon a hidalgók az új ellenségtől.

„Előre!” – ordíték bajtársaimnak, s azzal hanyatt-homlok az ellenség soraira rohantunk, s egy pillanat alatt az egész mezítlábos sereg oly zavarba jött lábikrái védelmében, hogy az utánunk jövőknek gyermekmunka volt győzni.

A gerillavezérnek az egész csata folyamata alatt oly iszonyú hasrágása volt, hogy folyvást a földön feküdt, csak mikor a csata elmúlt, akkor állt ki belőle a fájás.

A los maracoderos-bataillon egész az utolsó komondorig elveszett, magam voltam az utolsó, nekem is egy füstéllyal leütötték a hátulsó lábamat, az ütközet áldozatai között volt az anglus is, kit egy ágyúgolyó úgy felrúgott, hogy az égbe esett tőle. Dzsemmyt pedig úgy pofoncsapta egy haldokló alguazil, akit már más megölt, s kit ő egyszer még meg akart ölni, hogy dupla képe nőtt tőle.

A gerillavezér felkelvén a földről, megírta a bulletint, kinevezve magát feldmarsallnak, engem pedig és Dzsemmyt mint invalidusokat obsitra eleresztett.

V.

Mentünk, vándoroltunk.

Szerencsénkre kóborlásaink közben egy majom-komédiatársaságra bukkanánk, mely bennünket nem eresztett tovább. Éppen szükség volt ránk. A gazdám majmokat játszott, én pedig kokett dámákat, pedáns tudós orvosokat, egyszóval karakterszerepeket. Különösen

force szerepem volt mistress Hauvau; mintha most is látnám a tutu főkött, mely oly kecsesen illett frizérozott füleimhez.

Amerre jártunk, mindenütt kegyence valék a közönségnek, özönlött a taps és konc minden oldalról, nemcsak a két hátulsó, hanem a két első lábamon is tudtam járni. Három darmstadti drámaíró járt utánam városról városra, specifice számomra írva szomorú- és vígjátékot, mint egykor Klischnigg számára béka- és orangután-drámákat.

Három marionett-színház bukott meg miattunk, ugyanannyi műlovarkör és viaszbáb-bódé. A tönkrejuttatott menageriákat, két-fejű bornyúkat, panorámákat, zongoravirtuózokat, óriás leányokat, ködfátyolképeket, humorisztikus felolvasásokat, olasz operákat és kötélrancosokat nem is számítva.

Utoljára is a sok megbuktatott művész ellenünk rőffent, elüldözött bennünket, a társaság feloszlott; nekem is le kelle lépnem művészi pályámról, melyen annyi maradandó babért arattam.

VI.

A művészet után következnek a tudományok. Engem a gazdámmal együtt egy tudós vásárolt magához, akit ugyan az irigy világ kuruzslónak csúfolt, azért, mert mindenhez értett és mindenből tudott pénzt teremteni.

Ez a becsületes ember két hónapig tanított engemet és gazdámat mindenféle mutatóványokra, s akkor elkezdett mutogatni városról városra: engemet mint olyan komondort, aki írni és olvasni tud, gazdámat mint olyan felnőt embert, aki az ábécéből a két első betűt semmi törekvés után sem tudta megtanulni.

Ámde jól mondja az írás: „a bölcsnek nincs kenyeré”, hiába volt minden tudományom, hiába tudtam betűkből feleleteket összerakni, hiába tudtam egy ismerős garast száz ismeretlen közül kikeresni, hiába vetettem ki a kártyából a kért lapot, az emberek sem az én tudományoméért, sem a gazdám tudatlanságáért nem adtak semmit. A kuruzsló kétségbeesett. Elhatározá magát, hogy elmegy oda, ahol a rubelek teremnek, ott fogják tudni méltányolni az érdemet; festett egy nagy ponyvát, engem meg a gazdámat rá, aláírva: Doctor Coplalo a bölcs komondor és Babszem Jankó a törpe ember, s ezzel nekiindult

az északi Eldorádónak. E tervét nem vihette ki, a boldogtalan az úton dugárusok közé keveredett, azok agyonütötték, s engem gazdástól együtt maguknak tartottak.

A tudós szerencsétlenségre született mindenütt.

VII.

A dugárusok értettek mindenféle keresethez, csempészték dohányt és csipkét, megszólították az utasokat, s benézegettek olyan fiókokba, melyekbe nem tettek semmit. Ez utóbbi esetekben gazdám igen jó szolgálatokat tett nekik, ki a legszorosabb ablakvasak között is belülről egyet-mást kiadogatott nekik; míg nekem olyformán vették hasznomat, hogy egy másik komondor bőrét rám adva, eközé csipkét pakoltak; a vámnál senki sem gyanítá, hogy én nem a magam bőrét hordom, s kutatás nélkül ezeket csempészttem magammal keresztül. Nevem volt Snipf mester.

Egyszer azonban ily alkalommal valami vámszolga észrevette, hogy holmi madzag lóg ki belőlem, utánam eredtek, elfogtak s megkapták nálam a dugárukat. A csempészek el akarák tagadni, hogy hozzájuk tartozom, mire a vámszolgák egyszerűen fel akartak akasztani; a gazdám azonban megsajnált, elismeré, hogy az övé vagyok, s önként feladta magát, hogy életemet megmentse.

Lám, az emberek között is csak vannak jó állatok. A fogdmegek ezúttal egy őrszobába zártak bennünket, elvevén gazdámtól minden menekülési szert, de nem vehetve el tőlem az én nyolc körömöt. Éjszaka akkora lyukat kapartam a fakunyhó alatt, hogy mind a ketten kifértünk alatta; s ilyenformán megmentém gazdámat. Nem sokáig maradtam adósa. Azonban az ő gyávasága miatt újra elcsíptek bennünket, s kimondatott ránk a deportáció.

VIII.

Három állat terem meg minden égöv alatt; egy kétlábú, egy négylábú és egy hatlábú.

Az egyik az ember, a másik a kutya, a harmadik a bolha, melyek mindhárman különös ragaszkodással viseltetnek egymás iránt.

Ezen észrevételt akkor tevém, midőn oly országba hoztak bennünket, ahol e három állaton kívül semmi élő lelket nem találni, ahol jégből vannak a hegyek, hóból van a föld.

Elbúsulva gondolkozám róla, vajon mi hivatás várhat reám ily szomorú földön, hol sem kisúrfi, kit mulattatni, sem juhnyáj, melyet őrizni, sem nyúl, melyet elfogni, sem hidalgó, melyet megmarni, sem színpad, melyen debütírozni, sem tudomány, melyből prelegálni kellene, nincsen. A sors azonban minden égöv alatt kimérte az univerzálzsenik sorsát. Engem itt szánkó elé fogtak; lovat csináltak kutyából. Neveztek Csihipuhinak, legalább mindig ezt a szót hallottam, amikor az ostor pattant.

Ily nehezen semmiféle sors sem esett. Ez keserű volt. Igavonó állatnak csakugyan nem születtem.

Úgy látszik, az ittlevő embereknek sem igen tetszett a klíma, mert egyszer összebeszéltek, szert tettek egy hajóra, arra felkuporodtak mind, s elhajókáztak a tengeren. Én és gazdám is velük mentünk.

IX.

A tengeren zivatar támadt, bennünket egy kősziklához vágott. Az egész személynét ott fulladt.

Csupán én úsztam ki a közellevő partra s gazdám, ki a bundámba kapaszkodott.

Azon tartományban, melybe a tenger bennünket kivetett, vademberek laktak, kiknek azon jó szokásuk van, hogy saját bőrüket cserzik ki eleven öltözetül s ahelyett, hogy ruhájukat hímeznék ki, tulajdon testükre stikkelnek mindenféle paszomántot.

E derék vademberek, amint engem megláttak, arcra borultak előttem, bevíttek a templomukba, feltettek a bálványoltárra, s elkezdtek hozzám imádkozni. Ezen országban bálvány a kutya.

A gazdámát ellenkezőleg, megfogták, levetkőztették, s tudtára adták, hogy megeszik. De minthogy igen sovány volt, elébb bedugták egy ólba, töltötték be neki szentjánoskenyeret és kukoricát, hogy hízzék meg előbb egy kicsinyt.

Én azonban napról napra nagyobb tekintélyre kaptam, maga a kacika is eljött a fületem megcsókolni, annyira belém bolondultak, azt mondták, hogy én vagyok nekik az Aó-Baó. Amikor tehát a gazdámát éppen egy

ünnepnap kedvéért le akarták bicskázni, már táncolták körüle a tám-tá-mot, kőfejszéjüket forgatva fejük felett, midőn én, lemondva minden tiszteletről, közéjük rohantam: kiharaptam a főpap lábikráját, a királyné kötenyét összetéptem, feldöntöttem oltárt, vágószéket, összemartam az egész udvart, s gazdám bugyogójánál fogva hátamra vetve az egész összegyűlt népség szeme láttára elnyargaltam vele.

Senki sem üldözött, a nép szent rémülettől eltelve borult arcra haragom előtt, s eltávozásom után gyászt öltött az egész nemzet, ami annyit tesz, hogy bekente magát korommal.

X.

Jótét helyett jót ne várj. Ez arany mondatot későn tanultam meg. Eljöttem Caraib országból, hol a kutyákat becsülik s az embereket megeszik, s jutottam olyanba, hol az embereket imádják s a kutyákat eszik meg.

Soknapi fáradság után nagy hegyek lábához jutottunk, Tibetországba. Láttuk Kőrösi Csoma Sándort is.

Éppen Láma-választás volt. (Így hívják ott a hivatalos emberbálványt.) – E hivatalra rendesen a legkisebb embernek kell következni.

Odaérkeztünkkel egész világ orrára borult az én törpe gazdám előtt. Kisebb volt ő, mint a legkisebb ember az országban. Ő lett a Láma.

Engemet is körülfogtak, megtapogattak, vigyorgó, széthúzott szájjal csámcsogtak körül, s azután betettek egy ólba hizlalni. Mihelyt a szentjánoskenyeret megláttam, mindjárt tudtam, hogy meg akarnak enni. – A kannibálok!

Gazdám még megszabadíthatna, hanem ahhoz ő nagy számár. Ő is fog belőlem enni.

Ennyire jutottam! Ki hitte volna?

Miután voltam öleb, nyájőrző és nyúlfogó; voltam gerilla, művész és tudós; voltam iparlovag és ló; voltam bálvány; most mint csemege halok meg.

Ilyen változatos élete csakugyan nem volt még embernek soha.

A TÁBORNOK ÉS AZ ASZTRÁLSZELLEM

Mintegy tizennyolc esztendővel ezelőtt, ezernyolcszázötvenhárom elején olyan kevés érdekes dolgot találtak az emberek a földön, az egész élő világ oly érdektelen, oly unalmas kezdett lenni, hogy amidőn egy emberséges jenki felfedezte az asztrálszellemeket, a legkapósabb fogyasztási cikkel örvendezteté meg a blazírt közönséget, mely halálra unta már egymást, az örökös egyformaságú liaisonokat, a hang nélküli operaénekeseket, és a közelgő háború előkacsáit s örömmel vette, hogy annyi fád mulatság után székekkel, asztalokkal és egyéb szellemdús bútorokkal társalkodhatik.

Az ember akárhová ment, mindenütt asztalt, almáriomot, mán-gorlót táncoltattak, a bútorokba idézett szellemnek kopogni kellett a kérdésre, línéával mutogatni az összeállítandó betűket, asztallábával írni komoly és humorisztikus feleleteket, versben és prózában, elmondani ki hány esztendő, mikoriban született, hol járt iskolába? kinek mennyi pénz van a zsebében? ez meg amaz a dolog mikor fog megtörténni? A szellemek feleltek mindenre; úgy látszik, igen jó mulatságnak találták ezekkel a vaksi halandókkal bohóskodni s gyakorta hallottam közlekedő ujjaim hegyén keresztül, hogy kacagtak rajtunk, midőn mi ájtatos képekkel betűztük ki leírt mondataikat.

Két hónapig az egész földkerekségen valamennyi asztal mind táncolt, kopogott és írt, gyakran össze is veszték egymással; egyik szellem igazat mondott, a másik nem; egyik jobban volt értesülve, a másik kevésbé s ezek azután feleltek egymással.

Az egész tüneménynek kilenc tizedrésze nyegleség, kilenc századrésze eleven képzelődés, kilenc ezredrésze állati magnetizmus; de egy ezredrésze mégis megmarad megfoghatlan valónak, aminek kitalálása örültek házába juttatja az embert, ha egyszerűen meg nem akar nyugodni azon mondásban, hogy sok van még az ég alatt, amiről a bölcsek nem is álmodtak, s hogy erről a tárgyról egy kicsinnyel többet értünk a semminél és egy kicsinnyel kevesebbet a valaminél.

Az 1854-ik év elején egy magas rangú orosz főtiszt utazott Oláhország felé, az orosz megszálló sereg ottani hadműködésében tettleges részt veendő.

A tábornoknak rég látott ismerősi voltak Erdélyben; azokat ez alkalommal útjába ejtette s egyiknek házában egy egész éjszakát töltött.

Beszéd közben a többi között szó volt egy szomszéd földesúr fiatal tizenhat éves leánykájáról, ki csodadolgokat írat az asztallal, jövődőt mond, titkokat fedez fel s mindenféle nyelven beszél.

A tábornok kíváncsi volt a csodagyermeket látni, mire házigazdája személyesen átmenvén szomszédjához, megkérte őt, hogy legyen szíves hozzája átjönni kisasszonyával, meg a kis írólábú asztallal, mire azok mind a hárman rögtön készen is voltak.

Az idegen tábornok polgári öltönyben volt: külsejéből ítélve, tisztességes kereskedőnek lehete őt tartani. Az első üdvözlések után mindjárt papírt hoztak, a kis háromlábú asztalt ráállították, ekkor a kis látnoknő arra kérte a három jelenlevő férfit, hogy tegyék mind a két kezüket az asztalkára; ez megtörtént, akkor ő két ujja hegyét az asztal közepére helyezte; már most tessék kezdezősködni. Az idegen úr mosolygott a gyermekes mulatságon, melyben neki is, nagy komoly embernek, részt kellett venni.

– Szóljon a szellemhez – biztatá őt a fiatal leányka.

– No hát szellem – szólt az idegen úr mosolyogva –, mondd meg nekem, hogy hívnak engem?

A házigazda ekkor levette kezét az asztalról, mert ő ismeré a tábornokot, míg a leányka nem is sejté annak kilétét.

E kérdésre valami finom percegés kezdett el hallatszani az asztalka lábhegyeiben, egy párszor felemelte egyik-egyik lábát, s azután elkezdett határozott betűket formálni, mégpedig mind a tábornok felé forgatva, ki a leánykával szemközt állt. Az írás alatt oly valami síró, nyögő keserves hangot adott az asztal, mintha az neki valami nagy kínjára válnék.

Midőn készen volt a névvel, hirtelen körülkanyarította s azzal lefutott a papírról.

Oda e név volt írva:

„Wehler.”

Mindenki hangosan felkacagott.

– No, erről ugyan rosszul értesülték, derék szellem, mert ez báró S((tábornok – szólt nevetve a háziúr.

Csak a tábornok nem kacagott. Ő el volt halaványulva.

– Kérem – szólt halkán, gyöngéden a zavarba jött leánykához. – Kérdezzünk tőle még egyet. – S azután susogva kérdé: – ki vagy te, aki nekem ezt a feleletet adtad?

Az asztalka újra sírt, nyögött, járt, apró-apró betűcskéket írt, a végén odakanyarítá a szokásos névcifrárt s a tábornok ezt a nevet látta maga elé írva:

„Marie.”

A tábornok nem szólt azután semmit, udvariasan meghajta magát a leányka előtt, összehajta a papírt, melyre a két név volt írva s azt keblébe tévé.

Azután még egy ideig mulattak, tréfálóztak, beszéltek közönyös tárgyak felől; midőn a társaság eloszlott, a tábornok arra kérte a szíves kisasszonyt, hogy engedje neki át reggelig azt a kis asztalkát.

– Tartsa meg ön azt emlékül.

A tábornok megköszönte az ajándékot s mindenkit azon meggyőződésben hagyott, hogy milyen udvarias tud lenni ez az orosz hadastyán: nehogy kellemetlen pirulásnak tegye ki a szép kis látnoknőt, inkább oly arcot csinál, mintha meg volna győződve s lovagias illedelemből ahelyett, hogy szemei közé nevetne, prozelitájának vallja magát.

Azután mindenki eltávozott szobáiba; a tábornok is aludni ment, és amidőn egyedül volt, midőn ajtaját bezárta, eszébe jutott egy különös történet.

Régen, régen, több mint harminc esztendő előtt élt egy szegény kézműveslegény Németországban, akinek neve volt Wehler; ez szeretett ott egy szép leányt, akit Marienak neveztek, és a leány nem lehetett az övé, mert az ifjú nagyon szegény volt, s a szülők nem adták hozzá, hacsak gazdaggá nem tud lenni.

Senki sem szerencsés hazájában, gondolá a szegény ifjú, s elbúcsúzott kedvesétől, nagy esküvést téve egymásnak, hogy soha másé nem leendnek, s azzal elment a világba szerencsét keresni.

Végzete Oroszországba vitte. Ott egy évig munkája után látott; egy év múlva elmaradtak az elhagyott kedves levelei; írt pedig sokszor hozzája, de sohasem kapott választ; ezen való bánatában az ifjú odahagyta békés foglalkozását, idegen nevet vőn fel s felcsapott katonának, éppen háború volt akkor, remélte, hogy majdcsak valahol egy golyó megszánja s elsöpri a földről.

A kétségbeesett ember, a boldogtalan szerelmes a legjobb katona; a csaták nem ölték meg az ifjút, hanem hírt szereztek számára s harminc

év múlva mint a nagy orosz birodalom tábornokai közül egy volt ismeretes a hadak történetében, s feledve volt előtte régen-régen az ifjúkor minden édes átrándja, suttogásos rózsalugasok s halavány nefelejcsek, mik helyett bombák és szuronyok és levágott fejek termettek új életútján.

A dicsőség kifizetett mindent.

És íme milyen bohóság az: egy vitéz harcedzett férfiút egy ilyen gyermekes tünemény megállít útjában, ami utoljára nem egyéb, mint egy ideggyöngye leányzó kísértő réme.

Hisz azt tudja minden okos ember, hogy a szellemeknek más dolguk van, mint emberi balgatag kérdésekre kétértelmű feleleteket adni, és mégis annyi komoly férfi nem szégyenli magát hinni és bámulni rajta, és kérdéseket intézni a háromlábú asztalhoz és feljegyezni tárcájába a válaszokat, mint valami orákulumot.

Olyan nevetségesnek találta azt a tábornok is.

Hogy lehetne az? hát képes volna valami megmozdítani ezt az élettelen tárgyat, ha erős izmos kezét reá tevő, s képes volna valami határozott szótagot leírni az ő tudta, az ő befolyása nélkül, például, ha azt kérdezné tőle, hogy él-e még az a Marie, akitől ő egykor, olyan régen elvált?

Az asztalka előbb reszketett, talán csak a rajta levő kéztől, később egy oldalán felemelkedett, tán a túloldali erősebb nyomás miatt, végre elkezdett jobbra-balra csúszkálni, bizonyosan a rátett kéz vérlüktetése miatt és semmi egyébért.

Ezek nem lehetnek betűk, gondolá a tábornok magában s midőn megunta a tréfát s felkapta az asztalkát a papírról, rajta volt írva német betűkkel ez a szó:

„Totd.” (Meghalt).

A tábornok halkán kérdezé: „mikor?”

A felelet ugyanazon év volt, melyben a levelek elmaradtak Németországból.

Többé semmi sem ingatta meg a tábornokot hitében.

Ez az éjszaka egészen átváltoztatta őt. Gondokozó, mélázó lett, egész órákat eltöltött magában egy-egy szobában bezárkózva s ott kérdegette szellemét múltról és jövőről, amire az mindig adott csodás, váratlan feleleteket.

– Szeretsz-e még?

– Most kevésbé, később jobban.

- Foglak-e valaha láthatni?
- Még ez évben.
- Hol?
- Szilisztria alatt.

A tábornokról azt hívék, hogy az elzárkózás óráiban csataterveit készíti; valami titkos rejtélyes terveket, amiket még csak sejteni sem szabad másnak.

És valóban azzal is foglalkozott ő. Megkérdezé titkos szellemétől ellenségei létszámát, hadi állásait, vezéreinek hollétét, titkos terveiket, miket azok még le sem írtak, csak szíveikben tartogatnak; a szellem felelt minden kérdésre, s a tábornok tisztársai bámultára a legcsudálatosabb pontossággal tudá előadni a haditanácsban, hol vannak Szilisztriának legkönnyebben ostromolható pontjai, mely helyeken nem kell tartani az ellenfél tűzahnáitól, hány ágyú van itt is ott felállítva. Omer pasa hányadmagával áll itt vagy amott? S végül, hogy a győzelem több, mint bizonyos, mert a rés ezen meg ezen a helyen fog lövetni, s a várba út nyílik rajta, még a napját is megmondá, amelyen az történni fog.

*

Oh milyen jó multságuk lehet e szelíd szellemeknek velünk. Hogy valaki újra feltalálta a módot, mint lehet emberen kívüli lényekkel megismerkedni, ami különben régi dolog.

Hogy mulatják ők magukat rajtunk, apró árnyékokon, kiknek legnagyobb eszméi oly semmik, mint a szivárvány támadó színe, kik élünk, küzdünk, harcolunk és meghalunk oly csodadolgokért, amikre gondolni nevetség, kik azt hisszük, hogy nagy dolgokat követünk el, hogy tetteink átkísérnek bennünket a síron, és nevetség elnézni onnan felülről, hogy dúl-fúl, iparkodik ez a kis morzsányi furcsa ázalék, épít nagy törekedéssel halmot halomra és nevezi azt bekerített várnak, mi nem egyéb, mint egy-egy hangyafészek, és megteszi egymást nagynak, hatalmasnak és maga sem egyéb, mint egy piciny féreg, ami beszélni tud, és elnevezi magát a világ urának, midőn egész csillagzata alig látszik el a legközelebbi napig kölcsön kapott fényével és azt kérdi nagy fennen: „ki van még a világon rajtam kívül?” miként a sajtpondró, mely azt hiszi, hogy ez a világ csupán sajtból áll és abban ő a teremtes remeke.

Oh ti bölcsek, oh ti hatalmasok, oh ti nagy emberek, milyen semmik vagytok ti mind, és hogy kellene magatokat szégyenlenetek egy csepp víz előtt, mely tán éppen úgy tele van apró lényekkel, akik századokra osztják a pillanatot s világtörténetet alkotnak egy reszkető falevél körületén, amíg onnan az első szélfuvallat a vízcseppet le nem rázza.

A balga nép még azt hiszi, hogy a szellemekkel érintkezés csak arra való, hogy a távirót pótolja, hogy aki újságot restell hordatni, megkérdezhesse őrszellemétől, mi történt most itt és amott, mikor veszik be Szevasztopot, mikor harcolnak a Duna mellett; hogy silány érdekeit előmozdítsa, hogy mondja meg, micsoda számok jönnek ki a lutrin? fog-e ez és ez a terve sikerülni? hogy fejtsen meg neki találós meséket; mondja meg neki, hány éves ez meg amaz, kinek hány garas nyomja a zsebét, ebből meg amabból a chmaerából lesz-e valaha valami? nevezze meg, ki lopta el a kabátját? s leskelődjék felesége, vagy szeretője után, hol jár most és kivel enyeleg?

Oh milyen jó mulatság a szellemnek az ilyen kérdezősködőt orránál fogva belevezetni a sárba, aki tréfát, mulatságot akar magának szerezni azok által, akiknek jelenléte miatt húsos idegzetében minden rostszalacsának a borzalomtól kellene reszketni, akikre gondolva el kellene feledni egy napig tartó eszméit, mik roskatag poralkotmányát izgásban tartják, s ahelyett, hogy gazdagság, szerelem, dicsőség felől tudakozódik tőlük, gondolna azon világra, ahol nevetnek a földi gondolatok felett.

Hogy nevethettek akkor a hírhedett tábornok felett, ki őrszellemétől ellenségei mozdulatát tudakozá!

Kémnek használta az égi tüneményt s szavai után indult.

Még itt alatt is mosolygott rajta a nemhívók serege.

Midőn megtudták, hogy S((tábornok az asztrálszellemektől tudakozódik leendő hadmozdulatai intézése felől, azt jósták neki, hogy meg fogja magát veretni.

Ő pedig annál erősebben hitt a rejtélyes nyilatkozatokban.

*

„A hatalmas úr, a minden oroszok cárja, azt parancsolá vitézeinek, hogy be kell venniük Szilisztria várát minden áron. Azért jobb, ha átadjátok kulcsait szép szerével.”

Ezt izené az orosz tábornok a török várkormányzónak.

Felelt vissza Mussza pasa:

„A hatalmas úr, a minden oszmánok szultánja pedig azt parancsolá az ő vitézeinek, hogy meg kell tartaniuk Szilisztria várát minden áron. Ezért ha kulcs kell, jöjjetek érte.”

Hejh, drága kulcsok lesznek azok!

Olyan rövid az út az orosz sáncoktól a török várkapuig, mégis milyen hosszú! Hány jó orosz vitéz látja meg útközben a magas mennyországot! Csak egy jó lövésnyi távolság az egész, szemeivel láthatja mindenki; mégis amíg odaérne, letéved róla: ki égbe, ki pokolba.

Pedig a hatalmas úr megparancsolá, hogy ott kell lobogni az orosz zászlónak a félhold és csillag helyén – minden áron.

Előbb próbálják megvenni arannyal, ha ez nem sikerül, fizessék ki vassal. Ha vasért sem olcsó, adjanak érte vért. Vért, amennyi elég, hogy szigetként fogja körül az ostromlott várat s hullákat, amennyi elég betemetni valamennyi sáncát.

Mi az emberélet háború idején? leírt szám, semmi más; a legolcsóbb minden létszerei között a hadviselésnek. Kard, ágyú, paripa mind sok pénzbe kerül; ember terem ingyen.

Az arannyali próbák mind nem sikerültek, a golyókért is tudott a vitatott vár golyókkal felelni, sánc ellenében sáncot hányt a török, ágyú ellen ágyút állított, vitézség ellenébe vitézséget.

Ne tréfálgatok velük oly sokáig!

Kitűzik a napot, melyen általános ostromot intéznek. A tábornok visszavonul a haditanács után magános lakába s ő is tanácsot tart titkos szellemével.

Az ismét megjelent hívására.

A tábornok oly áhítattal várta válaszait, minővel csak szellemet lehet várni.

– Fogunk-e győzni Szilisztria ellen? – kérdi tőle, ajkait az asztal közepére téve, hogy senki más ne hallja a sűgást, egyedűl a szellem.

– Nem sokára. – Ez a válasz.

– Hol kell a támadást intéznűnk?

– Az új erősség felűl.

– Mitűl tarthatunk legjobban?

– Az ellenfél tűzagnűitűl.

– Hol vannak azok rejtve?

– Egyik a híddal egy vonalban; másik a sánc szegletétől indul ki a nagy platánfáig, harmadik a zegzugos, betemetett kútnál végződik, negyedik több apró gödrökből áll a sánc mentében, miket villanytelep sodronya köt össze.

A tábornok szemei ragyogtak e revelációkra. Ily könnyű szerrel, minden fáradságos kutatás, fejtörő mérnöki számítás nélkül megtudá az ellenfél legveszedelmesebb védszereinek hollétét.

Nem állhatá meg, hogy háládatosan meg ne csókolja a kerek asztalkát, mely őt ily titkokkal ismerteté meg.

Hogy kacaghattak rajta odafenn!

Törődnek is ott a te aknáiddal és ágyútelepeiddel.

Ha egy vízbe esett hangyát kiszabadítasz a partra, vagy eltévedt gyermeket hazavezetsz édesanyjához, azt feljegyzik az égben rólad; nagy tetteid, dicsőséged – vak légy döngése a bezárt ablaküvegen.

A tábornok rögtön hozzáfogott az ellenaknák ásatásához azon irányban, melyet a szellem feljegye számára.

A tábornok mérnökei fejeiket csóválták a munkálatokon; helyiség, hadtani nézetek, rég megalapított rendszabályok hibásaknak tanúsíták azokat, a nagy költséggel szerzett kémek tudósításai egészen ellenkeztek a tábornok tudomásaival. Néha a haditanácsban figyelmeztették is efelőli aggodalmaikra. A tábornok csak mosolygott és nem felelt nekik. Hiszen mit tudtok ti? csak holt könyv és hazug emberi szó után indul tudomástok. Ám ő szellemekkel beszél. Az ő munkája bizonyos.

Társai végre abban kezdtek megnyugodni, hogy a tábornok tudja mit csinál, az eddigi munkálatok csak arra valók, hogy az ellenséget megcsalja velük s azok által álarcozza valódi tervét.

A tábornok pedig csak szellemével beszélt.

Már közel volt a nap, melyet meghatározott a szellem, hogy akkor fog vele találkozni s ez lesz diadalának napja.

A tábornok végzetes önfejlőséggel e napot tűzé ki az ostrom megkezdésére.

Tisztjei értesíték, hogy tűzaknáik még nincsenek befejezve s ily félig kész állapotban megtörténhetik, hogy fellobbanásuk által több kárt tesznek majd az ostromló, mint az ostromlott seregben.

Megnyugtató ők, ne legyen semmiről aggodalmuk.

Hisz ő már azt is tudta előre, melyik sánc fog legelőbb beomlani? hol támad az első rés; hány órákor fogja a legelső orosz katona a török

sáncon kitűzni a zászlót, még azt is megmondta a szelleme, hogy kinek hívják azt a katonát? Pawloff a neve.

A tábornok el is küldé segédeit, hogy tudják ki a hadseregnél, ki az, akit ott Pawloffnak hívnak?

Volt ilyen nevű ember minden ezrednél vagy száz. A vezér megparancsolá, hogy mindazokat az első sorokba kell állítani, s mindegyik kétszeres adagot kapjon a rakiból.

Az ostrom előtti éjszakán ő maga sorba járta az előőrsoket, megvizsgálta a felfedezendő telepek ágyúit, egész az ellenséges várfalakig belovagolt, az ellenfél előőrseinek tüzelése mellett.

A golyók jobbra-balra fütyültek mellette. Mit törődött velük? A szellem tudatta vele, hogy holnap győzni fog.

Késő éjszaka volt, midőn sátorába visszatért, néhány órát pihenni akart még a véres munka előtt, s ledült tábori ágyára.

Mielőtt azonban lehunyta volna szemeit, tekintete tábori lámpájára vetődött, mely a zárüveg alatt úgy hánnya-vetette lángját, mintha a legerősebb szél lobogatná künn a szabadban.

– Ah, itt vagy már – sóhajta a tábornok. – Jó, nem alszom; beszéljünk együtt.

S fölkelte ágyáról, vette a háromlábú asztalkát s értekezett vele.

A szellem ma különösen beszédes volt: gyorsan és apró betűkkel írt, elmondott messze és távol történő dolgokat, hozott üzeneteket rég meghalt emberektől, melyek mind igen találók voltak. Elmondá, hogy rajta kívül még jelen vannak a sátorban a hős Diebics, Puskin a költő, Mazeppa, Byron, a nagy filhellén, és maga a cárnő, Katalin – a tábornok nem merte kalapját a fején tartani, s kezét mellére téve, nagy tisztelettel hajolt meg e nevek előtt.

A szellem elmondá neki, hogy mindenkinek van egy jó és egy rossz szelleme; a férfi jó szelleme rendesen nő, rossz szelleme férfi, hölgyeknél ez megfordítva találtatik.

A tábornok maga is egészen át volt szellemülve, midőn az első ébredőt megütötték sátora előtt, s midőn hadseregét felállítá, az ünnepélyes kyrie eleison zengése közben arra gondolt, hogy aki ily nagy szellemektől van körülvéve, annak győzelme bizonyos.

Erős hite volt abban, hogy intézkedései csálhatatlanok.

A szürkület első világánál megnyitották a tűztelepek tüzeléseiket a török erőd ellen. A nagy ostromágyúk munkájától reszketett a föld köröskörül. Járta az üzenet az egyik sánctól a másikig süvöltő golyó

képében, aki egy ilyen üzenetet kapott, többet tanult abból egy perc alatt, mint azelőtt egész életében.

Az ágyúzás alatt szép csendesen haladnak a futóárkok védelme alatt az ostromsereg válogatott csapatai, köztük akárhány Pawloff. Önbizalmuk, lelkesülésük a vezérével határos, ki győzelmén nem tud kétkedni.

Hiszen előre tudja, hogy e nap lesz megdicsőülése napja.

Csak a tűznek a fellobbanását kell még bevárni: az egy részét a sáncnak majd beontja s akkor rajta vitézek, elő az árokból, neki a támadt résznek.

A tábornok jelt adott az akna fellobbantására.

Egy percig valami rövid reszketés érzett a földön, azután mintha tompa mennydörgés gördülne végig ott alant, mely irtóztató csattanással végzi s a földet kettéhasító láng egész felleget hajt az ég magasáig.

A csattanást egy rémséges halálordítás követte, és azután elkezdtek a göröngyök, a mázsányi kövek hullani a vezér táborkara körül.

Ahogy előre megmondák: az akna visszafelé tört ki, s ahelyett, hogy a török sáncot vetette volna fel, a futóárokba gyűjtött ostromcsapatot temetébe, zászlóival, ágyúival, s valamennyi Pawloffjával együtt.

Egy rémkialtás hangzott végig az egész ostromló táboron. Az oszmánok egyszerre megnyiták aknáikat; az ostromló sereg azt vette észre, hogy egy élő pokol fölé van állítva; az orosz minák mindenütt kikerültek a törököket s együtt repültek azokkal a légbe. A viárlakat ledöntötte a földrengés, az ágyútelepeket eltemették saját sáncosaik, minden visszasan ütött ki.

E rémületes riadal közepette megnyíltak az ostromlott erőd kapui s vágató hadcsoportok rohantak mindenünnen elő a megzilált orosz seregre, mely vitézsége, számereje dacára meg volt verve, mielőtt elleneinek süvegeit láthatta volna.

A tábornok – még mindig bízott szellemében.

Kirántá kardját, előrelovagolt s egy tömött csoport élén szembezállt a kitörő ellenfél csapataival.

– Ne féljete! – kiálta –, a nap dicsősége a miénk lesz!

Azon pillanatban egy golyó úgy találta, hogy lefordult lováról.

Csak azt látták még, hogy félig fölemelkedett a földről, jobb kezét kinyújtá, mintha egy senki által nem látott alakkal szorítana kezét, egy érthetetlen nevet sutogott, azután lerogyott és meghalt.

Az ostrom végképp vissza volt verve, a muszkák elhagyták sáncaikat, víárkaikat és azokat, akik ottvesztek bennük – és ott veszett azokban a hadi dicsőség is.

S((tábornoknak ilyen diadalnapot jósolt tréfás szelleme.

Hogy kacaghattak ez eseten a többi szellemek, hogy kacaghatott ő maga is, ha visszatekintett saját véres hullájára, és azokra a többi bohó emberekre, akik úgy küzdenek, úgy harcolnak oda alant.

És miért?

Semmiért...

A VESZÉLYES SAKKJÁTÉK

Ahmanzáde Mehemed, a tuniszi segédcsapat szerdárja, messze földön ismeretes volt azon szigorú fegyelemtartásról, mellyel katonái felett uralgott.

„Ne az ellenségtől félj, hanem tőlem!” ez volt mondása az újonchoz, akit csapatjába soroztak; és bizonyára az ő katonái mindig is jó vitézek voltak, mert a csatában nem ismerték a félelmet, de parancsnokuk előtt reszkettek.

Legelső hadjáratuk, melyre Törökországban alkalmazva lőnek, Albániában a felkelő görögök ellen történt, ahol Mehemed csapatjai kitűnő szolgálatokat tettek.

Egy ízben az történt, hogy Mehemed nyolc puskás lovast rendelt ki az artai öt kút elé, ahonnan éjszaka szoktak leginkább előtörni a görögök, rájuk parancsolva, hogy minden azon menőt feltartóztatásnak és még csak a szemeiket se hunyják le, sem pedig lábaikat a kengyelből ki ne vegyék.

A lovagok úgy cselekvének, mint mondvá volt. Éjfél felé egy szekér akart előttük elosonni, azt feltartóztatták. A kocsis, ki az ökröket hajtá, elszaladt s a szekérét otthagytá.

A szekéren volt egy hordó. Hogy pedig abban a hordóban mi van? azt meg lehetett tudni, anélkül, hogy az ember a lábát kivegye a kengyelből, vagy a szemeit lehunyja, mert csak a dugaszt kellett kiütni, hogy a jó borszesz-illat felüsse az ember orrát.

Valóban jó borszesz lehetett; fűgéből és aszalt szőlőből volt főzve. Ezek a gyaurok tudják, hogy mi a jó?!

Az pedig nem volt a lovagoknak megtiltva, hogy ha borszeszt fognak el, abból ihassanak, azután nem is ittak ők abból sokat, csak éppen egy hosszú nádszálat dugtak bele, azon keresztül szopogatták az édes, mulattató nedvet. Márpedig hogy árthatna az meg, amit az ember egy vékony nádszálon keresztül szívogat? az nem is nevezhető ivásnak.

Nem hiába mondja azonban a próféta, hogy a borszesz olyan gonosz ital, melybe a sátán beleöltötte nyelvét; mert ez ital minden rosszra rábeszéli az embert.

Eleinte csak arra beszélte rá a lovagokat, hogy minek ülnének ők a lovon, a kemény nyeregben, mikor odalenn olyan szép puha a pázsit? hisz ha leheverednek is egy kissé, nem tudja azt meg senki: a lovakat megköthetik a szekérhez és a lovak nem beszélnek ki a titkot.

Mikor pedig a földön feküdtek, akkor arról világosítá fel őket a pokolszülte ital, hogy minek virrasztatának ők mind a nyolcan, mikor négyen is őrt állhatnak addig, míg a másik négy átengedi magát a minden földi jónál kedvesebb álomnak?

A fennhagyott négy megint sokallta bevárni az időt, míg rájuk kerül a sor, s azt az időt úgy osztá fel, hogy kettő lefeküdjék, kettő meg vigyázzon addig.

Maruf és Sefer volt az ébrenmaradó.

– Tudod-e mit, Maruf? – szólta Sefer társához untában. Két ember csak azt a szolgálatot teszi, amit egy. Kettőnk közül akármelyikünk elég őrt állani. Nincs-e igazam?

Maruf helyeselte az állítást.

– Hátha leülnénk sakkot játszani. Amelyikünk elveszti a játékot, az maradjon ébren, a nyertes alhasson.

Maruf elismeré, hogy az jó gondolat.

A két beduin elsimítá maga előtt a földet, dárda hegyével négy-szöget húzott rajta, azt felosztá hatvannégy kockára, azután játszó alakzatokat rögtönzött erdei gyümölcsből: vadkörtét királynak, vadalmát királynénak, bástyákat makkokból, kecskerágó bogyó volt a paripa, sombogyók a futók s apró gubacsok a parasztok.

Azzal leültek játszani és sakkoztak gyönyörűségesen az őrtűz világa mellett.

Sefer eleinte előnyben volt, hanem azután úgy erőt vett rajta a kábító ital, hogy az alakokat sem ismerte meg, elvesztette a királynéját, s közel volt hozzá, hogy egypár húzással mattot kapjon.

– Te Sefer – szólta Maruf, midőn látta, hogy kétségtelenül megnyeri a játékot –, te nagyon el vagy gyalázva.

– Igazad van, olyan álmos vagyok, mint a tenger szélcsendben.

– Pedig el fogod veszteni a játékot.

– Azt látom.

– No hát ereddj, feküdjél le Allah hírével, majd én virrasztok helyetted.

Sefer megszorítá pajtása kezét e szíves önfeláldozásért, valamit gondolt is neki mondani, hanem azt már csak álmában mondta, mert amint ledült, úgy elaludt.

Maruf pedig nyitva tartá mind a két szemét és úgy vigyázott alvó társai felett, puskájára támaszkodva.

Az a pokol tüzén született ital azonban lassankint azt kezdte sugdosni fülébe:

„Miért nem ülsz le? de bolond vagy, hogy lábaidat fárasztod, mintha ülve nem láthatnál éppen úgy.”

Mikor azután leült, akkor meg arra biztatta: „mit fárasztod mind a két szemedet, hisz ha az egyiket behunyod, a másikkal annyit látsz, mint mind a kettővel.”

És azután lassankint a másik szemét is lefogta. Maruf azzal biztatta magát, hogy ha szemeit lezárta is, de fülei azért jól hallanak; meghallja, ha baj közelít.

És azután azzal az erős szándékkal, hogy elaludni éppen nem fog, szépen elszunnyadt ő is, mint a többi.

Ekkor előjöttek lesből a görög portyázók, eloldották a szekérroldalhoz kötött lovakat s bizonyára mind megölhették volna a törököket, ha Maruf lova veszedelmet érző félelmében el nem nyeri magát hangosan.

Első volt Maruf, aki felugrott, utána a többiek is; rögtön fegyverre kaptak, rögtön kijózanult valamennyi, álom és mámor kiment a szeméből. Rohantak az orzókra.

Mit használt? Azok lovon ültek, az ő tulajdon paripáikon s csak kacagták az utánuk futókat.

Csupán Maruf lova nem engedett a rajta ülő görögnek, elkezdett hánykódni alatta, s addig rúgott, ágaskodott, míg levetette hátáról, egyet rúgott rajta s otthagya elterülve a földön, s azután visszafutott gazdájához. A többi üthette az eltávozottnak nyomát bottal.

Tehát nyolc embernek nem maradt több csak egy lova.

Mit mond majd ehhez Mehemed?

A beduinok sajnálták ifjú életüket, miknek a vezér bizonyára nem fog kegyelmezni, de még inkább szép paripáikat, miket a görög orozva elrabolt. Mit ér az ember már most paripa nélkül?

Nagy búsan és elcsüggedten mentek vissza a dandárhoz s Ahmanzáde elé érve, elmondák neki egész őszintén az esetet, hogy szegték meg parancsolatját, hogy aludtak el a tűzitaltól, hogy játszott a két utolsó ór sakkot egymással, s hogy veszítették el lovaikat.

Ahmanzáde nem szokott haragos arcot mutatni, midőn ítéletet mondott. Az ő örökké nyugodt képéről senki sem olvashatá életét, vagy halálát.

– Minthogy nyolc emberre csak egy ló maradt, azt átlátjátok, hogy hét ember közületek felesleges. Mert azt még nem olvastam, sem az alkoránban, sem az azoráthban, hogy nyolc ember ülhetne egy lovon. Minthogy tehát olyan híres sakkjátékosok vagytok, íme üljetek össze egymással és ám lássátok, hogy melyitek legyen azon egy, aki a megmaradt paripán fog ülni? A többire várnak a halál angyalai.

Azzal előhozatott négy sakktáblát Ahmanzáde, amiket a keleti urak minden útjukban magukkal hordanak, s a sátorok elé helyeztetve mind a négyet, odaülteté a négy beduint játszani.

Tizenkét jó lövész állt a háttérben, hosszú tág öblű puskákkal, akik veszteni fognak, azokat rögtön föbe lövendők.

Egy-egy hamar megadta magát ügyesebb ellenfelének, másikat elméssé tette a kétségbeesés, s akkor fogta el ügyesebb ellenét, midőn az nyertesnek képzelte magát. A vesztest rögtön félrevitték s egy roppanás tudatá a többiekkel, hogy ennek már vége van.

Az első játékkör bevégeződött; négy elhullt, négy győztes megmaradt.

Most a győzteseket ülteték újra szembe.

Új remény, új remegés. Az életért küzdő ész feszült figyelme kettős viadalban. Csak egy hibás lépés, csak egy elnézett botlás és azután felordíthat a hibázó. Ez halála volt. Kettő ismét elesett. Hátravitték, föbe lőtték.

Csak kettő maradt egymásnak.

Maruf és Sefer.

Éppen úgy, mint az imént künn az őrtűz mellett. A két legjobb, legszenvédélyesebb sakkjátékos.

Egynek a kettő közül ez lesz az utolsó partija.

Mind a ketten mély figyelemmel fognak a játékhoz, homlokaikat tenyereikbe fektetve, feszült gonddal, messzeható számítással teszik lépéseiket, tétovázás, elhamarkodás nélkül.

Sokáig nem bír egyik is előnyt nyerni a másik felett, minden nyereség megfelelő áldozatba kerül; a körülállók néha-néha helyeslőleg bólintnak fejeikkel, midőn valami meglepő jó húzás történt.

Lassankint megüresül a sakktábla tere, a főalakok jobbra-balra leszorattak; a játék világosulni kezd; még egypár húzás – Sefer elvesztette a második tornyát, Maruf nagy előnyben van, egy toronnyal

erősebb ellenfelénél. Ez sokat tesz. Mindenki azt hiszi, hogy lehetetlen meg nem nyernie a játékot.

Egyszerre elkezd Maruf homloka izzadni, arcán verejtékcseppek gördülnek alá, egész tekintetét halálfélelem fogja el.

Most vette észre, hogy ellenfelének minden hátránya mellett egy oly húzása van, melyet ha az észrevesz, megnyerte a játékot.

Ha Sefer feláldozza királynéját Maruf tornyáért, akkor futójával rögtön mattot adhat királyának.

Vajon észre fogja-e venni ezt a húzást? Ez az élet vagy a halál.

Sefer nagyon sokáig néz a sakktáblára; szeme járásából kivehetni, hogy észrevette a szerencsés húzást. De még nem nyúl a sakkbábhoz, még gondolkodik valamin.

– Te Maruf – szól egyszer ellenfeléhez –, hány gyermeked van odahaza?

– Négy – felel ez remegő ajakkal.

– Az ötödikkel most várandós a feleséged?

– Igaz.

– Jó asszony a feleséged, úgy-e?

– És hűséges – viszonz Maruf sóhajtva.

Sefer megtörli arcát és valamit mormog fogai között, mintha magában imádkoznék.

Azután egy medence vizet kér, azt előhózzák neki; abban megmossa arcát és szemeit, jobb és bal kezét; jobbra és balra meghajtja magát. A két őrangyal áll olyankor az imádkozó mellett láthatatlan képben.

– Te a múlt éjjel elengedted veszteségemet, hogy aludni engedj – szólt újra Marufhoz.

Maruf csak fejével int.

– Te jó pajtásom voltál Maruf mindig.

Az lecsüggeszti búsan a fejét.

Sefer kinyújtja kezét a sakkbábok után és – nem a királynéval mozdul, hanem a futóval.

– Sakk-matt! – hangzik egyszerre körülé. Minden ember, aki ott állt, sietett azt kiáltani. Maruf győzött. Sefer vesztett.

Sefer nyugodtan kelt föl helyéről, megszorítá még egyszer mozdulatlan társa kezét s inte a háta mögött álló fegyvereseknek, hogy készen van.

Két perc után egy dördülés bizonyítá, hogy a játék be van végezve.

Sefer is főbe lövetett.

Maruf csak ottmaradt ülve a lejátszott sakkjáték előtt.

És meredt szemekkel bámult maga elé s tétova kezeivel újra felrakta a sakkbábokat a kockatáblára, de úgy, mint aki soha sem látta azokat felállítva, tiszteket és parasztokat egymással összevissza; fehérret a fekete mellé.

– Fölkelhetsz! – kiálta rá Ahmanzáde – ülj lovadra. Te megéltél.

De az ember csak ottmaradt s bámult maga elé egyre.

És esztelen húzásokat tett előre hátra a bábokkal, és nevetve nézette azokat. Milyen furcsák! egyiknek turbánja van, másiknak lófeje.

– Emeljétek fel! – parancsolá Mehemed.

Két csatár lábra állította az embert, de az csak bámult maga elé, vérfagyasztó mosolygással: ég, föld és emberek ismeretlen dolgok voltak előtte; öntudatlanul tekintte szét és amit beszélt, az nem volt emberi nyelven mondva.

Az utolsó sakkhúzás alatt megtébolyodott.

AZ AKHTIÁRI FOGOLY

A nagy Katalin cárnő idejében még Akhtiár csak egy rongyos tatár falu volt a Fekete-tenger partján, ahol szegény kereskedő s még szegényebb földműves nép lakott.

A hatalmasan hangzó név „Szevasztopol”, mely „uralkodó várost” jelent, csak a múlt história emléklapjain élt még, mint egy más világ-részben épült, elpusztult város emléke.

Azok a hatalmas várfalak, a szép kikötők, a bámulatos vízvezetők, a három, négysoros ágyús kőbástyák még gondolatban sem léteztek, mindazok helyén igen békésen legelésztek a kecskék, s ágyúra sem volt szüksége, aki a kikötőt keresztül-kasul akarta járni.

A Krími-félsziget lakosai tatárok voltak mind; a kevés zsidó és örmény őket ismerte el felsőbb nemzetnek, s a görög kalmár szépen megsüvegelte az utcán a Kalga szultánt, ki az uralkodó khám helyetese levén, szanaszét járt az országban, igazságot szolgáltatni.

Most e jelentéktelen Akhtiár helyét nagy népes város foglalja el, melynek utcáit hónapok óta golyókkal bélelik a francia és angol ütegek, s falai alatt vívja négy nemzet a szakadatlan harcot, melyhez hasonlóról Homér óta nem írtak a költők.

Az egész tartománynak összes népessége alig egyharmadában tatár most. Orosz és görög telepítvények lepték el a félszigetet. Kétharmada a tatárfajnak kivándorolt a cserkeszek közé, a többi hegyei közé húzta magát. A nagy fejedelmi városok alászállottak egészen, Bahcsiszerájban ha egy ház összeomlik, soha sem épül fel újra, s a nagy fejedelmi palotát körülnövi a fű.

Mennyi szomorú dolognak kellett addig történni, amíg egy egész ország ilyen változáson keresztülment! Mennyi könnybe, mennyi vérbe kerültek azok a falak ott Akhtiár gunyhói helyén!

Lássunk egy történetet a sok közül.

Midőn még a nagy Katalin cárnő uralkodott minden oroszok felett, történt, hogy egy hűvös őszi reggelen korai dobszó voná magára Szentpétervár utcái figyelmét.

A saajtszerű, rövidre szaggatott dobverés ismerős hangjaiból mindenki jól érté, hogy valami súlyos büntetés fog végrehajtatni ez órában.

A téres, tágas utcákon, egy csoport alabárdos férfi zárt négyszögű csoportja közepett, egy fehér ruhába öltözött női alak haladt végig, ingatag, roskadozó léptekkel, hosszú selyemszőke haja elefántcsontnál fehérebb vállait takarta, mikről félig le volt csúszva a könnyű lengeteg öltözet; nagy eleven kék szemeit csak néha veté föl, hogy szétekintsen a rábámuló tömegen; hogy tekintett ilyenkor félre minden ember, nehogy ismerősnek tessenek azon nő előtt.

Ezen nő Palukhin hercegasszony, tegnapelőtt még egyike a legünnepeltebb delnőknek, kinek palotáját a legelső főurak látogatták, kinek egy nyájas pillantásáért, egy mosolyáért epedtek a birodalom legdaliásabb lovagjai; ki bejelentetlenül léphetett bármikor a cárnő palotájába s egy szó tőle többet ért pártfogásul, mint tíz esztendei érdemtelen szolgálat.

És most mezítláb, egy hosszú fehér ingben lépedel végig az utcákon a veszélyhirdető dobszó mellett, s akik találkoznak vele – főurak és délceg imádók –, félrefordítják arcaikat, mikor rájuk tekint.

Mit véthetett oly rövid idő alatt?

A boldogtalan nő! Egy estélyen azon könnyelmű szót szalasztá ki ajkain, hogy ő legszebb asszony egész Oroszországban, hogy ő szebb, mint maga a cárnő!

Valóban ez igen nagy vétek volt. Megsérté nemcsak a cárnőt, de megsérté a nőt! megsérté nemcsak a koronát, de megsérté a főt, mely azt viseli.

Katalin volt birodalmának első hölgye, első és legszebb! Minő bűnhődésre lehet érdemes a vakmerő, ki magát elébe helyezni merészli?

Kétszáz kancsukaütést fog kapni a piac közepén. Kétszáz véres csapást arra a finom, bársonysima bőrre, amellyel oly vakmerőn dicsekedett. Meg fog korbácsoltatni azoknak szemei láttára, kik előtt elbízottan dicsekvén, hogy lássa mindenki, miszerint csak por és töredékeny anyag minden szépség, mely az uralkodónő egy tekintetére összeomlik.

Azután nyelve ki fog vágatni. Ez a vakmerően dicsekedő nyelv. Soha nem fog az többet szólni semmit, ki e sértő szöveget kimondá.

És száműzetni fog örökre, hideg Szibéria jéghegyei közé. Ott töltse örmöten életét, nem látva mást, mint nyomort és osztova abban.

Ez volt a vakmerő vétke ítélete.

A piacon roppant néptömeg várta a szokatlan látványt. A büszke hercegnőt mindenki ismeré, kíváncsiak lehettek rá, hogy fog neki esni ez a szokatlan helyzet.

A tér közepén magas állvány volt emelve, azon állt a bakó legényeivel, a körüllevő házak ablakai mind bámuló emberekkel voltak megrakva.

A hercegnő maga felment az állványra, nem kellett neki segítség. Még egyszer szétnézett onnan, még mindig azt hitte, hogy kegyelmet fog kapni, még mindig remélte, hogy annyi száz meg száz ismerős, rokon és imádó közül akad valaki, aki Katalin lábaihoz vesse magát s lekönyörögje róla az irtózatot büntetést.

Hasztalan. Nem látott senkit ott körül, csak a részvétlen tömeget, mely bámulni jött ide, mint korbácsolják meg a birodalom legszebb delnői egyikét.

A hóhér odalépett hozzá, megragadva vékony fehér ingét, egyet rántott rajta, a gyöngy patyolat kettéhasadt durva kezei között, s a szép delnő fehér tagjairól kétfelé foszlott az öltöny; kitérve gyönyörű természetét a tömeg bámulatának.

A delnő csak ekkor sikoltott fel. A sértett szemérem feljeddő érzetével kapott tépett patyolatja után, hogy azzal keblét újra betakarja. Azon pillanatban megragadta mindkét kezét az egyik hóhérlegény, egyet csavarintott rajta, két kezét a nyaka körül szorítá, a szép hölgyet hátára emelve. A hóhér lemetszé az omlatag szép szőke fürtöket, mik a földet separték fejéről leomolva, azután kezébe vevé a csomóra hurkolt korbácsot, ezt az irtózatot büntetési eszközt, egyet lépett hátra, két kézre fogta a kancsukát, megcsóválta azt a feje fölött, hogy szintúgy füttyült a levegőben s teljes erővel bocsátá azt le a gyöngéd habkönnyű termetre...

... Már most ne nézzünk ide.

*

Az iszonyatos büntetés végrehajtatott a hercegnőn. Kiállotta azt és nem halt bele.

Nagy befolyású rokonainak mégis sikerült annyit kieszközölni, hogy a büntetés második része ne teljen be rajta.

Nyelvét nem vágták ki.

Hanem meg kellett esküdnie, hogy olybá veendi ezentúl, mintha már meg volna nyelvétől fosztva, és soha egy szóval el nem árulja, hogy beszélni tud, hanem holta napjáig némának tettei magát; nyelvének hasznát nem veendi, mert legyen bár az a szó imádság, amit kimondott, azon órában végre fog hajtani rajta a borzasztó bűnhődés. Tehát beszélni elfelejtsen.

Azután feltették őt a befedett szánra, melléültettek egy fegyveres drabantot, elbocsáták őt az útra.

Minő ismeretlen útra? Hol van annak a vége? Mi vár ottan reá? Arról senki sem tud semmit: mert akik onnan valaha visszajöttek, hallgatnak róla, mint a megholtak.

Hihetőleg Szibériába vitték. Senki sem kérdezősködött felőle többet.

*

Ugyanaz évben történt, talán pár hónappal később, hogy egy magas állású ifjú egyikében az udvari báloknak kissé többet találván magához venni a pezsgőből, mint amennyit megbírt, a táncteremben, éppen a keringő alatt úgy el talált szédülni, hogy a terem közepén elesett s táncosnőjét is magával rántva, azt ezáltal igen botrányos helyzetbe hozta.

Ez ifjú ember neve volt Korzky gróf.

Alig állt ki a táncsorból, midőn a ceremóniamester kiszólítá az előszobába. Ott egy úr várakozott rá, aki felkérte, hogy jöjjön vele egy szóra az örterembe.

Az örteremben megkérték, hogy legyen szíves átadni a kardját, s nézzen ki egy percre az udvarra, majd ott mutatnak neki valamit.

Az udvaron mutattak neki egy befedett szánt. Felszólították, hogy üljön csak be egy kissé.

Negyven nap múlva azután kiszállhatott belőle – az Ural-hegyek között.

Mind kisebb vétségű bűnös, nem küldetett a bányákba, hanem mindazon jókban részesült, amiket Szibériában szelídebb bánásmódnak neveznek.

Megengedettett neki, hogy ha jobbnak nem találja a főtiszték valamelyikénél szolgálatba lépni, mint magánszolga, vagy inas, a telepítvényesek közé állhat, vagy folytathat valami mesterséget, lehet vadász is, ha akar.

Korzký pedig csak egy mesterséget tudott, hölgyeknek udvarolni. A többiből nem hitte, hogy megéljen.

Emiatt szüntelen a kormányzó nyakán volt könnyörgéseivel, hogy eszközölje ki, miszerint visszamehessen Szentpétervárra; úgyis tudja, hogy csak tréfáltak vele, midőn egy időre ideküldték, már azóta bizonyosan útban is van a parancs, mely őt visszahívja.

A kormányzó megunt végre az örökös rimázkodást s azt az indítványt tette az ifjú gróf előtt: hogy ha meg akarja érdemelni a hazaszabadulást, erre következő módot ajánlhat neki.

Van itten egy elítélt asszony, akinek holta órájáig nem szabad egy szót kiejteni száján. Vállalja fel magára a gróf e nő feletti örködést. Az borzasztó büntetésnek néz eléje, ha elárulja magát, de a gróf hazaszabadul, ha a nőt rá tudja venni, hogy az megszólaljon.

A némbér elég csinos és szép, a munka nem háládatlan, az úrfinak úgyis ez a mestersége, tehát próbálja meg, ha szóhoz bírja-e hozni ezt az asszonyt?

Korzký elfogadta az ajánlatot, mely miatt mi a kormányzót éppen ne tartsuk valami kegyetlen embernek, sőt inkább igen mulatságos ötlet volt az tőle, hogy ezt a fiatalembert így lerázta a nyakáról, olyan feladatot bízván reá, aminek valószínűleg nem lesz soha vége, mert a nő bizonyosan el nem árulja magát az ő szép szemeiért.

Gróf Korzký nem volt rút ember, sőt mikor a haját felbodrozták s fényes feszes egyenruháját ráadták, még szembe is tűnhetett.

Itt ugyan nemigen akadt egyéb hajfodrozója a kegyes zivatarnál, mely kivált ha nagyon ajándékozó kedvében volt, még jégcsapokat is akasztott az ember hajára és szakállára; egyenruhája sem volt valami bámulatra méltó, készülvén az durva barna posztóból, melynek szabad volt sarkáig érni; mindamellett könnyű volt az ifjú úrnak magát tetszetőssé tenni a száműzött hercegasszony előtt. A közös balsors igen gyorsan közel bírja az embereket hozni egymáshoz; az ifjú gróf igen szépen tudott beszélni, az ifjú hercegasszony pedig igen szépen tudott hallgatni.

Csak hallgatni. Ha az ifjú azt vallá neki, hogy mennyire boldogtalan, a hercegnő csak könyei által felelt, hogy ő is az: s ha az ifjú lovag

azt mondá, hogy mindamellett ő mégis milyen boldog, mert a világ legrútabb vidékében a világ legszebb asszonyát láthatja, akkor a delnő mosolyával felelt, hogy ő is olyan boldog, s ha végre az ifjú azt mondá neki, hogy ezen boldogsága nagyobb lenne ennél a világnál, ha a szép asszony az ő epedő kérdéseire csak egy piciny-piciny kis „igen” szócskával válaszolna, akkor az lesüté szemeit, és megszorítá az ifjú kezeit, amiből az érthetett eleget, ha esze volt; de azt a piciny-piciny „igen” szócskát mégsem mondotta ki.

Márpedig gróf Korzky feltette magában, hogy ennek az asszonynak meg kell szólalni, akármibe kerüljön is; még ha nőül kell is őt vennie. A férj előtt lehetetlen, hogy valaki némát tudjon játszani.

Amit kigondolt, azt meg is tette. Megkérte a szépasszony kezét. Tudni kell pedig, hogy Szibéria vármegyében nemigen szokott valakinek apja-anya jelen lenni, akitől annak a kezét meg lehessen kérni, hanem evégett szokás egyenesen a kormányzóhoz folyamodni, ez itt mindenkinek atyja és gondviselője.

A kormányzó helybenhagyá az ifjú gróf szándékát s atyai határozata szerint tudatá Palukhin hercegnővel, hogy Korzkyhoz fog feleségül menni.

Az nem jön kérdésbe, hogy hát ő mit szól hozzá? a kormányzó így akarta, így kell történni, a státusznak érdekében áll, hogy Szibéria népessége szaporodjék, úgyis csak minden tíz férfira jut egy asszony, itt tehát asszonyszemélynek a kegyetlent játszani nem szabad. Menniük kell, mihelyt kérőjük akad.

Az esküvő keresztényi szertartással ment végbe, a nő az oltár előtt is néma maradt, egy évégre meghitelt tanú mondta el helyette az esküvési ígéket, az írta helyette alá a nevét, ő csak keze keresztvonásával erősítette azt meg, mert az is tudtára volt adva, hogy bizonyos esetekben a kéz is pótolhatja a nyelvet, s részesülhet annak bűnében és büntetésében, annálfogva jó lesz, ha azt is eltagadja, hogy írni tud.

Gróf Korzky hazavitte hercegi nejét. Az ugyan nem volt grófi kastély, hanem inkább nádfedeleles vályogház, hanem hiszen a boldog házasok örömének ez is csak olyan tág, mint amaz, később pedig bánatának amaz is olyan szűk, mint ez.

Új volt ekkor ez a sárház, mikor ifjú nejét odavitte Korzky, fiatalok voltak mind a ketten és megvénültek a házzal együtt ottan, esztendőök hosszú sora után másfél lábbal lejjebb szállt a ház fala, s bedűlt a teteje, mégis ottan laktak, mert a nő soha ki nem ejtett egy szót is

ajkán, ami őt a vesztőhelyre, férjét pedig visszavitte volna abba a fényes és vidám táncmulatságba Szentpétervározt, amelyet olyan váratlanul el kellett hagynia, s melyből még tán most is adós egy pár szép delnőnek egynehány táncsal. Azok tán még most is várnak rá.

Házáséletben pedig mennyi alkalom van a beszédre: az örömteljes órák bizalmas suttogásain elkezdve a fájdalom, szomorúság panaszos nyögéséig. Mindezek nem oldották fel az elítélt nő nyelvét. Korzky szép szavai, ömledező epedései mind sikertelenek maradtak. Később szemrehányásokat tett, hogy még őelőtte is, férje előtt, midőn csak egyedül vannak, miért titkolózik? Utoljára bosszúságában meg is verte az asszonyt. És azután mindennap megverte. Az asszony túrte a verést s annyit sem mondott rá, hogy „jaj”.

Végre anya lett a nő, fiat szült. Azt természetesen magának kellett ápolni, míg meg nem nőtt. Melyik anya bírná megállani azt, hogy kedves gyermekét évekig elhordozza karján, anélkül, hogy egy szót szólna hozzá? Mikor a gyermek nyughatatlan, olyan önként jön az, hogy aki kezében ringatja, egy altatódalt dúdoljon fölötte. Az elítélt nő ezt sem tette soha. Mikor a gyermek beszélni tanul, olyan jólesik az anyának, ha egy szót, csak ennyit, hogy „anyám” megtaníthat neki, ha még alig érthető rebegéseit kiigazíthatja. Az elítélt nő ezt sem tette soha. Még ölbeli gyermeke sem hallotta szavát.

Mikor már annyira felnőtt a gyermek, hogy már maga tudott enni és járni, akkor elvették tőle s beadták egy katonai növeldebe. A gyermek sírt, mikor anyját el kellett neki hagyni és az egy búcsúzó szót sem szólhatott hozzá.

Azontúl csak minden csütörtökön láthatta meg egyszer, akkor is mindig férje jelenlétében. A gyermeknek szabad volt kérdéseket intézni anyjához és őneki neki nem volt szabad azokra felelni. Néha víg, többször szomorú volt a gyermek, édesanyja sohasem kérdezte meg tőle, mi baja, mi öröme van?

Egyszer valamit vétett a gyermek, s a fegyelem szabályai szerint arra ítéltetett, hogy megvesszőzzék. Az anyja megtudta ezt férje által s kétségbeesve futott a kormányzóhoz, hogy kegyelmet kérjen számára. De hogyan kérjen? midőn neki szólni nem szabad. Odaveté magát lábaihoz, átölelte térdeit s könnyeivel áztatá durva kezeit. Az pedig nem tudta, hogy mit akar ez asszony? A nő inte férjének, ki vele ment oda, hogy beszéljen helyette, de Korzky vállat vonított, mintha nem tudná, hogy felesége mit akar? A nő csak elbámult. Ekkor világosult

fel előtte, hogy férje csak kémül van mellé rendelve, hogy mind e keserves megpróbáltatás csak arra van szánva, hogy őt beszédre bírják; milyen nehezen esett neki, hogy nem mondhatta szemébe: „nyomorult semmirekellő!”

A kormányzó végre is emberi szívvel bírt, kegyeskedett megérteni az anya néma könnyeit, elérte, hogy az fia büntetéséért könyörög s egyszerű fogságra változtatta azt és azután siettetten az asszonyt maga elől, nehogy az megfélemedjék magáról, s kimondja vigyázatlanul e szót: „köszönöm”.

E naptól fogva mindig jobban roskadozott a nő, akit annyi szenvedés meg nem tört, semmivé tette azon gondolat, hogy éppen az, kinek kötelessége volna őt védeni és szeretni, tulajdon férje az esküdt ellenség oldala mellett.

Nagy hamar elvirult, egész kész vénasszony lett, beteges volt és nem tudott meghalni; az élet mászott vele, mint a beteg féreg s gróf Korzky az örüléshez volt közel, ha elgondolta, hogy ennek az asszonynak emberfölötti lélekereje őt most e hideg országhoz, e sárgunyhóhoz tartja évekig lekötve, s egy meghalni nem tudó, egy őt gyűlölő nyomorult lény mellett kénytelen elvesztegetni fiatalágát.

Végre érzé a nő közelgő halálát.

Talán több napok óta alkudott már vele, hogy még csak egy napig, csak a másikig engedje élni, csak az első csütörtökig, amidőn fiát újra fogja látni.

Megérte ezt a napot.

Gyermeke, akit Sándornak hívtak, akkor már tizenegy esztendő volt és igen szép, sok reményt ígérő ifjonc lett belőle.

Mint rendesen, akkor is férje jelenlétében jött hozzá a fiú, azonkívül ott volt vele még egy káplár és az orvos.

Amint a gyermek odalépett anyjához, hogy őt megölelje, szegény néma anyját, a haldokló felemelkedék fektéből s megfogta fia kezét és szólt:

– Fiam. A halál órájában hallod legelső szavamat. Én Palukhin hercegnő vagyok, kik meggyaláztak, száműztek, halálig üldöztek; apád pedig egy nyomorult rabszolga. Erre emlékezzél egész életedben. Te légy áldott, a többieket látogassa meg Isten.

Ezzel megcsókolta fiát és befelé fordult.

Akik e szavakat hallották, elborzadtak rajta. Csak Korzkyban nyomta el a csudálkozást az öröm.

Meg sem várta, hogy hát neki mond-e valamit a nő – futott egyenesen a kormányzóhoz, olyan arccal, mintha ő fedezte volna fel az átjárást a Behring-csatornán, s tudósítá, hogy a nő megszólalt, beszélt, felfedett fia előtt veszélyes titkokat.

Már most végrehajthatják rajta a büntetést.

A kormányzó rögtön küldött a nő után. Már akkor a halál régen megnémítá annak nyelvét s a büntetést nem kelle végrehajtani.

Gróf Korzky természetesen a kormányzó ígérete szerint rögtön megszabadult kellemetlen száműzetéséből s nem is késett ott tovább sokáig, hanem sietett vissza Szentpétervárra, s hihetőleg ismét feltalálta azokat a delnöket, kiknek még egy menüett vagy egy mazurka tánccal tartozott, csakhogy valamivel idősebbeknek találhatta őket s igen valószínű, hogy azután fényesen végezte pályafutását.

Azzal, hogy hát abból a gyermekből mi lett, kit egykori neje, Palukhin hercegnő szült szibériai sárgunyhóban? bizonyosan igen keveset fárasztotta lelki tehetségét.

*

Mi lett tehát azon fiúból, kit Palukhin hercegnő szült Korzky grófnak?

Valóban a jámbor fiúnak jó lett volna sohasem hallani anyja szavát és különösen sohasem tudni meg azt a titkot, amit az előtte halála órájában felfedett.

Azt sem várták meg vele, hogy anyját eltemettetni lássa, rögtön elzárták mély, magányos börtönbe és ott tartották évekig, hosszú évekig, oly elzárt magányban, ahol emberrel nem beszélhetett soha.

Történt eközben, hogy a Krími-félsziget megtetszett Oroszország urainak. Nem is csoda. Ama hideg, fenyőfás, szánutas országból méltán tekinthettek epedő sóhajtással e kis viruló paradicsomra, hol a szőlővessző a pálmafára tekergőzik s tovább tart a nyár, mint Oroszországban a tél.

És ezt a kis paradicsomot csak egy keskeny földszoros választotta el az orosz birodalomtól! Milyen nehéz volt itt a kísértetnek ellenállani!

Évek óta készen állt egy nagy orosz sereg Krímia kapujánál s várta az alkalmat. Az nem is késett soká. A tatárok nem voltak megelégedve fejedelmükkel: kergessétek el őt! súgák az oroszok és ezek megtették; a jó szomszédok azután választottak számukra másikat, olyat, aminőt ők kívántak: csendes, jóvérű embert, aki hagy magának parancsolni.

A török szultán, Krímia védura, haragudott e lázadásért s haragjában egyik basáját fegyveres erővel küldé a tatárokhoz; az elfoglalt tőlük egy darab földet, egy kicsiny-kis földet a tenger közepén, Tamás szigetét.

Ne engedjétek földeteket, ságák az oroszok a tatároknak, üzzétek el onnan a törököt. Elűznők, de nem bírunk vele, gyere jó szomszéd, segíts! A jó szomszéd azután bement egy akkora sereggel, hogy elűzheté a török basát Krímiából, elfoglalá a tatárok erősségeit és akkor azt mondá, hogy jó minekünk itten laknunk.

A tatár nép elszörnyedt e vakmerő áruláson s fegyvert ragadt az oroszok ellen; ekkor azután összeszoríták őket minden oldalról egy csoportba s harmincezeret leöltek közülük, a többi meghódolt, vagy kifutott Cirkassziába. A szép kis paradicsom közprédának lón tekintve, a mecsetekből kaszárnnyák lettek, a khámok palotájáról leszedték az arany cifrázatokat, s az oszlopokat elhordták Potemkin herceg palotájához, a szép vízvezetők csöveit megolvasztották puska-golyóknak, egész erdőket kiirtottak, hogy a kóbor tatárnak ne legyen hova elbújni, elpusztíták a nagyobb városokat, Kercset és Kaffát, hogy annál nagyobb kedve legyen azon hetvenötezer görög és örménynek, kiket Krímiából elhurcoltak, a nogai sivatagot megtelepíteni.

Ilyenformán Krímiának, mely a hajdani khámok alatt harmincezer harcost bírt lóra ültetni, nem maradt több lakosa mindössze ötvenezernél, aminél hajdan Bahcsiszeráj fővárosában is több lakott, ahol most a mecsetek tornyából az ima idején lekiáltó mohamedán imámokat az orosz katonák mulattatják olyan formán, hogy az ének közepén fellövéldöznék rájuk, mint valami furcsa éneklő madarakra.

Miután így a régi gonosz szellemű népesség jóformán kipusztult, gondoskodni kellett róla, hogy a szép kies felsziget újra megnépesüljön.

Az ilyen munka Oroszországban könnyen megy. Ma kivándorolt félmillió kalmuk feleségestől, gyermekestől a Volga mellől Kínába; holnap megindítanak más tartományból ugyanannyi zaporogi kozákokat, kirgizt s megtelepítik vele az üresen hagyott földet.

Egyszer egy felsőbb ukáz elrendelé, hogy Krímia újra megnépesüljön, a tengerpartokon hatalmas vár emelkedjék, a kikötőben hajóhad épüljön, az egész ország ismét felviruljon.

Úgy kelle történni.

Egész népségek indítottak meg régi helyeikből Krímiába, elnyomott görög népet édesgettek jármot változtatni, kegyvesztett főurak,

gyanús politikai szellemek küldettek Krímiába, hogy ott kormányozzanak, építtessenek mulatókastélyokat és várakat, s hogy az is legyen, aki kastélyaikat és váraikat izzadságos munkával építse, összegyűjték Lengyelországból és Szibériából a veszélyesebb elítélteket s odaküldik Krímiába.

Hejh, azért olyan erősek azok a szevasztopoli falak, mert könnyel és vérrel keverték azoknak vakolatját!

Egész új tájékok támadtak a félszigeten. Hol azelőtt a Júra-hegy elátkozott vad vidékei csak mély hegyszakadékokban tomboló patakokat mutattak, ott most egész ligetek emelkednek mind az öt világrész pompafáiból s ragyogó paloták ormai vetekednek a hegyek csúcsaival. Hány emberélet boldogsága van a betemetett völgyekbe elásva! mennyi könnyre volt szükség, hogy ez a fű ottan olyan gazdagon kizöldüljön!

A szegény rongyos Akhtiár helyén egy roppant város emelkedett: Szevasztopol. Az első tekintet e város külsejére a legszomorúbb hatást volt képes gyakorolni a figyelmes szemlélőre, még az ostrom előtt is.

Csupa merő egyalakú nagy házak, egymáshoz mért ablaksorokkal, nagy, hosszú egyenes épületek, négyszögletű roppant tárházak, tágas udvarokkal; minden szomorú egyformasággal építve; sehol azok a kisebb épületek, mik a nyugalmas középrend lakhelyei szoktak lenni, szőlőlugasokkal befuttatva, kertekkel körülvéve, gazdasági hajlékokkal tarkázva; itt minden oly alakú, mintha nem lalnának benne mások, mint katonák és nagy urak, hivatalnokok és rabok. A kapuk, karfák az álladalom színeivel befestve, az emberi alakok rendszabály szerint öltöztetve, nyírva, borotválva, még a fák, bokrok is, mik a főépületek előtt állanak, kertészszolló szabályzata szerint tartoznak nőni és zöldülni.

Körül egyes roppant váracskok, egész hegyek fehér kövekből rakva, három, négysoros ágyúnyílásokkal, mint valami óriási darázsok fészkei, kik hatalmat vettek a jó, szorgalmas emberek fölött.

Nem gondolt-e arra, aki ezeket odaépítteté világok rémületére, hogy egykor megborzadnak a nemzetek ez ijesztő városától és minden oldalról eljönnek ellene és lerontják azt a kopár föld színéig, hogy elfeledve legyen az, miként el vannak feledve azon ezrek sóhajtsái, kiket ez óriási munkának egy nagyravágyó gondolat feláldozott?

Azon foglyok között, kiknek veritéke Akhtiárt Szevasztopol fehér falaival körülépíteni segíté, volt egy, akit mindegyik eltávozott felügyelő a helyébe jövőnek különös figyelmébe szokott ajánlani.

Ez volt a numero 725.

Nevet nem volt szükség neki viselni, mert holtig fogolynak kellett maradnia, ismerhetőség kedvéért csak számot kellett hordania, mégpedig nem a dolmánya ujján, vagy süvegén, hanem a bal orcájára sütvé, ahonnan a szakáll közül is szépen kivillogott a 725.

Ez a rend igen könnyíti a felügyelők dolgát; nem szükséges nekik annyi tenger nép nevét fejükben tartogatni, hanem ha kell nekik valamelyik, csak nézik a bal pofáját, ott van a száma; a főjegyzőkönyvben azután utána van írva minden tulajdonsága, a használhatók éppen úgy, mint az őrizendők.

A numero 725 után körülbelül ilyesmi állt abban a nagy jegyzőkönyvben:

„Numero 725: Korzky gróf és Palukhin hercegnő fia. Született Szibériában. Holtig fogságban marad. Használható a legerősebb munkákra. Rendkívüli testi erő. Találékony ész. Gépeket csinált magától. Mérnöki tudományokra taníttatott. Ajánlhatik rendkívüli felügyeletbe. Veszélyes titkokat bír” stb.

Ez adatokhoz lassankint mindig több-több gyülekezett. Az elején még barna, pelyhes szakállú férfit írtak le a numero 725-ben, az utolján már kopasz, őszszakállú ember volt utána jegyezve és valóban az 1854-ik évben már vén-vén ember lehetett az a valaki, akit tizenkét éves gyermekkorában balsorsának által adtak.

Valami tekintélye időjárással mégis támadt a többi foglyok között: az, hogy a legvénebb volt közöttük.

Esze, tapasztalata annyi, mint a legtudósabb mérnöktisztnek. Ezek az erődítmények, ezek a sáncok mind az ő kezei alatt épültek, ő készítette a szállító eszközöket hozzá s segítette azokat tolni, ő rajzolta a karóútó gépeket s izzadott a csavargatásukban, tőle kérdezték meg a földmunkálatoknál, hol, miféle földrétegek vannak, hol találnak sziklára, csapóföldre? Azt a mély alagutat a hegyen keresztül egészen rábízták, s mikor a rejtett tűzaknákat ásták Szevasztopol külső erődei körül, a mérnökkar őrnagya egész hetekig engedte a numero 725-öt dolgoztatni a földalatti munkán. Jómaga azalatt vadászni járt valamelyik krímiai orosz hercegnél. A munka elkészült szerencsésen, az őrnagyból ezredes lett, a numero 725 után pedig azt jegyezték, hogy ha vigyáztak rá eddig kétszeresen, ezután vigyázzanak háromszorosan, mert az oly veszélyes ember, ki előtt nemcsak a szevasztopoli sáncok, de a földalatti tűzaknák is ismereteseek, akit ennél fogva nem lehet

eléggé őrizni, hogy valakivel érintkezésbe ne jöjjön, akinek titkait elmondhassa.

A kormányzó azonban igazságos akart lenni, s hogy annyi fáradság és szenvedés ne maradjon némi kárpótlás nélkül, küldött a felügyelőnek ötven rubelt, hogy azt adassa a numero 725-nek, hadd igyék a jámbor egy kis pálinkafélét, amíg benne tart.

A felügyelő aztán magához hívatta a numero 725-öt s azt mondta neki:

– Az aknák, amiket ásattál, bedültek, ezért a kormányzó azt parancsolta, hogy neked 50 botot adassak. Én szánlak és a magam szakállára csak tizenkét botot adatok, de ha a kormányzó oly kegyes leereszkedni hozzád, s megkérdi, hogy megkaptad-e mind, amit utalványozott? te azt feleled, hogy hiányosság nélkül megkaptad.

Azzal kifizetteté neki, amit mondott.

Pár nap múlva meglátogatta a kormányzó a munkálatokat. Megpillantá a numero 725-öt s odainté magához kegyesen. Az meg volt már görnyedve a munka miatt, még jobban az öregségtől, de legjobban az alázatosság által; nem messze kellett neki hajolni, hogy a kormányzó lábait megcsókolhassa.

– Megkaptad-e, amit számodra rendeltem? – kérde a derék úr a fogolytól.

– Köszönettel fogadtam, kegyelmes uram.

– Az egész ötvenet megkaptad-e?

– Hiányosság nélkül – felelt a numero 725 és megcsókolta a kormányzó kezét, lábát s azzal ment vissza dolgozni ismét kemény munkájához.

Gondoljátok-e, hogy ez milyen mulatságos élet?

Hatvan, hetven esztendeig nem hallani egyéb zenét, mint a kalapácsok ütését a kemény kövön, nem hallani egyéb emberi szót, mint a porkoláb szidalmát, eltölteni az egész férfikort, anélkül, hogy valaha egy szelíd női arc mosolygását látta volna a szem, eltölteni egy egész század felét, anélkül, hogy valaha egy reménysugár süttött volna a sötét életre. Nem tartozni senkihez, még a házához sem, nem örülni semminek soha, nem óhajtani ismeretlen jobb létet, még csak a büszke öntudatot sem bírni, mely az elbukottak erős fönn tartója a balsors idején. Nem lenni egyéb, mint egy pusztaság szám, melyet a halálnak tetszik átugrani, valahányszor a tizenhármakat számlálja az emberek fejein. Oh az ilyen élet nehezebb büntetés, mint a halál, s ahol

az ítéleteket egykor számon kérik a földi bírótól, lesz-e bátorsága elmondani annak: „az én kezem tiszta a vértől!” – aki test helyett megölte a lelket?

*

Ki gondolta volna, hogy ez a kis rongyos tatártelepítvény, Akhtiár, egykor az egész világot foglalkoztassa nevével; hogy a föld három részéből csődüljön ide tizenkét nemzet egymást eltemetni, s napról-napra az legyen reggeli, esteli köszöntő mind Európában: mi öröm, mi gyász van Szevasztopol alatt?

Az idők mérge ott adja most ki magát.

Ami rosszat száz esztendő alatt bevett ez a beteg világrész, mind ott jön ki rajta, mint valami mérges kelevényen.

Az egész világ reszket, lázban van, a kór egyik tagról a másikra terjed, és ennek a betegségnek a neve háború.

A háború hajdan igen szép költői tárgy volt. Egy-egy magasztos eszme végett kiszálltak a síkra a hősök; egy-egy dicső bajnok, nemzetének ünnepeltje, országa címerét pajzsára véve, kiállt védelmére s győzött, vagy elesett dicső halállal. Azután előjöttek a költők, későn, talán századok múlva s énekeltek róluk lelkesült dalokat. Most praktikus időkben élünk, hősöknek és poétáknak nincs kelete többé, nem ér a honszeretet, a délceg bátorság semmit ágyú nélkül, vége van az ellenállhatatlan vitézeknek; a legdicsőbb bajnokokat ezer rőfnyi távolságból lelövik ágyúval; nem is jön értük a költő, aki elhordja őket onnan a csatatérről, s hulláikat megmentse az enyészettől, bebalzsamozva őket költészete örök szépségeivel; elég, ha egy napig beszéltek róluk a börzén, ha mától holnapig nyomtatva állt a nevük az újságban, másnap már azt kérdik: hát aztán mi történt? s haragusznak az újságíróra ha még egy hét múlva is ugyanarról beszél.

Szegény Homér! milyen rosszul járnának égi alakjaid, ha ez új Iliászba akarnák magukat ártani; ha Trója ostrománál a had istene egy lándzsától találva, akkorát ordított, mint tízezer ember, mit mondana most egy százhatvan fontos bombához, mely goromba süvöltéssel ront az egeken keresztül s nem kérdi, hogy van-e ott valaki? Az emberek különb mennyköveket találtak fel, mint Jupiteréi; a találmányok százada megbuktatta költők korszakát; a háború nem költészet tárgya többé, aki jobban ki tudja számítani a hajlott vonalakat, miket a golyó

tesz, aki célszerűbb alakot tud adni a bombának, aki jobb számító, és végtére, aki tovább győzi pénzzel, az a győztes.

Szegény, szegény hősök.

Ti, kik ott feküsztek Tauria krétás földjében, húszával, harmincával egy rakáson, egy sírban.

Ha egy nagy diadalmas csatában hullottatok volna el, fegyverrel a kézben, harckialtással az ajkon, mámorral a szívben; ha ott ama sáncárcokat temettétek volna be hulláitokkal egy véres, elkeseredett ostromban, azt mondaná rólatok a világ: „dicső, dicső hősök!” De ti elestetek éhségtől, hidegtől, utált betegségtől, mint valami árva juhnyáj, melyet pásztorai vad vízre tereltek; a szomorú a sírban feküdni a jó katonának, akit szánni kell, hogy meghalt.

Már hónapok óta folytak az ostrom előkészületei Akhtiár alatt, az ellenséges csapatok kezdtek egymással kölcsönösen ismerkedni.

Angolok és franciák saját neveket adogattak a halmoknak és tornyoknak, miket maguk előtt láttak, valamint egyes alakoknak is, kiket megjegyezhetek maguknak.

Így lett ismeretes a „fehér kantus” cím alatt ama tréfás orosz öregúr, ki délutánonként kiviteti magát zselyeszékén a sáncokra, egy gyalog-ágyút maga elé húzat, ráteszi a kávésfindzsáját, s míg más embernek az a szenvedélye, hogy kávéhoz pipafüstöt szívjon, ő elsőbbséget ad a lőporfüstnek, minden korty kávé után egyet löve ágyújával az ellenség táborára. A hamis afrikai vadászok jó vontcsövű puskáikkal le-lecsípnek egyet kettőt az öreg úr szolgálából, kik mellette forgolódnak, hanem ez a „fehér kantus” egy cseppet sem háborgatja, ő issza csendesen a kávéját, s rágyújt, mikor kedve tartja.

Másik ismerős alak: „a piros viganó.” Ez egy délceg amazon, ki a legörültebb ágyúzás közepette ott jár-kei a lövegek között, s oldalán hordott átalagból pálinkát oszt a tüzereknek, s saját fehér kezeivel hordogatja el a sebesülteket onnan.

Azután az „angol szerzsent.” Ez valami bohó orosz fiú, ki azt a mulatságot találta ki, hogy egy elesett angol egyenruháját vette fel magára, s úgy mutogatja magát a sáncok tetején. – Bizonyosan rendkívül hízelgőnek találja, hogy mindenünnen csak őreá lövöldöznek.

Ilyenforma ismerős alak kezdett lenni végre az „ágyús kutya”.

Így neveztek el a bohó gúnyolódó frankok egy különös alakú vénembert, ki orosz fegyencruhában egyikéhez a vetőmozsaraknak éjjel-nappal oda volt láncolva lábánál fogva.

Azért nevezték el ágyús kutyának, mert úgy oda volt láncolva, mint valami harapós kutya.

Más katonát legalább fölvaltának őrállásából, az ágyús kutya éjjel-nappal ott áll, ott alszik mozsara mellett egyik nap úgy, mint a másik nap; ha zápor hull, ha kartács hull, egyaránt.

Más katona legalább elhal, elhull a folytonos sanyarúság alatt s aztán belevetik valami gödörbe s megpihen; az ágyús kutyán nem fog semmi: neki parancsolatja van a cártól, hogy nem szabad meghalnia.

A franciák néha megsajnálták: „szegény ördög, gyerünk, lőjük le onnan!”, de a golyó sem fog azon; tartós ember ez az ágyús kutya.

Pedig ha jobb távcsöveik volnának, mindjárt nem neveznék őt ágyús kutyának, mert megláthatnák a pofáján, hogy őt numero 725-nek híjják.

A numero 725 most különös jó szolgálatokat tesz a váruraknak. A legelső tábornokok nem restellnek leereszkedni hozzá s kérdezősködni egyről, másról. A fogoly tapasztalt ember. Annyi időt, mint ő, csakugyan nem töltött senki Akhtiár környékén, úgy nem ismeri azokat a halmokat, gödröket a legbölcsebb mérnöktiszt sem, ahogy ő. Puszta látásra megmondja, itt és itt az ellenség hány lépésnyi távolban áll, jobban, mintha láncsal mérte volna meg. Minden ágyút meg tud becsülni: mennyire veti el a golyót? hogyan hord, mennyit rúg hátra, hány font löport bír meg? A föld felszínén kimutatja, milyen járásuk van a földalatti tűzaknáknak, jár-e azokhoz közel ellenség? Bámulni lehet rajta, mily pontosan irányozza a vetágyút, mily ügyesen intézi el a bomba kanócat, hogy éppen odaessék és pattanjon el, ahogy ő elszánta.

Ezért láncolták őt oda a mozsárhoz; így a fogoly azt a szolgálatot teszi, hogy a mozsarat irányozza, a mozsár pedig azt, hogy a foglyot nem engedi elszökni. Kettős cél és haszon.

Még mindig félnek tőle, még mindig nem hisznek neki.

Nem tudják elhinni, hogy oly hosszú szenvedés, nyomor és kényszer eltiporta benne utolsó csíráját is az emberi önérzetnek, hogy egy élő, gondolkozó lényt meg lehet fosztani lelkétől úgy, hogy az ne legyen különb egy háziállatnál, mely kínzó gazdáját szolgálja az utolsó lehelletig a lánccon, a járomban, a rúd mellett, az ostor alatt, s ha eleresztik is, megint visszatér hozzá.

Egy napon a körjáratot tevő tábornok leereszkedik a fogolyhoz, hogy lóhátról megszólítsa őt. – Hej öreg, mit gondolsz, mit csinál az ellenség nagy pihentében?

– Aknáinkat keresi – felelt a fogoly alázatos készséggel.
– Jó helyen keresi-e?
– Tanult emberei vannak, excellenciás uram – sóhajta fel az öreg rab.
A tábornok bosszúsan ment tova; midőn ismét visszakerült, megint megszólítá az öreget.

– Nos hát mit gondoltál ki, hogy tűzaknáinkat megvédjük?
– Gondoltam valamit, excellenciás uram.
– Elmondhatod, megengedem.
– Ha oly kegyelmes akarsz lenni. A múlt héten három tüzer betegedett meg itt mellettem, kettő meg is halt reggelre. Azt mondják, hogy valami betegség jár, ami ragad egyik emberről a másikra; én nem tudom, mert énreám nem ragad semmi. Azt beszélük, hogy odabenn a városban az utcán hevernek a halottak, mert nincs idő őket eltemetni, s amiatt a ragály pusztítja a katonákat.

– De mi köze van ennek a tűzaknákhöz?
– Én úgy gondoltam, excellenciás uram, ha méltóztatnál megengedni, hogy e ragályban elhullott katonákat jó volna lehordani tűzaknáinkba. Így a város megszabadulna a sok temetetlen hulláktól, az ellenség pedig, ha meglelné tűzaknáinkat, a halálos mirigy kapuit nyitná meg saját maga ellen.

A tábornok elővett egy kettős aranyat erszényéből s azt a vén fogolynak adta jutalmul e jó tanácsért. Mindegy lett volna pedig annak, ha egy rézkopeket ad is neki, mert első dolga volt, hogy lyukat fúrjon rajta, s annál fogva nyakába akassza a pénzdarabot, melyet tábornokától kapott, mint valami ereklyét. Első eset volt ez, hogy bűnhődés helyett jutalmat kapott s ezt örökre meg kelle tartania, amazokat elfelednie; a korbácsütések nyomait nem láthatá, mert azok a hátán voltak, de az aranypénz keblén lógott s erősebben köté őt Szevasztopol falaihoz, mint az a lánc, mely a mozsárhoz lakatolja.

Másnap el is jöttek érte, eloldozták a mozsártól s tudtára adták, hogy rá nagy megtiszteltetés vár: saját tervének végrehajtása. Az ő felügyelete alatt fognak a ragályos hullák a tűzaknába eltakarítani.

Mily büszke volt e megtiszteltetésre a numero 725.

A cár ellen föllázadt pogányokra ő viheti a legirtózatossá halált!

A munka folyt napról napra a franciák táborában, a föld felett és a föld alatt, ott harcoltak, véreztek, ide alant fáradatlan ásták a föld alatti utakat s nem kérdezték, mi dübörög ott fölöttük: ellenség-e, vagy jó barát?

Egy napon az árkászok, amint előre haladtak, olyan tompa dübörgést hallának lépteik alatt, mintha valaki üres pince fölött jár. „Alattunk a mína!” mondák egymásnak s nagy örömmel kezdtek a meglegt irány követéséhez. Félóra múlva már meglegték a gerendákat, mik a tűzakna tetejét képezték s azokat óvatosan felemelvén, akkora nyílást csináltak közöttük, hogy egy hágcsót le lehessen bocsátani.

Egyszerre oly irtóztató halálos lég tört elő a megnyílt aknából, hogy a körüle állók egy percre visszatántorultak tőle. Hisz ez sírbolt!

Az árkászok hadnagya kezébe ragadta a lámpát s kendőjét szája elé tartva, lemászott az ellenaknába, meghagyva, hogy senki se jöjjön utána. Néhány pillanat múlva újra visszajött. Arca egészen felháborodva, alig bírt szóhoz jönni; mintha kísértetek ülnének lelkén.

– Odalenn – szólt hebegve társaihoz – az egész akna tele van halottakkal. Az oroszok ide hordták azokat, akik hagymázban, epemirigyben elhullottak; tán még azokat is, akik csak betegek. Néhány alakot még mozogni láttam. Nyögtek felém.

A keményszívű harcosok elborzadtak e szavakra.

– Mentsük meg őket! – azt mondák egymásnak s szájaikat elköztöve borszeszbe mártott kendőkkel, leszálltak a pokoli verembe.

Valóban még három élőtl találtak a hullák között, s azokat sietve hozták ki onnan, s elkezdték ecettel dörzsölni, hogy élethez jöjjenek.

Kettő rögtön magához tért, a harmadik, egy vénember, csak nyögéssel tudatta, hogy él.

Mind a hármat felvitték a szabad légre, s ott átadták a körüljáró orvosoknak, kik elszállíttaták őket a francia kórházakba, s ott ápolás alá vették.

A kórházban nem tartják az ellenségeskedést, a francia az orosz mellett békében fekszik, s ha tán az orosznak mind a két keze meg van löve, még meg is itatja, s megtölti pipáját. A behozott három oroszt alig fektették le egy teremben, midőn egy lábadozó afrikai vadász ráismert a legöregebbre közülük.

– Nézzétek! hisz ez az ágyús kutya! Pauvre chien (szegény kutya), hogy szabadultál meg az ágyúdtól?

Az ágyús kutya, a vén orosz rab, nem felelt semmit a kérdésre, csak sóhajtott, és azt a dupla aranyat szorongatta szívéhez, amit a tábornoktól kapott.

Hiába kérdezték az orvosok: hol szenved, mi baja? nem felelt semmit. Töredezett szavaiból kivehették utóbb, hogy papot szeretne inkább, akinek meggyónjon. Hoztak egyet a számára.

Annak nagy töredelmesen meggyónta, hogy midőn ama földalatti üregben halálos kínok között fetrengett a ragályos hullák között, azon bűnös gondolatra vetemedett, hogy bárcsak ő is olyan volna már, mint azok. Ezen bűnét bocsássa meg neki Isten. Mint került oda? hogy maradt ott? miket szenvedett? azokról nem szólt semmit. Az a császár titka, azt nem kell senkinek tudni. Nevét sem mondta meg. Láthatják arcán azt a számot. Ez az ő neve. Tán a túlvilágon is ama nagy könyvben, hol a bűn és a bűnhődés jegyeztetik, ezen szám alatt van beírva.

Már most csak annyit kért, hogy engedjék meghalni nyugodtan.

A másik kettő, kit szintén élve hoztak az aknából, lengyel elítélt rab volt, kinél az első lehellet, mely az életre visszatérés jelét adá, átok volt Oroszország ellen.

Ezeknek hiába mondta az orvos, hogy gondoljanak életükre, hiába mondta a lelkész, hogy gondoljanak halálukra, nem törődtek sem étellel, sem halállal; csak hogy elmondhassák, ha végső lehelletükbe kerül is, miket szenvedett nemzetük s azután, miket szenvedtek ők? és végre hol van az oroszoknak legfájósabb oldala, ahol ennyi szenvedést vissza lehessen neki fizetni.

Nem kellett nekik a nyugalom, nem az ápolás addig, míg le nem írták Szevasztopol erődeit, az orosz sereg állását, a lengyelek keserű boszúvágyát s midőn az egyik indulatos beszéde közepette elhalt, lankadó suttogással monda a másíknak: „folytasd tovább!”

Ettől tudták meg a numero 725 valódi nevét és élete sorsát. Mennyit szenvedett, hogy kínoztatott gyermeksége óta, míg vén, ősz ember lett belőle.

És ennek a kiszenvedett rabnak most módjában áll ennyi szenvedésért irtóztatós bosszút állni; megemlékezni haldokló anyja szavára, ki egy bosszúkötelességet kötött szívére és teljesíteni azt – későn, de jókor. Ő tudja Szevasztopol minden gyöngéit, fundamentumából látta azt keletkezni, érti, kiszámíthatja minden erőd rendeltetését, fájós oldalát; az egész földalatti művezet úgy van fejében, mint egy térképre rajzolva. Többet ér egy hadseregnél, ha felfedezi az ostromlók előtt mindazt, amit tán Szevasztopolban sem tudnak olyan jól, miként ő.

Miért nem cselekszi hát?

Minden kérdésre hallgat. A biztatásokra szemeit hunyja le. Midőn mondják neki, hogy akik körülé állnak, azok az ő szabadítói, kik leveszik láncait, s szabad, boldog embert tesznek belőle, kik azért jöttek, hogy bosszút álljanak azon milliók kihullt könnyeiert, kifolyott véreért, kiket egy elbízott kényúr vasszívének feláldozott: olyankor csak fejét csóválja a fogoly és halkan susogja:

– A cár igazságos, a cár szent.

Társa, a lengyel, ágyáról felemelkedve, dühödő szavakat beszél hozzá.

– Nem emlékszel-e rá, hogy ragályos hullákat hordattak le velünk a földalatti árkokba s midőn magunkat is meglepett a borzasztó halál-vész, otthagytak félholtan a halottak között, s ránk fojták a vermet!

A fogoly csak összetette kezeit mellén.

– A cár akarata volt, a cár akarata szent.

A francia tiszték biztatták, hogy semmitől se féljen, itt biztonságban van közöttük, itt sem a kancsuka, sem a kozákdárda el nem éri; nincs mit tartania megrontóitól.

Ilyenkor a nyomorult fogoly összeborzadt, szemeit félve fordítá félre, s karjait arcáig emelte, mintha el akarná rejteti magát és rebegeve szólt:

– A cár mindenható.

Úgy látszott rajta, hogy szeretne valamit szólni; de félt! abban a nagy, rettenetes iskolában nagyon megtanították félni. A cár erős bosszúálló úr, a cár Isten helyettese; kinek jutna eszébe panaszt emelni Isten ellen, azokért, mikkel Isten látogatta meg?

A cár akarta így: a féregnek nem szabad arra gondolni, hogy bosszút álljon az ő urán.

Az elcsigázott ló ne panaszkodjék a hám ellen, melyben megszakadt, a láncos eb ne merje megugatni gazdáját.

Egy szelid arcú hölgy lépett a haldokló fogoly ágyához, egyike azon derék nőknek, kik Frankhont elhagyák, hogy nemes önfeláldozással ápolják a tábor betegeit; őrangyalai a hadseregnek.

E delnő vigasztaló biztatással szólt a fogolyhoz s kínálta enyhítő gyógyszerekkel.

A fogoly áhitattal csókolá meg az ápoló kezét, mely homlokán végigsimult, s kérte, hogy imádkozzék Istenhez érte szegény bűnösért, de az orvosságot visszautasítja; semmi gyógyszer sem akart elfogadni.

– Amíg a cár azt parancsolta, hogy éljek, élni kellett; ha ő azt parancsolta, hogy meghaljak, meghalok.

Semmi biztatás sem volt képes arra bírni, hogy meggyógyulására gondoljon.

Utolsó kívánata az volt, hogy azt a kettős aranyat, melyet nyakában visel, ne vegyék el tőle, ha meghal; temessék el úgy, hogy az keblén maradjon, mert azon a cár képe van.

Még azt is megsúgta ápolóinak, hogy ne felejtsék megizenni előljáróinak, miszerint ő a cárnak utolsó lehelletéig hűséges szolgája maradt. Mintha attól tartana, hogy a cár keze még az égbe is felhat, s ott is vannak neki hetmanjai és poroszlói, kik az ellene vétkezőket megragadják, s ott is van egy fagyos pokol Szibéria mintájára, melyben tűz és lángok helyett jég és hó között kínozzák a kárhozatra szolgált oroszokat.

Azzal felemelte két kezét az égre, térdre állt ágyában s félelemtől reszkető hangon felkiáltva: „irgalom, kegyelem, én uram!” arcra borult, igen arcra borult ama hatalmas úr előtt, kinél a szolga kiáltása egyenlő a parancsolóéval s kihez nem visz fel úgy az egyik, mint a másik, egyebet a pusztá, meztelen léleknél.

És így halnak meg a minden oroszok birodalmában milliók és milliók és minden évben új milliók születnek helyettük, kik ugyanazt a sorsot élik végig és akiknek eszükbe nem jut, hogy miért nem jobb az élet?

MELYIKET A KILENC KÖZÜL

Élt egyszer egy szegény csizmadia itt ebben a nagy Pestvárosban, aki semmiképpen sem tudott a mesterségéből meggazdagodni.

Nem azért, mintha az emberek összebeszéltek volna, hogy ezentúl ne viseljenek csizmát, nem is azért, mintha a magisztrátus megparancsolta volna, hogy ezentúl a csizmákat fele áron kell adni, munkát is jól csinált a jámbor, maguk a vevők panaszkodtak, hogy nem bírják elszaggatni, amit ő egyszer megvarr: volt is dolgoztatója elég, fizettek is becsülettel, egy sem szökött meg kifizetetlen árjegyzékkel, és János gazda mégis – mégis – nem tudott zöldságra jutni, ahogy németül mondják, sőt nemnéha közel volt hozzá, hogy akármiféle száraz ágat jónak találjon arra, hogy onnan nézegessen le. – Hanem persze ez csak szóbeszéd volt nála; János gazda igaz keresztyén ember volt, s keresztyén ember nem akasztja fel magát, akármilyen szorongatott állapotban legyen is.

Azért nem tudott tudniillik semmi gazdagságra jutni János mester, mert másfelől az Isten olyan különösen megáldotta, hogy minden esztendőben rendszerint született neki egy gyermeke, hol egy fiú, hogy egy leány, és az olyan egészséges volt, mint a makk.

– Oh én uram Istenem! – sóhajtozék gyakran János mester minden újabb számnál, amint lőn hat, lőn hét, lőn nyolc; mikor lesz már e hosszú sor után punctum? Egyszer azután eljőve a kilencedik; az asszony meghalt, és azután ott volt a punctum.

János mester egyedül maradt a kilenc gyermekkel a világon. – Hej, sok van azzal mondva.

Kettő, három már iskolába járt, egyet-kettőt járni kellett tanítani, másikat ölben hordozni, kit etetni, kinek pépet főzni; emezt öltöztetni, amazt megmosdatni és valamennyire keresni! Bizony édes atyámfia, ez nem csekély hivatal: próbálja csak meg valaki.

Mikor cipőt kellett szabni, egyszerre kilenc cipő! mikor kenyeret kellett szelni, egyszerre kilenc karéj! mikor ágyat kellett vetni,

egyszerre az ajtótól az ablakig az egész szoba ágy, tömve, dugva apróbb, nagyobb, szöszke, barna, emberforma fejekkel!

– Oh én uram és Istenem, de megáldottál engemet – sóhajtozék magában elégszer a jámbor kézműves, mikor éjfélen is túl ott ütötte a mustával a talpat a tőkénél, hogy ennyi lélek testét táplálhassa, s hurítgatta hol egyiket, hol másikat, aki álmában rosszul viselte magát. Kilenc biz ez, egész kerek kilences szám. No de hála érte az Úr Istennek, még nincsen ok a panaszra; mind a kilenc egészséges, jó erkölcsű, szép is, jó is, épkezlábbal és gyomorral megáldva; s inkább kilenc darab kenyér, mint egy orvosságos üveg, inkább kilenc ágy egymás mellett, mint egy koporsó között; az Úr Isten őrizzen meg tőle minden érzékeny apát, anyát, még akinek nyolc marad is, ha egyet elvesznek belőle.

Nem is volt János mester gyermekeinek semmiféle szándékuk a meghalásra; az már el volt végeztetve, hogy ők mind a kilencen keresztüldolgozzák magukat az életen, s nem engedik át helyüket senkinek; nem ártott azoknak sem az eső, sem a hó, sem a száraz kenyér.

Egy karácsonyestén János mester későn tért haza a nagy szaladgálásból, mindenféle kész munkákat vitt haza, kevés pénzecskét szedett be; ami ismét a mesterségéhez meg a napi szükségek fedezésére kellett. Hazafelé futtában minden utcaszegleten látott aranyos, ezüstös báránnyakkal, cukorbabákkal rakott asztalokat, amiket jámbor kofák árulgatnak olyan gyermekek számára, akik magukat jól viselik; meg is kérdik előbb, hogy a rossz gyermekeknek ne adjanak el belőle; János mester egy-egy helyen meg is állt: talán venni kellene belőle? micsoda? mind a kilencnek? Az sok volna. Egynek vegyen? Hogy a többi azután irigykedjék rá. Nem; majd ad ő nekik más karácsonyi ajándékot, szépet is, jót is, ami el sem törik, el sem kopik, s aminek valamennyi örülhet, mégsem veheti el a másiktól.

– No gyerekek: egy, kettő, három, négy; mind itt vagytok – szól, hazaérkezve kilencfejű családja körébe. – Tudjátok-e azt, hogy ma van karácsony estéje? Ünnepe az ez. Nagyon örvendetes ünnep. Ma este nem dolgozunk semmit, hanem örülünk valamennyien.

A gyerekek úgy örültek annak, hogy ma örülni kell, majd felvették vele a házat.

– Megálljatok csak, hát még ha megtanítalak benneteket arra a nagyon szép énekre, amit én tudok. Nagyon szép éneket tudok ám; erre a napra tartogattam, karácsonyi ajándéknak!

Az apróságok nagy zsvajjal kapaszkodtak apjuk ölébe, nyakába; majd lehúzták azért a szép énekért.

– No! mit mondtam! Ha jól viselitek magatokat. Aztán szépen sorba kell állni. Így ni, amelyik nagyobb, előbbre, amelyik kisebb, hátrább.

Úgy szépen sorba állította őket, mint az orgonasípokat. A két legkisebb az apa térdére és karjára jutott.

– Már most csendesség! Majd én előbb elénekelem: ti pedig majd aztán utánam.

Azzal komoly áhítatos képpel, levéve zöld sipkáját fejéről, elkezdé János mester azt a szép hangzatos éneket, ami így kezdődik:

„Krisztus urunknak áldott születésén...”

A nagyobb fiúk és leánykák az első hallásra megtanulták a dalt, több baj volt a kisebbekkel, azok mindig félrevitték a dalt, s ki-kimentek a taktusból, végre mindnyájan tudták azt, s az volt aztán a nagy öröm, mikor mind a kilenc egyszerre vékonyan és vékonyabban zengedezé azt a szép dalt, amit maguk az angyalok énekeltek azon az emlékezetes éjszakán, s talán még most is énekelnek, amidőn ilyen szép kilenc ártatlan lélek őszinte örömének harmóniás hangja kéri onnan felülről a visszhangot tőlük?

Bizonyára a gyermekek énekének örülnek ott fenn a mennyben.

Hanem annál kevésbé örülnek odafenn az első emeleten.

Ott egy gazdag nőtlen úr lakik, egymaga kilenc szobában: egyikben ül, a másikban alszik, a harmadikban pipázik, a negyedikben ebédel; ki tudná, mire használja a többit?

Ennek sem felesége, sem gyermeke, hanem van annyi pénze, hogy maga sem tudja, mennyi?!

Ez a gazdag úr éppen nyolcadik szobájában ült ez este, és azon gondolkozott, hogy miért nincs az ételnek íze? miért nincs a hírlapokban semmi érdekes? miért nincs e nagy szobákban elég levegő? miért nincs a ruganyos ágyban csendes álom? amidőn János mester földszinti szobájából elkezdett elébb lassan, aztán mindig erősebben hangzani föl hozzá ama vidámságra ösztönző ének.

Eleinte nem akart rá ügyelni, hogy majd vége szakad, hanem amikor már tizedszer is újrakezdték, nem állhatta tovább a dolgot.

Összemorzsolta kialudt szivarját, s lement maga hálókábitban a csizmadia szállására.

Éppen végezték azok a verset, amint benyitott hozzájuk, s János mester egész tisztelettel kelt fel a nagy úr előtt háromlábú székéről.

– Kend János mester a csizmadia, úgy-e? – kérdé tőle a gazdag úr.
– Igenis szolgálatjára, nagyságos uram, parancsol egy pár fény-
mázás topánkát?

– Nem azért jöttem. De sok gyermeke van kendnek.

– Van biz, nagyságos uram, kicsiny is, nagy is. Sok száz, mikor
evésre kerül a dolog.

– Még több száz, mikor énekelnek. Hallja kend János mester, én
kendet szerencsés emberré akarom tenni. Adjon nekem egyet ide a
gyermekei közül, én azt fiammá fogadom, felneveltetem, eljár velem
utazni külföldre, lesz belőle úr, a többieket is segítheti.

János mester szörnyű szemeket meresztett erre a mondásra; nagy
szó volt az! egy gyermeket úrrá tenni. Kinek ne ütne ez szeget a fejébe?

– Hogyne adná? Persze, hogy odaadja! hiszen az nagy szerencse.

– No válasszon kend közülük hamar egyet; aztán menjünk. – János
mester hozzáfogott a választáshoz:

– Ez a Sándorka. No ezt nem adom. Ez jól tanul; ebből papnak
kell lenni; a második: ez leány, leány nem kell a nagyságos úrnak; a
Ferencke: ez már segít nekem a mesterségben, enélkül nem lehetek el; a
Jánoska: lám, lám, ez meg a nevemre van keresztelve, nem adhatom oda;
a kis Józsi: ez meg egészen az anyja formája, mintha csak őtet látnám, ez
ne lenne többet a háznál? No most megint leány következik, ez semmi;
azután itt van a Palika. Ez volt az anyjának legkedvesebbje; oh szegény
asszony, megfordulna a koporsójában, ha ezt idegennek adnám; no ez
a kettő meg még nagyon kicsiny, mit csinálna velük a nagyságos úr?

Úgy járt, hogy már a végére ért, mégsem tudott választani. Azután
alulról kezdte felfelé; de csak az lett akkor is a vége, hogy ő bizony
nem tudja melyiket adja oda, mert ő valamennyit szereti.

– No porontyok! válasszatok magatok; melyitek akar elmenni, nagy
úr lenni, kocsiban járni? szóljatok no; álljon elő, aki akar.

A szegény csizmadia majd elfakadt már sírva, ahogy ezt mondta;
a gyerekek azonban e biztatás alatt apródonként mind a háta mögé
húzódtak; ki kezét, ki lábát, ki bőrkötényét fogta meg apjának, úgy
kapaszkodott bele, s bújt a nagy úr elől.

Utoljára János mester nem állhatta tovább, odaborult közéjük, átnya-
lábolta valamennyit, s elkezdett a fejükre sírni, azok pedig vele együtt.

– Nem lehet, nagyságos uram, nem lehet. Kérjen tőlem akármit
a világon, de gyerekeimet egyiket sem adhatom senkinek, ha már az
Úr Isten nekem adta őket.

A gazdag úr azt mondta rá, hogy ő lássa, hanem hát legalább annyit tegyen meg a kedvéért, hogy ne énekeljen többet gyermekeivel ide alant, s fogadjon el tőle ezer pengőt ezért az áldozatért.

János mester soha még csak kimondva sem hallotta ezt a szót „ezer pengő”, és most a markába nyomva érzé.

A nagyságos úr megint felment a szobájába unatkozni, János mester pedig nagyot bámult azon az ismeretlen alakú ezerforintos banknótán, s azután elcsukta azt félelmesen ládájába, a kulcsot zsebébe tette és elhallgatott.

Hallgatott az apróság is. Nem volt szabad énekelni.

A nagyobb gyerekek mogorván kuporodtak le a székre, a kisebbeket csitítgatva, hogy nem szabad énekelni; a nagy úr odafenn meghallja.

Maga János mester hallgatva járt fel s alá a szobában, s gorombán kergette el magától azt a kis porontyot, aki feleségének kedvence volt, mikor odament hozzá, s arra kérte, hogy tanítsa meg őt újra a szép énekre, mert már elfelejtette.

– Nem szabad énekelni.

Azután leült duzzogva a tőkéhez, elkezdett buzgón szabdalni; addig faragott, addig szabdalt, míg egyszer azon vette észre magát, hogy maga is el kezd dúdolni: „Krisztus urunknak áldott születésén”.

Először a szájára ütött, hanem azután megharagudott, nagyot ütött a mustával a tőkére, kirúgta maga alól a széket; kinyitotta a ládát, kivette az ezer forintost, s futott fel az emeletre a nagyságos úrhoz.

– Nagyságos jó uram! instálom alássan, vegye vissza a pénzt, hadd ne legyen enyim, hadd énekeljek én, mikor nekem tetszik; mert az több ezer forintnál.

Azzal letette az asztalra a bankót s nyargalt vissza az övéihez, sorba csókolta valamennyit, sorba állítá orgonasíp gyanánt, közéjük ült alacsony székére, s rákezdék tiszta szívből újra:

„Krisztus urunknak áldott születésén.”

S olyan jó kedvük volt, mintha övék volna az a nagy ház.

Akié pedig volt az a nagy ház, nagy egyedül járt kilenc szobáján keresztül, s gondolkozott magában, hogy vajon mi örülni valót talál más ember ebben a nagy unalmas világban.

A FALU BOLONDJAI

Nálunk még nincs országos intézet azon boldogtalanok számára emelve, kiknél a lélek megszakasztá örök összeköttetését isteni eredetével. Azt tartók, hogy ahol az okos embereknek sincs házuk, hogy lenne a bolondoknak? Ilyenformán hazánkban csaknem mindegyik városnak, falunak megvan a maga bolondja, kiket minden gyermek ismer, s később, midőn a gyermekek megvénülnek, még a vén emberek is, mert a bolondok sokáig élnek. Az emberek megszokták őket úgy tekinteni, mint a közönség árváit, s ahelyett, hogy láncokat raknának rájuk, s kemény rostélyok mögé zárnák, hagyják őket ártatlan hajlamaik után járni, kóborolni magányos erdőkben, összeszedni haszontalan mezei virágokat (az örültek mind úgy szeretik a virágokat), vagy elheverészni naphosszant a verőfényen, bámulni a teleholdat s ujjongatni széles kedvvel az utcákon, s senki sem törekszik őket megfosztani az áldott szabad légtől, az úttalan erdők utáni vágytól, a megszokott méla badar beszédektől, s a rokonszenvű holdvilágtól. Mindig akad jó lélek, ki, ha megéheznek, enniük ad; ha elrongyosodtak, felruházza őket, s ahol elestelednek, ott megvirradnak, mint aki örökké utazik. S midőn rájuk jön a gonosz óra, hogy végigfutkosnak az utcákon, s bekiabálnak az ablakokon, az emberek azt mondják: „a jó bolond”, s nem iparkodnak őket elfogni, elzárni, elhallgattatni; hisz az örültek legnagyobb kín a pihenés és hallgatás...

Némelyik már olyannak született; ez talán boldog; de hát akit az idő tett azzá, kinek arca éppen oly derült, oly okos volt egyszer, mint másoké, minő eseményeknek kellett azzal történni? minő húrok szakadtak meg ott a szívben, hogy a lélek önmagára ne ismerjen többé? Néha csak egy pár szó maradt meg náluk az elmúlt idők emlékeiből, aki hallja e badar szavakat, megcsóválja fejét: „szegény bolond” és ki tudja, azon néhány szóban mily szomorú élet töredéke jár föl kísérteni?...

Néhány év előtt Csongrád megye egyik legnépesebb helységében voltam sok ideig, s ezalatt többször volt szerencsém az ottani tisztos

földmívelőkkel társalkodni. Mint tudva van, ott paraszt embernek hívatik s bundában és vászonköntösben jár akárhány jómódú gazda, ki áll százezer forintnyi értékig.

Egyikéhez e derék gazdáknak gyakorta járatos voltam; egyszerű ép kedélye, elmés, jóízű tréfái sokszor elmulattatának, utóbb szinte megvárta tőlem, hogy ahol egy családi ünnepély volt a háznál, névnap, kukoricatörés vagy disznótor, abból el ne maradjak.

Egyszer éppen a kenyérsütés idején találtam odavetődni. A konyhában fogadott el, mert ott volt a felesége is, egy derék, pirosposzgás, tűzről pattant menyecske, ki a parázstól izzó kemence előtti mélységben ülve, saját izmos kezeivel hányta be a sütőlapáton mind a tizenkét kenyeret, melyeket maga dagasztott és szakasztott, pedig volt vagy hat szolgálója.

Nem is állt ott egyébért a gazda, mint hogy a kemence szája elé kihúzott halom parázsból gyújthasson pipára s szidassa magát a feleségével, ki a nagy sürgős munkában pörölt mindenkire, aki nem mozgott oly sebesen, mint ő, s ez nagyon illett neki.

A tűzhelyen már készen állt vagy tíz darab lángos, ki lúdzsírral, ki szilvaízzel megkenve, s két nagy zöld tálba felrakva, mellyel is engem belépőt rögtön elkezdtek kínálni, az asszony azzal biztatva, hogy ő sütötte, a gazda pedig valami borfélét emlegetve, amit jó lesz majd reá inni.

E nagy sürgés-forgás közben, mialatt Kata asszony a hosszú lapátnyelével olyakat döfött a háta mögött ácsorgó cselédeken, hogy azt sem tudták, hol álljanak meg? belép nagy csendesén az ajtón egy vén összetöpörödött anyóka, előbb csak a fejét dugva be, s nagy mosolygón szétekintve, majd az eleje rohanó kutyák fejét cirógatva össze s köszöngetve nékik, mintha ezek csak olyan ismerősei volnának, mint más akárki a háznál.

Majd nagy kuttogva közelebb jött, meg-megállva, mintha azt várná, hogy hívják, s ismét nekibátorodva.

Rajtam kívül senki sem látszott őt észrevenni, a kenyérsütési mozgalom annyira elfoglalhatta mindenki figyelmét, vagy talán másra nézve nem is volt e megszokott torzalak annyira feltűnő, mint rám, ki először láttam.

Termete össze volt görnyedve egészen, úgy, hogy az egész alak alig látszott négy lábnyinál magasabbnak, feje födetlen volt, a sűrű és hosszú, egészen fehér haj egy hosszú tekercsbe fonva, mint ahogy a fiatal lányok szokták viselni. Arcvonásait ezer ránc kuszálta össze,

szája örökké mosolygásra volt széthúzva, s félig nyitott szemei mintha mindig egy pontra néznének, alig látszottak néha megmozdulni. Csak fejével tett olykor egy-egy dőre bólintást. Ruháján és kötényén százféle tarka folt látszott egymásra varrva, egyik kezében egy nagy csomó közönséges útfélen termő mezei virág volt, a másikon néhány szál fenyőfa-forgács, mit az útfélen szedett fel, ahol építettek.

Amint belépett, rögtön meglátta, hogy idegen is van jelen, s csodálatos szemérmes naivsággal iparkodott arcát elrejteni a kezében tartott virágcsomóval; így sompolygott oda Kata asszony háta mögé, ki éppen akkor tette lapátra a tizenkettedik kenyeret, s a virágcsomóval ráütött annak vállára balga vigyorgással.

– Hühü, néném asszony, itt vagyok ám.

– Ejnye de jó, éppen rád vártam – felelt vissza a menyecske. – Te kellett ide nekem, látod.

– Hühü. Hoztam kendnek szép virágot elültetni; aztán hallottam, hogy süt, hát fát is hoztam.

Ezzel azt a két szál forgácsot odatette Kata asszony ölébe.

– No látod. Ha ezt nem hozod, hát már most mivel fűteném be a kemencét? Hát lángos kelle-e?

– Hühü. Kell ám – szólt a dőre, s nyújtotta érte a kezét.

Kata asszony odanyújtott neki egy nagy darabot.

– Nesze, hanem megedd. Itt előttem edd meg.

– Hühü. Elviszem a Jóska bácsinak.

– Jóska bácsinak nem kell. Jóska bácsi azt izente, hogy magad edd meg.

– Igazán azt izente? – kérde a vénleány mosolyogva, s azzal nagy sóhajtván elkezdé a lángost nyelni. Meg sem rágta, nem is igen volt már mivel, s valahányat nyelt, mindig egyet fohászkodott utána, s mikor végre azt gondolta, hogy senki sem nézi, hirtelen eldugta a megmaradt darabot kötényébe s úgy látszott rajta, mint örül, hogy e ravaszsága oly szépen sikerült.

– Mit csinál azzal, amit eltett? – kértem Kata asszonytól.

– Elteszi a bolondos, Jóska bácsi számára.

A néember meghallotta, hogy Jóska bácsiról beszélnek s kíváncsi örömmel ütötte fel fejét:

– Mit izent Jóska bácsi?

Egy cirmos szolgáló tréfásan ráfelelt:

– Azt izente, hogy számláld meg azt a tál mákot, hány szem van benne.

Az örült minden szó nélkül felkelt s odaülve a mák mellé, elkezdte azt szemenkint számlálni.

– Miért tréfálnak így vele? – kértem én megsajnálva a boldogtalan, mire Kata asszony odament hozzá s megfogta a karját.

– Hagyd el no, jó Marcsa, hazudott az Erzsi, nem azt izente néked Jóska bácsi.

De az örült csak nem akart fölthagyni a számlálással.

Kata asszony ekkor odamutatott rám, szemével intve, hogy hagyjam rá, amit mond:

– Nézd: ez az úr Jóska bácsitól jött, azt az üzenetet hozta, hogy csak eredj haza, aztán maradj szépen vesztig s ne sokat járj a Tiszára. Úgy-e?

Én intettem, hogy úgy van.

Erre a tébolyodott nagy örvendve odajött hozzám, megfogta a kezemet, sokáig szemembe nézett ijesztő szemeivel, s aztán vigyorogva mondá:

– Hühü; majd olyan szép legény, mint a Jóska bácsi.

Ez elég hízelgő bók volt reám nézve, de én mégis jobb szerettem volna már, ha nem nézett volna rám ez a boldogtalan teremtés azokkal a tétova szemekkel s egy ezüst pénzecskét vettem ki zsebemből, odanyújtva azt neki.

Az örültek nagyon szeretik a pénzt.

Ez is, amint kezébe adtam az ezüstöt, egyszerre jójucakát kívánt mindnyájunknak, s nagy sietve elkotródott.

– No ezt most megint elküldi Jóska bácsinak – szólt nevetve Kata asszony.

– Hogy-hogy? – kérdeztem én kíváncsian.

– Hát beledobja a Tiszába, ott ahol legmélyebb a víz; akármit kap, aminek Jóska bácsi hasznát veheti, az mind vándorol a Tiszába.

– S ki hát az a Jóska bácsi?

– Senki sem az, lelke. Sohasem élt az a világon. Csak úgy felkapta, mint afféle bolond.

– S mindig örült volt ez?

Erre a szóra egy vén mindenese, ki ott ült eddig a kuckóban, nem állhatta meg, hogy bele ne szóljon.

– Nem volt biz az uram.

– No én ilyennek ismerem, amióta az eszemet tudom – felelte Kata asszony.

– Hiszen kegyelmed még harminc esztendő sem ért. Azelőtt történt az sokkal.

– Hát kend tud róla valamit? – kértem én érdekelten fordulva az öreg felé.

– Dehogyan tud – sietett helyette felelni Kata asszony. – Csak szeret mesélni, mikor bolondra akad, aki hallgassa. Ne vegye magára ifjú uram, ez csak szavam járása.

De én nem hallgattam Kata asszonyra, s tovább kérdeztem az öreget.

– Talán szerelmében őrrült meg ez a szegény leány?

– Oh majd mit mondok! – pattant fel a menyecske. – Szerelmében? Tud is egy paraszt megbolondulni szerelmében! No majd annak való az: megbolondulni a nagy szeretet miatt! Urak szokták azt csak, édes lelkem.

– Hát te nem bolondultál meg utánam, he? – évődék vele a férje, karcsú derekát átfonva.

– Elmenj! – kiálta ez, a kezére ütve. – Volna is miért!

A vén mindenestül ezalatt megrántá a kaputom hátulról s azt súgta:

– Nem szeretek itt beszélni, jó uram, mert kinevetnek velem. Hanem ha akarja hallani, jöjjön el estefelé. Kiállok a kapuba s majd ottan elmondom. Szomorú história ám az: érdemes lesz meghallgatni.

Kata asszony még sokáig elzúgolódott e tárgyon; azalatt kisült a kenyér, kibontotta a kemencét, kiszedte egyenként a nagy gömbölyű, fényes hátú kenyereket, gyönyörű piros ropogós gyürke-szalaggal a féloldalaikon, s valahányat kivett, mindannyiszor mondá:

– Hiszen majd én bolondulnék meg utánad, csak azt lesd?!

Estefelé azon menve, láttam, hogy az öreg mindenestül már a kapuban ülve vár,

– Adjon Isten – mondék neki, helyet foglalva a meszelt padkán.

Ő szépen odább húzódott, hogy elférjek mellette s viszonzva köszöntésem, behúzta fejébe süvegét jó mélyen, s megtömve kurta szárú pipáját, nagy vesződséggel kicsiholt egy körömnnyi tűzkövön.

– Megengedi kegyelmed, hogy elébb rágyújtsak, mert már én gondolkodni sem tudok, hacsak a füstöt nem látom.

Én hallgatva billenték fejemmel, mire az öreg hozzáfogott a szóhoz.

– ...Nem is emlékezik ám már arra senki, mert jó hatvan esztendő múlt el azóta, hogy ez a dolog történt. Mezítlábas gyerek voltam még

magam is, s csak az a csoda, hogy el nem felejtettem. Ez a bolond asszony, ez a ráncos képű, akkor szép fiatal hajadon volt, s az a Jóska bácsi, akit annyiszor emleget, az volt az én testvérbátyám. Nem volt akkor kettejüknél szebb pár a parasztok között, azóta is régen nézem a felnövő ivadékokat, sohasem termett náluknál különb. A szüleink keresztkomák voltak, a Marcsa anyja tartotta a bátyámat és engemet is a keresztvízre, s az én anyám Marcsát: együtt gyermekeskedtek, együtt jártak iskolába, együtt mentek az úrasztalához, húsvét vasárnapján... Hej, biz az a jó pap, aki bennünket keresztelt, rég a mennyországban prédikál már, s az a derék kántor, aki bennünket oktatott, odafenn üti most a taktust az angyalok előtt!...

Az ifjú legény és az ifjú leányzó gyermekségétől kezdve úgy egymáshoz szokott, hogy nem is gondoltak egyébre, mint hogy örökké együtt fognak élni, nem is hitta az anyám a szép Marcsát egyébként, mint „kis menyemasszonynak” s mikor mind a kettő tizennyolc esztendő volt, a szülők elhatározták, hogy amint az Isten a farsangot megengedi érnünk, összeadják őket.

A bátyám csak mind azt mondá, hogy ne várjunk vele farsangig, addig még ki tudja, mi nem eshetik? s jól sejtette a szegény, mert amint leszüreteltek, a Marcsa apja az én apámmal egy este elmentek bort fejteni a pincébe ketten, ott a halálos levegő leütötte őket lábaikról, mire rájuk akadtak, halva volt mind a kettő. A gyász nagy volt mind a két háznál, egyszerre halva mind a két apa; de Marcsáéknál még nagyobb baj is volt, mert az öreg egyúttal egyházfi is lévén, amint holmi pénzek fordultak meg a kezén, azokból mintegy kétszáz forint hiányzott. Hová lett, hová tehette? azt sohasem lehetett megtudni, mert a halál oly hirtelen érte. A tisztelendő urak, akik a számadásokat átolvasták, voltak annyi jósággal a jámbor özvegyhez, hogy nem hozták nyilvánosságra a dolgot, sőt megígérték, hogy egy egész esztendeig nem fogják háborgatni érte, addig iparkodjék valahogy kipótolni, mert azután nem lehet tovább titkolniuk.

Hanem az anyámat nagyon megzavarta az eset, amint tudomására jött. Szó sem volt már farsangi összekelésről, ő szegény jó asszony volt, dehogy engedhette volna meg, hogy a fia egy olyan ember leányát vegye el, akinél a közönség pénze elveszett, s akinek tán egy esztendő múlva elveszik a házát e csúfos adósság miatt? A két fiatal szerető eleget sírt-rítt, de hiába, az anyám csak azt mondta, hogy ha Marcsáék esztendő alatt a hiányzó pénzt ki tudják teremteni, akkor

engedi meg bátyámnak, hogy a leányt elvegye, és másképp soha. A bátyámnak fel kellett fogadni, hogy addig az esztendeig soha Marcsával össze nem jön, s hogy könnyebben megtarthassa a fogadást, be kellett neki szegődni ide egy tiszai malomba molnárlegénynek; így aztán a víz választotta el őket. Ezalatt csakhamar még az anyja is meghalt Marcsának, a sok bú és gond miatt, s a leány egyes egyedül maradt. De lássa kegyelmed, a szeretet csodákat tud tenni. Mikor már nem volt senkije a leánynak, odajött az anyámhoz és azt mondta neki: „kegyelmed a fiának csak akkor engedi meg, hogy engem elvegyen, ha az apám tartozása ki lesz pótolva, mielőtt napvilágra jönné. Jól van. Még esztendő van hátra; addig dolgozom éjjel-nappal, tűrök, fáradok, éhezem: de előteremttem azt a pénzt.”

S ekkor hozzákezdett fogadása teljesítéséhez. Oh uram, kegyelmed nem képzeled azt, milyen sok pénz szegény parasztembernek kétszáz forint, ha azt becsületes fáradságos keze munkájával kell megszerezni, amíg az garasonként összegyűl.

A jámbor hajadont ez órától fogva senki sem látta dolog nélkül, a templomon kívül. Télen át szüntelen rokkáján ült, olyan fonalat font, mint a selyem, megszötte maga vászonnak – csak úgy kapták a faluban. Korán reggel már baromfiai után látott, tojását, csirkéit maga hordta eladni a városba; a házon túl volt egy kis kertje, azt beültette virággal, zöldséggel; abból több jövedelmet csinált magának, mint némely korhely paraszt negyedrészt telkéből. Nyáron elment részt aratni, s ami életet kapott, azt ismét pénzé tette, kis malackát hizlalt polyván és paréjon s ősszel eladta mint hízott sertést. És uram, sohasem látta annak kéményét senki is füstölni álló esztendeig, egy kis száraz kenyér volt mindennapi eledele, és mégis olyan jól gondját viselte az Isten, hogy nemcsak szépsége nem fogyott, sőt oly egészségesnek, oly pirosnak látszott a sok munka és szűkölködés között, mintha tejben, vajban füröszténék. A szeretet tartá benne a lelket! Bátyámmal nem volt szabad neki összejönni, de én hordtam egyiktől a másikhoz az üzenetet. Gyakorta, szép nyári estéken, mikor senki sem tud még aludni, én a bátyámmal ott voltam a malomban; ő kiült a malom tombászára s elővette furulyáját, s elkezdte rajta azokat a szép nótákat fújni, miket senki sem tudott nálánál szebben. A túlsó parton szép leányzók jártak le a vízre, korsóikat megmeríteni, vagy ott mostak gyolcs ruhákat, fehér lábaikkal beleállva a folyóba. Azok meghallották a dalt, s visszaénekeltek rá. De csak egynek hangját hallotta az én bátyám; az énekelt a

legszebben, a legszomorúbban, hogy az ember szemei könnybe lábadtak bele; kiismerte annak hangját száz leány közül. Néha volt olyan jó napja, hogy a gazdájától egy pár órára szabadulhatott, akkor megizente Marcsának, hogy jöjjön este a füzes sziget irányába. Az egy kis fűzfás zátony a parttól négy-öt ölnyire. Ide aztán csónakon kijött a szerető, átellenben a parton állt kedvese, s itt elbeszélgettek reggelig a vízen keresztül, így tettek eleget anyám parancsának s a maguk szívének. Összejöttek, enyelegtek s mégis távol voltak.

Ez így tartott szüret idejéig. Marcsát nemcsak legszebb leánynak tartották már a faluban, hanem egyúttal a legjobbnak is. Még nem forrt ki az új bor, mikor egy reggelen bejött anyámhoz a jó Marcsa, s leszámlálta a nagy tölgyfaasztalra előtte mind a kétszáz forintot, mind jó pengő húszasokban, egy kis pénz híja sem volt, s megkérte, hogy vigye el vele azt a tisztelendő urakhoz. A jó uraknál azt mondák, hogy meglették a megholt öregtől eltett pénzt a gerenda közé dugva, s azok pecsétes írást adtak róla. Sohasem tudta meg rajtunk kívül senki, hogy az a szép Marcsa keresményéből gyűlt össze.

Visszajövet bevitte magához az anyám a szép Marcsát; befonta a haját szép szivárványos szalag közé, gránátgyöngyöt kötött a nyakára, pillangós cipőket húzott apró lábaira s szépen felöltöztetve elvitte magával – nem mondta, hogy hová.

Nekem velük kellett mennem a Tiszáig. Ott egy csónak volt éppen a révben, annak az evezősét megkértük, hogy vigyen bennünket abba a malomba, ahol a bátyám szolgált, s mind a hárman beleültünk a ladikba.

Mintha most is látnám magam előtt azt a szép fiatal hajadont, amint ott ült anyám mellett, szemérmesen elpirulva s ragyogó szemeit lesütve. Sejtette már, hogy hová megyünk!

A bátyám messziről megismert bennünket, s meglátva, hogy arra tartunk, s hogy kedvese édesanyja mellett ül jobb felől, örömeiben ő is leugrott a csónakjába, s eloldva azt, fogta az evezőt s odaevezett elénk, hogy annál hamarabb találkozhassek velünk.

Amint odaért, s ő is, kedvese is egyszerre üték fel szemeiket, alig tudták, mi történik velük! repülni szeretett volna mind a kettő, egymás ölébe rohanni. Jóska odakormányozta a ladikot mellénk, hogy bennünket átszedjen a magáéba, s felállt a ladik orrába, karját Marcsának nyújtva, hogy menyasszonyát, aki reszketett az öröm miatt, segítse amoda.

Ebben a szempillantásban a ladik egyet billent, s a bátyám egyszerre a két csónak közé bukott, s ott szemeink láttára elmerült.

A szerencsétlen menyasszony, ki már nyújtotta kezét vőlegénye felé, akiért annyit túrt, annyit fáradott, amint azt maga előtt a vízbe bukni látta, iszonyú sikoltással utánvetette magát a csónakból a Tiszába.

Szegény anyám és én kétségbeesve tördeltük kezeinket s segítségért kiáltottunk. A közeli malmokból rögtön siettek a molnárok csónakaikkal s Marcsát, ki bő ruhái miatt a víz színén lebegett, nemsokára kifogták, de bátyámat nem lelték meg többé; nem kaptunk meg egyebet, csupán a víz színén úszó bokrétás süvegét.

Anyámat három nap múlva megütötte a szél, a szegény menyasszony pedig forró betegségbe esett, hat hétig feküdt bele, inkább halott volt, mint élő, s amint fellábadt belőle, odavolt minden szépsége; alig lehetett ráismerni többé.

Eleinte csak azt láttuk rajta, hogy nagyon bús, elgondolkozó, nap-hosszant sem szólt egy szót is, hanem aztán megütkezve láttuk, hogy lejár a Tisza-partra, s amint a molnárok csónakokkal érkeztek a révbe, kérdezgetni kezdi tőlük: „mit izent a Jóska bácsi?”

Még azt hittük, hogy ez a baj csak hagymáz-betegségéből maradt meg nála, amikor szinte mindig Jóskával vesződött; de hovatovább, mindig fonákabb dolgokat kezdett cselekedni; hazament, otthon minden széket, asztalt egymásra hányt, minden nap kimeszelte a házat, azt mondva, hogy takarít, hogy rendbe legyen minden, mikor Jóska bácsi megjön; majd ismét egyre-másra ölte apró marháit, süttött-főzött, hogy ő menyegzőhöz készül. Emellett egyre vadult, egyre zavartabb lett, senkit sem ismert már név szerint, a templomban fennhangon beszélt, az utcán imádkozott és dalolt összevissza, semmi munkát nem akart és nem tudott tenni, összetépte a fonalat, azt állítva, hogy úgy többet adnak érte, s üres tojáshéjakkal ült ki a vásárra. Végre rájött a bujdosás; egy este eltűnt hazulról, öt nap kerestük mindenfelé, hatod nap találtunk rá a rét közepén, elbújva a nagy nád közé, ruhái mind összetépve, arca mind összekarcolva. Ez időtől örökké tébolyodott maradt a szegény leány. A szépséget mintha a szél lefújta volna róla, négy esztendő alatt oly vén, roskatag anyóka lett belőle, mint amilyen most. És annak már hatvan esztendeje. Azóta mindenki elfeledte a történetet, a legvénebb emberek úgy ismerik őt gyermekségük óta, mint bolond Marcsát, aki nem érez sem hideget, sem meleget, elkoplal

napokig s eszik amíg előtte lát; fölszed minden tarka rongyot és azt köntösére varrja, ifjat, vénet nénjének és bátyjának szólít, s akinek csak egy szavajárása van: „mit izent a Jóska bácsi?” Aki mit felel a szóra, azt megcselekszi, s ami ajándékot kap, azt elviszi a Tiszára és abba beleereszti: „kell az a Jóska bácsinak”.

Az emberek kacagnak rajta és senki sem tudja, hogy ott a víz fenekén az ő vőlegénye fekszik; a víg leánykák a fonóban sok tréfát űznek belőle, s egy sem gondol arra, hogy ez a ráncos, utálatos kép egykor oly vidám, oly mosolygó lehetett, miként akárki közülük. Ilyen az élet jó uram.

Az öreg kiverte pipáját, az idő beesteledett már; én megköszöntem a mesét, s kezét szorítva véle, hazaballagtam gondolkozó fővel.

Milyen különös, hogy a paraszt is meg tud örülni szerelmében! mikor az oly úri dolog...

Egy más esetet hallottam egykor Békés megyében egy jámbor örültről, ki igen szorgalmas, dolgos ember volt különben, alig lehetett rajta valami jelét a háborodásnak észrevenni, csak ha azt a nevet említék előtte „Gyuri”, akkor egyszerre felugrott, akár evett, vagy dolgozott, elhajítá kanálát, vagy fűrészt s elkezdett szaladni és futott, amíg fáradságtól alélta össze nem roskadt.

Sokszor megfuttatták így pajkos legények oktan tréfából, vagy véletlen kiejtett szó miatt rohant el őrjöngve; egyébiránt pedig a legcsendesebb, szelídebb ember volt a világon s úgy el lehetett vele beszélni, mint más akárkivel. Ezzel az történt, hogy több év előtt, mint juhászlegény, egy másik bojtárpajtásával együtt, kihajtotta a juhokat a legelőre egy szép derült decemberi napon. Azon a télen még nem volt fagy s az egész mező oly zöld volt, a nap oly melegen süttött, mint máskor tavasz derekán.

A két pásztor jó messze elhajtotta nyájait a tanyától, midőn estefelé egyszerre elkezdé észak felől éles, csípős szél támadni, az idő egy óra alatt megváltozott, nagy sötétkék felhők tódultak a láthatárra, úgy látszott, mintha azok bömbölnének oly irtózatosan az északi szélben. A havas zivatar futárai, a hollók, egész seregestől támadtak az égre, ijesztő káromást vegyítve a vihar hangjai közé.

A két pásztor hirtelen összeterelte a nyáját s hazafelé kezdé hajtani. Alig haladtak azonban mintegy hatszáz lépésnyire, midőn az egész látkör elsötétült, a hópelyhek elkezdtek sűrűn omlani, kavarogva a süvöltő szélben, s néhány perc alatt ellepve a nyomást, mely a pásztoroknak útmutatóul lehetett hazáig.

A hideg érezhetőleg nőtt, a föld cseréppé volt már fagyva lábaik alatt, s ők nem tudták többé merre menjenek. Az éjszaka beállt s bármerre haladtak, kémlelőzve, hallgatózva, sehonnan sem csillámlott eléjük a vezérlő gyertyavilág, nem hallatszott a tanyai kutyák ugatása. El voltak tévedve a nagy sík rónaságon, a hóförmeteges éjszakában.

Mit tegyenek e helyzetben? A bárányokat nem leheté továbbhajtani, mert azok összebújtak egy falkába, fejeiket összedugva.

– Tegyük úgy, mint a bárányok – szólt a két juhász egymáshoz, s leterítve szűreiket, lefeküdtek egymás mellé, szorosan átölelkezve s testük kölcsönös melegével óva egymást a megfagyástól.

Így várták végig a hosszú, viharos éjszakát; a szélzúgás, a hóesés egy percig meg nem állt az alatt, a hófuvat behordta mind a kettőt. Pista – így hitták az egyiket – egész éjszaka nem tudta behunyni szemeit, mindig hallotta a varjúkat feje felett kiáltozni, s úgy hallgatta, mint üvölt egyre az északi vihar, mintha valami nagy szörnyeteg panaszkodnék, hogy fázik és jajgatna és dideregne bele; hanem társa Gyuri elaludt, bármennyire suttagá emez fülébe: ne aludjál, félve attól a rémséges álmhorkolástól, s a magányos ébrenléttől. Később elhagyta a horkolást az alvó, s csak halkan lélezett, utóbb azzal is lassankint felhagyott. Amint végre elmúlt a tengeréjszaka, s a hófelhők kitisztultak s feljött a nap, végignézni a megőszült világon, Pista is fel akart kelni, s költé társát, ki még akkor is rá volt borulva s karjait nyaka körül fonva tartá. De az nem akart ébredni.

– Gyuri, ébredj! – kiálta ijedten; az elaludt örökre. Meg volt fagyva.

Amint a pásztor azt észrevette, hogy társa meghalt, rémülten akart annak öleléséből kibontakozni; de a holt karjait lehetetlen volt szét-feszítenie, oda voltak azok szorulva mereven társa nyaka körül.

A megrémült juhász, kit az erőszakos halott leküzdhetetlen erővel tartott magához ölelve, arcát arcára feszítve, s hideg, mozdatlan szemeivel egyenesen szemeibe nézve, rémséges futással rohant az avarnak, s csak a szerencsének köszönhető, hogy a keresésére kiindult tanyai emberek reá akadtak, amint rémítő terhével futott eszeveszetten, szüntelen azt kiabálva: „Gyuri, ébredj! Gyuri, bocsáss!”

Azok megszabadíták nagy munkával holt társa kezeiből, de az ember e pillanattól megőrült. Senkit sem bánt, senkinek sem vét, beszél okosan, csendesén, de ha társa nevét említik előtte, futni kezd, míg világot lát maga előtt, s ereje el nem hagyja.

Nem mindig ily búskomor alakot hord az örülség, néha nevető álarcot tart maga elé; kívül kacag, tréfál, elménc ötleteket kohol, saját szerű ravaszságával mulattat, nevetésre gerjeszt, ki tudja mit érez belül?

Ily jókedvű örültje volt Erdélynek, kit a környékben messze ismeretek s nem híttak másképp, mint „bohó Boris”-nak.

Sohasem lakott egy hétig egy helyben, ahol megunta magát, vándorolt odább, egy gitárból állt minden úti eszköze, azt nyakába akasztotta, s énekelve ment a szomszédba. Érts alatta szomszéd várost.

Mindenütt terített asztal várta, mert ő nem várt kínálásra, otthon volt minden úri háznál, s parancsolt az egész háznéppel; akár fogadták, akár nem. Ruházata is csak úgy termett, mint a mezők lilomának, minden szabó-árjegyzék nélkül. Nem mintha a földből nőtt volna ki számára viganó és pufándli, hanem ha megunta valamely öltözetét, vagy az unta meg a továbbtartást, a legelső úri háznál, hová bevetődött, felvette a házi asszonyok legközelebb talált öltözetét, a legkomolyabb arccal állítva, hogy az neki igen jól fog illeni. S az erdélyi úrhölgyek mindig oly nagylelkűek voltak, hogy meghagyták őt ezen hitben – azaz hogy az új ruhában.

Egyszer egy derék úrasszony grófné, megszánva a szegény Boris bizonytalan életmódját, odavette őt magához, megígérve, hogy eltartja őt holtig.

Ezen derék úri hölgynek az az egy különös szokása volt, hogy nagyon sokat ábrándozott a királyhágóntúli délceg daliák után, s az a másik, hogy ha valamelyik kegyetlenül bánt érző szívével, mindjárt elájult, s az a harmadik, hogy mikor elájult, megvárta, míg az egész háznép összeszalad segélyére, s amíg csak egy is hiányzott, addig fel nem akart ocsúdni.

Bohó Boris szüntelen az úrhölgy mellett lévén, neki jutott e különösségekből legtöbb adag. De ez őt nem zavarta meg. Ha a grófné szenvedélyeiről beszélt, beszélt ő is a magáéről; ha a grófné nagyot sóhajtott, sóhajtott ő két akkorát; ha a grófné keserveit leírta prózában, ő leírta a magáét versben, s ha a grófné jobbra ájult a pamlogon, ő meg elájult balra, s oly állhatatosságot tanúsított e részben, hogy egy félórával mindig tovább tudott ájultan maradni, mint a grófné; ha pedig görcsöket kellett kapni, mikor még a grófné csak a nyögéseknél volt, már akkor ő úgy ordított, hogy a háznép összeszaladt.

Végre megsokalta ezt is. Egy napon foga a gitárját, egy kiflit dugott a zsebébe s kijelenté, hogy utazik.

A derék úrhölgy megütközve kérdezé, hogy miért?

Bohó Biri egy szelíd akkordot adva gitárján, s ideálisan lábujj-hegyre emelkedve, büszke öntudattal viszonzta:

– Sok egy házhoz két bolond!

AZ ÉN GALAMBOM NEM VÁLT PORRÁ

Somberek felső-magyarországi falu; még a mappán is úgy el van rejtve erdők, hegyek közé, hogy alig vehetni észre.

Nem is venné észre senki, ha két nevezetessége nem volna: egyik egy kis kék patak, mely a hegyoldalból fakad, másik pedig a völgyi hűs levegő.

Az a „kék” melléknév pedig nem valami közönséges epitheton, aminővel a költők meg szokták tisztelni a kisebb és nagyobb vizeket, hanem valóságos színe annak a pataknak; olyan szép világoskék, hogy indigó helyett festeni lehetne vele. Hanem azt persze senki sem teszi, mert az a fonálneműnek nem válnék egészségére. Azonfölül pedig az a tulajdonsága van a kis pataknak, hogy ami vasdarabot belevetnek, pár nap alatt annak a felszíne egészen rézzé változik.

A patakocska olyan hegyek menedékein szivárog keresztül, amikben sok rézgálic termelődik, ettől kapja szép ultramarin színét, s a belevetett vas metamorfózisa is e természeti erőktől ered.

A másik nevezetesség, a völgyi saját hűs levegő ismét annyiban méltó a följegyzésre, hogy soha annyi kedélyháborodottat, őrlöttet, monománt egy-egy vidéken nem találni, mint ebben a kis faluban. Lehet, hogy a levegő az oka.

A szép világoskék patak, mely gálic-kristályokkal körülrakott medrében zöld mezők, szürke sziklák között szalad végig, sötétkék tócsákat képezve, ahol mélyre talált s zöldre festi a sárga virágot, mely a ráhajló fákról beléhullt, s az a sok ödöngő alak, aki úton-útfélen búskomoly arcával, érthetetlen szavával megállítja a szemközt járó, nagyon meglepő lehet az idegenre nézve; az ottlakók már ezt nagyon megszokott dolognak tartják s meg sem állnak a keskeny fahídon, hogy lebámuljanak abba a kék víztükörbe, ami olyan csodálatos kék emberképeket mutat a belenézőnek, vagy hogy feltartóztassák magukat ama furcsa vén anyóka bohóságaitól, aki ott az út mellett üdögél a Jézus-kép alatt és fonogat, fonogat magában, nem is szól senkinek, csak ha valaki megszólítja, annak felel annyit:

„Az én galambom nem vált porrá!”

Az aztán mindegy neki, jó napot köszöntött-e valaki, vagy azt kérdezte, merre az út? Ő mindenre azzal válaszol: „az én galambom nem vált porrá!”.

A falubeliek persze nem sokat törődnek vele: az ő galambja akár vált porrá, akár nem; hanem egy idegen utazó (mi lehetett volna más, mint vándordiák?) kíváncsi volt egyszer megtudni, hogy mi szüksége van erre a vigasztalásra a világnak, amit amaz öreg némben jó időben, rossz időben elmond boldognak, boldogtalannak?

Ez volt a mese.

Az a vén anyóka tulajdonképp nem is anyóka, hanem csak vén leányzóka, aki valahogy elkésett a férjhez menéssel, azután mindig kiebb-kiebb ment az időből, míg egyszer azon vette észre, hogy megöszült.

De nemcsak megöszült, hanem meg is őrlt; fekete haj szálankint úgy lett fehérré, gondolat szavankint úgy lett háborulttá, hogy maga sem vette észre; bele jutott, benne volt – vénségben és tébolyságban; amíg utoljára nem maradt hajában egyéb szín, mint fehér, fejében egyéb gondolat, mint „az én galambom nem vált porrá”.

Régen-régen, fiatalsága idejében, két kérője volt a leánynak; szép leány volt, azt mondják – ki tudja? Az egyiket szerette, a másikat nem.

Amelyiket szerette, az jó, szelíd fiú volt; a másik szilaj, hirtelen haragú legény. A leány mindig féltette vőlegényét elutasított vetélytársától, s kérte nagyon, hogy mindenütt kerülje ki.

Már ki volt tűzve a menyegző napja, előtte való este elvitte a jegyajándékot menyasszonyához a vőlegény, egy tarka kendőt, egy sor kláris gyöngyöt, egy pár pillangós cipőt, meg négy ezüsttallért egy tulipános ládába elzárva.

Hanem azt még akkor a menyasszonynak sem volt szabad tudni, mi van abban a ládában? a vőlegény megmutatta neki a kulcsot, s ismét visszadugta mellényzsebébe; majd felnyitja holnap, s azzal elvált a leánytól, s hazament a szomszéd faluba, ahol anyja lakott, másnap a násznépkel visszajövendő.

Másnap a násznép helyett a vőlegény anyja jött el kérdezni, hogy hová lett a fia?

Innen elment, haza nem érkezett, egy-két ember még találkozott vele az úton, a falu végén, azontúl nem látta senki. Elveszett nyom nélkül.

Keresték erdőn, mezőn, sehol sem találták; semmi vérnyom, vagy elveszett öltönydarab, vagy újon ásott föld nem árulá el: ha megölték-e? s hol ölték meg?

Mikor aztán megunták a keresést, akkor felhagytak vele, s látott minden ember egyéb dolga után.

Csak a menyasszony nem tudta őt elfeledni. Mikor már az ismerősök letettek a keresésről, ő még akkor is bolyongott erdőn, mezőn, falevelek között, pázsit alatt keresve kedvese nyomait, aki oly hirtelen eltűnt, aki valahol fekszik a föld alatt és lassankint válik porrá s talán nem is tudja, mikor kedvese elmegy fölötte.

Mikor már ez így tartott vagy esztendeig, egyszer kedvesének vetélytársa találkozik vele, s nem állhatta meg, hogy azt ne mondja neki:

– Ne keresd olyan nagyon, a te galambod nem válik porrá soha.

Ezen a szón vesztette el a leány ép eszét.

Előbb csak magában mondogatta azt; azután másuk előtt is, utoljára egyéb szót sem mondott, csak ezt.

Kivitte azt a ládát, amibe jegyajándéka volt zárva, oda a legutolsó gunyhóhoz, ahol vőlegényét utoljára látták, ott kiült rá az útfélre s ott fonogatott ingrevalót kedvesének, hogy majd mikor visszafelé jön az úton, őt munkában találja; mert vissza kell annak jönni, hiszen ő nem vált porrá.

Ott fonogatott azután egyik évről a másikra; azzal a fonállal, amit ujjai közt keresztülbocsátott, ha hetedhét országban lett volna is, utol lehetne már érni vőlegényét.

Sokszor volt éhes, sokszor volt rongyos; abban a tulipános ládikóban kellett ruhának, pénznek lenni, de azt soha fel nem engedte nyittatni: az ő galambjánál van annak a kulcsa, majd előjön az és kinyitja, mert ő nem vált még porrá.

Ezen aztán sok idő elmúlt; más ember egyívású korból régen elhalt a vén menyasszony mellől, hanem az örültek sokáig élnek.

Egyszer a kék patakon átvezető híd is megadta magát az időnek, gerendái elporhadtak, s újat kellett helyette csinálni, hogy az új tartósabb legyen a mostaninál, egy hídlábat akartak közepén leverni, s evégett a patakot néhány napra felszorították gátaival a hegyek közé, hogy tócsáit lecsapolhassák.

Amint a kék gálicos víz lassankint leszivárgott a mederből, a híd alatt, a mély sötétkék tócsából egy hosszú tuskó kezdett kimeredni, egészen köröskörül bevonva szögletes gálickristályakkal.

– Nézzétek – mondának a munkások –, ez a tőke egészen olyan, mint egy ember.

És nagy oka volt neki emberhez hasonlítani, mert az egy hulla volt, ki tudja, hány év óta a víz fenekén, mely idő alatt a csodahatású víz kék jegeccel vonta be külsejét, sajátságos múmiát csinálva belőle.

Derekára egy nagy kő volt kötve, az tartotta lenn a víz fenekén. Bizonyos volt, hogy ezt meggyilkolták, s úgy rejtették ide, úgy maradt meg épen annyi idő óta. Az érces víznek nincsenek férgei, halai.

Az arc vonásai is mind kivehetők voltak még, olyan jól megmaradtak kristályborítékuk alatt, csak a haj és bajuszsálak voltak csodálatos kék kristályvirágokkal borítva; hanem aki ez arcra ismert volna, olyan ember már nem élt.

Csak egy nyomorult teremtes sikoltá el magát öröm és ijedség miatt, midőn a különös múmiát targoncára téve, négy férfi végigvitte az úton: a vén, balga leány ott az útfélen.

Még ő ráismert e vonásokra, ilyen kéken kristályzott ragyogvány alatt is. Talán ilyennek is képzelte örült fejében a túlvilágról hazajövőket; kék mennyországból, kék orcával, kristályzúsmarával bajuszán, üstökén.

– Ez az én galambom. Az én galambom nem lett porrá!

Nem akartak hinni az örültnek, hanem ő benyúlt a múmia mellényzsebébe s megtalálta benne a ládakuлcsot. Most már rézkulcs volt az; egészen átváltozott más érczé. Hanem a láda zárába most is tökéletesen beillett, s felnyitotta azt.

A ládában most is ott volt a tarka keszkenő, piros papucs és a négy tallér.

Az a kristályos hulla csakugyan az örült leány vőlegénye volt. Jól monda, hogy nem vált porrá.

A vetélytárs, aki számot adhatott volna erről, ő maga rég megadta magát a sírok férgeinek, vált igazán porrá, s ki kérne számot a portól?

A másikat is eltemették, hogy végezze vele munkáját a természet.

Az örült leány azóta nem szól semmi szót mást, csak ezt az egyet:

– Az én galambom nem vált porrá.

SZILVESZTER ÉJSZAKÁK

Különös tréfás öregúr ez a Szilveszter... egyik kezével sírt ás, a másikkal bölcsőt ringat; odaül a határdombra, mely a jövőt és a múltat elválasztja, ott hízelkedik a közeledőnek s gorombáskodik a továbbmenővel – a ma születőnek beszél vidám farsangról, virágos tavaszról, gazdag aratásról; a haldoklónak szemére hányja hosszú böjtjét, száraz nyarát, hiú reményeit.

Még alakját is annyit változtatja: majd mint tisztos öregember kocogtat be hozzánk, fehér, zúzmarás szakállal, nagy szemöldökei csillognak a dértől; fázó gyermekek csak úgy bújnak előle édesanyjuk ölébe; majd meg könnyű tavaszruhát vesz magára, nekivetkőzik nyalkára; zöld levelet, másod-ibolyát tűz gomblyukába s pirosítja magát tavaszfelhőkárminnal, mint valami kacér vén gavallér; másszor megint, mint valami szeles vad legény, nyakába keríti a böjti szelek köpönyegét, úgy nyargal éjszaka az utcákon; mikor minden tisztességes ember alszik, bedörömböl ajtón és ablakon, leénekel a kéményen s cserepekkel hajigálózik a házfedelekről; ha pedig olykor eszébe jut a múltak bánata, rákezd a sírást, ontja a záport reggeltől késő estig; hiába kérlelik, hiába vigasztalják: ne sírjon, elég már! – néha megszállja a jótékony szellem; szereti ha áldják, ha jól emlékeznek felőle; beteríti hópaplannal álmos leánykait, a mezők füveit; aludjál zöld vetés, álmodjál arany kalászról, kék búzavirágról; itt van az öreg Szilveszter apó, betakargat lágy pehellyel, meleg dunnával; majd meg világgyűlölő kedvében csonttá foglalja a földet; csikorog a lég is; nem hallgat sem mező füvére, sem ég madarára; beszélhetnek néki! kegyetlen, mint egy uzsorás, egy árva hópelyhet le nem ejtene az égből senki kérelmére, s ha unja látni a nyomorúságot, beburkolja magát ködbundájába orra hegyéig, hogy ne is lehessen vele beszélni.

Ilyen szeszélyes agglegény az öreg Szilveszter.

...1822-ben különös jó kedvében lehetett az öregúr; meghozta minden ház számára az újesztendei ajándékot; az ablakokra a jégvirágot, a

mezőkre a havat, az eresz alját szépen fölcifrázta fényes jégcsapokkal, s a fáknak új lombot adott szép fehér zúzmarából. Az emberek azt mondták, hogy áldott esztendő lesz: „jó tél, jó nyár”.

Kiskőrös város utcáján tizenegyet kiáltott már az éji őr; innen-onnan a faluból lámpással mentek haza az emberek, kiket imitt-amott mulatságos háznál szinte ott talált az éjfél; olyan kedves dolog ilyenkor hazafelé menni: a friss tiszta lég jólesik a bortól ködös főnek; elmondott adomák, víg beszédek még most is zúgnak az emlékezetben, a gyöngye hó ropog a láb alatt; szép dolog meleg bundában dicsérni a telet, nem árthat az nekünk, legföljebb az arcot csípi mosolygó pirosra.

A csillagos ég is sokkal szebb ilyenkor: mindenik csillagnak több kedve van ragyogni; tündér hullócsillagok szállnak nyugatról keletre, arany utat festve maguknak az égen.

Oh be együgyű ember lehetett, aki azt legelőször kitalálta, hogy valahányszor egy csillag aláfut, annyiszor meghal egy ember. Mintha megfordítva nem sokkal szebb volna; valahányszor hullócsillag esik: egy ember születik; az a hulló tűz az égből szálló lélek; égből esett csillag minden ember lelke. – Némelyik még aztán vissza is megy az égbe.

Elcsöndesültek már lassankint az utcák, járókelők lépései nem hagynak többé nyomot a hóban, minden ablak elsötétült egyenkint a sorban; csak egy háznál volt még gyertyavilág: ottan nem nyughattak.

A város székháza az a kis ház, a másfél ajtó, a pirossal festett ökörfej és tagló tanúskodik róla.

Itten lakozik a „jó öreg korcsmáros”, még akkor fiatal, jókedvű férfi, ifjú feleségével.

Benn a kis szobában nagy jövés-menés van, valakire várnak: más világról jövő új vendégre; olyan örömmel várják, pedig még azt sem tudják: úrfi lesz-e, vagy kisasszony? pedig még azt sem tudják: örömet hoz-e vagy bút magával?

A falióra odabenn nagy nyöszörgéssel hozzáfog az ütéshez, elveri nagy gondolkodva végig a tizenkettőt, mintha minden ütésnél számlálná magában: nem tévesztette-e el? Szilveszter nagyapónak letelt a napja, az 1822 lefeküdt a sírba.

Odafenn az égen nagy robogva száll keresztül a pislogó csillagocskák szemei előtt egy roppant meteor, változó színével fényt vetve a földre; szikrázó sörényét csóválva maga után hosszan. Fele útján szét-pattant, elveszett.

Idelenn a kis hajlék meleg szobájában fiúcska született, ki fölött örömkönnyekeket sír a jó öreg korcsmáros s az anyák legjobbika.

A csillagocskák odafenn integettek egymásnak, suttogva sugárbeszéddel: „ma született új csillaga a földnek, aki ragyogni fog egykor, hogy egész nemzete melegszik sugarainál, s még a távol népek is meglátják és magasztalni fogják tündöklését...”

Ez volt Szilveszter újévi ajándéka.

Milyen jó kedélyes öregúr kegyelmed Szilveszter nagyapó!...

*

...1841-ben esztendő utolsó napján nappal napot, éjjel csillagot nem látott senki az égen; omlott a zápor pihenés nélkül, s ez az ostoba föld a sok mosdástól egyre piszkosabb lett.

Az alföldi rónán semmi zöld sincsen már; madár sem járja most; vadlúd elköltözött, betyár pihen otthon szeretője keblén, nem vágyik senki a szabadba a moslék időben.

Mehet nagy egyedül végig a pusztaságon az a magányos utazó, kit az ég haragja vándorolni küldött; senki sem szólítja meg, senki sem mondja neki: térj be, ne menj odább.

Csak gyalog utazik, csak a sár marasztalja; rossz kurta köpönyeg a vállán, gyöngé mentség napos zápor ellen; görcsös bot kezében, olyan jól beillenék vele koldusnak.

Pedig ő volt a költők fejedelme.

Senki sem tudta még azt. Titok volt. De ő érzé szívében az égi lángot, és fölötte érzé magát a földnek. Majd megtudják azt mások is nemsokára.

Viszik őt szárnyakká lett vágyak, még maga sem tudja hová? annyi bizonyos, hogy nem boldog tűzhely mellé.

Eső vágja, szél küzd vele, iszap útját állja: nem törődik velük a trónkövetelő.

Amint menne nagy sietve, egyszer csak nagy tó állja útját; máskor kicsiny patak szokott az lenni, most tengerré nőtt meg.

„Oh kis patak, kiről annyit énekeltem, te is ellenségem lettél.”

Vissza kell fordulni! oda is, vissza is üldözi a zápor. Vén Szilveszter sírhatnék ma nagyon; jó anyja kebléről elbujdosott szívtől szakadt fia; hogy elmenjen koldusok vezérének, költők fejedelmének, vándorkomédiásnak, papiroskirálynak: azt siratja olyan nagyon a napok sereghajtója, az érzékeny szívű Szilveszter.

Oh be unalmas vénember kegyelmed Szilveszter nagyapó!...

*

...1844-ben úgy tett az öreg Szilveszter, mint aki egyszerre nagy úrrá lett, s aztán nem ismer rá többet a szegény atyafira.

Azt sem kérdezte merre van, hová lett az a csillagszülötte ifjú, akinek ő szokta elhozni születése napját? Most nem volt számára sem újévi, sem születésnap ajándéka. Szilveszter fösvény, zsugori keresztapa. Mintha ő volna a leggonoszabb bankdirektor, aki zár alatt tartja az arany napsugár melegét. Dölyfös kegyetlenségében tizenhat fokra emelte fel a hideget, azon alól nem diszkontózik.

Pedig tudhatná, hogy a költő szobájában hideg van, ha szíve nem melegítené, talán meg is fagyna benne. Az emberek szívességétől ugyan megfagyhatna.

Három lépés hossza, három lépés széle a költő szobájának; hanem hiszen övé az egész világ, előtte fekszenek tűzérlelő költeményei; azok biztosítják számára a halhatatlanságot; hanem a falat kenyér, mely a mai napot biztosítaná számára, az nincsen mellette. Utolsó a ház a sorban; a város legvégső kalyibája, ablakából a nagy hideg puszt látszik, közel hozzá egy kerek domb, kerek dombon az akasztófa; mégis szép lakás volna ez neki, csak mindennap ne kérdenék tőle, hogy mikor fizeti meg a házbért ?

Hideg szilveszter éjszakán boldogtalan életéről rímeket soroz a költő – önként jön minden gondolat, nem kell nehezen keresni; sötét van, mécsre nem telik, a szomorú sorokat odaírogatja a falra, hideg ágya fölé, majd ha virrad reggel, megtalálja ottan, leírhatja róla rongyos szalmaszék asztalán; hogy fognak rajta mulatni, akik elolvassák.

Oh be hideg, embertelen uzsorás kend Szilveszter gazda!...

*

...1846-ban tízen ültek egy asztalnál Szilveszter úr neve napján.

Tíz víg fiú; mind fiatal; mind poéta...

Tudták, hogy ő az első mindnyájuk közt – és nem haragudtak rá érte.

Víg poharazás közt telt az est; én is ott voltam közöttük – hát hiszen nekünk is szabad volt egyszer jó kedvünknek lenni.

Valami bohó jókedvében azt a kérdést tette; vajon mit gondolunk sorban, ki milyen halállal fog meghalni?

Jó kedvünk volt, ifjak voltunk, kinek ne tetszett volna ez a kérdés?

Az első jókedvű, tiszta, őszinte lelkű fiú ezt felelte: „én pap vagyok, belőlem prédikációs halott lesz, kántussal temetnek el, amint illik”.

A második délceg, szenvedélyes, heveskedő ifjú azt mondá: „nekem olcsó az életem, drága a becsületem: meglátjátok, párbajban ölnek meg”.

Harmadik szelíd, hallgatag társ felelt: „sejtelmem azt súgja, hogy mikor egyszerre jó dolgom kezd lenni, akkor kell hirtelen meghalnom”.

Negyedik, a könnyelmű, viharos dalnok, fellobbanva mondá: „engem a bor szelleme öljön meg, a pohár legyen katakombám s borköböl legyen sírom Memnon szobra.”

Ötödik, hidegvérű, szenvedélytelen arc, kitől nem várt senki ilyen választ; azt mondá: „kacagjatok rajtam; de én jól tudom, hogy engem a lelkem öl meg; egyszer megőrülök s abba halok bele”.

Hatodik, az attikus humor és szarkazmusok nagy mestere tréfás gúnnal mondá: „velem nagy dolga lesz a halálnak, mert én megküzdök vele s elkergetem; s nem adom meg neki magamat; akármilyen szép dolgokat ígérjen is a másvilágon, míg nekem nem tetszik”.

Hetedik közülünk hivatalnok volt akkor, s nagy megnyugvással felelt, hogy neki mint ilyennek, kiváltságos igényei vannak a haemorrhoidákhoz. Ez a végünk vagy elébb, vagy utóbb.

A nyolcadik, a kedélyes regények írója azt felelte, hogy kisebb gondja is nagyobb annál, s leszidott bennünket azért a hiúságért, hogy nem szégyenlünk magunkról értekezni, mint valami kurta tudósok.

Kilencedik voltam én, azt találtam mondani, hogy akkor halok meg, mikor képtelen vagyok tovább dolgozni. (Kisül hát, hogy féltemben írok annyit nyakra-főre.)

Tizedik volt ő.

Most is látom azt a komoly arcot előttem, amivel azt mondta:

„Én nem halok meg gyáván, csöndesen; csatatér lesz a halálos ágyam, ott taposnak össze, ottan temetnek el, soha rám sem talál senki.”

Egy pillanatig elnémult mindenki, a másik pillanatban összeördültek a poharak: „no hát addig éljünk, amíg meg nem halunk”.

Éjfél vetett haza, még akkor is sokáig barangoltunk az utcákon, olyan lanyha volt a lég, mint tavaszkor, báránfelhők terjengtek az

égen, a kertekben sárga virág nyílt, minden oly derült volt Szilveszter estéjén.

Oh be jókedvű cimbora lett belőled jó Szilveszter pajtás!...

*

...1857...

Alacsony domb a hegy alatt. Százan is fekszenek tán abban?!

Nincsen emlék, nincs ültetett virág rajta, távol esik minden úttól; ember nem botlik bele.

Zajos szilveszter éjszakán bömböl a szél két hegy között, ha megkap egy rongyos felhőt, elkergeti egyik ég sarkától a másikig.

Lenn a nehéz domb alatt, a fű gyökerén is alul, ott veri a költő kobzát, arany lantját, ezüst húrral, olyan bűbájos dalokat zeng; társai, a többi holtak, körülülük, úgy hallgatják.

Zeng nekik dicső napokról, szerelemről a föld alatt, álmúzó mély bánatról, mely a sír mélyén sem szunnyad. Úgy hallgatják, úgy figyelnek.

Fenn a földön üvölt a vész; erdő zúdul, tört fa reccsen, nyugtalan utcákon végigzörög ajtó, ablak; kandallókban úgy sír a tűz, ember szíve oly kedvetlen.

Oh mi háborult szellem vagy Szilveszter!...

HÁROM A TÁNC

Bécsben, ezelőtt néhány évvel, a farsang alatt történt ez a furcsa eset. Valóban furcsának kell neveznem, ez az illő mellékneve, mert egyrészt nagyon tréfás, másrészt meg nagyon különös.

Előkelő urak bált adtak és táncoltak. Ebben még semmi rendkívüli sincsen. A táncolók között volt egy szép halvány baronesse, fiatal tizenhat esztendőös leányka. Hogy honnan tudom ilyen bizonyosan hány esztendőös, azt majd néhány sorral alább megmondom. Oh én-nekem igen hiteles bizonyítványom van erre. „Schwarz auf Weisz”, ahogy Bécsben mondják. Ebben az esetben „Weisz auf Schwarz”.

A baronesse neve nem tartozik a dologra, valamint a többi szereplőké sem. Elég azt tudni, hogy mi történt.

Az egész finom világ azt tartotta, hogy a baronesse igen szépen táncol. Nagy bájjal a franciát, nagy hévvel a lengyelt, tündéri könnyűséggel a valcert.

Azután azt is beszéltek, hogy olyan karcsú termete nincs senkinek, mint neki, arasszal át lehet érne a derekát. Mindez nem titok, szabad volt tudni akárkinek.

Egyebekre nézve pedig a baronesse igen szép és szeretetre méltó volt, s minthogy méltó volt rá, szerették is, és éppen jegyben járt egy derék, fiatal huszárkapitánnyal, aki nem volt ugyan magas származású és amellettszegény legény volt is, de azért, mint nemes szívű derék ember, megnyerte szívét a fiatal gazdag hölgynek, kinek nem élt sem atyja, sem anyja, s kezével szabadon rendelkezett; aztán a baronesse elég gazdag is volt. Akárkire nézve jó parti; a kis huszártól elegenden is irigyelték.

Abban az említett bálban rózsaszín öltönye volt a baronesse-nek, fehér gyöngyvirág díszítménnyel, hajában piros rózsák voltak, mellcsatja egy rubinokból alkotott virág. Azért írom le olyan körülményesen egész öltözetét, mert arca is olyan szép piros volt, s aztán lesz még arról valami kérdés.

Az első valcernél egy fiatal dandy felkérte őt egy táncra. Kitűnő ifjú volt a társaságban; ő volt az Adonisz, a bálkirály; szebb barkót képzelni sem lehet, mint az övé.

A baronesse elindult vele; csak úgy repültek, mint két tündér, kiket Strauss hegedűje megbűvölt.

A táncterem jó hosszú; azt szép munka egyszer körül táncolni. Az Adonisz és táncosnéja kétszer megtették ezt a körutat pihenés nélkül. Ez már bravúr: ez hősi tett és valóban bámulatra méltó. Mikor másodszor visszatértek a baldachinhoz, honnan a baronesse elindult, ő meg akarta köszönni táncosának a fáradságot, de az nem bocsátá.

– Oh nem, baronesse – súgá neki –, három a tánc.

S azzal továbbrohant a tündérkaréj, egyik keringő pár a másikat üldözve, lihegő kebellet, izzadt homlokkal, káprázó szemekkel; az Adonisz és a baronesse repültek a viharhajtott sorban.

Mikor aztán harmadszor is visszatértek a baldachinhoz, a baronesse csak összerogyott, és aztán nem is kelt fel többet. Meg volt halva; de olyan szépen meg volt halva, mintha egy esztendeig készült volna hozzá.

Rózsaszínű táncruhában, piros rózsákkal a fejében, a legszebb viaszsárga halott, amilyent csak valaha egy táncteremben láttak.

Persze hogy azért nem lett vége a bálnak. Harmadnap a baronesse-t eltemették; a koporsó a bizonyságom, hogy tizenhat éves volt; fekete bársonyra ezüst szegekkel úgy volt az kiverve.

Az Adoniszt ez az eset arra a farsangra minden versenytársa fölé emelte; ő lett a lyon-királya a jó társaságoknak; mindenki iparkodott ismeretsége után, a delnők törték magukat érte, hogy vele táncolhassanak, szalonjaikba megnyerhessék – liaisonokat kezdhessenek vele stb.

Hogy is ne! Egy férfi, aki egy delnőt halottá táncol! Lehet ennél érdekesebbet képzelni? Meglehet, hogy a legutolsó fordulókat már egy holt nővel táncolta. És valóban ő maga is dicsekedett vele, hogy egyszer csak kezdte észrevenni, hogy táncosnéja egészen a karjára nehezül, hogy fejét nagyon hátrahajtja, hogy szemei elvesztik fényüket és ajkai mereven szétnyílnak. Láta, mikor meghalt és mégsem jött zavarba, elvégezte vele a tourt és visszavitte a helyére. – Lehet ennél nagyobb lélekjelenlétet képzelni? Ez sokáig közbeszéd és általános bámulat tárgya maradt.

Hát még az a jó élce hozzá, hogy ezáltal a kis huszárcapitány egyszerre özvegyen maradt. A menyasszonyát, úgyszólván a szeme láttára ragadták el az orra elől. Ez igazán különös tréfa. Szegény fiú!

Azt mondják, hogy szerette; no annál nagyobb baj neki, hogy meghalt. Ki tehet róla? Pedig éppen kvietált is, mert menyasszonya úgy kívánta. Némely embernek különös fátumai vannak.

Úgy hiszem, hogy amennyien bámulták a divatlyont, éppen annyian nevettek a szegény pórul járt vőlegény fölött, s legegészebb is az ő baját felejtették el. Nem is sokat kérdezősködtek felőle többet, eltűnhetett, amerre neki tetszett, nem tartozott a társasághoz. Most az egyszer lett volna alkalma bejuthatni a parfümös régiókba, s most is elvalcereztek a szerencséjét.

Az Adonisz egy egész esztendeig divatkirály maradt még; akkor leszorította a dicsőségből valami muszka herceg. A divatvilágban nincsenek nemzetiségek, ott kozmopoliták vagyunk.

Adonisunk vigasztalta magát a zöld asztalnál – nem a szónoklatok asztalánál, hanem ahol a finom emberek elnyerik egymásnak a faluit, birkáit és jövődöbéli árendáit.

Ott ő elkezdett különös kegyence lenni a szerencsének. Amilyen félelmes vetélytárs volt eddig a szalonokban a férfiakra nézve, éppen olyan félelmes játszótárs kezdett lenni ama csendesebb szobákban, ahol nem beszélnek szerelemről.

Igen szépen nyert és volt esze; nem pazarolta el a pénzét, hanem vett rajta egy csinos domíniumot valahol Morvaországban.

A finom körökben erre egy ügyes élce kezdett el körutat tenni:

– Tudjátok, Asztolf barátunk hol vett magának jószágot?

– Hol?

– Makaóban...

Ez az élce elég jól elterjedt az ismerős körökben, kaszinókban, a sportemberek gyűlhelyein: hallhatta, aki beavatott volt, hanem azért profánabb körökbe nem szivároghatott az le, mert hiszen ki érintkeznék azokkal?

Maga Asztolf is jól ismerte ezt a calembourght, s ha úgy jókedvében mondták neki, nem is haragudott érte. Jó barátoktól sokat fölvesz az ember.

Hát egyszer egy bécsi újság hírtárcájában szóról szóra nyomtatva lehete olvasni ezt a tréfát: „derék sportmaneink egyike, ** Asztolf, egy on dit szerint igen szép jószágot vásárolt magának – Makaó félszigetén; úgy beszélnek, hogy ott szándékozik letelepedni”.

Ah, ez csúnya affront! Hol van az a szerkesztő? Adja elő, ki írta azt az újdonságot? A canaille! Hogy mer ő arra a vakmerőségre vetemedni,

hogy amit a különb emberek egymással tréfálnak, odább adja! Fricskát a nyomorultnak!

A dandy rögtön sietett a szerkesztő irodájába, s igen röviden, szárazon elmondá neki, hogy miután őt így inzultálni merete, válasszon a kettő közül: vagy nevezze meg azon cikk íróját, vagy menjen verekedni maga. A harmadik in petto marad: ha nem teszi, fricskát kap a semmirekellő.

A szerkesztő öreg ember volt és rövidlátó, azt mondta, hogy ő bizony verekedni csak tollal szeret; nem is tanult más fegyverrel vívni, mint késsel és villával; hanem azt megteheti, hogy a kérdéses cikk íróját előadja, az egy igen derék alapos készültségű ifjú, ki nemrég jött a laphoz; itt dolgozik a mellékszobában, majd mindjárt ki fogja hívni.

– No, hát csak ide azzal a tudós ifjúval! – monda Asztolf, s szembeállt az ajtóval, melyen annak ki kelle jönni: hogy fog az majd megrettenni tőle!

De hogy megrettent ő attól, midőn az kilépett. A pórul járt vőlegény volt az.

– Én írtam a cikket, uram, ahol és amikor önnek tetszik, felelek érte, hogy miért tettem.

Ez átkozottul jól volt játszva. Rég kereste ő az alkalmat, hogy Asztolfba valahogy beleköthessen; de az is vigyázott magára.

Annyi belátása volt, hogy ez az ember őt halálosan gyűlöli, hanem hiszen könnyű volt minden találkozást kikerülni, csak nem kellett saját rangkörét elhagynia, akkor két egészen különvált világban éltek.

És íme, a kelepce olyan jól volt ásva, hogy ő saját maga jön fölkeresni azt, akivel találkozni nem akar, ő maga hívja azt ki fegyveres elégtételre, akinek nem akart megragadható ürügyet adni arra, hogy az kihívhassa őt.

Minden visszalépés még gondolatban is képtelenség volt.

Azt mindenki tudta jól, hogy a volt huszár remekül tud vágni és löni. Kardra bocsátani őket, annyi volna, mint ellenfelét mészárszékre vinni. A segédek pisztolyt választottak.

Mindent elkövettek, hogy a párbaj kimenetelét sikertelenné tegyék, amit csak a szabályok és a lovagi becsület megengednek.

Harminc lépésre szabták a barrierèt; két nagy közönséges új pisztolyt vettek elő, amikből még senki sem lőtt; azokba félakkora golyókat tettek, mint amekkora volt a cső kalibere, s hozzá igen erősen leverték a golyóra a fojtást; azután hideg januári reggelen ingre vetköztették le

mind a két vívót, hogy karjaik annál jobban reszkessenek, így azután alig valószínű, hogy valamelyik közülük egy emberalaknyi nagyságú célba beletaláljon.

Mikor pisztolyaikat választani összejöttek, az özvegy vőlegény azt mondá halkán a dandynek:

– Nem találja ön különösnek, hogy éppen ma egy esztendeje annak, hogy menyasszonyom meghalt?

A dandy még sápadtabb lett, mint eddig volt. Azzal csendesen helyeikre léptettek.

A lyon sokáig célozgatva lőtt, a vőlegény hirtelen felé tartva. Egyik sem talált. A pisztolyok félreküldték a golyókat, azt sem tudni, hová. Gonoszul rúgott mind a kettő.

Másodszor is megtöltötték azokat, s ismét kezeikbe adták. Azok a golyók is a levegőbe mentek, kikerülték az embert.

Most már a segédek közbevetették magukat. Elég van téve a lovagi becsületnek, kétszer lőttek, bebizonyíták bátorságukat, többre nincs szükség, a vívók lemondhatnak a harmadik lövés jogáról. – De az özvegy vőlegény nem mozdult helyéről, a fegyvert követelte.

– Uraim! Három a tánc!

S a harmadikra úgy lőtte főbe azzal a rossz pisztollyal a gavallért, hogy a leggyönyörűbb minié-csöből sem lehetett volna szebben.

A KURUCVILÁG UTÁN

Huszonhat éve múlt már, hogy II. Rákóczi Ferenc tárogatói utolsót harsogtak a Tisza partjain.

A kuruc név nem jelentett már semmi nagyot, legfeljebb még holmi torzonborz, elhanyagolt külsejű alakok kigúnyolására használták azt. A nemes urak iparkodtak a szatmári béke óta a fényes hivatalokban megerősödni, s a rodostói sírnak egyedüli látogatója volt a pontuszi árapály zúgása; a hazafiak emlegetése felől bizton alhatott abban a száműzött fejedelem.

A „libertás” nem járt a közforgalomban többé; mint rézpénz is elértéktelenült már, hát még mint eszme?

A neoakviztika kisimítá szépen a birtokviszonyokat, ki-ki elhelyezé magát a számára jutottban, s ha akadt még egy-egy zúgolódó itt-amott az országban, ki rongyos tarisznyával, megfakult okiratokkal rendre járta a dikasztériumokat, negyedszázadokra nyúlt pör lidércfarkát üldözve, az ugyancsak sok nevetségnek tette ki magát.

Az öreg és ifjú gavallér hátra simítá a dacos üstököt s varkocsba csavarva haját, port hintett a fejére, világ divatja szerint.

A fejedelem emlékpénzeit, miken egy katolikus, egy protestáns és egy óhitű alakja volt látható, kik egy közös oltáron élesztik a tüzet, mutogatták még mint kuriózumokat, de már azoknak értelmét senki sem fogta föl; a magyar ember megnyugodott abban, hogy hiszen vannak függő pecsétes törvényei, ...amiket senki sem tart meg.

Utoljára még magát a jámbor tárogatót is összetörték, pedig hiszen úgysem fújta volna már azt senki, mert nem kellemetes annak a hangja.

Ez időben élt Nógrádon egy kitűnő férfia a magyar protestáns ellenzéknek, Csornai. Mint fiatal ember az utolsó reménységig megmaradt a szabadság ügye mellett, kísérte a fejedelmet lengyelországi bujdosásaiban, hallotta külön-külön három császár ajkairól hangzani a magasztos biztatást, hogy a magyar nemzetnek még nagygyá kell

lenni; egy pár évig ábrándozott efölött, azután hazajött megmaradt jószágaira, és föltette magában, hogy ember fog lenni.

Hivatalt ugyan nem vállalt, de követté választatván, fölment a pozsonyi országgyűlésre azon erős szándékkal, hogy ha karddal nem használhat többé nemzete ügyének, legalább bölcs, higgadt szóval fog segélyére lenni.

Ott olyan jól viselte magát, hogy mindjárt a gyűlések elején kivetették néhány társával együtt a gyűlésteremből. Mint nyakas kálvinisták nem akartak bizonyos szavakat az esketési formulárében utánmondani, s azért hazaküldték őket szépen.

Otthon addig zakatolt, míg a megyéje újra visszaküldte követnek, s az ország rendei beleegyeztek, hogy úgy tegye hát le az esküt, ahogy lelki meggyőződésével összefér.

Ott azután közel egy évig segített a tüzet a miniszterek alá rakni, de amitől azok, mint a bibliai három zsidó ifjú, meg nem égtek; szaporította a gravameneket, pattogott a jezsuiták ellen, küzdött a nemesi előjogok sérthetetlenségéért, követelte vissza a temesi bánságot, közel volt egy pár szóbeli crimen læsæ elkövetéséhez és megmutatta, hogy sem a nádortól, sem a homo regiustól meg nem ijed.

Amíg ezt megmutatta, azalatt elszerette az egyetlen leányát valami indigenált karantáni báró.

Báró Zelcz Vilmos szegény legény volt, de csinos férfi. Mint magyar indigena a testőrseregnél szolgált, s az udvar által gyakorta küldöztetett Pozsonyba.

A kurucvilágnak régen híre-hamva múlt már, a Krajn és Karantán bárói családból eredt másodszülötteknek nem volt többé az a föladatuk, hogy vitéz dragonyosaik élén a durcás magyar városokból átemeljék a harácsot: sokkal kellemesb hadjáratra voltak ezúttal kiküldve.

Eredjetez gyermekeim, ne legyetek útjukban bátyáitoknak; ügyes, tetszetős fiúk vagytok, foglaljatok magatoknak birtokot, uradalmakat. Itt van a sok címre vágyó magyar úr. Örül mindegyik, ha leányai keze által az udvar légkörébe juthat; menjetek házasodni Magyarországra.

Sok atyafiság köttetett ez idő óta a két szomszéd nép között, s miután a bécsi udvar adta Magyarországnak a divatot, nem csoda, ha a divatnak az is meghódolt, aki a kardnak nem.

Az ifjú testőr és Csornai Katinka közti ismeretségből azonban ezúttal nem lett házasság, mert hirtelen dögmirigy ütött ki az országban, a

rendek hazasiettek, a nagy sürgésben alig maradt a szeretőknak annyi alkalmuk, hogy egymásnak örök hűséget esküdve, búcsút vehessenek.

Egyébiránt elég idejük volt még: Katinka nem volt több tizenhat évesnél, Zelcz báró pedig semmi egyéb, mint egy szál gárdista, kilátással egy szerény másodhadnagyi állomásra. Még mind a két gyermeknek nőni kellett, hogy azzal a vakmerő eszmével megjelenhessenek Csornai Gábor előtt, hogy ők egymást szeretni bátorkodnak.

Azután pedig nagyon sokáig nem nyílt alkalom összejöhetniük.

Katinka anyja be volt avatva leánya szívviszonyába, az egész szerelmi cselszövény az ő gondos felügyelete alatt kötött. A nőben volt egy kis hiúság.

Csornai sohasem engedte magát rábíratni, hogy az udvarhoz fölmenjen. Csalogatták kitüntetésekkel, hivatalokkal, semmi sem ragadt meg nála; azt felelte, hogy vén már ő új szokásokat kezdeni.

Eközben egyik év a másik után haladt, Katinka egyik kérőjének a másik után kosarat adott, már hét év múlt el a pozsonyi országgyűlés óta, s Katinka még mindig hajadon volt.

Gábor úr nem aggódott emiatt. Az ő idejében sem mentek a leányok huszonnégy éves koruk előtt férjhez, azt tartá: aki korán megy férjhez, nem lehet jó gazdasszony.

Azt ő nem is sejté, hogy leánya kire vár.

Látta ugyan, hogy valami hadnagyocska majd itt, majd amott megfordul családjánál, hol otthon, hol a megyei székvároson; hallotta is, hogy azt mint Zelcz bárót mutatják be neki, hanem már az a fátuma volt a morva és karantáni nevekkal, hogy azokat rögtön elfelejtette, s egyik látástól a másikig az illetőnek az ábrázatja is annyira kiment emlékéből, hogy mindannyiszor teljesen idegen látogatóul fogadta el s bámult, ha mondták, hogy itt, meg ott beszélt már vele.

Két esztendő kellett az öreg kurucnál arra, hogy Zelcz bárót annyira észrevegye, amennyi kell valakinek gyanússá tételére. Egy párszor úgy kérdezte magában, hogy vajon mit támad föl annyiszor ez az ember, aki őrá nézve a legtökéletesebben meg van halva, mint akkor, amidőn nincs szemei előtt.

Az 1737-ben kiütött török háború több alkalmat adott Zelcznek Csornai házánál megjelenhetni: majd futárnak volt küldve a főhadi tanácshoz, majd újoncozással, majd élelmezéssel, pótlovazással volt megbízatva. Pártfogások útján kieszközlé, hogy Nógrádban mulathasson, s ilyenkor aztán több napot tölthetett Csornai lakában.

Az öreg kurucot nem érdekelte semmit az egész török háború.

Eleinte lelkenedezve hallgatta a csatateréről jövő híreket, nagy elégtételt talált benne, hogy a vitéz Pálffy János mellőztével, gróf Seckendorf neveztetett ki fővezérré, s azt a törökök siralmasan megpaskolták; nagyon sokat forgolódott álmatlan fekhelyén, mikor meghallotta, hogy a szultán Rákóczi Ferenc fiát, Józsefet erdélyi fejedelemmé nevezte ki, s a Dunához küldte; hanem azután nem sokára jött a hír, hogy az utolsó Rákóczi megtért az ő őseihez, de nem ősei földjén, s el is temették valahol; azontúl aztán nagyon csendesén tudott aludni Csornai a csatateréről szárnyaló szellők miatt, akármi hírt hoztak is azok.

Legföljebb azt a mulatságot szerezte magának, hogy az egymás után sűrűn következő császári vezérek hogyléte felől kérdezősködött a jól értesült toborzóbiztosnál, mikor az egy pohár borra összeült vele délutánonkint.

– Hát kedves báró Zelcz úr, mit csinál a halhatatlan Seckendorf?
– Mennyire haladt már a vitéz Königseck?
– Elfogta-e a szultánt a vakmerő Wallis Olivér?
– Hagyott-e még törököt írmagul a derék Schmettau?
– Igaz-e, hogy a hős Suckov levegőbe röpíté magát Nándorfehérvárral együtt?

– Hát a bölcs Neiperg, hogy szedte rá a török vezéreket?

Csornai nagyon jól tudta, hogy Zelcz ezekre a kérdésekre azt lesz kénytelen felelni,... hogy a halhatatlan Seckendorf azt a nemigen hizelgő mondatot hallá a császártól: „Nincs igaz hadvezérem többé; Eugennel eltűnt a szerencse sasaimtól.”

Hogy a vitéz Königseck nagyon sokat haladt, de a lova fejével éppen ellenkező irányban,

hogy a vakmerő Wallis Olivér Krockánál serege felét a csataterén hagyta,

hogy a hős Suckov Nándorfehérvárat tizenötezer vitézzel együtt kardcsapás nélkül föladá,

hogy a derék Schmettau nem jutott odáig, hogy törököt lásson,
s hogy a bölcs Neiperg úgy összeveszett a többi generálisokkal, hogy majd egymást ették meg, s a multság vége az lett, hogy az orosz kedvéért kezdett török háborúban elvesztettük Szerbiát, Boszniát, Havasalföldet, az annyiszor dicsőséges Nándorfehérvárral együtt:

de hogy mindez strategice és diplomatrice azért igen helyesen történt, s ha valami hiba esett, az majd kiderül a hadi törvényszék előtt,

s ha valamelyik tábornok vétett a r glement ellen, az bizonyosan elveszti rendjeleit és  s ncfogs got kap, ami aztán elég szép kárpótlás az országra nézve, három elvesztett tartom ny rt.

– No de csakhogy h t a béke megköttetett, ennek ugyan örülünk mind a ketten.

– Ugyan miért mind a ketten?

– H t  joncozni nem kell többé; a b r   r  r l annak, hogy visszamehet Bécsbe,... aztán...  n is annak  r l k.

– De akkor remélem, hogy  n is el fog Bécsbe jönni?

– Hacsak talán vason!

– Oh sokkal gyöngédebb láncokon.

– Nem gondolnám. Nekem senkim sincs, akit ott keressek.

– De majd lesz.

E jóslatos szóval fölkerekedett a b r , s magára hagyta Csornait, aki ettől az órától fogva kezdte világosan sejteni, hogy Zelcz Vilmos  rnak valami más oka is van m g az   házát sz llom s nak (Absteigquartier) nézni, mint jó szerednyeie bora.

De'  z abból ugyan semmi sem lesz!

Hja bizony pedig, édes kuruc m, azon időben jobban értettek a civilizáció terjesztéséhez, mint a közelmúlt emberei. Nem k ldt k lineával a hóna alatt az új telepítőt az országba, hanem fényes kardos lovag alakjában; s ha voltak itt-amott a barbár őskornak szilajabb lakói, kiket cím, hivatal, udvari fény t rbe nem csalt, kiket rendszerlaggal nem lehetett elfogni: azokat gyöngébb oldalukról ker lt k meg; azokkal s gors got kötöttek.

A királyi trónörökös maga is nő volt; nagyon jól ismerte a nőket.

B r  Zelcz b cs v tele Csornai k házától egyúttal ünnepélyes le nyk r ssel is volt összekötve.

A lovag szélesen előterjesztő, micsoda nagy családokkal van  sszek t tet sben, birtokai hol feküdtek valaha, ősei milyen derék emberek voltak. Mennyire kegyében áll   a császárnak, milyen magas kilátásai vannak. Mennyire szereti a magyarokat, milyen erős óhajtása e derék, nagylelkű nemzettel rokoni  sszek t tet sbe j ni. S hogy egy igen nagyot is mondjon, m g azt is megígéré a vén kurucnak, hogy kieszközli a császárnál azt a kegyet számára, miszerint a házasságból eredendő fi gyermek  az apjuk neve mellett az anyjuk t is viselj k; milyen szépen fog ez hangzani: Zelcz Csornai Hugó Árpád.

Csornai Gábor igen kereken válaszolt a kérdésre.

– Édes úr, az ajánlott megtiszteltetést köszönöm, de leányomat nem adom az úrhoz. Egyért azért, mert nem szeretném, ha olyan helyre vinnék férjhez, ahol én soha meg nem látogathatnám; másért pedig, mert... mert nekem az úr nem tetszik. Nem lehet ezt magyarázgatni; így van, és így marad; nem tehetek róla. Más a szívünk, más a lelkünk, nem beszélünk egymás nyelvén, nem gondolkozunk egyformán, egyikünknek megárt, amitől a másik megél: tűz és jég a mi nevünk egymás mellett, nem lehet azt összekötni. Miattam lehet az úr igen nagy emberré, akár generálisig viheti, könnyű az béke idején; majd én csak megmaradok szegény kurta nemesnek. Tessék Isten hírével járni; ha valamiben szolgálhatok, parancsoljon velem, megtetszett valamelyik paripám, üljön föl rá, vigye el; ha tartozom valamivel azért, hogy itt tetszett nálam mulatni, mondja meg, mit fizessenek? Köszöntetem az otthonlevőit, még tán azt is mondhatom, hogy csókolom a kezeiket (ha akarom), de a leányomat már csak nem adom oda.

Zelcz teljes mértékben készen volt erre a válaszra, még csak el sem hüledezett bele. Bizonyos volt ő a maga dolgáról. Az asszonyok kegyét bírta, az apát pedig jól ismeré.

– Tudom én azt nemzetes jó uram, hogy én nem tetszem kegyelmednek abban a mértékben, amelyben kegyelmedet szereti az én lelkem: kevés érdemem is van rá; hanem már a szerelem olyan dolog, amit nem osztanak érdemek után; az bizony csak szerencse, s ilyen szerencse ért engem is, amidőn Katinka kisasszony szívét nekem ajándékozta.

Csornai meglepetve nézett jelenlevő leányára, ki sápadtan süté le szemeit előtte, s arcának elhalványulásával bizonyítá, hogy amit Zelcz mondott, az való.

Csornai ajkán valami mérges válasz lebegett, de mielőtt azt kimondta volna, neje odarohant hozzá, s hogy egy szomorú jelenetet meggátoljon, keblére borult, s sietett kimondani a kettévágó szót.

– Kedves uram, késő haragudnod; Katinka már Zelcz hitvese, tegnap esküdtek meg titokban. Én intéztem ezt így; ha haragod van, az essék az én fejemre.

A vén nemes megtántorult e szóra. Szemei elé kapott, mintha valami sötétséget akarna elvenni előlük, mely látását hirtelen elvéve, s jobbjaival úgy megszorítá neje karját, hogy ujjahegyei ottmaradtak rajta. Azután erőszakot tett indulatán, bocsánatot kért nejétől a fájdalomért, öntudatlan tevő.

– Tehát tegnap megesküdtök titokban? – kérdezé, nejére szegezvén szemeit.

– Igen, Gábor – szólt az, még jobban hozzá tapadva –, tudtuk, hogy te soha nem egyeznél bele, s Katinka nagyon szereti őt; meghalna, ha övé nem lehetne. Én tudom, hogy mit szenvedett e gyermek már hét év óta; mert hét éve, hogy szereti.

– Hét éve? s ezt nekem nem mondta soha.

E szemrehányó szóra zokogva borult lábaihoz a leány, s térdét átölelve, rebegett, maga sem tudta mit.

– Kelj föl, édes leányom – szólt szelíden a vén kuruc –, nem haragszom rád, nem pironगतlak. Nem átkozlak meg, nem tagadlak ki. Az vagyok hozzád most is, aki voltam. Nem történt kedvem szerint ez a dolog, de ezt nem fogom mondani senkinek soha. Mikor el fogod hagyni házamat, meg lehetsz felőle győződve, hogy apád áldása megy veled, ki azt csak magában mondja, mert szavakat nem talál hozzá; és jusson eszedbe majd, ha szerencsétlen fogsz lenni, hogy van egy ember, aki még akkor is igazán szeretett, amidőn megcsalád. Jó apád vagyok, midőn elmégy, s jó apád leszek, ...majd ha visszajössz: ...pedig te vissza fogsz jönni.

Zelcz természetesen tiltakozott e lehetőség ellen, biztatta Csornait, hogy majd meg fogja látni.

Csornai nem hagyta neki kibeszélni, hogy mit fog meglátni?

– Jól van, báró úr; kegyelmed célt ért, leányom öné; elviheti. De vigyázzon rá, hogy amíg én élek, meg ne sirattassa vele mostani lépését; mert nincs a szentek hegedűjében az az imádság, amely az úr fejéről elhárítsa ezt a kezet, mely most leányom fején áldva nyugszik.

Zelcz persze esküdtött égre-földre, hogy előbb lehullnak a csillagok stb., stb.

Nem is időztek aztán sokáig, másnap már fölpackolta nejét, s elvitte magával Bécsbe.

Csornai egy mogorva képpel sem mutatta többé, hogy valami háborítja, csak azon évődött még, hogy milyen szörnyűség egy leányt férjhez adni rendes násznagyi szertartás, vőfélyek, nyoszolyók, násznép nélkül; a háromszoros templomi kihirdetés mellőztével; sem szomszédok nem voltak jelen, hogy legalább egy pohár bort ittak volna az új házások boldog jövőjére; úgy mentek el, mint akik lopnak, szöknek.

Ez év őszén meghalt Károly király, s a következő év tavasza nagyon viharos esztendőt nyitott meg. Már tél utóján elkezdett mennydörögni,

ezúttal ágyúhang volt az. Bő termés! mondja rá az időjós; ...de volt is jó aratása a nagy kaszásnak!

A trónra lépő fejedelemnő minden szomszédjában harcrakész ellenséget talált, s idebenn megrongált pénzügyet s demoralizált hadsereget.

A francia udvarnál már el is készíték az új térképet, mely szerint Szilézia a porosznak, Morvaország a szász királynak, Lombardia a szárd fejedelemnek volt osztva, míg Csehország s a címet adó Ausztria maga a bajor Károlynak volt jutandó; csupán a rokontalan magyar, akinek a nagy világon e kívül nincsen számára hely, volt meghagyva az ifjú királynőnek.

Miniszterek, országnagyok elvesztették a fejüket, tábornagyok siettek magukat nyugalmaztatni, maga a királynő is arra fakadt, hogy nem talál már helyet országában, hol közelgő szülését nyugton bevárhasssa. Az osztrák birodalom végfelosztása küszöbén állt.

Tudja mindenki, hogy a magyar mit tett ekkor?

Csornai Gábor ezúttal nem volt jelen a rendek között, kiket a királynő a pozsonyi várba fölhívott. Köszvényét okozta, mely nem engedi a házból kimenni.

Ahelyett leánya, Katinka jött meg falusi lakába, mert Zelcz a királyi hadsereggel a háborúba ment el, s az idő alatt, míg a férj a háború kétséges viszontagságainak van kitéve, csakugyan legjobb lesz a nőnek szülői házában lenni.

Azon nyugtalanságból, mellyel Katinka fogadott minden kósza hírt a csataterről, láthatta Csornai, mennyire szereti leánya férjét.

– Ne féltsd te őt – szokta neki mondogatni az öregúr, félig vigasztalásképen –, nem megy az oda, ahol veszedelem van.

Rendkívül restellte volna az öregúr, ha vejével valami olyan dolog történik, amiért azt lett volna kénytelen mondani: „mégis derék ember volt biz az!”

Április vége felé érkezett egy sebes futár Bécsből, expressus levéllel az öreg Csornai számára.

Már akkor a futó hír szélteben beszélte, hogy Mollwitznál dühös ütközet volt a porosz és osztrák hadsereg között, s hogy Frigyes hadvezére, Schwerin, keményen megverte az osztrák tábornokot, Neiperget.

A porosz diplomácia azon időben sokkal kellemesebb szempontból fogta föl az annektálások és háborúüzenet nélküli támadások elvét, mint százhusz évvel később... mások irányában.

Zelcz báró is Neiperg tábornokaránál volt, s a levél címborítékára írt kelethely „Magdeburg” már eleve arról biztosítá Csornait, hogy vejét a csatában elfogták.

A fölnyitott levél igazolta e sejtelmet; ez volt beleírva:

„Kedves atyám, anyám, nőm, rokonaim! Balsors ugyan, de dicsőséges balsors lett osztályrészem. A csatában bátorságom áldozata lettem. Midőn leghevesebb volt az ütközet, én annak eldöntő irányt adandó, ezredem élén belevágtam az ellenség derekába; s már-már közel voltam hozzá, hogy az ellenség vezérét egész tábornokarával együtt elfogjam, midőn észrehevém, hogy túlságos hevemben messzire előrelovagoltam társaimtól, s mire azok odaérhettek volna, egyedül, annyi ellen, nem védhetve magamat, foglyul estem.”

Ez volt a levél érdemleges tartalma, következett azután egy csomó sztereotip ömlengés. Azt Gábor úr nem olvasta. Hanem a levél túlsó oldalán látott még valami más forma írást is, az vonta magára figyelmét. E vastag tollal írt sorok Schwerin nevével voltak alájegyezve. Maga a porosz tábornok írta azokat. Vajon miről tanúskodtak?

„Érdemes urak és asszonyágok! Hadi kényszerűség miatt kénytelenek levén a foglyok leveleit, miket hazaküldöznek, átolvasni, nehogy titkos utasításokat foglaljanak magukban, e levél tartalmát meg kelle tudnom. Nehogy azonban írója otthon levő rokonainak szándéka ellenére ok nélküli aggodalmakat szerezzen, példátlan vakmerőséggel vádolva önmagát: kénytelen vagyok mentségére fölhozni, hogy az előadott eset olyanformán történt, hogy a fogoly vitéz úr mint nyargonc küldetett el Neiperg tábornok úr által a tartalékhoz, ő azonban kissé járatlan levén és közellátása által is gátoltatván, eltévedt, s a tartalék helyett a mi hadderekunkba lovagolt bele; ami kiderül azon szavakból, miket hozzám intézett: „Ezredes úr, siessen ön a tábornokot a centrumban utolérni.” Csak akkor ismerte föl, hogy ellenség az, akinek beszél, s szépen átadta kardját; nem történt semmi baja. Én különben szót fogadtam a parancsnak, s lehető leggyorsabban iparkodtam a tábornoknál lenni a centrumban. Ne legyenek aggodalomban a fogoly úr iránt stb.”

Csornai nagyot rántott a vállán, eldobta a levelet, és soha többet azon órától bele nem nézett vejének akárhány levelébe. Írhatott miatta!

Zelcz báró könnyen beletalálta magát új helyzetébe; a dicsvágy nem háborította annyira, hogy nagyon sajnálta volna fogollyá lételét,

s Magyarország igen rövid ideig volt még hazája arra nézve, hogy fiúi szeretettel csüggyön annak sorsváltozásain.

A jó magdeburgiak különben is mindent elkövettek, hogy a fogoly helyzetét előzékenységgel tűrhetővé tegyék, s Zelcz nem volt az a csökönyös jellem, ki hasonló szívességeket fogolyhoz illő mogorvasággal fogadott volna. A várparancsnok megengedé neki becsületszavára, hogy a városban szabadon járhasson, s annyit dicséretére föl kell hoznunk, hogy becsületszavát sem megszökési kísérletekkel, sem tilos levelezésekkel megtörni sohasem kísérkezett.

Sőt úszott a folyammal, a közvéleménnyel; mikor csatákról, hadmozdulatokról érkeztek tudósítások, összejött a főtisztékkel, vitatkozás közben csak úgy beszélt a mieinkről, meg az „ellenség-ről”, mint valami bajor, osztozott a közös szörnyülködésben, ha a vakmerő Beleznay portyázásait hozták hírül, segített továbbadni a berlini élceket a magyar tábornokok felől; nagy politikus volt ott, ahol fejet csóváltak a magyar nemzet általános lelkesedése fölött, s ő sajnálta honfiai legjobban, kik most oly készek „felülni”, és akiket majd a bécsi kormány még jobban is felültet.

Egyik azt vitatta, hogy a magyarok, barbár rövidlátóságból, eszesebb uraik által föl hagyják magukat használtatni; másik még rosszabbal védelmezte őket: önzésből teszik azt; azt képzelik, ha most Magyarország megmenti az osztrák birodalmat, a béke helyreálltával majd a magyarra jut az ország középpontja, ő fog uralkodni a többin; egyik beduin legénykedésnek, másik nemesi úrhatnámságnak rőtta föl a nemzeti erőfeszítés valódi hőstetteit, miket eltagadni nem lehetett.

No de hiszen mondták mindezt nekünk szemünkbe újabb időben maguk az osztrák államférfiak is, nincs miért neheztelnünk a magdeburgiakra.

Zelcz bárót sem igen nagyon haragíták meg a különböző vélemények, mindössze is abból állt bosszúállása a magdeburgiakon, hogy míg az ő fiaik távol Ausztria szélein osztottak és vettek kardcsapásokat Zelcz honfiaival szemben, s foglalgatták rendre a birodalom kulcsos városait, azalatt Zelcz báró az otthon maradt menyasszonyok és fiatal feleségek ellen viselt hadjáratot, s győzelmeit ha nem is hirdeté hivatalos bulletinekben, de titokban nem egy meghódított várnak bírta már a kulcsát.

A fogoly szerencsétlensége rendesen igényli oly mértékben a nők részvétét, mint a diadalmas hősök hazahozott koszorúi. Valakit

megvigasztalni, hálára kötelezni, keserű napjainak fullánkját elvenni még érdekesebb munka, mint a győztes jóbarát dicsekedéseit hallgatni napestig, s a bámulat kifejezésére keresni szavakat.

Azt, hogy báró Zelcz már nős, nem volt szükség tudnia senkinek. Ha levelet írt, azt mindig apósának címezte, s ha azt kapott nejétől hazulról, annak a borítékára is Csornai által volt fölírva a latin címzet, mert a nők nem tudnak diákul.

Azon családok között, miknél a fogoly nemes úr szíves fogadtatásra talált, kitűnő volt a Ritter von Rothenburgoké.

A „von” ragaszték a németországi Junkerthum előtt valamivel még fontosabb kérdés, mint volt minálunk ezelőtt húsz esztendővel a név hátuljára tett „y”. Amily kegyetlenül megvitattuk két évtized előtt a jogot, mely valakit fölhatalmaz nevét „ipszilonnal” írni, ott állnak a kultúra dolgában még most derék szomszédaink, s képzelhetni, hogy ezelőtt százhusz évvel milyen sokat adtak még arra.

Náluk csak a nemes emberről van elismerve, hogy „született”, aszerint, amint címe előtt e szavak egyike áll jogosult helyen: „jól született”, „...nemesen született”, „...jó magasan született” és végül „magasan született”, aki ezeken kívül esik, az nem született, csak világra jött.

A Rothenburgok csak „nemesen születtek”, Zelcz báró egy lépcsővel följebb, „jó magasan született”, innen a kitűnő fogadtatás a Rothenburg-család részéről.

Az öreg Junker nem csinált belőle titkot, hogy ő arisztokrata; szerette falusi lakát Rittergutnak nevezni, s fiai közül a legöregebbet majoreszkónak nevezte; az ifjabbakat katonának és papnak nevelé; amik egyedül nemes ember számára való chargeok.

Leányainak is ki volt adva a rendíthetetlen útmutatás, miszerint csak két eset közül lehet választaniuk; vagy egy rangjukhoz illő (tetszés szerint akár magasabb) Freyherrel váltani gyűrűt, vagy pedig fölvenni a fátyolt. Mesallianceot a Rothenburg-címer nimbusza nem tűr.

A legidősebb kisasszony neve volt Amália, ő volt egyúttal a leg szebb is a három leány közül. A többieket valami goromba igazmondó még rútaknak is nevezhetné. Amália nem is hasonlított hozzájuk, valamint egyik gyermek sem a másikhoz. Anyjuknak egy kissé kalandos élete volt, s amellet szeretete ízlését változtatni. Az ilyesmire nem olyan kényesek a nemesi címerek.

Zelcz Vilmos mindennapos volt a háznál, udvarolt Amália kisasszonynak, s udvarlása elfogadtatott; táncvigalmakban vele táncolt,

vendégségeken érte tósztzott, általa kapott virágcsokrot gomblyukában viselt, egyszóval az akkori udvari nyelven szólva: „annyira attachirozta magát hozzá, hogy további blâme nélkül a család részéről nem lehetett az affairet annyiban hagyni; hanem vagy egészen brouillirozni kellett az egész intrigue galanteot, vagy pedig az illetőt deklarációra kényszeríteni”.

Báró Zelcznek természetesen legtávolabb esze ágában sem volt semmi komoly érzelem, amidőn Amália kisasszonynak udvarolni kezdett. Legföljebb egy kis jó időtöltésnek tekinté azt fogsága unalmas napjai alatt, s nagyon erősen jutott eszébe, hogy a másodszori házasságra különös formaságok és engedélyek kellenek. Ő mindössze is mulatni akart.

Némelykor ugyan úgy tetszett neki, mintha Amália tökéletesebb szépség volna otthonhagyott nejénél, sokkal több kellemet és világi bájt nyert volna a nevelés által, mint amaz a természettől, hanem még az sem volt elég ok arra, hogy magát nőtlennek képzelje.

A kísértés azonban szaporodott. Amália mindig csalhatatlanabb jeleit adta annak, hogy ő lett szerelmes Zelczbe; s ezt hírhordó barátok, cselédek, nénikék majd egy, majd más szín alatt nem mulaszták el a báróval tudatni. Sok gyöngye fejű embert elszedített az ilyen tudat. Titkos levelezés szövődött közöttük, mely, mire észrevették, az eleinte rokonszenvnek hitt érzelmet szenvedéllyé fokozta föl.

Minden körülmény összeesküdt, hogy Zelczet elesésre bírja. A harc Ausztriára nézve szerencsétlen fordulatot vett; ellenséges királyok mélyen bennjártak országában győztes hadseregeikkel; a magyar nemességet általános fölkelésre hívó szózat dörgött a csatazajon keresztül. Előre lehete látni, hogy egyike azon hadjáratoknak kezdődik, mikben aki meg nem hal, megöszül.

Egyfelől rémes koalíció, másfelől egy nagy birodalom küzdelme életéért, melynek szívósságáról tanúságot tesznek a történet lapjai, szövetkezve egy hősi nemzet lelkesült önfeláldozásával. Ennek nem érjük mi végét.

A német népet nehéz a harcba vinni, de ha egyszer belement, nagyon sokáig megállja helyét, kitart, nem engesztelődik, újrakezd, utolsó lankadásig harcol; elég jó példa rá a közelmúlt spanyol örökösödési háború; az harminc évig tartott. No, harminc év alatt három ember közül talán csak meghal egy.

Azalatt pedig oly messze esnek egymástól, két harcviselő országban elkülönítve, hogy férj és nő találkozása csaknem lehetetlen.

Az a rossz is származott Zelczre nézve a koalíció diadalaiból, hogy hazulról pénzt nem tudott többé kapni. Meglehet, hogy azok küldtek, de futáraikat föltartóztatták; a hadjáratok zavarában könnyű volt ilyen küldeménynek eltévedni, ő pedig ezalatt eladósodott, hitelezői kezdtek kellemetlenné válni rá nézve, s ilyenkor meglepte az a gondolat, hogy róla neje és apósa egészen megfélemedezett, hogy elhanyagolják, méltatlanul bánnak vele, szükségét engedik szenvedni s készakarva zavarokban hagyják. Neje tán ezóta már mást is szeret? a protestánsoknál hamar megy a válás, megtörténhetik az in contumaciam is, talán már meg is történt, s neje régóta férjhez is ment máshoz.

Ily keserűségek között a gyenge léleknek kétszeresen jólesett a Rothenburgok ismeretsége. Az apa számtalanszor föl szólítja őt, hogy ha valami kívánsága van, csak adja tudtul, ő mindig kész segíteni, parancsoljon erszényével és mindenével, ami fölött hatalma van.

Zelcz értette ezt nagyon, de még kitérőleg felelt, biztatta a hitelezőit s írta a rossz verseket Amáliához, és a még rosszabb váltókat az uzsorásoknak.

Egyszer aztán az történt vele, hogy két ilyen rossz költemény ott jelent meg, ahol nem kellett volna, egy váltó a bíró elé, egy sanzon pedig az öreg Junker kezébe.

Az öreg Junker igen mérges arccal kereste föl Zelczet lakásán, számot kérve tőle, hogy az ilyen és ilyen levelek, románcok és szonettek írogatása mellett mi célja van leányával? Szóljon, feleljen, nyilatkozzék! Arról biztosítva lehet, hogy ha komoly szándékai vannak, azoknak útjában nem áll semmi; eddigi fogadtatásából kivehető, hogy a Rothenburg-család nem tartja magához méltatlannak a Zelcz bárókkal összeköttetést; ...ha ellenben csak pusztá plaisanterie volt az egész, akkor reszkessen a következményektől; Rothenburg Amáliának egy testvére szolgál az északi hadseregnél, két oncleja a déli hadseregnél, három neveuje a reservénél, azok mind kegyetlen haudégenek; azok ma rögtön levelet fognak kapni a becstelenség felől, mely családjukat érte, azok sietni fognak e foltot címerükről a ravisieur vérével lemosni, s a többi.

Zelcz csúnya kelepcebe jutott. Egy sereg Rittmeisterrel megverekedni egy félig-meddig elcsábított nemes kisasszony miatt, előbb-utóbb az adósok börtönébe jutni; vagy pedig becsületszava ellenére megszökni s elfogatás esetében főbe lövetni, vagy pedig...

nőül venni a szép Rothenburg Amáliát, egy csinosnak nevezhető menyasszonyi hozománnyal együtt.

Mind a három alternatívában volt igen sok restelleni való; egy azok közül legalább élvezetet ígért. Zelcz arra határozta magát, hogy a harmadikat választja, s nőül veszi a nemes kisasszonyt, úgysem látja ő már Magyarországot soha.

Ez meg is történt. A házasság egész illő szertartással megkötötték, s abban a háborús világban alig lehetett Zelcznek amiatt aggodalma, hogy valami véletlen kiderítse azt, hogy neki már van neje valami barbár tartományban.

A véletlen keresztet vont Zelcz kétségbeesett számadásán. Egy közbejött fegyverszünet félbeszakasztá a végeláthatatlan háborút, s a véres drámának e felvonásköze alatt a verekedő felek kicserélték foglyaikat.

Zelcz, amint megtudta, hogy kénytelen lesz magát Magdeburgból expatriálni, hogy ismét magyarországi honosult legyen, nagyon megbánta, hogy itt is megházasodott. Eddig elfogott levelei egyszerre mind megérkeztek; azokból mindazt olvasá, hogy az otthon maradt nő mily tiszta, hű szerelemmel eped a pillanat után, melyben férjét neki ismét visszaadja a sors, pénzt is kapott most már a fölöslegig; arról is értesült egyik levélben, hogy a királynő Csornainak még elkobzott vagyonait is mind visszaadta (az öreg kuruc most kétszerte gazdagabb, mint eddig volt). Zelcznál hamar készen volt a jó tanács; Rothenburgéknak és új nejének azt mondá, hogy szabadságával élven, előre elmegy morvaországi kastélyát rendbe szedni, s ha azt egy úri nőhöz méltóan fölszerelé, sietni fog vissza, nejét rangjához illő fénnyel hazavinni falujába.

Az az ő faluja, amit a Rothenburg-családnak megnevezett, volt ugyan a Zelcz bárók birtokában, de már azt Vilmos nagyapja elharácsolta, s őt nagyon kicsi gyermekkorában látták ott utoljára.

Zelcznek csak azt a néhány hetet kellett valahogy átugratni, amíg a fegyverszünet tart, akkor aztán, ha egyszer a háború kitört, ismét az a kellemetes biztosság várakozik rá nézve, hogy az „ellenség” földén maradt hitves nem keresheti föl, ő ismét beáll a császári hadseregbe: ma itt vannak, holnap amott; a morvaországi faluból ugyan senkit sem utasítanak a nyomára, aki ott keresi.

Csornainé akkor éppen nagy beteg volt, midőn az a hír érkezett, hogy fegyverszünet állt be, s a foglyokat kicserélik. Katinka arcán

látható volt a vágy visszatérő férjét minél előbb megláthatni, a hír pedig azt beszélte, hogy a kicserélt foglyokat nem bocsátják családjaikhoz vissza, hanem ismét egyenesen beállítják a hadseregbe.

Csornainak egy nagy áldozatra kellett magát elszánnia. Magának kellett leányát fölvenni Bécsbe.

Sohasem volt még a büszke birodalmi székvárosban, melyről a kuruc dalok olyan sok keserves ritmusra tanították. Valaha képzelenségnek látszott előtte, hogy ő maga jószántából fölhajtasson abba a városba, melynek kapuján egykor ágyúval kérte a bemenetet, s mely előtt most meg fogják állítani kocsiját, kiforgatják bőrdíjait, beleszaglászniak dohányzacskójába, s megmotozzák a rajta levő ruhát is.

Mégis rászánta magát. Nagyon szerette azt az egy leányt, s ha már az Isten azt mérte az ártatlanra, hogy a németet oly nagyon szeresse, lelke rajta! találják föl egymást.

Csornainét nagyobb idegbaj tartóztatá otthon; azonban meg lehetett nyugodva leánya felől, hiszen az apja van vele; többet aggódott azonban az apáért; olyan szabad szája, olyan kemény feje van, nem szerez-e magának valami veszedelmet abban a titkos kémeiről hírhedt rezidenciában? No de ővele meg ott van a leánya. Kölcsönösen örködnek egymásra.

Csornai ígérete szerint, megérkezésük után rögtön tudósítá honmaradt nejét; Zelczet már Bécsben találták; Katinka nagyon jól érzi magát; ő maga sietni fog pár nap múlva haza; a bécsi kenyérben petrezselyemmag van, egye meg, aki föltalálta.

Azonban a vén kuruc csak nem jött e levél után, nem is írt. Két hét is elmúlt, mégsem írt és nem érkezett. Csornainé aggódott miatta: nem keverte-e magát bajba? talán be is fogták? tán valamit beszélt? aztán meg vigasztalni kezdé magát: bizonyosan megtetszett az öregnek a bécsi multság; ott sok látnivaló van; régi cimborákra akadt; vagy tán éppen az udvarhoz csalták, valami nagy hivatalt tuszkolnak rá erővel?

A beteg keveset aludt, elég ideje volt ébren fűzni tovább az álmok változatait, mikben olyan gazdag a képzelet, midőn egy eltávozott kedvenc képével van eltelve.

Egy este hangzott a hintógördülés az udvaron, Csornai megérkezett. Lépéseiről megismeré őt a beteg nő s hangjáról is, mely még ott künn kérdezé a cselédektől: „hogyan van az asszony?”

Hanem e hang megdöbbené a nőt: olyan rekedt, olyan fulladt volt! éppen úgy kérdező évek előtt, midőn lengyelországi számkivetéséből hazajött, legelső szavával: „hogyan van nőm?” ekkor is nagy baja volt.

A másik percben már előtte állt a férj, gyöngéden megölelé és megcsókolá nejét.

Csornainé aggodalmasan vizsgálá férje arcát, ki nyugalmat, viszontlátási örömet akart azon föltüntetni. De a beteg nő idegei finomak! azok előtt a titkos gondolatot sem lehet elrejtetni, mert kitalálják.

– Hogyan vannak a gyermekek? – ez volt első szava férjéhez.

– A gyermekek?... Nagyon jól. (De ez a szó szinte torkán akadt.)

Csornainé várta, hogy részleteket halljon férjétől a „gyermekek” boldogsága felől, azonban Csornai nem állt azzal elő; neje hogylétéről tudakozódott, a házi ügyeket kérdezgeté. Bizonyosan megbántották, gondolá magában, s nem mert tőle tovább kérdezősködni, csak úgy bámulta, hogy mennyire megváltozott férjének arca; tíz évvel vénebb, mint két hét előtt.

Csornai leült nejeének ágyafejéhez, azt gondolva, hogy ott nem láthat rá. A figyelmes beteg azonban egy átelleni tükörből észrevéve, hogy férje, lassan elővonva zsebkendőjét, megtörli szemeit.

– Gábor, te sírsz! – kiálta föl a beteg, ideges rettenéssel – te szemedet törölöd? Sírsz? mi történt?

Csornai látta, hogy a beteg előtt rosszul titkolózott.

– Igaz, sírtam: nagy bajom van. Csillapodj el; mindent elmondok. Oh pedig az nem betegnek való történet volt!

– Négy napig voltunk már Bécsben: Zelcz egy külvárosban fogadott számunkra szállást, ahonnan nagyon ritkán mozdultunk ki. Zelcz azt monda, hogy bántja a világ zaja, szereti a családi egyedüllétet, hogy szégyenli magát régi bajtársai előtt, akik ki fogják nevetni, amiért elfogatta magát. Én mindent elhittem neki, hiszen olyan természetes volt. Egy este én biztattam föl őket, hogy legalább egyszer menjenek el az udvari színházba, lássák meg, hogy mi az? Én magam otthon maradtam, nekem nem való az. Alig érkezett hintóm vissza a színházról, mely őket odáig vitte, midőn egy másik hintó áll meg a kapu előtt, a leszálló lovász azt kérdi cselédeimtől: itt lakik-e báró Zelcz? Igen. Arra a hintóból egy öreg német úr és egy fiatal asszonyság szállnak le s jönnek be egyenesen. Az öregúr köszöntött s bemutatta magát előttem, mint Rothenburg lovagot, báró Zelcz ipát. Németül e szó különösen hangzik, én arra értettem, hogy ő a báró mostohaapja.

Mondám, hogy örülök a találkozásnak, miután én meg a báró feleségének az apja vagyok. Erre a szóra a német úrral jött fiatal nő elájult. Zavar lett, láрма lett, a német úr a maga nyelvén, én is a magamén szitkozódtunk, míg mind a ketten fölvilágosultunk, hogy Zelcznek két élő neje van. Én rögtön befogattam. A jövevényeknek engedtem át a szállást, magam siettem leányomat és azt az embert a színházban fölkeresni. Igen csöndesen beszéltem velük; páholyban voltak, a közönség nem vette észre, mit játszunk. Uram, mondék Zelcznek, Rothenburg lovag és leánya megérkeztek, ott vannak önnek a szállásán. Holnap a német úr is, meg én is, beadjuk a keresetünket ön ellen. Itt van az erszényben hatszáz arany, üljön az úr postára, menjen ki Olaszországba, ott most háború van, álljon be a sereghez, s keressen magának valami alkalmat dicsőségesen eleshetni. Itthon csak a fogság vár önre. Ne lássuk egymást többet... Azzal leányomhoz fordulék, ki e megölő szavak alatt nem veszté el lelkét, mint ama másik úrnő, hanem annál jobban figyelt. „Te pedig rögtön ülsz kocsira, itt vár alatt, föl van pakolva minden, s sietsz anyádhoz haza.”

– Nem jött haza! – nyöge a beteg halálos rettegéssel.

– Tudom. Nem is fog hazajönni. Mit tett a leány? Oh, hogy annyira képes egy nő szeretni! Ahelyett, hogy hazasietett volna, egy udvari ágenst keresett föl, elmondá neki, hogy mivel vádolják Zelczet, kérdé, mi lesz ennek következtetése? Megtudta, hogy Zelczet hosszú és gyalázatos fogságra ítélik. Ekkor... ekkor a szerencsétlen teremtsé, hogy azt az embert megmentse, bizonyítványt adott magáról, hogy ő sohasem volt Zelcz bárónak törvényes neje... hanem csak... szeretője. Hogy ő csak szüleit ámitá azzal, mintha titokban megesküdték volna; de ez sohasem volt igaz.

A vén nemes eltakarta arcát kezével; úgy égett az szégyenében a falon függő ösképek rászegezett szemeitől.

– S mi lesz ebből? halld tovább. A királynő megtudta ezt, s mert az udvarnál nagyon szigorúan tartanak a jó erkölcsre: Zelcz bárót fölmentették a kétnejűség vádja alól; ez elment új hitvese hazájába. Katinkát pedig, az én leányomat, e vallomásaért elítélték tizenkét évi javítóházi fogságra és bezárták egy olyan házba, ahova a becsstelen nőket rekesztik, kik megrontják a nép erkölcsét.

Az öreg ember nem bírta tovább könnyeit visszafojtani; nagy tisztességű arcán végiggördült a sebzett lélek vére, s fehér szakállá nedves lett bele.

A fájdalom elfeledteté vele, hogy amiket beszél, azok nem betegnek valók.

Zokogva kiálta föl, indulatai árjára bízva magát:

– Egyetlen leányom a javítóházban! egyetlen leányom becsülete a sárba tiporva! Irgalom nélkül elítélve, amiért oly nagyon szeretett, és elítélve én is, amiért nem tudtam jobban gyűlölni; hogy nem hallgattam akkor szívem sugallatára, mikor előttem álltak, s ezt mondák: mi férj és nő vagyunk, hogy özvegyet csináltam volna hát belőle, ahogy ezt minden derék ember tette volna, nem ilyen hitvány, mint én magam valék! Mit felelhetsz most nekem, leányod anyja? Mit tegyek most? Kihez folyamodjam? Mivel cáfoljam meg ezt? Hogy szabaddítsam ki gyermekedet? Igaz-e, hogy te nem voltál jelen titkos összehelyezésükön, hogy te is el hagytad magadat ámtítani? Igaz-e, hogy mi örökre semmivé vagyunk téve?

Csornai csak várta, hogy a nő mit felel kérdéseire? csak nézte, mint bámul az reá merev szemekkel, ajkait félig kinyitva. S nem vette észre, hogy egy halottnak beszél.

A hír, amit mondott, elég lett volna egy anya szívének arra, hogy megszakadjon, még ha nem lett volna is oly közel a halálhoz, mint ő volt.

Csornai csak akkor borzadt össze, midőn saját fájdalomordítására választ várva, a nagy csöndességben észrevette, hogy nejének e szavakra sóhajtása sem felel már.

Tehát elvégre meg sem tudhatta, hogy valóban megesküdött férje volt-e Zelcz leányának s hol és kik előtt esküdtek meg? oh, hogy erről soha sem kérdezősködött, csak magában tűrte keserűségét!

Két évet töltött már Csornai Katinka a bécsi javítóházban. Ott ugyan nem nevezték őt Csornai Katinkának, mert azon szerencsétlenek, kik e szomorú helyre jutnak, annak küszöbén kívül hagyják családi neveiket, s azok helyett egy-egy számot kapnak. Senki se tudhatta ki volt, kihez tartozott a bűnhődő. Katinka száma volt 101. Nevét és számát a titkos levéltár rejté, maga az apa sem tudhatott felőle semmit.

A 101. számnak a bűnhődésre szabott idő alatt le kelle mondani minden összeköttetésről a külvilággal; a javítóház négy falát elhagyni, vagy ott egy levelet is elolvasni onnan kívülről, szigorúan tiltva volt mindenkinek.

Egy öreg nyugalmazott kapitány, Steingruber, volt az intézet felügyelője, egy becsületes jószívű német, ki a fölviigázása alatti boldogtalan teremtések sorsát atyai szelídségével iparkodott enyhíteni.

A jó német úrnak eleitől fogva föltűnt az a nemes türelem, az a szenvedésekben megnyugvás, mely Katinka arcán a vértanúk dicsfényét árasztotta el; a sok emberi szenvedést tanulmányozott vén katona fölismeré benne a méltatlanul szenvedő áldozatot; kinek soha panaszát, soha ártatlansága emlegetését nem hallá; ki maga is szenvedő, szerencsétlensége sorsosait vigasztalni törekedett, s kit két évi együttlét alatt társnői úgy tekintenek, mint egy angyalt.

Steingruber ott a börtön falai közt második atyja lett az elítéltnék. Nem is tekinté őt rabjának, asztalának állandó vendége volt, s gyakran emlegeté a jó öreg, hogy ha elmúlik a tíz év, s a 101-nek nincs családja a világban, maradjon azontúl is nála, legyen az ő leánya.

A 101. gyakran tartott fölolvadásokat társnői körében, mikben Steingruber is részt vett, mint hallgató, sőt néha azt is megtevé, hogy bizalmas barátait, a régi harctársakat is összehívta olyankor, a falábú őrnagyot, az ezüsttel foldott koponyájú lovas-kapitányt, a szélhűdött oldalú ezredest; s este kávéfőzetet nekik, s a névtelen leányok és a roncsolt hadfiak egy asztalnál vacsoráltak, beszélgettek, még talán az is megtörtént, hogy nevettek is.

Ha volt a jó sorsnak gondja arra, hogy Katinkát a szenvedések házában oltalmával körülfogja, másfelől arról is gondoskodott, hogy akiért föláldozta magát, a férfi, mindennap sóhajtvá emlékezzék vissza elhagyott nejeére.

Zelcz Vilmos nagyon boldogtalan volt. Amália rokonai nagyon jól tudták vele éreztetni azt, hogy náluk kegyelemkenyeret eszik. Nem volt titok előttük, hogy neki saját vagyona alig van; pénzét Csornaitól kapta, kinek leánya most oly méltatlanul szenved miatta. Arról mindenki meg volt győződve, hogy Katinka törvényes neje volt; de a családi név követelte azt, hogy az első feleség szerelmi áldozatát a büszke Ritter-család elfogadja. Annál jobban meg kelle vetniük Amália férjét.

Amália gyűlölte őt. S hogy Zelczet tökéletesen elérje a nemezis, a második nő hűtelen volt hozzá. Tehetett-e neki ezért szemrehányást? ő, ki oly keserűen akarta megcsalni a nőt, mikor az még egész szívével hitt férje minden szavában.

Különösen kereste Amália a neménél szokatlan lármás mulatásokat, a vadászat mindenféle nemeit, amikbe egész szenvedéllyel tudott elmerülni. Egy napon aztán a rókahajhászatban lova elbukott vele, s a nő szörnnyethalt.

Zelcz azt sem várta be, hogy Amáliát eltemessék; a gyűlölet és a szégyen, mely itt gyötörte, a vágy és a bánat, mely amoda vonzá, amint özvegyé lett hírét meghozták neki, nem hagyta egy óráig is tovább ottmaradni; éjjel-nappal sietve rohant föl Bécsbe a királynő elé, kinek bűnét őszintén bevallá, s miután keze most már szabad, ajánlá, hogy hibáját most már helyre akarja hozni; első nejét kiváltva a fenyítőházból, ahol férjének bűnéért méltatlanul szenved.

A királynő rögtön fölkeresteté a titkos levéltárból a számot, mely alatt Zelczné a fegyencnők sorába fölvétetett; azután magához hívatá Steingrubert.

– Emlékszik ön a 101. szám alatti fegyencnőre?

– Igen, felséges asszonyom – rebegé az öreg, ki attól félt, hogy valaki rágalmazá őt a királynő előtt.

– Minő bánásmódban részesíté? – kérdé a királynő szigorú arccal.

Az öreg megrettenve hullott térdre:

– Felséges úrnóm: igaz, hogy nem bántam vele azon szigorral, melyet hivatalom elém írt; igaz, hogy asztalomhoz vevém, még akkor is, midőn öreg barátaim társaságában voltam; de magaviseletével azt megérdemelte; kegyelem, ha hibáztam.

– Nem hibáztál, kelj föl; ...kegyelemre tarts számot, a 101. ártatlan. Most eredj haza; rendezz magadnál estélyt, ahogy szoktál, öreg barátaidat hívd össze, a 101. öltözzék azon ruhába, melyet én küldök neki; a többi iránt én intézkedem. Addig tarts titkot.

Steingruber sietett a fegyencházba vissza; alig bírta örömét elrejtteni; néha egypár könnyet is el kellett törölnie szemében: a 101. ártatlan; ki fog szabadulni; akkor őneki ismét nem lesz leánya.

A királynő pedig még abban az órában fölkeresteté Csornait, ki leányának szerencsétlen esete óta folytonosan Bécsben lakott, s nem szűnt meg a királynő kegyelméért untalan zaklatni.

Most megadatik neki a kegyelem; ő is hivatalos e mai estére a fegyencházba.

Ez est is eljött, a szokott kis társaság összegyűlt a felügyelő szobájában, mikor mind együtt voltak, az öreg Steingruber poharat emelt és reszkető szóval mondá vendégeinek, hogy ez búcsúpohár... kedves leányának eltávozására.

Mindenki kérdőleg tekintte rá, az öregúr felelet helyett föltárta az oldalterem szárnyajtaját, s ott álltak a királynő előkelő udvaroncai és hölgyei, pompás díszruhában maga a királynő, ki a méltatlanul

szenvedett ártatlanságnak ez elégtételt óhajta megadni, hogy őt maga fogja kézen, s térden reá váró férjéhez vezesse ezen szavakkal:

– Csornai Katalin, báró Zelcz Vilmosné, íme kijelentjük, hogy ártatlanul szenvedtél, s törvényes férjed nevét ismét rád ruházzuk, s egyszersmind udvarhölgyeink sorába emelünk.

Katalin szíve nem bírta meg ennyi örömet egyszerre; még fogta kezét a királynő, midőn ájultan lábaihoz omlott; az udvarhölgyek siettek őt fölemelni, életre hozni: ki ne érzett volna részvétet ily magas elszántság, ily áldozat iránt? Az életre visszatérő nő szemei egy bűnbánó arccal találkoztak, annak az arcával, akit szeretni soha meg nem szűnt, s ki most sírva esküvék, hogy örökké híve marad.

A nő... kezét nyújtá neki és megbocsátott.

*

A történetnek vége van. Akik így szeretik a végét, ne olvassák tovább.

Ez utóbbi sorok csak azoknak valók, kiknek szíve jobban szomjazza az igazságot, mint az örömkönyveket.

A királynő és az udvarhölgyek elhagyták a szomorú házat: Zelcz bárónénak a királynővel kellett menni, hogy lássák Bécs városa utcái a kimentett nőt fejedelemsnője hintájában vele szemközt ülni, és tudja meg mindenki, hogy Mária Terézia jutalmazni is tud.

Öreg és ifjú gavallérok gratuláltak Zelcznek e családi dráma ily hatásos végzetéért; csak egy ember nem üdvözölte még: ...Katinka apja.

Az ott állt egy ajtó mellett és várt, míg rákerül a sor. Végre aztán ő is vejeurához lépett s igen csendes hangon így szólt hozzá!

– Báró Zelcz úr, ön az én leányomat nőül kérte, én nem akartam odaadni, ön ravaszul rávette őt, hogy titokban esküdjének meg. Ön elfeledve leányomat, második nőt vett, s mikor emiatt üldözték, engedte, hogy az ártatlan lakoljon ön helyett. E csapás megölte nőmet. Ön hűtelen volt és gyáva. Most azt hiszi ön, hogy minden el van felejtve, mert a nő megbocsátott. Még hátra vagyok én. Én önt egy nyomorult embernek neveztem, s alkalmat akarok önnek adni, hogy azt megcáfolhassa, ha tudja. Mi egymásnak igen sokkal tartozunk. Nekünk azt meg kell fizetnünk.

Zelcznek nem lehetett a kihívás elől kitérni; két tanú jelenlétében történt az; az egyik az ezüst koponyájú kapitány volt, a másik Steingruber. Nem volt hátra más, mint segédek után látnia.

Zelcz segédei egyenes kardot választottak fegyverül, tudva azt, hogy a kuruc harcosok csak a görbe, vágó szablyához vannak szokva; ...Csornai azt válaszolta, hogy neki az is mindegy; nem bánja, ha kerek ágyúra kell is kimenni. Másnap jó hajnalban találkoztak a felek a schönbrunni erdőben.

Zelcz 36 éves volt, Csornai pedig 63, amaz fiatal, könnyűvérű, biztos szemű férfi, ki egész életében nem tanult semmit oly szorgalmasan, mint művészi vívást; emez viszontagságoktól megviselt öregember, kinek szemeit meg is homályosíták a titokban hullatott könnyek, s kinek húsz év óta nem volt kivont kard a kezében.

...Hanem azért csak mégis özvegyasszonnyá tette a vén kuruc Katinka leányát.

Zelczet szíven keresztül szúrva találták meg az erdőben. A párbajvívás nagyon tiltva volt, a segédek magukért hallgattak. Nem tudta meg soha senki, hogy ki ölhette meg? Minden ember a Rothenburg-család sértett férfiaiban sejté az ismeretlen bosszúállót.

Pedig ez így volt... és ez nem mesemondás.

EGY LENGYEL TÖRTÉNET

Mademoiselle Larisse valami közepszerű énekesnő volt Párizsban; ki ott nem sokra vergődhetvén az operánál, elmondta magának azt a nagyon sok elődje által feltalált jelszót: „A művésznak minden ország hazája”, s egy vállalkozó operatársulat primadonna assolutájaként elutazott Varsóba.

Azonban még mielőtt az orosz rubelekkel megismerkedhetett volna, tapasztalást tett a rendőri szabályozások mezején: a kormányzó azt hitte, hogy a francia társulat föllépte zajos politikai demonstrációra adhat alkalmat, s egyelőre betiltott minden debütírozást.

Az operatársulat igazgatója lótot-futott Pontiusztól Gorcsakovig, egyik nap biztatták, másik nap elutasították; a társaság tagjai ezalatt az adósság-csinálás minden módszerein keresztül gyakorolták magukat, s mire definitive ki lett jelentve, hogy semmiféle egyéb multság a varsóiaknak meg nem engedtetik, mint esténként a szász kertben trombitáló katonai zenekar hallgatása, akkorra ők is eljutottak abba a definitivumba, amikor már az embernek az utolsó hajaszála sem az övé.

Mademoiselle Larisse ugyan elég szép hölgy volt arra nézve, hogy egy nagy városban éhen meg ne haljon, s ha egyszer a lámpafény elé kerülhetett volna, bizonyosan elég hódítást vihetett volna véghez abban a városban, amelyben az orosz premier véleménye szerint, egyedüli joga csak a hódítónak lehet, hanem arra mégis kényes volt, hogy jobb foglalkozás hiányában, a rendőrfőnökhöz menjen s engedélyt kérjen tőle gyászruha viselésére.

Föltéve, hogy ezt a lapot nők is olvashatják, nem akarom megmagyarázni, mit jelentenek a lengyel királyságban a rendőri engedéllyel gázsoló hölgyek.

Pedig az éhség rossz tanácsadó s a társaság minden tagja elzüllött már erre-arra, az igazgató kimondta, hogy „sauve qui peut!” meneküljön, ki hogy tud.

Larisse-nak már két nap óta nem küldött házigazdája ebédet, mert az eddigéért sem fizetett; fűtőszereit is megtagadta, sőt azzal a világos biztatással kecsegteté, hogy holnap lesz a napja, amikor a kisasszonyt az ajtón kívül fogja elhelyezni.

A menekülni nem tudó primadonnának volt még egy skatulya teája, egy dobozka cukros kétszersültje, azt előkereste, s nagyon jót nevetett, midőn, más tüzelőszer hiányában, szerepeit rakva egymás után a kandallóba, azoknak tüzésénél teája utolsó maradékát főzögeté.

A papirostűz rendesen több füstöt ad, mint lángot; Larisse azon vevé észre, hogy mire a teája megfőtt, majd megfulladt a füstben, ki kellett nyitnia az ablakot, hogy friss lég jöhessen be.

Azután leszűrte teáját egy kis törtfülű csészécskébe s előkereste a szekrény fenekéről azt a rumos palackot, mely otthon Párizsban még tele volt. Sajnálkozva vevé észre, hogy abból bizony már egy árva cseppet sem lehet többé kifacsarni. Fel is fordította, úgy nézett bele. Nem volt abban egyéb, mint a múltak boldog emléke: az illat.

– Seba, kisasszony. Van nálam. Ihatjuk azzal.

Ezzel a szóval egy rekedt férfihang lépé meg, a szobája közepén.

Larisse nem ejté el ijedtében az üres palackot, hanem marokra fogta azt, mint egy buzogányt, olyanformán, mintha valakinek a fejéhez akarná vágni.

Egy torzonborz szakállú férfi állt előtte, amint a füstös légkörben kivehető volt alakja, zsinóros camarkában és térdig sáros hosszú csizmákban, fővegét és hosszú bőr útitáskáját kezében tartá.

– Micsoda ez? – riadt rá a leány – hogy jön ön ide?

– A nyitott ablakon át, kisasszony, engedelmet kérek.

– Mit akar ön itt?

– Legelőször is azt, hogy tegyük be az ablakot s ne beszéljünk ilyen hangosan, mert az Varsóban nem szokás éjszaka; másodszor azt, hogy küldje el kegyed, szép kisasszony, a házmestert az „Arany róká”-hoz egy kis vacsoráért, mert tegnap óta egy falatot nem ettem; és harmadszor, hogy ugyanazzal az emberrel hívasson papot, aki bennünket összeeskessen, mert én önt ma nőül akarom venni.

– Meg van ön tébolyodva? – kérde Larisse egyik bámulatból a másikba esve.

– Dehogyan vagyok. A legnagyobb kényszerűség az, amit teszek. Engedje meg kérem, hogy leüljek; csak a vasúttal futottam versenyt,

egy kicsit el vagyok fáradva. Hanem azért, amint megesküdtünk, egy óra múlva utazni fogunk.

– Uram, ön helytelenül tréfál velem. Én nem vagyok az, aminek ön hisz.

– Én tudom, hogy ön egy becsületes, derék leány; különben az nekem mindegy. Önnek az utolsó garasa is elfogyott, haza nem mehet Párizsba; én tehát önt feleségül veszem, ha beleegyezik, s rögtön vasútra ülünk, meg sem állunk Párizsig. Én nem kívánok öntől semmit, mint a mindennapias gyöngédségeket, amiket nők szoktak férjeik iránt útközben tanúsítani s azután, ha Párizsba értünk, akkor szabadságában áll kegyednek válópert indítani végre nem hajtott házasság alapján.

– De mire való ez, uram?

– Hogy mire való? ez nagyon hosszú történet, mihelyt Párizsba érünk, azonnal elmondom önnek egészen. Ó, az nagyon hajmeresztő történet! Olyan érdekes, mint valamely regény. Kegyedet az mulattatni fogja. Hanem addig ne kérdezősködjék felőle semmit. Elég legyen kegyednek annyit tudni felőlem, hogy igazi nevem, melyet kegyednek felajánlok: Zseminszky Kázmér; hanem ezt nem viselem, csak mikor egyedül vagyunk. Tárcámat átadom kegyednek, benne van százötvenezer frank papírokban; fizessen ki mindent, amivel tartozik, s az úton gondoskodják szükségeimről. Ha Párizsba érve elválunk, vagyonomat megfelezzük, ha énvelem útközben valami történik, vagyonom kegyedé marad egészen.

– Uram, ön engem elrémít.

– Azt elhiszem. Magam sem kételkedem benne. Tegye be kérem az ablak tábláit; a kozák őrzőjáratot hallom közelíteni.

Larisse önkéntelenül szót fogadott; pedig azért, hogy ablaktábláit betette, egészen a rejtélyes betörő diszkréciójára bízta magát.

– Köszönöm, kisasszony; látszik, hogy kegyednek szíve van. Sajnálom nagyon, hogy szívének jó tulajdonságait nem tanulmányozhattam elébb. Most kénytelen vagyok így ajtóstól, sőt ablakostól rohanni be a házba. Tehát miután az első kérésemet volt kegyed szíves teljesíteni egy percnyi gondolkozás után, talán elég lesz öt percnyi gondolkozás arra, hogy vajon hozasson-e mindkettőnk számára vacsorát. Íme, odaadom az órámat is, akassza kegyed a nyakába, s aztán nézze rajta a percek.

A jövevény levette óráját, aranyláncostól, s az énekesnőnek adta.

– Jó, uram; nem bánom, vacsoráljon hát itt.

Larisse kiment, beszélt a házmesterrel, pénzt adott neki, s nem-sokára visszatért, maga hozva az átvett ételeket, mintha érténé, hogy azt az alakot egy harmadiknak meglátni nem szabad.

– Igen köszönöm, szép kisasszony. Tehát ha megengedi, legyünk egymásnak vendégei.

Az idegen nem várt több kínálást, széket tett Larisse-nak és magának. Kétfelé vágta a sültet, megosztotta a burgonyát és hozzálátott az evéshez.

Larisse elnézte e különös férfi arcát, mialatt az evett. Milyen mohón, milyen gondolat nélkül falt, mintha nem is tudna róla, hogy eszik; mintha csak egy múlhatatlan kötelességet hajtana végre; eközben magas, fényes homloka redőkbe volt húzva, szemei egy pontra szegezve, mint aki mélyen gondolkozik valamiről; s néha megállt, mintha hallgatóznék, feje hátraszegült, s úgy fogta kezébe a kést, mellyel evett, mintha valaki ellen életre-halálra készülné védeni magát.

Az ilyen vacsorázáson hamar át lehetett esni. A jövevény egy tele pohár vizet hajtott fel egyszerre, s csak azután vette észre magát.

– Ezer bocsánatot kérek. Csak egy pohár van az asztalon s én magam iszom elébb, elfelejtve, hogy még idegen nővel ülök szemközt. Én már egészen abban voltam, hogy az ember feleségével egy pohárból is szokott inni.

Larisse még mindig hitetlenül rázta fejét.

– Nos, kisasszony. Első kérésemet teljesíté egy percnyi gondolkozásra, a másodikat öt percnyre, azóta huszonöt perc múlhatott, elhatározta-e magát?

– Mire?

– Hát – hogy iszik-e ebből a pohárból, amelyből én már ittam?

E kérdés oly gyöngéd, oly bensőséggel teljes hangon volt mondván, hogy Larisse kénytelen volt megtérni onnan, mintha egy részeg, vagy egy őrültet látna maga előtt.

– Akar-e kegyed velem most ez órában rögtön megesküdni, a másikban útrakelni, vagy pedig akarja-e, hogy amerre jöttem, az ablakon újra kiugorjam az utcára s a legelső kozákkal, akinek a felhívására nem felelek, agyonlövéssem magamat?

– De uram, hiszen az idő éjszaka.

– Az nem akadály. Van lelkész, aki bennünket összeesket most is. Itt az utca végén a minorita kolostor; küldje el kegyed a házmestert oda,

mondja ott azt, hogy egy haldokló kíván gyóntatót, aki ezt a zsoltárból kiharított lapot küldi. Arról a lapról meg fogja valaki tudni a küldő nevét s rögtön sietni fog ide; az végrehajtja a szertartást. Mondja hát szép kisasszony, engedi-e, hogy vizet töltssek a poharába?

Larisse némán inte s reszketve nyúlt a pohár után, melyet az idegen teletöltte számára, s azután kiitta azt.

Az idegen odahajolt és gyöngéden megcsókolta kezét; de az oly tisztelettel történt, mintha egy fejedelmi védasszony kezét csókolta volna meg.

A lengyel azután lehúzta ujjáról brilláns gyűrűjét s az énekesnő ujjára vonta fel, átcserezve azt ama finom kis sodronykarikával, mely a kisasszony ujját ékesíté. Értéke alig lehetett több egy franknál, különben az is rég a többi zálogba ment ékszer után vándorolt volna.

Ez volt a jegyváltás.

– Most küldje el kegyed a házmestert a kolostorba ezzel a zsoltárlappal – szólt a lengyel, egy ócska nyomtatványt vonva elő zsebéből, melybe egy pár szivar volt takarva.

A leány meggondolta magát.

– Ezt nem lehet a házmesterre bízni; hátha kém? titkos feladó? Magam fogok vele odamenni.

Maga a menyasszony? esküvőre hívni a papot? Ez is először történik a nap alatt. No de sok történik a Kárpátokon túl, amikre például nem mutat a történet. Miért ne történhetett volna az is meg, hogy egy fiatal leány éjnek éjszakáján, esőben, sötétben, egyedül, őrzáratoktól nyugtalanított utcákon végig elinduljon, lelkeszt keresni, ki őt vőlegényével összeeskesse?

Zseminszky kézszorítással köszönte meg a leánykának ez áldozatkészséget s gondosan betakargatá őt sáljába, hogy meg ne hűtse magát.

A leányka meggyújtá kézilámpását s elindult az utcán.

Az eső folyvást szakadt, a kozák őrzáratok a szomszéd utcában csörömpöltek, az énekesnő nem törődött sem egyikkel, sem másikkal.

A minorita kolostor kapuján megnyílt egy szűk négyszögű ablak a csöngetésre s egy kemény, gyanakodó hang kérdezé: „Ki az?”

– Gyóntatóért jöttem egy haldoklóhoz – szólt a leány s benyújtá a nyíláson a zsoltárlevélkét.

Néhány perc múlva nyikorgott a kulcs a nehézkes kapuban s egy szerzetes és egy ministráns fiú jöttek ki rajta. Mindkettőnél lámpa volt, mert az orosz fölvilágosodás úgy kívánja, hogy ha három ember megy

az utcán, mind a háromnál lámpás legyen, s ha valaki a szolgálójával viteti a lámpát maga előtt s rajtakapják: a szolgát szabadon eresztik, a gazdáját viszik a fellegrárba.

Szerencsésen eljutottak a leány lakásáig, anélkül, hogy valami baj érje őket.

– Valóban haldoklik azon ember? – kérde a szerzetes, midőn a kapun belül voltak.

– Nem haldoklik, hanem esküdni akar egy nővel.

– Akkor nagy sietsége lehet.

Larisse előre bocsátá a lelkészt, s megmutatta neki szobája ajtaját, melyen be kelle menni.

Azonban, amint az ajtó feltárult, Larisse maga is visszadöbbszent, mintha idegen helyre nyitott volna be. A szobában nem az otthagylt lengyel várt reá, hanem egy franciásan öltözött fiatal férfi, fekete hajjal, borotvált arccal és à la Henry IV. kecskeszakállal; fekete frakkban, fehér mellényben.

Azonban ez mégis az ő szobája volt.

Larisse-nak valami veszélyben éber ösztöne megsúgta, hogy jobb lesz ez idegen alaktól nem kérdezni most semmit; hanem elvárni, hogy mit mond ő, hogy jött ide s hová tette a lengyelt?

Jobb is volt.

– Jó estét, atyám, – szolt a sima arcú férfi az érkezők elé sietve, s a hangról megtudta Larisse, hogy ki áll előtte. Maga Zseminszky Kázmér.

Amíg ő a kolostort megjárta, ideje volt neki átöltözni, szakállát levágni, befesteni, idegen embert alakítani magából.

A lelkész kezét nyújtá a férfi elé, az megszorította a nyújtott kezét, kézszorítás alatt középújjával azt a titkos jelt adva, amiről a két egyetértő egymásra ismer s amit egy harmadik, bárholgy figyelne is rájuk, nem vehet észre. A kéz öt ujja egy szorítás alatt, azok előtt, kik e rejtett beszédet értik, egész titkokat közöl, anélkül, hogy valaki mást látna benne, mint egy néma kézszorítást; különösen a befogott középső ujj, kézszorítás alatt azt jelenti: „veszélyben vagyunk”.

A szerzetes fejével inte.

– Hívatál.

– Haldoklóhoz gyóntatni, ami nem felötlő. Talán nem is vétettem nagyot az igazság ellen; ki tudja nem agonizálok-e most? Azért gyóntass meg és aztán esküdtess össze menyasszonyommal.

– Hol van?

– Itt áll melletted. Ő vezetett idáig.

A szerzetes arca nem mutatott semmi meglepetést. Csendesen, minden aggály nélkül végzé a szertartást; Larisse mint Zseminszky Kázmér neje állt föl a térdeplőről.

– Az anyakönyvbé igazi nevemet írd be – szólt a lengyel s annak egy kivonatát küldd el Lord John cím alatt poste restante Párizsba. Ott szükségem leend rá.

A szerzetes eltávozott s az új férj és nő egyedül maradtak.

– Kedves Larisse – szólt a lengyel, karja alá vonva az énekesnő szép kezét –, szabad önnek most némi utasításokat adnom? megengedi, ha azoknak elfogadására kérem.

– Parancsoljon, uram. Én szót fogadok.

– Azt látja ön, hogy én nem az vagyok külsőmben, aki egy óra előtt voltam; az a hamu ott kandallójában a rajtam volt öltönyök maradványa. Annyit ért kegyed már, hogy az a Zseminszky Kázmér, akinek a nyomait talán az utca szegletéig már felfedezték, itt egyszerre eltűnjön és ne legyen található többé. Már most figyelmezzon rám kegyed. Engem e perctől fogva kegyed „Alfréd”-nak fog nevezni. Első buffo bariton vagyok a párizsi Varietés színházról. Útlevelem egészen rendben van: nézze, a személyleírás pontosan egyezik; rajta az orosz nagykövet visája, s minden közbeeső rendőrfőnöké, amíg Párizsból idáig jön az ember. Csak egy hiánya volt még az útlevélnék: Poissard Alfréd nevével együtt utazik, aki szintén énekesnő; most már ezen is segítve van. Van kegyednek útipodgyásza?

– Kevés – szólt Larisse pironkodva; arra gondolt, hogy a hosszas nélkülözés még ruhaneműitől is megfosztotta.

– Ugyan kérem, hagyja azt is itten. Két nap múlva túl leszünk a határon, s ott vehet kegyed magának mindent, amire szüksége van. Az útimálha nagy árulkodó.

Larisse szívesen lemondott minden útikészületről.

– Én még útitáskámat is a tűzbe dobtam, miután az átöltözésre szükséges ruhadarabokat kiszedtem belőle. Tud-e ön németül?

– Keveset és nagyon franciás kiejtéssel.

– Az igen jó. Kérem, ha útközben valaki németül szólít meg bennünket, feleljen kegyed neki, én kénytelen vagyok eltitkolni, hogy tudok, mert az lehetetlen, hogy egy lengyelre rá ne ismerjenek, mikor németül beszél. Hát oroszul tud-e kegyed?

– Az még nem ragadt rám.

– Akkor hát viszont bízsa rám kegyed, ha valaki oroszul szólítja meg, hogy én feleljek rá. Lengyelül pedig egyáltalán ne értsen kegyed semmit. És még egyet. Kegyed párizsi nő, bizonyosan volt már álarcos bálban. Vegye úgy ezt az egész alakoskodást, mint egy jó tréfát a „micarème” bohóságai közül, mikor az ember barátjával, barátnéjával római vitézeknek öltözve megy a vigalomba s ne mutassa azt, mintha tudna afelől valamit, hogy ennek a maskarádénak az is lehet vége, hogy az álarc helyett az embernek az egész fejét kell letenni.

– Nyugodt leszek, uram.

Az indóházig minden különös akadály nélkül eljutottak. A férj útlevele rendben volt, a személyleírás tökéletes. Málha, amit vizsgálni kellene, semmi. A rendőrbiztos azon kérdésére: hát az útipodgyász hol következik? igen egyszerű és kimerítő felelet az, hogy „színészek vagyunk”. Értjük! Elmaradozott biz az itt-amott zálogban.

A kupében, ahol helyet foglaltak, rögtön csatlakozott hozzájuk egy bőbeszédű fiatalúr, aki azt mondá, hogy ő is francia.

„Ün franszé.”

„Ün franszé?” jegyzé meg magában Zseminszky. Tehát vagy kisasszony, miután a francia férfi nem „Ün”, hanem „Ön”; vagy pedig – orosz kém.

A beszéddús ifjú ember azon kezdé, hogy hála Istennek, csakhogy Varsónak hátat fordíthatunk; ez egy valóságos egyetemes börtön, ahol az ember kétféle kémek által van környezve, kétféle kormány parancsait tartozik fogadni, s azt sem tudja, melyikhez folyamodjék a másik ellenében védelemért? Még útlevelet is kétfélét kell tartani, az egyiket az orosz rendőrségtől, a másikat a titkos bizottmánytól, ő is el van látva olyannal.

– Hát önöknek van-e lengyel útlevelük?

– Nincs. Minek volna az?

– Pedig önök könnyen juthatnának hozzá; a komité fővezetői Párizsban laknak. Én önöket utasítani is tudnám a címeikre.

– Köszönöm. Nem akarunk visszatérni ide.

– Végképp kinn maradnak? Ah akkor önök tehetnének egy szíveséget nekem. Ismeri ön Mr. Pietrit, a volt rendőrminisztert?

– Látásból.

– Egy izenetet kellene neki átadni. Nem jár semmi veszéllyel; nem írás. Csupán e szavakat kellene megmondani: „Alfred Lamballe, à Varsovie. Tout va bien. Eruption à Mi-Carème.”

– Értem. Ezt kellene neki megmondani személyesen – szólta a lengyel, erősen szemügyre véve átellenesét, kinek zöld szemüvege volt és felkunkorított bajusza. – Ugyan, kérem, hány mérföld lehet ide Krakkó?

– Bizonyosan mondhatom, hogy harminc.

– Angol mérföldet értett ön, vagy orosz versztet, vagy geográfiai mérföldet?

– Igenis jeográfiai mérföldet.

– Jeográfiait! – azzal a szóval hirtelen torkon ragadta útitársát a lengyel, s elkezdte fennhangon kiáltozni. – Hej! konduktőr! Rendőr! Ide! segítség!

Az odarohant kalauznak és rendőröknek aztán félig oroszul, félig franciául megmagyarázá, hogy itt van egy veszedelmes francia emisszáríus, aki őt a státusz elleni összeesküvésre akarta toborzani. Tessék őt börtönre vetni.

Az elfogott emisszáríus nem látszott valami különösen megijednek lenni. Larisse sokkal jobban meg volt e jelenettől illetődve.

– Mit tett ön ezzel az emberrel? – kérdé hüledezve, amint egyedül maradtak a kupében.

– Alkalmat vettem magamnak egy kicsit a torkát megszorongatni.

– De ön egy franciát elárult!

– Annyira nem francia biz ez, mint én: berlini agent provocateur. Ráismerhetni a kiejtéséről. Majd nézzen ön ki a kocsiablakon, s látni fogja, hogy az elfogott fickó ép, egészséges bőrrel tér vissza, minden kíséret nélkül s egy másik vagon nyittat fel magának. Ezzel még sok bajunk fog lenni.

– Csakugyan. Már visszatér s mosolyogva int a rendőrbiztosnak.

Azon az állomáson, ahol az álfranciát leszállították, egy vén lengyel nemes szállt fel a kocsiba s elfoglalta azt a helyet, amelyen az elébbeni útitárs ült.

Látszott rajta, hogy valódi régi-ívású falusi nemes, aki először hág fel a vasútra. Úgy elmagyarázta a kalauznak, hogy ő nem hátrafelé akar ám menni, hanem előre; aztán neki megmondják, mikor érnek Krakkóba, mert ő el szokott aludni a kocsiban, aztán, ha majd megállnak a kocsival itatni, akkor az ő butykosát is megtöltessék rosztopcsinnal, mert odáig kifogy belőle ami még benne van; és hogy szabad-e a kocsiban dohányozni, mert ha nem szabad, hát inkább kiül a kocsis mellé. Aztán, hogy a kupéba belépett, s a kalauz helyet

mutatott neki a két francia mellett: vissza akart hátrálni, hogy neki ilyen úri társaság nem kell, neki magaszőrű falusi emberek kellenek, ültesse oda, ahol azok utaznak; ő asszonyágokkal nem szeret utazni, mert ő pipázni szeret, meg fokhagymás pecsenyét evett; azok nem állják ki. A kalauznak ugyan fáradságába került, amíg be bírta tuszkolni Zseminszky mellé.

A falusi utazó aztán kifészkelte magát valahogy a bundájából, nagyot húzott szíverősítőül a szalmás kulacsból; előkeresett a tarisznijából egy zsíros papirosba takargatott ürücombot s nagy igyekezettel hozzáfogott annak fogyasztási műtétéhez. Gyönyörűség volt elnézni, mennyire nem érdekli őt a világon semmi olyan nagyon, mint a ropogós mócsing, amit az ürücomb csontjáról görbe késével nagy figyelmesen le tud faragni. Ezzel végezvén, előhúzta nagy tájékipipáját, megtöltötte bőrzacskjából, egy darab ürömtaplóba tüzet csiholt, s azzal szájába dugta pipáját, nekiszegette a fejét a karszék vánkosának, s mint előre sejté, nagy hamar elaludt; elébb ő maga, azután a pipája.

Ekkor Zseminszky odahajolt hölgyéhez, ki vele átellenben ült, s fülébe súgá:

– Larisse, most legyen ön nőm. Ez az ember itt a legveszedelmesebb orosz kém: Kimovicz. Mint ügyetlen paraszt ül fel a vagonba, eszik, iszik, pipára gyújt, elalszik, együgyű, bámész, gondatlan; nem tud, csak lengyelül s az egész úton végig horkol. És ez mind nem igaz. Ő ébren van, figyel mindenkire, hallgatózik, ért hatféle európai nyelvet s jól vigyáz ránk ebben a pillanatban. Csókoljon meg ön Larisse.

Larisse szót fogadott és megcsókolta férjét.

– Hadd tegyem a fejemet az ölébe.

– Jól van.

– Nem, nem, ellenkezzék ön. Beszéljen hangosan.

– Ah Alfréd! ez illetlen. Mit gondol? Nem magunk vagyunk.

– Haha! Hisz ez a „vieux cochon” alszik.

– Csitt! Ha meghallaná!

– Ha meghallaná, sem értené; mit tudja ez a „rustre”, hogy „vieux cochon” azt teszi, hogy vén disznó.

Erre aztán nagy ellenkezés közt kivívta Zseminszky, hogy fejét Larisse ölébe tehesse. Larisse gyöngéden letakarta férje szemeit kezével, hogy ő maga se lássa magát ily illetlen helyzetben. Az pedig megcsókolta az arcát elfedő puha kezecskét.

Kimovicz uram, abban a nagy bundában bosszúsan kezdé átlátni, hogy ez bizony két szerelmes komédiás, semmi egyéb.

A legközelebbi állomáson egy ijedtképű ember bukott be a vagon ajtaján; nagyon fiatal arca volt, savószerű bajusszal, szakállal. Camarkát és konfederatkát viselt, bő nadrággal, hosszúszerű csizmával.

Hevülten lecsapta magát Zseminszkyvel szemben s azután körül nézett, hogy nem kergeti-e valaki?

– No mi baj? – förmedt rá a borzas útitárs, kinek nagy sietségben kétszer is a lábára taposott.

– Nagy baj van – rebegé ez, elkékölt, vonagló ajakkal.

– A múlt éjjel meggyilkolták ezen a vasúton Anikoff tábornokot.

E szóra a borzas lengyel, mintha a nyeregből akart volna kiesni, akkorát ugrott a karszékből.

– Lehetetlen.

– Most hallottam meg egy rendőr ismerőstől, s hogy ennél fogva mindazokat, akik ma ezen a vasútvonalon ki akarnak menni az országból, a határon letartóztatják s rögtön a citadellába küldik.

A borzas ember rögtön kapta a tarisznyáját s rohanni akart ki a vagonból.

Zseminszky mindekkor figyelembe se vette az egész beszédet, mint aki nem érti ezt a nyelvet, hanem e különös futamodási szándékra bámulva nézett szomszédjára, s megragadta bundája szárnyát, hogy ki ne ugorják az ablakon.

– Hova akar ön a pokolba? – kérdé franciául.

– Jobb bizony, hogy ön is szalad velem; nem hallja, hogy mindnyájunkat elfognak, rabságra vetnek?

Zseminszky vállat vont s szárazon felelé francia nyelven:

– Nem tudok lengyelül.

Erre a fiatalabb utazó tört franciasággal kezdé neki magyarázni:

– Nagy baj van. Anikoff tábornokot az éjjel megölték egy vagonban, pedig nem volt senki mellette más, mint két hadsegéde. Most aztán minden határszéli állomásnál fel fognak tartóztatni minden utazót s a férfiakat elküldik a fellegvárba, s ott fogják tartani, míg a gyilkos elő nem kerül közülük.

– Áh! – szólott Zseminszky, azzal a büszke önteltséggel, amit a párizsi ember oly tökélyre fejlesztett, – én francia vagyok.

Azzal nyugodt vérrel készíté magának is meg Larisse-nak is egy cigarettet; az egyiket meggyújtá, Larisse szájába dugta, a magáét aztán

arról tette izzóvá, s e tűzcsók után mosolyogva tekintte útitársnéja szemébe, mint akinek jobban elfoglalja gondolatait egy szép nő gömbölyű arcán a szerelemgödröske, mint valamennyi börtön, amiről Varsóban regélni hallott.

Az újabban következő állomáson aztán az öreg lengyel is, meg az ifjú lengyel is eltűntek mellőlük. Zseminszky egyedül maradt Larisse-szal.

– Ön ezt a fiatalabb férfit is ismeri? – kérde az énekesnő, semmi rendkívülit sem találva benne, hogy Lengyelországban minden ember személy szerint ismerje egymást.

– Ismerem. Ez is egy agent provocateur. Az újságírók osztályából. Két év előtt az arisztokraták lapjaiba firkált; azok nem győzték pénzzel, akkor demagóg lapot adott ki. A nép még rosszabbul fizet, s nem veszi köszönettel, ha az urak ellen lázítják; utoljára aztán a rendőrséghez szegődött s most piszkolódik, kémkedik és mindenre jó.

– Tehát az is mese lesz, hogy Anikoffot megilykolták?

– Oh nem. Nézze ön, hogy tódul a nép minden vagonból kifelé, már elterjedt a hír, s mindenki igyekszik a határon innen leszállni, és inkább visszautazni oda, ahonnan jött, vagy útközben elmaradni, mint annak kitenni magát, mit ez a fickó nagyon valószínűen megjósolt: a vizsgálati börtönbe hurcoltatásnak.

– És ön nem igyekszik menekülni, mint más?

– Menekülni? Arra a legrosszabb mód volna innen a helyemből fölkelni. Hisz ez a három kém, aki egymásután rám jött, mind azt jött próbálgatni, vajon kimozdítható vagyok-e a helyemből, vagy sem? Ha futok, rám rohannak, így pedig elmennek más nyomot keresni.

Larisse körültekintett, ha nincsen-e valaki közel.

Azután odahajolt Zseminszky vállára s halkán fülébe súgá:

– Ön ölte meg Anikoffot...

Zseminszky csendesén inte fejével és egy vonása sem mozdult. Az énekesnő megszorítá a férfi kezét.

– Most már neje fogok önnek lenni!...

*

A határszélen csakugyan letartóztattak minden embert. A férfiakat elzárták mindjárt egy üres raktárba; a nőknek pedig egyelőre meghagyták, hogy továbbutazniuk nem szabad.

Az útleveleket elszedték mindenkitől s a málhákat az utolsó foszlányig szétszedték.

Larisse egy francia nő és egy színésznő bátorságával rontott a parancsnokló rendőrtisztre.

Az egy doni kozák őrnagy volt, kinek nagyapja a strelicek közt szolgált, s kit azután kellemetlen elővigyázatból tettek az ország félreeső szegletébe, s kinek nem volt nagyobb vágya, mint valaha Szentpétervárra mehetni garnizonba.

– Uram, ez impertinencia! – pattogott a szép menyecske a haragos úr szemébe – azt hiszik önök itt a farkasok hazájában, hogy ezt a francia követség tréfára fogja venni? Férjem a császári operaszínház első baritonistája. Önök becsukták őt egy nedves magazinba, ahol azelőtt burgonya volt felhalmozva. Ha férjem el találja veszteni a hangját, az ön kormányra kárpótlást fog fizetni negyvenezer rubelt.

– Hó, mi a ménkö! – kiálta fel az őrnagy.

– Azt hiszi ön, hogy az énekeseket nálunk is úgy fogják, mint önök-nél, a muzsikok közül? Poissard Alfréd, a férjem, Európa minden városában ismeretes. Rendjelei vannak Kopenhágából, Berlinből...

– Berlinből is? – Ez nagy ajánlat volt a kozák őrnagy előtt.

– Igen bizony. És ha azt megtudják a hírlapok, hogy ő egy napig fogva volt egy magazinban, majd azt a lármát tessék meghallgatni, amit azok ütnek miatta. Azt ön nem fogja megköszönni. Biztosítom önt róla, hogy ha férjemet ki nem ereszti, hát majd én tudom, hogy hová kell mennem. Vannak protekcióim. És akkor ön bizonyos lehet, hogy el fogják küldeni a Kaukázusba.

A kegyelmes úr nagyon gondolkozóba esett erre a szóra. Az ilyen komédiásféle néppel nem jó összetűzni. Ki tudja, miféle magas oltalom alatt áll egyik-másik? Aztán semmi gyanú sem forog fenn ellenük. Menjenek a patvarba.

– Jól van, madame, tessék egy pár órát várni, míg Varsóba távira-
tozok önök felől.

A varsói rendőrfőnök természetesen azt válaszolta vissza arra a kérdésre, hogy visszaküldjenek-e neki egypár francia színészt? hogy küldjék a pokolba, örül, hogy egyszer megszabadult tőlük.

Hanem még egy veszedelmes kísérleten kellett Zseminszkynek átesni.

Ugyanazon álfrancia, akivel legelőször találkozott a kocsi-
ban, most már mint bevallott rendőrségéd hívta ki a többi letartóztatott férfiak közül.

Igen konfidensül bánt vele; hiszen már ismerősök voltak.

– Mössziő, én vagyok az, akinek a torkát meg tetszett szorongatni.

– Nos, hát mi kell megint?

– Hát az igen derék volt öntől, hogy nem engedte magát rászedetni.

Ön igen okos ember.

– Azt tudom, de hát aztán?

– Ne féljen ön, rendben van minden dolga. Hanem: ön okos ember; önnel lehet egy okos szót szólani. Itt az útleveélben az áll: utazik nejjével. Az asszonyság igen csinos teremtés. Nono, mi franciák tudjuk; hogy mit jelent az, egy színész meg a felesége. Párizsban volt egy színész ismerősöm, aki minden évben bemutatta a feleségét. Egyszer volt neki egy magas, máskor meg egy piciny; egyszer hozott egy szőkét, máskor meg egy barnát, egyszer egy németet, máskor egy angolt, úgy hiszem egy ízben egy zsidónőt is mutatott be: „nőm”. Hahaha! A színészek átkozott fiúk az ilyen dolgokban.

Zseminszky nem bánta, hadd nevéssen.

– Tehát, tudja ön, tisztelt uram. Az asszonyság igen csinos személy. A rendőrtiszt úr abban a nézetben van, hogy ő talán nem egészen állandó neje kegyednek. Tudja. Evégett utánjárásokat kellene tenni, amik sokáig elhúzódhatnak. Azért azt mondom kegyednek, csak úgy közöttünk, barátságosan, hogyha nem kötelezi kegyedet valami oltár előtt adott fogadalom az asszonysághoz, hát akkor kegyed egyedül minden fennakadás nélkül utazhat tovább.

Ha ez ajánlatra Zseminszkynek az a gondolata támad: „miért ne, ha Larisse megtetszett a rendőrfőnöknek s ezen az áron én megszabadulok; és hát mi nekem ez a nő? akit csak tegnap óta ismerek s jóformán azt sem tudom, kék-e a szeme, vagy fekete? mi veszteségem van belőle?” Hát ha ő azt gondolta volna, akkor bizonyosan el lett volna veszve; de nem tette, hanem minden válasz helyett úgy ütötte pofon az ajánlattevőt, hogy annak a füle is megcsendült bele.

Aztán nagy lármát csapott, hogy őt vezessék rögtön a rendőrfőnök elé, mert ő rajta nagy outrage esett.

– Utrázs, utrázs! Szatiszfakszion!

A rendőrök azt hitték, megőrült; míg aztán a rendőrtiszt megjelenén és megértvén a panasz okát, egész udvariassággal kimenté magát: ily bolond ajánlat valamelyik szubalternusának az ötlete lehetett, de az ő tudtán kívül. Neki esze ágában sem volt ilyesmi. Mössziő és madám minden akadály nélkül utazhatnak tovább.

Mire azután egy találkozási jelenet következett, az egymást kivívott férj és nő között, ölelkezések, csókok illusztrációjával. Larisse akármi-kor sem csinálta ezt a jelenetet a színpadon remekebben.

És – talán több is volt abban már, mint komédia.

A vasút más országba vitte az utazókat.

Larisse bágyadt volt több éji álmatlanság miatt s panaszkodott, hogy mégsem bír egy percre is aludni.

– Hajtsa ön fejét vállamra, kedvesem – mondá Zseminszky. – Majd én mesélni fogok önnek valamit, amin el fog aludni. Még egy év előtt nekem is volt, aki fejét vállamra hajtsa, nőm. Hedvig volt a neve. Ilyen szép szemei voltak, mint önnek, a hangja is sokszor úgy hasonlít hozzá, különösen, mikor indulatba jön.

– Meghalt?

– Megölte magát. Nem. Megölték. Egy nemzeti emlékűnnepen a templomokból minden gyászruhába öltözött asszonyt elhurcoltak és a fellegrárba zárták őket. Én csendes, hidegvérű, óvatos ember vagyok, amint ön azt néhány nap óta tapasztalhatja; nem hirtelenkedem el semmit. Ha valakit meg akarok szabadítani, előre kiszámítom, hogy mit tegyek, nehogy még nagyobb bajba keverjem. Eljártam minden utat, hogy nőmet kiszabadíthassam a fogságból s kieszközöltem számára az elbocsátási engedélyt. Hiszen nem volt szegénynek olyan nagy vétke; csak hogy gyászruhát viselt és imádkozott.

A férfi nagyot sóhajta és sokáig hallgatott.

Larisse vizsga figyelemmel nézett fel rá.

– Csak hagyja ön fejét a vállamon. Én nem láttam nőm szemeibe többé. Anikoff tábornok volt a foglyok felügyelője, hozzá mentem az elbocsátási paranccsal. Ott láttam egyetlen egyszer, de már akkor nem látott ő engem. Ez az egy látás elég volt arra, hogy még a túlvilágon is reá emlékezzem. Mutattam neki a szabadító írást, ő elmosolyodott rá. Hiszen nagy oka volt mosolyogni. Azt felelte: „ön későn jött; önnek a neje tegnap meghalt és ma eltemettetett”. – „Miben halt meg?” – „Tudom is én, az asszonyok gyöngé portékák, könnyen hálnak”.

Larisse már nem nézett Zseminszkyre; szemei tele voltak könnyel.

– Többet nem kérdeztem azután tőle. Éjszaka két külvárosi munkást rábírtam, hogy titokban eljöjjenek velem a vasrács alatti sírkertbe, ahova a meghalt foglyokat temetik s a legújabb sírt segítsenek fölbontani. Rátaláltam. Egy férj, aki szeret, ne talál-na-e rá arra a sírra, ahol neje fekszik? bárha kereszt sincs eléje téve. A fiúk jól dolgoztak, félóra múlva

a holttestre akadtunk, mely koporsó nélkül, halotti köntös, szemfedő nélkül csak úgy a földbe volt elásva. Kiemeltük onnan. Egy tolvajlámpa volt velünk, azzal a sírűregben megvilágítottuk alakját. Az arcra ráismertem, de az alakra alig. Egy roncs-tetem volt az. Két karja eltörve, koponyája éktelenül bezúzva; vállait néztem: azokon egymást keresztül-kasul érő fekete vonalak látszottak.

– Mi az?

– Majd meghallja ön. Két sírásó lenn volt velem az üregben; hárman együtt találgattuk ezt az enigmát, amit a sors egy összezúzott hullában elénk adott. „Ezek a vonalak a kancsukaütések”; mondá az egyik. „Ezek a csonttörések olyanok, mikor valaki magas épületből kövezett udvarra leugrik”.

Én aztán kiegészítém a talányt. „Ott benn megkorbácsolták őt, s ő szegyenében leugrott a folyosó ablakából. Anikoff mosolygott. Ő tette ezt.”

Larisse kezei görcsösen fonódtak a lengyel karjai körül.

– E perctől fogva nem imádkoztam többé. Nem mondhattam el azt: „és bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk ellenünk vétetteknek”; mert én nem bocsátok meg soha. Nőm holttestét még azon éjjel eltemettetem szentelt földbe; a lelkész, ki bennünket összeesketett, volt jelen eltakarításánál s azután nem gondoltam egyébire, mint az ő összetört testére. Szép vagyonom volt, azt eladtam, ahogy vették; a készpénzt letettem egy ismerős bankárnál, akitől nyugtát sem kértem róla. Ha én előkerülök, nyugtatvány lesz kézszorításunk, ha nem jövök elő, más ne foglalhassa el azt egy ostoba papírdarabbal, amit nálam megtalálhatnak. Harmadnapra elfogtak szállásomon.

– Istenem!

– Kiderült a halott eltűnése a sírból; mégpedig nagyon egyszerűen: a tér szűk, a lakosok szaporodnak. Egy este valami új halottat akartak még ugyanabba a sírba tenni, ahol nőm feküdt s így rájöttek, hogy ő nincs ott. Igen természetesen okoskodtak, midőn azt gondolák, hogy azt más nem vitette el, mint én; s elfogtak. Néhány hétig voltam zárva, anélkül, hogy vallomást csikarhattak volna ki belőlem. Mik történtek azalatt velem? azt én önnek, kedves Larisse, elmondani nem fogom, mert azzal örök időkre elriasztanám csendes álmait. A negyedik héten az a két munkás, aki a sírt felbontani segített, megtudva, hogy engemet azért vallatnak, hogy társaimat kiadjam, önként feljelenté magát.

– Pedig közönséges emberek.

– Ah Larisse. Ez a vérrel itatott föld úgy szüli a nagy jellemeket, mint a növények óriásait, ami máskor cserje volt, az most szálfá! Ekkor azután összeszedtek bennünket s elküldtek arra a hosszú útra, melynek egyik vége a Visztulánál kezdődik, a másik az Ural-hegyeknél végződik, és amely folyton folyvást utazókkal van rakva, akik soha visszafelé nem jönnek.

Larisse összeborzadt, úgy fázott csak az eszmétől is.

– Sokan voltunk, tán háromezren is: urak, szolgák, férfiak, asszonyok, elveszett emberek mind. Nagyobb részük gyalog, többnyire láncsal kezükön, lábukon. Én és még néhányan, kik a járást nem bírtuk, székéren követtük őket. Előtte, utána, mellette a szomorú karavánnak fegyveres lovasok ügettek, kik félreterelték a népet az útból, nehogy valaki még talán egy rokonát ismerhesse fel a rongyolt alakok között; aki elfáradt, elmaradt, azt terelték odább. Mellékesen megemlíthetem, hogy mikor elindultunk, huszonkét fok volt a hideg: ezt a tábori orvostól hallám, ki utasításokat adott a kísérőknek, hogy ha az útból netán valakinek keze-lába elfagyyna, hogyan kell vele bánni.

– És mindig feljebb mentek északra?

– Hja, biz a jámbor kísérők nem nagy multságukat találták abban, hogy fagyott embereket ápolgassanak. Moszkváig csak kétharmad része jutott el a karavánnak.

– A többi hova lett?

– Ne kérdeje azt, Larisse. A többi jó helyen van. Mikor egy-egy útféle csárdánál megálltunk pihenni, s egy-egy fogoly előállt mutatni, hogy keze meg van fagyva, ó, az olyan sajátságos látvány, Larisse! Mintha átlátszó viaszból volna az embernek minden ujja, az egész keze egy porcelán-kéz. A kozákok olyan jókat nevettek rajta; ha az ember egy ilyen viaszkéznek egyik ujjára rápeckel, hát az lepattan ízben s nagyot pendül a fagyon, mint valami jégcsap.

– Ah!

– Én sokszor láttam ezt. És aztán egyszer elkezdett valaki a menet közül tántorogni, azután elesett, kísérői egy darab ideig ütötték, társai egy kis ideig hurcolták, azután félrefektették az országút szélére. Az már meg volt fagyva.

– És ottmaradt?

– Nem. A farkasok elvitték.

– Oh, ön iszonyúkat mond.

– Abban a kibitkában, melyen engem vittek, volt egy fiatalember, akit titkos toborzással vádoltak. Szép fiú volt. Az egész úton hallgatott, nem is sziszegett. Nem kért, nem panaszkodott semmit. Egyszer késő estére maradtunk el egy hosszú állomáson. Az idő naplemente után még hidegebb lett. Sűrű barna köd lepte el az egész tájat, mely zúzmarával vonta be szakállainkat, a lovak sörényét, a kozákok csalmáit. Előtte való nap sok hó esett, a lovak és gyalogjárók nehezen tudtak benne haladni. Ekkor az én hallgató útitársam egyszerre megszólalt, elkezdett hevesen szónokolni: „Előre! a kaszások támadjanak! utánam, aki férfi. Ne féljete az ágyútól; az nem bánt. Hol a zászló? Ide a kardommal. Előre!”

– Mi volt az?

– Az volt, hogy a megfagyást néhány perccel a tébolyodás előzi meg. Mielőtt meghalna belé az ember, előbb megőrül.

Zseminszky folytatá azt a mesét, amin Larisse-nek el kellett volna aludni.

– A megfagyás általi halált megelőző delírium nem soká tart; hanem ez a kín iszonyú.

Nagy okom van azt iszonyúnak mondhatni, mert először is: láttam; ott mellettem, a szűk kibitkában fagyott meg útitársam, kéz-kézhez láncolva, szem-szembe nézve, mert a szeme még holtan is nyitva maradt, örökösen rám meredve, mintha vádolna, hogy hát én mit kések utánamenni? miért nem sietek, mit váratok magamra, mikor útitársak vagyunk, láncsal egymáshoz fűzve? Nemsoká volt oka, hogy szememre hányja ezt! nemsokára én is érezni kezdtem ezt a megtébolyító nyomást agyamon; mintha két földteke szorítaná össze koponyám csontjait s minden percben egy villám nyilallna egyik fülemtől a másikig agyvelőmon keresztül.

Azután elkezdődtek a rettentő víziók, amik még jobban kínozták lelkemet, mint testemet a halálos kín. A pokol volt az, mely egy időre megmutatá borzasztó képét nyomorú lelkem előtt. Meddig tarthatott? azt nem tudom. A percek már az örökkévalósághoz számítottak.

Szemeim nem látták többé maguk előtt a szürke, ködös hó világította szomorú világot. Ott megfagytam az utazás közben én is. Nem alszik még kegyed, Larisse?

Mikor ismét eszméletemhez tértem, szemeim be voltak hunyva; eszembe jutott, hogy én megfagytam és most halott vagyok. Valahol

az útfélen fekszem a hó tetején, ahova ledobtak, mikor észrevették, hogy meg vagyok dermedve; azóta a hó betakart, ellepett, csak kezem maradt kívül a havon.

Kik járnak körülöttem olyan tompa léptekkel? A farkasok! A havat kezdik elkaparni rólam. Érzem forró párájuk melegét arcomon; hallom, hogy tanácskoznak fölöttem csendes morgással, egyik fennhangon híja társait: jer ide! azután kezemhez nyúl,... ó irtóztató... érzem, amint hegyes agyara karom elevenét éri. Most egy éles szúrás; a rémület felnyitja szememet, s én egy csendes szobában találok magamat, párnára fektetve; karomat egy kopasz homlokú férfi tartja kezében, ki akkor vágott rajta eret.

– Ah! – sóhajt fel örömborzadállyal Larisse, s még szorosabban fűzte karjait Zseminszky karja körül.

– Meg voltam mentve. Egy zsidó kalmár talált meg az útfélen, hová halottul ledobtak, az fölvelt szánjára, hazavitt szeszgyárába, ott maga és neje mindent elkövetett, hogy életre hozzon; egy zsidó orvos is érkezett a faluból, aki elrendelte, mit tegyenek velem azután.

Ideglázt kaptam. Sokáig feküdtem benne, arra az időre, amit azalatt éltem, nem emlékezem. Hanem az álmokra, amiket azalatt láttam, azokra nagyon jól emlékszem.

Minden álmom azon végződött, hogy bosszút álltam azon az emberen, aki nőmet megkorbácsoltatá.

Tűz voltam: elégettem Varsót, a citadellát, a kaszárnyákat, ő is benne égett.

Méreg voltam: megmérgeztem az egész Visztulát. Ember, állat, bűnös, ártatlan mind rakásra halt; ő is közöttük veszett.

Fegyver voltam: ölésben, pusztításban kifogyhatatlan. Ezer meg ezer alak tódult eléem, rájuk lőttem, elestek; újra föltámadtak, újra eléem jöttek. Ők ki nem fáradtak a feltámadásban, én nem az újraölésben... És az nagyon sokáig tartott így.

Mikor a láz megfordult rajtam, mikor a halál kibocsátá kezemet kezéből, hogy menjek újra élni, mikor újra visszanyertem eszméletemet, olyan gyöngé valék, hogy alig bírám kezemet homlokomig emelni.

És mikor lábadozó betegen, nyomorultan, idegen arcok közepett, száz mérföldnyire mélyen Oroszország sivatag belsejében, a kórágyon feküdtem, akkor azon gondolkoztam, hogy majd mikor ismét lábra fogok állni, mikor ismét erőm lesz járni, kelni, fegyverrel bánni, akkor meg fogom ölni azt az embert.

Oh amilyen hosszú a nap, amilyen hosszú egy éjszaka egy ágyban fekvő lábadozóknak, olyan hosszan gondolkoztam én erről. Mire fölkelhettem, ki volt főzve a terv.

A kórágýból fölkelve, megnéztem a tükörben arcomat, magam sem ismertem magamra. Dúsgazdag göndör hajam volt, mikor legutoljára tükörbe néztem; az mind kihullt; kopasz lettem. Szakállam megnőtt kéthegyűre, mint ahogy a lengyel zsidók viselik, arcbőröm meghámlott; egészen más színem lett, mint azelőtt.

Ez arccal az lehettem, sajátmagamon kívül, aki akarok. Különben is a holtak rovásán állt már nevem, nem maradt utánam semmi rokon, nem tudakozódott senki utánam.

Jámbor zsidó gazdám, ki az útfélen fölszedett, sohasem kérdezte tőlem, ki voltam, honnét jöttem. Ottmaradtam nála és tanultam a szeszgyártást.

Sokszor kellett neki Bécsbe, Németországba utaznia, üzlete végett: egyszer rábeszéltem, hogy orosz égetett szeszével meg kellene egyszer kísértetnie a párizsi piacot. Mondám neki, hogy én tudok franciául, s elmennék vele és lennék ott ügynöke.

Hamar ráállt. Kerített útlevelet sajátmagának és nekem.

Talán sejtett is valamit, mert elébb megkérdezé, hogy merre tanácsolom az utazást: a pétervári vasúttal-e, vagy Kronstadtnak és onnan a tengeri úton? Én azt kívántam, hogy menjünk vasúton.

Hogy sejtethetett valamit, azt onnan gondolom, mert a vasúti kocsi-ban mindig az ajtóhoz legközelebbi ülést foglalta el s azt később átengedte nekem. Azután elkezdett valamit mesélni egy emberről, ki a gyorsan vágató vonatról le akart ugrani s abban összetörte magát. Megmagyarázta, hogyan történt. A gőzgép percenként harminc lábnyi sebességgel halad, az emberi izomerő pedig egy percre legfeljebb hat lábnyi sebességet ad. Mármost ha valaki hátrafelé ugrik le a kocsiról, az saját szökésével még nem paralizálta a vonat sebességét, annak még mindig maradt huszonnégy lábnyi lökése percenként, mely elég arra, hogy az embert összezúzza. Azután, ha a vonattal ellenkező irány-ban ugrik az ember, rendesen a sarkára esik s így a lábszárát okvetlen eltöri; a vonat által közlött mozderő még folyvást uralkodik rajta, az hanyattvágja, s így lehetetlen, hogy a koponyáját be ne zúzza. Ha pedig az ember egyenesen szökik ki a vagonból, ismét az a baj érheti, hogy sarkára esik, s akkor meg éppen vissza fog bukni fejel a kerekék közé. Azért ha már az ember a gyorsan haladó vonatról leugrani kénytelen,

mindig előre, a vonattal mentül élesebb szögletet képező irányban szökjék; amit úgy saját szökése a vonat sebességéhez ad, az alig számít valamit. Így okvetlenül a lábujjai hegyére esik s azoknak ruganyossága felfogja az esés súlyát, így is bizonyosan el fog bukni, de legfeljebb a tenyereiről horzsolja le a bőrt, s tán az orrát is betöri, de aztán baj nélkül megmenekül.

Ezt nekem olyan jól megmagyarázta a jószívű zsidó, mintha gondolt volna rá, hogy még egyszer hasznát találom venni.

Ezúttal nem került rá a sor.

Mi egymás közt olyan tökéletes zsidó zsargont beszélünk, hogy senkinek sem lehetett az a gyanúja, hogy kettőnk közül egyikünk lengyel nemes; s ha valakinek ezt megmondták volna, az minden kétségen kívül inkább gazdát nézte volna annak, mint engem.

Párizsba megérkeztünkkor legfőbb gondom volt kerülni azokat a helyeket, ahol lengyelekkel találkozhatnám. Egyedül magamban konspiráltam. Félttem, hogy valaki megismer s a titok elszivárog; nem árulás útján, hanem könnyelműségből: egyik ember elmondja a másiknak, az a harmadiknak, utoljára oda is eljut, ahova nem akar-nánk. Mai nap csak az a titok, amit egy embernél több nem tud.

– Ah! – Larisse megneheztelt.

Zseminszky észrevette azt és sietett kiengesztelni.

– Hiszen férj és nő – egy ember.

– Így jól van.

Ehelyett a párizsi mindenféle színházak művészeinek társaságát kerestem; azokkal kötöttem igen mély ismeretséget. Jámbor zsidó gazdám már azt hitte, hogy egészen elkorhelyesedtem. Valamelyik operatársaságnál egy Poissard Alfréd nevű színésszel ismerkedtem meg; igen jó fiú volt, sokat bomlottunk együtt, egészen jó pajtások lettünk. Egyszer azt mondtam Alfrédnak: „tégy nekem egy szívességet, kérj magad számára egy útlevelet”. Poissard rám bámult. „De én nem utazhatom sehova, mert ide vagyok szerződötve.” „Tudom. Az útleveled szóljon Szentpétervárra.” „De oda meg éppen nincs kedvem menni.” Én aztán annyira telebeszéltem a jó fiút aranyhegyekkel, hogy az ilyen hangért, mint az övé, Varsóban és Pétervárott ontani fogják a rubeleket, hogy utoljára is gondolkodóba esett. Később mutattam neki egy levelét a varsói intendánsnak, melyben megbíz, hogy párizsi művészekkel szerződjem.

– Ah ön volt aztán, aki bennünket is szerződttetett.

– Dehogyan voltam. Az csak költött levél volt.

– Mikor Alfréd barátom át kezdte látni, hogy Oroszország az ő hangja nélkül el nem lehet, igen magas húrokat kezdett pengetni. Minden követelése helybenhagyatott. Utoljára azt kívánta, hogy a nejét is szerződtessék. Ez ugyan rám nézve alkalmatlan volt akkor, de a sors jobban tudta, hogyan jó. Ez is el lett fogadva. Kegyed bámulhat azon, kedves Larisse, hogy én annyi cselszövényt szőttem, fontam; holott az, aki idehozott, vissza is vihetett volna; de az én terveim igen messze jártak; nekem minden áron francia útlevét kellett. Elvégre még háromezer frank bánatpénzt is kötött ki magának az én barátom, azon esetre, ha az intendáns szerződését az odautazás előtt megmásítaná. Azt már ez ideig meg is kapta, mert amint útlevét kezembe adá, hogy szívességből vigyem el az orosz követséghez láttamozás végett, én vissza se mentem vele többet, hanem a legelső borbélyműhelyben átalakíttatám szakállamat a személyleírás szerint s az esti vonattal már útban voltam Varsó felé; ott fölkerestem bankáromat, kinél jószágom ára le volt téve. Nem volt semmi írott szó közöttünk, csupán egy latin mondatban egyeztünk meg Vergiliusból; aki e mondattal jön hozzá, annak a pénzt fizesse ki. Rögtön kifizette. Talán rám is ismert, de azt nem mondta és nem mutatta. Alfréd barátom megkapta a bánatpénzt s aztán valószínűleg nem törődött sem szerződésével, sem velem, sem az útlevéllel többé.

Én pedig a Prága-külvárosban fogadtam ki egy kis földszinti házat.

Nem lakott benne senki, egyedül én és egy kis parasztleány, aki ételt hordott és takarított.

Három hónapig nem hagytam el a házat, azt mondtam a cselédnek, hogy beteg vagyok. Azalatt szakállam újra megnőtt; azt az arcot, amivel Párizsból idejöttem, nem volt szabad ismeretessé tennem az utcán.

Járattam a hivatalos kormánylapot s egy dolgot tanulmányoztam belőle.

Voltak a hónapnak bizonyos napjai, amikor Anikoff tábornok Varsóból Szentpétervárra és onnan ismét visszautazott. Megjegyeztem magamnak ezeket a napokat. Rendesen minden hónap ötödik napja volt az, amelyen elment, és kilencedik, amelyen visszajött.

Mikor a szakállam egészen kinőtt, ezen hónap negyedik napján elküldtem cselédemet a cukrászhoz, azon izenettel, hogy küldjenek nekem egy nagy kantalupdinnyét. A leány elhozta azt.

Másnap reggel azt mondtam neki:

– Gyermekem, eredj a vasúti állomáshoz, öltsd karodra azt a dinnyét kosarastól s vegyülj a gyümölcsöt áruló kofák közé. Ha valaki kérdezi: hogy a dinnye? monddad, hogy már el van adva. Majd mikor én aztán szólítalak: „te kisleány, ide azzal a dinnyével!” akkor jöjj oda, ahol én leszek, s ha kérdem: „hogy adod?” felelj rá: „három rubelért!” s ne engedj le belőle, akárhogy alkudjam is veled. Érted-e?

Azzal vettem az útitáskámat s mentem a vasúthoz. Nem csalatkoztam. Ezen a napon utazott Anikoff is.

Ilyen alkalommal kemény elővizsgálatnak szokott kitéve lenni minden együtt utazó. Útlevelekre nem volt szükség az ország belsejében járaskelésre; hanem annál inkább kimotozták az embereknek minden öltönytárcáját, nem rejt-e benne fegyvert, tőrt vagy akármit amivel ölni lehet? Engem is megmotoztak egész a bőrömig; semmi gyanúra méltót nem találtak rajtam.

Beültem a második osztályú vagonba, ahol kívülem még hárman voltak. Mikor már helyben voltam, kidugtam fejemet az ablakon s amint az állomás előtt kofák és gyerekek pálinkát, kolbászkákat hordtak körül, fölkeresém szemeimmel odarendelt cselédemet, ki letakart kosarával ott várt reám a lepényes áruasztalok között s rákiálték; odajött, mutatta a dinnyét, alkuba ereszkedett velem; valami orosz fináncshivatalnok, ki jól megszedhette magát, közbevetődött, elkezdett rám árverezni; felverte rám negyven rubelig a saját dinnyémet, amit szeme láttára ki is kellett fizetnem a leánynak.

Ezen aztán az orosz úr is nevetett, meg én is.

Én bevettem a dinnyét kosarastól; azt mondtam, haza akarom vinni a feleségemnek, ki még ilyet sohasem látott.

Abban a dinnyében volt elrejtve francia útlevelem és egy töltött pisztoly.

– Ah! – Larisse összeborzadt.

– Úgy tettem vele, hogy egy cikket finomul kimetszettem belőle, azon keresztül aztán kivettem a dinnye belét; a pisztolyt és az útlevelet beletakartam sokrétű guttapercsavásonba s a dinnye belsejébe elrejtém, azzal a kivágott cikket ismét visszahelyeztem, keresztülszúrt vékony sodronyokkal a mellette levő gerezdekhez erősítve. Nem lehetett azt észrevenni.

Ilyen pénzpazarlás nem maradhat feltűnés nélkül.

A vasúti kalauz azt hihette felőlem, valami éllelmezési biztos vagyok, ki a kormány pénzét kezeli „jöttünk-mentünk” számadásra. Alázatosan közelíte hozzám.

– Nagyméltóságú úr. Nem méltóztatnék olyan kupét elfogadni, amiben éjszaka aludni lehet? egy éjszakára csak öt rubel kell érte.

– Hát van olyan?

– Tessék csak rám bízni. Mindig tartunk ilyesmit rezervában nagy uraságok számára; ott egészen magára lehet nagyméltóságod.

Ez az én tervembe egészen beleillett.

– Nyissa fel hát azt a kupét.

A vasúti kocsik újabb minta szerint voltak készítve: egy-egy szakasz nyolc ember számára négy karszékkal. Két ilyen karszéken végigheveredve lehetett aludni.

Én elhelyeztem a felnyitott osztályban magamat. A dinnyés kosarat betakartam köpenyemmel s üléseim alá dugtam, útításkámat pedig a fejem alá tettem. Száz rubelt, ezeret sem sokalltam volna azért, hogy egyedül lehetek.

Hanem a kalauz megcsalt. Néhány perc múlva kinyitá a kocsiajtót s szentelen mosolygással engedelmet kérve, hogy még egy urat szállásol be hozzám, hogy ne unjam magamat olyan nagyon: egy teljesen felszerelt testőr vadász altisztet tolt be még a vagonba, azzal ránk csukta az ajtót.

Én úgy tettem, mint aki nem törődik a jövővennyel, az pedig leült velem szemközt a másik karszékbe.

A fegyvercsörömpölés, a csendes parancsszavak tudatták velem, hogy az egész vonat tömve dugva van a tábornok kíséretével, ki nemsokára megérkezett maga is. Megismertem a szavát, amint kocsiablakomtól alig három lépésnyi távolban az alárendelt tiszteknek utasításokat osztott. Ki sem néztem az ablakon. Útitársam azonban felállt, s süvegéhez emelte kezét; úgy maradt az ablaknál, állva és tisztelkedve, míg a vonat el nem indult; szinte rám esett, mikor a rögtöni mozzanat kizökkenté súlyegyenéből.

Azután leült velem szembe s néztünk egy ideig farkasszemet. Én is kitaláltam, hogy ő mit gondol; ő is kitalálta, hogy én mit gondolok.

Ő azt gondolta magában: „te lengyel vagy, te bizonyosan valami rosszban töröd a fejedet, hanem én túljárok az eszeden”.

Én pedig azt gondoltam: „te orosz vagy, te bizonyosan azért vagy itt, hogy rám ügyelj, hanem hiszen én is túljárok a te eszeden”.

A kocsi robogott; útítársam rágyújtott egy hallatlan rossz szivarra; én másikat vettem elő tárcámból és ötöt nem kínáltam meg vele. Pedig az igen természetes szokás, hogy mikor egy vagonban az egyik ember

rossz szivarral bűzöl, a másik, kinek jobb van, megkínálja a magáéval, már a saját érdekében is, hogy ne szíja amannak füstjét.

Ki volt nyilatkoztatva, hogy nem fraternizálok.

Oldalamon volt egy cifra fakulacs, abból időközönként nagyokat húzogattam és útítársamat mindannyiszor elmulasztottam vele megkínálni. Tájéukon ez valódi megsértés.

Azután úgy tettem, mint aki elálmosodik, végigdültem a két kar-széken; a kulacs törte az oldalamat, azt levetettem a nyakamból s felakasztottam a szék karjára. Nemsokára azután úgy tettem, mint aki mély álomba van merülve.

Jól tudtam utánozni a pálinkarészeg álmát. Azzal a szaggatott lélekzettel, amivel az ilyenek alusznak, azokkal a takácsvetelő kéz-rángásokkal, azzal a koronkinti dadogással. Útitársam egészen meg lehetett felőlem nyugodva.

Aminthogy nem is késlekedett bosszúságára szolgáló kulacsomat a szék karjáról leemelni s annak kupakját lecsavarva, az elkövetett bántást ismételt kortyokkal lemosni torkáról.

Ő is úgy tett azután nemsokára, mint aki alszik; hanem ő valósággal elaludt és bizonyos voltam felőle, hogy két napig nem is fog felébredni.

– Hogyan? – kérdezé Larisse.

– Úgy, hogy a kulacsnak kettős belseje volt; a torkán volt egy for-gatható szelep, melyet a kupak rátevésekor észrevétlenül jobbra-balra csavargathattam. Ha jobbra csavartam, akkor a szelep az egyik oldalt felnyitá, s azon jó keserű ürömlé adta ki magát. Ha megint balra csavartam, akkor a szelep a másik rekesztékét nyitá föl s azon édes meggy-pálinka jött elő, erős adag mákonnyal fűszerezve. Magam a keserűből ittam, útítársam pedig az édesből. Én azután csak tréfából aludtam, ő pedig igazán.

Itt voltam tehát végre a célpontnál. Egy vonaton utaztunk, én és ő, akit oly régóta kerestem.

Láttam őt színről színre. Egy állomáson leszállt; akkor ráfigyeltem, hogy hányadik a kocszi hozzám, melyben utazik?

Megszámláltam, hányadik az ablak hozzám, ahonnan kidugja fejét, hogy egy tisztársával kezét szorítson búcsúzásakor. Minden csepp vérem lüktetését éreztem, fejemtől kezdve ujjaim hegyéig.

Itt voltam a tett előtt.

Nappal volt, és nekem nem volt szabad megvárnom az éjszakát. Először azért, hogy messze el ne vigyenek Varsótól; de még inkább

azon aggodalomból, hogy hátha útközben leszállhat, másfelé megy, s én elmaradok tőle.

Fényes nappal kellett végrehajtanom borzasztó tervemet.

Most, midőn utánagondolok, vérem jegesedik, azon irtóztató percekem magam elé idézve.

A gyilkolás eszméje utálatos.

Undorító, lélekszenyező gondolat! És én megesküdtem rá, hogy azt elkövetem és hosszú hónapok óta sohasem tettem egyebet, mint terveket koholtam afelől, hogyan és mikor?

Jól kigondoltam mindent.

Csak egyet felejtettem ki. Azt, hogy a végrehajtás pillanatában én is ember vagyok.

Azt felejtettem el magammal tudatni, hogy minden gyilkosnak a keze reszket.

Azt hittem, hogy ez sem más, mint a párbaj, mint az ütközet; jártam ott eleget, ott hidegvér, emitt forró elszántság vezeti a lelket; ah, de az egészen más, megölni egy embert, anélkül, hogy azt mondanánk neki: vigyázz, előtted állok, véd magad. Orozva megközelíteni, mikor ő nem láthat engem, csak én láthatom őt és rászegezni szívére a pisztolyt, egy lépésnyiről, csak egy üvegtáblától elválasztva, mikor talán éppen alszik, és akkor futni a tett után. Ezt a mesterséget nem tanították nekem soha.

Hanem valami azután egyszerre elűzött minden remegést szívből.

A szomszéd vagonban vadászok ültek, azok elkezdtek dalolni egy gúnydalt, mely amennyi vért, annyi sárt dobál a lengyelekre. Ez a dal felforralta bennem a vért újra; ami gondolat egy perc előtt megfagyasztott bennem minden érzést, az most felgyújtotta bennem mind, az szívet adott a rémnek.

Egy ember, fegyveresektől körülvéve utazik velem együtt; ugyanazon fegyveresek vesznek körül engem; és azt az embert mégsem menti meg semmi, hogy fényes déli órájában a napnak meg ne haljon, amikor én azt meg akarom tenni.

Tudtam, hogy nemsokára egy hosszú alagút fog következni. A fényes nappal közepén egy darab éjszaka.

Az utasok kíváncsian dugják ki fejeiket a kocsiablakon, hogy még egyszer széttekintsenek a völgyben, mely még tölgyerdőkkel, zöld vetés csíkozta szelíd halmokkal, kanyargó ezüst folyóval tarkázott

panorámát mutat, s melyet négy percnyi sötétség után egy más panorámalap váltand fel: sötét fenyves erdők, zuhogó hegyi folyam, sziklaoldalba vágott utak; ó lovagvárak romjai.

Egy közölünk, ki tudja, minő tájat fog meglátni ezután!

Az emelkedő visszhang előre jelenté, hogy az alagút szájához közeledünk.

Ekkor csendesen kinyitottam a kocsí ajtaját.

Mély álomba merült útitársam felől akármit tehettem. Amint egy perc múlva elsötétült körülöttünk, hirtelen felnyitottam az ajtót, s kiléptem a vagon felhágójára. A széttört dinnyéből kivettem a pisztolyt és írásaimat.

Az újabb divatú vagonok felhágóján körül lehet járni az egész vonatot, anélkül, hogy a bennülők észrevennék.

Sietve haladtam előre.

Számlálnom kellett az ablakokat, amik ülésemtől áldozatom üléséig közben estek.

E földalatti éj egészen ily földalatti merényhez való volt. Körül pokolsötét és e pokolsötétben egy emberalkotta, másvilági szörnynek csattogása, tombolása, süvöltése, mely mindent megsüketít. Ki hal-lana meg ilyenkor egy gyöngye pisztolylövést, egy meggyilkolt vég-felordítását?

Végre a kiszámított ablak előtt álltam. Idáig haladtomban senki sem vett észre.

Benn a vagonban ketten ültek; alakjaikat én sem láthattam, csak két veres csillag, két égő szivar-parázs szeme nézett ki rám a sötétből.

Melyik a kettő közül, akit keresek? Nem fogom-e azt találni, aki nekem semmit se vétett; akinek még fiatal élete annyi reményt ígér; akiből még lehet hős, lehet egy dicsőbb kor vértanúja.

E kétség visszaborzasztott. Karom mintha ólomból lett volna, hanyatlott alá. Mereven bámultam a két égő vércsillagra, mely két megfjejthetetlen talányt adott elém.

Tán jobb volna, ha a robogó kerekek alá vetném magamat. Ekkor a hozzám közelebb eső alak leverte a szivar megnőtt hamvát s nagyot szítt rajta.

A felszított tűzfény bevilágítá arcát, s én e vérvilágításnál ráismertem. Ő volt az. Ez izzó fény büszke arcán visszahívta bosszúm ördögét szívembe.

A vagon ablaka le volt eresztve. Ő egészen arcomba fútt a szivarfüstöt. Éppen úgy, mint mikor azt kérdezem tőle: miben halt meg nőm?

Ez volt halála.

Tudtam felőle, hogy öltönyei alatt páncélinget visel, fél az orgyilkosoktól. Nem kereskedtem a szíve körül.

Egy tenyérynivel az égő szivar fénye fölött vettem célba.

Csak egy rövid lobbanás volt látható. A dördülést elnyelte a gőzkocsi visszhangverő zaja.

A másik percben, úgy, amint előre kiszámítám, éles szögletben, előre, leugrottam a kocsi hágsójáról.

Elestem; de nem lett semmi bajom. Kissé elszédültem, de nem jutottam a kerek alá. A nehéz vasszekerek egy arasznyi távolban robogtak el egyenkint mellettem.

A dörgés, csattogás továbbment, még néhány percig hallatszott a távozó vonat moraja, mely alatt rengett a föld. Én még mindig a földön feküdtem.

Mikor e moraj is elhangzott, valami nyöszörgés hangja ütődött füleimbe; mintha valaki végerejét szedné össze, hogy segélyért kiáltson.

„Gyilkos! gyilkos!” szólt a nyöszörgő hang a sötétben.

A vonat rég eltávozott már, s a haldokló hang ittmaradt utána!

Borzadva szöktem föl helyemből, s elkezdtem futni az alagút nyílása felé.

„Gyilkos! gyilkos!” kiáltozott utánam a láthatatlan alak fájdalmas hangja, míg e világtalan sötétségen örülteként rohantam keresztül, s midőn az áldott napvilágra kiérve megálltam, hogy kilihegjem rémületemet, még ott is utánam sóhajtja a földalatti sötétség kísértő hangja:

„Gyilkos, gyilkos.”

Később, hidegvérrel utánagondolva, meg tudtam magyarázni magamnak e rém titkát.

A lövés után a meggyilkolt útitársa, valószínűleg hadsegéde, utánam rohant, hogy üldözőbe vegyen. Ő azonban nem tanulmányozá úgy az ugrás elméletét, s összezúzta magát. Ő kiáltozhatott utánam. A vonat azután odább rohant, és senki sem tudott meg az együtt utazók közül semmit arról, hogy két utas hiányzik és egy meg van ölve. Ezt bizonyosan csak az állomáson vették észre, amikor én már hegyen-völgyön túl lehettem. A többit tudja ön Larisse.

És most már ismer engem. Férje vagyok önnek, de amikor akar, elválhat tőlem.

Én megöltem ellenségemet; de akkor vele tettem jót, magammal rosszat, mert saját álmaimat is nekiadtam örökre. Ő alszik vég nélkül, én pedig soha. Gondolja meg ön, minő szörnyű sors, egy olyan ember társának lenni, ki szemét le nem hunyhatja soha. Őrizze meg az ég minden érző ember kezét az olyan vértől, mely lemoshatatlan!

Larisse kétszer összeborzadt és harmadszor – lehajtá fejét férje vállára.

KERÜLD A SZÉPET

Radziwill János herceg tökéletes mintája volt annak, amit a középkorban lovagnak neveztek. Bátorsága a csodatevéssel határos; férfiúi erőben fölülmúlhatatlan, szíve érzékeny, mint egy gyermeké, lelke áhitatos, mint egy aggé, és elméje oly éleslátó, mint szemei. Testgyakorlatokban, vitézi tornákban első hős, csatákban nevetve harcoló, s ahogy elmondhatta magáról egy éktelenül gazdag úr, hogy az ország egyik határától a másikig utazva, mindenütt saját házában hálhat meg, úgy elmondhatta Radziwill, hogy amely városban megfordult, mindenütt imádkoznak érte. Férfiak ellenében büszke, hölgyek iránt kedélyes, tréfában kifogyhatatlan, sohasem bosszús, sohasem nehéz haragú, valódi bálvány egy férfiban. Hangja csengő, mikor szelíden szól, dörgő, mikor indulattól átmelegül, s képes magát lágyan behízelegni minden szívbe.

Valóban, mikor Radziwill János herceg lován ült, sisakrostélyát leeresztve, akkor minden hölgy szerelmes lehetett belé.

Hanem aztán, mikor lováról leszállt, és sisakját letette, akkor vége volt minden csalódásnak; természetnek aránytalansága kitűnt; rövid lábai s hosszú kezei voltak, térdén alul értek, ha leereszté, s arcát egészen elcsúfította a himlő.

Már aztán lehetett ő derék ember, okos ember, vitéz katona, bölcs államférfiú, nemes szív, költői kedély, hű, önfeláldozó lélek, sőt igen gazdag ember, az mind nem ér semmit, idomtalan volt a termete, s rút volt az arca; semmi remény, hogy valami regényhőst lehessen belőle idomítani.

Nem is sokáig fog alkalmatlankodni elbeszélésünk folyamában: ő kezd, s aztán, mint szerény, nemes lélek, visszavonul s nem követeli, hogy beleszólása legyen az általa megindított történetbe.

Radzwill herceg a múlt század közepén Rómában lakott; már több mint tizenkét évet töltött ott saját palotájában.

E palotának egyik szárnyát ő lakta, a másik női lakásul volt berendezve.

A herceg, midőn tizenkét év előtt Rómába jött, egy kis négyéves leánygyermeket hozott magával; s annak a számára volt palotájának fele megnépesítve egy csoport idegen alakkal, aminőket Rómában nem találni. A leányt óhitű zárdaszüzek nevelték; ami annál feltűnőbb volt, minthogy a herceget magát mint igen buzgó katolikust ismerte mindenki, s meg nem bírta magyarázni azt a makacsságot, amivel Radziwill minden rábeszélésnek ellenállt, hogy neveltesse védencét valamelyik katolikus zárdában. Radziwill állhatatosan megmaradt amellett, hogy a leány a görög szertartások szerint ismerje meg a vallást.

Ki volt az a leány? honnan került hozzá? azt nem tudta senki. Csupán annyi volt kitudható, hogy a leány keresztnéve: Anna.

Mi e leány Radziwillre nézve? rokona nem lehet, mert hiszen óhitű; gyermeke nem lehet, mert a herceg még maga is ifjonc volt, mikor a négyéves leányt ide hozta. Az az ábrándja sem lehet vele, hogy ha felnőtt, nőül vegye, mert akkor nem csinálna maga elé akadályt a különböző hitvallás szerinti nevelésben.

Annyit azonban lehetett tudni, hogy a leány igen szép volt: valódi görög arcél, finom egyenes orr, sugár, hajlott szemöldök, nagy metszetű sötétkék szemek, psychéi termet; egy tünetmenny az olympi hitregekörből.

Mégis azt hitték, hogy Radziwill elébb-utóbb szerelmes fog lenni ebbe a leányba. Lehetetlen, hogy egy földél alatt lakjék vele oly hosszasan, és mindennapi látásától el ne veszítse fejét, szívét, mindenét.

Persze, hogy el is veszítette.

Fejét, szívét, mindenét. Vagyonát is, lelkét is ráadásul. Szegény herceg! Csakhogy azt sohasem tudta meg senki. Még mi sem fogjuk azt megtudni, majd úgy eltűnik ő előlünk, hanem azért mégis bizonyosak leszünk felőle, hogy úgy volt.

Egy napon a herceg meglátogatta Annát, s a nevelőnőnek azt mondá, hogy egyedül akar védencével szólni családi titkok felől.

Anna olyankor mindig le szokta a szemeit sütni, mikor a herceggel szemközt volt; talán tudta, hogy szemei milyen szépek s fukar volt azoknak láthatásából juttatni védőjének? Talán félt attól a tűztől, ami annak a szemeiben ragyogott? Vagy talán sajnálta őt, hogy olyan rút?

– Kedves Anna – szólt Radziwill, megfogva gyöngéden a leány kezét; a leány hagyta azt megfogni, és nem szorította vissza. – Nekem hirtelen el kell utaznom Szentpétervárra. Ott nagy változás történt, a cár

meghalt, s a cárnőt kikiáltották uralkodónőnek; az pedig lefoglaltatta vagyonaimat. Nekem vissza kell sietnem, hogy magamat igazoljam. Ne rettenj meg. Semmi baj sem fenyeget ott. Udvari cselszövény lesz az egész, amit megjelenésemmel majd szétosztatok. De mielőtt elhagynám Rómát, azt a titkot, ami az enyim és a tied, ami bennünket itt Rómához kötve tart, fel kell előtted fedeznem; hogy őrizd azt magad, és tudd, hogy mitől kell magadat őrizned. A te családi neved, melyet eddig ki nem mondott előtted senki: „Tarakanoff.” Anyád az európai koronás fők egyik leghatalmasabbika volt: Erzsébet cárnő.

E szóra, mint a villámlobbanás, tekintte fel Anna két nagy uralkodó szeme Radziwill arcára, és arca kigyulladt és keze megszorítá a férfi kezét, mintha minden szemsugára, vérlángja és idege azt kérdezné tőle: „s hogy mersz te hozzám közelíteni, ha ezt tudod?”

Hanem a férfi is visszaszorítá a keményre vált kezét, és nyugodt tekintettel állt ellen a büszke szemvillanásnak, s azután folytató:

– Apád pedig egy ukrainai balalajkaverő énekes volt; nagyapám udvarában zsellér-jobbág.

A szép szemek ismét lehunytak e szóval, hosszú pilláik alá elvolutva; a kéz ismét élettelen tárgy lett Radziwill kezében s Anna arca ismét halvány, mint a görög templomok klasszikus szobrai.

Radziwill herceg folytató:

– Apád a balalajkaverő énekes, igen szép ember volt; e szép fekete hajfürtöket, e finom ajkat tőle örökölted el; de annál ragyogóbb volt anyád szépsége, a cárnőé; e mély-tüzű kék szemek, mint egy napot tükröző tenger, az ő szemeihez hasonlók. Te örökléd mind a kettőtől, ami olyan szép volt bennük.

Hanem azért, hogy Fedornak olyan édesen éneklő ajka, s oly sötét fürtjei voltak, s azért, hogy Erzsébetnek olyan szép kék szemei voltak: nem volna szabad neked e kettőt egyesíteni magadban.

Neked nem volt szabad születned.

A cárnő sohasem ment férjhez.

Apám belső udvarnok volt palotájában, s a cárnőnek igen bizalmas embere.

Egy éjjel, sötét téli éjszakán szmolenszki kastélyunk udvarán egy szán állt meg, csengők nélkül, ostorpattogás nélkül, s abból egy farkasbundás férfi szállt le, aki a kerti ajtón át észrevétlenül feljött a kastélyba. Ez a férfi az én apám volt, Radziwill Péter.

Én egyedül voltam szobámban, midőn belépett hozzám, haja tele zúzmarával, szakállán jégcsapok. Ágyban feküdtem és aludtam már.

„Kelj fel!” – kiáltá az öreg; komor, haragos férfi volt, s kiránta az ágyamból.

Azután egy pólyába burkolt kis gyermeket vett elő bundája alól, s azt meleg helyemre fekteté és paplanommal betakargatá.

„Te kölyök! – szólt apám. – ez ágyban a cárné leánya fekszik: úgy gondold meg, hogy ez ágytól három lépésnyi távolban maradsz; mert az a cárné leánya. Te ide fogsz lefeküdni eléje a medvebőrre és huszonnégy óráig meg nem mozdulsz mellőle.”

Én bámulva kérdezém, honnan jutott apám e kincshez?

„Azt is megmondom – felelt ő –, hogy tudjad. A cárné múlt éjjel szült, s gyermekét azonnal a bábaasszonynak adta át, hogy ölje meg, a bába azt mondta, jó lesz: megöli, s átadta a komornyiknak, hogy a gyermeket meg kell ölni. A komornyik odahozta hozzám, s azt mondta, hogy ezt a gyermeket meg kell ölni. Én elhoztam ide, és azt mondtam neki, várok vele huszonnégy óráig, addig utánam üzenhetnek.”

„És ha nem üzennek?” – kérdezém az apámtól.

„Akkor, kölyök, rád bízom, hogy öld meg te. Neked még nem volt gyermeked, nem félsz tőle, mikor a kezedbe veszed és sír.”

Én is azt feleltem apámnak, jó lesz, majd megölöm.

Apám huszonnégy óráig meg nem mozdult palotája tornácából, onnan leste órahosszant a követet, ki az üzenettel jönni fog, hogy hagyja élve a gyermeket. De üzenet nem jött.

Akkor odajött hozzám, én éppen a kis gyermeket etettem tejes péppel; s azt mondá:

„Kölyök, semmi hímezés-hámozás tovább! Vedd fel a gyermeket és vidd ki az erdőre, és öld meg; de nagyon ne ríkasd. Ahová eltemeted, jelt csinálj fölötte.”

Azzal maga bepólyázta a gyermeket ismét, megtörlé piciny száját, megcsókolá nagy sötét szemeit és kezembe adta: „öld meg”.

Én azt mondtam, jó lesz, majd megölöm. Azzal bundám alá takargattam a gyermeket és levittem a szánba.

Csúnya havas éjszaka volt, amint az erdőre mentünk, a szánt úzőbe vette egy csoport éhes farkas; ha kivettem volna nekik a gyermeket, elvégezték volna helyettem, ami rám volt bízva; én négyet lelöttem a farkasokból, a többi elszaladt. A gyermek aludt csendesen a térdemen, még a lövés hangjára sem ébredt föl, olyan jó helye volt.

Én pedig azt gondoltam az úton:

Ha az édesanyja eldobta, de nem ölte meg; ha a bábaasszony odaadta a komornyiknak, de nem ölte meg; ha a komornyik odaadta az udvarnoknak, de nem tudta maga megölni, s ha az udvarnok a fiára bízta: ugyan az én kezem sem lesz gyorsabb, mint az övék.

Az erdő közepén lakott a vadászunk, húsz versztnyi távolban minden helységtől, ahhoz vittem el a csecsemőt.

Annak a felesége éppen szoptatott.

„Nézd, Zdenko – mondám neki –, szerencsétlenség ért, gyermekem van, akit titokban kell tartanom, mert ha az apám megtud valamit, agyonlő. Elvállalhatod-e, hogy magadnál tartod?”

Ha azt mondtam volna neki, hogy adok sok pénzt, ha fenyegettem volna, hogy ha elárul, főbe lövöm, bizonyosan elárult volna; de mert szépen kértem, megszánt s felfogadta a gyermeket és nem szólt felőle semmit az apámnak; azt mondta: a felesége ikreket szült s bolondul járt vele; az egyiknek fekete szeme volt, a másiknak kék.

Én pedig visszatértem az apámhoz.

„Megtetted, amit parancsoltam? – kérdezé ő. – Meg mernél rá esküdni a feszületre?” – kérdezé, szigorú tekintettel nézve szemembe.

Én ezt felelém:

„Megesküszöm a feszületre, hogy azt, amit te akartál, hogy tegyek ama gyermekkel, megtettem.”

Erre ő azt mondá tompa, reszkető hangon:

„Úgy én is megesküdhetem annak, ki a gyermeket kezembe adta, hogy megtettem azt, amit akart, hogy tegyek.”

És így sorba esküdött egyikünk a másikunknak. Isten láthatja csak, hogy igazán esküdtünk-e, vagy hamisan? mert ő látott a szívekbe.

Az idő haladt, a kis leány történetét elfeledték. Én pedig minden nap kijártam hozzá a vadászlakba: térdemen ringattam; mikor nőtt, olvasni, írni tanítottam. Nagyon szerettem.

A hosszú idő alatt, míg a lányka felnőtt, a balalajkaverő énekesből belső kamarás, gróf, utóbb herceg, végre a cárnő főlovászmestere lett: a minisztereknél is hatalmasabb úr.

Azt állíták, hogy titokban megesküdt férje volt a cárnőnek.

Ez időközben a cárnőnek ismét két fia született. Ezeket már nem küldték születésük éjszakáján veszteni, hanem megkeresztelte őket fényes nappal az archangeli püspök; maga a herceg volt a keresztapa, s azután egy udvari kamarás felügyelete alatt neveltettek, Tarrakanoff

hercegi név alatt. Szép két gyönyörű fiúcska volt. Kár, hogy sohasem láttad őket.

Ekkor aztán néha fájni kezdett a cárnőnek a lelke az első eldobott gyermek miatt. S egyszer annyira bántotta a szíve, hogy egymillió rubelt ígért annak a bábaasszonynak, akire az elsőszülött megölését bízta, ha azzal a hírrel jön vissza, hogy parancsa nem hajtatott végre, a gyermek valahol él.

... Anna nyugtalan figyelemmel kezde hallgatni.

– A bábaasszony az ígért egymillióból ötszázezer rubelt kínált a komornyiknak, kire a gyermek megölését bízta, ha azt újra előhozza élve. A komornyik még mindig igen jó alkut vélt kötni, ha a kilátásba helyezett félmillió rubelből kétszázezret apámnak ígér a visszahozandó gyermekért.

Apám aztán egy napon azzal ront be hozzám, hogy elkezd szidni, gazemberezni, amiért annyit vesztettem ismét a kártyán; nyakára járnak a hitelezőim; ígérte, hogy megbotoz, összetör, elküld az ólom-bányákba; végül aztán kiengesztelte magát, s azt mondta, hogy most az egyszer még jól járhatok, ha előhozom azt a kis gyermeket, akit rám bízott, hogy öljem meg; de éppen azért bízta rám, mert tudta, hogy én, fiatal, érzékeny szívű ifjonc azt nem fogom tenni; tehát százezer rubelt ad, ha most előállítom.

Bizony én akkor nagy pénzzavarban voltam: magamnak semmi jövedelem, sok adósságom; hanem azért vállat vontam, s azt feleltem az apámnak, hogy én megöltem a leányt, ahogy parancsolá.

... A szép Anna nagyot sóhajta e szóra. Radziwill pedig elérte a sóhajt.

– Apám dühös lett e szóra, kutyának, farkasnak, veszett hiénának nevezett; kiütötte a felső szemfogamat; emlékül most is hiányzik az; s azzal lehúzta rólam az aranyhímzetes kabátomat, egy ingben kergetett el kastélyából. És én mégsem adtam oda a rám bízott leányt; mert nagyon megszerettem azt.

... A szép Anna kelletlenül fordította félre fejét.

– Sajnálod úgy-e, hogy miért tettem így? Miért nem adtalak elő, midőn anyád, a cárnő kitárta karjait elé? Talán most ott ülnél az oranienbaumi kastélyban, a kék rendszalaggal válladon, s gyémántos diadémmal homlokodon. Ott ülnél a hódolók serge közepett, hercegekre, országnagyokra lemosolyogva. Ha én olyan nagyon nem szerettelek volna!

Majd én megmondom, kedves Anna, hol ülnél te mostan.

Anyád, a cárnő meghalt, s következett utána a trónra egy hidegvérű porosz hercegnő, ki legelőbb is férjét, a cárt taszítá le a trónról, s a börtönben megmérgezteté; azután a lehető trónkövetelők ellen kezdte meg a hajszát. A szegény Iván herceget a schlüsselburgi várban megölték, s két testvéredet, a Tarrakanoff fiúcskákat odazárták a helyébe. Ekkor megtudta a cárné, hogy még egy harmadik szülötte is volt Erzsébet cárnőnek, s a világ azt beszéli, hogy az a leány még most is él, s egykor pörössé teheti az ő utódaira nézve a trónt.

Katalin cárnő elkezdte az elsőszülött leány után fürkésztetni. Az pedig jó helyen volt, az én védelmem alatt.

A bábaasszonyt vallatóra fogták. Kétszáz kancsukát kiállt, akkor kivallotta, hogy a komornyikra bízta a gyermeket; a komornyik kiállt háromszázat, akkor rávallott az apámra; az apám kiállt ötszázat, akkor kiadott engem. Én kiálltam ezret – és nem árultalak el.

... A szép Anna szemeiben meggyűlt a könny. Ezer kancsukaütés e nemes alakon! Ezer gyalázó ütés őmiatta! – Csak olyan rút ne volna az arca!

– Elmúlt. Kihevertem. Semmi baj. Apám belehalt az ötszáz kancsukába; gerincét sérté meg a hóhér s elsorvadt bele. Nekem nagy összeg készpénzt hagyott, s én azt kiküldve külföldre, a növendék leánykával együtt elhagytam Oroszországot.

És már most tudod, szép Annám, hol volnál, ha én mint gyermeket úgy nem szerettelek volna? ott ülnél öcséiddel együtt, igenis ott ülnél a schlüsselburgi bátyafal alatt; az eleven halottak sírboltjában, hol nem számlálják a napokat, mert a nap nem jön fel az oda elzárta soha; mint nem jött fel szegény Iván hercegre élte négyéves korától húszéves koráig, amidőn megölték. Ott ülnél most patkányok és hideg hüllők társaságában, akik még rútabbak – talán – mint én vagyok.

Én Rómába menekültem veled. Ez az egyetlen város az a kerek földön, melynek falain belül a cárnő hatalmas keze el nem ér. Bárhol volnál másutt a földön, vagy a tengeren: az orosz hatalom befonna hálójával, beléd akasztaná körmét, kirántana menhelyedből. A világ minden uralkodója vagy fél tőle, vagy barátságát keresi s egy halavány arc miatt ki akarná azt magára haragítani? De ez örök város senkitől sem fél. Kívül áll ez a világon, túl a földi hatalmasok haragján. Itt védve, biztosítva vagy. Megtalálhatnak, de el nem vihetnek; hacsak magad nem válsz saját magadnak árulójává.

Titkodat, melyet eddig tartogattam, fel kelle előtted fedeznem, mert az út, amelyre indulok, nem tudom, hoz-e vissza valaha engem?

...Itt elhallgatott Radziwill, mintha időt akarna engedni a lánynak, hogy mondjon valamit s Annának a szívében is volt egy ideig az a gondolat: „ne menj hát azon útra; maradjunk itt együtt örökké; s ha te úgy szerettél engem eddig, úgy foglak téged én szeretni eztán!” Hanem hogy az arcára pillantott, elhallgatott vele. – Miért, hogy olyan rút az arca!

Pedig bizony jobb lett volna mind Radziwillra, mind Annára nézve, ha ezt a gondolatot akkor el nem hallgatja.

Radziwill kezébe fogta Anna kezét, búcsúszóritásul és gyöngéd szóval inté, mint atya leányát.

– Kedves Anna! te magad is szép vagy; de azért kérve kérlek, ne szeresd a szépet! Oh, én tudom, mennyi virtus szép férfinak lenni. Láttam szép arcokat, szép férfialakokat, kiket a női kegy buta parasztokból államvezérekké, rablókból hercegekké, ördögökből angyalokká varázsola, semmi egyébért: egy szép sima arcért. Gyűlölöm őket! Nem azért, mert én magam olyan rút vagyok. Áldom Istenemet, hogy képét belül engedi viselnem. Egyedül temiattad gyűlölöm őket. Előre látom, mint fognak téged körülrajongni, ha én távol leszek, mint hízelgik be magukat szívedbe. Oh, Anna, ne válassz a szép férfiak közül, mert azok között lesz az áruló, ki téged megront. De borzadj, ha egy szőke fejet látsz, és szót ne válts vele; mert rád nézve az az ördög alakja. Míg távol leszek, egy jó barátném, Tortona hercegnő gondviselésére bízlak. Ő egy eszes öreg asszonyság, kinél igen kellemes környezeted lesz. aMulass és élvezd a világot. De mindenkor jusson eszedbe, hogy ki vagy? Előtted álljon, hogy egy fejed felett lebegő korona kísér minden lépteden s homlokodat emelten hordozni kényszeríti. Titkod zárkóztató tegyen. Légy büszke, de senkinek el ne áruld büszkeségedet. Születésed titkát fel ne fedezd, se barátnak, se barátnénak; se ellenségnek; se kevélységből, se szerelemből. Szívedet be nem zárhatom; de még egyszer óvlak, hogy kerülj azt, aki szép, s ha nőül akarsz menni, legalább engedd azt nekem, hogy én legyek násznagyd, s várd meg, míg visszajövök. Meglehet, hogy diadalt hozok számodra, mert anyád trónja alatt forrong a nép.

Anna bizonyosan megsiratta Radziwillt, mikor az eltávozott Rómából; oh, hiszen olyan szeretetreméltó ember volt, mikor arcára nem kellett nézni; hanem azután könnyen el is felejtette. Új pártfogónője,

a hercegnő házában zajos élet volt: a zárdai szigorban nevelt leány az élve mámorában egy új életbe álmodta át magát, s ki volna felelős az álmáiért? Egy fiatal leány ifjúkori álmáiért?

Ne mondd egy fiatal leánynak azt soha, hogy veszély vár rá, mert bele fog esni; ne mondd neki, hogy mely tájakat kerüljön, mert azokat fogja felkeresni; ne mondd neki, hogy ne szeresse a szépet, mert azt fogja szeretni; ne mutass rá az árulóra, hogy ezt utálja, ezt gyűlölje, mert azt fogja megszeretni, s azzal kárhozik el.

A hercegnő palotája gyűlhelye volt a világáros celebritásainak; küludvarok követei, magas utazók, apró fejedelmek fordultak meg fényes estélyein.

Hogyne hallotta volna meg Anna, ha mindenki azt beszélte, hogy ő ad mégis legnagyobb fényt a Tortona-palotának.

Meghallotta, meg is hallgatta: szívesen hallgatta.

Kereste a szép arcokat, s válogatott közöttük. Szép férfiarc van Olaszországban elég; hollóhajú ifjak, granáttűzű szemekkel. Az ifjú leánynak azok tetszettek mind. Oh, a bohókás Radziwill hogy adhattott oly tanácsot, hogy „kerüld a szépet!” Hisz „galambnak galamb a párja”.

Még egy kíváncsisága volt betöltetlen Annának, mit Radziwill jó tanácsa felébreszte nyugtalan szívében : „Kerüld a szökét!” mert az a te ördögöd alakja.

Az nagyon szép lehet! Egy ördög, hosszú fénylő selyemhajjal, göndör aranyszakállal, simuló bajusszal piros ajka fölött; epedő nagy kék szemekkel, csábító sugár szemöldökkel! Az ilyen ördögöt szép volna látni.

Hiszen csak látni! Egyébre nem. De hisz azt kívánni sem lehet egy ifjú leánytól, hogy mikor meg van neki mondva, hogy vannak ördögök selyemszőke hajjal, kék szemekkel, egy ilyen ritkaságot látni ne kívánjon.

Hiszen vetődtek oda szőke arcok is: egy-egy angol követségi ifjú lord, egy-egy németországi átutazó herceg, egy-egy svéd tengerész; hanem azokban Anna nem látott semmi ördögöt. Igen közönséges, mindennapi emberek voltak.

Végre megjött az, akit keresett. Egy estélyen a bajor követ mutatott be egy szép szőke ifjút, a királyi testőrség kapitányi ruhájában, mint gróf Hagenblitz Adolfot, aki finom, elegáns magaviseletével magára vonta a közfigyelmet, mind a nők, mind a férfiak részéről.

S ha már a nők és férfiak észrevették, hogyne vesztek volna rajta Anna szemei?

Ez az ő kereste szőke ördög volt; fényes hosszú selyemhajjal, göndör aranyszakállal, simuló bajusszal piros ajka fölött, epedő nagy kék szemekkel, csábító sugár szemöldökkel!

Ah, igen szép az ördög, ha ilyen.

Az ifjú testőrkapitány sok ideig nem látszott észrevenni Annát – talán csak úgy tett, mintha nem venné észre. Eleinte más szépségeknek udvarolt, egy angol ladybe látszott szerelmesnek lenni, annak a kedvéért mutattatá is be magát, ezt sugdosták felőle; s csak később, midőn egy menüett alkalmával kezét kellett nyújtania Annának, látszottak a szép ifjú leányon megakadni a szemei.

Az első szembeszédet később bizalmas szóváltás követte; azután mindig sűrűbben járt a palotába az ifjú kapitány és azután mindig csak Annához iparkodott közel lenni, csak vele sugdosott, és az mind szép, kedves dolog lehetett, amiket sugdosott neki. Oh, milyen kedves az ördög, mikor szőke!

Utoljára is azt vette észre Anna, hogy ő halálosan szerelmes ebbe az ifjuba.

És az is őbele.

Ha nem mondták is még egymásnak, titkos sóhajtások, epedő pillantások régen elárulták.

És Anna gondolt néha arra, amit Radziwill mondott neki: „fejed felett lebegő korona kísér minden lépteden, az kényszerítsen homlokodat emelten hordani”; de olyankor azt súgta magának szívében: ez ifjú csak alacsony gárdakapitány; de ha én cárnő volnék, ez ifjú cár lenne kezem által.

És arról álmodott, hogy ez ifjú a cári trónon fog egykor ülni, s az ő keze viszi fel oda.

Milyen gondolatokat tud költeni az ördög, hogyha – szőke!

Azt mondják, hogy két szerető szív hamar megérti egymást. Annyi bizonyos, hogy az egyik fél hamar azt hiszi magáról, hogy szeret.

Anna titkolózott védnöje előtt, s elég ügyességgel bírt akkor, midőn az gyanút támaszthatott volna ellene, egy rá nézve egészen közönyös imádójával foglalni el magát.

Alattomban pedig minden alkalmat felhasznált, hogy a szökével megértethesse magát.

A szőke értett is már mindent.

Tudta, hogy a leány szerelmét bírja egészen s eljöttek látta az időt, melyben a szerelmes játszhatja azt a szerepet, amely a szerelmes nőt még szenvedélyesebbé teszi: a búsongó hallgatagot.

Oh, azok a nők! Oh, azok a leányok! Hogy meg vannak bolondulva egy elkomorult arcú kedves miatt! Ahelyett, hogy ütnék arcul legyezőjükkal az olyan haszontalan fickót, akit tud érdekelni valami a világon, amidőn bírja már az egész világot egy odaadó szívben, s kergetnék pokolba azt, aki a mennyországban nem tud jókedvű lenni: még ők járnak utána, még ők tudakolják, mi bánata lehet? Miért e felhő homlokán? S óhajtának megküzdeni a lidérccel, mely a szerelme büvláncával megfogta.

Anna észrevév, hogy a szőke szomorkodik.

Ez különben is érdekessé teszi a szőke arcokat.

Természetesen első gondja volt megtudni, hogy miért szomorú a szőke?

Az pedig elkezdett neki egy hosszú históriát beszélni az égről, meg különböző utakról, melyek az égbe vezetnek, s szerencsétlen halandókról, akik ilyen különböző utakon járva, bármennyire nyújsák is kezeiket egymás után, elvégre is csak az égben találkozhatnak.

Anna már azon kezdett aggódni, hogy a szőke vagy rodoszi vitéznek csapott fel, vagy kalugyer lett; míg az utoljára kideríté aggodalma titkát, hogy a valláskülönbség mily nagy akadály két egymást szerető szív útjában.

A bajor gárdatiszt természetesen nem volt egy hiten az orosz hercegasszonnyal.

– Oh, ez semmi! – szolt könnyedén nevetve a hercegasszony. – Ha te a pápa híve vagy: én is az lehetek könnyen. A pápa igen jó ember, áttérek hozzá s imádkozom ezentúl úgy, ahogy te.

Nem is nevezte ezt áldozatnak. Hiszen, ha már Radziwillt kidobta a hajóból, miért ne hajíthatta volna utána még szent Cyrillt és Methodot is?

– Hajh! kedvesem – sóhajta a szőke –, az a baj, hogy nem is a pápa híve vagyok, hanem Lutheré, a hitújítóé.

Anna kétszer is vállat vont.

– Hát leszek akkor én is lutheránus.

A szőke lábaihoz omolt az önfeláldozó kedvesnek s csókjaival halmazá el kezeit; esküdve, hogy az angyaloknak nincs is szükségük valami speciális vallásra, mert hisz ők maguk emelik föl az idvezülteket; márpedig Anna valódi angyal.

Ez időtől fogva aztán egy új celebritással szaporodott meg a hercegnő látogatási terme.

E nevezetesség Doktor Björnsfield, hírhedt tudós volt, távol Svédországból, nagy bölcsész és csillagász, ki nem is egyébért jött Rómába, mint azt a teljes napsötétülést tanulmányozni, mely Európának egyedül a déli részeiben lesz tökéletesen látható. Akkor egyszerre divat lett a római hölgyeknél a csillagászáttal foglalkozni; Björnsfield igen díszes, elegáns tünemény volt egy doktorban; szépen beszélt olaszul, franciául; nagy, díszes magatartású, sima, egészséges arcú negyvenéves férfi lehetett; a legszeretetre méltóbb kor. Róma grófi és hercegi hölgyei fél éjeken át elhallgatták magyarázatait a szabad ég alatt a csillagképletekről.

Időközben pedig, amíg a többi szépeket az ég fényes betűinek ismeretére oktató a doktor, Annát megtanította – a sorok között olvasni. Őt Luther vallására oktató titokban.

Előtte fölfedezte, hogy a csillagászat csak mellékfoglalkozása, igazában pedig stockholmi hittudor, ki barátjának, a kapitánynak különös meghívására jött ide, a reformációnak egy lelket Róma kellő közepében megnyerni.

És Anna igen jó tanítvány volt, hamar felfogta az új tanok tételeit, s igen kellemetesnek találta, hogy azok szerint a házasságkötés sokkal kevesebb ceremóniával jár; nem kell hozzá annyi sokféle engedély, ünnepélyes szertartás és nyilvánosság. Egy lelkész és két tanú egy hajó földézetén; aztán még két szív, aki egymást szereti, és ez elég.

Anna egész odaadással veté magát kedvese hitébe. Hisz ha a férfi szavában oly vakon tudott hinni, hogy ne hitt volna abban, akiben a férfi hisz?

Anna egészen boldog volt. Már előre kitervezték az éjt, melyen ő és kedvese váltott lovakon Civitavecchiáig fognak szökni; ott készen vár rájuk a hajó, mely őket tovaszállítja; a lelkész már elment előre a hajóra: az ott fogja őket egybeesketni. A hajóskapitány és a kormányos lesznek a tanúk.

Odaadta már a leány mindenét, ami egy hajadon szívének titka, az imádott férfinak, csak egy volt még előtte rejtve: születésének rejtélye.

A jó Radziwill ezt kötö leginkább lelkére, hogy jól megőrizze; mert ha el találja bocsátani, elveszti vele magát, és elveszti jóltevő barátját, ki e percben éppen az oroszlán kézcsókolására járul, aki rá gyanakszik, s ha gyanúja igaz, szétépi.

Anna ezideig győzött a gyermeki hiúságon; megállhatta, hogy ifjú kapitányának el ne dicsekedjék vele: „ez a fő, mely válladon nyugszik most, egy koronát viselhet egykor!”

Anna tudott sokáig hallgatni a feje fölött lebegő koronáról.

Valahányszor erre gondolt, olyankor eszébe jutott Radziwill, s azt hitte, hogy annyival mégis tartozik annak, ki érte ezer kancsukát elszenvedett, hogy el ne árulja soha.

Erősen föltevén magában, hogy e rejtélyt a sírba fogja vinni magával. Lesz egyszerű boldog nő, és elfeledi, hogy valaha cárnő leányának álmodta magát.

De hát, mi a leányok ereje?

Egy este a szőke a kétségbeesést tükröző arccal jelent meg a Tortona-kastélyban. Irigyei ugyan azt mondták, hogy vonásai oly dúltak, mint aki két nap két éjjel korhely mulatságokban dorbézolt; de a világ szeme rossz; egyedül a szerető leány szeme lát: ő találja ki az igazi okot. Adolfot valami nagy csapás érthette. Azt is kitalálta, hogy e csapás szerelmüket érő csapás volt.

– Mi történt veled? – kérdezé, félrevonulva a társaság zajától, Hagenblitz kapitányt.

– Földre vagyok sújtva – monda a szerető. Most kaptam atyámtól levelet, válaszul azon levelemre, melyben áldását kérem házasságunkra.

– Megtagadja? – kérdé Anna megütközve.

A szőke nem felelt; csak lesütötte szemeit.

Anna aztán kevélyen hátat fordított neki s ment vissza a társaságba táncolni.

Bár maradt volna meg a sértett büszkeség érzeténél; de ha mutatta is, hogy közönyösen mulat, szemei észrevették, hogy egy szomorú csillagfény mindenüvé kíséri: dúlt arcú kedvesének tekintete.

Annyit mégis kötelességének tartott saját maga iránt, hogy megkérdezze a szomorkodó szeretőtől, vajon mi kifogása lehet egy Tarrakanoff hercegnő ellen egy gárdakapitány apjának? s egy újabb találkozónál előhozta ezt neki.

Ekkor a szőke ifjú könnyező szemekkel ragadá meg kezét.

– Oh, Anna! Bocsáss meg, hogy ily sokáig tudtam előtted rejtgetni titkomat; én nem vagyok pusztán gárdakapitány; a Hagenblitz név csak egyik őskastélyunkról átvett álnevem; én fia vagyok egy németországi uralkodó hercegnek, aki saját rezidenciájában lakik, s lovasságot is tart; nevem Kreuz-Hoch-Löwenstein Adolf; uralkodó

fejedelmi prinzt! És atyám nem akarja engedni, hogy rangomon alul álló nőt adjak leendő országanyául a Löwenstein fejedelemségi jobbágyoknak.

Oh, ha egy percre is jutott volna eszébe Annának Radziwill intése: „el ne áruld születésed titkát se barátnak, se szeretőnek!”

Azt kellett volna mondania e nyilatkozatra: „jól van hát: édes három negyedrészt fejedelem uram, keress magadnak egy negyedik negyedrészt hercegasszonyt, hogy egész ember lehessen belőled. Jó táncos voltál. Adieu. Én egész férfit keresek, s maradok magamnak.”

Ahelyett még azt is meghallgatta, hogy Adolf nem akar élni tovább. Az atyai hatalomszó meggátolhatja őt abban, hogy boldog legyen, de hogy egy golyót keresztülrepítsen a szíven, abban nem akadályozhatja meg. Ő számot vetett az élettel, s minthogy Annával boldogul élnie nem szabad: tehát inkább meg akar halni.

Anna elhitte neki, hogy meg akar halni.

Akkor csak arra kérte, hogy legyen szíves még egy napig élni az ő kedvéért, s holnap korán reggel a kerti pavilonban megjelenni, ahol valamit fog vele közleni, aminek a legújabb felfedezésre nagy befolyása lehet.

Anna nagyon szerelmes volt ebbe az emberbe.

Másnap reggel, korábban a határidőnél, megjelent Anna a kerti pavilonban. Nagy önfeledtség volt tőle, de azt hívte, hogy feje felett egy korona lebeg, az minden eleséstől megvédi.

Mikor az ifjú szerető megjelent a pavilonajtóban, akkor parancsoló hangon monda a feléje sietőnek:

– Maradjon ön tizlépésnyi távolban! Én is fejedelemnő vagyok!

A szőke, meglepetést mutatva, állt meg azonnal.

Azzal Anna kivonva kebléből azon iratokat, miket Radziwilltól kapott, mint születése titkának bizonyítványait, azokat letevé egy asztalra, s azután inte az ifjúnak, hogy menjen oda és olvassa el azokat.

Az ifjú olvasott és azután meghajtá térdét Anna előtt.

– Bocsánat, fenséges úrnőm!

Anna kezét nyújtá neki, hogy bocsánatáról biztosítsa.

– Lehet-e az ön családjának kifogása ellenem? – kérdezte büszkén a leány.

– A Kreuz-Hoch-Löwensteini dinasztia büszkének érzendi magát, ha első harcosa lehetend egykor az orosz fejedelmi trón jogos sarjádékának – felelt rá a szőke még büszkébb elszántsággal.

Anna azt hívé, hogy tehát mégis meglelte az igazit!

Férfit, aki szeretetreméltó, és fejedelmet, akinek trónja első lépcső leend anyja magas uralkodói székéhez fölemelkedésre.

– Vegye ön ezen iratokat és vigye el fenséges atyjához.

– Fölösleges volna, miután fenséges atyám szívem választotta ellen nem tett egyéb kifogást, mint azt, hogy nem fejedelemnő. Ez akadály eltűnván, bírom föltételes áldását, s nem szükséges egyéb, mint megbízott alteregóját fenséges atyámnak, a derék Björnsfieldet beavatni magas titkunkba, melyhez ha ő megnyugvásával járul, egybekelésünk között semmi akadály nem leend.

Annának eszébe jutott, hogy Radziwill mire kérte? ha férjhez mégy, várj meg engem, hadd legyek legalább násznagyod – a szőke előtte járt a leány eszének.

– Egybekelésünkkel pedig sietnünk kell, és azt legnagyobb titokban kell végrehajtanunk; mert jól tudod, hogy Rómában protestáns esketés nem mehet végbe nyilvánosan.

Anna természetesen találta ezt.

– Tehát még ma este. A mára hirdetett színjáték alatt, midőn mindenki a röppentyűk bámulatával lesz elfoglalva, jöjjünk e pavilonban össze. Björnsfield fog itt várni reánk, két tanúval, kik igen tiszteletreméltó férfiak, mint atyám hajóhadához tartozó tisztek. Az esketési szertartás öt perc alatt be van végezve; akkor fedett hintón, mely a sikátorban vár reánk, észrevétlen eltávozzunk, rendelés lesz téve váltott előfogatok iránt egész Civitavecchiáig, ott horgonyoz atyám negyvenágyús hajója, a „Drache”, s ha annak a földézetén leszünk, senki sem szakíthat le keblemről többé.

Anna helyeslé az indítványt, s még meg is csókolta érte vőlegényét.

Minden úgy történt, ahogy kívánták. Ég, föld kedvezett e cselszövénynek. Az esteli kerti ünnepélyen derült ég fogadta a tűzijáték emelkedő csillagait, idelent pedig száraz avar fogadta a leszálló csillagokat; a ciprusberek valahol kigyulladt; az égésből nagy zavar támadt, a nővendégek sikoltozva futottak szerteszét, a férfiak nagy igyekezettel láttak az oltáshoz, ki-ki elfeledte a másra való gondját, s a közzavar órájában senki sem ügyelhetett rá, hogy az égő ciprusberek világitása mellett a kerti lakban mi megy végbe?

Ott négy férfi és egy hajadon találkoznak össze.

A férfiak közül kettő a násztanú, egy a vőlegény, egy a pap, a leány a menyasszony.

A protestáns szertartás rövid és körülménytelen. Az áldás kimondása után a tanúk aláírják a házassági okleveleket: egy a vőlegénynek jut, egy a menyasszonynál marad.

Azzal a két tanú Björnsfielddel előresiet, hogy a megrendelt előfogatokat eleve kiállítsa a futók számára; míg Anna vőlegényével együtt a kert útjain keresztül a park ajtaját siet elérni, ahol a rejtett kocsí vár rájuk.

Odáig eljutnak észrevétlenül, Anna kedvesétől emelve a hintóba felszökik, utána boldog vőlegénye, a hintó ajtaja becsapódik és már most előre!

Anna vőlegénye mellett ült már, s valami új érzelem fogta el szívét.

De ez nem az öröm, nem a kék érzése volt, hanem valami titkos félelemé.

Ott ült már a szép szőke ifjú mellett, ki álmainak eszményképe volt, vállait annak karja tartá átölelve, és mégis úgy borzadozott e percben, mintha egymáson verő szíveik közé Radziwill rút, jóságteles arca emelkednék ijesztően s számon kérné: „miért árultad el magad, miért árultál el engem?”

A hintó sebesen gördült tova; még lámpái sem voltak meggyújtva, hogy az üldözők észre ne vegyék.

– Ha utolérnének? – rebegé Anna, reszkető szóval.

A csók elfojtotta félelme hangját.

A legelső állomásnál, hol lovakat váltott, a kocsis figyelmeztette az uraságot, hogy a távolban fényes pontok látszanak sebesen közeledni.

Azok az üldözők.

A Tortona-kastélyban észrevették már Anna eltűnését s nyomában voltak.

– Siessünk.

A fénylő pontok az éjben hol közelebb jöttek, hol távolabb maradoztak. Anna reszketett: ha utolérnék!

A legutolsó állomáson, mely Róma és Civitavecchia közt volt, a szőke alkuba ereszkedett a postamesterrel valamennyi fogata iránt, hogy azt mind magával viszi, az utánuk jövőknek ne maradjon váltani való friss fogat. A postamester vonakodott, mentegetőzött. Utoljára Anna gyémántos gyöngyláncát veté neki oda díjul; s ez használt. Minden előfogat a menekülőkkel ment, az üldözők nem válthattak paripát.

Anna csakugyan megmenekült – attól, hogy jó barátai utolérjék.

Midőn Civitavecchiához értek, már akkor hajnalodni kezdett; s ahogy a csillagok egyenkint kialudtak a felpirosló hajnal előtt, úgy aludt ki a félelem is Anna szívében a szerelem előtt.

A kikötőben várt rájuk a sajka, mely a tengermagason horgonyozó hajóra volt szállítandó a boldog új házасokat.

Anna könnyebbült szívvel foglalta el helyét a csónakban, s midőn a parttól eltaszták azt, még annyit sem mondott, hogy „addio”.

Pedig a szép olasz partok, bókoló narancsfáikkal mintha mindazt integetnék utána: „addio, addio! Mi téged úgy szerettünk itt, sohasem hullott sárga levelünk a fejedre; addio, addio! Itt védve, oltalmazva voltál; narancsfa, olajfa árnyéka szent, nem bánthatott benne senki, addio!”

Anna nem viszonzta a búcsúzó zöld partok szavát, elfordult a csónak másik oldalára, hogy a hajót lássa, mely kedvese országának színeit viseli.

Ott lebegett a sík víztükör felett büszkén a pompás két sor ágyús fregatta. A legdrágább gyöngysor, amivel a legnagyobb urak büszkélkednek.

Annának nagyszerű fogalmai támadtak azon német fejedelemség hatalma felől, mely ily pompás ékszereket viseltet a tengerrel.

„Tehát mégis fejedelemnő lettem!” – gondoló magában büszkén.

Az evezőcsapások mind közelebb vitték a szép hadihajóhoz, már kiveheté, hogy a hajószemélyzet mind föl van állítva tiszteletére a hajómellvédeken, a tengerészek a vitorlapóznákon, egész fel az árboc-kosárig, a tisztek díszöltözetben állnak az emelvényen; ez mind az ő tiszteletére történik.

A csónak odaért a hajóhoz; az emelődaru vaskarja átszállítá róla a hölgyet, a férfiak felkúsznak a kötélhágcsón.

A földélzetre érve, a szőke karja alá vette Anna kezét s a sorfalat képező katonaság között odavezeté őt, ahol a tisztek álltak az emelvényen. Ott egy percre magára hagyta s őmaga felszökött az emelvényre a tisztek közé.

Annát meglepte ez elhagyatás s fölveté szemeit.

Elég bámulnivalója volt.

Először az, hogy Björnsfield, aki őt eddig mint lelkes oktató és megesketé, ezúttal pompás aranyos admiráli egyenruhában áll előtte, széles selyemövvél, gyémántos érdemrendekkel rakva, háromszögű tollas kalappal. Másodszor pedig az, hogy férje, a szőke fejedelem

egész alázattal lép Björnsfieldhez s halk susogással mond neki valamit, mire az leereszkedő arccal megveregeti a jelentéstevő vállát.

Az alattvaló szolga az ő fejedelme vállát!

Azután pedig Björnsfield lelép az emelvényről, odamegy Annához s megfogva a hölgy kézcsuklóját, nyers hangon e szavakat mondja neki:

– Tarrakanoff Anna leányasszony! én tégedet az én úrnőm, a cárnő parancsára, e hajó fődélzetén, mely Oroszország területe, ezennel foglyommá teszek!

Annát nem bírta elhagyni eszmélete.

Pedig e percben olyan jó lett volna nem látni, nem hallani – nem lenni.

Ébren kellett lennie, és látnia, éreznie mindent; nem mondhatta: „álmodjam mást!”

Látnia kellett, mint lép oldala mellé kétfelől, jobbról, balról egy-egy fegyveres őr, míg a hajóporkoláb, süvegéhez emelt kézzel, a tenger-nagy parancsát várja.

És ez az ember, aki lelkébe lopta magát, mint ábrándjai eszményképe, felé se tekint többet, hanem föllépve a hajóemelvényre, a többi tisztekkel szorongat kezét, s nagy tréfásan mesél nekik valami vidám történetet, valószínűleg azt, hogy mint keríté e hajóra Tarrakanoff Annát.

Oh, ez a nevető arc!

E percben tudta meg Anna, hogy milyen borzasztó arca van az ördögnek, mikor szöke.

A kétségbeesés és utálat erejével taszítá el maga mellől az ört a szerencsétlen hölgy, s egy szökéssel a hajó mellvédén termett.

Nem sikerült magát a tengerbe ölhetnie: megakadtak a mellvédben menyasszonyi köntösének virágfüzérei, s a másik percben már erős kezek ragadták meg fejedelmi liliomfehér karjait.

Most a nyomorult teremtés küzdeni kezdett bakóival; azok lerántották a földre, összetépték lenge ruháit, megkötözték, és hosszúra lebomlott hajánál fogva hurcolták a hajófődélzet alá, s ott azután szűk fülkéjében odaláncolák a hajó gerendáihoz.

Nem megmondta-e ezt előre Radziwill?

Radziwill! Ha valami fekhett még nehezebben a rútul elárult áldozat szívéen saját nyomorú sorsánál, s ha kínozhatta valami még jobban, mint az árulás fölötti iszonyat, úgy az ez a név volt.

Ezt az embert, ki piciny gyermekkorától annyi jót tett vele, ki őt oly mélyen szerette, s kinek semmi más vétke nem volt, mint hogy arca rút: ő átkozottul elárulá, kezébe adta egy pokoli ellenségnek, kinek bűnei között a legkisebb az, hogy arca szép.

Elméje egészen megzavarodott e gondolatban. Az egész mennyországot felforgatta képzeletében, ahogy az eddig vallásos áhítattal alkotva volt; a szép sima arcú lényeket, ahogy az angyalokat festik, repülő szőke hajakkal, mind leküldé a poklokra; rút, ripacsos szörnyek az angyalok; az az igazi Isten-arc, az ördög alkotott mindent, ami kívül ragyog, belül rohadt.

És ha az ördög nem volna olyan hatalmas úr, a tengernek kellene elnyelni azt a hajót, hogy soha ne lássa a finn partokat.

Szegény Anna! hasztalan imádkozott a zivatarnak, hogy sújtsa oda a gályát, mely tömlőce lett, a legelső kősziklához, a zivatar sem hallgatott rá. Kedvező szél fújtt az oroszoknak.

Szerencsésen megérkeztek a kronstadti kikötőbe, onnan más hajóra szállíták Annát, s abból egyenesen börtönébe vivék.

A börtönnek a Néva-parton kellett állania, mert a hajótól odáig nem messze volt az út. Itt Anna lábaira két hosszú láncot vertek, miknek végei a két átellenes falba voltak megerősítve, s a kettő együtt fekhelyéről eltávozni nem engedé.

Itt ült a szerencsétlen ifjú hölgy naphosszant, éjhosszant, homlokát térdeire fektetve, s fejét átfonva karjaival és nem tudta, hogyan kell meghalni?

Még azt sem, hogyan kell aludni? A rettenetes ébrenlét el nem hagyta sem éjjel, sem nappal. Folyvást kínná öntudata, hová jutott, mivé lett?

Naponkint egyszer megnyílt ajtaján egy négyszögű szelep, s azon egy hosszú vasrúd benyúlt hozzá, felfűzött vizes korsóval és kenyérrel, azt letette lábaihoz, a tegnapi vizeskorsót felölté kampójára s visszahúzódott. Mint valamely vadállat kalickájában!

Az ajtóval átellenes falon pedig egy ablak volt, hanem az be volt falazva egészen, csupán legfölső volt rajta hagyva egy tallérnagyságú lyuk. Azon keresztül jöhetett tömlőcébe a napvilág.

De a napfény is meg volt törve valami tárgy által, mely kívülről e nyílást elálta, s csak órai időközönként tűnt el egy-egy pillanatra.

Anna sötéthez szokott szemei felfedezték, hogy ez a tárgy, mely közte s a napfény közt áll, egy emberi arc.

Őr van állítva börtöne elé, ki óránként fölváltva, folytonosan reá-szegzi szemét és el nem mozdul onnan. Éjszakára az ajtó négyszögű nyílásán át lámpafényt vetnek reá.

Ez borzasztó kínzás volt a szemérmes hölgyre nézve; éjjel-nappal szüntelen, szakadatlanul egy idegen férfi tekintete előtt lenni; egy felnyitott szem elől nem menekülhetni sehova.

Arról, hogy az a világító rés az ablak legmagasabb részén volt, s a künnjáró léptekből sejthető, hogy börtöne félig földalatti építmény.

Néha úgy tetszett neki, mintha lábai alatt láncsörrenéseket hallana; vagy tán csak képzelte így; saját lánc csördült.

Egy álmatlan éjjel azonban világosan hallá, hogy mélyen lábai alól, tán félőles boltozaton keresztül, egy teljes férfihangtól énekelt zsolozsma tör fel.

„De profundis ad Te clamavi, Domine!”

Anna összerendezte. E hangban Radziwill szavát vélte felismerni.

Tehát ott lábai alatt még egy másik börtönosztály van egy mélyebb emelet lefelé a sötétség országában. Ott már sem éjjel, sem nappal.

Ki is lehetne az más, aki odalenn a de profundist énekli, mint Radziwill? Az ő vallásának zsolozsmája ez.

Bizonyosan azért hozták őt ide, az ő tömlőce alá, hogy az áruló hadd hallja meg áldozata kesergő énekét s álmai még egy rémmel szaporodjanak; azzal, ki az ő könnyelmű szerelme miatt még egy öllel mélyebb sírba jutott elevenen.

Anna lelkét azontúl csak e rémkép foglalta el. A megláncolt Radziwill. Miatta jutott ez élők sírjába az is s a leleményes kegyetlenség azt gondolta ki, hogy éppen Anna börtöne alá zárta be áldozatát; hadd hallja annak mindennapos gyászénekét ott lábai alatt.

– És én még e zsolozsmáknak is újtukban állok!

Ez izzó vád kíntá Anna lelkét.

Az apostata, ki elesküdté magától apai vallását, nem tisztult hitből, de vak szerelemből, most elhagyva az égiektől, mint eleven gát fekszik útjában az imádkozónak, kinek imája, rémhite szerint, az ő börtönén nem törhet keresztül.

Oh mint szerette volna ez énekhangok után halkán utána rebegni: „Kyrie eleison”, de attól félt, hogy a sötétség rémei kacagni fognak e szavára.

Más szerencsétlennek reményt az ád, hogy a halálban hisz; neki még a túlvilágtól is félnie kellett: hogy fognak elfordulni tőle ott is

ama fényes arcok, miktől elfordult ő egy mosolygó halandó átkozott lárvéjaért?

És így folytak napok napok után.

Anna sorsában semmi változás nem történt. Senki meg nem látogatta; börtönajtáját soha meg nem nyitották. Amely öltönyben elfogták, abban volt azóta éjjel-nappal, és gondolkozhatott felőle, ha annak virágos hímzetein végignézett, hogy ez menyasszonyöltözete, s ez lesz halotti meze is, akkor már talán lerongyolva, szétmállva, elszakadva, mert ebben a börtönben öltönyt nem változtatnak.

S amaz örökké ébren levő szem a félvilágos gömbölyű nyíláson át folyvást áldozatán függött.

Csak ez múlna el onnan! Csak egy napra, csak egy órára. Ne állna közte s az Isten napvilága között egy ellenséges emberarc!

Egyszer teljesült ez a kívánsága.

Egy éjjel kínos rémlátó álmaiból ágyúdördülések ébreszték fel. Még sötét volt odakünn is, de a falakon keresztül lehete hallani a dobzó riadóját, a siető nehéz lépteket, a szitkozódó vezényszót; később azokat a rejtelmes zúrhangokat, mint mikor utcai harc van, a csapatok előre-hátra futnak, a rend felbomlik, a vezérek szavába a közemberek belekiáltanak. Távoli ordítás, félrevert harangok és földrengető ágyúzás.

Annának egy gondolat villámlott át szívéen. Tán kitört a lázadás őmiatta. A nép megtudta, hogy törvényes fejedelemnője börtönben szenved, s most megostromolja a nagyok palotáit; győzni fog, börtöne kapuit betöri, láncait leveri s diadallal fogja magával vinni.

Reggel, mikor a nap kisütött, bámulva látta, hogy az a kerek nyílás most nincs emberi arctól elfoglalva; a hajnalsugár szabadon süt be rajta börtöne sötétjébe.

Ezt a gömbölyű fényfoltot, mely homlokára esett, jövődő dicsősége előhírnökének képzelé Anna.

És aztán arra gondolt, hogy ha ő ma még a trónra jutna, mit tenne akkor?

Legelső gondolata az a szőke fő volt.

Milyen szép szőke fő és milyen rút szív hozzá! Amit a természet elrontott, azt ő helyrehozná, elválasztaná a szép főt a rút szívtől, a főt bebalzsamozva kristálykoporsóban ott tartaná magánál, a szívet kidobatná az ebeknek!

Csalóka álmok! Az a kerek fény nem dicsőségének, hanem halálának hírnöke volt.

Nem néplázadás volt az, ami a távoli morajt költé. A harangszó, az ágyúzás nem a zendülés uralgó hangjai voltak, a börtönt nem a győzelmes nép elől hagyták el sietve a csapatok, hanem azért, mert a Néva elönté a várost.

A nyugati szél megtörte a jeget s erőszakosan hajtá a Néva torlatán fölfelé, mitől a visszaszorult hullám néhány óra alatt öles magasságú árral borítá el az utcákat.

Az ár oly gyorsan jött, hogy a börtönökbe zárt rabokat bizony ott feledték; s azon a napon másfél ölesre emelkedett a víz a földszíne felett. Annának nemsokára ki kelle ábrándulnia utolsó kísértő reményéből, mikor a földalatti börtönökben elkezdte zuhogni a réseken betóduló ár.

Még egy ideig hallgathatta a kétségbeejtő énekhangot ott lábai alatt.

„De profundis ad Te clamavi, Domine;
Exaudi vocem meam!”

Hallhatá ezt egyre közeledni, amint a haldoklót a boltozathoz közelebb emelé a víz, hallhatá annak utolsó halálordítását és azután nemsokára láthatá, mint kezd el azon a gömbölyű nyíláson át, melyen rövid ideig az éj világa süttött fejére, egy világoszöld vízsugár beomlani börtönébe, mint tölti meg e vékony sugárú zuhatag kétségbeejtő lassúsággal börtöne üregét, hogy emelkedik a hideg ár leláncolt termetén följebb, följebb, míg eléri homlokát, mely fölött nem lebeg a mentő fejedelmi korona többé.

Az ár elvonulása után minden rabot, ki e földszinti és földalatti börtönökbe volt zárva, halva leltek azokban. Ki tehet róla? Isten csapása volt.

E sorsot osztá Erzsébet cárnő leánya is, a szép, az imádott, az ünnevelt Tarrakanoff Anna.

És miért? Egy szép szőke arcért!

Orloff Alexis, a szőke imádó pedig gróffá lett és kapott ajándékba jutalmul tízezer parasztot.

A BALATON VÖLEGÉNYEI

A Balaton kegyetlen tündér. Minden évben új völegényre vár. Gyakran szélcsendes időben elkezd háborogni, forró, rekkenő nappal; azt mondják olyankor, azért háborog, mert még ez évben nem kapta meg az áldozatját, még nem halt bele senki. Ha megkapta, aztán elcsendesül. S hogy tudja völegényeit csábítani! Mosolygó arcot mutat, az eget tükrözi vissza, rezgő délibábban táncoltatja zöldülő partjait, habjainak moraja csupa csók-csattogás. Mind beljebb csalogatja a gondatlan csónakost. Egyszer aztán rázendíti neki a nászzenét. Hej, hogy süvölt a szél! hej, hogy harsog a hab! Nincs öleléséből menekülés többé! Az áldozat küzd, vergődik, elmerül. Ott van a nászágy megvetve számára, fehér csigahéjakból, kecskeköröm-kagylóból, puha zöld hínárból.

Télen, mikor sík tükörré van fagyva, odacsalogatja ragyogó kristálylapjára a halászlegényeket, ígér nekik gazdag nászhozományt, csupa ezüst, ami benne úszik, élő ezüst. Egyszer aztán rázendíti a nászzenét; hej, hogy pattog a jég, hej, hogy füttyül a szél! A sík jégtükör darabokra szakad; a kristálymozaik szétbomlik; egy fehér szigeten úszik befelé az elrabolt ifjú legény. Ember meg nem szabadítja őt. A Balaton viszi egyre tovább; az áldozat fölött összezsap a hullám, és a menyegzői nyoszolya kárpítja összeborul: a jégtorlasz. Odalenn vetve számára az ágy; szép, fehér homokból, tarka kavicsokból. Aztán amelyik völegényét nem szereti a szeszélyes tündér, kidobja nagyhamar a partra: „Vigyétek! Temessétek el!” De amelyiket megszereti, azt eltartogatja, keblére szorongatja hetekig, hónapokig, félesztendeig; elviszi magával csoda messziségre; állóvíz a hulláma, mégis mérföldeket tevő távolba elbujdosik alatta a megszeretett völegény s mély örvények fenekén, hová napfény be nem hat, alszik menyasszonya keblén. A Balaton csak a férfiakat válogatja, azok közül is az ifjakat s az ifjoknak is javát, szépét. Ez a történet, amit elbeszélek, ott folyt le a szemünk előtt: egyszerű emberek szavai szőtték össze, el-elpihent, meg-megújult, most már be van fejezve.

Több éve, a tavaszi nagy viharok alatt, a balatonfüredi fürdő hídját elszakította a hullám. A hosszú faépítményen egész nap keresztül-csapkodott a hab; estére leemelte cölöpjeiről s a szél vitte azt a habok hátán. Két cselédje a fürdőintézetnek, két régi, hú cseléd, látva a kárt, csónakra kapott, kötelet, horgonyt vitt magával, s utánaevezett az elszakított hídnak. Az egyik kocsis volt, a másik kertész. Mikor már rajta voltak a vízen, akkor tudták meg, hogy nem mesterségük a hajósság. A hullám keresztül-kasul csapkodott a csónakokon, s egy erős torlat rohamában eltörött a kormánytámasz. Ekkor aztán nem tudtak magukon segíteni többé. A szél meg a hab ragadta őket a nádas felé. Onnan lehetetlen kivergődniük. Nemsokára eltűntek a sűrű nádberekben, s onnan csak segélykiáltásaik hangzottak át szélzúgáson, hullámcsattogáson. A nádas gonosz világ a hajósnak. Rosszabb a tengerek szikláinál. Vékony, hajló, lengedező szálai az ellenségei: egyenként törekeny fű; együtt legyőzhetetlen pokol. A hajós, kit a szél a nád közé vert, nem tudja hasznát venni evezőinek, és a hullám szabadon forgatja a csónakját, a nád nem védi ellene. Mikor a csónak fölfordul, az elmerülő érzi lábai alatt a földet, melybe a nád gyökerét verte, de nem léphet rajta; homlokát érintik a nád levelei, a folyondár virágai, de nem kapaszkodhatik beléjük; nem adnak támaszt, hiába tud úszni, nem veheti hasznát, a nád nem engedi; alig néhány ölnyire a part, ki is vergődhetne talán, de nem talál ki: a nád elveszi eszméletét. A parton jajveszékelve futkosnak az emberek, férfiak, asszonyok, gyermekek.

Egy fiatal legény siet az úsztató felé a vállán két evezővel. Ott táncolnak a hab hátán a tutajhoz kötve a halászcsónakok. Egy darab fából vajt járművek; a nevük lélekvesztő. A legény izmos, derék szál ifjú, kipirult, életerős arccal, kalapja mellett virágbokréta sárga violákból. Félretolt bőrköténye, a mellé dugott baltája bizonyítja, hogy ácslegény.

– Hová sietsz, Józsi bátyám? – kérdi a kertészlegény, hozzácsatlakozva a sietőhöz.

– Beleugrom egy lélekvesztőbe és megyek az apámat kimenteni. A szél beverte őket a nádasba. Ott fölfordulnak. A kertész tud úszni, az apám nem tud. Hallod, hogy jajgat szegény anyám?

– Ha te is oda találsz veszni, majd még jobban jajgat.

– Akkor még más is fog sírni értem. De hát megyek. Cseréljünk kalapot, pajtás. A tied ócska, az enyém új. Bokréta is van mellette: a szeretőm adta. Ha odaveszek, neked hagyom a kalapot is, a bokkrétát is, az adóját is, nem bánom, ha tied lesz, pajtás.

– Csak tartsd meg te a kalapodat – szól erre a kertészlegény –, ha te még, én is megyek veled.

– Hová jönnél, Bandi pajtás? Neked nem apád az, aki ott a nádasban halódik. Szegény özvegy anyád van, két kis testvéred. Te keresed nekik a kenyeret. Eressz magamban!

– Tudod, Józsi, mikor Szadovánál ott hevertem véremlen a földön, én is azt mondtam neked: hagj itt magamban, neked mátkád van otthon; fuss el innen. Nem fogadtad meg, válladra vettél, úgy vittél el. Én sem hagylak. Megyünk együtt. Ketten együtt többet érünk.

A két parasztleány nem szólott többet, megszorították egymás kezét, s megosztottak az evezőkön. A parton kevesen voltak, a helység negyedőrai távolban fekszik a fürdőhelytől. Akik a veszedelmet látták, többnyire gyámoltalan asszonynép, s aki férfi is, drága az élete, mind azt hiszi, hogy elég fiatal még meghalni s a Balaton haragján nem óhajt Istent kísérteni.

Az ég egészen elsötétült már; lomha, ólomszínű fellegek csaknem a habokat érték, amint a szél végigkorbácsolta őket a tó fölött, melynek lapja azt az undorító színt vette föl, ami a kígyók kékje, még a pikkelyek sem hiányzottak róla, a hosszú, fehér habtorlaszok, mik egymást kergetik, nagy harsogva, néhol a felleg a vízbe merőn alászakadt, mint egy fal; ott fekete volt az ég és víz, s a sötét víz és a sötét ég között látszott repülni egy hófehér felhőrongy: mint egy új holt lelke. Kinek volna bátorsága a sötétségbe behatolni? Pedig szívrepesztő azt a sikoltozást hallani, amellyel a parton végtől-végig futkos egy nő: egy feleség, ki férje jajgatására felel s összekulcsolt kezekkel fordul emberekhez, fákhöz, fellegekhez, hullámokhoz, könyörüljenek rajta! Térdre, arcra veti magát, a földön fetreng. Két kezével köveket kap föl a földről s meghajigálja vele a Balatont és megátkozza annak minden cseppjét. Hogy száradjon ki és lássa meg a fenekén a fővenyt a nap. Aztán megint könyörögve fut az emberekhez és rimánkodik nekik, mint a szenteknek s káromolja őket, mint az ördögöket, hogy nem akarnak segíteni. Egy másik asszony jár nyomában. Egy másik napszámosnő. Jó, kegyes lélek. Az emelgeti fel a földről, az tartja vissza erőszakkal, hogy a víznek ne rohanjon, az biztatja, ne essék kétségbe, ne átkozódjék, inkább imádkozzék.

– Nem tudok imádkozni!

A napszámosnő engesztelőn mondja, hogy majd ő mondja előtte az imádságot.

– Már imádkoztam. Nem hallja azt meg senki. Oh, az uram oda-
vesz! Úgy kiált! Úgy sikolt! És én nem segíthetek rajta! Eressz engem!
Megyek érte magam. Keresek egy csónakot.

A napszámosnő erőszakkal tartja vissza az asszonyt.

– Mondja kend utánam: Miatyánk Isten!

A nő két fülére szorítja tenyerét, a szemeit behunyja, hogy ne hall-
jon, ne lásson, amíg imádkozik.

– Ámen, ámen.

Az imádkozás után széttekint égen és vízen.

– Hát küld-e már valakit segítségül az Isten?

– Már küld.

Az alkonyégen egy pillanatra megszakadt a felhőkárpit s a leál-
dozó napnak visszsugárzata, mint egy óriási tűzvész fénye, mint egy
vulkánkitörés ragyogta át a tájat: szemsértő rémvilágítást vetve a
szörnyalakú felhőkre, a kígyóhátú tóra, a tajtékzó hullámhegyekre,
s az égő partokra odaát. A tűzszínen ragyogó hullámhegyek hátán
táncol egy lélekvesztő, melyet két ifjú legény hajt a nádas felé.

– Irgalom Istene, ne hagyj el!

A két evező legényben a két asszony saját fiaira ismer. Most azu-
tán a szegény özvegyasszonyon a sor, hogy arccal vesse magát az
istenadta földre. Legkedvesebb fia megy ott a halálba. És az a másik
asszony most már nem sikoltoz, nem dühöng, nem átkozódik,
elhallgat.

Amíg csupán a férje volt halálveszélyben, addig jajgatott, kövekkel
hajigálta a Balatont s zaklatta a mennybéli Istent hívogatásával; most,
hogy a fiát is ott látja a vészben, megnémul: egy marok demutkavirá-
got, mit öntudatlan kínjában tépett föl a földről, a magas kőpartról
a hullám színére hint, mintha engesztelné s most ő mondja annak a
másik asszonynak:

– Menjünk a templomba, ott imádkozzunk: hallod, szól a harang!

Pedig nem misére hív az, csak az erős vihar kondítja meg néha a
kupola tornyában a csengetyűket. Mégis oda kell menni. Nem lehet
azt anyának elnézni, hogy hánykódik az a csónak ott a háztető-ma-
gasságú hullámok közt, el-eltűnik a vizek völgyeiben; majd megint
fölemelkedik egy meredek hullámlépcsőn, hogy a csónak belső

feneke látszik: egy-egy freccsenő habgerinc keresztülcsap rajta, a fehér sirályok ott csapongnak körülötte sikongva.

– Menjünk a templomba.

A templom is ott van a parthoz közel, ámde az zárva van ilyenkor, de hisz a templom küszöbe is jó hely, oda is le lehet térdepelni két asszonynak, s a templomajtóhoz is jó megtámasztani az égő homlokot s ha az ember a templomajtó kilincsét megfogja, azt hiszi, a gondviselést magát tartja fogva. Nemsokára beszédes zaj hangzik a tó felől. Különös, érthetetlen zsibaj, mintha öröm és jajszó volna egyszerre. A csoportban, mely a templom felé közelít, az egyik nő megismeri férje alakját. Lucskosan, a nádtól összevérzett arccal, a halálküzdelemről kimerülten, de élve közelít az. A kocsis és a kertész önjegyükből kivergődtek a nádashól.

– Hát a fiam? Hol a fiam? – kiált a nő. Mondják neki, hogy a két legény odaveszett.

– Eredj vissza! – kiált a nő, férjét eltaszítva magától. – Hozd vissza a fiamat! Hozd vissza a fiamat! Hozd vissza a fiamat!

Megtartotta azt magának a Balaton! Úgy tesz az: ha egy vén meg egy fiatal között van a választása, a vénet elereszti, az ifjat ottmarasztja. A kétségbeesett nő a szegény özvegy ellen fordul fájdalmában.

– Átkozott légy te! Minek erőltetted az imádkozásra? Minek parancsolgatja az ember az Istennek, hogy mit csináljon? most odavan a fiam!

– Hisz az enyém is odavan! – menti magát a szegény özvegy zokogva.

– Mi a te fiad! Mi volt ő az enyémhez? Nem volt ilyen szép fiú, ilyen jó fiú sehol a világon. Nekem ő volt az én királyom, az én szentem!

– Nekem is az volt az enyém!

– Neked még maradt kettő, nekem senkim.

A szegény özvegy azután odább osont a maga bánatával a zajgó csoport közül. Mit használt már neki minden panasz, siralom? A gyermekét mind nem adja vissza. Otthon még van kettő. Igaz. Egy fiú, még csak kétéves, és egy leány, az már négyesztendős. Mikor hazamegy hozzájuk a szegény özvegyasszony, megcsókolja őket s azt mondja nekik:

– Kedves gyermekeim. Már ezután ne egyetek olyan sok kenyeret: odavan a jó kenyérkereső bátyátok, aki eddig mindenét nekünk adta.

A kis négyéves leány nagy okos ésszel azt felelte erre az anyjának, letörülgetve kezével annak arcáról a könnyeket:

– Ne búsulj, jó anyám. Inkább nem is eszünk már mi több kenyeret. Beérjük mi ezután egy kis burgonyával.

S a két kis gyermek nem is kért az anyjától többé kenyeret; a kenyér drága volt akkor. Igaz történet ez. A másik anya gyermekének, a délceg ácslegénynek szép menyasszonya volt. Füred helységben gazdag telkes polgár leánya. A vőlegény szegény kézműves volt, mégis hozzáadták, mert a leány nagyon szerette, s a fiú nagyon érdemes volt reá. Már készültek a lakodalomhoz. A boltosnál meg volt rendelve a fehér atlasz a menyasszonyi köntöshöz, csinált virág a nászkoszorúhoz, a vőfély-bokrétához, az asztalosnál készen a diófa a menyegzői ágyhoz, a lektor tanította már a dalárdát a víg lakodalmas nótákra, maga a menyasszony saját kezével hímezte az arafátyolt arany fonállal, fehér selyemmel. Mikor aztán hozták a hírt, hogy nem vőlegény már a „szívem Józsi”, elvette a Balaton (nyugszik is azóta a tó – ni milyen sima a tükre!), akkor a szép Juci elment a boltoshoz és azt monda neki:

„Most már ne fehér atlaszt hozzon, hanem violaszínű gyászt egy végből, nekem gyászruhára s a kedvesemnek halotti köntösre, koszorút se menyasszonyit, hanem olyat, mely sírkeresztre való.” Aztán elment az asztaloshoz: „ne legyen már abból a szép diófából se ágy, se szekrény, hanem legyen belőle szép koporsó és fejfa majd az én szívem számára, ha visszaadja a Balaton.” A rektort is megkérte szépen: „ne lakodalmas nótát tanuljanak már be, hanem szebbnél szebb gyászéneket, mikor ki kell kísérni a temetőbe majd az én szívemet.” Aztán ő maga sem tette le a hímzőtűt kezéből, hanem folytatta a hímzést arany fonállal, fehér selyemmel: „menyasszonyi fátyol helyett jó lesz szemfödélnek a szívem számára, majd ha megjön...”

A Balaton pedig nem adta vissza a vőlegényt sokáig. Már a fürdőidény is eljött. A fürdőhely megtelt idegen úri néppel. A hosszú parti sétány jegenyesorai között tarka divatvilág ödöng. S a cifra népcsoport között mindennap reggel, este ott látni két pár asszonyt, amint nagy sietve járnak végig a parton s valamit látszanak keresni, várni. Néha összetalálkoznak s olyankor a haragosabb nő a szelídebbnek heves szemrehányásokat tesz. S ez így megy mindennap. Már három hónapja, hogy a két ifjú elveszett s még nem találták meg hulláikat sehol, pedig mindenütt keresik.

Az a mély és messzetartó gyász, ami a szegénysorsú embereket a mindennapiságon felül emelé, meghatá az úri nép kedélyét is. Érdeklődtek a szerencsétlenekért, kik úgy tudják érezni szenvedéseiket. Egy derék,

jómódú iparoscsalád, melynek nem volt gyermeke, örökbe fogadta a szegény özvegy kis leányát, s az egész közönség kedvence lett az: a jó kis gyermeket, ki nem akart többé kenyeret kérni az anyjától, hogy meghalt a kenyérkereső bátyja, most már úri hölgyek, kisasszonyok dédelgették, kényeztették, mikor fogadott szülőivel lejött a sétányra, piros ruhában, szalagos kalappal, s úgy hordták neki a cukorkákat, játékszereket, hogy csak öröme legyen. Fogadott szülei is nagyon szerették, s mindent kigondoltak, hogy kedvét találják.

De nem találták azt.

A leányka a cukorkákból nem evett, a játékszerrel nem játszott. Odaadta azt az igazi anyjának, aki ott gyomlált, kapált a kertben: vigye haza a szegény kis öccsének.

A hű menyasszonynak is akadt méltó új kérője. Jó birtokú nemes ember. Még szebb, még derekabb ifjú az elveszettnél.

Szülői unszolták, hogy menjen hozzá. Igazi szerencse. Szép Juci beleegyezett, de addig nem akarta az eljegyzést, míg a Józsi meg nem kerül s el nem lesz temetve szépen: ami úgy is lett. Egy reggel nagy sivalkodásra ébredtünk. Ablakaink éppen a balatonparti úsztatóra nyílnak. Az egész jelenet ott ment végbe szemeink előtt. A halászok egy hullát vontak ki a partra. Csak egyet. A kettő közül egyik már hazajött. De melyik?

A hírre rohanva jött a partra a két anya. Melyiknek a fia érkezett meg? A Balaton mélyében a holtak sokáig elvannak változatlanul, még hónapok múlva is épek vonásaik. Hát csak nem érkezett meg, akire oly nagy pompával vártak, akinek már készen volt aranyos szemfedője, halotti ruhája, diófa-koporsója: hanem megérkezett az özvegyasszony fia, akire nem várt senki, egyedül az anya.

Hogy rohant ölelni, csókolni hazatért gyermekét szegény özvegyasszony! hogy vette ölébe! hogy szólítá nevén! Egy szóval sem tett neki szemrehányást azért a nagy szívfájdalomért, amit neki okozott: csakhogy már hazajött. Csakhogy már eltemetheti. Most már meg fog nyugodni majd egészen. Hajh, de annál nagyobb volt a másik anyának a keserősége. Haraggal, dühvel szólt a néma halotthoz:

– Hogy jöttél, egyedül? Hol hagyta a fiamat? Együtt mentetek el. Együtt vesztetek el. Hová rejtőztetek, mondd meg, hol a fiam? Mondd meg nekem; mert amíg nem mondd, nem hagylak aludni, odajárok a sírodra mindennap s onnan költelek föl. Hol van az én arany fiam? A te jó pajtásod? Ha vele voltál, te tudod, te mondd meg!

A nő így beszélt hozzá; mintha hinné, hogy föl tudja kelteni a halottat. Ezalatt megérkezett a másik fiú menyasszonya is, a szép Juci, őt is idiesítetté az a hír, hogy az egyik legény megérkezett. Ő is odatért a halott mellé s ő is beszélt hozzá, de szépen, hízelkedő szóval:

– Oh, kedves Bandi, jó Bandi, mondd meg, hol hagytad a szívedet? S neked adom az ő koporsóját, szemfödőjét, szép selyem halotti ruháját, ha nekem azt megmondod.

A halottaknak pedig az a szokásuk, hogy nappal mind hallgatnak: csak éjjel beszélnek. Az özvegyasszony elvitte a maga halottját haza Arácsra. És éjjel álmában fölkereste a megtalált ifjú a másik anyát s feleletet adott neki.

– Ne járj az én síromra átkozódni... Megmondom, hol a fiad... Ott fekszik a pajtásom a tihanyi hegy alatt, a legmélyebb örvényben... ott kerested.

És ugyanakkor a menyasszonyt is meglátogatta álmában s beszélt vele nagy nyájasan:

– Köszönöm, hogy nekem ígérted jó pajtásom diófakoporsóját, aranyos szemfödőjét, szép atlasz halotti ruháját. Csak tartsd meg az ő számára. Nekem jó lesz négy szál fekete deszka, meg egy pár kapa föld rá: azalatt is alszom. Te kerested a hajdani mátkádat a tihanyi hegy alatt, ahol legmélyebb az örvény – ott fekszik – a nehéz baltája az övébe van dugva, az tartja odalenn. Köszöntet általam.

Mi, fölvilágosult emberek, nem adunk az álmokra semmit. Két egyező álom csak azt tanúsítja, hogy azonos tárgyról egyenlő kedéllyel töprengett két ember egész nap, s képzelme folytatta álmában a nappal kigondolt képtelenségeket. Mert hisz az képtelenség, hogy aki a balatonfüredi nádasban elmerült, az álló tó vize alatt az átelleni tihanyi fokig eltévedhessen. Fogadásból úszónak is nagy út volna az. Hanem az együgyű emberek nem szégyellték az álomlátásuk után megindulni s a tihanyi örvény fenekén, tízöles víz alatt megtalálták a másik habvőlegény testét, fehér csigahéjakkal félig eltemetve. Nehéz baltája övébe volt dugva.

Pusztá véletlen ez. A két ifjú temetése egy napon ment végbe, az egyik Füreden, a másik Arácson. Ámde az özvegyasszony fiának a temetése sem maradt pompában a gazdag menyasszony vőlegényéé mögött. Az arácsi leányok nem engedték, hogy négy szál fekete deszka legyen a Balaton vőlegényének örök ágya; fölszabtak számára selymet, patyolatot köntösnek, szemfödélnek, s köröskörül beaggatták

koporsóját élő virágkoszorúkkal, úgy vitték ki vállaikon s teleültették sírját virággal.

Sokáig volt e kettős temetés a fürdőidény közbeszédének tárgya. Az idény végén aztán a fürdővendégek azzal a megnyugtató tudattal hagyták oda a helyet, hogy az érzékeny történet jó befejezést talál. A kis Mariska elmegy fogadott szüleivel s lesz belőle majd úri kisasszony, szép Juci pedig férjhez megy nemes úrhoz s lesz belőle nemzeti asszony. Megérdemlik.

A másik évben, mikor újra meglátogattuk a füredi fürdőt, a csodaszép Balatont, kérdezősködtünk, hogy mi történt azóta. A kis árva leánynak csak nem jött meg a kedve fogadott szüleinél. Egyszer azt mondta nekik:

– Nem maradok én itt maguknál, jó gazdag uraknál, megyek én haza az én szegény anyámhoz.

Szép Juci is egyre hervadt, beteges lett; mikor a fájától való falellettel együtt neki is válni kellett volna szülőtte földétől s menni új urával annak hazájába, azt monda:

– Nem megyek én veled, jó vőlegénnyemmel, megyek én haza a régi kedvesemhez...

Már otthon is vannak.

A BURG FEHÉR ASSZONYA

Egy hamar elmúló zaj hallatszott tavaly a Burgban megjelent kísértetről, mely egy fehér asszony alakjában minden éjféلكor megjelent a császári könyvtár folyosóján a szegény silbakot agyonijesztgetni. A fehér asszony több éjjel egymás után kísértett a Burgban, míg egyszer aztán dementírozták hivatalosan az egész lélekjárását. Mese volt az egész. Az élclapok eltemették.

Pedig hát ez nem volt mese, hanem tökéletes valóság.

Három nap egymás után megjelent egy fehérbe öltözött hölgyalak, márványfehér arccal, de jól kivehető vonásokkal, kezében egy lámpa, abban egy égő gyertya, melynek lángja lobog ugyan, de a falra világot nem vet; az alak a folyosó egyik ajtajától a másikig végighaladt, az őrt álló katona felhívására nem ügyelt, s a második ajtónál eltűnt. Másik éjjel az őrt, miután kiáltására nem ügyelt, rá is lőtt az alakra; arra a kísértet nyom nélkül eltűnt. Harmadik éjjel két őrt állítottak ki; azok előtt is megjelent a rém; azok is kiabáltak rá: azután keresztül-kasul lőtték, mire a fehér asszony nem tűnt el, hanem megállt, és merően a szemük közé nézett. E kísértetnézéstől az egyik őrt, egy izmos, erős morva vadász ájultan esett össze.

Negyedik nap után a Burgban szolgálattévő főhadnagy maga foglalta el a kísértetes őrállomást. Ez mint gavallér ember asszony ellen nem vitt magával puskát, pisztolyt, csak úgy kardosan állt a lesben. Amint a tizenkét órát elkongta az István templom harangja: ott állt előtte a fehér asszony, s elkezdett csendesesen haladni. A tisztt bátor férfi volt, utánasietett, utolérte; abban a percben a fehér asszony visszafordult, s a lámpát a tisztt arca elé tartá.

Erre a tisztt hozzákapott, hogy a kezét megragadja, a másik karját pedig a fehér nő dereka körül fonta – akkor eltűnt a fehér asszony: a tisztt megfogta, és megölelte – a semmit.

Az eltűnés pillanatában úgy tetszett neki, mintha a fehér hölgy egy hideg csókot nyomott volna ajkára.

Mármost ha tisztünk egy múlt századbeli mousquetier tiszt lett volna, kötelessége lesz vala e kísértetcsóktól halálra betegedni, és belehalni; minthogy azonban mai időkben a katonatisztek kémiai és optikát is tanulnak, annál fogva a főhadnagy nem érte be azzal a kísértetlátással, hanem vizsgálódni kezdett a folyosó ajtajain, ablakain, s egyszer egy ablakán a folyosónak kintekintve észrevette, hogy a Burggal átellenes ház egy harmadik emeleti ablaka szokatlan fényesen ki van világítva. Rögtön lesietett az őrterembe, maga mellé vett két katonát, átment az átelleni házba, s kérdezé a házfelügyelőtől, hogy ki lakik ott, ahol az ablak ki van világítva? Egy fényképész. A tiszt rögtön sietett ennek a szállására, nem csengetett be, hanem betörette az ajtót, s szépen ott lepte az egész kísértetcsináló apparátust. A nagy tüköruveg táblát, melynek segélyével és villanyvilágítással a kísértetes nőalakot a Burg ablakán át annak folyosóján végigsétáltatták, sőt magát a fehér asszonyt is, akinek még akkor is be volt a képe mázolja krétával. De most már csakugyan megfoghatta, ha a csókjából nem kívánt is.

A dologból inkvizíció lett: a fényképész azt a merész tréfát nem a maga mulatságából rendezte, hanem aztán annyi magas állású személy keveredett bele a vizsgálatba, hogy jónak látták azt abbahagyni, s az egész kísértethistóriát meghazudtolni.

Az ultramontán párt manővere volt az egész: ilyen együgyű hókuszpókusszal akarták az uralkodót a szabadelvű iránytól elfelemlíteni.

Azoknak, akik e dologról tudtak, meghagyatott, hogy ne beszéljenek róla. De hogy nem jól tartották meg a titkot, annak bizonyossága az, hogy mi is megtudtuk.

LENCI FRÁTER

I.

Volt ennek igazi neve is, széphangzású vezetéknévvel, s három predikátummal; a nagyapjának még annyi titulusa volt, hogy nem fért rá a levélboríték egyik oldalára; asszesszor „ülnök” volt megyékben, kerületi táblán, egyházmegyei gyűlésen: mindig ülve sok vagyont és nagy tekintélyt szerzett; hanem az apja már elhagyta az ülés biztos metódusát. Ő már lépett, föllépett: restauráción, követválasztáson, majd szolgabíró, majd alispán, majd követjelöltül lépett föl: mindig megbukott; ha volna ilyen szó „lépnök”, azt használhatta volna titulushoz – így azonban nem ismert mást: csak a „titulus bibendit”, ami magyarul „cím az ivásra”, az unokát már senki sem nevezte másként, mint „Lenci fráter.”

„Fráter” ez a megszólítások legolcsóbbika; valamivel selejtesebb még, mint az „amice”; a „fráter”-ben igen szépen van kifejezve együtt a bizalmasság és a gyanakodás: s akit egyszer ez a cím meglep, olyan az, mint a ragya: holtig le nem kopik róla.

Már az apja kezdte úgy hívni hogy: „Lenci fráter.” Maga nevelte a gyermeket, saját metódusa szerint: már négyéves korában ott kellett neki lenni a cimborák minden tivornyáin, s csupa gyönyörűség volt elnézni, mikor a kis kölyök ott táncolt a borozóasztal közepén kalamajkát s danolta hozzá a csintalan dalokat, amiket mosdatlan szájú kortesektől tanult; s káromkodott, mint egy verbunkos: s az apjának a tajtékipipájából fútt a füstöt karikára, mint egy török.

Hétéves korában már olyan jól fogott rajta a rendszer, hogy elcsente az apjának az arany zsebóráját, eladta a görögnek, s az árából restaurációt játszott, megtraktálta a nemes komposzesszorátus valamennyi iskolakerülő magzatait, kikiáltatta magát vicispánnak, s aztán a felbízott társaival együtt kivonult a nádasba: ott egy fűzfás szigeten új telepet alakított; a városba hetivásárra menő asszonyokat pisztollyal

a kezében rohanta meg, s vajat, túrót, meg tojást sarcolt tőlük: az apja alig bírta, valamennyi bérese és jobbágya segélyével, kifogdosni a nádasból.

Akkor azután zárdába dugták. Onnan a toronyból a harangkötélen aláereszkedve szökött meg: úgy fogták el Stíriában. Haragjában az apja beadta egy lakatoshoz inasnak, meghagyva, hogy csak jó keményen bánjanak vele: hát nem rágyújtotta a szegény lakatosra a házat, mindjárt az első éjjel? Maga is majd odaégett.

Én is siheder voltam, mikor a Lenci fráter kamaszkalandjairól beszélt már minden ember. Ej, de félttem vele összekerülni. Rendkívül erős gyerek volt. Nagy bajszos emberek, s még nagyobb szakállasok (akkor még csak a zsidók viseltek szakállt) jöttek hozzánk mutogatni a bevért fejeiket: a Lenci fráter cselekedte.

Egyszer azután a ***-i kollégiumban kerültem össze vele: a jogászi tanfolyamon.

Itt is bizony ritkán találkoztunk: mert az auditóriumba, ahová én jártam naponként, Lenci fráter csak a tanóra vége felé, katalógusolvasásra szokott besompolyogni; ahova meg ő járt rendszeren, a kávéházba és a korcsmába, nekem elveim tiltották a személyes megjelenést.

Hanem annál többet hallottam felőle beszélni. Amikor a „lisztesszásokkal” valami híres verekedés volt (ez volt a dragonyosok népies elnevezése), abban Lenci fráter vitte a főszerepet: s a cigányokkal utcahosszant muzsikáltatni magát, nem volt nála rendkívüli eset. Vagy a billiárdon hált, vagy az ivóasztal alatt; de otthon az ágyban soha.

Minthogy ritkán találkoztam vele, úgy tetszett, mintha mindig más-más embert látnék magam előtt: amilyen évadja éppen volt, a saját naptára szerint. Egyszer elegáns gavallérnak jelent meg; legújabb párizsi divat szerint öltözve, fehér mellényében aranygombok, nyakkendőjében rubintos melltű, kezein jaquemar kesztyűk. Egész magatartása, fejhordozása úrias volt: arca nemes jellegű, felbodorított hollófekete hajfürtökkel, nagy rábeszélő fekete szemekkel, szép mosolygó szája felett felkunkorított bajusszal, kétfelé váló állát göndör szakáll köríté; az egész arc eszményi lett volna, ha a kiülő sasorr túlságos emelkedése meg nem zavarja a szimmetriát, mely bizonyos fenyegető, vad, szatír kifejezést kölcsönzött az egésznek.

Hanem ezt a kihívó orrt el tudta felejtetni ilyenkor szeretetre méltó modorával; oly sima, oly hajlékony, mindenki iránt nyájas, figyelmes tudott lenni, ha akart; előadása elragadó volt: ötletei élcesek,

nyájassága behízelt; férfit és nőt, öreget, ifjat elbűvölt; s ha megeredt nála a beszéd, az ember azt hitte, hogy ez a világnak a legnagyobb tudósa: ismert ez minden tudományt; hol vette? az titok: lángész volt; elég volt neki egy könyvet végiglapozni, hogy tudja „körülbelül” mi van benne: a saját fantáziája kiegészítette a többi.

Máskor megint előállt, mint hetvenkedő betyár; szétszórt hajjal, fejébe nyomott turi süveggel, amit az „apja lelkének” sem emelt meg; pitykés rajthuzlival, ólomgombos viktóriában, fokossal a kezében: ilyenkor be volt rúgva. Jó volt kitérni az útjából mindenkinek, mert belekapcáskodott még a szentekbe is, s virtuozitással tudott káromkodni. Ilyenkor azok a beszédes nagy fekete szemek maguk is segítettek a tüzet szórni, s az a nagy sasorr igazán fenyegető állást foglalt.

Aztán megint másformának láttam. Kopott, szurtos köntösben, ami nyilván nem az ő természetére volt szabva. Bizonyosan elkártyázta az utolsó rajtalevő ruháját is, s a nyertes bankadó ajándékozta meg becsületből ezzel a parádéval. Ilyenkor aztán olyan alázatos tudott lenni: sírt, kunyerált, nem szégyellte magát, hogy a könyöradományt kicsalja az ismerőseiből: lehúzta a fejét a vállai közé; a szemei egészen kicsinyekké lapultak, a bajusza lekonyult s eltakarta a száját, s az erős sasorr a föld felé húzta a fejét; a melle beesett, a kezei a kabátja széleit húzták elől össze, mintha köhécselés bántaná, s a térdei csámpásan fenődtek egymáshoz, megrogyott minden lépésnél: még a hangja is megvékonyodott.

Pedig olyan gyönyörű basszus hangja volt, amihez hasonlót sohasem hallottam életemben. Nemcsak én mondom ezt; de bizonyítják mindazok a népek, akik előtt a hangját dálnak eresztette.

Ez volt megint egy újfajta alakja, amelyben megláttam.

Színészek jártak ***-en: Lenci pajtás beleszeretett a primadonába s annak a kedvéért a jutalomjátékára rendezett quodlibetben vállalkozott Nabukkóbul a zsidó főpap nagy áriájának eléneklésére:

„Aki Jehovához veti bizalmát,

Az nem csalatkozik meg soha.”

Elöttem mindig a basszus volt a minden hangok tökéletes ideálja. Ez a földrengésnek, a tengerzúgásnak, a vulkánkitörésnek, az égzenésnek a szava: emberi ajkról hangoztatva.

Mikor Lenci fráter nekiindította a színpadról ezt az ő iskolázatlan öserejű mély hangját, lágyan ringatózó, és mégis ércsengésű

folyással, az ember elfelejtette egyszerre minden bűnét és hibáját; még a professzorok is megbocsátották neki az elmulasztott órákat: az egész közönség el volt bűvölve, s mikor a végszavaknál: „Megsegit a-h a-h az é-hég u-hu-ra-ha!” felcsap a dal a magasba, az olyan volt, mint mikor a recsegő villám hasítja végig a viharfülledt levegőt. Az egész közönség általános tombolása volt rá a követő visszhang.

Micsoda kincs van ennek az embernek a birtokában, ha ez tanulni akarna valamit!

Hanem hát a tanulás – az nem fért össze a természetével, se szép szó, se kecsegtető ígélet, se iskolamester pálcája, se a sors korbácsa nem volt képes Lenci frátert arra bírni, hogy ő valaha valamit tanuljon.

Hiszen elég volt neki az, amit tudott.

Hogy mit tudott? Azt majd elmesélem egymás után.

II.

Az iskolaév vége felé járt, a közvizsgák kezdődtek.

Lenci pajtás nem törődött azokkal.

Szörnyű nagy „pech”-je volt. A „Cserepes”-ben elvesztette a makaón az utolsó útravaló forintját is: ott aztán összeverekedett a „Spieler”-ekkel, egy párnak beverte a fejét: arra kidobták; akkor éjfélben felverte az Amslit az álmából, bevágta nála a gubáját három húszasban, avval elment az „Ürgés”-be, vigasztalást keresni a „Persidá”-nál. Ott megint holmi kozákokra talált, akik meghívták birbicselni. Nem volt elég, hogy elvesztette közöttük a három húszasát; hanem azonfölül még a tolvajok fekete tubákot kevertek a serespoharába, s attól úgy elnyomta az álom, hogy azt sem tudta, diák-e vagy lakatosinas? akkor aztán még a viktória dolmányát is lehúzták róla, úgy hagyták ott pórére levetköztetve.

Nagy volt azután a Lenci fráter álmélkodása, mikor másnap délből felocsúdva mély álmából, amint a szemeit felveté, a pokolban találta magát. Tudniillik egy nagy terem közepén, melynek mind a négy falát rengeteg szekrények fedik el, s minden szekrény sűrűen megrakva, sarkaikat kifelé fordító könyvekkel; alul a szörnyetegek, borjúbőr kötésben; feljebb-feljebb kontignációnként az apróbbak, sűrűn egymás mellé sorakozva, hogy még csak egy akkora kis hézag se maradjon közöttük, amennyin egy elkárhozott lélek innen kiosonhatna. Ez már csak a pokol!

Roszsabb annál! Hisz ez bibliotéka.

– De hogy kerültem én ide? – kérdezé szemeit dörzsölve, Lenci fráter. – Hiszen nem vétettem én ezeknek soha!

A pokolnak azonban Plútója is van: a kollégium szeniora volt a bibliotekárius. Amint Lenci fráter neszt adott magáról, megnyílt az oldalajtó s belépett rajta a szenior. (Csak a neve a vén, azért fiatal ember ez.)

– Jó reggelt, Lenci fráter.

– Ha jó, edd meg! Hogy kerülök én ide?

– Én kerestem fel a frátert az Ürgésben: én hozattam ide.

– S mi jogon merészkedett ön a habeas corpus aktának ily flagráns megsértését rajtam elkövetni?

– Ugyan jó, hogy a habeas corpus aktáról kezd ön beszélni, így majd a Corpus Jurisra is rákerül a sor. Hallgassa ön csak végig ezt a levelet, amit tekintetes édesatyja írt hozzám.

Ezzel a szenior elővesz a zsebéből egy csúnyául összemázolt levelet, aminek vastagon írt sorai egyik oldalról a másikra áttették magukat: s elkezdett belőle olvasni:

„Tiszteletes Szenior úr!

Az úrhoz intézem leveletem, mert ha a fiamnak írnék, a gézengúz kötelezvényt csinálna az aláírásomból. Itt küldök az úrnak tíz pengő forintot a számára útiköltségül. Többet nem kap. De azt se adja oda neki elébb, mint amikor az egzáment letette. És aztán tudassa vele, hogy ha az egzáment rendén le nem teszi, ha énnekem becsületes testimóniumot nem hoz haza, hát akkor nekem a szemem elejbe ne kerüljön, mert én sonica főbe lövöm.”

– Eddig a levél. Már most édes Lenci fráter, egészen a helyzet magaslatára van ön emelve: ahonnan tökéletesen körültekinthet. Három nap az egzámenig. Ön lángeszű szellem. Itt a könyvek: Kövi, Acsády, jus publicum, Verbőczy. Egyszer végigolvassa, mind a fejében marad. Ellenkező esetben kitagadás, főbelövés és minden egyéb terhes következmények. Az atyai levél tartalma félreérthetetlen.

– Hanem ön nem olvasta fel azt az atyai levelet egész terjedelmében: annak még egy utóírata is van.

A szenior elbámult. Hisz ő nem fordította azt a levelet Lenci fráter felé, hogy belepisloghatott volna.

– Hát már ön azt hogy tudja?

– Csak nem vesztegettem tán hiába az időt a ferbliasztal mellett, hogy bele ne lássak az ellenfelem gyomrába? Abba a levélbe még az is

van írva: „ha szenior úr bemagoltatja a lurkóval a penzumot annyira, hogy átesik szerencsésen az egzámenen: adok önnek száz forintot.”

– Nem igaz. Csak ötvenet ígér.

– No hát mondok egy ajánlatot. Csináljunk halbe bankot. Én neki-
tehénkedem az Acsádynak, bemagolom három nap alatt csüstül az
egész just, s aztán ha diadalmasan megrigorozáltam, megfelezzük az
ötven forintot, amit az öreg a szenior úrnak ígért.

– Üsse part! Ráállok. Csak tanuljon hát szorgalmasan.

– Alá van írva. De még egyet! Azt látja szenior úr, hogy én micsoda
állapotban kerültem ide.

– Bizony önnek, Lenci fráter, nagyon hiányos az öltözéke.

– Pedig otthon sincs, amivel tökéletesítem. Így pedig csak nem
mehetek az egzáment letenni.

– Hát mit csináljunk?

– Adja ide nekem, szenior úr, kölcsön addig, amíg az egzáment
leteszem, a báli frakkját.

A szeniornak volt egy gyönyörű szép sötétkék frakkja, bársony
gallérral, sárgaréz gombokkal. Azt ő csak nagy ünnepélyes alkalma-
kon szokta felvenni.

Erről a frakkról volt szó.

A szenior nagy nehezen állt rá legbecsesebb testi hüvelyének
kikölcsönzésére, de az ambíció, hogy egy elveszett fiút a társadalom
számára megmentsen, mégis győzött az aggodalmain s megígérte
Lenci fráternek, hogy odaadja neki kölcsön a sárga gombos kék frakkját,
de csak éppen arra az időre, amíg az egzámen tart: azután mindjárt
levesse, s ha jól ütött ki a vizsga, azokból a bizonyos huszonöt forin-
tokból vegyen magának egy tisztességes öltözet ruhát, amiben útra
kelhessen.

A kölcsönös egyezés e szerint ratifikáltatott.

Lenci fráter kötelezte magát, hogy nekifekszik a stúdiumnak s
három nap alatt bemagolja az egész just. Csak ne háborgassák.

Ez még abban az időben nem tartozott a lehetetlenségek közé.
Még akkor a magyar törvényhozás nem hozta létre azt a mostani
jogászyilkos paragrafusözönt. Hisz ami törvényt a honatyák az utóbbi
húsz esztendő alatt becikkelyeztek, az egymás mellé rakva, kitesz
kétszázötven kilométert: távgyaloglónak meglépni is sok! hát még
megtanulni? az én időmbeli „Acsády” nem volt vastagabb, mint a
két ujjam: de benne volt abban minden tudomány; lett volna ugyan

egy vastagabb kézikönyv is, a „Kövy”; de mi tartottuk magunkat azon jogelvhez, hogy a rosszból az a jobb, ami kevesebb.

A pedellusnak meg volt hagyva, hogy Lenci frátert el ne hagyja szökni; akárhová megy, utánamenjen, a könyvtárba visszaterelje; ebédet, vacsorát oda hordjon neki, s éjszakára készítsen el a számára két szál öntött gyertyát.

De híven meg is tartotta a fogadását a delikvens, nem követett el semmi szökési kísérletet, egész nap a könyveket bújta, előhúzgálta az ócska pandektákat, különösen amikben képek voltak, dobzódott a tudományban; begyébe szedett tudós Wagner Kristófból százféle kuriózumot, delektálta magát Klimius Miklós földalatti utazásain; csak éppen hogy az Acsádyhoz nem nyúlt hozzá egy ujjal sem. Harmadnap reggel a pedellus örvendezve jelenté a szeniornak, hogy a fogoly az utolsó szál gyertyát is elfogyasztotta a nagy éjjel-nappali tanulmányozásban.

Vezettségük elő!

Lenci frátert aztán asszisztencia mellett átkísérték a szenior szobájába: ott az tartott neki egy velőkig ható erkölcsi tanítást, melyet a tékozló fiú látható töredelmességgel fogadott. Ennek megtörténtével bekövetkezett a külső átalakítása; megkapta az egész kölcsönzött fényt, mondta is a szeniornak: „most ön az én napom, s én vagyok önnek a holdja!” A hold felszedte magára a napnak a fénymázos cipőit, melyeknek sárga szarvasbőr volt a betétje; a galambszín pantalonját, világoszöld sávval a két szárán, s a sárga gombos kék frakkját, a szenior maga kísérte őt fel az auditorium ajtajáig az első csengetés után. Odabenn természetesen minden ember rögtön ráismert a szenior díszöltözetére, mert olyan jelmeze senkinek másnak a városban nem volt: de ez Lenci frátert csak annál kevélyebbé tette.

Máskor mindig a leghátulsó padba szokott ülni; most oda ült le a legelsőbe, éppen mellém.

Rigorózum napján, valljuk meg őszintén, hogy minden akadémiai és egyetemi polgár bizonyos lázt szokott érezni. Magamnak is meglátszhatott az arcomon az izgalmas szégyenlet! „Ne félj, pajtás! – biztatott Lenci fráter –, majd súgok én, ha belesülsz!”

Az, hogy övele mi fog történni, egy cseppet sem aggódtatta.

Lassankint felgyülekezett a díszes hallgatóság s ódon bőrszékeken helyet foglalt szemben a klasszissal; középen az esperes úr, selyemtógájában; mellette a város tekintélyei: főkurátor, presbiterek, városbíró, főfiskális és protonotárius; doktorok, honoráciorok és kegyes atyák.

A jogtanár rövid beszéddel üdvözölte a vizsgálatra megjelent tudós urakat, s azzal letelepedett a katedrájába, átengedve a küzdőteret tanítványainak.

A diákok betűrend szerint lettek kiszólitva a középbe s schédát húztak.

Ez akkoriban új intézmény volt. Az egész tudomány fejezetekre volt felosztva s minden fejezetnek a címe egy cédulára felírva. Azokat a papírlapokat nagytiszteletű esperes úr sajátkezűleg keverte össze, s azután belehajította egy kis asztalon álló vaskalapba: a vizsgálatra szólított szittyák egyenkint járultak e kalaphoz s kihúztak belőle egy schédát, mely éppen a kezükbe akadt. Ami abba volt írva, arra kellett nekik megfelelni. Részrehajlás, kedvezés nem eshetett így meg.

De még azonkívül is szabadságában állott minden egyes vizitátor-nak kérdéseket intézni a rigorozálóhoz, s e jogát különösen szerette gyakorlatba venni a nagytiszteletű esperes úr, akinek orcájára máig is rettegve emlékezem. Az egzaminálnak a szemébe kellett nézni, és végig kiállni azt a tortúrát, amit mozgékony arcának váratlan változásaival elkövetett rajta; egyszer felfújta a két orcáját gömbölyűre, aztán meg nagyot fűjt, mintha el akarná a szegény diákot röpíteni a levegőbe; aztán összecücsörítette az ajkait, feltolta az orrához, s mozgatta jobbra-balra, mikor nem tetszett neki a felelet, a félszemét behunyta, a szája félszegletét felhúzta, leskelődve, mikor kilátásba volt helyezve, hogy a diák most mindjárt belekeveri magát a hínárba; ha pedig nagyon meg volt elégedve, karikára felnyitotta a szemeit, feltátotta a száját, s mikor vége volt a penzumnak, hirtelen összezsápta a fogait: bekapta az embert.

Engem már bekapott. Félig megfőve, de nem lefőzve kerültem a helyemre haza a purgatóriumból.

Rögtön a nyomomban következett Lenci fráter.

Amint kilépett a padból, valami várakozásteljes nyüzsgés, mozgás zsongott fel mind a hallgatóság, mind a klasszis soraiból. Csak az ő arcán nem látszott meg semmi emóció. Olyan biztosan lépett ki a középbe, mintha csak cotillonfigurát előtáncolni hívták volna oda, meghajtotta magát udvariasan köröskörül az egész hallgatóságnak, s a legmosolygóbb önbizalommal nyúlt a kalapba a schédát kihúzni.

Mit rántott ki magának?

„Az örökösödési jogról.”

Fitymálva nézett oda neki: „az örökösödési jogról!” s azzal összezsáptarta a skártétát, mint egy borsos papírtölcser, s felhúzta a

bal keze középső ujjára, aztán mindvégig azzal akciózott az előadás közben.

De úgy folyt belőle a tudomány, mint a csergedező patak.

Semmit abból, amit Acsády megírt. Az ő tudománya túlterjedt azon. Felölelte a kerek föld minden nemzeteit.

– Az örökösödési jog minden népek szokásai és minden korszak szerint különböző volt. A régi etruszkoknál a leányoknak nem adtak semmi örökséget, azt tartva, hogy férjeik tartoznak őket ellátni; ellenben a spártaiak csak a leányokat részesíték az örökségben, azon elvből indulva ki, hogy a férfiak úgyis meg tudnak élni a maguk keze munkája után, de a leányok nem kereshetnek. A longobárdoknál a fiak örökölték az apa hagyományát, ellenben a leányok az anyáét, az egyiptomiaknál minden hagyomány a papoké volt, akik tartoztak ezért az árvákat felneveltetni. A törököknél mindent a padisah örökölt, ellenben a szultán gyermekei, hogy az örökségen össze ne vesszenek, apjuk halála után, az elsőszülött kivételével mind a Boszporuszba hányattatnak; a régi zsidók szerint az a fiú örökölte az apa összes vagyonát, akit az apa megáldott s akinek e célból az anyja kecskebőr kesztyűt húzott a kezére. A hajdani szittyák nyilat húztak az örökség eldöntése céljából; ellenben hunnus őseinknél a fegyverre volt bízva, hogy ki örökölje az apát, s amelyik a verekedésre bocsátott testvérek közül életben maradt, az lett az örökös, mint ezt Attila fiainak története bizonyítja. A lex bajovariorum szerint végre egy tarka tehénre volt bízva az eldöntés: amelyik testvérnek a szénájához a tehén hamarabb hozzáfalt: az lett az általános örökös... (és így tovább szakadatlan folyamatban!)

Máig is előttem áll a próteuszi kép, ami a penzumfelmondás alatt az esperes úr ábrázatjából alakult. Bámult, hüledezett, bosszankodott, nevetett, prüszkölt; csak éppen nyájas nem volt.

– Álljon meg! kössön ki! vessen horgonyt, domine fráter! Hisz ön olyan dolgokat tud, amiket soha senki sem tudott; de amikből egy szó sem foglaltatik Acsádyban. Térjen rá arra a kérdésre, hogy miben áll az örökösödési jog in specie, loco, itt helyben, Magyarországon.

Erre a szuttyongatásra Lenci fráter manói mosolygással fordult a kérdező felé, s fél bajuszát felpödörve, a másikat a szája szögletébe aláhúзва, igen szépen felfejtő a jogelvet, nem a teória, de a praxis nyomán.

– Hát minálunk Magyarországon az örökösödési jog, hogy az apa annyi adósságot csinál életében, hogy a fiaknak nem marad semmi okuk az örökösödés feletti viszálykodásra.

Ezt a találó feleletet általános hahota követte minden zugaiból az auditóriumnak.

Csakhogy ez a tetszésnyilvánítás amilyen megbecsülhetetlen egy vígjáték előadásánál, annyira kárhozatos egy rigorózum alatt.

Ilyen átalakulását az esperesi ábrázatnak még sohasem láttam. Szokott az gömbölyű is lenni, narancslapossá, ötszegletűvé válni, de most egyszerre hosszúkás lett; az álla lefelé, a szemöldöke felfelé szaladt; a szája szélei befelé horpadtak. Bosszúsan forgatta a fejét jobbra-balra, két kezével csendet integetve a profán kacagóknak. De jó idő telt bele, amíg abbahagyták.

Magának az esperes úrnak huzamosb idő kellett, amíg az ábrázatja visszakapta azt a normál kifejezést, amidőn az összeszorított száj, mint egy horizontál vonal kétfelé osztja a fejet s a kiülő szemek szorítják vasvilla hegyeik közé az egzorcizált fejét.

Csak ez maga, a főbűnös, nem mutatott semmi változást az arcán. A frakkja szárnyait simogatta a tenyereivel szőrmentében, mintha csak a sajátja volna.

Végre csak elpihent a közös nagy derűltség, az esperes úr összeszorított ajkai ismét szölamok kiadására nyíltak fel.

– Nagy-gyon jól van, domine fráter! Úgy látom, hogy ön sokkal verzátusabb a külföldi juridikában, mint a hazaiában. Tehát ha ön olyan nagyon járatos in jure utriusque alienorum, mondja meg nekem, hogy mit neveznek magna chartának? Mi az a magna charta?

Lenci frátert, mintha csak az ördögök csiklandozták volna, erre a szóra nagyot nevetett s ex templo megfelelt a kérdésre:

– Mi az a „magna charta?” Hát tizenkét tarokk, tuletroával, hét primőr, kézben, forhandban.

De már erre a feleletre nem várta be a bekövetkező elismerést Lenci fráter; hanem egy pompás oldalugrással bebizonyítva tornászati ügyességét, kezébe kaparintotta az auditórium ajtajának a kilincset, s mielőtt valakinek eszébe juthatott volna, hogy üldözőbe vegye, úgy el tudott tűnni, hogy nem látta azt senki, merre ment ki a kollégiumból.

Nagy fényesen megbukott az egzámenen, az világos volt.

Az esperes rögtöni kicsapátását követelte. Az meg is volt érdemelve!

A szenior azzal vigasztalta magát, hogy csak nem szökhetik világga; mert hisz az ő frakkja van rajta, s a tíz forint útiköltség az ő fiókjában fülel. Hanem az nagy optimizmus volt tőle. Mintha nem megtalálná az a sárga gombos frakk az utat az Amslihoz? van már annak ott elég

elvtársa, aki szereti a társaságot. Lenci bevágta az egész díszöltözetet tíz forintért a zálogba. A pénzt megkapta egy darab veresszínű bankóban. Akkor aztán az Amsli arra unszolta, hogy váltsa ki a tegnapi zálogba tett gubáját. Azt Lenci fráter nem találta célszerűnek, hanem kikeresett magának a zsigárdusi cókókból egy teljes ócska katonai bundát, kék hajtókás fehér frakkot, foltos térdű kimondhatatlant és hozzávaló bakancsot. Elég rongyos volt valamennyi. Az egész kosztümöt kialkudta egy tízesben. Fizetett készpénzzel. Az Amsli azon a véleményen volt, hogy az a tízes hamis, s nem akarta elvenni: inkább majd visszaad a tíz forintosból.

– Ha el nem veszed, feladlak, hogy tőled kaptam, megesküszöm rá, hogy te fabrikáltad; két esztendeig ki nem kerülsz a tömlőcből.

Így aztán megkapta ingyen az egész habitust. A hamis tízest is megtarthatta. Végig akarja ő azzal utazni a fél országot. Azt minden korcsmában vissza fogják neki adni, miután előbb megvendégeltette magát.

De hát akkor minek neki az a tízforintos bankó, amit gondosan elrejt a bakancsa orrában, mikor azt a lábára felhúzza? Ott az igaz, hogy legbiztosabb helyen van a pénz; de hát mi szállta meg Lenci frátert, hogy egyszerre takarékoskodni kezd?

Azzal ő, a szemére húzva a holcmüclit, vígan fütyörészve, kiballagott a városból.

Mikor a Dunántúlra ért, ott elfogták mint szökött katonát.

Nem is tagadt semmit.

Ezelőtt két héttel gyilkolták le kegyetlenül a komáromi sírását, megtakarított kis pénzecskéjéért. Nagy eset volt az! A rablógyilkos a képményen ereszkedett le: ottmaradt utána egy sárga bundérgomb, ami a frakkjáról leszakadt: arról gyanították, hogy szökött katona volt, s azonnal üldözőbe vettek minden katonaruhában kóborgó vándort. Lenci fráter az első kérdésre bevallott mindent: ő gyilkolta meg a sírását; az elrabolt pénz most is ott van a bakancsa orrába dugva, rátaláltak, megismerték rajta a vérfoltot. Lenci frátert felvitték kocsira ültetve, három katona kíséretében Komárom várába: ott nagy hirtelen kimondták fejére az ítéletet statarialiter. Megmondta, hogy kinek hívják? Mivelhogy nemes ember volt, nem akasztják; hanem főbe lövik. Ki is tették a siralomházba.

Ott pedig az a jó szokás dívik, hogy a szegény halálra ítélt bűnöst három napig mutogatják a közönségnek: a szánakozó lelkek aztán

összehordanak a számára minden jó enni, inni valót, hadd lakják jól utoljára életében.

De nem maradt ez a dolog annyiban. A szenior nem feledhette a sárgagombos frakkját. A kudarcos egzámen után azonnal sietett Lenci fráter uraatyját stafétai úton értesíteni, hogy az örököse megbukott a rigorózumon s aztán a kapufélfától vett búcsút. Ellenben az ő nagybecsű frakkját is magával vitte, melyet ő ezennel ünnepélyesen reklamál.

Amint ezt a levelet megkapta az öreg, szörnyű dühbe jött rá: esküdött mennyre-földre, hogy csak kaphassa azt a gézengúzt puska végire, irgalom nélkül főbe lövi. Mindig a vállán hordta a dupla puskát, annak a jeléül, hogy fenyegetését brutusi szigorral kész beváltani.

Egyszer aztán egy cimborája, aki odabenn járt a városban, jön szaladva, ijedt képpel hozzá.

– Hej komám, ugyancsak lövik ám már a rajkódat főbe odabenn a komáromi várban! Ő volt az a szökött katona, aki a szegény sírásót meggyilkolta; már két nap óta ki van téve a siralomházban.

Erre a hírré aztán vágatott az öreg rémülten a várba, fel a generálshoz.

– Uram! kegyelmes uram! meg ne lövesse a fiamat! Nem szökött katona az, hanem szökött diák! Nem gyilkolt az meg senkit, csak engem, az apját! A gézengúz! Semmirekellő. Hiszen mikor azt a sírásót meg kellett volna neki ölni, éppen aznap bukott meg a kollégiumban, a Tiszán túl, a rigorózumon.

Erre aztán a kivégzést felfüggesztették s miután szerencsére az igazi gyilkos is kézre került, Lenci frátert kiszolgáltatták az ölelő atyai karoknak.

– Mit tettél? Te országos apagyilkos! – dorgálta az apa a bűnben léleklöző magzatot.

– Hát csak meg akartam mutatni, hogy nem félek a főbelövéstől, amivel apámuram fenyeget. Aztán egész életemben nem volt olyan úri dolgom, mint most három napig a siralomházban.

III.

Lenci fráterrel ez eset után nem lehetett okosabbat tenni, mint beadni gárdistának, oda jó lesz. Ott nem követeltetik se tudomány, se szép írás, csak daliás termet és onnan hazulról tisztességes ellátás havi

pénzzel. A vármegye ajánlata is könnyen kieszközölhető volt: ez volt a lépcső a testőrranghoz.

Lenci frátert maga az uraatyja vitte fel Bécsbe, a saját négylovas hintáján s eljárta vele a magas uraságokat, akiknél be kellett asszen-tálni. Azok között legfeljegyzésre méltóbb alak volt a „Gabi apó.” Az egész neve nem lényeges dolog. Azt csak a jebuzeusai ismerték írásból. Ő volt a magyar nemesi gárda őrmestere. Mindenki tudja, hogy ez annyi, mint az őrnagyi rang a közös hadseregnél: miután a gárdánál maga a közlegény is főhadnagy, a gárdai hadnagy tábornok s a kapitány altábornagy.

Gabi apó csakugyan a legidősebb volt a magyar királyi testőrök között. Ő maga ugyan tagadja, de az adatok bizonyítják, hogy már Napóleon ellen, mint huszárhadnagy harcolt, és így az ötvenet átugrotta. A fejét egész simára szokta nyíratni (nem kopasz az!) arcát mindennap kétszer borotválja: egy szál ősz szakáll nem árulkodhatik ellene, a bajusza pedig a legszebb fekete kenőcsccsel van hegyesre kifestve. Csak egyet nem lehet elpalástolni, a természetnek azt a részét, mely ellen a római mese szerint egykor a többi tagok fellázadtak, hogy az emészt meg mindent. De ő azt sem engedi a rendkívüliségek számába vétetni. Ilyennek kell lenni egy igazán kinőtt férfitermetnek. Azért ő jobban megüli a lovat, mint akármilyen karcsú suhanc, s a táncra is vállalkozik: bírják az oszlopok az épületet.

A többi gárdisták mind „apámnak” hívják.

Meg is érdemli a címet.

Ő ügyel fel valamennyire s vezeti őket a világi viszontagságokon keresztül. Ő az úttörő. Kényesebb természetű kalandoknál biztos lehet számítani a jó tanácsadására. A hazulról küldött havi pénzt ő veszi gondviselése alá s szigorú pontossággal szolgáltatja ki apránként az úrfiaknak, számon kérve, hogy mire költik?

Gabi apó nem volt valami könnyű ember. S ezalatt nem a testi súlyát értjük, amiről beszélhetnek a bécsi fiakkerek (csak a Nro 9-es volt képes vállalkozni; a többi letörött alatta); hanem azt az indulatját, amivel az új embert fogadni szokta. Valami kifogást csak kellett benne találni. Lenci fráternek első látásra kifogásolta az orrát.

– Hát’szen legény volnál a talpadon, fiacskám, csak ezt a veszedelmes nagy orrod ne hoztad volna magaddal. Hisz ezzel, ha én „linksz schaut!” kommandérozok, hát leütsz a lábamról: ez az az orr, akiről bölcs Salamon azt éneklé, hogy olyan, mint a Gileád tornya,

mely néz Damaszkusz felé. Mikor valcert táncolsz, senki sem marad a szálában, úgy elsepred az orroddal; ha háborúba visznek, sisakot kell rá húznod; s ha pedig sarkantyút üttetsz rá, hát úgy küzdhetsz vele, mint egy rinocérosz: s ha kilövik alólad a lovadat, felkaphatsz az orrod nyergére s azon nyargalhatsz tovább.

Gabi apónak sajtószertű kiejtése volt: az „r” és az „sz” magánhangzókat „ch”-nak ejtette: furcsa selypítéssel. Még a nyelve is meg volt hízva. – Hanem azért tiltakozott ellene, hogy ne vessenek a beszédén. Azt komolyan kellett venni.

Lenci fráter még efelől nem volt informálva s elkezdett mosolyogni.

– De ne röhögi azon, amit én mondok, (gólya legyen a bábád!) mert én nem azért szoktam fogyasztani a hangomat, hogy valaki ne vessen rajta, akárki fia. Aki pedig előttem áll, mint szubalternusom, az ha nem kommandírozom, hogy „íny fel!”, hát nekem ne mutogassa a fogait! Nem vagyok én szobacicus, akire kötelessége vigyorgni a gárdistának! Mikor velem szemben állsz, akkor „száj befelé, fül kétfelé, szemeket előre!”, s még ha barackmagot török a fejedén, akkor se nevesd el magad! Tudod? Ha én azt mondom, hogy az orrod nagy, hát neked kötelességed azt viselni, mint ahogy viselik számos excellenciák, akik ex offo kapják a nagy orrokat. Azt pedig, amire most nézesz, hiába nézegeted. Mert tudom én jól, az ilyen fiatal kölyökgárdista mire gondol? Magam is az voltam egyszer (tegnapelőtt). Te most azt gondolod magadban, hogy amit a természet egynek orrban adott ki, azt másnak hasban szolgáltatotta ki. Hát tanuld meg, hogy ez nem has, hanem „termet”; ilyen a normális férfitermet. No már most elég volt a leckéből. Csapj a tenyerembe, aztán hívj ezentúl apádnak. Én leszek ezentúl az apád.

Lenci fráternek nem nagy fáradságába került elfogadni az apacserét.

Akkor aztán leültette Gabi apó s pipát dugott a szájába.

– Hát aztán van-e jó gyomrod?

– Akár a tevének.

– No majd kipróbáljuk a legközelebbi „füstös misénél”.

„Füstös mise” címét bitorolták a Gabi apó által rendezett vidám mulatságok a „zöld kakas”-nál, a gárdisták kedvenc vacsoráló helyénél. Hogyne hallotta volna azoknak a hírét Lenci fráter?

– Ministrálok benne – felelt nyugodt önérzettel.

– „Ministrálok benne!” – ismétlé Gabi apó, gúnyosan utánozva Lenci fráter gordonkahangját. Azt gondolod ugye, hogy majd

megmutatod te, hogy mennyit bír el a gyomrod? Nádi veréb! Várj csak! Majd megtudod te, hogy hogyan próbálják ki a gárdista gyomrát? Azután azt kérdem: verekedtél-e már valaha?

– Hiszen azért csaptak ki három iskolából.

– De nem úgy ám, fokossal, füttykössel; hanem kifent karddal, párbajban.

– Mindegy az.

– No majd meglátod, ha átesel rajta. Hát azután – tudsz-e adósságot csinálni?

– De már ebből eminenciám van minden testimóniumban.

– Figyelmeztetlek rá, hogy a gárdistának nem lehet ám úgy adósságot csinálni, mint a juristának. A gárdistáról, ha rosszul csinálja az adósságot, lehúzzák a párdücbőrt. Ha ki nem találod a módját, hogyan kell „jól” csinálni adósságot, úti füvet kötünk a sárgacsizmás talpadra. Végtére voltál-e már szerelmes valaha?

– Amióta csak magam tudom felhúzni a csizmámat.

– Zöld beszéd. Csinos pofák után szaladgálni! Elhiszem. No majd erre is rákerül a sor; s akkor megtudod, hogy mit tudsz. Mert nem ám az a legény a talpán, aki a kinyílt rózsát le tudja szakítani; hanem aki a csipkebogyót meg tudja enni nyersen.

Ez volt az első tájékoztatás az új pályán Lenci fráterre nézve.

Nemsokára következett egy nagy udvari bál: ahol a magyar és osztrák gárdistáknak teljes parádében kell kirukkolni, hat-hat legény számban. Ők állnak őrt a császári várpalota termei minden ajtajánál, egyik oldalon a magyar, másikon a német.

Tudva van, hogy V. Ferdinánd királyunk idejében az udvari bálók alkalmával csupán édességek lettek felszolgáltattva; az újabbkori szilárd tartalmú buffet, bordeaux és pezsgő mellékletével, már a dualisztikus epocha vívmánya. Ennélfogva igen jól megérthető szokás volt az, hogy a szolgálattelvő hat magyar gárdistát a köteleesség végeztével Gabi apó meghívta egy kis barátságos magyar vacsorára, (bevett címen „füstös misére”) a „zöld kakas”-hoz. Ennek a korcsmárosnéja tudta a legpompásabb paprikás csirkét készíteni, tejfölösen, csipedettel, ahogy Kecskeméten szokták. (Meg másutt! Betűszedő.)

Mikor Gabi apó odaizent: „heten leszünk!”, akkor a korcsmáros szakácsnéja leölt tíz csirkét. Gabi apó maga megfelelt négynek. Azonkívül még az ő osztályrésze volt minden csirkének a mája: azt nem volt szabad másnak kivenni.

A testőri szolgálat addig tartott, amíg a felségek a táncteremből lakosztályaikba visszavonulnak, ami rendszeren 11 és 12 óra között szokott megtörténni. Akkor aztán a magas társaság is oszlani kezdett.

Lenci fráter is a hat meghívott gárdista között volt. Neki jutott osztályrészül a gyülekezőterem ajtajánál őrt állani, ahol fenomenális orrával mindenki figyelmét magára ragadta.

Ki volt már adva a jelszó a megtréfáltatására.

Lássuk a próbát: mit áll ki az újonc gárdista gyomra?

Amint a főségek visszavonultak, Gabi apó odajárult az ajtó mellett álló gárdistához s merev parancshangon szólt hozzá:

– Főhadnagy úr, kövessen nyomban.

Azzal elvezette Lenci frátert az előszobákon keresztül, végig egy hosszú folyosón, mely mind a két oldalán tele van aggatva hercegek képeivel, annak a legvégső végén van egy nagy szőnyegajtó, ami tulajdonképpen nem átjárás, hanem csak álcázása egy elfalazott mellékfolyosónak. Ez előtt állította fel Gabi apó az ő legújabb fiacskáját, Lenci frátert.

– No fiacskám. Fontos és nevezetes pontra állítalak mostan. Ez itten a hátad mögött őfőlségének a hálósobája. Ezt az ajtót megőrizni a te erős kötelességed. Itten megállsz, mint a bálvány. Se előre, se hátra. Aztán nem az egyik lábadról a másikra, mint a lúd a jégen, hanem egyenesen mind a két csánkó: a kenyeres-magazin befelé, a fújtató kifelé, a kivont kard markolatja a három ujjad között, a pengéje a másik mancsodba fektetve, az állad a nyakravalóba húzva. Ha uniformis közelít, szalutálsz, ha slepp jön, összeütöd a sarkantyút, ha komisz frakk jön, keresztbe teszed előtte az orrod sorompóját s passzust kérsz tőle. És addig innen meg nem mozdulsz, ideragadsz, amíg érted nem jövök és fel nem váltalak.

Azzal megfordult Gabi apó és odább ment, otthagya a rekrutát az embertől nem járt folyosó zugában. Ő maga pedig sietett a másik öt gárdistát összeszedni, s aztán mentek mind valamennyien nagy nevetve a fiakkereiket keresni. Gabi apónak egymagának kellett egy egész bérkocsi: a Nro 9-et messziről ki lehetett ismerni a többi közül, annak két fehér lova volt és lángveres kocsija.

Volt nagy nevetség a „biztos állásban” hagyott nagyorrú fölött. Az most ott állhat kora hajnalig, amíg a kollegái mulatnak és dobzódnak a „zöld kakas”-nál.

Így próbálják ki az újoncot, hogy „van-e jó gyomra?” Győzi-e a koplalást és szomjúhozást bál után reggelig?

Csakhogyzúttal a „gazda” csinálta a „vendég” nélkül a számadást.

Lenci fráter csak azt várta, hogy Gabi apó súlyos lépteinek hangja elvesszen az előszobában: dugta a kardját a hüvelyébe, leosont a lépcsőn; átkerült a József térre, ott felkereste a saját bérkocsiját: s azt mondá a bérkocsisnak:

– Ismeri a Nro 9-est?

– Hogy ne! A két fehér lóval. Most dőcögött ezen végig.

– Öt forint borra való, ha eléje tudunk hajtani, mielőtt a „zöld kakas”-hoz ér.

Soha könnyebben nem szolgáltak meg öt forintot.

Gabi apó víg lelkű cimboráival a gárdisták szobájában a „zöld kakas”-nál, letelepedett a hosszú asztalhoz, melyen hét teríték volt. A legsó üresen maradt.

Az üres teríték hőse képezte a tréfa tárgyát, arra mindenki tudott valami élcet mondani: mit fundál az ott most egymagában az üres korridor végén. Appetitóriumnak pirítós járta jó szilvapálinkával.

A más rovására ment tréfálgatásnak csak a nagy bogrács vetett véget, melyet a korcsmáros, azon módon, ahogy a tűzhelyről leemelt, hozott be az úri társaság számára, hogy annak a felszínén még ott úszkáltak az egész veres paprikák, az elefántcsontszínű csipedett között, melyből egy-egy kakasnak a taréjos feje emelkedett elő.

Legalul kezdték a kínálást, az asztalfőn ülő Gabi apó volt a legutolsó, mint szokás házigazdánál: ki-ki merített magának, amennyi a tányérjára fért, egy öblös cinkkanállal. Csak azt az egy regulát kellett megtartani, hogy ha valakinek egy csirkemáj akadt a kanálába, azt mint köteles tributumot, azonnal kiszolgáltassa Gabi apónak, s aki azt menten el is fogyasztotta, egyre magasztalva, hogy ettől támad az emberben az istenerő.

Hanem ezúttal körül is járt a bogrács és Gabi apó még mindig hiába várt felvont villával a kezében, aminek a végére egy darab kenyér volt tűzve, a maga kedvenc falatjára. Csirkemáj csak nem jött.

Mikor aztán hozzá került a bogrács, elkezdett a kanállal keresgélgni benne. Egyre haragosabb szikrákat szórtak a szemei. Micsoda ez már?

Végre kitört belőle a nehéz harag.

– Urak, úrfiak! válogatott cigánylegények! Hát ti mind kizsedtétek előlem a csirkemájakat?

Mind az öten készek voltak esküt letenni, hogy ártatlanok ebben a merényletben.

– De tíz csirkének csak volt egy mája! Korcsmáros! Most mindjárt, halálbüntetés terhe alatt, menjen a konyhába: adja urát, hová tette a szakácsné a májakat?

A korcsmáros nemsokára visszatért azzal a mentegető szóval, hogy a csirkének a májára ráfakasztották az epéjét, azért nem lehetett feladni.

– De mind a tíz csirkéére?

– Igenis, mind a tízére. A szakácsné a leányára bízta a baromfiak felboncolását s az még járatlan az ilyenben.

– Hát minek bízta ilyen éretlen tacsókora az ilyen fontos feladatot? Kell is ennek még kés a kezébe? Hiszen még tizenhat esztendő sincs. Mit tudja az még a különbséget a mája meg a zúzaja között. Három-napi konyhaáristomot az ilyen szakácsnénak!

Gabi apót az egész lakoma alatt nem lehetett kiengesztelni a kárba veszett ingyencfalat miatt.

Hanem azért csak elmulattak reggelig.

A paprikás csirke is csak úgy elfogyott hat ember között, mintha a hetedik is segített volna hozzá.

– Úgy kell neki, miért nem tartja itt az orrát? Tarde venientibus ossa! Ne hagyjatok neki egyebet, mint a lábakat meg a fejeket. Érje be azzal, ha megérkezik.

Úgy öt óra felé mégiscsak megszánta áldozatját Gabi apó s gondolva, hogy az már eddig jól kipróbálhatta a gyomra éhezési és szomjazási tehetségét, azt mondá a fiatalságnak, hogy csak mulassanak tovább, ő elmegy a silbakját ablóznolni.

Mire a Nro 9-es a Burg schweiczi lépcsője elé ért, már akkor Lenci fráter megint ott állt a hosszú folyosó legvégső szögletében az áljtó előtt; az előírt pozitúrában. Már akkor egy vendég sem volt a szobákban, az udvari lakájok a cukedlis papirosokat seperték össze mindenünnen.

Gabi apó hivatalos komolysággal dobogott az őrtálló elé.

– Főhadnagy úr! Nem látott ön kísértetet?

– Látni nem láttam; de a szagát éreztem.

– Hát milyen szaga volt?

– Mint a paprikás csirkének.

Erre nem állhatta meg Gabi apó, hogy ki ne essék a szerepéből, elnevette magát s a vállára ütött a fiacskájának.

– No, fiacskám. Hát már most kipróbáltad, hogy mire képes egy gárdista gyomra. Már most gyere velem a „zöld kakas”-ba, te is vacsorálhatsz.

- Köszönöm, apám – monda Lenci fráter. – Én már jól vagyok lakva.
– Mit ettél, szolgám?
– Semmi mást, mint tíz csirkének a máját.
– Hüh! országos gonosztevő! Te etted meg az én csirkéimnek a májait a „zöld kakas”-ban? De hogy kerültél te oda?
– Hát felültem az orromra s úgy nyargaltam oda, aztán megint vissza.
– Vesszőt futtatnék veled! ha az apádat nem tekinteném. Elhagyni a strázsának a helyét! – toporzékolt a testőrstrázsamester; s aztán megint egyszerre alábbhagyva a haragos hangból, azt kérdezé: – De hát mondd meg, te pernahajder, hogy tudtad elcsízolni az én kedvenc falatomat a „zöld kakas” konyhájából, hisz én tizenhét esztendő óta cirógatom a szakácsnéjának az állát?
– Hát én meg a szakácsné leányának az állát cirógattam meg.
– Oh te pokolra való gézengúz! Hisz az még csak gyerek! Hát már attól is lehet csirkemájat kapni? No még ilyen válogatott zsviánnal nem kerültem össze, mint te!
Ezt a csirkemájat (amit Lenci evett meg) sohasem bírta Gabi apó megemészteni. Példás boszút forralt!

IV.

- No fiacskám – kérdé egy napon Gabi apó a védencétől –, hát lesz-e már valami, vagy micsoda, mi?
Lenci értetlenül tekintett széjjel a semmiben: nem akarta tudni, miről van szó.
– Ej de kemény kobakunk van! Csodálom, hogy fel nem futott a fára. Hát nem mondtam? Elfelejtetted? Duelláltál-e már?
– Kivel? Miért?
– Kivel? Miért? Fajankó! Hát az én dolgom az? Három hete itt lebzszelsz már a gárdista palotában s még senkivel sem tudtál összeveszni? Azt gondolják: regementszabó vagy, s legközelebb valamelyik kollégád odaküldi hozzád a bonzsúrját, hogy varrj fel rá egy gombot. Mikor én ilyen legény voltam, már három párbajt hagytam a hátam mögött: özvegyek és árvák sírtak miattam. Azt mondod, kivel? miért? Hát nem tudsz nemzetiségi kérdést csinálni abból, ha valakinek a csizmája csikorog? Hát például, ha valaki a nagy orrodra célzásokat tesz?

– Igazság az! Hát akár mindjárt...

– Mit? Énvelem akarnál duellálni? Te csivasz! Először is előljáród vagyok. Kurtavasat; ha velem bajod van! Azután meg apád vagyok. Kotródj, vakaródj! ez a fiúnak a neve az apja előtt. Azután idenézz rám! Az a figura vagyok én, aki felé karddal szokás vagdalni? Aki engem provokál, azt én megeszem! Fenyőmadarat nem is trancsírozom: lenyelem! Nincs a testemnek egy porcikája, mely egy sebhely emléket ne viselné (egyét kivéve: azt kitalálhatod: a hátamat), de akik azokat a sebeket adták, azok mind levegővé váltak! Azokat megettem! Egy eleven kripta vagyok én! Ne akard, hogy tégedet is a gyomromba temesselek, az neked nagy tisztesség volna. Fogj magadnak egy pajtást, akivel összevezz! Aztán szekundánsnak, nem bánom, elmegyek, s leszek keresztapád, ha megszabdálnak.

Lenci fráter azt mondta rá, hogy jól van: majd keres magának valami friss verekedést.

Gabi apónak volt egy nagy szalonja, abban a pompás épületben, melyet Mária Terézia emeltetett a magyar királyi testőrség számára. Abban uralkodott ő korlátlan hatalommal. Ebben a nagy teremben ugyan nem volt egyéb bútorzat a fal mellé állított kereveteknél: gárdaőrmester úr azt állította, hogy minden egyéb szibarita cókók nem férfiszobába való. Még pipatartó állvány sem volt benne. Sőt dohányozni éppen nem volt szabad a teremben. Annak az oka pedig az volt, hogy a szobrok be ne füstölődjenek. Mert ha bútort nélkülözött is a terem; de annál inkább bővelkedett különbnél különféle gipszszobrokban. Ez volt a gyűjtési szenvedélye a gárdaőrmester úrnak. Ott voltak láthatók, veres sirtinggel behúzott faállványokon az ó- és újkor minden szobrászati remekei egymás mellett. Ott célzatot az etruszk diszkoszajító a nápolyi ballett-táncos felé, hogyan gurítsa le orvul az egy hüvelykén álló lábáról; ott fenyegette Thorwaldsen Jásona Michelangelo Apollóját, hogy mindjárt összetöri a hegedűjét! míg ez nagyon szabadkozott, hogy azt ugyan ne tegye! Ott nézett le mogorván a buzogányára támaszkodó Farnesi Herakles az ölelkező Cupido és Psychére. Ott birkózott Laokoon két fiával együtt azzal a hosszú mákosrétesel, amit harmadmagával sem tudott tepsibe tekeríteni. Nem hiányozhattak a társaságból a hős Bayard és Turenne jelmezes szobrai sem. De különösen teljes számban voltak jelen minden kor és nemzet Vénusz istenasszony szobrai: a medici, a drezdai, a capuai, a capitoliumi, a Venus felix, a Pio Clementino múzeumából,

a Venus Zoëmias, a gráciacsoport Thorwaldsentől és Pilontól, még a milói Vénusz is; de annak ő a levágott karjai helyett újakat csináltatott, azt a praktikus mozdulatot fejezve ki vele, amint egy kancsóból egy pohárba tölti a ciprusit, vagy nektárt, vagy minek hívták akkor a champagneit! Egyáltalában nem tűrhette a letört kezű szobrokat: olyan az, mintha a zsisbvasáron vették volna huszadrész árban. Azért a Belvederei Antinous szobornak is kiegészítette a két karját, a lebozsátott kezébe egy sétatálcát adatva, míg a felemelt keze, (ahogy az arckifejezése világosan jelzi) egy lorgnettet tart maga elé.

Ezeknek a szobroknak némelyikét ő drága pénzen vette, a legtöbbet azonban névnapi ajándéku kapta szerető fiaitól, a gárdistáktól. Voltak közöttük olyanok is, melyekhez gyöngéd emlékek fűződtek. Különösen az a remek csoport, mely Proserpinának Plútó általi elraboltatását ábrázolja. Ezt ő egy magas állású úrnőtől kapta. Hanem arról csitt!.. Hymen kötelékei közt van.. Férje nagykövet... Honnan? Arról szó se legyen!... Régi ismeretség... Még akkor fiatal hadnagyok voltunk... Ő maga egy szilfid... Az idő kikerekíti az embert – még a szilfidet is... Mai nap már nem ülhetnénk ketten egy hintóban... Hanem azért a gyöngéd viszony folyvást fennáll... plátói tisztaságban... ha a férj meg találna halni, még súlyos megoldást is nyerhetne... amittől az egek óvjanak! – Azért azonban minden új embert megállított Gabi apó a remek szobrászmű előtt s elmagyarázta annak a szépségeit részletesen: különösen a női alakét: „ilyen volt ő akkor tökéletesen; ezek a felemelt karok! mintha azt kiáltaná: »Gábor segíts! Ne engedd, hogy ez a csúnya ember magával vigyen a pokolba!«” – Most próbálna meg! – Semmit többet!

Minden ember tudott pedig mindent.

Egyébként azonban ez a tágas terem szolgált arra a célra, hogy ha a gárdához tartozó ifjak valamelyikének lovagias úton elintézendő ügye volt, itt vígan megverekedhettek.

Az ily gyakorlatokban különös kedve volt Gabi apónak. Ő azt gyakorlatnak nevezte: a párbajt. Mi is volna más? Vivőpróba plastron nélkül. Punktum. Egy kis érvágás úgyis szükséges a tüzes ménkű fiatalságnak. Hadd szokjanak hozzá a kard éléhez! Hadd tanulják meg, hogy nem kell mindjárt felszisszenni, ha az embernek a bőrét megcsiklandozza az éles vas. Aztán aki katona, az legyen kevély. Amit kimond, azért helytálljon. S ha azt találta mondani, hogy a füstölt kolbász hüvelyes vetemény, ami babszáron terem: aki ennek ellentmond, vágja le.

Ki nem állhatta az alamuszi fickókat, akik mindenre azt mondják, hogy „jól van.”

Lenci fráterrel csaknem egyidejűleg lőn felvéve a gárdisták közé egy előkelő mágnás úrfi, akinél meg azt a szép sima leányos ábrázatát kifogásolta Gabi apó: „Azt hiszik, hogy valami maskarázott kontesz vagy, fiascám! Tán hercegnővízzel mosod a fizimiskádat, hogy olyan patyolat? Húzass végig a fáin orrocskádön legalább egy léniát, valami jó barátod spádéjával, hogy lássa a világ valami bizonyítványát férfiúi voltodnak. Hát hiába kereszteltek Achillesnek.”

Ezt a két új rekrutát szerette volna Gabi apó nagyon összeve-rekedtetni.

Csakhogy Achilles, akármilyen veszekedő kakas volt is, de hát annak is volt Patroklusa, akivel jó barátságban élt. S ez volt Lenci fráter. Olyan jó cimborák lettek egyszerre, hogy semmi kilátás sem volt az összeakaszkodásukhoz.

Kellett lenni!

Egyszer péntek napon szegedi halászlére gyűltek össze a gárdisták a „zöld kakas”-nál.

– Ejnye, de meg van paprikázva ez a halászlé! – jegyzé meg a belekóstolásra Achilles főhadnagy.

– Nekem pedig nem elég paprikás! – mondá Lenci fráter, s még egy fél kanállal tett a maga bográcsába a paprikás dobozból.

– Hohó! Ez becsületsértés! – kiálta közbe az elől ülő Gabi apó. – Ez most azt vágta a szemedbe, hogy te gyáva vagy! még a paprikától is megijedsz. Ez világos célzás, hogy a puskaortól még jobban fogsz félni! Sőt nemzetiségi megbántás, azt állította rólad, hogy nem vagy igaz magyar. Ezért elégtételt kell kérned.

A kibékítés lehetetlen volt. Becsületbírósnak semmi helye. A paprika, kinek-kinek meggyőződése szerint – paprika. A párbajnak meg kell történni. Két segéd rögtön megválasztatott; s a viadal föltételei meg lettek állapítva. Minthogy a sértés nem legnagyobb fokú, tehát nem megy a harc a teljes víképtelenségig; hanem csak első vérré! Szúrás kivételik, ellenben a fejevágás nagyon tanácsoltatik.

– Előbb azonban költsük el ezt a paprikás halászeletet. Sohasem jó duellálni éhomra. Az ember nem tudhatja, hogy nem a száját vágják-e meg, s akkor aztán mivel egyék? – Ez volt Gabi apó véleménye.

Az ebéd alatt folyvást adta a jó utasításokat hol az egyik, hol a másik hősnek; mikor Lenci fráterhez szólt, azt arra biztatta, hogy

csak azt a fáintos kárminnal festett pofácskáját igyekezzék végigrajzolni a karddal az ellenfelének, vagy a kisasszonyosan csücsörgő száját hasítsa fel tisztességes emberi száj módjára; Achillesnek ellenben mind csak a Lenci fráter orrát ajánlgatta támadási objektumul: nem lesz baj, ha egy darabot levág belőle, akkor éppen emberi dimenziókat kap. – A két fiatal testőr pedig eközben csak nyomogatta egymásnak a lábát az asztal alatt: valami titkos összebeszélés volt köztük.

Ebéd után mind felmentek a nagy szobros terembe; a nézők letelepedtek a pamlagokra, a vívófeleket övig levetkőztették, a két segéd tisztelgő állásban tartott karddal a terem két oldalán helyet foglalt; maga Gabi apó pedig, mint párbajbíró felállt egy székre s onnan parancsolgatott.

– Először szalutírozni egymást, azután én gárd! bal kezet hátra, kard hegyét befelé; bal láb könnyen lebegjen. Aztán előre, Isten nevében. A legelső vér kiomlásánál a segédek keresztbe a kardot: vége!

Elkezdtek azok a verekedést; de mintha csak színpadra tanulták volna be, olyan rendesen vágott az egyik, vágott a másik; felfogta az egyik, felfogta a másik. Ha az egyik retirált, a másik utánanyomult; ha az egyik előrenyomult, a másik hátracsoszogott.

– Ne hagyd magad, Lenci fiam! szedd össze magad Achilles fiam! Ne párirozz, hanem vágj eléje. Ne a pallóba vágd a kard hegyét! Nem vétett az neked semmit.

Lenci fráter pedig úgy hátrált, mint egyike a Horátiusoknak; már-már elretirált a terem keleti végéig, ahol Benvenuto Cellininek híres Perszeusz-szobra volt felállítva többek között, ki is nagy dicsekedve mutatja a kinyújtott kezében a levágott Meduzafőt. Meg is adta az árát a kérkedésének, mert Achillesnek egy nagyszerű csapása, mely elől Lenci fráter jónak látta félreugrani, úgy levágta a kezét, hogy csakúgy gurult a Meduzafő a terem közepére. Azonban Lenci fráter sem maradt adós, mert ő meg a hátrkapott kardjával úgy csapta le Turenne marsallnak a tollas kalapját, hogy az félfejjel maradt ott.

– Ördög mennykő! – ordított Gabi apó rájuk. – Ne az én szobraimat kaszaboljátok; hanem a magatok pofáját. Kutyaszánkázta! Csak nem volt hosszabb a Perszeuszomnak a karja, mint a Lenci orra, hogy azt találta el?

Hanem erre aztán Lenci fráter is dühbe jött; nekifordult az ellenfelének, visszaverte egész Magyaromkásán, csupa fűrészszé

vágta a kardját, s utoljára nekiszorította éppen annak az emlékezetes Plútó és Proserpina szobornak. Most rettent már meg igazán Gabi apó.

– Hüh! pernahajdere! Még összetörtek a drága szobrokat! Mars ki onnan a szegletből! Ki a középre, adta szittyái!

De azok, úgy látszott, föltették magukban, hogy az alvilági istenség láttára fogják megvívni csatájukat: a két kard csak úgy villámlott a szobor körül.

– De bizony a Proserpinámat csak nem hagyom! – kiálta Gabi apó, leugorva az ítélőbírói tribünről, s a viaskodók közé rohanva.

Késő volt! Achilles egy szerencsétlen parád mozdulattal hátrafelé csapva, leütötte Proserpina segélyért terjengett öt ujját, míg Lenci fráter rosszul irányzott primcsapása az ellenfele rózsás arca helyett a gonosz Plútó fejét érte, úgy annak fele lehullott, s a másik fél fej félszemével csak úgy bámult utána.

Gabi apó odarohant a vaktában hadakozók közé, az egyiket mellbe, a másikat hasba döfte az öklével.

– Kössenek fel a nevetek napján! hát ez duellum? Összetörtetek a Proserpinámat!

De még nagyobb baj is történt.

A közberontó segédek egyike azt kérde:

– Nini! Gabi apó! Mi történt a hátával?

– Az én hátammal?

– Nem érez semmit?

– De igen. Mintha viszketne egy kicsit.

Azon bizony egy becsületes hosszú seb volt vágva. Akkor kaphatta, mikor a viaskodók közé rohant, valamelyiknek a kardja odatévedt az ő eddig szűzen maradt testrészére. Annak természetesen nem akadt gazdája: hogy melyik tette. Elég, hogy megvolt.

Az első vér megvolt: kiomlott. S ezzel a becsületnek elég volt téve.

– Lánchordta kölykei! – lármázott a gárdaörmester; még ilyen párbajt se láttam, ahol a párbajbíró vérével tisztázzák a becsületet.

A vért még nem sajnálta volna; de a Proserpina öt ujját! Ki csinálja azokat megint oda, ahol voltak?

Gabi apó nem volt olyan vastagfejű, hogy a maga esztől ki ne találta volna, hogy az összekaszabolt statuák, meg a hátára tévedt harci emlék balladája ugyanabból a fábrikából került ki, mely az eltűnt csirkemájak románcát szerzette... Körmönfont csalafinta!...

Föl lett jegyezve a rézfokos nyelére – s majd „lesz még diószegi vásár!...” „Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza.”

Még most zöld a gyümölcs; ha beleharapnak, visszaharap; de majd megéri, s akkor önként pottyán a kertész ölébe.

Hogyan szokott a zöld ifjú megérni?

Elmondjuk.

Előre bocsátandó, hogy abban az időben valami sajátságos pusztító ragály dühöngött a gárdista fiatalság között, melyet nem bírtak elmulasztani. Ha az egyik kilábadozott belőle, a másik kapta meg. Majd sporadice, majd epidemice lépett fel; néha az egész kompánia feküdt bele. Orvosi nyelven úgy hívják azt, hogy „erszénysorvadás” vagy helyesebben „tárcavérszegénység.”

Az okok és kórtünetek rendesen ugyanazok.

Mikor a fiatal gárdista onnan a falusi vármegyéből felkerül ide a székvárosba, s nyitva látja maga előtt az egész paradicsomot, hát akkor azt hiszi, hogy ebből neki mind kell kapni. Járja a színház, az opera, kávéház, vendéglő; úri bálók, mulatságok a práterben, a sängereiokban; ismerkedés vidám hölgyekkel, szerelmes kalandok, ajándékozott bukétok, brazlétok; összetört tányérok, poharak: nem is ital, hanem Cliquot, nem is kávé, hanem Munschtól való; a pincérnek húszas borraivaló, a frizőrnek rendes konvenció; egyszer aztán észreveszi a fiatalember, hogy nini! az erszényben egerek jártak, kilyukadt; akkor aztán elkezdí fitymálni a színházakat, kritizálja az operát: nem lehet az ember fülének kiállni azt a kornyikálást! Kiábrándul a szép arcok iránti hevülésből, nem megy a vendéglőbe, azt mondja: hogy fáj a gyomra; hanem hazaviteti magának a privatdinerrel a szalámit; ami igen jó a gyomorfájás ellen; azt is „aufschreiben”-re hozatja: s végül simára lenyíratja a haját. Ezek a kórtünetek. Következik azután a krízis. Egy nap a beteg azt mondja magában: „ejh mit? hát azért jöttem én Bécsbe, hogy itt kucorogjak, mint a Tantalus? Hozzátok azt a piócát!”

Más okos betegségben a vérbőségnél szokták a piócát alkalmazni, a gárdista nyavalyája ebben is exlex; az akkor kívánja meg azt a szívó férget, amikor végfogytékán van az életerőnek.

Előkerítik a piócát. Az eleinte nem akar beleharapni: azzal mentegéztözik, hogy meg van tiltva a gárdista uraknak a vérét kiszívni. Végre fel hagyja magát világosíttatni, hogy most egy ifjú emberélet megmentéséről van szó s nagylelkű lesz: kiszorongatja a múlhatatlan száz bankó

forintokat: egyelőre nem többet; majd megnő az; de lehúzza belőle előre az egyhavi kamatot; nem sokat: csak tíz forintot. Így szerez pillanatnyi könnyebbülést a pióca a betegnek. Hanem ez a javulás, mint előre tudhatjuk, csak látszólagos; csupán palliatívum; mely alatt a baj újra megnő; egy hónap múlva már két piócára van szükség; míg végre a baj annyira exacerbálódik, hogy utoljára csak egy nagyszerű érvágás által lehet radicaliter meggyógyítani: az érvágást azonban nem a páciensen, hanem a tekintetes vagy méltóságos papán hajtják végre odahaza.

Iparkodtak ugyan ennek a pestisnek profilaktikus úton és módon elejét venni. A belépő tagokat mindjárt az első felavatásnál beoltották azzal a rendszabállyal, hogy amely gárdista adósságot csinál, a chargeját rögtön elveszíti; miután neki kötelezvényt aláírni szigorúan meg van tiltva. Amint valakit bepörölnek az adósságért, aló mars, mehet haza bakternek. Némelyiken éppen nem fogamzott meg ez oltási limfa: azért mégiscsak csinált adósságot. Viselhette a következményeit, ha nem sikerült az apát magánlevélben engedékenységre bírni.

Hanem egy eset kivételt képezett. Ha az illető becsületbeli adósságot csinált. Az már egészen más!

Az olyan tartozás, amit valakinek a gavallérszavára, a szép bajuszára adnak: az megbecsülésre méltó. Itt már az egyenruha tiszteletben tartása forog kérdésben. A becsületszóra kapott kölcsön azt bizonyítja, hogy az embernek van becsülete, s a fiú becsülete az apáé is. Ezt tartozik az apa beváltani! – Csakhogy ezt a világnézetet az apával bevétetni tekintély kell. Ilyen tekintély volt Gabi apó. Ha egyszer ő rászánta magát, hogy nekieressze a vastagon fogó pennáját a levélírásnak, az nem maradhatott a kívánt siker nélkül. Az ő előterjesztését honorálni kellett.

Ilyenkor lett aztán a zöld gyümölcs megérve. Oh milyen szép vékony hangon, milyen alázatosan tudott a fiatalember beszélni Gabi apó színe előtt, mikor az intermediációra volt szüksége. Elnevezték akkor még Jupiternek is. Tűrték a tetőtől talpig lekefélést töredelmes szívvel: nem vicceltek vissza.

Csakhogy az ám az eléggé soha ki nem tanulható tudomány, hogyan kapjon az ember egy olyan másik embert, aki becsületszóra, írás nélkül ad kölcsönt? mikor papirosra is olyan nehéz.

Azért volt Gabi apónak ez a második kérdése Lenci fráterhez:

„Tudsz-e fiam adósságot csinálni?!“ – Nem olyan komisz, plebejus adósságot, ami bíró elé megy; hanem úri, elegáns, arisztokratikus

adósságot, amire azt mondják, hogy „vagy fizess, vagy meghalsz! vagy megházasodol!” Lenci Fráter tudott.

Sokféle angyalok vannak a világon, s még többen a világon kívül; de mindannyi között legkellemetlenebbek azok, kiket Oken természethistóriája tengeri angyaloknak nevez. Ez tudniillik a cápáknak legfalékonyabb családja, ellátva akkora szájjal, hogy egy ökör belesétálhat és abban alul-felül három sor éles fogakkal, amik úgy egymásba csappannak, mint a legszebb gőzgép metszőfogai. Az angyal elnevezés nagyszerű úszószárnyaikról ragadt rájuk, amik az óriási fejből látszanak kinőve lenni. A két nagy szétmeredő karikaszem szintén hozzájárulhat a magasztos külső emeléséhez.

Ezen tengeri angyaloknak legfélelmesebb példánya volt ismeretes a bécsi ifjú katonatisztek és gárdisták körében: csakugyan Meerengel-nek hívták. Megszolgált a szép nevét. A leggonoszabb uzsorás volt, aki csak valaha tékozló fiúk után leskelődött.

Pedig akkoriban nem volt az uzsoráskodás olyan könnyű tudomány, mint most, amikor ha egy gavallér pénzt akar kapni a szakállára, elébb két jó barátot kell keresnie, akinek egyike az egyik félbajuszát, a másika a másikat engedi az ő szakállához hozzákötteni s úgy mennek, hármas ikreként egy emberszámban, pénzt keresni. S ezt nevezik váltónyargalásnak.

Még akkor csak kötelezvényt adtak a hitelezőnek: azt is aláírta ugyan három ember, de kettő csak tanú volt, aki azt bizonyította, hogy az adósnak valósággal le lett számlálva a markába a pénz; de nem állt kötélnek helyette, ha az adós elpárolgott.

Nagy hézag esett volna a világtörténetben, ha két ilyen egymásnak született lélek, mint Lenci fráter és Meerengel össze nem találkoztak volna: a kérdés csak az lehetett, hogy melyik teszi szerencsétlenné a másikat?

Mert az uzsorásnak is megvan a maga katekizmusa.

Miért szidalmazza az uzsorást? Azért, mert a maga marháját természetes úton szaporítja. Hát a paraszt nem azt teszi? Mikor megülteti a kotlóst: alárak tizenkét tikmont, darabja két krajcár; mikor kikelnek, pakene hendli minőségig nőnek, eladja darabját harminc krajcárért. Hát ez nem uzsora? A tojásnak szabad kikelni, megtollasodni; hát a tallérnak nem?

Azt mondja erre a paraszt: „hátha a tojások megzápulnak?” no hát az uzsorás is azt mondja: „hátha a tallérok megzápulnak?”

A sorsintéző hatalmak által ugyan szigorúan meg volt tiltva a testőr fiatalságnak az uzsorásokkal való megismerkedés. Hát hiszen az ilyen gyöngéd viszonyt nem is szokták a nagy harangra kötni. A halevésért is csak akkor ütik az embert hátba, ha torkán akad a szálka: elébb nem.

Ha az uzsorás panaszra ment a fiatal testőr ellen, kifizetetlen adósága miatt, ezt rögtön kvietáltatták. A tilalom tehát csak erősebb hüvelykcsavaró volt reá nézve. A pácba került fiatalember kénytelen volt minden lehetőt elkövetni, hogy a tengeri angyalának a torkát betömje; ha az egész élettalyigáját ki nem akarta döccenten a kerékvágásból. Erre a természetes melegre alapítá a Meerengel a maga egész egyiptomi tojáskiköltési methodusát.

Ötszáz forintos kötelezvénye volt Lenci fráternek a Meerengelnél. Kezdetnek elég. Nem látott ő abból többet kétszáz forintnál.

Pontosan a lejárati napján ott kopogtatott Meerengel Lenci fráter ajtaján. Szívesen fogadták: „Tessék helyet foglalni!”

Meerengelnek nagy kimeredt szétálló szemei voltak: hol az egyikkel nézett az emberre, hol a másikkal; de irgalmat ugyan egyik szeme sem ismert. Ha az egyikkel dolgozott, a másikat rezervában tartotta.

– Mi tetszik, édes Meerengel? kérdé Lenci fráter az angyaltól nyájasan.

– Talán meg tetszett feledkezni arról a kis kötelezvényről?

– Hogyan? Hát ma volna a fizetés napja? Én két nappal későbbre számítottam.

– Bizony Isten ma van; tessék idenézni – monda a tengeri angyal, s elővette a zsebéből a kötelezvényt, s széttárta a keblén; azonban mind a két kezével fogta a két szélét. – Ha jó szeme van a főhadnagy úrnak, úgy is elolvashatja.

– Igaz! E bizony ma járt le. No hát fizetek.

Azzal odament az asztalfiókjához s kihúzott belőle egy töltött bizony nem erszényt, hanem pisztolyt s odaszegezé annak az üres végét a Meerengel homlokának: éppen oda a két szerteszét néző szeme közé, minélfogva a tengeri angyal negyvennégy pisztolycsövet látott maga felé fújni. Érezte is, hogy fújják a halál szelét.

Előre meghalt ijedtében.

– Jaj, nagyságos főhadnagy úr, mit akar azzal a püstilllyel?

– Ha egyet kiáltasz, meghalsz! Azt mondom! Nem lesz kár érted.

– De hát töltött püstilllyel akar engem kifizetni a nagyságos főhadnagy úr?

– Majd megtudod. Most egyelőre azt akarom, hogy edd meg azt a kötelezvényt.

– Megegyem a kötelezvényt? Akire van írva az én ötszáz forintom?

– Az ötszáz forintodért ne legyen gondod: azt megkapod; hanem a kötelezvényt előbb meg kell enned.

– Ezt a papirost megegyem? Soha életemben nem ettem papirost, tintával.

– No látod? Én most megtraktállak olyannal, amit még sohasem ettél életedben.

– A nagyságos főhadnagy úr tréfál.

– Nem tréfálok. Vagy megeszed, vagy lövök.

– De ha engem meglő a nagyságos úr, akkor a nagyságos urat lenyakazzák.

– Ne tarts attól. Itt a másik pisztoly, amivel magamat lövöm főbe. Nem sajnálom, ha egy ilyen szörnyetegtől megszabadíthatom a világot, mint te vagy. Nyeled mindjárt egymásután azt a kötelezvényt, vagy meg akarsz halni?

– Isten a földön! Ez kegyetlen ifjú úr! Inkább széttépem az írást, vagy beledobom a tűzbe.

– Nem alkuszunk. Nekem meg kell azt az írást enned diribről darabra.

A pisztoly sarkánya veszedelmesen kattogott.

A szegény tengeri angyalnak mit volt mit tenni? palástul kellett vetnie a gyomrát a nem emberi eledelül szánt kemény tápláléknak, s ahogy a fogak segíték, megrágva, ahogy a torok engedte, lenyelve, szerencsésen elfogyasztá az ötszáz forintos kötelezvényt. Még az utolsó papírcsücskét sem engedték el neki.

Mikor egészen elkészült vele, akkor azt mondá neki Lenci fráter, hogy: „no már most gyere velem őméltóságához, az őrmester úrhoz.”

Inkább gallérjánál fogva vezetve, mint nyájasan előrebocsátva, vivé Lenci fráter a tengeri angyalt Gabi apóhoz.

A testőrök vénje, amint megpillantá a rossz hírű uzsorást, pulykavörös lett mérgében. Leszidta az adóst is, meg a hitelezőt is, s azzal fenyegetőzött, hogy kurtavasra vereti mind a kettőt.

– Becsületbeli adósság! – szolt elpusztíthatatlan flegmával Lenci fráter.

– Becsületbeli? – gúnyolódék Gabi apó. Teneked ad valaki becsületszóra pénzt kölcsön? A Meerengel ad valakinek írás nélkül egy fabatkát? Ilyen még nem volt a világon.

– No hát ez is megszületett. Gőzhajó sem volt: mégis van. Én ötszáz forinttal tartozom a Meerengelnek, amiről nincs egy fikarcnyi írás sem. Ugye Meerengel?

– Aranytablára végni való szavak! – Bizonyítja az uzsorás.

Gabi apó mérgesen járt-kelt alá s fel a szobájában.

– Ez hallatlan! Nekem tíz bankó forintot sem adna senki írás nélkül kölcsön, s ennek a tacsónak ötszáz forintot offerál a Meerengel. Hát mire adtad neki? te istentelen?

– Hát arra a jó becsületes orrára – rebegé somolyogva az uzsorás.

– No arra bizony hitelezhetnél is, mert az ugyancsak hipotéka! De hátha én már most azt mondom, hogy ha nincs írásod a kölcsönadott pénzről, elmehetsz Rátótra puskával furulyálni, nincs semmi kereseted.

– Akkor én lövöm magamat főbe! – szólt közbe Lenci fráter – mert az én becsületszavam nem szennyes ing, amit mosásba lehet adni, s újra felvenni.

– Oh be aranyosan beszél! – mondá Meerengel, izzadó homlokát törölve a tarka zsebkendőjével.

– Tehát te csakugyan elismered? Nem tagadod el? nem revokálsz? Akkor te gavallér ember vagy. Akkor sajnálom a szegény öregedet, mert bizony ezt meg kell neki fizetni. Ha írást adtál volna a Meerengelnek, üthetné bottal a pénzének a nyomát; mert az apád azt mondaná: minorennisz vagy; hanem a becsületbeli adósságot a minorennisért is ki kell fizetni a tátinak.

– No hát ugye jó volt a kötelezvényt megenni, Meerengel? – szólt az uzsoráshoz fordulva Lenci fráter.

Az nem mondta, hogy jó volt; hanem Gabi apónak az egész természet megreszkettetése ez a tréfa, olyat kacagott rajta.

– Megettetted vele az adóslevelet? Kapitális tréfa! Beletömted, mint a pisztolyba a fojtást?

– Kérem. Én barátságból tettem! – tiltakozék méltóságteljesen Meerengel.

– No hát akkor folytassuk a barátságot – monda Gabi apó. – Alkudjunk meg. Mennyivel éred be az elismert ötszáz forint fejében? Elég lesz háromszáz? No! Háromszázötvenet biztosítok. Többet egy fityinget sem.

A Meerengelnek már a nyelve hegyén volt, hogy „bizony Isten nem lehet alább négyszáz forintnál!”, midőn Lenci fráter közbeszólt.

– Egy fillért sem alkuszom le! Amennyit elismertem: annyit fizetek. A becsület nem ismer töredéket: az vagy egész, vagy semmi sem.

– Gyémántos beszéd! – dicsőködék Meerengel. – Ki kellene faragni márványból minden szavát a palota homlokára! Száz esztendeig legyen fiatal az ilyen uraság! (Aztán halk hangon súgá Lenci fráternek.) Hanem ha még egyszer kötelezvényt tetszik adni, azt kérem, írja a nagyságos főhadnagy úr egy lepénynek a hátára: én majd készítettetek hozzá való lepényt.

– No már most elmehet kend! – monda neki Gabi apó – a pénze meglesz: nem szükség érte idefáradnia: odaküldöm az ordinánciótól. Te még itt maradsz, fiacskám.

Lenci fráter azt várta, hogy no most majd megleckéztetik. Dehogyan tették.

Gabi apó odaölelte gömbölyű keblére s megveregette a hátát.

– Aranyos porontyom vagy! Most látom már, hogy még egy új módja is van az engedetlen apák puggyillárisán való érvágásnak. Kérhetsz rá pátenst. Hanem hát már most állj ide az asztalhoz és diktáld, hogy mit írnak az apádnak? Mert nem elég ám annyit izenni az öregnek, hogy „ötszáz forint fuccs!” Az még azt is kíváncsi megtudni, hogy ennyi tenger pénz miféle okokból volt nélkülözhetetlenül agyonverésre méltó? Gondoltál-e ki valamit?

– Akár egész lajstromot. Csak győzze a tolla apámuramnak.

Gabi apó hozzáfogott a levélíráshoz. Az volt az öreg ágyú, ha a testőrstrázsamester írt a tintába esett fiú apjának haza. Erre nem lehetett tagadó választ adni; ez parancsolat volt. A szép bevezetés elkészült (volt annak már formuláréja): következett az indokolás.

– Tehát numero egy – diktálá Lenci fráter. – Őfelsége megkoronáztatásának tízéves jubileumára rendezett ünnepély alkalmával különféle kiadások = száz forint.

– Nagyon helyes. E pontban az apa lojalitási érzelmei vannak eltalálva. Tovább.

– Numero secundo. Egy Abd-El-Kádernek küldendő nagyszerű törökmuzsika, nemzeti adakozás útján beszerzésére = száz forint.

– Dicső! Itt ismét az öregnek a szabadságérzete van alapul választva. S tökéletes a logika. Ha az otthoni magyarok Liszt Ferencnek díszkardot szenteltek, amiért jól muzsikál; az itteniek áldoznak dísztörökmuzsikát Abd-El-Kádernek, amiért jól verekedik. Hát még?

– Tegyük valamit az öregem vallásos érzelmeinek a kielégítésére is. A bécsi kálvinista pap fizetésének gyarapítására = száz forint.

– Te! Ezt az egyet nem fogja elhinni.

– A többit sem hiszi az el; de legalább mulatni fogja magát rajta.

– No, ez még csak háromszáz: hát a többit mivel takarod be?

– Következik az emberbaráti érzelmekre való apellálás. Emlékezní fog apámuram arra az érzékeny esetre, amelyről két hétig énekeltek, hogy egy nagy katonai manőver alkalmával a rohamban vágató lovasság útjába tévedt egy kis hatéves poronty, akinek okvetlenül agyon kellett volna gázoltatnia, ha egy huszár, akinek éppen a lova elé került a fiúcska, gyorsan alá nem hajlik a nyergéből s galléron kapva a kölyket, fel nem dobja maga elé a nyeregbe. Híres eset volt ez: le is van pingálva. No hát: ezt a fiúcskát, akinek se apja, se anyja, én neveltetem: itt a kétszáz forint.

– No ezt az egyet el fogja hinni az apád: csupán aziránt lesz kétsége, hogy vajon ez a fiúcska nem leányka-e, s nem idősebb-e valami tíz esztendővel? A huszárok közé tévedést s a nyeregbe felkapást ez nem alterálja.

– Nem kell az emberről mindjárt „jót” gondolni.

– No már most hát én a levelet megírtam: hogy kópertába tedd, az a te dolgod: lepecsételni, titulálni megint én fogom. Látod, hogy milyen jó apácskád vagyok?

– Hiszen én sem vagyok rosszabb fiacskája apácskámnak.

– Az majd megvállik. Azt mondtad az imént, „nem kell az emberről mindjárt jót gondolni”: hát rosszat szabad-e gondolni?

– Azt már inkább.

– Hát aztán volna bátorságod az én kedvemért valami nagy dolgot elkövetni? Ha teszem föl én jönnék olyan szűk kelepcebe, amiből nehéz kiszabadulni.

– Parancsoljon velem, apácskám! Aláírjam a kötelezvényét mint kezes? hány ezer forintig?

– Bikfi! Nem kell nekem pénz. Hiszen éppen az elől futok.

– Micsoda? A pénz elől fut, hogy utol ne érje?

– Az hát. Ki akar önteni az odumból: úgy jön rám, mint az özönvíz.

– Megiszom én azt!

– Hát hiszen azt várom éppen, hogy idd le rólam. Idáig úszom az aranyban, nézd. (Gabi apó a szája szélére mutatott.) Azt várom, hogy húzz ki belőle.

- Szeretném, ha értenék belőle valamit.
- No majd mindjárt megérted. Hallottad a hírét herceg Dragománszkynak valaha?
- Hallottam. Valami külföldi hatalmasságnak a követe volt az udvarnál.
- Hát ennek a felesége volt az én Persephoném, akinek a négy ujját levágtad gipszmásolatban.
- Hanem az régen lehetett, mikor azok hasonlítottak egymáshoz.
- Nagyon régen. Innen-onnan huszonöt esztendeje. Még akkor én is olyan ugrifüles legény voltam, mint te. Nagyon egymáshoz illettünk Persephonével.
- És most?
- Most is egymáshoz illünk.
- Az baj.
- Nem volt baj addig, amíg a férj élt. De a múlt évben az áldott ember, kapta magát, úgy megterhelte a gyomrát osztrigával, hogy megütötte a guta bele. Meghalt az én szomorúságomra. Mert egy esztendeig az özvegye gyászolta; de most én kezdem el gyászolni a megboldogultat.
- Értem a többit. Persephone asszonyság most azt követeli, hogy a sok évi szívbeli viszony törvényes alakban nyerjen konkrét elismerést: feleségül kellene venni a hercegnőt apámuramnak.
- Becsülöm az éles eszedet! De hamar kitaláltad.
- Hát mért nem veszi el, ha olyan régi titkos viszony köti vele össze?
- Hát tudod, amíg titkolt és tilalmas, addig van annak valami zamatja. De amint kötelezővé lesz, pokolba vész minden illúzió. Olyan az, mint mikor az ember ananászt hámozott meg s aztán, mikor rágni kezdi, akkor veszi észre, hogy fekete retek.
- Hát aztán hogy segíthetek én ebben a bajos állapotban apámuramnak?
- Oh te hátulról visszafelé olvasott miatyánk! Hát éntőlem kérdezed, hogy mit csinálj? mikor előadtam az egész bajomat. A kölyökagár is azt kérdezte a vadásztól, mikor a nyúl felugrott előtte, „már most én itt mit csináljak?” A te dolgod azt kitalálni. Törd rajta a fejedet! Dugd bele az orrod a kifordított kesztyűdbe; az majd talán megmondja, hogy mit csinálj? Én csak nem adok neked tanácsot! Fülesbagoly!
- Azzal kikergette a szobájából a kedves fiacskáját Gabi apó.

– Láttad? – kérdezé Gabi apó az orosz nagykövetségi bál buffetjében Lenci frátert.

– Láttam.

– No, hát mit szólsz hozzá?

– Azt, hogy rendkívüli tünemény! Fenomenon! Én láttam a schönbrunni állatkertben a fehér elefántot; láttam az akváriumban a polipus maximust; de azok mind szöcskék hozzá képest. Aki ezt a Persephonét elrabolja, az nem Plútó, hanem Atlasz.

– No, és te érzed ilyen erőt a vállaidban? – kérde Gabi apó megropogtatva izmos tenyereivel a fiacskája forgó csontjait.

– A bátor szív előtt semmi se lehetetlen.

– Hát mennyire mentél?

– Hisz csak nem rohanhatok be hozzá ajtóstól.

– Bikfic! Én adjak neked leckét? Eredj: vigy neki egy csésze fagylaltot, s tartsd addig a legezőjét.

Gabi apó olyan bizonyos volt a dolga felől, hogy többé felé sem nézett.

A fiatal gárdistának megint voltak újabb bajai a tengeri angyallal. Ezúttal már ezer forintról volt szó.

De mire költi az a fiú azt a tenger sok pénzt? Kártyázni nem szokott, csak tekézni, s ebben a játékban virtuóz.

Abból magából megélhetne, ha jól ki tudná használni. Valami szerelmi hóbortja volna tán, ami olyan sokba kerül?

Annak is könnyű volt a nyomára akadni. A „zöld kakas”-nál mindig első volt az ebédnél Lenci fráter, s mikor a többi vendégek érkeztek, ő már akkor a konyha felől jött be, s látszott a száján, hogy már lopott a palacsintából. S ha még csak palacsinta lett volna. De a szép Juliska! Csak nem ok nélkül tévedtek a minap azok a csibemájak a cigányutcára.

És éppen ez a Juliska volt a Gabi apónak a szíve gyöngesége. De sokat énekelte neki azt a nótát, hogy „Vékony deszkakerítés, jaj be karcsú teremtés”. Aztán meg azt, hogy „Eszem adta barna szűz, ég a szemed, mint a tűz!” Hanem az mindig azt dalolta vissza, hogy „Elmehetsz drága madár! Nem kell nekem csapodár!” no meg azt, hogy „Nem vagyok én dáma! Én vagyok az anyámnak legkedvesebb lyánya.”

A szép korcsmárosleány távol tudta magától tartani a legyeskedő gárdista urakat. Hozzányúlni nem szabad. Bolondulni utána szabad.

Vajon hogy férközhetett hozzá olyan közel Lenci fráter, hogy még az ajándékait is elfogadta?

Ennek a nyitjára is ráakadt Gabi apó, a maga titkos inkvizíciója segítségével.

Az őszi évad alatt ott szerepelt Bécsben a híres basszista, Ronconi: a karinthiai kapunál. Természetesen mindig emberhalálíg telt színházak voltak, felemelt árak mellett. Egyszer a Varázsfurolában, mikor a basszus szólóáriája lemegy egészen a háromszor áthúzott D-ig, hatalmasan kitartva az intonált hangot, egyszerre csak a parkettről felzendül egy „bravo” kiáltás, még egy hanggal mélyebben: a C-ből. Persze, hogy az egész publikum azt a „bravo” szótat tapsolta meg unisono és nagy lelkesedéssel.

No hát ennek a hangnak a kibocsátója volt a Lenci fráter.

Ennek a következménye az lett, hogy kapott három napi szobaáristomot, amiért tisztíti rangját kompromittáló feltűnést okozott a színházban, a legmagasabb uraságok jelenlétében.

Amint azonban a három napot kiülve, az ajtóján kilépett, már ott várta nagy mosolygó ábrázattal Héthy úr, a küszöbe előtt odanőve.

– Három nap óta állok itten. A két csizmám talpa már gyökeret vert a pádimentomban.

Lenci fráter körülbelül ismerte Héthy urat. Még otthonról. Derék vállalkozó úr volt ez, akiben egy Kolombusz Kristóf veszett el. Különben egy vándor énekes társaságnak az impresszáriója.

Ő volt az a merész szellem, aki vállalkozott rá, hogy a külföldet, a civilizált világot meghódítja a magyarok számára, nem buzogánnyal, a taktusverővel. A magyar toroknak győzni kell egész Európában! S dicséretére fel kell jegyeznünk, hogy a magyar torok győzött is mindenütt az éneklésben; az a baj, hogy nem győzött az ivásban.

Héthy úr szerteszét járt az országban – gyémántokat keresni. Így nevezte ő azokat a ritka szép lágyan csengő, teljes ércű, harangkongású énekhangokat, melyek a pusztákon rejtőznek, s csak a templomi énekben, a csárdai dárídóban, a diákok harmóniáiban, meg az aratók danáiban árulják el kincses értéküket. Azokat ő csábító ígérekkel ki bírta csalogatni helyeikből, csak egyszer aztán megkóstolják azt az édes cigányéletet, nem kell azokat többet féltetni. Volt már az ő társaságában vicispán fia is; aztán meg kispap; ő maga volt énektanító és karmester, amellet énekelte a magas tenort.

– S miféle vágyak plántálták ide direktor urat?

– Hát az a hatalmas „bravo” zendítés negyednapja az operában. Hüh, micsoda tökéletes háromszor áthúzott C! Lepipálta vele Ronconit! Önnek a torkában valóságos aranybánya lakik.

– Ha tudnám, katarrust kapnék, hogy kiköhögjem.

– Esküszöm Szent Lehel kürtjére! Ha én a főhadnagy urat három hónapig iskolázhatnám, olyan basso primot teremtenék belőle, hogy hasra esne előtte Európa. Tudja, hogy mit kap Ronconi egy estére? Ezer forintot: purum! Itt a szegény kis Bécsben. Én önnel egyenesen a Covent Gardenben kezdeném. Úgy hullana a szuveréndór, mint a jégeső. Az különb dolog volna, mint haptákot állni a Burg ajtajában; aztán a Meerengeltől paráplémagazint venni át kölcsönpénz fejében.

– Ez tökéletes igaz, Héthy barátom. Magamnak is mindig az volt az álmom, hogy hejh, ha én egyszer a színházat így telebőghetném! Igazi komédiás szerettem volna én lenni, nem olyan, mint most vagyok.

– No, hát felcsap?

– Nem tehetem ilyen egyszerre: mert így majd a két színpad között a pad alatt maradok. Azt pedig nem egyeztethetem ki a rangommal, hogy nemesi gárdista létemre ének mestert járassak magamhoz, s publikum skandalumra solfeggiókkal irritáljam a szobaszomszédjaimat; hanem tudok én egy jó expedienst. Ismeri ön a „zöld kakas”-t?

– Ejnye, főhadnagy úr! Ilyen kérdést? Tudja jól, hogy magyar vagyok, s ne ismerném a „zöld kakas”-t? a paprikás csirkék Eldorádóját Bécsben?

– No hát annak van egy szép jércéje.

– Azt is láttam.

– De nem hallotta énekelni. Annak van ám még csak olvasztott gyémánt a torkában, mintha igazgyöngyöt potyogatnának el zsinórról, mikor az a dalát nekiereszti. Ha azt meghallaná, holdkórossá lenne, s úgy mászkálna végig a háztetőkön. Hát ezt tanítsa be előbb azokra a dalokra, amiket a repertoárjába fel akar venni.

– De hát mit nyerek én azzal?

– Az meg majd betanítja nekem. Azt nem tiltja a Dientsreglement, hogy szép leánytól tanuljon a testőrtiszt énekelni.

– Talán szerelmes méltóztatik bele lenni?

– Ördöge van, hogy kitalálta. Persze, hogy az vagyok. A csákóm tetejéig. Meg is mondtam neki. Hanem hát ez nagyon okos és becsületes leány. Kimondta kereken, hogy én bizony neki eléggé tetszeném; hanem azért gárdistáné asszonnyá nem szeretne lenni; különben is

úgy tudja, hogy a gárdisták nőtlenségi fogadalom alatt állnak, mint a barátok; hanem ha tudok a magam számára valami olyan állapotot kitalálni, amelybe ő is mint egyenlő társné teljes joggal részt vehet: akkor nem válogat benne, velem szökik. Hát ez lenne a legalkalmasabb. Én komédiás, ő komédiásné. Egyenlő rang.

Héthy úr tartózkodó állást foglalt el, s a fogait szívta, a fejét billegette. Az impresszáriók gyanakodók.

– Mije van kérem a kisasszonynak?

– Hogy mije van?

– No igen: szopránja van? Mezzoszoprán? Mert abból már van a truppomban három.

– Dehogy! Altja van! a leggyönyörűsegebb althang. Ha Alboni meghallaná: sárgaságot kapna az irigységtől.

– Alt! – kiálta fel örömmel Héthy úr – no ez hiányzott még nálunk. Ez az igazi fekete gyémánt. Betanítom.

– Ő meg aztán majd betanít engem.

Ezen aztán szépen megegyeztek. Egy pohár rozsolissal meg is pecsételték a szövetséget.

– Apropó! – mond eltávoztában az impresszárió. – Ki fogja énnekem az éneklekéket megfizetni a Julcsa kisasszonynál? Úgy sejtem, hogy a „zöld kakas” a hangok belbecsének felfogására képtelen.

– Állja az én kasszám. Csak tessék hozzáfogni egész buzgalommal.

Tehát a legnagyobb része a Meerengelnél lappangó ezer forintos kötelezvény ismeretlen mennyiségének ezen a réven jött közforgalomba.

Van pedig egy gyümölcs, amely addig jóízű, ameddig éretlen; de ha egyszer megérett, akkor infámis rossz. Fogadok rá, hogy tíz jó barátom között alig lesz egy, aki azt fogja rá mondani: „ez az uborka!” Kilenc egyszerre kitalálja, hogy „ez az adóslevél!” Az a nap „dies nefastus”, amelyen az efféle gyümölcs megérett. Ez pedig elkövetkezik.

Lenci fráter sietett megelőzni a veszedelmet s írt egy igen szép levelet az apjának; tudtára adva egész komolyan, hogy ő már választott magának életpályát; mely hírt, dicsőséget és kincseket fog szerezni. Mellékelve volt Héthy úrnak sajátkezű bizonyítványa is, melyben konstatáltatik, hogy Lenci úrfinak a torkában valóságos aranybánya lappang. Az előleges bányamívelésre azonban szükségeltetik ezer forint: minél előbb, annál üdvösebb. A pénz küldessék Gabi apónak, főstrázsamester úr ömértóságának.

Az érzékeny apa azután küldött Gabi apóhoz címezve egy óriási nagy szarvasbőr zacskót, ilyenforma tartalmú levél kíséretében:

„Fölöttébb örülök, hogy a fiamnak a torkában egy aranybányát fedeztek föl. Annálfogva sietek neki küldeni egy megfelelő terjedelmű tűszőt, hogy legyen mibe elrakni az aranyat. Ami bele nem fér, csak küldje nekem: az én torkom is aranybánya; de befelé.”

Innen tudta meg Gabi apó, hogy miben töri a fejét Lenci fráter.

Tehát adóssága van a fiúnak megint. Ezúttal már ezer forint.

Azt mondják, hogy az ördög, ha megéhezik, a legyet is megeszi. Hát még ha egy elefántot adnak az éhes ördögnek!

De nem tapostak úgy egymás sarkára Meerengel intő levelei Lenci fráterhez a lejárt határidő után, mint ahogy nyugtalaníták Gabi apó agglegényi menhelyét Persephone grófnő levelei. S ez is igazán becsületbeli adósság volt. Lenci fráter kelepccéje tréfa volt az övéhez képest. Már azon kezdett gondolkozni, hogy máltai lovaggá lesz. A kérdések égetőkké váltak: komolyan kellett fogni a frátert.

– Hát mennyire vagy már a dolgodban? – horkantott rá egy szép reggel, benyitva a fráter szobájába, kocogtatás nélkül.

– A tengeri angyallal?

– Nem a tengeri angyallal; hanem a szárazföldi angyallal.

– Minden nap ott vagyok nála vizitában.

– Mettől, meddig?

– Hát ahogy a hivatalos szolgálat engedi: hol rövidebb, hol hosszabb ideig.

– S mi folyik azalatt?

– Az angyal zongorázik, én pedig énekkel kísérem.

– És azután?

– Azután kezet csókolok és felkötöm a kardomat, magamat profondissime rekkommendálva.

Ezen igazán dühbe jött Gabi apó.

– Hát bibliai József vagy te, vagy a király gárdistája?

– Persze, hogy a király gárdistája vagyok; hiszen éppen azért kell igyekeznem, hogy a párdücbőrömet megmentsem, mielőtt gróf Potifárné kezében ottmarad.

Gabi apó erre felfújta magát, s kegyetlen határozati javaslatot tett az ifjú úr elé.

– No hát mit bánom én, akármit csinálsz. Hanem már most beszéljünk a tengeri angyalodról. Ha annak ki nem fizeted az ezer forintját

három nap alatt, beperel; s akkor vesd le a dolmányt! Mehetsz haza Csilizközbe kukoricacsósznek.

– Hiszen megkaphatnám én azt az ezer forintot; kínálták már.

– Mekkora kamatra?

– Ingyen. S az nekem nagyon drága.

Gabi apó hamisan hunyorított, s ráütött Lenci fráter vállára:

– Majd meggondolod te még ezt.

S azzal magára hagyta.

Nem kell pedig azt gondolni, hogy Gabi apó valami rosszban törte volna a fejét; semmi az erkölcsi közérzülettel ellentétben álló tervnek nem volt ő koholója. Ellenkezőleg mindenkit boldoggá akart tenni, magát is. Azt akarta, hogy Persephone grófnő valami olyan csatányos tévedésre engedje magát rábíratni, melynek következtében kényszerítve legyen Lenci frátert törvényes hitvestársául elfogadni. Lenci fráter is jól jár: pénzben és feleségben nem fog többé szükségét szenvedni. Ő is megmenekül a csapdából.

Harmadnap vidám orcával rúgta be Lenci fráter Gabi apóhoz s összeütve sarkantyúit, nem is kezdi alább Julius Cæsarnál:

– Jöttem, láttam, győztem!

– Hol a bizonyosság?

– Itt van! – azzal kivesz a tárcájából egy szép veres szemű újdonatú ezres bankót. – Ez beszél.

– Mit adtál el érte?

– Egy párduchbőrt.

Gabi apó a térdeit csapkodta, örömében nevetve.

– Otthagytad?

– Még nem. Még a zálogátadás csak ezután következik.

– Ez pedig csakugyan igaz. Még a parfümjére is ráismerek ezen az ezres bankón.

– Hát tudja édesapám, az ilyen rangbeli dámának sokat kell tartani a társadalmi illemre. A paloták falai átlátszóak. A boldogság nem tűr tanúkat.

Gabi apónak pedig éppen ilyen tanúkra volt szüksége.

– Tehát mi a komplot? Miféle kabalát csináltatok ki.

– Az ugyan titok volna, de remélem, hogy apám el nem árul.

– Én árulnálak el? Aki szereztem e boldogságot.

– Semmi sem olyan alkalmas hely az észrevétlen találkozásra, mint ahol nagy sokaság van.

– Ezt már praxisból tudom. Igaz.

– Vasárnap lesz Mariahilfben a nagy búcsú, amire fél Bécs kicsődül. Ott van a veres rákvendéglő háta mögött egy fűzfasétány, amely egy patak hídján keresztül vezet; onnan a malomgáton végigmegy az ember a malomig, a malmon áthaladva talál maga előtt egy csalitot, annak a bejáratánál van egy tilalomfa, melyre fel van írva „tilalmas a vadászat”, a csalit útján balra tartva: nem jobbra, mert az a halastóhoz visz; megpillant az ember egy kis fából épült vadásztanyát; annak a kulcsa itt van az én zsebemben.

Gabi apó a dolmánygombjain számlálta utána, hogy el ne felejtse: veres rák – fűzfasétány – híd – malomgát – malom – tilalomfa – jobbra át – vadásztanya. – Jól van, ott leszek! Azaz: hogy te leszel ott, nem én.

– Dehogyan van jól – szolt fejét vakarva Lenci fráter. – Nagy hiba van a dologban. Nekem éppen erre a napra van egy másik találkozásom, amit már régóta kiterveztünk egy kedves gyermekkel.

– Ki az a kedves gyermek?

– A szép Juliska.

– Mit? Csak nem a „zöld kakas” Juliskája! – kiálta fel Gabi apó s ijedt haragjában az egyik sarkantyújával a másikra taposott.

– De bizony éppen az.

– Mit? Te ezt az ártatlan virágszált akarod leszakítani? Te országcsaló! Népcsábító! Kurtavasra veretlek vasárnap!

– Akkor aztán a mariahilfi búcsúra sem mehetek.

– Az már más! Azt megengedem.

– De mi történik akkor a Juliskával?

– Azt bízd rám. Azt én fogom visszavezetni az erény útjára. A tékozló fiú helyett maga előtt fogja találni a kegyes atyát, aki üdvös tanácsaival nem késend égi és földi üdvét megmenteni az ártatlannak. Mondd el, istentelen, micsoda kabalát főztél ki, hogy egy ilyen háromnegyedrészes szentet a bűn ösvényére tudtál eltántorítani?

Gabi apó nemcsak jó ember volt, hanem okos ember is volt.

Minden oldalról megfontolta a dolgot s úgy intézte el a tervét, hogy ne csak egy embert tegyen boldoggá, hanem, mint a jó vígjátékban, a végén az összes személyzetet „tojáshajba kerekítse.” Kumulatív jó tetteket akart elkövetni.

A bájokban gazdag Persephone grófnőnek volt egy régi állhatatos imádója: egy rokkant huszárezredes. Igaz, hogy az egyik lába fából volt, az egyik szeme üvegből volt, s az egyik füle ezüstből volt. Ez a „torzója”

egy antik Seladonnak azt tartá Persephone grófnő felől, hogy a női erények mintaképe. Természetesen, mivelhogy az ő csábjainak ellent tudott állni. Amint a grófné özvegyiségre jutott, egész komolyan fellépett az ezredes s felajánlá kezét és szívét. Az özvegy a szeme közé nevetett.

Ezt tudta Gabi apó. Régi jó cimborája volt a hadastyán, odament hozzá a végzetes mariahilfi búcsú napján s megismerteté vele a Lenci fráter haditervét. Elárulta neki az egész terepet. Itt egy sétány, ott egy malom, onnan egy ösvény, végre egy erdészlak. A terv strategice tökéletes. Az erdészlakkal szemben van egy bagolyvár, egy vadászles; abban a cernírozó fél beül, megvárja míg a szerelmespár megérkezik az erdészlakhoz, engedi őket bemenni, akkor előrohan, eklát csinál, a tettető nőt leálarcozza, az elvetemült fiatalembert lehordja, elkergeti; végre a foglyul ejtett várórség iránt kegyelmet gyakorol: nagylelkű lesz; amnesztiát ad: legyen felejtve a hűtelenség, akkor végre a nyilvános csatány után a szép Persephone grófnőnek csakugyan nem marad más menekülése, mint elfogadni legkitartóbb imádójának a kezét, hogy ismét megjelenhessen a világ előtt.

És így Persephone boldog lesz, mert kap egy derék férjet, akinek csak fél füle és fél szeme van; az ezredes is boldog lesz, mert kap egy derék feleséget, akinek palotája van; Lenci fráter is boldog lesz, mert megkapta az ezer forintot: és Gabi apó lesz a legboldogabb, mert megszabadul attól a nehéz adósságtól, hogy a régi imádottját elvegye.

Ha az nem áll rá, az ő baja: a botrány meglesz, s ez őt feloldja a kötelezettség alól.

Hát még ha a cserét is hozzágondolja? a „zöld kakas” hamis jércéjét! Ez az ő extra bonifikációja.

Erősen neki is készült: a búcsú délutánján a szokott cimboráit mind lerázta a nyakáról: azt mondta mindenkinek, hogy estére egy haldokló nagynénjéhez kell mennie testamentumot írni, a felügyeletet rábízta a testőrkáplárra (aki rang szerint kapitány), ő maga civilruhát öltött, cilindert vágott fel a fejére, a huszárjának azt mondta, hogy éjjelre nem fog hazajönni, s azzal fiakkerbe vetette magát, s utasította a bérkocsist, hogy hová vigye. Nem ismer irgalmat.

Hanem bizony Gabi apó már este tíz órakor megint otthon volt a testőrpalotában: más fiakkerrel érkezett vissza, mint amellyel elment. A szobája ajtaját természetesen lakatossal kellett felnyitítani; mert a huszárja elment kocsmázni, helyette az ordináncnak kellett kiszolgálni.

Éktelenül mérges volt a vitéz úr. Jó szerencse, hogy a szolgálattevő kapitányon kívül senkit sem talál otthon.

– Embert eszem, embervért iszom! – dörmögé magában s futtatta az ordináncot a porkolábhoz. – Jöjjön ide mindjárt a prófosz! Becsukatom a gézengúz!

Az sem jöhetett azonnal, mert kinn volt a feleségével sétálni a wurstlpraterben.

Akkor aztán az is gézengúz lett neki: azt is becsukta.

A pipája nem akart szelelni, annak is azt ígérte, hogy kurtavasra vereti.

Az ordinánc azt kérdezte tőle alázatosan, hogy ne hozzon-e neki valami vacsorát?

– Mit? Vacsorát? Embert eszem, embervért iszom! Keresd a prófoszt, hozd az auditort, haditörvényszéket tartok! Micsoda fegyvernemmel emésszem el a gézengúzt?

Egész éjjel nem feküdt le; a pipaállványának valamennyi fegyverét mind sorra próbálta: tajtékot, selmecit, csibukot: egy sem füstölt a kedvére. Járt, dúlfúlva a hosszú, szobrokkal ékes vívótermében, egyedül. Meg-megállt az ajtónál hallgatózni: jön-e valaki? Dehogyan jön: mikor mind valamennyi tudja, hogy a principális egész éjjel kinn fog maradni. Egy sem kerül az haza reggelig. Pedig úgy lesett a közeledőre, mint az éhes oroszlán. Csak az ordinánc került elő mindig.

– Hát jön-e már az a prófosz?

Még az sem jöhetett. Emberi dolog történt vele. Odakinn a práterben jó ismerősökre talált. Az egyik megtraktálta idei karcossal, a másik ráerőltetett egy pár krigli sert; azután elcsábították egy kis rác ürmösre, végül nem tudott ellenállni a felajánlott bischofnak, s ezektől azután olyan jól meg lett teremtvé, hogy most a mennyország ajtaját nyitogatja a tömlöckulcsokkal.

Ezt is meg akarta enni; hanem aztán meggondolta; ilyen állapotban nem jó lesz.

Végre úgy hajnal felé hall valami közeledő lépéseket a hosszú folyosón az ajtaja felé. Könnyen rá lehetett azokra ismerni. Az egyik lépés olyan csizmacsikorgással jár, mintha kismacskának a farkára léptek volna, a másik lépés ellenben hasonlít ahhoz a hanghoz, mikor a bakának „bei Fuss”-t vezényelnek, s a mangalétát zörrentve lecsapja. Ez a falábú ezredes. No még ez kellett csak ide.

Egyszerre nyitották mind a ketten az ajtót, s majd feltaszították egymást a találkozásnál. Gabi apó tüzes dühös volt, a hadastyán pedig hideg dühös.

– Szolgája az úrnak! – döcögteté ki magából a keserű hangot az ezredes; dacosan behúzva a tokáját a kravátlíjába. Mondhatom, derék ember az úr!

– Honnan tetszik jönni?

– Honnan tetszik jönni? Hát onnan a bagolyvárból, a leskunyhóból. Odaplántált az úr, az erdő közepébe, hogy ott álljak a falábammal, ott nézzek az üvegszememmel, ott hallgassak az ezüsfülemmel. Én ott állok, nézek és hallgatok estétől hajnalig. És nincs belőle semmi! Ezer tüzes farkú üstökös!

Most aztán megfordultak a szerepek: a hadastyán kezdett tüzes haragba jönni, Gabi apó játszotta a márványhideg dühöst.

– Tudom – mondá nagy röviden, s elkezdte a pipáját megtömni a dohányzacskóból.

– Tudjaaa? – förmedt rá a hadastyán s nagyot zörrentett a falábával. – Hát eszerint szándékosan tett engem bolonddá? Akkor a gárdista-strázsamester úr nekem elégtételt fog adni azonnal.

– Nem fogok biz én.

– Nem fog az úr nekem elégtételt adni? Hisz akkor az úr gyáva.

– Persze, hogy az vagyok. Még ma beadom a kvetállásomat és holnap elmegyek Bukovinába.

– Buk-kovinába? Minek?

– Megházasodom.

– Farsang utolsó napja van most, vagy mi? Bolondok estélyéről jövünk? he!

– Rám nézve csakugyan farsang utolsó napja van, hamvazó szerdával vegyest, s mi ketten valósággal a Karnevál legnagyobb bolondjai vagyunk. De már most hagyd abba a haragot pajtás, ülj le és gyűjts rá: te is elfáradtál az állásban, én még jobban, aki itt nyargalok alá s fel tegnap este óta, mint a ketrecbe zárt tigris; s lesem azt a gézengúzt, akit ha megkaphatok, s ha meghagyok belőle akkora kis porszemet, amit mikroszkópiummal lehet meglátni, hát azt neked hagyom, hogy törd apróbbra. Hallgasd meg, hogy mi történt énvelem.

A hadastyán csakugyan le hagyta magát ültettetni, s a szájába engedett dugni egy csibukot, akkor aztán nem lármázhatott. Gabi

apó azonban nem tudott két percig ülve maradni s sorba ült minden széket és ottománt, amíg a katasztrófáját elmesélte.

– Hát ismered ezt a nagyorrút; ezt a borsevőt a szárnyatlan kétlábú állatok között. Ez a sátánivadék! hallgasd csak, hogy adta el az édesapját az ördögnek fél pénzért. Hát amellet, hogy azt a mesét kigondolta, aminek te lettél az ártatlan áldozata, még egy másikat is kifundált: annak meg én estem bele a kelepcejébe. Elmondta nagy sóhajtozva, hogy őneki ugyanerre a napra a szép Juliska is légyottot adott: itt meg itt egy erdei lakban. Tudod: én nagyon tisztelem annak a leánykának a szülőit: meg akartam őket kímélni attól a nagy szomorúságtól; elvállaltam, hogy magam megyek oda, s szép erkölcsi beszédekkel visszatérítem az ártatlan hajadont az erény útjára.

– Ismerjük ezt.

– Én rámegeyek szépen a lépre, mint egy vörösbegy. Egész nap otkolonnal mosom a tarkómat. Délben nem eszem semmit, hogy karcsúbb legyek: csak egy kis szelet zsemlyét kaviárral, meg féltucat osztrigát; új géhrokkot veszek; civilnek öltözöm; megrágok három darab cachou aromatiset, hogy a számból elvegye a pipaszagot; fiakert fogadok: azzal elvitetem magam a kápolnáig, onnan nekiindulok gyalog, keresztül a bozóton, márciusi ibolyákat keresni: az erdőre.

– Márciusi ibolyákat?

– Igenis. Valahányszor lehajoltam egyet leszakítani, mindannyiszor azt képzeltem, hogy én vagyok a miss Baba elefánt, aki a letérdeplést produkálja. Egy egész csokrot szedtem össze, amíg a kis kertészlakig elértem, ahol a légyottnak kellett lenni. Megálltam az ablak előtt s elkezdtem énekelni.

– Énekelt az úr?

– Igenis, egy nótát, amely jeladás volt arra, hogy az ajtót kinyissák. Erre a nótára is ez az ármányos tanított meg.

A hadastyán erre kezét nyújtott Gabi apónak.

– Bocsánat, uram: „ezt” én nem tettem.

– Arra kinyílik a házikó ajtaja, én belépek, az ajtót bezárom, a kulcsot a zsebembe teszem. A konyhában vagyok, sötét van; kaparászok: rátalálok az ajtóra: azt benyitom s ott találom magam előtt az én Persephone grófnőmet.

– Ah?

– Az istentelen gonosztevő! Megmondta, hogy eladta ezer forintért a párdücbőrt; de nem a magáét, hanem az enyimet!

– És aztán?

– És aztán! A tüzes tatárba is! Meg voltam fogva, mint az egér. Persephone régi ideálom. Az a baj, hogy nagyon régi. Nemcsak antik, hanem klasszis. Most már nem futhattam meg előle. Kompromitáltam: rehabilitálnom kellett; holnap esküszünk s aztán megyünk Bukovinába, a feleségem jószágára. De csak én azt az ugrifüles rino-céroszba oltott kengurut megkaphassam, hogy megfizethessek neki ezért a jó barátságért.

Erre az elbeszélésre a hadastyán egyenesre igazította a meghajtott géplábát s utánaegyenesedett egész természetével, s még egyszer kezét nyújtja Gabi apónak.

– Uram! visszaveszem a kihívásomat. Én megkaptam az elégtételt. Mert tudja meg az úr, hogy nekem nem az volt a szándékom, ha ama hölgy csakugyan megjelent volna azon a helyen, ahol én lestem rá, hogy attrapáljam, konvinkáljam és rehabilitáljam; hanem hogy dehonesztáljam, repudiáljam és abandonáljam. „Madame! megismertem önt; megvetem önt!” Ezt akartam vala neki mondani. Gratulálok az úrnak.

Ezzel félig csikorogva, félig csörömpölve ellépegetett.

Gabi apó a haját tépte dühében, mikor az ezredes elment.

– Hazajött-e már a huszárom? Megjött-e már a Naso? felébredt-e már a porkoláb?

Az ordinánc, aki még mindig egyedül volt a szolgálattelvő lelkek közül jelen; tisztelkedve jelenté, hogy a kérdezettek közül egyiket sem szolgáltathatja fel a prezentir-tálcán; hanem ha úgy étvágycsilapítónak beérné vele a főstrázsamester úr, hozhatna be a számára egy halandó embert, aki nagyon sürgetősen óhajtana vele beszélni. Úgy hívják, hogy Meerengel.

– Ereszd be!

Nem úgy jött, de esett be az ajtón az ifjúság jóltevője.

– Kegyelmes, méltóságos uram! Én vagyok az a szerencsétlen, aki nem tudom, hogy élek-e, vagy már meghaltam. Amíg innen ki nem dobhat az excellenciás úr, addig nem hiszem, hogy én vagyok a Meerengel.

– No hát mi törött el?

– Mi törött? Minden eltörött. Az igazság trónusa törött össze; a mennybéli firmamentum lyukadt ki; Jákob lajtorjája törött ketté, amin az angyalok a földre lejárnak. Elszökött a Lenci fráter az én ezer forintommal.

- Ez nagy szó.
- És a „zöld kakas” kisasszonyával.
- Hüh! Canis tota mater. Ez még nagyobb szó.
- De nem nagyobb, mert a „zöld kakas” kisasszonya még bizonyosan visszajön, de az én ezer forintom sohasem jön vissza.
- Hová szöktek?
- Hát mondták nekem? A Héthy úr truppjával mentek el mint virtuóz komédiások; egyenesen Amerikába, extrapostával. Végem van, odavagyok. Mit csináljak most a kötelezvényemmel?
- Kenj rá írósvaját, s úgy edd meg.
- Vége a világnak! Hét gyerekem, feleségem mind koldusbotra jut; kis házacska ott Sechshausban, amit becsületesen egzekváltam el egy adósomtól, utána megy a Lenci úrfinak.
- Te még könnyen beszélsz; mert téged csak megháztatlanított; de engem megházasított a pernahajder. Hanem, valljuk meg az igazat, Meerengel: hogy jó tréfa volt tőle.

Lenczi fráter angliai és dániai viselt dolgai

Héthy úr énekes társasága szerencsésen megérkezett Londonba: ámbátor Hamburgból vitorlás hajón utaztak: nem lett útközben semmi bajuk. Még sohasem láttam, hogy színésznek valami baja történt volna a víztől.

Természetes, hogy Lenczi fráter volt az egésznek a lelke. Valamennyi között ő tudott angolul. Egy hónapig tanult, s úgy beszélt, mint egy brit. Elbeszélt félóráig is angolokkal úgy, hogy azok egy szót sem értettek belőle, hanem azért elismerték, hogy a kiejtése tökéletes. Aztán az angol szokásokat is ő ismerte alaposan.

– Nem úgy kell ám ott fellépnetek, mintha Nyíregyházára mentek, szép alázatosan, sorba járni az előkelő uraságokat a cédulával, meg tekintetesuramozni a boltost, meg a patikárust: hanem feszíteni karakán módra; ahogy nemes urakhoz illik.

Úgy is tettek. A legelső lepedőnagy színlapra legfelül oda volt pingálva Magyarország címere, a társországokéval, s valamennyi társasági tagnak a nevéhez oda volt csatolva elől a „honorable”, hátul az „esquire, a mistress”. Kivételképpen a Lenczi fráter a „Lord of Giber-nyúzt” (családi birtokáról) s a Juliskáéhoz a „mylady of Zöldkakas”;

s a legelső előadás előtti napon már értesülve volt a közönség, hogy a Covent Gardenben fellépendő énekestársaság a hungarian gentry-nek legválogatottabb bokkrétája. Lett is óriási közönség, exorbitáns belépti díjak mellett. A színpad előfüggönyére ki volt festve Héthy úrnak a nemesi címere, két hatalmas géniusztól emelve, alatta három színű szalagon e szavak: „arma Héthy.”

S ha már a függöny sokat ígért, az előadás fölülmúlt minden előreszárnnyalt híresztelést. A kvartett tagjai festői nemes viseleteikben méltó tárgyai voltak a közbámulatnak; szép délceg fiatal legények, karcsú, deli, tűzszemű hölgyek; köztük legszebb virágszál a Lenci Juliskája; hattyúprémes mentéjében, gyöngyös fűzött derékkal, szalagos pártával. Csak a ránézéstől oda lett minden ember.

Hát még mikor rázendíték a maguk nótáit! Bezzeg nem kímélték ezek a hangjukat, mint ahogy a közönséges komédiások teszik, akik, mikor belefáradtak az ordításba, elkezdenek lassan énekelni: úgy híják, hogy „piano”; pedig csak arra való, hogy kipihenjék magukat. Világcsalás! Bezzeg az én magyarjaim nem fukarkodtak az Isten adományával; hanem kiadták teljes tüdejükből azokat a szép hazai nótákat, amikhez hasonló nem terem a földön. Igaz, hogy mind friss üde hang volt: elénekelt volna az valamennyi mind reggelig, anélkül, hogy berekedjen.

Az is egészen új valami volt az angol publikumnak, hogy egy nagy énekestársaság karmester nélkül énekelje végig a legnehezebb kardalokat; senki sem üti itt a taktust, s nem tartja a két kezében az énekes a kottát, mégis gyönyörűen összevág az egész. Aztán mikor egyszerre jeladás nélkül elhallgat valamennyi énekes, csak két hang folytatja a dalt: a basszus és althang; az meg olyan rendkívüli szép volt, hogy még a köszvényes mylordok is felugráltak, s kitapsolták magukból a spleent.

S a tapsokért és koszorúkért nem maradt háládatlan a magyar énekestársaság; mikor a programját végigénekelte, akkor rázendíté a „God save the Queen”-t, ami az angol közönség legnagyobb rokonszenvét vívta ki; úgyhogy végül el sem akart menni a színházból, hanem még a „Rule Britannia”-t követelte.

Az pedig még nem volt betanulva a társaságnál.

Ezúttal csakugyan Lenci fráter menté meg a nemzeti becsületet. Ő tudta ezt az angol „szózatot”. Maga kiállt egyedül a színpad elejére s egyik öklével megütve a mellét s aztán magasra lódítva fel mind a

kettőt, rázendíté hatalmas hangjával, szólóban a „Rule Britannia, rule the waves: Englishmans shall never slaves!”, ami azután frenetikus tapsvihart idézett elő.

És ezzel be volt véve London.

A magyar torok tehát „győzött”; de nem „győzte”.

(Íme ismét egy más nyelvre lefordíthatatlan mondat!)

Győzött a hangversenyben; de nem győzte az ivást.

Az Anglia számára elkészített borok nagyon erősek; az angolok úgy szeretik.

Ha egy nap nagy bevétele volt Héthy úr társaságának, másnap, harmadnap pauzálni volt kénytelen, mert a nemes művészek nem voltak e világról valók: azokat a paradicsomból kellett visszavárni, míg kijózanodnak. Ez nagyon csorbította a sikert. Hanem ennek az az átkozott sherry és madeira az oka.

Kivételt képezett csupán a Lenci fráter. Ő ugyan, ha mindjárt boreső kezdene szakadni az égből, még csak a paraplóját sem feszítené ki ellene; ő abban el nem ázik.

Annál több ideje maradt eljágni a biliárd klubba; ahol Britannia és a szárazföld matadorjai tartották nemes tornáikat. Aztán Lenci fráter is értett hozzá valamit.

A játék nagyban ment ott; nemzetközi verseny volt: francia marquis-k, spanyol grandok, muszka hercegek versenyeztek angol mylordokkal. Két híres mester, mikor összeakadt, olyan lelkesülés volt a betting-roomban, mint akár a turfon, mikor két hirhedett Derby-winner futtat egyszerre. Rendesen piramidli-partit játszottak; ez volt Angliában a divat. Egy lord Pollyson volt a „bajnok”, akivel senki sem mérkőzött büntetlenül.

Egyszer eszébe jut belekötni Lenci fráterbe, nem kísértene-e meg vele egy játszmát: a magyar név becsületeért.

– Szívesen.

– A tét csak ezer font.

– Bagatell! Annyi pénz ugyan nincs most nálam; hanem lekötöm zálogul a magyarországi „aranykert”-ben létező aranymosó bányámat.

– Nemesi szavára mondhatja ön, hogy van ilyen aranymosó bányája Magyarországon?

– Nemesi szavamra mondom.

És Lenci fráter ez állításával legkisebb csorbát sem ejtett a karakterén; mert csakugyan valósággal volt a csallóközi birtokuknak a

dunaparti füzesében egy zátony, amelyen egy cigány család aranyat mosott, s fizetett érte a földesúrnak évenként haszonbérül egy egész körmöci aranyat.

Tehát az aranybánya be lett jegyezve lord Pollyson fogadáson könyvébe. A kocka határozott, ki kezdje a játszmát. A piramidli-partinál nem csupán arra kell ügyelni, hogy a játzó találjon, hanem egyúttal arra is, hogy az ellenfelének rossz állást készítsen elő. Az itt dívó szabály szerint ugyanis a lökés sora mindenkor egyesével változik; nem áll az, hogy aki talált, újra lökhet; mert akkor a kitanult mester, ha egyszer a kezébe vette a dákót, addig le sem teszi, míg a harminchatot ki nem csinálta: az ellenfele nézheti, s még csak hozzá sem férhet a billiárdhoz. Lord Pollyson éppen nagy mester volt a rossz helyzetek adásában. Ennek tulajdonítható, hogy Lenci fráternek még csak 24 pontja volt, amikor már ellenfele harmincötöt számított. Senki se fogadott volna mellette többé egyet tízre; pedig eleinte, amikor egy pár igen szép lökést csinált, nagy volt iránta az érdeklődés: $2 = 1$ ellen. Később ez alább szállt $1 = 1$ -re. Vége felé már csak $1 = 10$. De az utolsó lökés előtt minden mellette fogadó feladta a reményt, s nyúlt a csekkes könyve után. Következőleg állt ugyanis a helyzet. Akik értik ezt a tudományt, (s ugyan ki ne értené?) nagyon érdekesnek fogják ezt találni.

A fehér gömb a Lenci labdája, a háromszög a piramidli, a fekete gömb jelzi a verest, a pontos kerek az ellenfél labdáját. A fehér olyan közel állt a fergetyűhöz, hogy azt semmi mérnöki tudomány nem volt képes olyan kombinációba elindítani, hogy az ellenfele golyóját megüsse vele; pedig ha nem talál, ezzel el van veszve a játszma: oda a csallóközi aranybánya.

Akik a pártján voltak, azt a tanácsot adták neki: vegye „falsch” triplára a golyót, így talán megérinti az ellenfelét; csak hogy akkor aztán ez bizonyosan megcsinálja a hiányzó számot.

Ekkor aztán megmutatta Lenci fráter, hogy mit tud? A nevezetes eset veres tintával van felírva a biliárd klub évkönyvébe. Csak aki oly hosszú karokkal rendelkezik, az képes ezt megkísérteni, mert regula, hogy a tekeasztalra nem szabad úgy ráfeküdni, hogy az egyik lába az embernek ne érje a parkettet: pedig a dákóval 38° fokú szögletben

kell lefelé lökni a golyóra, hogy az felugorjon. (Ilyenkor hasítja ki a jurátus a biliárd posztóját).

Tehát Lenci fráter megcsinálta ezt a mesterlökést. A fehér labdát keresztülugratta mind a fergetyűn, mind a piros labdán, a fehér megtalálta középen a pontos labdát, arról rekuzéval visszapattant, karambolt csinált a veressel s a veres felbillentette a piramidlit. Ez tizen-négy pont egyszerre, s ezzel meg volt nyerve a parti.

Lord Pollyson ijedtében összecsapta a feje felett a kezét, s minthogy neki is hosszú karjai voltak, leütötte vele a feje felett függő lámpást, abból is mind a nyakába ömlött az olaj. Azzal kifizette az ezer fontot. Ennyit csakugyan nem jövedelmezett még a csallóközi aranybánya a cigányok bejövetele óta Magyarországba.

Lenci fráternek aztán első gondja volt a nyert pénzből megküldeni Persephone grófnénak a becsületbeli tartozásul tekintett ezer forintot; Gabi apónak pedig küldött ajándékba egy pompás amerikai bölényszarvból készült vadászkürtöt (Hony soit, qui mal y pense!) Az apjának pedig visszaküldé amaz emlékezetes bőrzacskót, megtöltve aranyszínű manilla dohánnyal.

– Hát úgy-e, hogy van aranybánya?

Hanem ez a csodálatos nyereség lett aztán az alapja az egész ének-társaság veszedelmének. Mert amíg Lenci fráternek a keblét egy arany sovereigne melegíté, addig a traktának, a dínomdánomnak se nappala, se éjszakája nem volt, ahol elvégezték, ott újrakezdték. Héthy úr lamentálhatott, amennyit akart; fenyegetései, rimánkodásai falra hányt borsók valának: ha nagyon lármázott, Lenci fráter neki is betömte a száját egy kis pénzzel. A nagy mulatságnak az előadásokra is volt káros befolyása, s ezzel karöltve járt a közönség részvétcsökkenése (riporternyelven írva).

De még más veszedelem is származott e diadalból Lenci fráterre és a társaságra. Lord Pollyson érzékeny revanson törte a fejét s hamar kitalálta a módját és legérzékenyebb részét támadta meg szerencsés vetélytársának. Elszöktette a mylady Juliette of Zöldkakast s megesküdött vele a gretnagreeni kovácsnál. Aztán elvitte magával nászútra Skóciába.

Lenci fráter nem hagyta magán száradni ezt a gyalázatot, utánairamodott a szökevény párnak; nem kímélte a postára a pénzt; nyomról nyomra üldözte őket, míg végre utolérte boldogsága elrablóját. Akkor azután megverekeedett vele gavallérosan; természetesen: ököltre. Mert az

angol nem olyan impraktikus, hogyha párbajozni akar, előbb még pisztolyra, kardra vesztegetse a pénzt, mikor ott van az embernek a két jó ökle.

Lenci fráter a lovagias elégtételadás közben kiütötte a mylordnak az egyik szemét, ő maga ellenben kapott attól az orrára egy olyan ütet, hogy ha eddig az arcának ezen alkatrészét csak az északi hosszúság szerint volt szokás meghatározni, most már a nyugati szélesség szerint is érdemes volt róla geográfiai fölméréseket venni.

És ez alatt az idő alatt Héthy úrnak nem volt se basszistája, se altistánéja. A két fő vonzerő elszaladt világgá.

E nehéz körülmény miatt az énekestársaság kénytelen volt a fényes Covent Garden helyett alsóbb rendű helyiségekben föllépni, olyat is nehéz volt találni, míg végre egy német színtársasággal kötötte össze a sorsát úgy, hogy azok játszanak Schillert és Shakespeare-t, közben pedig a felvonások alatt éneklí Héthy úr társasága a „Mi füstölög ott a síkon távolban?” Felvonások alatt az ő függönye lesz használva: amelynek címeres feliratát „arma Héthy” a német közönség így olvasta: „armer hätt’i”.

Végre nagy sokára előkerült a várva várt híres basszista; de egyedül, az altistáné nélkül. Dehogyan egyedül! Egy akkora orral, mint egy anyányi uborka. Ezzel a megszaporodott figurával megint nem lehetett neki a színpadra lépni. Várni kellett vele, amíg eszkuhápi segéllyel ismét visszaveszi hajdani dimenzióit.

Még ez sem volt elég a bajból.

Egyszer csak előáll lord Pollyson ügyvéde s nagy processzust akaszt Lenci fráternek a nyakába a kiütött bal szemért.

Fogas prókátor volt! Tudta csavargatni a törvényt. Bebizonyítá, hogy a jus romanum azt mondja ugyan, hogy „szemet szemért”, de sehol sem mondja, hogy „szemet orrért”. De ellenben az angol „habeas Corpus” világosan kimondja, hogy mely esetekben tartozik valaki a testi sértésért anyagi kárpótlással. Egy olyan testi alkatrész elvesztésénél, mely a megkárosítottnál a keresetmód eszköze volt. „Lord Lenci of Gibernyuz”-nál ez eset nem fordul elő. Mert vagy szükséges az orr a keresetmódjára, vagy nem szükséges; ha szükséges, akkor a kapott ütés által kétszer akkora nőve, még kétszerre alkalmasabb; ellenben lord Pollysonnál megfordítva áll a dolog. Mert miután a természet azért adott az embernek két szemet, hogy az egyikkel a maga kártyájába nézzen, a másikkal pedig a szomszédjájába, s miután lord

Pollysonnak az állandó keresetmódja a kártyázás, mely számára évi kétezer font sterling jövedelmet hajtott ezideig: ettől megfosztatván, kéri megkárosítóját ezen lucrum cessansnak megfelelő bírságban elmarasztaltatni.

Erre Héthy úr kap egy hivatalos meghagyást, hogy azonnal tegyen le a perbe fogott basszistájáért személyes kaucióképpen bírói kézbe tízezer font sterlinget.

– Micsodát? száz mázsa sterlinget! – kiálta fel ijedten Héthy úr; s úgy elszelelt ködben éjben Albion fővárosából, hogy még az armáliasos kurtináját is otthagya. Átveztek egyenesen Dániába, annak a fővárosába Koppenhágába.

Az úton a jó tengeri levegőtől, meg a józan élettől szépen helyreállt Lenci fráter glóbuszán a hajdani térkép körrajza.

Koppenhágában csakhamar rájöttek Héthy úrék annak a shakespeare-i titokteljes mondatnak az értelmére, hogy „valami bűzlik Dániában!” A kifizetetlen adósság az, oh Hamlet, ami bűzlik. – „Tengerre magyar!” lett a jelszó. Egy napon összebeszélének, hogy minden búcsúünnepély nélkül, éjben ködben elvitorláznak a ködös skandináv partokról boldogabb éghajlat alá.

Mint a legsötétebb összeesküvéshez, ki lett adva a jelmondat: „Hönyebró”, az úszóhíd: itt fognak találkozni pontban éjfélkor a hívek, málháikkal, s onnan szállítják őket csónakosok a horgonyon libegő kétárbocos „Trekronerre.”

Aki azt a jelszót elfelejtette, az Lenci fráter volt. Ő úgy értette, hogy a Knipplesbrón kell neki beülni egy pálinkás butikba, s a korcsmáros likőrjeit sorba kóstolni, hogy melyik erősebb? Azok csakugyan erősek voltak. Hősünk ottmaradt a csatatéren. Héthy úr leste, várta éjfél után két óráig a basszistáját, akkor már a hajós patron zúgolódott, neki is sietni kellett, hogy a dugáruját még jó sötétben a hajóra csempéssze: nem akart várni tovább. „Szükség törvényt ront.” Héthy úr kénytelen volt sorsára hagyni Lenci frátert s nála nélkül szállni hajóra argonautáival. Gondolta, hogy „rossz pénz nemvész el.”

Reggel, azaz másnap délben, mikor Lenci fráter kitörülte a szeméből az álmod, volt neki valami homályos sejtelve, mintha őneki éjféle órákban valami találkozója volna valakivel valahol, de hogy kivel és hol? afelől nem volt tisztában, csak arról az egyről volt bizonyos, hogy éjfélben kitámolygott a Knipplesbróo járkájára; nagy köd volt: látta, hogy valami nagy fehér tányér ott bujdokol az égen a gomolygó

légiszap között. Megszólított egy matrózt, aki ott hajolt ki a kikötő mellvédjén, szájában gyűszűnyi kurta pipával: „Mi az odafenn, atyafi? a nap, vagy a hold!”

– Nem tom – felelt rá a megszólított – én nem idevaló vagyok.

Lenci fráter aztán elkezdett járkálni a Knipplesbróotól a Hönyeb-rőig: amíg a friss tengeri szél elfújta az égről is, meg az ő fejéből is a ködöket, s akkor aztán világos lett előtte, hogy dél van, s hogy a Trekronerre elvitorlázott, és ő itt maradt egyes egyedül, a ködös Dániában, elhagyva galádul honfitársaitól.

Kihez forduljon most? Nincs egy ismerőse sem. Sem egy árva fillér a zsebében. Más közönséges emberen az a sors teljesült volna, ami a mesebelin, akinek „szakállá volt kender”, „közel volt a tenger”, „beleugrott az ember”. De Lenci frátert még e fatális helyzetben sem hagyta el a kedélye.

Fogta magát, fölment a királyhoz, a Christiansborg palotába: audienciát kért és megkapta azt. Bátran, mint magyar nemeshez illik, előadta a derék VIII. Keresztélynek a nehéz helyzetet, melybe egy nemes nemzetnek a fia jutott, ki azért jött ide, hogy a nagy Skandinávia egyesüléséért énekeljen, s ki az európai reakciónak és a szent szövetségnek esett áldozatul. Szavainak igazolásául mit hozhatott volna fel ékesszólóbb tanúbizonyságul, mint: hogy ott az audienciás teremben elénekelt, hatalmas harangszó-hangjával a király kedvenc dalát, az „Igdrazill gyertyánfa” románcát. A dán királyt úgy meghatotta ez előadás, hogy az udvarmestere által kétszáz Rikszdalert tett folyóvá Lenci fráternek útiköltségül.

Azt mondják, hogy ez volt a „megszivattyúzás” tudományának a non plus ultrája! Pedig dehogy ez volt.

Megadóztatni egy idegen ország királyát. (Akivel monarchiánk a legmélyebb békében él.)

Lenci fráter azonnal sietett helyet foglalni a legelső indulásra kész angol gőzhajón, (már akkor az angoloknak voltak ilyen járműveik) s két nappal hamarabb odaért Hamburgba, mint az előre elindult énekestársaság a maga vitorlásával, ott beszállásolta magát a legelőkelőbb stintfangi hotelbe, ahonnan a kikötő bejáratára van felséges kilátás: fogadott magának egy extrainast, mégpedig igazi szerecsent; azzal hordatta maga után a tábori széket, meg a csibukot, hogy ahol elfárad, leülhessen és pöfékelhessen, s ezzel a parádéval várta be a Trekronerével megérkező truppot, mely kétnapos viharban elázva,

tengeri nyavalyától elgyalázva, szállt ki a partra. Héthy úr csak elámult, mikor Lenci fráter, amerikai plantageurnek öltözve, havanna szivarral a szájában s a feje fölé szerencsen rabszolga által tartatva a napernyőt; ezzel az üdvözléssel fogadta:

– Nos, hát maguk „is” megérkeztek, Héthy barátom?

Még maradt meg nála a dán király munificenciájából annyi, hogy hazavergődhetek vele csapatostul a szép Pannoniába.

Hanem amikor Győr városába megérkezének, az egész nemes kompánia zsebében nem volt összesen annyi mammon, amely egy feketekávé szerény követelményeinek megfelelt volna.

Márpedig pénzt okvetlenül csinálni kell, ha az ember direkciót akar alapítani.

Volt azon időkben Győr városában két hírhedett uzsorás, az egyiknek a neve volt „Mucskó”, a másiké „Nucskó”. Csak egy betű volt közöttük a különbség, nem is egy egész betű, csak egy betűnek a lába. S ez annyiban volt jó rájuk nézve, hogy mikor egyszer-egyszer arra került a sor, hogy vagy az egyiket, vagy a másikat meg akarta döngetni egy-egy elkeseredett apa, akinek a tékozló fia a kezükbe került, azzal vághatta ki magát, hogy „kérem szépen, én nem a Mucskó vagyok, hanem a Nucskó!”

A praxisuk különösen abban kulminált, hogy hamis váltókra kölcsönöztek. Ha jött hozzájuk holmi jó családból való gavallér, megszorult nemes úr, pénzt kérni, azt mondták neki: „hja, az úr neve nekem nem jó firma; hanem írja alá ennek vagy annak az uraságnak a nevét, arra adok pénzt”. Az ilyen váltót azután lepecsételte az adós saját nemes címeres gyűrűjével, hogy senki meg ne lássa. Lejárat napján, ha elhozta a pénzt, visszakapta a váltóját, elégethette; sohasem tudta meg még a légy sem, hogy hamisítást követett el. De ha nem hozta el a pénzt, akkor azzal fenyegették, hogy prezentálják a váltóját az aláírt nevű firmánál, az hamisnak nyilatkoztatja, s akkor az urat, úrfit becsukják mint hamisítót. Ezen az úton növekedtek aztán fel száz valószínű kölcsönadott forintok tízezer forintokká.

Ezt a két derék embert szemelte ki Lenci fráter mindkettőjük közös jótevőjének. Mikor már Héthy úr leszaladgálta a két lábát a pénzkeresésben, eredménytelenül, azt monda neki Lenci fráter:

– Itt van Mucskó és Nucskó.

– Itt ám! – sóhajtja fel Héthy úr, a tarkóját vakarva – de ezek nem adnak, csak hamis váltóra.

– Hát hisz az a jó.

S közölte vele az egész tervét.

Héthy úr nagyon kivitelre érdemesnek találta ezt az ötletet, mely valóban érdemes a följegyeztetésre, hogy majd ha egyszer az egyetemen külön katedra lesz felállítva a „megszívattyúzás” hasznos szaktudománya számára; ez a paragrafus ki ne maradjon belőle.

Tehát „egy” napon Héthy úr bekocogtatott Mucskó úrhoz, előadva neki, hogy bizonyos számú száz forintokra volna szüksége, melyek nélkül a társaságát együtt nem tarthatja. Az összeget azonban, amint a bérletet beszédheti a publikumtól, azonnal vissza fogja fizetni.

– S kinek a nevét fogja az úr a váltóra aláírni? – kérdezé Mucskó úr; nem is reflektálva arra az eshetőségre, hogy tisztességes ember a saját nevét kuspitolja holmi adóslevél beszennyezésére.

– Van nekem egy elsőrendű művésem, tetszik az ura atyját ismerni: Gibernyúz földesura.

– Elég. Hozom a pénzt.

S átadta a stipulált összeget; természetesen nem mind kivert bankó-cédulában, hanem nagyobb részt paraplékban, történytartó-szíjakban és köszörűkövekben, amiket igen könnyű értékesíteni, vagy akár a színpadon elhasználni.

Ugyanabban az órában Lenci fráter is hasonló üzletnek fekteté le az alapját Nucskó uramnál. Tőle nem is kérdezték, hogy kinek a nevét választja a hamis aláírásra, úgy diktálták neki Héthy direktor úr nevét a tolla alá. Semmi kétség, hogy Lenci úrfi ura atyja nem fogja engedni, hogy a fiacskájának a neve a Sedria elé kerüljön s utcát söpörtesse vele a győri piacon. Ő is kapott a kölcsön fejében elégséges mennyiségű gubacsot és egy egész katonacsákó-raktárt.

Mikor aztán eljött a lejárati napja, magától értetődik, hogy se Héthy úr, se Lenci fráter nem jelentette magát a két (kicsi híján) névrokon Dioscuroknál. Minélfogva azok jelentették magukat önáluk. De egyik sem akart semmit se tudni a fizetésről. Azok fenyegetőztek, hogy prezentálni fogják a docéikat az „illetőknél.” „Tessék!”

Ekkor derült aztán ki a pokoli cselszövény.

Mikor Héthy úrnak bemutatta Nucskó úr a Lenci fráter által az ő nevére hamisított váltót, Héthy úr, nem hogy a suffitáig ugrott volna haragjában, nevének hamis aláírását meglátva, hanem a leghidegebb flegmával mondá: „valóban, ez az én aláírásom”.

– Az úr aláírása! – förmedt rá Nucskó uram.

– Igenis, az enyim! – folytató Héthy úr. – Hiszen csak tetszik rá emlékezni.

Sohase látták egymást.

– Hát az úr elismeri, hogy ez a saját keze írása?

– Nem volnék becsületes ember...

– Gézengúz az úr! Bocsánatot kérek! Az az úr, aki ezt aláírta az úr helyett! De hát akkor fizet helyette az úr.

– Tessék az egzotikához látni. Itt van tizenkét fagyúgyertya-tartó pléhből, két kasírozott torta, egy partitúra a „Garabonciás diák”-ból, egy eleven mokus kalitkástul. A többi a feleségem nevére van írva.

Csekély változatokkal éppen így végezte a dolgát Nucsó úr Lenci fráternél. Ez is elismerte valódinak a hamis aláírást, s aztán likvidált lefoglalási objektumul egy pár hímzett papucsot meg két fehérgeret. Volt egy gitárja is; hanem azt a törvény, mint az iparüzletéhez szükséges szerszámot az adós számára szent és lefoglalhatatlan tárgynak nyilvánítja.

A közönséges etika szabályai szerint az ilyen gonosztettnek megérdemlett büntetést kell vala maga után vonni, hanem Lenci fráter számára extra törvények voltak szentesítve. Ezzel a nevezetes csalafintasággal egyszerre kedvencévé lett az arany-fiatalásznak, mind a két nemet ide értve. Nem győzte a meghívásokban való válogatást, s az édes levelekkel vánkost tölthetett volna meg, minden föllépését a színpadon koszorú- és bukéthullás jutalmazta. Azok között legállhatatosabban visszatérő volt egy rózsaszín szalaggal átkötött dália koszorú, melybe nem ritkán egy összehajtogatott cédulka volt eldugva: Juliska aláírással.

Ez a Juliska egy gazdag búzakereskedőnek volt az egyetlen szüllője; halavány arcú teremtés, égbenező szemekkel, repülni készülő termettel, mindig ott ült az első zártszéksorban középen, világoskék merinóruhában, à la giraffe fésűre tűzött lenszőke hajjal, az ujjai tele gyűrűkkel (ekkoriban ujjnélküli kesztyű volt a divat). Az egész város tudta már, hogy halálosan szerelmes a Lenci fráterbe. Csak az apa nem tudta még, a derék Pánczélós Pál uram. Természetesen, neki hol a Bánátban, hol Mosonban, hol Bécsben volt dolga. Ha rájön, hogy Lenci fráter elbolondította az ő leányát, bizony agyoncsapja mind a kettőt. Nagyon dühös ember. Még a Lenci frátert nem látta, mert nem szokott komédiába járni soha.

Egy reggel aztán, úgy tíz óra felé, mikor Lenci fráter éppen azon alkudozott magával, hogy vajon fölkeljen-e az ágyból, s eközben a két

lábát föltette a falra, s a hosszú pipát a szájából alálógatva, gitározott; benyitja rá valaki az ajtót, minden kocogtatás nélkül.

A reggeli látogató öles magas férfi, széles zsákhordó váltakkal, nagy simléderes sipkával a fején, egyébként magyarosan öltözve, öreg ezüstgombos dolmányban, sarkantyús csizmákkal; a kezében egy rezes végű vadkörtefa pálca, csontfogantyúval, mely gólyafejet ábrázol, minden ujján egy pecsétnyomó gyűrű. Kemény, mély ráncokba osztott ábrázat, borostás tokával, kétfelé vágott kegyetlen állal; vastag két nagy szemöldök árnyékozta vérben forgó szemeit, ellenben a nyírott bajusza keskeny vonalat képez az ajkai fölött, úgy, hogy az első tekintetre az ember azt hiszi, hogy nini, ez az úr tévedésből a bajuszát tette fel szemöldöknek, s a szemöldökét bajusznak!

– Ismer az úr engem? No hát én vagyok az a Pánczélos Pál. Az a bizonyos.

– Nagyon örülök. Tessék leülni, kérem.

Egy szék sem volt, amire leülhetett volna.

– Köszönöm, majd inkább csak táncolok. Az úr majd muzsikálhat hozzá.

– Mivel szolgálhatok a nemzeti úrnak?

– De majd inkább én szolgálok. Csak tessék fekvé maradni ott azon a deresen.

– Halljuk.

– Fújom. Hát azt akarom én az úrnak röviden megmondani, hogy én ismertem az úrnak az uraatyját, aztán meg a nagyatyját, sokszor volt velük dolgom, azok derék becsületes úriemberek voltak; hanem az úr nagyobb imposztor és országos csaló, mint az apja, meg a nagyapja együtt!

Ez a minden logikai rendet nélkülöző mondat (már csak a hibás konstrukciójánál fogva is) ellenmondást keltett volna fel akárkinél is, de Lenci fráter nem volt az az „akárki”.

E szavakra nyájas örömmel nyújtá oda a kezét a goromba látogatónak.

– Köszönöm, Pánczélos Pál úr! Még így meg nem dicsérték életemben soha, mint a nemzeti úr.

– Micsoda? Hát elértette az úr, hogy én most dicséretére szóltam? Akkor az én emberem az úr. Akkor beszéljünk egymással szépen, barátságosan.

Azzal letette az asztalra a sipkáját és a pálcáját s odaült Lenci fráter mellé, az ágya szélére s diskurzus közben hol ő pengette a gitárt, hol a másik.

– Ilyen embert keresek én régen, mint az úr. Mert hát az embereket rászedni, megcsalni, lefőzni, megmeszelni, a bolondoknak a szeme szőrét kiszedni: nagyon szép virtus. Magam is szívesen élnék vele, ha értenék hozzá; de hát engem azzal vert meg a sors, hogy nem tudok más lenni, mint becsületes ember; ha mást akarok; mindjárt rajtakapnak. Hazudnám én szívesen: de olyan vörös lesz egyszerre a pofám, amint hozzákezek, mint a kanpulykáé. Pedig ehhez a mi hivatalunkhoz ez nagyon megkívántatik. Már a Celláriusból azt tanultuk, hogy „imposuit nobis Sempronius mercator”, „beadott nekünk Sempronius kalmár”. Tehát a kereskedőnek ehhez kell érteni. Az urat a gondviselés ilyen tálentummal ruházta fel. Hagyja el a komédiát. Legyen kompanistám. Az úrnak adom a leányomat.

Erre a váratlan fordulatra csakugyan kiesett a hosszúszerű pipa Lenci fráter szájából.

– Tudok ám én mindent. Régóta látom már, hogy az én drága georgináimat, amiket magam hoztam Bécsből, hogy pusztítják a legszebb virágjukban. Hát nem ott áll most is egy bukét georgina az úrnak az ablakhídján köcsögben? olyan büdösköszínű georginája ebben a városban senkinek sincs; mert azt én hoztam Bécsből. No hát! A tagadás nem használ semmit. Diktum faktum. Az úr elveszi a leányomat. – Különben leütöm a derekát. Tisztességes ember nem bolondít egy leányt, ha el nem akarja venni. Amióta a Zsani az urat meglátta, azóta egészen elment az esze. Hát nem bánom: vegye el. Hanem ettől a mostani mesterségétől válják meg. Mert én nem arra neveltem a leányomat, hogy amikor a férje buk fenceket hány, azalatt ő meg tányérozni járjon. Nem! Van más fajtája is a világbolondításnak: az úrnak van talentuma hozzá, válogathat benne. Legyen az úr kereskedő.

Lenci fráternek nagyon megtetszett ez az eszme.

– Az volna az én legforróbb kívánságom.

– Micsoda? Volna az úrnak valami dunsztja a búzakereskedésről? Meg tudja az úr különböztetni a bánátusi búzát a székesfehérváritól?

– Nagyobb eszmém van nekem annál. Ha én kereskedő volnék, azon lennék, hogy én lennék az első a hajómmal a bécsi vásáron.

– Hát aztán hogy csinálná el ezt az úr? Több furmányost fogadna fel?

- Egy sem kellene ahhoz. Csinálnék a hajómból gőzhajót.
- Micsodát?
- Olyan hajót, amit nem lóval vontatnak víz ellenében, hanem gőz hajt.
- Hallottam én már ilyennek hírét, sőt láttam is egyet lepingálva. Eleget is töröm rajta a fejemet, hogyan húzzák fel azt a masinát belül, hogy az, mint a pecsenyeforgató, folyvást forog magától.
- Hát én már olyanon utaztam.
- Igazán?
- Mégpedig a tengeren.
- Az antlantikum tengeren? Hát látta a masináját belül?
- Hogy ne láttam volna? Nagyon egyszerű praktika az. A hajó közepén van egy nagy gőzkazán. No tudja az úr, olyan, mint amilyenen pálinkát főznek. Csak látott olyat?
- Hogy ne láttam volna? A feleségemnek is van; azon szokott rózsavizet főzni.
- Hát mikor abban a vizet felforralják, a sebes gőz kifújtat egy hosszú csövön.
- Értem.
- Átellenben meg van egy szélmalom. Olyanforma, mint a kerepelőnek a kelepelője. Csak látott olyat?
- Hogy ne láttam volna? Magam is csináltam gyerekkoromban eleget.
- No hát! a kazánból kilövellő gőz folyvást fújtatja a szelet a kelepelőre: az mozgásba hoz egy korongot, az belekap két fogaskerekükbe, azok elkezdenek forogni, kívül a tengelyen meg ott van a két lapátos kerék, azok belekapaszkodnak a vízbe s tolják előre a hajót.
- Tökéletesen értem. Hát meg tudná az úr nekem egy hajómat ilyen gőzzel járóvá csinálni?
- Nem kell más hozzá, mint egy kolompáros, egy lakatos, meg egy molnár. Ha én lerajzolom nekik a masinát: stante pede utána-csinálhatják.
- Ezt meg kell még gondolni. Mert hátha a kazán szét pattan: a hajó az ördögé lesz. No hát csapjon ide a tenyerembe az úr. Lesz vőm és kompanistám. Átadok az úrnak egy hajót, ami Szentágota névre van keresztelve. Hatezer mérő tiszta búza van rajta: Bécsnek indul; az lesz a leányomnak a móringja. Az úrra bízom az eladását. Majd meglátom az első próbából, hogy milyen kereskedő lesz a fiamuramból.

Később majd azután beszéljünk a gőzös hajóról is. Ma pedig eljöjjön hozzánk vacsorára. Ebédre nem hívhatom, mert egész nap schiftoł-tetek s annál magamnak ott kell lennem. Az úr is ott legyen mindig, amikor schiftołtet.

– Mindig ott leszek atyám-uram.

S ezzel mint apa és fiú váltak el egymástól.

A többit aztán magától is kitalálhatja a tisztelt olvasó. Lenci fráter a lakodalom estéjén megszökött a menyasszonyától, felvágatott Bécsbe gyors parasztokkal, ott eladta a móringul kapott tölgyfahajót búzástól együtt, ahogy vették s addig ki sem mozdult Bécsből, amíg a pénz mind el nem verte. Akkor aztán csakugyan komolyan kellett arról gondolkoznia, hogy életpályát válasszon magának. Meg is találta, ami legjobban illett a természetéhez Skalápcza úr szárnyai alatt.

Ez a Skalápcza úr vidéki színigazgató volt: abból a fajtából, amelyet falusinak neveznek. Mindig falun, városban sohasem. Mentül rongyosabb a gardrób, annál nagyobb a művészet. Orchestra a gitár. Mikor a Csikósban előjön Bandi a hős bojtár, árvalányhaj a kalapja mellett, cifra szűr a vállán; ott van a gitár a nyakában, úgy énekli: „ezt a kerek erdőt járom én!”

Ezzel a móddal elbujdokolhatott Lenci fráter szerteszét az országban, hogy a haragos apósa rá ne találhasson. Hiába kurrentáltatta a búzakereskedő; minden vármegyében más neve volt annak.

Végre azonban Skalápcza direktorúron is megesett a fátum. Megbukott, kridába került. Ez nem lett volna baj, csak olyan faluban ne tette volna, ahol éppen friss szolgabíró székelt, aki tapasztalatlan fiatalember létére azt a tévhitet ápolta, hogy őneki a keze ügyébe került pert azonnal el kell intézni. A boldogtalan! rövid kézből összehívta a hitelezőket, se tömeggondnokot, se perügylőt nem nevezett ki, se terminust nem tűzött ki, se Közlönybe nem hirdetményezett, se nem fasciculált, hanem lefoglalta a csódtömeget s szétoosztotta a hitelezők között; a korcsmáros kapta a dekorációkat (ez jó lesz annak az ivószobáját feldíszíteni), a színészeknek pedig átszolgáltatta a gardróbát, ki nem fizetett gázsik fejében. – Lenci fráternek jutott a zsarnoki kegyetlenségű Abdurrahman pasának a kaftánja, turbánja és salavárijja, aki Szapáry Pétert eke elé szokta fogatni.

Most ő ezzel mit csináljon? – Keresetmódot csinál belőle. Új, még eddig fel nem fedezett életmódot; legalább itt Magyarországon még eddig nem ismertet. Felvette magára a török pasai jelmezt s

kiegészítve egy hosszú vándorbottal meg egy ivókobakkal, nekiindult vele az országútnak. Beállt török dervisnek! aki távol Mezopotámiából jön fel Budára, az ott porladozó török szent „Gül Baba” sírjához elzarándokolni.

Tudva van, hogy a törökkel a magyarok nagyon szimpátiáznak, s a zarándok előtt minden ház ajtaja vendégszeretetre nyílik meg.

„La illah, il allah! Mohamed rázul Allah! Gül Baba szelámlík, Cselelim baksis!”

Ezzel a szép üdvözlettel köszönté a házigazdát. Gül Babát pedig mindenki ismeri. Egyszerre megérték, hogy ez egy török dervis, aki a Gül Baba sírjához zarándokol, leültették az asztalhoz, s jóltartották. Hiába beszéltek hozzá, mert ő csak a hosszú nagy olvasó szemeit morzsolgatta egymás után, áhítatosan emlegetve Allahot és Mohamedet.

Ezzel a furfanggal szerencsésen keresztülímádkozta magát a bánágon meg a kunságon, hanem mikor Akasztóra ért (még a neve is ominózus!), ott majd' hogy bele nem törött a kése. Bíró uram házánál ugyan jól fogadták, megmarasztották török szokás szerint, még lábvizet is hoztak neki, hanem az odaérkező rektor hitetlen Tamás volt; ez azt állította, hogy ha török volna, hosszabb szakállának kellene lenni. Az persze nem nőhetett meg olyan hirtelen. Hátha valami muszka kém. – Végére kell ennek járni! Lakik itt a helységben egy igazi valóságos negyvennyolcas honvédtiszt, aki odakinn járt Törökországban: meglakta Kiutahiát is: azt kell idehíni; majd kikérdezi az; mert az tud törökül.

Előkeresték valahonnan vitézlő Kalákás Sámuel uramat, aki eleinte nagyon vonakodott e vállalatától, mert ő már igen régen volt Törökországban, nem is igen emlékezik már minden szóra, de csak addig biztatták, míg egy kis jó bor, meg a dohányzacskójának degezzé töltése ígérete mellett ráállt, hogy kivallatja a zarándok dervist. Ő is remélte, hogy muszka kémet fog el benne.

Amint azonban meglátta Lenci frátert, ki az ő „szelim aleikum” üdvözlésére a bal tenyerét a homlokára, a jobbat a mellére tevő, mindjárt kimondta rá, hogy bizony igazi török dervis ez; mert valósággal így köszönnek a törökök.

– Hát kérdezze meg a jámbortól, hogy honnan jön mostanság? – kívánta megtudni a bíró uram.

A tamáskodó rektor a fél lábát feltéve a székre, kritikusi szemmel őrzé a zarándok arcmozdulatait, míg a háziasszony a két hajadon

leányával együtt az ablakmélyedésből figyelt reája, a legkisebb magzat pedig bátran a térdére könyökölt s a kulacsának a dugóját próbálta kisorfolgatni.

Kalákás Sámuel elébb rágyújtott a pipára az asztalon égő gyertyánál: mert össze kell az embernek elébb szedni a fejében a szavakat, aztán így szólt, méltóságos hangon:

– Hát, effendim, dzsehangir isfahan dolma bagdzse, mohabbétir?

Lenci fráter hasonló komoly ábrázattal felelt rá, kevés vártatással:

– Kandahár bujukdére atmeidán kazanlik bokhara Sahara Mekka.

Kalákás uram magyarázá a mondatot.

– Ugyan helyesen ejti ki: hogy most jön a Szahara pusztán keresztül, Mekkából, a nagy karavánnal: három hétig utaztak, majd’ meghaltak szomjan: a tevéiket mind levágták, azokat „itták” meg.

– Ejnye; de rövid szavakkal mondá el. S vajontén hol vagy az ő hazája?

Kalákás uram megkérdezé azt szépen.

– Topinambúr csiflik Kapudán basa topcsider kaikdzsi bosztandzsi ulema?

Az ájtatos dervis felvette a földről a levetett papucsát s megcsókolta a talpát. Így tesz az igaz ozmanli, mikor a hazájáról kérdezősködnek, s aztán beszélt mély torokhangon.

– Jildiz kioszk medresz kadunkiet khuda karagüz nizám iftikhár baltadzsi muezzim gökksü csirágán kizláraga joldás.

Kalákás uram nagy füstfelleget fújt a makrapipából s onnan tolmácsolá rendén.

– Szörnyű messzeségről jött, ahol a szentjánoskenyér terem; a szerviánok országából, a kutyafejű tatárok szomszédságából: ami olyan közel van már a naphoz, hogy az emberek, ha folyvást jeget nem ennének, mind megsülnének tőle.

A rektor azt szerette volna tudni, hogy honnan veszik a jeget, ha olyan közel vannak a naphoz?

Kalákás úr azt is kérdésbe tette.

– Pehlivan gházi offerum defterdár ilhámi izoglán keremet vakúf nakara nargileh muezzim?

A dervis e szókra a két tenyerét a térdeihez csapta, ami a törököknél a csodálkozás kifejezése.

– Allah akbár! gyaúr köpek domusz hedzsira alkoran alsiráth iráde thuhared abdeszstan hattiseriff dzsindzsi.

Kalákás uram sokáig nevetett, amíg ezt lefordította magyarra:

– A dervis azt mondta, hogy ha a nap közel van, hát a hold is közel van: s azt már csak minden ember tudja, hogy a jégeső a holdból szakad alá.

Eközben a nagy csodára még többen érkezének; a patikáros, a borbély, a materialista, a nótárius, a lódoktor s mindnyájan intézének kérdéseket a tolmács által a jámbor török zarándokhoz.

Az egyik arra volt kíváncsi, hogy szabad-e már a törököknek borbélyt meginni? ami török nyelven ekképpen hangzott:

– Afferum fermán alkorán szúra ozmanli tepelenti sorbet?

Mire a dervis a szája elé tartva a markát, ami a törököknél az ivást jelenti, e szókkal ada választ:

– Derebég szadakát offát millei szaffai, Allah buffái chrestinái padisáh csok jah sa.

– Igenis szabad, de csak úgy, ha a kérdező is iszik vele együtt, mégpedig a szultán egészségére.

Erre aztán Kalákás uram megbízott, hogy az áldomásváltást teljesítse, a hozzávaló fáin idei karcossal.

– Pejnr! – Teszker! Hodzsa. Bülbül! – Bogcsa tütün! (Mondogták egymásnak felváltva pohárkoccintásnál.)

Hát ez mi volt?

Ezt csak mi ketten értjük.

Bíróné asszonyom azonban azt szerette volna megtudni, hogy vannak-e a dervisnek feleségei otthon és hányan? A válasz elől azonban kiküldte a leányait, hogy azok ne hallják, csak a kulcslyukon át hallgassák.

Kalákás uram tehát csak úgy a tenyere mögül suttogva kérdezé:

– Bairám odaliszk hárem feredzse kadina asszeki valide szerály?

A dervis megcsóválta a fejét, ami törökül igenlést jelent, s komoran mormogá a diszkrét választ:

– Sekerbuli, Sekerpára, Zoraide, Leila, Zuleika, Fatime, Atahualpa.

– Van neki hét!

– Ohó! – kiálta közbe a rektor. – Svihákság van a dologban. Az az Atahualpa egy mexikói császárnak a neve.

Erre aztán Kalákás uram megharagudott.

– No ha jobban tudja rektram, hát beszéljen vele maga törökül.

– Beszélek is! – azzal kivett a zsebéből egy krajcárt s odatartá a zarándok elé – mi ez?

- Oszpora.
- No ez az. Hát ez micsoda? – mutatott neki egy piculát.
- Piaszter.
- Igazán az.
- Hát ezt hogy hívják törökül – mutatván egy papiros florest.
- Kajmesz. (Richtig!)
- Oda kell neki adni! oda kell neki adni! – kiabálta az egész társaság.
- Hát ezt hogy hívják? – kérdezé a materialista: egy tízforintos bankót tartva az orra elé.
- „Bim!” – felelt rá a dervis.
- Isten uccse igaz! – hüledezett a szatócs. – Ezer krajcár!
- Oda kell neki adni – rivalltak rá valamennyien, s kifacsarták a kezéből a kegyes adományt a szegény török számára.
- Hát magam mi vagyok? – volt kíváncsi megtudni a szatócs.
- Mameluk.

Ez meg annyira igaz volt, hogy senkinek semmi kétsége se lehetett többé az iránt, hogy a legvalódibb törőlmetszett dervissel van szerencséje együtt mártogatni a tálba. Végül nemzeti kollektát szedtek össze neki, s bíró uram kísérőlevelet írt a számára, pecsétet is ütött arra, melyben a hazai helységek becsületes előjáróinak lelkesen pártfogásukba ajánlja a derék Ali Csavaroglu Mehemeth bey hodzsát, a sztambuli Sheik ul Izlám küldöttjét, akinek fogadása tartja: gyalog a szent Gül Baba sírjához elzarándokolni.

Mikor Lenci fráter kívül volt a kapun, utánaloholt Kalákás honpolgár s megfogta a kaftánja lebernyegét.

– Ugyan te édes öcsém, honnan a pokolból szedted össze azt a sok bolond török szót?

Lenci fráter e szóra kiesett a szerepéből.

– Hát csak onnan, ahol urambátyám szedte.

– Nem osztanád meg velem a kapott baksist?

Erre ismét beletalált a szerepébe.

– La illah, il Allah, Mohamed razul Allah.

S rögtön nem értett többé magyarul.

De egész odüsszeiát lehetne összeírni Lenci fráter életének lefolyásából, ha valaki nyomról-nyomra utánajárna, minden helyet fölkeresve, ahol ez az eltévedt lángész megfordult.

A szabadságharc alatt gerillavezér volt, vége felé felavandzsírozott szalmakomisszárusnak.

Aztán beállt emigránsnak, bejárta Törökországot, Angliát, volt tábori markotányos, törzsorvos és nyelvmester. – Járt egyszer négylovas hintón, másszor felemás rongyos csizmában.

Megint hazakerült politikai emigránsnak, kétszer elfogták, kétszer meg is szökött; s e jogon megállapítja a sorsát mint martír, akinek minden hazafi adója ebédvel, vacsorával és fekhellyel, akihez beállít. Üldözött hazafi volt egész az új szabadság kiütéséig.

Ez azonban egész semmivé tette a hivatalát. Más életmód után kellett látni. Divatba jött a „hazafiság és nemzetiség.” – Most virágzott a búzája a „nemzet napszámosságainak”. – Színésztruppot toborzott össze; maga írt hazafias szellemtől ragyogó darabokat, amikben Bem, Klapka, Petőfi deklamáltak és ágyúkat sütögettek. Óriási lelkesedést költött országszerte. Mindenütt tárt karokkal fogadták. Ez volt életének legfényesebb korszaka. Amit fel is használt arra, hogy háromszor vagy négyszer megházasodjék. Az sem tarthat örökké. Mikor aztán bekövetkezett a provizórium, egyszerre vége lett az aranjuezi szép napoknak. A császári komisszárusok nem ismertek irgalmat a Thália papjai iránt. Cenzúra alá vették a darabjaikat. Lenci fráter hősdramái be lettek tiltva. Ő azért azokat mégiscsak adatta. Egyszer aztán a komisszárus nyakon fogta, becsukatta. Azzal fenyegette, hogy elküldi Josefstadtbá. Azonban mikor megtudta, hogy Lenci fráter előkelő származású nemes család ivadéka: más húrokat kezdett el pengetni. Megkínálta szolgabírássággal. Akkoriban úgy fogták azt kötéllel. Nem lesz egyéb dolga, mint adót egzekválni katonai karhatalommal. Hisz ez nagyon kellemes hivatal! Lenci fráter felcsapott és elfogadta a kineveztetést. Aztán elment adót egzekválni a cserepárokkal. S olyan ügyesen vitte a dolgát, hogy a saját vicispánját is megadóegzekválta; bekvártélyozva magát a falusi kastélyába hatvanad magával. Ezért a félreértésért aztán menten el is csapták a hivatalából.

Ezzel a diverzióval azonban alaposan elrontotta a renoméját. A régi jó ismerősök, a kemény hazafiak bezárták előtte az ajtajukat; ha valahol bevetődött egy vendéglőbe, nem úgy, mint hajdan: „gyere ide Lenci fráter! szorítunk számodra helyet!” – s aztán „igyál bort, nem vizet! lesz aki megfizet!” de bizony, ha leült egy asztalhoz, minden vendég felkelt onnan, s otthagyták magára – az apostatát!

Nem maradt más hátra, mint ismét nyakába venni a gitárt és sorba járni falut, várost, ahol még senki sem ismeri.

De ezért nem látta őt búsulni senki.

Egymagában járt; sohasem volt szerződöttve: csak vendégszerepelt. Ha megszorult, a szemfényvesztés mesterségét is elővette. Egy párszor meg is halt; kollektát csináltatva a temetési költségeire a mindig kész adakozó színészek közt.

Legutoljára itt találkoztam vele a fővárosban.

Magyar nemzeti ruhában járt, sarkantyús csizmában, darutollas süveg a fején. Éppen olyan délceg magatartása volt, mint ezelőtt, ne is mondjuk, hogy hány esztendővel.

– Hol jársz itten Lenci, ahol a madár se jár.

– Segítek a franciáknak győzedelmeskedni.

(Ez történt 1870-ben, a nagy francia-német háború idején.)

– Talán bizony szabadcsapatot toborzasz össze?

– „Höher Péter!” A Marseillaise-t énekelem az orfeumban. Öt forintot kapok érte minden este. Meg egy porció „Gollascht mit Gürkensalat”. A publikum lelkesül, én pedig testesülök tőle. Gyere el egy este: hallgasd meg. Meglátod, hogy verjük szét sörösüvegekkel az egész német ármádiát, mikor én nekieresztem, hogy „allons enfants de la patrie! Le jour de gloire est arrivé!”

Megígértem neki, hogy majd valamelyik nap hozzájárulok magam is a kiadáshoz. Még úgysem voltam az orfeumban eddig.

Ez a valamelyik nap azonban nem következett el.

Nemcsak azért, hogy Napóleont elfogták; hanem egészen más sajtósági körülmény miatt.

Lenci fráter Marseillaise-e szokott az orfeumban a piece de resistance lenni, amit legutoljára hagynak. Márpedig azt kívánni egy művésztől, hogy étlen-szomjan végigvárja, míg a többi kollégái és kolléganői virginálnak, kánkánolnak, levegőben buk fenceznek, tudós malacokat abriktoznak, határos volna a lehetetlenséggel. „Csak egy halbszájtlí” ez volt a jelszó. A program végéig természetesen megtelt az asztal félmesszelyesekkel, üvegekkel.

De azért nem volt semmi baj.

A színpad közepén volt egy nagy szálfa felállítva: „a szabadság fája”. (Az akrobaták előadásánál ugyanaz a mászókaró.) Lenci fráter, mikor rákerült a sor, ehhez a fához támasztotta a hátát, s e biztos pozícióból harsogatta el azt a hatalmas nagyszerű csatadalt, ami valóban képes még annak a vérét is felforralni, aki egy szót sem ért a szövegéből. A közönség háromszor szokta azt elénekeltetni, s utoljára minden vendég együtt éneklí a nótát.

Esős idő volt, a szokottnál is nagyobb hőség a teremben. Az esti lapok kebellázító híreket közöltek. A publikum türelmetlen volt már s alig akarta végignézni a kaucsukember nyavalygásait: „a Marseillaise-t! a Marseillaise-t!” kiabálta a tűzvérű fiatalság.

Lenci fráter odaállt a fához s nekiveté a hátát. Belekapott a gitárja húrjaiba s elverte az első akkordokat.

Akkor aztán rázendíté azzal a hatalmas mély hangjával, mely még most sem vesztett el semmit a csengéséből.

„Allons enfants de la patrie! Le jour de gloire est arrivé!”

Itt egyszerre félbeszakadt a dal.

Lenci fráter kezei nem verték az akkordokat többé.

A szája nyitva volt: de hangot nem adott; az a két tündöklő fehér fogsor hiánytalanul ragyogott elő; karikára felnyílt szemei a csillárba bámultak. Nevetni látszott: de ez a nevetés valami kísértetes volt.

A színfalak közül súgták neki a következő sort; azt hitték, hogy elfeledte. Nem hallá azt. A türelmetlen közönségből felkiáltottak hozzá: „Ne vigyorgj Lenci fráter, hanem fújadd tovább: »l’ètandard sanglant de tyrann...«” De biz azt csak nem mondta tovább Lenci fráter; csak állt ott felnyitott szájjal, bámuló szemekkel, és nevetett.

Végre odalépett hozzá a rendező, hogy kivezesse. Amint megfogta a karját, Lenci fráter egyszerre végigesett a színpadon: homlokával megütve a padlót, az összetört lant húrjai utolsót zendültek. Meg volt halva.

Így tréfálta meg a világot, még akkor is, amikor végképp megvált tőle.

A színházak tagjai ezúttal utoljára csináltak a temetési költségeire kollektát, s most már valósággal eltemették.

*

Kár volt érte: szegény Lenci fráterért! Az idén milyen jó képviselőjelölt vált volna belőle!

A NAGY ELLENSÉG

Itt járt végig az országunkon. Mindnyájan ismerjük. Büszkeségünk és siralmunk. Szeretjük és rettegjük. Pusztít bennünket, és nem tudnánk nála nélkül élni. Temetőnk és újjáalkotónk. Minden évben meg-megfélemlít bennünket. Hírlapjainkban állandó rovata van a gyász hírek között. Egész tábort mozgósítunk ellene. Miniszterek, alispánok, kormánybiztosok vezetik a hadjáratot. Az erős emberek harcolnak vele, a gyöngék seregestül futnak előle.

Ez a nagy ellenség a – Duna.

A Dunának olyan hadjárat krónikája van, mint akár a török uralomnak, tele ostromokkal, vereségekkel.

Egy ilyen krónika akadt a napokban a kezembe, amit réges-régen olvastam valamikor, s azóta végképp elfelejtettem.

Egy fiatalember hozta hozzám, aki az apja ajánlólevele kíséretében jött, közbenjárásomat kérni.

Nem volt valami nagy kívánsága; nem akart hivatalba jutni, azt sem kívánta tőlem, hogy írjak a professzorainak, hogy eresszék keresztül az érettségi vizsgálaton. Kitanult géplakatos-segéd volt; az állami gépgyárba kívánt bejutni. Az ilyen törekvésekhez szívesen nyújtok kezét, s tartom a vállamat, hogy azon keresztül hágjon át a nehézségeken az igyekező fiatal ember. Nekem is van egy unokaöcsém, aki géplakatos. Nagyon becsülöm azt az életpályát.

A kísérőlevelet elolvastva, leültettem a fiatal munkást, s kikérdeztem az állapotja felől.

Az apja hivatkozott a levélben arra, hogy én együtt jártam iskolába az ő apjával, s emlékül tartogatja valami csikó-korabeli versemet, amit az apja apjának a házánál írtam egyszer. – Emlékezem már rá! Még az apjának a nagyapját is ismertem. Azzal is beszéltem egyszer. Most már előttem áll az egész családnak a képe, a derék Sóki Nagy családé.

A pártfogásomat kérő fiú Nagy János néven mutatta be magát. Az apja Nagy István névvel írta alá a levelét. Ezt nem ismertem. Hanem annak

az apja iskolatársam volt (ezelőtt ötven egynehány esztendővel). Ez még Sóki Nagy Józsefnek jegyezte magát. Annak az apja még hozzá-tette a nevéhez azt is, hogy „nemes”. – „Nemes Sóki Nagy Márton.” – Annak az apját pedig „nemzetes uram”-nak titulálták. Tehetős, jó módú emberek voltak az öregek, akiket ismertem.

Volt egy nagy malmuk: patak-malom; ez is híres volt abban az idő-ben. Olyan *mundlisztet* nem öröltek sehol az egész Duna mentén. Aki a finom rétestésztához való lisztet óhajtotta, mind ő nála öröltetett. *Négykerekű malom* volt a neve annak a híres lisztgyárnak. A malmon kívül még volt szép nagy szántóföldjük, kaszálójuk, amennyi egy nemesi családnak illendő, s a közel folyó Dunán volt egy szigetük, amit körülsáncoltattak rőzsekötegekkel védett erős gáttal minden oldalról. A sziget be volt ültetve gyümölcsfákkal, a töltés árkaiban ritka szép vízi virágok tenyésztek. Ott botanizáltam én nagy kedvteléssel. Talán még most is megvan a Diószegim levelei közé lenyomtatva az a szép, sötétkék klemátisz, amit ott találtam.

Az öreg molnárnak fehér haja volt: sűrű, hosszú; nagy, görbe fésűvel hárította a tarkójára. Molnárszínű dolmányt viselt, nagy ezüstgombokkal. A fia már sötétkék kurta dolmányban járt; de az is tele sujtással, három sor ezüstgombbal. Ez is molnár volt.

Még egy másik fia is volt az öregnek; ezt papnak taníttatta ki (kálvinista papnak); de annak nem vált be a sorsa. Jobb lett volna katonának. Nem volt eklézsiája, mindenütt összeveszett a kurátorokkal, a presbiterekkel; olyankor *kiprédikálta* őket. Máskor meg azt tette, hogy beleült egy ladikba, puskával a vállán elindult vadászni; elkódorgott a Duna mentén nagy messzeségre. Csak akkor vette észre, mikor valahol Dunaföldvár körül meghallotta a harangszót, hogy vasárnap van: akkor meg már késő lett volna visszafordulni; hát csak lapátolt tovább, amíg valahol Bogyiszlónál nyugtot nem talált. A híveinek prédikálhatott a kosta.

Hanem aztán, mikor visszakerült, tele volt a csónakja kitömött madarakkal, meg vidrákkal, s a tarisznyája tudós feljegyzésekkel, amelyek fölöttébb becsesek lehettek egy természetbúvárra nézve, de teljesen haszontalanok a bergengóciai presbiter előtt.

Emiatt azután állandó civakodása volt a híveivel, a konzisztórium-mal, az esperessel, a püspökkel. A hívei kihordták a határra. Egy szép napon, mikor ismét hosszú dunai útról került vissza, az a meglepetés várt rá, hogy a paplaknak az ajtaját beszegezve találta; a retymutyája

meg ott volt felhalmozva a falu határán; a bakter őrizte, hogy el ne hordják. Utoljára midőn már sehol sem volt maradása, hazaszorult az apai házhoz, ott tarisznyázta el az időt.

Az apja szégyenlette a fiának a dolgát. Ez lett volna a büszkesége. Egy pap! S ez lett a szégyene. Peregrinus lett belőle!

Hogy valamiképp megmentsse a becsületet, utoljára azt fundálta ki az öreg Sóki Nagy Gábor (a Mártonnak az apja, a hozzám forduló legénynek a szépapja), hogy a saját telkén építtetett egy kis templomot, s abba tette meg a fiát papnak. Nagy számú cselédsége volt: molnárlegények, béresek, zsellérek, kertészek, hajósok, kondás, juhász, böllér, a legtöbb családos; azoknak a hajlékaik egész kis falut alkottak a malom körül. Azok is áhították a szent malasztot, s nem járhattak a messze eső városba isteni tiszteletre. Hát így segítve lett rajtuk is, meg a Lőrincen is. (Ez volt a kikopott papnak a neve).

De biz a tiszteletes úr itt is nagyon hányd el-vesd el módra teljesítette a kötelességét. Ritkaság vala, hogy vasárnap katedrában mutassa magát.

Az öreg végre az utolsó eszközt vette elő. Testamentumot tett. Aztán maga elé hívatta mind a két fiát, a lelkükre beszélt:

– Tudjátok jól, hogy ami birtokom van, azt mind magam szereztem. Semmi ősi birtokot én nem örököltem. Szabadon testálhatok. Meg is tettem már. Itt van a testamentumom. Ebben én minden világi birtokomat a Márton fiamra hagyom, a molnárra. A Lőrincnek, a papnak, pedig hagyom a vadásztarisznyámat, aki tele van üressel. A testamentum mellett azonban van egy kodicillus, amelyben az mondatik, hogy: ha a Lőrinc fiam a halálos ágyamhoz odajön, s nekem feladja az utolsó úrvacsoráját igaz kálvinista szertartással, hát akkor legyen semmivé ez a végrendelet, s vegyen ő is részt a birtokomban, testvéri osztály szerint. Hát ehhez tartsátok magatokat.

Ez csakugyan a legsikeresebb mód lett volna az elzüllött fiút megszokott kóborlásaitól visszatartani. Az apa nagyon köhércselő állapotban volt; fekve nem tudott már aludni, csak a nagy karszékben ülve. Minden nap lehetett várni, hogy egyszer csak hirtelen meghal. Jó lett volna Lőrincnek ottmaradni a közelében, hogy az utolsó falat kenyérrel és ital borral megvigasztalja a haldokló lelkét. Ki is állta a kontumáciát vagy fél esztendeig.

Ebben az időben volt az, hogy én a pünkösdi vakáció alatt egy pár napra lerándultam az iskolatársam, Sóki Nagy Jóska társaságában

a messze földön híres kapronyi malomhoz. Együtt találtam még az egész családot.

Ezen évi pünkösd napon avatták fel a kapronyi molnár kis templomát a szokott protestáns egyszerűséggel. Abból állt a ceremónia, hogy a szomszéd városból lehozatták a „harmóniát”.

Igy hitták a deákgyerekek kvartettjét. Én abban altista voltam. Ez az, amikor még a fiúnak leányhangja van. Ebben a hivatalban ragadt meg nálam az a sok régi nóta, amelyeket senki sem szedett hangjegyre. Mint nélkülözhetetlen énekest, engem is elvittek a malom-templom felavatására. Nyolcan voltunk; egy nagy társzekeret küldtek be értünk, arra mind elfértünk.

Hogy ezek a gyerekkori élmények úgy megmaradnak az emlékezetben! A templomban ezt a himnuszt énekeltük: „Te, Béthelünk hű őre, Jer, háj fel a tetőre!” – Tudniillik, hogy a Béthel hű őre volt az esperes, a „tető” pedig a katedra. Az isteni tiszteletre következő bőséges lakomán pedig ezzel a nótával arattunk általános tetszést: „Akkor vidulok csak, rózsám, Hogyha egyet pillantasz rám. – Pillants hát! – Csókolom kis piros szád. – Jaj! ha megtagadod ezt tőlem, Nincs, ki a világot megkedveltesse vélem”.

(Hisz ez szerelmes nóta! Hát persze, hogy szerelmes nóta! Amely fiú tízesztendőskorában még nem szerelmes, arra szoknyát kell adni. Én már akkor verset is írtam az ideálomhoz. Az maradt ott a kapronyi malomban emlékül.)

Pünkösd másodnapján már korán hajnalban átkeltünk csónakon abba a gyönyörű szép dunai szigetbe, ahol tele voltak a fák virággal; csak úgy tágult az embernek a tüdeje attól a mennyei illattól! A partok, a sötlyékek tele voltak vad növényzettel; én valósággal dobzódtam a virággyűjtésben. Lőrinc úr észrevette, hogy milyen szenvedéllyel űzöm a botanizálást s ezért teljesen kegyébe fogadott. Ő kvalifikált természetbúvár volt. Annyira elmerültünk a növények boncolásában, hogy nekem kellett a papot figyelmeztetnem, hogy már a második készülőt harangozzák odaát (harangláb is volt). El is késtünk. A hívek már a „Perelj uram perlőimmal”-t énekelték, mikor a pap megérkezett a templomba. Aztán tévedésből a Biblia helyett a Diószegit találta magával vinni; de prédikált ő abból is arról a témáról, „aki a mezők liliomait” ruházza, olyan szépen, hogy sírt rajta az egész cőtus.

Ebéd után az énekes diákok kaptak fejenként egy ezüst húszast, azzal a szekérre pakolták őket s visszaküldték a városba.

Engem ott marasztott Lőrinc tiszteletes.

– Maradj még itt ma; mutatok neked valamit; holnap majd hazamehetsz a liszteszákok tetején.

Az a valami volt egy vaskos kézirat, csak úgy cérnával összevarrva, ahogy a „stúdiumok” szoktak lenni. Az ilyennel engem nagyon meg lehetett marasztalni.

Abban voltak Lőrinc úrnak a feljegyzései az egész Duna mentéről saját bűvárlatai nyomán: hogy rombolt, hogy alakított új tájformákat sok száz év óta a hatalmas anyafolyam, mely nem szüli, hanem elnyeli a leányait.

Kezdődött mindjárt a közelben, annál a régi barátkolostornál, mely az almási partokról látható: a cellák falai még néha előtűnnek csekély vízállásnál, békateknőkkel megrakva.

Alább, Nyergesújfalunál akad fel a hullám a zátonnyá vált Villa Curtia romjain, melyekből ma is régi pénzeket, bronz fibulákat vájkálnak elő, akiknek erre vesztegetni való idejük van. Ezerhétszáz évvel ezelőtt a pannoniai légio hatalmaskodott ottan.

Az adonyi Duna-meder takargatja kavicstorlataival a híres Ptolemeo Sabinumot; most csak a halászok tudnak róla. Igen jó ívóhely a halaknak.

A pentelei füzesben gyakran megbotlanak a vesszővágók azokban a furcsa, faragott kövekben, amelyek nem engedik magukat az odvas mák rohától, meg a nádgyökértől eltemettetni. Egy boltozatforma faragott kolonc pihenőül szolgál a munkásoknak; az volt Anamaria városnak a portája.

Ószöny Bregetiójából egész múzeumi kincstárt gyűjtöttek össze, falaiból védtöltéseket csináltak a nagy romboló erejének megtörésére. Azokat is összemorzsolja lassanként.

Paks alatt nyoma sincs már annak a híres várnak, melyet I. Lajos király ajándékozott Apostagi Zemere vitéznek, ki a tatárok elleni harcában életét megmenté, sem annak az apátságnak, melynek alapítólevele a Vatikán levéltárában őriztetik. Vár és kolostor fölött a vizafogók nád-sövényei láthatók manapság. Kerülik a veszedelmes helyet a hajósok.

Szentbenedek és Uszód határában két nagy domb van. Várak voltak. A Duna ledöntötte őket, betakarta iszappal. A két falu házai cölöpökre vannak építve. A Duna minden esztendőben végigseper rajta. Olyankor arra a két dombra menekülnek, s onnan kiabálnak át egymáshoz kötekedve: „Úsztok uszódiak!” – „Buktok benedekiek!”

Fajsznál látható egy erős cölöpzettel körülkerített híres holdas domb. Ide szokott marháival együtt menekülni a falu népe, mikor a jégzajlás megindul s itt várja be, míg az Isten ítélete elvonul mellette. Egyszer azt is el fogja seperni. A halmot úgy híják, hogy „Kovács-halom”.

Tolna hajdan hatalmas erőd volt; Szent István idejében országgyűlés helye; most a bástyák ormait nagy szárazság idején látni csak a Duna medréből kiemelkedni: föld nyelte el, víz mosta el. A régi pompának emléke sem maradt.

Szeremle magyar falu a múlt században még a nagy dunai szigeten feküdt, ahonnan repülőhíddal játak át a réven. Három sziget volt egy csoportban. Most már csak kettő van. Azt, amelyiken a helység állt, egészen elhordta a Duna; a falu most a pesti parton áll, amíg a Duna eltűri. A rév, a hozzá vezető úttal együtt, csak a mappán látszik.

Hatalmas védvár volt Kupuszina a török világban. Kettős sánc fogta körül. Most az elsüllyedt tornyaiban teknősbékákat fognak; ezeknek kedvenc tanyája a hajdani kastély. A várkertben sulyom terem. A nagy terebélyes égerfákon csapatostól tanyáznak a halászsasok. Korallszárú szederinda, aranycsengettyűs páponya, ezüstbojtos iszalag kúszik fel a zöld tarjagos kőfalakon s csüng alá hosszú füzérekben a békatevésztő tömpölyökig.

Legrettentőbben mutatta ki demiurgoszi hatalmát a Duna annál a nagy falunál, amelynek Monostorszeg a neve. Ezeken a partokon állt a Szent Péter nevét viselő apátság kolostora; átellenben vele egy királyi város, Bodrog, mely egy vármegyének adott nevet; s a kettő között egy szigeten a camalduli barátok hírneves kolostora: „Szent Kereszt”. Mind a három eltűnt a föld színéről háromszáz év alatt: a klastromok is, a város is. Semmit, egy kődarabot nem hagyott belőlük a Duna. Csak a fakó pergamenek beszélnek a létezésük felől. A nép most is megvan. A nádfődeles falunak annyi a lakosa, mint a hajdani királyi városnak; de a polgárból, a nemesből paraszt lett, földműves, pásztor, halász.

Így folytatja egyenlősítő munkáját, a harcot minden emberi nagyság ellen a hatalmas, a legyőzhetetlen Duna.

Ilyen jegyzetek voltak az én papom különös diáriumában.

S még akkor nem értük meg az 1838-at! Ez '35-ben történt.

Egy szép őszi este ezzel a szóval rohant be a malomba Lőrinc tiszteltes; Márton bátyját éppen szemközt találva az ajtóban:

– Itt van az „*arany sas*”!

– Itt van? – kapott rajta Márton. – Hát hidd be egy pohár borra.

– Dehogy hívom! Futok a puskámért.

– Csak nem bolondultál meg? Csak nem lövöd meg a legjobb kuncsaftunkat, aki annyi mundlisztet megvesz.

– Dejsz az nem él mundliszttel; hanem bárányhússal.

– Hát nem az újvári Arany Sas kocsmárosról beszélsz.

– Vigye az ördög a te újvári arany sasodat! Én az igazi arany sasról beszélek: az aquila chrysaetosról! Már három nap óta hallom a hangját. De csak a hangjáról tudom, hogy itt van. Olyan magasan jár az égben. Kettőt kiált: egy vékonyat, meg egy vastagot „u – i”; egy oktáv köztük a különbség. Aztán meg azt a hangot hallom, amint egyszerre leveti magát, a szárnyát összeverve; mintha a szél verné a vitorlákat! Régen lesek rá. De ma láttam színről színre! A mi szigetünkben szállt le a nagy jegenyefára. Nagy ritkaság Magyarországon, Afrika a hazája, aranyt játszik a tollazata; azért híják chrysaetosnak! De híjják imperialisnak is, meg heliacának: császári, napba repülő madárnak.

– Hát bánja a szösz! – mondá a molnár egykedvűen – miattam lehet neki annyi keresztnéve, meg prédikátuma, mint egy princnek.

– Az éjjel rálesek és meglövöm az arany sast.

Azzal szaladt a szobába a puskájáért Lőrinc. Nemsokára visszatért, a duplával a kezében, a tarisznyával a vállán.

Márton bátya ott állt az ajtóban s elfogta az öccsét.

– Hallod-e, Lőrinc? Most már én mondom azt, amit te mondtál az elébb az én arany sasomra, hogy „vigye el az ördög a te arany sasodat!” Tudod-e, hogy az apánk az utolját járja? Éjjel alig tud már lélekzetet venni: ételt is alig vesz magához. Csak tejet meg egy kis bort tud inni.

– Úgy van már az öreg hat hét óta.

– No én azt hiszem, hogy a holnap reggelt nem éri meg.

– Nem vagy te doktor, nem tudsz hozzá.

– De a doktor is azt mondta ma, mikor itt volt.

– Az meg azért nem tud hozzá, mert doktor.

Márton megfogta az öccsének a karját.

– Édes öcsém. Tudod jól, hogy mi van az édesapánk végrendeletében. Mindig jó testvéred voltam: most is az akarok lenni. Kérve kérlek: ne hagyj itt a szegény apánkat halálos órájában. Hadd osztozzunk meg az ő elhunytja után mint szerető testvérek. Szívesen felezem veled az örökségünket. De ha te itt nem maradsz, az öregünknek feladni az utolsó úrvacsoráját, az utolsó vigasztalást elrebegni fölötte: én kegyetlen, kőszívű leszek tehozzád, s engedem a testamentumot úgy végrehajtani, ahogy az meg van írva, s hagylak földönfutóvá lenni az üres tarisznyával. Isten engem úgy segítjen!

– Dehogy teszed te azt Márton! sokkal jobb ember vagy te Márton.

– No Lőrinc, két szót hallottál ma tőlem, amit én nem szoktam sűrűn kuszpitolni. Se káromkodni, se esküdözni nem szokásom. Ma mégis azt mondtam, hogy „vigye el az ördög a te arany sasodat!” – De még nehezebb szó az annál, hogy „Isten engem úgy segítjen.” Kétszer mondtam: harmadszor nem mondom. Meglátod, hogy megteszem, amit mondtam.

A magas égből hangzott a ritka szárnyas kiáltása: „U – i” Lőrinc kirántotta a karját a bátyja kezéből, s futott le a Dunához, csónakjába ugrott, átevezett a szigetre.

Az öreg molnárra csakugyan ráborult az este az ő utolsó éjszakája. A meghívott orvos tudatá a családtagokkal, hogy legyenek készen a végsőre.

A haldokló egyre a Lőrinc nevét sóhajtozta.

Márton két postát is küldött utána, sürgős izenettel a szigetre. A kiküldött molnárlégények egymás után tértek vissza azzal az izenettel, hogy nem találják a tiszteletest sehol.

Az ördögnek ajánlott sas éles szemeivel észrevette, hogy vadász leskelődik rá a kukoricakévékből rakott gunyhó alatt, s elrepült a jegenyéről, melyet éjszakai tanyául választott, áthúzott a szélesebb Duna-ágon: ott szállt le a pagonyban egy magas topolyfára. Lőrinc a csónakjával utánaeredt. A sas azt is észrevette, s még feljebb repült a ligetben. Lőrincnek víz ellenében kellett eveznie, hogy utolérje: aztán úgy lappangani fától fáig; hogy meglophassa az alvó madarat. – Azalatt meghalt az édesapja.

Még ugyanabban az esztendőben történt, hogy a kapronyi malomból ismét beküldték a társzekeret a komáromi kollégiumba a „harmoníáért”. Éppen őszi vakáció volt; az iskola be volt zárva, a legjobb tenoristánk, Domján Józsi falun volt; nekem, az altistának kellett

helyette a tenort betanulnom, de volt egy másik még jobb altistánk, Tóth Ferkó, akinek olyan hangja volt, mint egy nőnek, a basszistánk volt Szücs Sándor, baritonistánk Goda Sándor. Benke Kálmán is tenort énekelt, de gyöngé volt a hangja. Harmati uram, az orgonista valahogy összehozta a kvartettet, félnap alatt betanulta az énekeinket. Ezúttal gyászdalok voltak azok.

Nagy halott volt! Meghalt a gazdag molnár. A templomépíttető.

Minden énekes fiúnak egy ezüst húszas díj volt ígérve.

Az ünnepélyes kardal szövegét szubrektor uram készítette.

„Gyász sír!

Sötét –

Kripták!

Hát már sötét kebletekbe

Azt is tőlünk vészíték be,

Kinek híre s dicsősége

Magas –

Egig –

Ére.”

(Ez a himnusz ugyan szuperintendenciális főkurátor számára készült, de a kapronyi molnárnál is bevált.)

A társzekér kivitte az egész kántust a malomhoz.

Olyan jól emlékezem még most is az egészre, mintha csak tegnap jártam volna ottan.

Nagy, tömör épület volt, emeletes; a földszinten boltozatos; a malomkerekek felülcsapók voltak; a búzaraktárból széles tölgyfalépcsők vezettek föl a malomgéphez. Mi gyerekek szörnyülködve bámultuk, hogyan kapja fel a molnárlegény azt a búzával telt szaput félkézzel a fogantyújánál fogva s dobja fel a vállára s aztán lépdel fel a fahágcsón vele nagy könnyedén. Ez ám a Sámson!

Minket diákokat az orgonistával együtt elébb megvendégeltek. Harmati uram bort is kapott: azt nagyon szerette, a diákok pedig sert: nekem egyik sem kellett. Gyerekkoromban el nem tudtam képzelni, hogy lehet meginni valamit, ami savanyú, vagy keserű, s amitől az ember még szomjasabb lesz. Azután felvittek a halottas terembe „virasztani”. Így hívták azt a szokást, hogy a halott fölött zsolozsmákat énekelnek mindaddig, míg a lelkész megérkezik.

Nagy halottnál előbb a koporsó fölött (a kálvinistáknál nincs *ravatal*) mond egy lelkész imát; azután a zárt koporsót a templomba viszik, ott

egy másik pap a katedrából tart fölötté prédikációt, végül harmadízben a sír előtt olvas fel a rektor egy ékes rigmusokba foglalt búcsúztatót.

Tehát még a virrasztásnál voltunk. Hangzott szépen a harmóniás ének:

„Halld meg lélek:
Mert neked beszélek!”

A gyászoló felek, az ifjú molnár és felesége, meg a fiuk, az én kis iskolapajtásom, ott álltak a koporsó jobb oldalánál, mi diákok a bal oldalon. A halott arca még nem volt letakarva, olyan volt, mintha viaszból volna.

A legnagyobb éneklés és sírás közepette hirtelen feltárult az ajtó, s betoppant rajta egy sápadt alak. Ennek is olyan halavány volt az arca, mint annak a halottnak, pedig a veríték gyöngyözött rajta. Puska volt a vállán, tarisznya a nyakában. A vadásztáskából kilógott az arany sas feje, a gömbölyű farka s a nagy sárga karmai. Csakugyan elhozta a vadászszákmányt.

Ezekre a dúlt vonásokra alig ismertem rá. A pap-testvér volt az. Elkésett szegény! Más fog már imádkozni helyette.

A molnár némán nyújtá ki a kezét, a halottra mutatva.

A pap megállt az ajtóban. Kezei reszkettek: majd a fejéhez kapott velük, utoljára könnyörgő mozdulattal terjeszté azokat ki. Kihez terjeszté? Az apa hideg ember volt már; a bátyja még hidegebb.

A falon függött egy tarisznya, az a bizonyos, ami tele van üressel. A molnár oda mutatott a kezével.

Nekünk is sarkunkba szakadt az ének e néma jelenet alatt. Majd az egyikünk, majd a másikunk hagyta el a „haragodnak nagy voltában”-t, a végét csak a basszista énekelte már: „Méltók vagyunk, hogy ellenünk felemeld ostorodat!”

– Bátyám! – rebegé a pap. – Csak nem akarsz földönfutóvá tenni?

– Amit mondtam, megmondtam – mondá az kemény hangon.

Ekkor a pap oda akart rohanni a koporsóhoz; talán hogy azt a halottat bírja irgalomra. Talán azt hitte, hogy visszaidézheti az életre? – Hanem a molnár útját állta, erős karját eléje tartva.

– Nincs a koporsó mellett helyed.

S olyat taszított rajta, hogy az öccse az ajtóig tántorodott. A kilincsbe fogózott meg.

Ott azután a küszöből visszafordulva, rikácsoló hangon kiáltá, amit a rekedtsége még félelmetesebbé tett:

– No hát legyetek megátkozva mindannyian, akik ezen a világon és a másvilágon vagytok! Átkozott legyen ez a ház, amiből engem kitaszítottatok! Pusztuljon el a föld színéről fundamentumostól. Legyen sivatag pusztává egész birtokotok. A ti átkotokat, mely az én fejemre száll, fizesse nektek vissza ezerszeresen a Jehova Isten.

Az átkozódás után kirohant az ajtón a dühöngő ember; láttam, amint végigtántorgott a folyosón, s annak minden oszlopát (szép veres márvány oszlopok voltak) egyenként sorban megütötte az öklével, sikoltozó, rikácsoló szava még sokáig hangzott odakinn.

Azután megérkezett a pap, a koporsót leszegezték; a halott fölött imádkoztak, énekeltek, azután jött négy izmos molnárlegény, vállára emelte a nehéz diófakoporsót s úgy vitte a templomig; ott a pap prédikált, a diákok megint énekeltek; az ámen után ismét továbbszállították a másvilág lakóját, akit mi énekszóval kísértünk:

„Már elmegyek az örömbé,
Paradicsomnak kertjébe,
lelkemnek idvességébe.”

Én tudom, hogy nagyon rosszul énekeltem. Harmati uram többször megdorgált: „Ej, de félreviszed az éneket!” Nem tehettem róla, valami úgy összeszorította a torkomat. El nem tudtam képzelni, hogy ilyen eset fordulhasson elő a világon! Hogy egy bátya elűzze az öccsét az atyja házából, a halott koporsója mellől. Hogyha engemet az én bátyám így kitaszítana! Lehetetlenség az. Pedig ezek is úgy szerették egymást, mint mi valaha!

Aztán ráfigyeltem, hogy mi következik a temetőben. Talán ott a sír fölött lesz a kibékülés. Ami eddig történt, az csak penitencia volt. A megtért fiút ott fogja a bátyja ismét keblére ölelni.

Hiába vártam rá. Még a búcsúztatóból is ki volt hagyva az elzüllött fiúnak a neve. Az én szívem fájt érte.

Mikor a kapaföld elkezdett hullani a sírba, a záró zsolozsmát énekeltük:

„Menj el a nyugalom
Csendes éjjelébe,
A gyászos sírhalom
Megnyílt kebelébe,
Közanyánk ölébe.”

Én a zuhogó föld dobájában az elűzött fiú lábdobbanásait hallottam, s rikácsoló hangját: „Nem! még a földben sem fogsz megnyugodni!”

A következő iskolai évben én már pozsonyi diák voltam. Két esztendeig voltam német szón. Ott végeztem a szintaxist. Hazakerülve még a retorika, poézis és logika várt rám. A régi pajtásokat csaknem mind együtt találtam még. Harmati uram is élt és uralkodott. A harmónia együtt volt. – Hanem a kapronyi molnár fia már elhagyta az iskolát. Az apja hazavitte. Egyetlen fia volt; azt molnárnak kellett nevelni, aki folytassa a híres malom dicsőségét. Aztán meg – nem jó az a sok tudomány az embernek! – Példa rá a tapasztalat. – Az a másik, ha nem tudta volna, hogy a sast aquilának híjják, most is ott volna az ősi házban. Így pedig földönfutó a nagy tudományával.

Egyszer aztán elkövetkezett ránk a rettenetes 1838.

Emlékezem arra a télre.

Az utcán akkora hó volt, hogy a házunk ajtajától az iskolaajtóig napszámosokkal kellett mély utat vágatnunk, hogy én az iskolába mehessek. Arra pedig, hogy az átelleni szomszédhoz, a pékhez átmelessen az ember, még csak gondolni sem lehetett. A városi tanács minden szekeret mozgósított, hogy a havat kihordhassa a Dunapartra; de másnap megint tele este a hó az utcákat. A tél eltartott március közepéig. És akkor már a városunk és a Duna között egy Csimborasszó volt felhalmozva hóból. És ez volt Komáromnak a szerencséje. Az irtóztató katasztrófa kártétel nélkül vonult el mellette. A rettenetes Duna, a nagy ellenség, össze tudta törni a kőszarkantyúkat, a cölöpzeteket, a jégtörőket, a széles védtöltéseket; de a hótörleszen nem tudott diadalmaskodni.

Én még akkor gyermek voltam, hírlap nem járt az egész városunkba: sejtelmem sem volt róla, minő rettenetes elemi vész rombol végig a hazánkon, ugyanaz a Leviatán, mely páncélos hátgerincét magasra domborítva vágat végig, örületes gyorsasággal a mi kis városunk alatt, hogyan rombolja földig az ország fővárosát, Pestet? Én csak arra emlékszem, hogy a városunk utcáin a csatornák lefolyóiba deszkákból tákolt „gégéket” eresztettek le, azokat körülötmétek trágyahalommal; mi aztán néztük hogy ezekben a facsövekben hogy emelkedik fel a víz, embermagasságnyira; a tanárunk magyarázta a hidrosztatikát előttünk, hogy a csövek nélkül ilyen magasra nőtt volna városszerzte a belső árvíz.

Csak hetek múlva érkezett hozzánk bujdosó vendégül egy ismeretlen gavallér a fővárosból, ki abban az egyetlen kabátban, amelyben

megmenekült a nagy veszedelemből, gyalog utazott haza a szülőföldre, útközben a vendégszeretetet véve kisegítőnek. Az egész ország el volt árasztva ilyen földönfutókkal. Attól hallottuk, vacsoránál elmeséltetni a rémtörténetet, mely Pestet megsemmisíté.

Krónikák vannak arról írva, hogyan rombolta le a „nagy ellenség” 1838-ban az ország fővárosát, hogy seprte el a házakat utcaszámra; a falakba rótt kőtáblák mutatják maiglan, milyen magasán járt a hullám az utcák színe fölött. A Sándor utcai képviselőház szomszédjában is hirdeti egy vörös márványlap, hogy ott valamikor dereglyével jártak.

De hát a kapronyi malomból mi lett?

Én bizony rég el is feledtem, hogy volt valaha ilyen malom, s abban én, mint kis diák, harmóniást énekeltem valamikor. Csak arra jött vissza az emlékezetembe ez az egész eset, mikor a fiatal géplakatos-fiú, a Nagy János, odajött hozzám, pártfogásomat kérni: az apja levelével, aki arra hivatkozott, hogy valaha az ő apjával, Nagy Józseffel együtt ültém az iskolapadban.

– Úgy! úgy! Az volt a kapronyi molnárnak a fia. A gazdag Sóki Nagy Mártonnak a fia.

– Azt nem tudom.

– Hogy nem tudod te ezt?

– Az én apám még kis gyerekkoromban beadott egy lakatoshoz inasnak a városba: ritkán kerültem haza.

– Hát apád nem Kapronyban lakik?

– Hol van az a Kaprony?

– Hát ott a Duna mellett. Három óra járás a várostól.

– Nem tudok róla semmit.

– Dehogyan. A közepén van egy kis csillagos tornyú templom, a szélén a nagy patak-malom: négykerekű.

– Sohasem láttam azt. Se templomot, se malmot.

Kezdtém gyanakodni a fiúban. Elővettem a térképet, kiterítettem az asztalra.

– No, nézz ide. Itt van a Duna. Itt van Kaprony...

A lakatoslegény úgy félszájjal mosolygott, ahogy az ember a szánakozást szokta kifejezni. Aztán emberségtudón megjegyzté:

– Ez a térkép 1834-ben készítettett Karacs Ferenc által.

A bizony! Ez a régi térkép az én orákulumom. Így vagyok én minden tudományommal. A vármegyéket még a „Kis Tükör”-ből ismerem; a fűvészetet még a Diószegi után: holott ezeket rég túlhaladta már a

tudományos világ. Bizony ócska ember vagyok már magam is; most jövők rá.

– Van ám már újabb térkép is erről a tájékról – rebege a lakatos.

– Tudom, fiam, hogy van. Magamnak is megvan.

Azzal előkerestem a könyvtáramból azt a drága pénzen megszerzett térképgyűjteményt, melyet a katonai akadémiában készítettek. Biz én soha bele sem néztem, amióta megvettem. Az illető lapon aztán rátaláltam a keresett vidékre.

Ahol a régi mappán „Kaprony” neve állott s egy kerék jelölte a malmot, ott az új katonai térképen ritka pontokkal volt beszőrva a tér, ezzel a felirattal: „Kő-avar”.

És a Duna közepén volt egy kis folt körülkerítve, ennek a neve volt: „Füzes Sziget”.

– Itt lakik az én apám – mutatott a szigetre a Nagy János.

– Az apád halász?

– Halász is, meg kosárfonó is, meg méhész is. A vidéken úgy híjják az ilyen embert, hogy pákász. A bizony csak úgy él, mint Robinson a maga szigetén; pénzt csak ritkán lát, inkább cserél, amire szüksége van.

Sokáig nem ment ki a fejemből ez a dolog.

*

Egy későbbi év nyarán kirándulást tettem több jó barátommal szülővárosomba. Egy szép délután ellátogattunk egy halásztanyára. Több óra járásnyira fekszik a várostól a jóhírű tanya, ahol a legízletesebb halászlét készítik, azon frissen fogott halból, a szabad ég alatt. Hozzá ki-ki magának készít kanalat, aminek a nyele hasított fűz vessző, beleszőrítva merítőnek egy fényes békateknő.

A halászgunyhó egy nagy magas domb tetején büszkélkedik, ahonnan fitymálja a Duna minden hatalmaskodását; túl rajta, nagy messze terül egy sivatag, amit a nagy térkép „kő-avar” névvel jegyez.

Csupa kavics az egész terület; görgeteg békásó, közte bomba nagyságú kövek. Az egész kőbirodalom telenőve bozóttal. Itt uralkodnak a növényvilág anarchistái, akik nem szolgálnak senkinek; nem fizetnek adót se embernek, se baromnak; még madár sem jár hozzájuk. A földi bodza bűzös levelei közül tolja elő sárga virágú kóróját az ökörfark, összegubalyodva a takácsmácsonyával; bogáncs, bojtortján, bárcs,

veres, kék, sárga tüskerózsáival vetélkedik szerte; a sötétzöld páfrány ernyős levelei körülkarják a rajtuk nehezedő követ, összevissza fonja valamennyit az egymásba kuszált iszalag, vadszeder, s ahol apró a kavicsréteg, ott buján tenyészik a veres szárú ostormán; a nyirkos vápákban a bürök és lósóska dúskálkodik; a kavicsok között halommal hever a békateknő; ezek a Duna látogatójegyei.

Nem lehet szomorúbb vidéket képzelni ennél a kőavarnál.

Ezen a helyen állt valamikor a kapronyi malom. Itt volt a mintagazdaság; ott a kis falu a templomocskával! Talán azok a fűzfák meg tudnák mondani: merre volt a patak, mely a malmot hajtotta?

Ezt pedig én nem a magam fejétől találtam ki. Több, mint egy félszázad múlt el azóta, hogy valamikor itt ezen a tájon jártam; a kő is tarjagos lesz annyi idő alatt; az az út sem létezik már, amelyen akkoriban szekérrel jártunk. Hogy jutott volna eszembe erről a kősvatagról annak a paradicsomi boldog tanyának a képe, ami gyerekkorom emlékéből fennmaradt?

Hanem volt a tanyán egy öreg halász; maga dicsekedett vele, hogy most nyomja a nyolcvanadik esztendő. (Ő az időt, nem az őtet.) Derék, szálás ősz legény volt: maga válogatta a varsából a halakat, hogy a halászlé tökéletes legyen. Dombi János volt a becsületes neve.

Rám ismert azonnal. Hiszen látott egyszer. 1837-ben.

– Tudja? akkor, amikor a Sóki Nagy Istvánt temettük, a Mártonnak az apját, akinek a fiával együtt tetszett járni iskolába. Én is ott voltam a temetésén; mert hát szomszédok voltunk; nekem már akkor is itt volt a tanyám ezen a dombon. Zúgolódtam is sokat, hogy minek ad az Úr Isten az egyik embernek olyan kőpalotát, mint a molnárnak, a másiknak meg olyan nádgunyhót, mint nekem. Megbántam aztán nagyon, s dicsértem az Istent, hogy nem megfordítva adta.

– Hát akkor emlékezik Dombi uram arra a jelenetre, mikor a kitagadott fiú megátkozta a családját, a házat, a vidéket: úgy futott világgá.

– Emlékezem. Hogy ne emlékezném? Átkozódott biz az. Csakhogy nekem tiltja a vallásom, hogy az átok foganatjában higgyek. Tetszik ismerni a Bibliát: ott meg van írva (ki is tudnám keresni, hol) „ne talál-tassék te közötted jövendőmondó, vagy napválogató, madárszólásból jövendőlvagy varázsló, se bűbájos, se ördögösöktől tudakozódó, se jegymagyarázó, se halottakat idéző”. Én tehát azt, hogy az Úr Isten valakinek az átkát beteljesítse, nem hiszem. Hanem megveri az embert a saját keze. Ha akkor, amidőn az a szerencsétlen Lőrinc pap elkészt

a haldokló apja ágya mellől, s csak a temetésre érkezett már haza, a Márton bátyja megdorgálta volna, ahogy megérdemlé, de a temetés után azt mondta volna neki, hogy: „Látod, öcsém, az édesapánk téged kitagadott; malmot, házat, földet, mindent nekem hagyott: abban neked osztályt nem adhatok. Hanem itthagyt a megboldogult maga után vékával ezüstöt: fényes húszast, tallért, gyere, tömd meg vele ezt az üres nagy tarisznát, amennyit csak elbírsz, aztán menj Isten hírével!”...Hát ez szép cselekedet lett volna tőle: úgy-e bár?

– Bizony az lett volna.

– Hanem hát nem tette. Azzal a sok pénzzel aztán nem tudta a Márton, hogy mit kezdjen? Még akkor nem voltak képviselőválasztások; mert azokon legalább eltraktálhatta volna. Hanem aztán kevélységében valamit gondolt ki. Az a gyümölcsös sziget ott a Duna közepén volt a büszkesége. Annak csak az az egy hibája volt, hogy a téli jégzajlás a sziget orrából mindig elszaggatott egy darabot. Hát ennek akarta elejét venni Márton. Parancsolni akart a Dunának. Pedig ezzel a Dunával nem jó háborút kezdeni; mert ez amilyen kegyeletes ura annak, aki vele békében él, olyan hatalmas ellensége annak, aki vele harcba keveredik. A molnár Komáromból hozatott ki szapőröket nagy sulykoló géppel; egész szálfákat vertek le a sziget orránál; olyan sáncot raktak, akárcsak egy várat védelmeznének. Sokszor mondtam a molnárnak, mikor ott húztam a hálót, ő meg nézte a sziget orrán a munkát: „Nem jó lesz ebből, Márton gazda! Nem jó a Dunával perbe szállani!” De ő csak azzal torkolt le, hogy „vigyázzon kend csak az *apacsurjára*: ahhoz ért kend, nem máshoz.” Kevélyek ám a molnárok!

– Tudom – mondtam neki. Értettük egymást. Az *udvardi* járás területén voltunk.

Az öreg folytatá, miután egy párt lendített a bográcson, melyben a saját levében fővő haltömeg sistergett.

– Hát aztán csakhamar elkövetkezett az a siralmas 1838-iki március. Az volt az ítéletidő! Azt hittük már, hogy az egész világnak itt van a vége. A mi Dunánknak a jege még állt. Olyan vastag volt, hogy léket nem bírtunk benne vágni. S akkor megindult odafenn, a pozsonyi Dunában a jég. Az a miénket is majd elvitte volna, de itt megakadt abban az Isten ellen való szigeti sáncban, úgy, hogy a Duna fenekéig tömődött a jég. Ekkor aztán a felülről jövő zaj keresztültörte a partot őrző hatalmas kőgátat s nekizúdult a kapronyi malomnak. Noé apánk nem látott ilyen romlást! Mi innen a domb tetejéről néztük a rettentő

veszedelmet. Minket ez szabadított meg, mert az áradás megkerülte ezt a mi dombunkat s aztán a lapályt terítette el. Négy öl magasan járt a víz az országút felett. A kapronyi malomnak csak a teteje látszott ki belőle. Hallottuk a nagy jajgatást, segítségkiabálást; de nem mehettünk hozzájuk a sebes áradással szemközt. Azt is látnunk kellett, hogy roskadoznak a recsegő falak: dülnek az oszlopok egymás után. A templomot, a cselédházakat elsöpörte a jég. – Ezek már Isten előtt vannak. – Az egész tájék fehér volt a jégtől. – És egyszer én, amint e kietlen fehérségbe nézek, azt látom, hogy valami fekete mozog benne. Egy csónak volt, abban ült egy ember. Arra felé látszott nagy erőszakoskodással törekedni, ahol a malom teteje kilátszott a jégből. Nagy küszködéssel elvergődött odáig. Víz mentében jött a csónakján; sebesen haladt.

– Az volt a Lőrinc testvér, a pap – szóltam közbe.

– Ejnye de ki tudja találni!

– Tudom én a dolgok sorát. A Lőrincnek kellett odajönni, hogy a kitagadó testvért megszabadítsa.

– Hm! – Az öreg halász erre abbahagyta a mesélést. Nem szereti ám a magyar mesemondó, ha eléje vágnak: akkor feldúzza az orrát s nem mesél tovább.

Iparkodtam megkérlelni.

– Az ám az én mesterségem, bátyámuram, hogy egy szóból százat kitudjak.

– No hát akkor mondja öcsémuram tovább.

Ő azalatt vakarta késsel a kárászt.

– Mondom is! Hát az úgy volt, amint a Lőrinc pap az apai háztól elzüllött, azontúl egy olyan furcsa keresetre adta magát, amilyennek ezen a mi tájékunkon még elnevezése sincsen. Diákgörög nyelven úgy híjják, hogy entomológ; magyarul „bogarász”. Nálunk bizony, kivált abban az időben, az özönvíz előtt, senki se kereste volna meg ezzel a kenyérre való sót sem; de egy kicsit feljebb a Duna mentén már van annak piaca. Vannak múzeumok, gyűjtemények, amelyek jó árát adják a lepkéknek, rovaroknak, s ha a bogarász egyúttal vadász is, pedig hát a Lőrinc pap az volt, mégpedig vakmerő, hát az kitömött madarakkal, tojásokkal szép keresethez jut. Ilyen életet élt a kitagadott fiú. Többet hált az erdőn, meg a víz hátán, mint zsupszalmán.

– Bizony nem is dunnás-ágyban – dörmögé közbe az öreg, aki kezdte már elhinni, hogy csakugyan többet tudok ebből a történetből, mint ő.

– Hogyan került Lőrinc az apai ház közelébe? Ennek is az az ő furcsa mestersége adja meg a nyitját. Annak emlékezetes 1838-iki nagy télvíz idején azok a tengeri madarak, melyeknek rendes lakásuk az éjszaki sarkvidéken, Grönland partjain, Izland szigetén – hol – szokott lenni, leszorultak nagy számmal a mi tájainkra is. Most is emlékezem rá, mennyi szokatlan formájú vízimadarat láttunk a repülőhid fejről a jég hátán csoportostul elvonulni. – Ezek között legnevezetesebb a nagy rablógödény, diákul *Laurus catarthactes*. Mikor ül, olyan mint egy lúd; de ha fölrepül, a sashoz hasonlít. Ez nem él hallal, mint a többi becsületes tengeri madár, hanem az apróbb madarakat ragadozza el. Amellett olyan vakmerő, hogy az embert is megtámadja, s mint a keselyű úgy csap le a vadász fejére. Ezt tudva, a vadász a feje fölé szokta tartani a kését s abban a rablógödény felnyársalja magát. Az ilyen ritka zsákmányért a természettudományi gyűjteményektől nagy pénzt lehet kapni. Bizonyosan a Lőrinc is ilyenekre vadászott.

Most már jobban megnézett az öreg halász.

– Hát azt is csak úgy *magából* szedi öcsémuram?

– Könyvekből tudom, meg a képzeletemből. Véletlen csodából oda nem pottyanhatott a Lőrinc a malomhoz, csónakostul.

– Hát a biz úgy volt. Emlékezem már. Nála is volt már a csónakban egy olyan keresztülszúrt lúdforma madár. Annak a bőrét lehúztuk, a húsát megettük. Rossz volt, mint a vesztés; de már akkor nem volt mit ennünk. Hát csak tessék továbbmondani, hogyan történt?

– Abból, hogy kegyelmed, bátyámuram, a Lőrinc hozta gödény húsból evett, könnyű kitalálnom a történetet. Lőrincnek a csónakját is magával ragadta a jégzaj, s mikor a sziget orrán felül a gátszakadás új áramlatot adott Dunának, az belesodorta őt is ebbe a rohanásba. Csak úgy tudott megmenekülni, hogy a ladikját kihúzta a jégre s aztán húzta előre az alattságnál fogva, míg új jégmezőre szabadulhatott. Talán arra is gondolt, hogy ismét rátaláljon az apai házra? Talán azt áhította, hogy az istenítélet ideje alatt a kitagadó testvérrel kibékülhet.

– Mintha csak tőle hallotta volna öcsémuram.

– Azonban a veszedelem megelőzte a jövetelét. Olyan gyorsan jött az, hogy mire a malomban lakók arra gondoltak, hogy szekerre kapjanak; már akkor ellepte a jeges árvíz az országutat. Vagy, amit inkább elképzelhetek, nem is akartak menekülni, hanem védelmezni akarták a malmot. Eltorlaszolták a kapukat, elzárták a malomárkot; trágyával betömtek, deszkával beszegezték a pinceablakokat; aztán a

veszedelem nötteivel nem kímélték a búzával, a liszttel tölt zsákokat; azokat is gátnak rakták; ölfákból, hordókból, gerendákból emeltek torlaszokat. – És ez volt a haláluk. A dülő ár egyre nagyobb jéghegyet torlasztott össze a malom oldalán, míg utoljára az iszonyú teher alatt bedült a hatalmas kőfal; maga alá temetve minden élő teremtest. Mire Lőrinc a csónakjával odaérkezett, akkor már csak a tetőnek egy sarka állt ki a jeges árból; amit még fenntartottak a vastag gerendelyek.

– Most már magam is így látom! – dörmögé az öreg.

– S azon a háztető padlásnyílásán nézett ki egy gyermek, félig megdermedve a fagytól és rémülettől: utolsó ivadéka a Márton családjának.

– De igazán találja!

– No bátyám, most már mondja kegyelmed tovább a históriát.

– Egészen úgy volt: a Lőrinc pap, mire odavergődött a roskadozó malomhoz, már nem talált más élő lelket, csak azt a kis Jóska gyereket a garat mellett. Azt nyalábra fogta s kivitte a csónakjába. De az a gyerek se élő, se halott nem volt. Előbb hóval bedörzsölte a két kezét: különben elfagytak volna. Azután itatott vele egy korty pálinkát a butykosából. Akkor aztán hozzálátott, hogy meneküljön a jégzajból valamerre. Ez a mi kis halászkunyhónk messzire kilátszott a jeges világból ezen a dombocskán. Jó szerencsénk volt, hogy egy sor vén fűzfá volt előtte, amin a jégtorlás fennakadt, különben ezt is elseperte volna. Mind folyvást tüzeltünk a kunyhó előtt. Fa volt elég. A jégár elhordta magával a felső vidékről a fakereskedéseket, annyi deszka, lécs torlódott össze itt a fűzfák előtt, hogy pajtát lehetett volna belőle építeni.

– Azért tüzeltek úgy-e, hogy a malomból menekülőknak jelt adjanak?

– De biz inkább azért, hogy segítséget kérjünk a magunk számára. Minket is elzárt a világtól a nagy jégáradás. Én a fiammal meg egy legényemmel már három nap óta ittrekedtem, azalatt minden enni-valónk tisztára elfogyott. Arról meg szó sem volt, hogy halat lehessen fogni. Még a penészes kenyérhaját is előkerestük a láda fenekéről. Hát azt vártuk, hogy majd hoz valaki segítséget onnan a malomból. Az volt aztán a rémület, mikor a szemünkkel kellett látnunk, hogy dűledezik össze az a nagy hatalmas épület: először az egyik oldala, azután a másik; a jég az eszterhéjig emelkedik. Mikor a boltozat rászakadt a lisztesmagazinra nagy ropogással, egyszerre olyan felhő szállt fel

belőle, mint valami nagy égő ház füstje. Csakhogy ez a füst fehér volt. Az az eltemetett lisztnek a porából támadt. „Hej! mondtuk magunkban, de segítve volna rajtunk, ha annak a liszt-felhőnek csak a fele ide szállna le mihozzánk”; hanem hát nem hull már több manna az égből!

– De fürjek csak hullottak!

– Honnan tudja, öcsémuram?

– Hát az eddig elbeszéltekből. A Lőrinc papnak volt puskája. Ha az ide törekedett a csónakjával, akkor az abból a sok jégen fészkelő tengeri madárból lövöldözött el annyit, amennyivel még a gazdáit is eltarhatta.

– A biz úgy is volt. Mikor láttuk, hogy a csónak errefelé közeledik, nagy küzködés között – mert nem a vízben járt ám az, hanem többet a jég hátán – én azt mondtam a fiamnak: eredj, Gyurka, segíts neki; vigy magaddal egy kötelet. A Gyurka fiam derekára csavarta a hosszú kötelet, a két kezébe fogott egy rudat, hogy ha bele talál szakadni a jégbe, annál fogva fenntarthassa magát: így indult el a jég hátán a csónak felé. Mikor odáig ért, a kötelet a csónak orrához kötötték. Azzal a fiam megint visszajött a kötéllel. Akkor aztán hárman belekapaszkodtunk a kötélbe s elkezdtek a csónakot vontatni. Sehogy sem ment! A jég, amint sebes jártában meg-megakadt, egyszerre élével állt fölfelé s fennakadt a csónak. Ekkor odakiáltott hozzánk a Lőrinc pap: „Ott van az a sok deszka! rakják kegyelmetek a jégre!” A biz igaz. Ezt ugyan magunktól is kitalálhattuk volna. Akkor aztán fogtuk a deszkaszálakat; kettesével egymás mellé rakva, nagy igyekezettel egy keskeny hidat raktunk belőle, egész a csónakig a jég hátán. A pap ráigazította a csónakot a bürüre, s akkor aztán könnyűszerrel vontattuk ki a csónakot a dombra.

– Magam is láttam ilyen csónakmentést pozsonyi diákkoromban, amint egy a jégzaj közé szorult halászt szabadítottak ki efféle rögtönzött deszkabürü segélyével.

– Hát biz az Isten segítsége volt, hogy a Lőrinc pap idevetődött; mert nála nélkül mind elvesztünk volna éhen. Ő pedig mindennap szerzett a számunkra pecsenyét a csodálatos formájú madarakból, amelyek úgy ülnek, mint a kutya, a hátulsó lábukon. Azoknak a bőrét lehúzta, a húsát megsütötte; megosztottunk rajta. Nem finnyáskodtunk ám, akármilyen halzsírszagú volt a trakta, csakhogy volt. Egy kis pálinka is volt a papnak a kulacsában; de azt nem bocsátotta közre, maga sem ivott belőle. Azt annak az öccsének a számára tartogatta,

akinek a fagyos lábait kellett azzal bedörzsölni. – Jó szíve volt ám annak a szegény Lőrinc papnak, azért, hogy olyan háborodott feje volt. Dehogyan zúgolódott volna, az egész ítéletidő alatt. De nem is imádkozott. Csak a görög istenekről elmélt; azokról sem valami nagy áhítatossággal. Mikor ott a szemünk láttára dűlt le az utolsó tűzfala is a híres malomnak, hogy a jégtorlás végigzúdult fölötte, ő éppen akkor duplalövéssel terített le két köpcös lúdforma állatot s hozta lábaiknál fogva nagy vitézséggel. Megmondta a neveiket is: én biz elfeledtem. Odamutattam a malom tájára, amit már akkor betakartak a jégtáblák. Lőrinc pap csak vállat vont rá, s elkezdte a bicskájával a két madarat levetkőztetni a bőréből. Neki az irhájukra volt szüksége. Azt mondta, ma sem felejtsem el a szavát: „Hát ez így van. Amit Jupiter ad, azt elveheti Neptun, de az én tudományomat nem veheti el se Jupiter, se Neptun, se Vulkán.” Istentelen egy beszéd volt, hanem biz az úgy volt. A Márton bátyát minden gazdaságával együtt ott fedték már ezek a nagy otromba kövek: a Lőrinc öcs pedig megélt a jég hátán; még minket is megtartott, s a családjának az utolsó ivadékát is ő mentette meg. Persze, hogy nem valami fényes sors számára mentette meg. A Jóska gyerekeknek nem maradt semmi világi vagyona. Ez az egész nagy térség úgy tele van temetve nagy kövekkel, hogy ebből szántóföldet senki sem csinál. A malomnak még a fundamentumát sem találni már. A szép gyümölcsös szigetnek az elejét eltépte az árvíz, a gyümölcsfákat úgy levágta az éles jég, mintha fűrészszel nyiszálták volna el. Most egy kis halásztanya van még rajta. Abban éledgel a hajdani gazdag molnárnak az ivadéka mint pákász; az unokája nem tud már róla, hogy az ükei milyen dúskáló urak voltak, valamely műhelyben keresi a kenyerét két tenyere izzadásával.

*

A kősviatag rámondta: igaz, igaz.

Így bánik a mi dicsőségünkkel a mi nagy kegyelmű urunk, s hatalmas ellenségünk, az örök Duna.

A CIGÁNYASSZONY JÓSLATA

Az én anyai nagyapám nemes Pulay Dávid volt, birtokos Banán. (A név ismeretes Rákóczi emlékirataiból, mint a fejedelem titkáráé.)

A népdal azt mondja: „Bőny, Bana, Bábolna, Szép leányoknak kápolna”. Neki is volt két szép leánya: Zsófia és Mária. Zsófia előbb ment nőül Konkoly-Thege Antalhoz, ógyallai birtokos nemeshez, kinek unokái most is élnek és munkálkodnak a köztéren Komáromban; Mária azonban még hajadon volt a napóleoni nagy hadjárat idejében. Kérője akadt volna elég; azok között volt egy híres, nevezetes ember: az *Erbia* szerzője. Híres ember akkor; most már elfeledték; még a neve sincs fölemlítve a magyar irodalom történetében. Pedig de nagyon olvasták hajdan ezt a regényt.

Ki ne tudta volna ezt a röpké mondást: „Jaj neked Abules, megölted Agétást!” Ki ne danolta volna ezt a bús zsoltósmát: „Oh nagy egek, rátok appellálok, Hogyha még nagyobb kínra talállok, Összeroncsolt tagjai testemnek Lesznek bizonyági szerelmemnek.”

Ennek a regénynek a szerzője is megkérte Pulay Mária kezét, násznagy által, ahogy illett. A násznagy a szomszéd volt: egyéb ajánlatos okok mellett azt is felhozta, hogy őneki azt ígérte a jeles kérő, hogy ha kedvező választ kap, a háza nádfölét, mely már ugyan rongyos, ki fogja tataroztatni. De biz ő mégis csak kosarat kapott. Mária már akkor jegyben járt egy fiatal ügyvéddel, nemes Ásvai Jókay Józseffel. Az egybekelés halasztást szenvedett a kitört francia háború miatt: a vőlegénynek kardot kellett kötni s mint hadnagynak a nemesi fölkelő sereggel táborba szállni. Menyasszonya édesanyjával együtt a *logerben* is meglátogatta Komárom alatt, bőséges ételmi szereket szállítva szeretett vőlegényének. Bizony csak a véletlenlen múlt, hogy őt újra látta. A győri ütközetben került a komáromi zászlóalj a tűzkeresztségbe; állta vitézül a peloton-tüzet. Egyszer a kapitány odalép a hadnagya elé valami utasítással; abban a percben jön egy golyó, mely a kapitányt találja. Az holtan esik el, Jókay József élve marad. A komáromi század aztán vitézül keresztülvágja magát az ellenségén.

Pulay Mária ezalatt otthon várta a híreket a csatatérről, amiket egyre hordtak a futó menekülők. Járt a kertben, járt az udvaron s közben olvasgatta, aggodalmi csillapítására — az *Erbiát*.

Egyszer csak bevetődik a portára, számár-vontatta kordén, egy cigányasszony. „Egy kis *szerencsét* mondanék, ha meghallgatnák.”

Mária meg akarta tréfálni a jósnőt:

– No, hát gyere ide, nézz a tenyerembe: asszony vagyok, áldást várok: fiam lesz-e vagy leányom?

A cigányasszony vigyorogva nézett Máriára:

– Dehogy vagy te asszony, drága kincsem. Más az asszony szeme; leány vagy te még, vőlegényedre vársz.

– No hát jövendöld meg, ki lesz a vőlegényem? Elvesz-e engem az, aki ezt a könyvet csinálta?

A cigányasszony belenézett Mária tenyerébe, s nagy suttogva mondá: „A te vőlegényed mostan vitézkedik; de nem hal meg, hazakerül; hanem azért ez a könyv is megszáll téged: akárhová eldugod, kinő a földből, nagy fa lesz belőle, akinek minden ágán csupa könyv terem majd, annyi, mint vádkörtefán a vackor.”

Nagyot nevetett Mária a cigányasszony bolondos jóslatán, adott neki kenyeret, szalonnát s továbbküldte.

...Mikor a legelső regényemet megírtam, akkor mesélte el ezt nekem az édesanyám.

...Hej, te cigányasszony! Minek volt neked ezt a bolond jóslatot mondanod? Az a nagy bolond vadkörtefa még most is minden évben újra meg újra virágzik s hullatja az átkozott sok vackort...

A KAMÉLIÁS HÖLGY IGAZ TÖRTÉNETE

Régi francia krónikában találtam rá Gauthier Margit élethistóriájára, melynek alapján ifjabb Dumas Sándor nagysikerű „Kaméliás hölgy” színművét megalkotta. A krónika a hirhedett szépség saját emlékiratait idézi kútforrásul.

Gauthier Margit előkelő provençe-i család leánya volt. Atyja okatlan pazarlásai miatt tönkre jutott, vagyonát elveszte. A magára hagyott úri leánynak életpályát kellett választani. Tizenhét éves korában vették fel a Theatre Français kötelékébe. (1716.)

Memoárjaiban mély megvetéssel emlékezik a színész-életpályáról, amihez pedig határozott tehetsége volt. Alakja, hangja, értelmisége minden pályatársnője fölé emelte.

De utálta ez életpályában azt az erkölcsi lefokozást, amit a társadalom éreztet a színésznőkkel. Azokat üldözött vadnak tekinti a világ, akikre vadászni dicsőség.

Csakhowy Gauthier Margitot nem volt olyan könnyű *halálra* kergetni. A természet oly rendkívüli testi erővel ruházta fel, aminő ritka férfinak adatott. A tolakodó udvarlót ököllet utasította vissza, s volt annak mit dicsekedni a kék folttal a szeme alatt.

Megtette azt, howy a tiszteletére rendezett lakomán *az ezüst tányért úgy göngyölítette össze a két markában, mint a molnárostyát.*

Gauthier Margit ismerte a művésznői hivatással együttjáró különhelyzetet.

A művésznő nem olyan nő, mint más. Annak az életben is az a helyzete, ami a színpadon. Egyszer asszony, máskor leány. Ugyanaz a Phaedra, aki az Elektra. Ami más nőnél bűn, az nála erény. Kiváltsága van rá. A szerelem csak játék. Versben is jó, de prózában még jobb. A szűziesség mirtuszkoszorúját viselni dicsőség; de elveszteni diadal.

Gauthier Margit tudta azt, howy az erényes nőt a színpadon kívül is játszani háládatlan szerep. Azt kifütyülik. Nem is játszotta. Hozzájárulható volt. Csakhowy a kegyosztásának igen magas árát tudta

szabni. Szerelmes versek árán nem lehetett azt kivívni. Egy tündéri pásztorórának az ára a meudoni Atalanta-villában ötvenezer livre volt. Nem minden ábrándozó szerelmesnek való előfeltétel. Az erénynek semmi sem olyan jó védelme, mint a magas ár.

Így is akadtak rá vállalkozók.

De valahány volt, mindannyi mélyen elhallgatott a szerelmes légyott élményeivel s másodszor nem kíváncszott vissza az Atalanta-villába.

Csaknem hihetetlennek látszik, hogy annyi hírhedett szívragló el ne dicsekedjék a cimborák előtt egy olyan olympi jelenettel, amilyen közte és az istennő között lejátszódott. Lehet, hogy maliciából tették, hogy másokat is engedjenek a bűvkörbe beleszédülni.

Egyszer a világhírű Szász Móric marsal vetődött a versailles-i udvarba, aki maga is azonnal nagy bámulója lett Gauthier Margit magas művészetének.

Vidám lakomázás közben a bűbajos istennőre tért át a szóbeszéd.

Szász Móric marsal volt korának legdélcegebb daliája. Férfiak és nők elleni harcban egyformán diadalmas.

Jelen volt a hős hadvezérnek egy fiatal unokaöccse is a lakomán, Savigny Lancelot vikomt.

– Ugyan beszéld el, édes öcsém – szólott kötekedve a marsal –, milyen volt az a te szerelmi találkozásod a bájos istennővel. Senki sem akarja a maga kalandját elmondani. Ez valami szokatlan, hogy urak, úrfiak ilyen titoktartók legyenek. Teringettét. Ha nekem egy királynéval van találkozásom, másnap mindenkinek beszélek a szépséglencséiről.

– Nekem ez ötvenezer livrembe került – monda az öcs.

– Hát én megadom neked azt az ötvenezer livret, ha mindent elmesélsz előttünk.

– Tudod mit, bátya? Ne énnekem add meg azt az ötvenezer livret; hanem küldd el ezt a bájos istennőnek s aztán vállald el a következményeit.

– Tartom a fogadást. – Lancelot hozzákezdett.

Legközelebb furakodtak mellé azok az úri cimborák, akik hasonló sorsban részesültek vele. Kíváncsiak voltak rá, hogy vajon Lancelottal is az történt-e, ami ővelük?

– Hát úgy volt az, bátya, hogy a titokteljes meudoni villában a bűbajos művésznő pompás lakomát rendezett a találkozásunkra, melyen egyedül voltunk ketteskén.

– Minden meg volt engedve?
– Minden. Ittunk egy pohárból, s a számócát úgy osztottuk meg, hogy ő vette előbb a szájába, úgy kínálta oda felét.

– Én az egészet vettem volna el – tartóstól.

– Majd tedd meg. A lakoma után karöltve átmentünk az eleusziszi misztériumok szentélyébe: egy tündér-grotta az, minden ablak nélkül, kupolás padmalyából rózsaszín világosságot terjenget az argandi lámpa. Dagadó kerevetek kétfelől. A háttért nehéz brokátfüggöny takarja, melyet porcelánamorettek tartanak félig fölemelve.

Tündérnőm a függöny mögé vonult sokat ígérő mosolygással, melynek beváltása néhány perc múlva bekövetkezett. Azalatt én is fesztelen kényelembe tettem magamat.

A függöny szétnyílt s kilépett rajta – Anadiomené. Valóban maga a tengertajtékból született istennő.

Csak a rózsaszínű Vénusz-öv volt a derekán, az is pongyola-csokorra kötve. Észvesztő tünemény volt!

Én magamon kívül rohantam feléje, karjaimat ölelésre tárva, mire az istennő hirtelen elkapta a jobb karomat s emberfölötti erővel egyet facsart rajta, hogy én egyszerre háttal lettem fordítva feléje, arra a másik karomat is hátratekerinté, a két keze mintha acélfogó lett volna: s aztán a két összefogott öklömet odaszorította a testéhez s a Vénusz-övével hirtelen körülhurkolta. Rabbá voltam téve.

– Miként én is! Éppen mint én! – kiáltának közbe a kiszenvedett cimborák. – Így történt ez minden találkozásnál.

– Ekkor aztán oda ültetett maga elé a kerevetre, tehetetlen állapotban, s még azt tette velem, hogy leguggolt elém a cnidusi Aphrodité alakzatában, térdére fektette a rajzalbumát, s hogy tökéletes legyen a képem, a fejemet feldíszítette egy őzagancssal. Valóságos Aktaeon lettem.

– Csak őzagancsot kaptál? Nekem szarvasagancsot adott – szólt közbe a legjártasabb pályatárs.

– Mind így jártunk vele – vallák meg a többiek.

– Az nem asszony, hanem ördög!

– Hisz ki van írva a villája homlokára, hogy ott *Atalanta* lakik!

– No majd boszút állok én értetek! – mondá Szász Móric.

S másnap ő kért találkát a félelmetes tündérnél, s bizony boszút állt rajta az elődeiért. De mint maga a hős marsal megvállá, még soha életében oly hatalmas öklözőtársra nem akadt, aki oly keményen ellen tudott volna neki állani.

Azután sokáig kedvese maradt Gauthier Margit Szász Móric marsalnak.

Ettől fogva aztán nem volt többé a művésznő a férfikínzó Atalanta. Osztotta a boldogságot, amiből van elég.

Leghíresebb kalandja volt a württembergi uralkodó fejedelemmel. Párizsban léte alatt a fejedelem beleszeretett az ünnepezt művésznőbe s viszonyt kötött vele. Annyira ment a kegyessége, hogy mikor Párizst elhagyta, a művésznőt is elvitte magával württembergi udvarába s elhelyezé saját fejedelmi rezidenciájában. Amiben semmi megütközésre méltó nincsen. A fejedelemnek saját színháza volt a palotájában, s rendén találtatott, hogy abban egy elsőrangú francia művésznő talentumát ragyogtassa. Csak egy kis baj volt a dologban, az, hogy a fejedelem palotájának a másik szárnyában viszont egy korábbi jogokkal felruházott művésznő regnált, aki viszont a német múzsának volt a fölkenkje: s annak is volt mit ragyogtatni. – Hát hiszen a fejedelem palotája elég tágas, hogy abban két istennő elférjen, a szíve még tágasabb, abban is elfér két imádott szépség. Hanem a színpad nem elég tág, hogy abban két primadonna egymással összeférjen. Gauthier Margit halálíg tudta bosszantani vetélytársnőjét, akit minden szerepében nevetségessé tett, úgy, hogy a mély érzelmű fejedelem felmondta neki a szállást s visszaküldte Párizsba.

Gauthier Margit ezért bosszút forralt s azt igen erélyes módon hajtotta végre.

Szerzett magának két könnyű kocsit s azokhoz jó ügető orosz ménlovakat. Akkor a két kocsival elhajtattott Württembergbe. Ott meg szállt egy városvégi vendéglőben. Egész nap ki nem mozdult a szobájából, folyvást az ablakon ült és kémlelt. A két kocsi ott állt az udvaron befogva. Egyszer aztán meglátta, hogy a vetélytársnéja, a német színésznő, közeledik az úton ismeretes zöldsárga hintájában: sétakocsizást tesz. Arra ő is lesietett a két kocsiához, az egyiknek a kocsisülésébe felkapott s kezébe vette a gyeplőt, a másik kocsiának utasításba adta, hogy kövesse nyomban. Akkor utánavágtatott a vetélytársnéja kocsiának; nyargalvást utolérte, melléje került, összecsapott vele, mind a kettőjüknek a kereke tengelye eltörött, de a német primadonna kocsija belefordult az árokba. A művésznő eltörte a lábát, sánta maradt egész életére. Gauthier Margit aztán felkapott a másik szekerekre s menekült, amerre látott. Nem bírták az üldözői utolérni a francia határig.

Zajos élet után végre őt is utolérte a Nemezis. Annyi hazudott szerelem után, mellyel egész seregét az imádóknak boldogítja s bolondítja, igazán szerelmes lett egy pályatársába, Quirault Dufresnebe, aki maga is elsőrendű művész volt, a közönség kegyence, egyike a legszebb férfialakoknak. Ez foglalta le egész lelkét. Egy ideig együtt éltek közös idillben. Margit szenvedélye folyvást nőtt kedvese iránt s végre azt kívánta tőle, hogy vegye nőül.

Itt kezdődik aztán ifjabb Dumas Sándor tragikái meséje a „Kaméliás hölgyel”. A szerető elébb beleegyezik a házasságba, majd családi ellenvetések s egyéb meggondolni való körülmények miatt lemond a szerelméről s visszavonul. Amire Gauthier Margit mély búskomorságba esik.

Dumas Sándornál nagyhatású meghalási jelenettel végződik e szerelmes történet. Krónikánk azonban más kimenetelt ír le.

Gauthier Margit e szerelmi csalódása után visszavonul a színpadról, lemond dicsősége világáról s kolostorba lép.

Alig volt harminc esztendő, mikor erre határozta el magát, alakjának tündéri pompájában, hangjának, művészetének teljes birtokában, a közönségtől bálványozva, imádóktól körülrajongva: mégis meghalva a világra nézve.

Előbb a goudeveaux-i Orsolya-apácák kolostorába lépett, de ott annyi éjszakai kínzó vezeklésnek volt alávetve, hogy nem bírta kiállni.

Innen aztán a lyoni karmelita-apácák kolostorába tért át, ott fölvette a köntöst s fogadalmat tett.

Tizenkét évig, holtig vezeklett a zárdai falak közt, naponkint korbácsolva a testét, mely annyi bűnt követett el.

Élte végén teljesen megvakult.

Azt írja a krónika, hogy kegyes életéért a pápa egy brevéjében megengedte Gauthier Margitnak, hogy a kolostori társalgó-teremben lefátyolozatlan arccal jelenhessen meg. Negyvenkét éves volt.

Ez a krónikai története a „Kaméliás hölgy”-nek.

UTÓSZÓ HELYETT

Jelen válogatás az „...az én gyöngye oldalam” Jókai Mór novellisztikája – a poétikai, retorikai, narratológiai eljárások és az irodalmi kommunikáció, valamint az irodalmi nyilvánosság terének konfigurációi tükrében címmel, 2016. december 2–3-án, Balatonfüreden rendezett tudományos tanácskozás kísérőkiadványa. A kötet Jókainak azokat a kisprózai szövegeit tartalmazza, amelyeket a konferencia előadói tárgyalnak. A kötet anyagát tehát kutatók, a konferencia előadói – Eisemann György, Farkas Evelin, Fried István, Górász Péter, Hajdu Péter, Hansági Ágnes, Hermann Zoltán, Kovács Gábor, Rózsafalvi Zsuzsanna, Steinmacher Kornélia, Surányi Beáta, Szajbély Mihály, Szilágyi Márton, Tarjányi Eszter, Török Lajos és Vadera Gábor – válogatták, kifejezetten azzal a céllal, hogy az általuk kiválasztott szövegeken keresztül mutassák meg Jókai eddig alig-alig kutatott és csak kevesek által ismert kisprózájának egy-egy, számukra lényegesnek tűnő, karakterisztikus vonását. A tanácskozás olyan szövegekre hívja fel az egyetemi hallgatók, a középiskolai magyartanár kollégák és diákjaik figyelmét, amelyek alkalmasak lehetnek arra is, hogy a fiatalabb olvasók számára megnyissák az élményszerű Jókai-olvasás előtt az utat. Semmiképpen nem feledkeznénk meg azonban a még ma is szépszámu Jókai-rajongókról sem: számukra is különös felfedezést jelenthet a válogatás. A kötetben szereplő művek műfajilag sokfélék, a *karcolat*, a *tárcanovella*, az *életkép*, a *novella* vagy a *kisregény* olyan műfaji kategóriák, amelyeket nem minden esetben könnyű elhatárolni egymástól.

A szövegeknek csupán kis része állt rendelkezésre kritikai kiadásban, azért a kurrens szövegváltozatokra voltunk kénytelenek támaszkodni. Az idő rövideje okán komoly szöveggondozásról nem lehetett szó: a különféle kiadások és szövegváltozatok összevetésével csupán arra törekedhettünk, hogy a lehetőségekhez mérten egységes arculatú és helyesírású, de a mai olvasók számára is könnyen olvasható, jól használható kötet szülessen.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Az átkozott ház (1847) = JÓKAI Mór, *Elbeszélések (1842–1848)*, I, szerk. LENGYEL Dénes – NAGY Miklós, s. a. r. OLTVÁNYI Ambrus, Bp., Akadémiai Kiadó, 1971 (Jókai Mór Összes Művei), 275–289.

Emberek és kétlábú állatok. Orbis pictus (1848) = JÓKAI Mór, *Népvilág. Elbeszélések*, Bp., Révai Testvérek, 1894 (Jókai Mór Összes Művei, XVI, Nemzeti Kiadás), 169–179.

A fehér angyal (1850) = JÓKAI Mór, *Elbeszélések (1850)*, szerk. LENGYEL Dénes – NAGY Miklós, s. a. r. GYÖRFFY Miklós, Bp., Akadémiai Kiadó, 1990 (Jókai Mór Összes Művei), 287–293.

A gyémántos miniszter (1850) = JÓKAI Mór, *Elbeszélések (1850)*, szerk. LENGYEL Dénes – NAGY Miklós, s. a. r. GYÖRFFY Miklós, Bp., Akadémiai Kiadó, 1990 (Jókai Mór Összes Művei), 7–52.

A kétszarvú ember (1851) = JÓKAI Mór, *Török világ Magyarországon*, II. *A kétszarvú ember*, Bp., Franklin-Társulat – Révai Testvérek, 1925 (Jókai Mór Művei III, Centenáriumi Kiadás), 99–199.

Shirin (1852) = JÓKAI Mór, *Hangok a vihar után. Elbeszélések*, Bp., Franklin-Társulat – Révai Testvérek, 1930 (Jókai Mór Művei LXI, Centenáriumi Kiadás), 67–91.

A nagyenyedi két fűzfa (1853) = JÓKAI Mór, *Novellák*, I, Bp., Franklin-Társulat – Révai Testvérek, 1928 (Jókai Mór Művei XLIX, Centenáriumi Kiadás), 108–124.

Egy komondor naplója (1853) = JÓKAI Mór, *Dekameron. Száz novella*, I, Bp., Franklin-Társulat – Révai Testvérek, 1928 (Jókai Mór Művei LIII, Centenáriumi Kiadás), 138–146.

A tábornok és az asztrálszellem (1855) = JÓKAI Mór, *Véres könyv. Csataképek a jelenkori háborúból*, három kötetben, I, Pest, Heckenast Gusztáv, 1855, 161–185.

A veszélyes sakkjáték (1855) = JÓKAI Mór, *Véres könyv. Csataképek a jelenkori háborúból*, három kötetben, II, Pest, Heckenast Gusztáv, 1855, 87–100.

Az akhtiári fogoly (1855) = JÓKAI Mór, *Véres könyv. Csataképek a jelenkori háborúból*, három kötetben, III, Pest, Heckenast Gusztáv, 1855, 145–190.

Melyiket a kilenc közül (1856) = JÓKAI Mór, *Dekameron. Száz novella*, I, Bp., Franklin-Társulat – Révai Testvérek, 1928 (Jókai Mór Művei LIII, Centenáriumi Kiadás), 196–201.

A falu bolondjai (1857) = JÓKAI Mór, *Népvilág. Elbeszélések*, Bp., Révai Testvérek, 1894 (Jókai Mór Összes Művei, XVI, Nemzeti Kiadás), 92–107.

Az én galambom nem vált porrá (1857) = JÓKAI Mór, *Dekameron. Száz novella*, II, Bp., Franklin-Társulat – Révai Testvérek, 1928 (Jókai Mór Művei LIV, Centenáriumi Kiadás), 208–219.

Szilveszter éjszakák (1858) = Hölgyfutár, IX. évf. (1858) 1, 1–2.

Három a tánc (1858) = JÓKAI Mór, *Dekameron. Száz novella*, II, Bp., Franklin-Társulat – Révai Testvérek, 1928 (Jókai Mór Művei LIV, Centenáriumi Kiadás), 39–44.

A kurucvilág után (1860) = JÓKAI Mór, *A vadon virágai. Szélcsend alatt. Elbeszélések*, Bp., Franklin-Társulat – Révai Testvérek, 1930 (Jókai Mór Művei LXII, Centenáriumi Kiadás), 147–168.

Egy lengyel történet (1863) = JÓKAI Mór, *Milyenek a nők? Elbeszélések*, Bp., Révai Testvérek kiadása, 1895 (Jókai Mór Összes Művei, XXV, Nemzeti Kiadás), 81–116.

Kerüld a szépet (1865) = JÓKAI Mór, *Virradóra. Elbeszélések*, Bp., Franklin-Társulat – Révai Testvérek, 1930 (Jókai Mór Művei LXVIII, Centenáriumi Kiadás), 23–44.

A Balaton vőlegényei (1875) = JÓKAI Mór, *Téli napsugár*, Bp., Franklin-Társulat – Révai Testvérek, 1932 (Jókai Mór Művei C, Centenárium Kiadás), 66–75.

A Burg fehér asszonya (1886) = JÓKAI Mór, *Életemből. Igaz történetek. Örök emlékek. Humor. Útleírás*, II, Bp., Révai Testvérek, 1898 (Jókai Mór Összes Művei, XCVII, Nemzeti Kiadás), 13–15.

Lenci fráter (1888) = JÓKAI Mór, *A fekete vér. Regény. Lenczi fráter. Regény*, Bp., Révai Testvérek, 1898 (Jókai Mór Összes Művei, LXXXVI, Nemzeti Kiadás), 187–273.

A nagy ellenség (1894) = Vasárnapi Újság, XLI. évf. (1894) 1, 1–3; 2, 18; 3, 34–25; 4, 50–51; 5, 66–67; 6, 82–83; 7, 202–203; 8, 119.

A cigányasszony jóslata (1912) = JÓKAI Mór, *Túl a láthatáron. Elbeszélések*, Bp., Révai, 1912 (Jókai Mór hátrahagyott művei 2.), 119–121.

A kaméliás hölgy igaz története (1912) = JÓKAI Mór, *Túl a láthatáron. Elbeszélések*, Bp., Révai, 1912 (Jókai Mór hátrahagyott művei 2.), 250–256.

TARTALOM

Az átkozott ház	5
Emberek és kétlábú állatok. Orbis pictus	17
A fehér angyal	26
A gyémántos miniszter	32
A kétszarvú ember	67
I. A két árva	67
II. A rém	80
III. A szeraszkir	87
IV. Egy jó tréfa	93
V. Intra dominium és extra dominium	96
VI. A jámbor ember és szolgája	108
VII. A betelt fogadás	115
VIII. Meglepetések	134
IX. A tanú	144
X. Az őr	152
XI. Az ítélet	161
Shirin	167
A nagyenyedi két fűzfa	192
Egy komondor naplója	209
A közlő előszava	209
I.	209
II.	210
III.	211

IV.	212
V.	213
VI.	214
VII.	215
VIII.	215
IX.	216
X.	217
A tábornok és az asztrálszellem	218
A veszélyes sakkjáték	229
Az akhtiári fogoly	235
Melyiket a kilenc közül	256
A falu bolondjai	261
Az én galambom nem vált porrá	274
Szilveszter éjszakák	278
Három a tánc	284
A kurucvilág után	289
Egy lengyel történet	311
Kerüld a szépet	340
A Balaton vőlegényei	362
A Burg fehér asszonya	371
Lenci fráter	373
I.	373
II.	376
III.	384

IV.	391
Lenczi fráter angliai és dániai viselt dolgai	418
A nagy ellenség	440
A cigányasszony jóslata	461
A kaméliás hölgy igaz története	463
Utószó helyett	469
Felhasznált források	470

